

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΥΛΗ
ΕΠΙΛΟΓΗΣ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ
ΛΥΚΕΙΟΥ

- 1. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ**
- 2. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ**
- 3. ΘΕΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
(1750-1850) ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ**

A0579

- ΙΣΤΟΡΙΑ
ΥΛΗ ΕΠΙΛΟΓΗΣ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Μέ άπόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τά διδακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυκείου τυπώνονται ἀπό τὸν Ὀργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ΑΙΓΑΙΟΤΕΙ
ΣΗΜΑΪΝΟΝ ΠΛΑΣΤΙΚΑ
ΧΩΔΑΙΟΥ ΣΟΛΙΣΤΙΚΑ

αδιού ήτε ρωμαϊκή πόλη Καρκίνη // Η οποία είχε την αρχή της στην πόλη Αγριά ήταν η πόλη της Λασιθίου που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αρχαία Ελληνική πολιτισμό. Ο νότιος διάβολος της πόλης ήταν ο θεός Διόνυσος, γνωστός ως ο θεός της μεταμορφώσεων και της ζωής.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΥΛΗ
ΕΠΙΛΟΓΗΣ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ
ΛΥΚΕΙΟΥ

1. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
2. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
3. ΘΕΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
(1750-1850) ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Βιβλιοθήκη

αρ. εισαγ. 40579

ταξ, αρ.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1981

Τό βιβλίο αύτό γράφτηκε άπό 'Ομάδα 'Εργασίας, πού συγκροτήθηκε μέ απόφαση του 'Υπουργού Παιδείας 'Ι. Βαρβιτσιώτη (άριθ. Φ. 211.13/2/5/681/9.2.79).

Τήν 'Ομάδα άποτέλεσαν οι:

Φ.Κ. Βώρας, Σύμβουλος β' τοῦ ΚΕΜΕ,
Ξένη Οίκονομοπούλου, ΓΕΜΕ,
Βασίλειος Δ. Ασημομύτης, καθηγητής
Νικ. Π. Δημακόπουλος, καθηγητής
Θ. Κατσουλάκος, καθηγητής, όλοι φιλόλογοι.

Τά μέλη τής 'Ομάδας προσπάθησαν όσο τούς έπετρεπαν οι περιστάσεις νά άνταποκριθοῦν σέ μιά έπειγουσα σχολική άνάγκη: γνωρίζουν τίς άτέλειες τής έργασίας τους και έλπίζουν ότι γρήγορα θά προκηρυχθεῖ διαγωνισμός γιά τή συγγραφή νέου άρτιότερου βιβλίου, πού θά έξυπηρετήσει καλύτερα τίς σχολικές άνάγκες στό μέλλον.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1. Τό βιβλίο τοῦτο περιλαμβάνει τά άκολουθα τρία κεφάλαια:
 1. 'Ο Εύρωπαικός Διαφωτισμός (18ος αιώνας).
 2. 'Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός (περίπου 1750-1821).
 3. Θέματα τῆς Νεοελληνικῆς Ἰστορίας ἀπό τίς πηγές (τῆς περιόδου 1821-1850).

Τά κεφάλαια αὐτά ἔχουν συνάφεια ὄρατή καὶ διαπλέκονται χρονικά καὶ θεματικά. 'Ο Εύρωπαικός Διαφωτισμός ἀπλώνεται σέ δόλο τό 18ο αιώνα· ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός (χωρίς νά παραβλέπεται ἡ προϊστορία του) ἐκδηλώνεται κυρίως ὑστερα ἀπό τά μέσα τοῦ 18ου αιώνα καὶ δανείζεται στοιχεῖα ἀπό τὸν Εύρωπαικό Διαφωτισμό — χωρίς τοῦτο νά μειώνει τὴν αὐτοδυναμία του — γιά τῇ λύση τῶν προβλημάτων τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ διαμορφώνει τή φυσιογνωμία του ὡς τίς παραμονές τοῦ 1821, ὅπότε εὐλογα οἱ φορεῖς του στρέφουν τὰ διαφέροντα καὶ τή δραστηριότητά τους σέ κρισιμότερες ἀνάγκες, στόν Ἀγώνα τῆς Ἀνεξαρτησίας. Σέ ἀμεση χρονική καὶ θεματική συνάφεια πρός τό δεύτερο βρίσκεται τό τελευταίο κεφάλαιο, πού περιλαμβάνει θέματα, ὅπως: ἡ παιδεία κατά τὸν Ἀγώνα, πολιτειακές ἀναζητήσεις, ἡ διπλωματική δραστηριότητα γύρω ἀπό τό 'Ελληνικό Ζήτημα (1821-1832).

2. Τό κεφάλαιο Εύρωπαικός Διαφωτισμός ἐκτίθεται συνοπτικά, γιατί σέ τοῦτο τό βιβλίο ὑπηρετεῖ ἔναν ὄρισμένο καὶ κάπως περιορισμένο σκοπό: νά δώσει μιά γενική ίδέα γιά τό κίνημα τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὥστε νά διευκολυνθεῖ ἡ σπουδὴ τοῦ ἐπόμενου κεφαλαίου, πού αύτό ίδιαίτερα μᾶς ἐνδιαφέρει.

3. 'Υπάρχει σημαντική διαφορά στή δομή τῶν τριῶν κεφαλαίων. Τό πρώτο δίνεται ως **ἱστορική ἀφήγηση**. Στήν περίπτωση αὐτή — ὅπως

συνήθως γίνεται όταν πρόκειται γιά ιστορική σύνθεση — βασιζόμαστε στήν έργασία του ιστορικού-συγγραφέα, πού θεωροῦμε ότι: μελέτησε τίς πηγές του, έκρινε τήν άξιοποτία τους, άξιολόγησε τά γεγονότα, έπισήμανε τήν αίτιακή άλληλουχία τους (ή τή γενεσιούργο σχέση τών προηγουμένων μέ τά έπόμενα), διάλεξε τά πιό σημαντικά γιά τήν ιστορούμενη περίοδο ή τό ιστορούμενο θέμα, κατανόησε τό πνεῦμα· τῆς ιστορούμενης έποχής (ή τῆς κοινωνίας η τού θέματος) καί τό έρμηνευσε σωστά στίς ποικίλες έκφανσεις του καί, τελικά, παρουσίασε μιά ένιαία ιστορική άφηγηση μέ άμεροληψία καί μέ τήν ἀνθρώπινα δυνατή ἀντικειμενικότητα*.

- Γιά τά άλλα δυο δύμας κεφάλαια ή μέθοδος παρουσίασης είναι διαφορετική. Μέ αύτά έπιχειρεῖται — ἔστω στοιχειώδης καί δοκιμαστική — **εισαγωγή τῶν μαθητῶν στήν ιστορική ἔρευνα**. Πιό συγκεκριμένα:
- a. Τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ δίνεται πρώτα ή φυσιογνωμία του συνθετικά (μέ άναφορά δύμας στίς πηγές του), έπισημαίνονται πρόσωπα-φορεῖς, έργα, ίδεες, προβλήματα, πού φαίνονται ότι συναποτελοῦν ένιαίο ρεύμα (άναγκων, όραματισμῶν, έπιδιώξεων) μιᾶς περιόδου κρίσιμης γιά τίς τύχες τού νέου Ἑλληνισμοῦ· ἔπειτα έπιχειρεῖται τεκμηρίωση τῶν παραπάνω μέ βάση τά κείμενα-πηγές τῆς έποχῆς έκείνης, κείμενα πού γράφτηκαν ἀπό τούς ίδιους τούς φορεῖς η έκφραστές η συνδημιουργούς τῆς έποχῆς έκείνης ή ἀπό άλλους συγχρόνους τους, πού ήταν μέτοχοι τῶν ίδιων προβληματισμῶν. Σέ λίγες περιπτώσεις παρατίθενται καί κρίσεις μεταγενέστερων εἰδικῶν ἔρευνητῶν. Καί φυσικά γιά δла αύτά ύπάρχουν βιβλιογραφικές ἐνδείξεις, πού ύποδηλώνουν τί σημαίνει ἐπιστημονική τεκμηρίωση, άλλα μέ κανέναν τρόπο δέν ύποχρεώνουν τούς διδάσκοντες καί διδασκομένους — στά πλαίσια τῆς σχολικῆς συνεργασίας τους — νά περιπλανηθοῦν σέ τόσο πλατιές διερευνήσεις· αὐτοί γιά τίς ἀνάγκες τίς σχολικές ύποχρεούνται μόνο νά μελετοῦν τό σχολικό ἔγχειρίδιο, ἔχοντας άκόμα ύπόψη ἔναν ἑλαφρυντικό δρό, πού περιέχεται στήν έπόμενη ύποσημειώση.
- b. Στό τελευταῖο κεφάλαιο είναι περισσότερο ἐμφανής ή συρρίκνωση τῆς ιστορικῆς σύνθεσης-άφηγησης· ἀντίθετα, είναι ἔκδηλη καί θελημένη ή παρουσίαση-παράθεση τῶν κειμένων-πηγῶν*, πού τεκμηριώ-

* Στό τέλος τοῦ κεφαλαίου ἔχουν παρατεθεῖ μερικές ἐνδεικτικές σελίδες ἀπό τά κείμενα τῶν κύριων ἐκπροσώπων τοῦ Εύρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ.

Διευκρινίζεται ότι:

- a. — Οὔτε οἱ διδάσκοντες οὔτε οἱ διδασκόμενοι ἔχουν ύποχρέωση κατά τή σχολική έργασία τους νά προστρέχουν σέ κείμενα άλλα η ἔκτενέστερα ἀπό αύτά πού περιέχονται στό σχολικό ἔγχειρίδιο (χωρίς νά ἀποκλείεται βέβαια η ἀνάγνωση ἐνός ἔκτενέστερου ἀποσπάσματος. ὅταν ύπάρχει πρόχειρο — π.χ. Ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀγωνιστῶν τοῦ 1821-καί κρίνεται πιό διαφωτιστικό).

νουν ἄμεσα ὅσα λέγονται στή σύντομη ἀλλωστε ἴστορική ἀφήγηση-ἐνημέρωση καὶ φέρνουν τό μελετητή σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τούς φορεῖς τῆς ἴστορικῆς δράσης ἡ τούς αὐτόπτες μάρτυρες. Ὁ σκοπός ἐδῶ είναι διπλός:

1. Νά μελετήσουν οἱ μαθητές μερικά θέματα τῆς νεοελληνικῆς ἴστοριας, πού συνήθως τά ἀντιπαρερχόμαστε μέ πολλή γενικότητα, ἐνῶ είναι κρίσιμα γιά τή νεοελληνική πραγματικότητα καὶ τήν κατανόησή της.
2. Νά κατανοήσουν οἱ μαθητές ὅτι σέ μιά ἴστορική ἀφήγηση — ὅπως συμβαίνει καὶ γενικότερα στίς κοινωνικές ἐπιστήμες — τά τεκμήρια ἀποτελοῦν στοιχεῖο ἀπαιτητό, ὅπως ἐπίσης είναι θέματα συζητήσιμα πάντα τά παρακάτω: ἡ ἀποκάλυψη τῶν κινήτρων τῶν δρώντων προσώπων καὶ ἡ ἐρμηνεία καὶ ἀξιολόγηση τῶν γεγονότων. Εἰδικότερα είναι χρήσιμο νά συνειδητοποιήσουν (καὶ διά μέσου αύτοῦ τοῦ κεφαλαίου) οἱ μαθητές ὅτι: ὅταν ἔκφράζουν γνώμη γιά περασμένα (καὶ γιά τωρινά) γεγονότα, ὀφείλουν νά τή θεμελιώνουν μέ σεβασμό γιά τά γεγονότα, γιά τήν προσωπική κρίση τους, γιά τό συνομιλητή τους· καὶ ὅτι, ἀντίστροφα, ὅταν ἀλλού ἄλλου γνώμη, ἔχουν δικαίωμα καὶ ύποχρέωση νά ζητοῦν τεκμήρια γιά νά πειστοῦν· ὅτι, τέλος, κάθε κρίση ύπόκειται σέ ἀναθεώρηση, ὅταν προκύπτουν νέα τεκμήρια.
4. Μολονότι διευκρινίσαμε ὅτι καμιά ὑποχρέωση δέν ἔχουν οἱ διδάσκοντες καὶ οἱ διδασκόμενοι νά ἀνατρέχουν γιά τή σχολική ἐργασία τους (διδασκαλία, ἔξεταση) στίς σημειօύμενες πηγές ἡ ἀλλὰ βιβλία, θεωροῦμε βέβαιο ὅτι θά ἐπιζητήσουν κάποτε κάποια παραπλήσια μελέτη γιά γενικότερη ἐνημέρωση ἡ γιά κάποια διευκρίνηση. Μέ αύτή τή σκέψη σημειώνουμε ἐδῶ 2-3 βοηθήματα γιά κάθε κεφάλαιο:
 1. W. DURANT, Παγκόσμιος ἴστορια τοῦ Πολιτισμοῦ, Τόμοι θ'-Ι', (κεφάλαια γιά τούς μεγάλους ἐκπροσώπους τοῦ Διαφωτισμοῦ: Βολταίρο, Ρουσσό κ.ἄ.)
 2. Τά 100 γεγονότα πού ἄλλαξαν τόν Κόσμο (ἐκδ. Φυτράκη), τόμ. B', κεφ. 45.

β. Τά κείμενα, πού παρατίθενται μέ τή μορφή παραπομπῶν-σημειώσεων, σπουδάζονται παράλληλα μέ τήν ἀντίστοιχη ἴστορική ἀφήγηση τήν ὥποια συνοδεύουν καὶ συζητοῦνται στά πλαίσια τοῦ καθημερινοῦ μαθήματος, ἀλλά δέν περιλαμβάνονται στά ἔξεταστά ἀντικείμενα τῶν ἔξετάσεων· καὶ γιά τή συνήθη προφορική σχολική ἔξεταση πρέπει νά θεωρεῖται ἀρκετή ἡ περιληπτική ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τῶν κειμένων-πηγῶν καὶ ἡ ἀντληση ἐπιχειρηματολογίας ἀπό τά κείμενα αὐτά. Είναι διδακτικά ἀναγκαῖο νά κατανοθεῖ ὅτι σέ κάθε ἐπιμέρους κεφάλαιο (π.χ. ὁ χαρακτήρας τῶν συνταγματικῶν κειμένων τοῦ 'Αγώνα) ἡ σύντομη ἀφήγηση πού προτάσσεται βρίσκεται σέ ἄμεση ἔξάρτηση ἀπό τίς πηγές πού τήν τεκμηριώνουν.

β Γιά τό Νεοελληνικό Διαφωτισμό:

1. Δημαρά, Κ.Θ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*.
2. *'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ "Εθνους ('Εκδοτικῆς 'Αθηνῶν), τομ. IA', σσ. 306 359.*
3. G. P. Henderson, *'Η 'Αναβίωση τοῦ 'Ελληνικοῦ Στοχασμοῦ 1620-1821.* (μεταφρ. Φ.Κ. Βώρου).

γ Γιά τή Νεοελληνική 'Ιστορία τής περιόδου 1750-1850:

1. *'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ "Εθνους ('Εκδοτικῆς 'Αθηνῶν) τόμ. IB'.*
2. Κόκκινου, Δ., *'Ιστορία τής Νεωτέρας 'Ελλάδος, τόμοι 1-2.*

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Εύρωπαικός Διαφωτισμός

«Διαφωτισμός είναι ή έξοδος του 'Ανθρώπου
ἀπό τήν ἀνωριμότητά του, γιά τήν όποια ὁ ἴδιος
είναι ύπεύθυνος»

**KANT, 'Απόκριση στό έρώτημα:
Τί είναι Διαφωτισμός**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στόν Πρόλογο τοῦ βιβλίου μνημονεύτηκαν δυό βοηθήματα γιά γενικότερη ένημέρωση τῶν ἐνδιαφερομένων· στίς σελίδες πού ἀκολουθοῦν ἀναφέρονται μερικά ἀκόμη βοηθήματα γιά λόγους εἰδικούς (γίνεται παραπομπή σὲ ὄρισμένες σελίδες τους μέθεματα συγκεκριμένα). Ἐκτός ὅμιως ἀπό τὰ παραπάνω σημειώνονται ἐδῶ μερικά ἄλλα βιβλία γιά γενικότερη ένημέρωση ἐκείνων· πού θά τὴν θελήσουν:

1. H. G. Wells, Παγκόσμιος Ἰστορία (μετάφρ. Κ. Γερογιάννη), τόμ. β', κεφ. λγ'-λε' (σελ. 855-1095): **ἀπό τὴν Ἀναγέννηση ὡς τῇ Γαλλική Ἐπανάσταση.**
2. André Maurois, Ἰστορία τῆς Γαλλίας (μετ. Κοσμᾶ Πολίτη), σελ. 240-248: **πῶς οἱ Φιλόσοφοι ἔγιναν δύναμη πολιτική.**
3. W. Durant, Ἰστορία τῆς Φιλοσοφίας (μετ. Κ.Ν. Παπαρρόδου), σελ. 201-249: **ὁ Βολταῖρος καὶ ἡ Γαλλική Διαφώτιση.**

Διευκρίνιση:

Οἱ ἀστερίσκοι δηλώνουν ὅτι ὑπάρχει ύποσημείωση διευκρινιστική στήν *ἴδια σελίδα*, οἱ ἀριθμοί παραπέμπουν σὲ κείμενα-πηγές στό τέλος τοῦ κεφαλαίου

Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

1. Εισαγωγικά και όρισμός

Διαφωτισμός ή Αίώνα τῶν Φώτων ἔχουν ὄνομάσει τὴν πνευματική κίνηση, πού ἐκτείνεται χρονικά ἀπ' τὸ 1688 ("Ἐνδοξὴ Ἐπανάσταση στὴν Ἀγγλίᾳ") ὥς τὸ 1789 (ἐναρξη τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης). Κύρια γνωρίσματα αὐτῆς τῆς πνευματικῆς κίνησης ἡταν:

- Ἐμπιστοσύνη στή λογική ίκανότητα τοῦ ἀνθρώπου.
 - Κριτικός ἔλεγχος καὶ ἅρνηση τῶν παραδόσεων καὶ κάθε αὐθεντίας.
 - Γενικότερα, ἀμείλικτη κριτική κάθε θεωρίας γιά τή φύση, γιά τή γνώση, γιά τήν κοινωνία, γιά τή θρησκεία, γιά τήν πολιτική ὄργανωση, γιά ὅλους τούς θεσμούς.
 - Πίστη στή δυνατότητα βελτίωσης τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπεριόριστης προόδου τοῦ πολιτισμοῦ.
 - Προσδοκία ἀνάπλασης τής κοινωνίας μέ τή δύναμη τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς.
- "Ολη ἐκείνη ἡ πνευματική δραστηριότητα στρεφόταν ἐνάντια στό «παλαιό καθεστώς», τήν ἀπόλυτη μοναρχία** καὶ ἔμμεσα ἀλλά σταθερά

* Μέ τήν Ἐπανάσταση ἐκείνη οἱ "Ἄγγλοι περιόρισαν ἀναίμακτα τή βασιλική ἔξουσία στά ἀκόλουθα σημεῖα:

α. 'Ο βασιλιάς δέν μποροῦσε νά ἀναστέλλει τήν ισχύ τῶν νόμων.
β. 'Επίσης δέν μποροῦσε νά συγκροτεῖ ἐπιτροπές μέ δικαστική ἀρμοδιότητα.
γ. Τό κυριότερο, δέν μποροῦσε νά ἐπιβάλλει φόρους ἢ νά συγκροτεῖ στρατό χωρίς τή συγκατάθεση τοῦ Κοινοβουλίου. (όριστικοποιήθηκε περιορισμός πού προϋπήρχε).

** 'Απόλυτη Μοναρχία, πού κυριαρχοῦσε τότε σ' ὅλη σχεδόν τήν Εὐρώπη, σήμαινε δτί: α. 'Υπήρχε μονάρχης κληρονομικός μέ ἀπόλυτη ἔξουσία (νομοθετική, ἐκτελεστική, δικαστική). β. 'Ο μονάρχης περιστοιχιζόταν ἀπό μιά ἐπίσης κληρονομική ἀριστοκρατία (πρόκειται γιά τίς δυό προνομιούχες τότε τάξεις:

διεκδικοῦσε: ἐλευθερία στοχασμοῦ καὶ ἔκφρασης, ἀνεξιθρησκία, ἐλευθερία στήν οἰκονομική δραστηριότητα τῶν ἀτόμων, κατάργηση τῶν προνομίων (τῶν εὐγενῶν), κοινωνική καὶ πολιτική ισότητα, γενίκευση τῆς παιδείας· μέ λίγα λόγια ὁ Διαφωτισμός πρόβαλλε τά βασικά αιτήματα τῆς ἀνερχομένης τότε ἀστικῆς τάξης, ἡ ὅποια, ἐνῶ εἶχε ἀποκτήσει οἰκονομική εὐρωστία, δέν εἶχε ἀκόμη ἀνάλογη πολιτική δύναμη.

Αἴτια καὶ ἀφορμές γιά τήν ἐκδήλωση τοῦ κινήματος τοῦ Διαφωτισμοῦ ἦταν τά τρωτά τοῦ «παλαιοῦ καθεστώτος»*. Οἱ πνευματικές ρίζες του βρίσκονταν στήν ἐπιστημονική πρόοδο, πού εἶχε συντελεστεῖ ἀπό τήν Ἀναγέννηση ὡς τίς μέρες τοῦ Νεύτονα, καὶ στό φιλοσοφικό στοχασμό τοῦ Ντεκάρτ (RENÉ DESCARTES, 1591-1650), πού εἶχε διακηρύξει μέ σαφήνεια ὅτι ἀμφιβάλλει γιά ὅλες τίς αὐθεντίες (ἀρχαίους συγγραφεῖς, παραδόσεις κτλ.). καὶ ὅτι ἀποδέχεται ὡς ἀληθινό μονάχα, ὅτι παρουσιάζεται μέ τρόπο πειστικό στή σκέψη του¹.

‘Ο Διαφωτισμός ξεκίνησε ἀπό τήν Ἀγγλία, γιατί ἐκεῖ εύνόησαν οἱ οἰκονομικές καὶ κοινωνικές ἔξελίξεις κατά τό 17ο αἰώνα· στή χώρα ἐκείνη ἔζησαν καὶ οἱ δύο σπουδαιότεροι πρόδρομοι τοῦ κινήματος: ὁ Νεύτονας (ISAACK NEWTON, 1642-1727), πού διαμόρφωσε νέα ἐπιστημονική μέθοδο², καὶ ὁ Λόκ (JOHN LOCKE, 1632-1704), πού θεμελίωσε φιλοσοφικά τόν πολιτικό φιλελευθερισμό καὶ τό νεότερο ἐμπειρισμό³. Ἐπίκεντρο ὅμως τοῦ Διαφωτισμοῦ κατά τό 18ο αἰώνα ἔγινε ἡ Γαλλία λόγω τῶν εἰδικῶν οἰκονομικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν συνθηκῶν πού γνώρισε ἡ χώρα ἐκείνη τότε. ‘Ο Διαφωτισμός εἶχε σπουδαίους φορεῖς καὶ σ’ ἄλλες χῶρες (Γερμανία, Ἰταλία) καὶ ἡ ἀκτινοβολία του ἀπλώθηκε σ’ ὅλη σχεδόν τήν Εὐρώπη· ἐτηρέασε βέβαια καὶ τόν Ἑλληνισμό, πρώτα στίς παροικίες τοῦ ἔξωτερικοῦ καὶ ἐπειτα στήν τουρκοκρατούμενη πατρίδα. [Στίς σελίδες πού ἀκολουθοῦν θά γίνει λόγος κυρίως γιά τό Γαλλικό Διαφωτισμό, γιατί εἶχε ἀμεσότερη ἐπίδραση στόν Ἑλληνισμό].

Οἱ γνωστότεροι ἐκπρόσωποι τοῦ Γαλλικοῦ Διαφωτισμοῦ ὑπῆρχαν οἱ:

τῶν Εὐγενῶν καὶ τοῦ Ἀνώτερου Κλήρου, πού προερχόταν ἐπίσης ἀπό τίς οἰκογένειες τῶν εὐγενῶν), πού ἔπαιρνε προνομιακά ὄλα τά ἀνώτατα ἀξιώματα. γ. ‘Υπῆρχε ἔνα ούσιαστικά κληρονομικό σῶμα ἀνωτάτων ἀξιωματούχων. δ. ‘Η λεγομένη Τρίτη Τάξη (ἐργάτες, ἀγρότες, ἀστοί: ἐμποροί, γιατροί, δικηγόροι, τραπεζίτες, βιοτέχνες κλπ.), πού ἀποτελοῦσε τή συντριπτική πλειοψηφία (περίπου 98% ὑπολογίζεται) εἶχε μόνο ύποχρεώσεις.

* Συνακόλουθο τῆς δομῆς του (βλέπε τήν προηγούμενη σημείωση) ἦταν καὶ τοῦτο: ὅτι ἡ κορυφή τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ δέν μπορούσε νά ἀνανεωθεῖ καὶ νά ἐνισχυθεῖ μέ ἀνθρώπους ίκανούς καὶ δημιουργικούς ἀπό τήν Τρίτη Τάξη· κι ἂν κάποιος γόνος αὐτῆς τῆς τάξης κάποτε ἔφτανε στήν κορυφή διαπίστωνε ὅτι βελτίωση δέν ἦταν ἐπιτρεπτή ἀφοῦ δέν μποροῦσαν νά θιγοῦν τά «προνόμια».

Βολταίρος, Μοντεσκιέ, Ρουσσό, ὁ κύκλος τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν (*Nτι-ντερό, ντ' Ἀλαμπέρ, Κοντορός, Κοντιγιάκ, Χόλμπαχ, Ἐλβέτιος κ.ἄ.*).

Πρός τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Διαφωτισμοῦ ὁ γερμανός φιλόσοφος Κάντ διατύπωσε ἔναν ὄρισμό τοῦ ὅλου κινήματος: «Διαφωτισμός είναι ἡ ἔξιδος τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τὴν ἀνωριμότητά του γιά τὴν ὁποίᾳ ὁ ἕδιος είναι ὑπεύθυνος»*. Οἱ ἀνθρωποὶ πραγματικά ἀρχίζει νά βγαίνει ἀπό τὴν ἀνωριμότητά του, ὅταν ἀποφασίζει ὑπεύθυνα νά χρησιμοποιήσει τὸ λογικό του, ὅταν τολμάει νά σκέπτεται! ἐλεύθερα, ἀνεπηρέαστος ἀπό προκαταλήψεις, αὐθεντίες, περιορισμούς.

2. Βασικές θέσεις τῶν Διαφωτιστῶν

Δέν είχαν ὄλοι οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Διαφωτισμοῦ τίς ἕδιες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν κοινωνία, τὴν κρατική ὄργάνωση, τὴν οἰκονομική ζωή, τὴ θρησκευτική πίστη· ὑπάρχουν ὅμως κάποια κοινά σημεῖα στό στοχάσμό τους, πού συγκλίνουν στά ἔξης:

α. Οἱ αἰσθήσεις, χωρίς νά είναι ἡ μοναδική πηγή γνώσης, είναι πάντως ἀπαραίτητη προϋπόθεση καὶ ἀφετηρία τῆς.

β. Ἡ φύση είναι ἔνιαία, τουλάχιστο μέσα στό ὄρια ὅπου μπορεῖ νά φτάσει ἡ γνώση μας γι' αὐτή.

γ. Καὶ ὁ ἀνθρωπος ὑπάγεται στούς ἕδιους φυσικούς νόμους, πού διέπουν τὴν ἀνόργανη φύση καὶ τά ζῶα.

δ. Τὸ ἀνώτατο σημεῖο, στό ὅποιο μπορεῖ νά φτάσει γνωστικά ὁ ἀνθρωπος, είναι ἡ γνώση τῆς νομοτέλειας πού ἐπικρατεῖ στή φύση (ὅτι δηλαδή κάθε ἀποτέλεσμα ἔχει aitía καὶ ὅτι ὑπάρχει σταθερή σχέση ἀνάμεσα στήν aitía καὶ τὸ ἀποτέλεσμα) καὶ ἡ πρακτική ἀξιοποίησή της πρός τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου. Στήν ούσία τῶν πραγμάτων δέν μπορεῖ νά φτάσει οὔτε τὸ πιό δυνατό πνεῦμα· σταματάει λοιπόν στήν ἀνακάλυψη τῶν σχέσεων, πού συνδέουν τά πράγματα καὶ τά φαινόμενα, δηλαδή στή διατύπωση νόμων.

ε. Καὶ ἡ γνώση τοῦ ἀνθρώπου γιά τὸν ἀνθρωπο (ἀνθρωπογνωσία) είναι μέρος τῆς γνώσης τοῦ ἀνθρώπου γιά τά πράγματα (πραγματογνωσία), γιά τὴ φύση: ἀρά καὶ ἡ ἀνθρωπόγνωσία ὑπάγεται στήν πραγματογνωσία**.

Παρακάτω ἐκτίθενται πιό ἀναλυτικά πῶς ξεκίνησε ὁ Διαφωτισμός καὶ πῶς ἐπηρέασε τή ζωή τῆς εύρωπαϊκής κοινωνίας κατά τὸ 18ο αἰώνα.

* IMMANUEL KANT, Δοκίμια (μετ. Ε.Π. Παπανούτσου), σ. 42

** Αναστ. Γιανναρᾶ, 'Ο ἀγγλικός Ἐμπειρισμός καὶ ὁ Γαλλικός Διαφωτισμός, 'Αθήνα 1976, σελ. 23-24.

‘Η πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καί ἡ ἐπίδρασή τους στὸν τρόπο σκέψης τῶν διαφωτιστῶν

Οἱ θεαματικές ἀνακαλύψεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, πού κορυφώθηκαν, ὅταν ὁ Νεύτονας διατύπωσε τὸ νόμο τῆς «παγκόσμιας ἔλεγχης» (1687), εἰχαν ὀδηγήσει στὴ σκέψη ὅτι: τὸ φυσικό σύμπαν εἶναι (ἢ μοιάζει μέ) μιά πελώρια καλοφτιαγμένη μηχανή, πού λειτουργεῖ σύμφωνα μὲ νόμους φυσικούς. Πολλοὶ στοχαστές τότε — παρακινημένοι κι ἀπό τὴ δυσαρέσκεια γιά τὰ τρωτά τοῦ λεγόμενου «παλιοῦ καθεστώτος» (προνόμια γιά τούς λίγους, καταπίεση γιά τούς πολλούς) — ἄρχισαν νά σκέπτονται ὅτι πρέπει νά ύπαρχουν καὶ ἄλλοι νόμοι πού ρυθμίζουν καὶ τὴ ζωὴ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, πού μποροῦν, κατά συνέπεια, νά ὀδηγήσουν σέ κοινωνική ἀρμονία. Τό μόνο πού χρειάζεται εἶναι νά ἀνακαλυφτοῦν οἱ νόμοι αὐτοί μὲ τίς νέες ἐπιστημονικές μεθόδους* (πού εἰχαν ὀδηγήσει σέ ἐπιτυχία τούς ἀστρονόμους καὶ τούς φυσικούς ἐπιστήμονες) καὶ νά ἀξιοποιηθοῦν πρακτικά.

Παράλληλα μέ αὐτή τὴν ἐμπιστοσύνη στὴν ἀνθρώπινη ἐπιστήμη πορευεύταν ἡ πίστη στὴν ἀνθρώπινη λογική, ὡς πρωταρχική πηγὴ τῆς ἀλήθειας, καθὼς καὶ ἡ πεποίθηση ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ διαρκής βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου (μέ τὴν παιδεία) καὶ ἡ ἀπεριόριστη πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ**. ‘Η ἐποχὴ πού ἀρχισε, ὅταν ὁ ἐπιστημονικός στοχασμός εἰχε μεταδώσει τόση αἰσιοδοξία γιά τὴν πνευματική ίκανότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὄνομάστηκε ἐπίσης **Αιώνας τῆς Λογικῆς**. Μερικοὶ ιστορικοί θεωροῦν ἀφετηρία τῆς νέας ἐποχῆς ὅχι τό 1688 (ὅταν δηλαδή συνέβη ἔνα σπουδαῖο καὶ ἐνδεικτικό νέων τάσεων πολιτικό γεγονός, ἡ “Ἐνδοξῆ Ἐπανάσταση”) ἀλλά τό 1687, ὅταν σημειώθηκε ἔνα σημαντικό ἐπιστημονικό ἐπίτευγμα, ἡ διατύπωση τῆς θεωρίας τοῦ Νεύτονα. Τά διασημότερα

* ‘Ἡ μέθοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διαμορφώθηκε ούσιαστικά στούς νεότερους χρόνους καὶ εἶναι ἐπαγωγική, πού σημαίνει συλλογιστική πορεία ἀπό τίς ἐπιμέρους παρατηρήσεις· (πειράματα, μετρήσεις) πρός τὴ διατύπωση γενικῶν προτάσεων, νόμων. Θεμέλιωτὴς θεωρητικός τῆς ἐπαγωγῆς ύπηρε ὁ Φράνσις Μπέικον (FRANCIS BACON, 1561-1626). Αὐτός ἀντιδιαστέλλει ἐμφαντικά — μὲ τὸν τίτλο κιόλας τοῦ ἔργου: NOVUM ORGANUM (Νέο ὄργανο) — τὴν ἐπαγωγική μέθοδο πρός τὴν ἀντίστροφή της, τὴν παραγωγική, πού τὴν εἶχε ἀναλύσει ὁ Ἀριστοτέλης στὰ Λογικά ἔργα του, τὰ ὁποῖα στὴν Ἰστορία τῆς Φιλοσοφίας είναι γνωστά μὲ τὸν περιληπτικό ὄρο “Ὀργανό (Λογικό). Στὴν ἐπαγωγική μέθοδο ἀφετηρία εἶναι τὸ συγκεκριμένο, πράγμα ἢ φαινόμενο, ζητούμενο εἶναι τὸ γενικό, ἡ γενική ἀρχή, ὁ νόμος. Αὐτή τὴ μέθοδο ἐφάρμοσε ὁ Νεύτονας καὶ θεωρητικὴ τῆν ὀλοκλήρωσε ὁ Μίλ (J.S. MILL, 1806-1873).

** Χαρακτηριστικός εἶναι ὁ τίτλος τοῦ ἔργου τοῦ Κοντορεό, «Διάγραμμα τῆς ιστορικῆς εἰκόνας τῆς Προόδου τοῦ Ἀνθρώπινου Πνεύματος (1795), παρ’ ὅλο πού οἱ συνθῆκες συγγραφῆς ἤταν ιδιαίτερα δυσμενεῖς γιά τὸ συγγραφέα, πού βρισκόταν στὴ Φυλακή, ὅταν ἔγραφε αὐτό τὸ σύγραμμα τῆς αἰσιοδοξίας (1794).

πνεύματα έκεινης τής έποχής ξεκινώντας από τίς έπιτυχίες τής έπιστημης δοκίμασαν νά βροῦν κατά πόσο κάποιοι φυσικοί νόμοι έχουν έφαρμογή σ' όλους τούς τομεῖς τής άνθρωπινης δράσης· κι είναι διάχυτος στό στοχασμό τους ένας εύδιάκριτος τόνος αισιοδοξίας, ότι μποροῦν οι πληγές νά θεραπευτούν και ή κοινωνία νά άναμορφωθεί μέ τόν άνθρωπινο λόγο. Ή αισιοδοξία έκεινη έπρόκειτο νά κορυφωθεί άλλα και σοβαρότατα νά δοκιμαστεί μέ τή Γαλλική Έπανάσταση (1789).

3. Οι ιδέες τοῦ Λόκ καὶ τοῦ Μοντεσκιέ γιά τήν πολιτική ζωή.

“Οπως εἰδαμε ὁ Λόκ* (1632-1704) άνήκει στούς στοχαστές πού θεμελίωσαν τό Διαφωτισμό. Πίστευε ότι ή πρόδος τῶν άνθρωπων είναι βέβαιη, ἐφόσον οι ἄνθρωποι θά χρησιμοποιήσουν τό δρόμο τῆς λογικῆς τους, ἀδέσμευτοι ἀπό προκαταλήψεις καὶ φανατισμό. Σύμφωνα μέ τήν πολιτική θεωρία του, οι ἄνθρωποι έχουν ἀπαράγραπτα φυσικά δικαιώματα: ζωῆς, ἐλευθερίας, περιουσίας. “Οταν οι ἄνθρωποι συγκρότησαν κοινωνίες καὶ ὅρισαν κυβερνήσεις, δίδασκε ὁ Λόκ, ἔδωσαν στίς κυβερνήσεις ἔξουσία έκεινες νά προστατεύουν αύτά τά δικαιώματα. Είχε δηλαδή, κατά κάποιο νόημα, συναφθεί ἀνάμεσα στούς ἀρχόμενους καὶ τούς ἄρχοντες ένα εἰδος συμφωνίας, ἔνα «κοινωνικό συμβόλαιο». ”Αν μία κυβέρνηση δέν προστατεύει τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν, τότε αύτοί έχουν τό ἀναπαλλοτρίωτο δικαίωμα νά τήν ἀντικαταστήσουν. Ή θεωρία τοῦ Λόκ έδινε ένα σαφές ἐπιχείρημα γιά τό δικαίωμα ἀντίστασης καὶ ἐπανάστασης τῶν λαῶν ἐναντίον τῶν τύραννικῶν κυβερνήσεων. Οι ἀπόφεις του, σύμφωνες μέ τό πολιτικό κλίμα τῆς Ἀγγλίας τήν έποχή τῆς “Ἐνδοξήης Έπανάστασης (1688), είχαν ἀργότερα ἐπίδραση στήν ἀμερικανική Διακήρυξη τῆς Ἀνεξαρτησίας (1776)**.

Πιό γνωστός ἐκφραστής τής πολιτικής ἐπιστήμης στά χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ ὑπῆρξε ὁ Μοντεσκιέ (CHARLES-LOUIS DE SECONDAT BARON DE MONSTESCIEU, 1689-1755). Ο Μοντεσκιέ ἐφάρμοσε τήν νέα ἐπιστημονική μέθοδο (ἐπαγωγική) στήν πολιτική ἐπιστήμη. Τό 1748 δημοσίευσε τό ἔργο πού τόν καθιέρωσε ὡς έναν ἀπό τούς θεμελιωτές τής ἐπιστήμης αύτῆς, τό **Πνεῦμα τῶν Νόμων**⁴. Μέ συγκριτική μελέτη πολλῶν θεσμῶν ἀπ' τήν ἀρχαιότητα ὡς τήν έποχή του, θέλησε νά δείξει ότι οι νόμοι διαμορφώνονται σύμφωνα μέ τίς συνθήκες ζωῆς καὶ τίς ἀνάγκες τῶν κοινωνιῶν, και ύποστηριξε ότι πρέπει ή κρατική έξουσία νά

* Κύρια ἔργα του είναι: «Δύο δοκίμια περί διακυβερνήσεως» (1689), «Μερικές σκέψεις περί παιδείας» (1693), «Δοκίμιο γιά τήν άνθρωπινη νόηση» (1690), ἀπό τό όποιο ένα ἀπόσπασμα παρατίθεται στό τέλος αύτοῦ τοῦ κεφαλαίου, σημ. 3.

** ‘Αρκεῖ νά διαβάσει κανείς τίς πρώτες παραγράφους τής Διακήρυξης τῆς Ἀνεξαρτησίας (1776) γιά νά ἀναγνωρίσεις έκει ιδέες τοῦ Λόκ.

διακρίνεται σέ τρεις έπιμέρους έξουσίες («διάκριση τῶν ἔξουσιῶν»): νομοθετική, ἐκτελεστική, δικαστική, μέ αρμοδιότητες ἔτσι κατανεμημένες, ώστε νά ἔξισορροποῦνται ἀμοιβαία καί νά ἀποτρέπεται ἡ δυνατότητα κατάχρησης τῆς κρατικῆς ἔξουσίας*. Οι ίδεες τοῦ Λόκ καί τοῦ Μοντεσκιέ ἐπηρέασαν ιδιαίτερα τούς ἀνθρώπους πού ἀργότερα σχεδίασαν τό ἀμερικανικό Σύνταγμα (1787) καί — λίγο μετά — τά γαλλικά Συντάγματα τῆς Ἐπανάστασης.

4. 'Υπεράσπιση τῆς Ἀνεξιθρησκίας

Κύριος ύπέρμαχος τῆς ίδεας τῆς ἀνεξιθρησκίας ἀναδείχτηκε ὁ Βολταῖρος (FRANCOIS MARIE AROUET, 1694-1778, ψευδώνυμο VOLTAIRE). Συγγραφέας μέ πνεῦμα καυστικό, ὑπερασπιστής ἀκατάβλητος τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψης καί τοῦ λόγου, ἐπιγραμματικός ἐκλαϊκευτής φιλοσοφικῶν θεωριῶν προβλήθηκε ὡς ὁ διαπρεπέστερος ἀπό τούς Διαφωτιστές. Ἐξαιτίας τῆς ἐλευθεροφροσύνης του καί τῆς αὐστηρῆς κριτικῆς του συχνά περιῆλθε σέ προστριβές μέ Ισχυρούς παράγοντες τοῦ «παλαιοῦ καθεστῶτος» γνώρισε καί τή Βαστίλλη γιά ἔνδεκα μῆνες καί ἔμεινε ἐξόριστος στήν 'Αγγλία τρία χρόνια. Σ' ἔνα ἔργο του διακωμάδησε τήν ίδεα ὅτι «ὁ κόσμος μας εἶναι ὁ καλύτερος δυνατός κόσμος». Ἡ πιό σημαντική ὅμως προσφορά του εἶναι ἡ ἐπίμονη ὑπεράσπιση τῆς ἀνεξιθρησκίας⁵. Ὁ Ἱδιος ἦταν ὁπαδός τοῦ ντεῖσμού**. Οι ντεῖστές, συνεπεῖς στίς ἀπόψεις τους, ἐπέκριναν τίς θρησκευτικές διαμάχες καί τίς διώξεις πού προέρχονταν ἀπό θρησκευτικές διαφορές. Ἐπειδή ὁ Βολταῖρος ἤταν τότε ὁ πιό δριμύς ἐπικριτής τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας καί τοῦ φανατισμοῦ πού ἐπικρατοῦσε σ' αὐτήν, θεωρήθηκε ἄθεος· ὅμως αὐτός θεωροῦσε τή θρησκευτική πίστη ἀνάγκη καί διατύπωσε ἀποφθεγματικά τήν ἀποψή του λέγοντας: «ἄν δέν ὑπῆρχε Θεός θά ἐπρεπε νά ἐφεύρουμε ἔνα Θεό».

‘Ος ὁρθολογιστής καί σκεπτικιστής (Ὕποστηρικτής τῆς ίδεας ὅτι δλα εἶναι σχετικά καί γι' αὐτό ἀνεκτά) ἀποστρεφόταν τό φανατισμό καί τή μισαλλοδοξία περισσότερο ἀπό καθετί ἄλλο. Σέ ἀρκετές περιπτώσεις θρησκευτικῶν διώξεων μπήκε στή μέση ἀπρόσκλητος, γιά νά ὑπερασπίσει τή δικαιοσύνη, τό δικαιώμα κάθε ἀνθρώπου νά πρεσβεύει ὅποιο

* Θυμίζουμε ὅτι ἡ «διάκριση τῶν ἔξουσιῶν» δέν ἤταν ίδεα νέα· εἶχε διατυπωθεῖ ἀπ' τόν 'Αριστοτέλη, πού εἶχε ὄνομάσει τίς τρεις ἔξουσίες ἀντίστοιχα: τό βουλευόμενον, τό περί τάς ἀρχάς καί τό δικάζον (Πολιτικά, 1298a).

** Οι ντεῖστές (όπαδοί τοῦ DEISMUS) πίστευαν ὅτι ὁ θεός δημιούργησε τόν κόσμο καί τούς φυσικούς νόμους πού τόν διέπουν, ἀλλά δέν παρεμβαίνει στή λειτουργία τοῦ κόσμου οὔτε βέβαια στίς ύποθέσεις τῶν ἀνθρώπων. Πρέσβευειν ἐπίσης ὅτι δέ χρειάζονται προσυσχές οὔτε ἔχουν σημασία οι τελετές.

δόγμα έπιθυμει. Στό Βολταίρο άνήκει ή αποφθεγματική διατύπωση τής πνευματικής άνεκτικότητας: ἔγραψε σέ κάποιον: «Δέ συμφωνῶ οὔτε μέ μία λέξη ἀπό ὅσα λέει, ἀλλά θά ύπερασπίζω — καὶ μέ τό τίμημα τῆς ζωῆς μου ἀκόμη — τό δικαίωμά σου ἐλεύθερα νά λέεις ὅσα πρεσβεύεις».

5. Τό αἴτημα γιά ἐλευθερία

Τό αἴτημα γιά τήν ἐλευθερία καὶ γενικότερα γιά τήν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου ήταν ύπόθεση καθολική τῶν Διαφωτιστῶν. Πρωταγωνιστής ὅμως γιά τό συγκεκριμένο αὐτό ζήτημα ἀναδείχτηκε ὁ Ρουσσός (J.J. ROUSSEAU, 1712-78). Αὐτός συμμεριζόταν πολλές ἄλλες ιδέες τῶν Διαφωτιστῶν, ἀλλά τίς προσέγγιζε ἀπ' τή σκοπιά τῶν αἰσθημάτων, ὥχι τῆς λογικῆς, γιατί θεωροῦσε ὅτι ἡ λογική μόνη δέν ἀποτελεῖ καλὸ δῆγμό στή ζωή τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνῶν, ἐνῶ τά αἰσθήματα ἀποτελοῦν πιό πηγαία ἔκφραση τῆς ζωῆς^{*}. καὶ ὁ Ἱδιος ἦταν φύση πλούσια σε συναισθηματισμό. 'Απ' τά παιδικά του χρόνια γνώρισε πολλές περιπέτειες καὶ δέν εἶχε ἥρεμη οἰκογενειακή ζωή σχεδόν ποτέ· ἄλλαζε συχνά ἐπαγγέλματα, ἀλλά δέν μπόρεσε νά ριζώσει πουθενά. Γνώρισε συχνά τό θαυμασμό τῶν ἄλλων, ἀλλά ἦταν πολύ δύσκολος στή διατήρηση τῆς φιλίας.

'Ο Ρουσσός ἔγινε διάσημος ξαφνικά, ὅταν στά 1750 κέρδισε ἔνα διαγωνισμό μέ τό «Δοκίμιο περί τῶν Τεχνῶν καὶ Ἐπιστημῶν». Μ' αὐτό ύποστηριζε ὅτι ὁ ἀνθρωπος ἦταν καλός καὶ ἀγνός, ὅταν ζοῦσε στήν ἀγκαλιά τῆς φύσης, πρίν φθαρεῖ ἀπ' τόν πολιτισμό του, ὅτι φθείρουν τήν ἀνθρώπινη φύση οἱ κακοί νόμοι, ἡ κακή παιδεία, ἡ κατεστημένη ρωμαιοκαθολική ἐκκλησία, τό ἐμπόριο· ὅτι μπορεῖ ὁ ἀνθρωπος νά ξανακερδίσει τήν ἀγνότητα καὶ τήν καλοσύνη, ἄν γυρίσει «πίσω στή φύση», ἐλεύθερος ἀπό τίς συμβατικότητες τοῦ πολιτισμοῦ. 'Η ιδέα τῆς ἀπλοϊκῆς καὶ εὐγενικῆς ζωῆς βρήκε πολλή ἀπήχηση στήν ύψηλή κοινωνία τότε, πού εἶχε κουραστεῖ ἀπ' τή συμβατικότητα καὶ τήν προσποίηση.

"Ενα ἀπ' τά πιό γνωστά βιβλία τοῦ Ρουσσό είναι τό **Κοινωνικό Συμβόλαιο** (1762)⁶. Πίστευε ὁ συγγραφέας, ὅπως νωρίτερα ὁ Λόκ, ὅτι ἔνα εἰδος συμφωνίας ἔγινε καὶ διαρκῶς ἀνανεώνεται (ἢ πρέπει νά ἀνανεώνεται) ἀνάμεσα στό λαό καὶ τήν κυβέρνησή του. "Ομως ὁ Ρουσσό δέν ἔφτασε στό τελικό συμπέρασμα τοῦ Λόκ, νά δικαιολογεῖ δηλαδή τήν ἐπανάσταση· ἀντίθετα, ἐνῶ ύπερασπίζε τήν ἐλευθερία καὶ τήν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀτόμου, ύποστηριζε ὅτι ὁ πολίτης δεσμεύεται ἀπ' τή Γενική Βούληση, πού δηλώνει τό τί είναι καλό γιά τό κοινωνικό

* Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή ὁ Ρουσσό θεωρεῖται ώς ὁ πιό χαρακτηριστικός πρόδρομος τοῦ ρομαντισμοῦ.

σύνολο καί πού ἀποκαλύπτεται κάθε φορά μέ δημοκρατικές ἐκλογές.

‘Η ἑπίδραση τοῦ Ρουσσό στήν πολιτική ζωή τῆς Γαλλίας ύπηρξε μεγάλη· βασικά τίς δικές του ιδέες ἀσπάζονταν οἱ δημιουργοί τοῦ 1789, ιδιαίτερα οἱ πιό ριζοσπαστικοί τῆς δεύτερης φάσης τῆς Ἐπανάστασης.

Τις παιδαγωγικές ἀντιλήψεις του, πού ἔκεινοῦν ἀπ’ τὸν ἀπόλυτο σεβασμό γιά τὴν προσωπικότητα τοῦ μαθητῆ, τίς ἐξέθεσε ὁ Ρουσσό στὸ ἔργο του **Αιμίλιος**. Πρώτο δάσκαλο τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖ τὴν προσωπική ἐνασχόληση μὲ τὰ πράγματα, τὴν προσωπική πείρα. Κι ἔργο ιερό τοῦ δασκάλου εἶναι αὐτό ἀκριβῶς, νά ὀδηγεῖ σταδιακά τὸ μαθητή σὲ γνωριμία μὲ τὰ πράγματα, γιά νά συζητεῖ ἐπειτα γιά τὴ φύση τῶν πραγμάτων, τή λειτουργία τους, τὴν ἀξιοποίησή τους. ‘Η φύση εἶναι, κατά τὴν ἄποψη τοῦ Ρουσσό, σοφή καὶ αὐτή ὑποδεικνύει πρῶτα ἀπ’ ὅλα σεβασμό γιά τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.

6. Οἱ Ἑγκυκλοπαιδιστές καὶ ἡ διάδοση τῶν ιδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ.

‘Η Ἑγκυκλοπαιδεία ἡ «Συστηματικό Λεξικό τῶν Ἐπιστημῶν, τῶν Τεχνῶν καὶ τῶν Ἐπαγγελμάτων» ἀποτελεῖ τή συλλογική ἔκφραση τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ψυχή τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας ύπηρξε ὁ Ντιντερό (DENIS DIDEROT, 1713-1784). Αὐτός ἀνέλαβε καὶ πραγματοποίησε τὴν ιδέα νά ἐκτεθοῦν σέ ἐνιαίο ἔργο, πού τελικά ἔφθασε στούς 27 τόμους, ὥλες οἱ ἐπιστημονικές ἀνακαλύψεις καὶ οἱ νέες ιδέες, πού συγκινοῦσαν τούς προοδευτικούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς. Μέ τό συλλογικό αὐτό ἔργο μπόρεσαν ὁ Ντιντερό καὶ οἱ συνεργάτες του νά διαφωτίσουν τή γαλλική κοινωνία προβάλλοντας ιδιαίτερα κάποιες θεμελιώδεις ιδέες: ἀνεξιθρησκία, εἰρήνη, δικαιοσύνη, ἐπιστήμη, ἐλευθερία, ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό δεισιδαιμονίες, προκαταλήψεις, αὐθεντίες⁷. Οἱ διασημότεροι στοχαστές καὶ ἐπιστήμονες τῆς ἐποχῆς ύπηρξαν συνεργάτες τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας: Κοντιγιάκ, Κοντορσέ, Χόλμπαχ, Ἐλβέτιος, ὁ ντ’ Ἀλαμπέρ (ό πιό στενός συνεργάτης τοῦ Ντιντερό τά πρῶτα χρόνια τῆς προσπάθειας). Ή συγγραφή καὶ ἔκδοση τοῦ ἔργου κράτησε πάνω ἀπό εἴκοσι χρόνια (1751-1772), πολλές φορές ὁ DIDEROT ώς ἐκδότης ἀντιμετώπιζε ἀπαγόρευση ἀπό τό καθεστώς, ἔχανε λιγόψυχους συνεργάτες, ἀλλά συνέχιζε ἀκατάβλητος· καὶ τό ἀπαγόρευμένο ἔργο κέρδιζε χιλιάδες συνδρομητές σ’ ὅλη τή χώρα καὶ πολὺ περισσότερους ἀναγνώστες, ἀκόμη καὶ μέσα στά ἀνάκτορα, ὅπου στεγαζόταν τό «παλαιό καθεστώς», οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Διαφωτισμοῦ. ‘Η Ἑγκυκλοπαιδεία, ἐκδοτικό ἐπίτευγμα ἐκεῖνο τὸν καιρό, πρόσφερε ύπηρεσία μοναδικής σπουδαιότητας: διάδοση τῶν ιδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ· μετέδωσε ἐμπιστοσύνη γιά τὴν ἐπιστήμη καὶ τή νέα τεχνολογία, πού ἔκανε τότε τά πρῶτα βήματά της, ἐνθουσιασμό γιά τίς νέες ιδέες, ἐπιχειρηματολογία ἐνάντια στά δεινά τῆς τότε κοινωνικής κατάστασης, ἰδεολογία, γιά μιά ἀστική

επανάσταση, πού έπρόκειτο σέ λίγο νά έκδηλωθεί, αίσιοδοξία γιά τήν πρόοδο της άνθρωπινης κοινωνίας καί τή δυνατότητα βελτίωσης της άνθρωπινης φύσης.

7. Κοινωνικές άλλαγές πού προώθησε ό Διαφωτισμός

‘Ο Αιώνας τῶν Φώτων θά μποροῦσε νά καυχιέται ότι ξύπνησε στίς συνειδήσεις τῶν άνθρωπων τό ένδιαφέρον γιά τή βελτίωση της ζωῆς ὅλων τῶν άνθρωπινων ὄντων καί τελικά συνέβαλε νά γίνουν βελτιώσεις σημαντικές στίς άνθρωπινες σχέσεις. Συγκεκριμένα:

α. Τά κηρύγματα άνεξιθρησκίας βρήκαν άπήχηση καί οί διώξεις γιά ζητήματα θρησκευτικά σταδιακά περιορίστηκαν ή βασικά σταμάτησαν.

β. ’Από διάφορες πλευρές (λ.χ. ἀπό τήν Ἀγγλία, τήν Ἰταλία) ἀκούονταν διαμαρτυρίες γιά τήν κακή κατάσταση τῶν φυλακῶν καί τήν ἀπάνθρωπη μεταχείριση τῶν κρατουμένων. ’Ο ιταλός Τσεζάρε Μπεκαρία (CESARE BECCARIA) δημοσίευσε στό Μιλάνο ἔνα «Δοκίμιο περί Ἐγκλημάτων καί Ποινῶν» καί διατύπωσε τρεῖς θεμελιακές ἀρχές γιά τό νόημα τής ποινῆς καί τής ἀπονομῆς δικαιοσύνης. ‘Υποστήριξε ότι:

(1) Σκοπός τής ποινῆς δέν είναι ή ἐκδίκηση ἀλλά ὁ σωφρονισμός ἐκείνου πού διέπραξε ἀδίκημα καί ὁ παραδειγματισμός τῶν ἄλλων· ἄρα, σωστό είναι νά ἐπιλέγεται ὅχι ή πιό ἐξοντωτική ποινή ἀλλά ἐκείνη πού θά ἔχει τό διαρκέστερο ἀποτέλεσμα στή σκέψη καί στή βούληση τοῦ δράστη καί τῶν ἄλλων.

(2) ’Η δικαιοσύνη πρέπει νά ἐνεργεῖ ἄμεσα, σύντομα· γιατί ὅσο πιό σύντομα ἔλθει ή ποινή τόσο πιό στενός θά είναι ὁ συνειρμός τῶν δύο (ἀδικήματος-ποινῆς) στή σκέψη ὀλων, ὥστε νά ἀποφεύγουν ἀξιόποινες πράξεις.

(3) Τό ἀδίκημα ἀποτρέπεται πιό ἀποτελεσματικά μᾶλλον ὅταν ὑπάρχει ή βεβαιότητα κάποιας ποινῆς παρά ὅταν ἐπισείεται ή αὐστηρότητα ἀβέβαιης τιμωρίας· ή βεβαιότητα μιᾶς μικρῆς ποινῆς ἐνεργεῖ ἀποτρεπτικά πιό πολύ ἀπό μιά μεγάλη ποινή πού θεωρεῖται πιθανή μόνο. Σέ πολλές χῶρες ἄρχισαν νά ἀναθεωροῦν τήν ποινική νομοθεσία πρός τό άνθρωπινότερο (βελτίωση ὅρων ζωῆς στίς φυλακές, ἐλαφρότερες ποινές κτλ.).

γ. ’Από τά διδάγματα τῶν Διαφωτιστῶν ἐπηρεάστηκε ή ἐκπαίδευση ὡς θεωρία καί πράξη. Οι παιδαγωγοί ἄρχισαν νά χαλαρώνουν τή μεθοδολογία τής αὐστηρῆς πειθαρχίας καί σέ διάφορες χῶρες ἄρχισαν προσπάθειες γιά καθολική ἐκπαίδευση. Τό ἀποφασιστικό βήμα τό ἔκανε σέ λίγο ή Γαλλική Ἐπανάσταση. Μεγάλη ήταν ή ἐπίδραση τῶν ίδεων τοῦ Ρουσσό, πού είχε ύποστηρίξει ότι τά παιδιά δέν πρέπει νά ἀντιμετώπιζονται ως μικρογραφία τῶν μεγάλων (έχουν δικό τους κόσμο καί δική

τους ψυχολογία), ότι δέν πρέπει νά φορτώνονται μέ τίς συμβατικότητες τής ζωῆς τής «πολιτισμένης» κοινωνίας, ότι, άντιθετα, πρέπει νά ένθαρρύνονται θετικά, γιά νά έκφραζονται μέ τό δικό τους τρόπο.

δ. Οι κήρυκες τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων δέν ήταν δυνατό νά ζέχονται τό θεσμό τῆς δουλείας γιά όποιαδήποτε ἀνθρώπινα ὄντα, πού άνήκαν σ' όποιαδήποτε φυλή ή θρησκεία. Τό κήρυγμα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν δούλων βρήκε βέβαια ἀντίσταση, γιατί ὁ ἀπάνθρωπος θεσμός είχε συνδεθεῖ μέ συμφέροντα τῆς τότε ιθύνουσας τάξης (στήν Ἀμερική λ.χ. οἱ λευκοὶ χρησιμοποιοῦσαν τούς δούλους γιά τήν καλλιέργεια τῶν φυτειῶν). Ὁ ἀγώνας λοιπόν γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν δούλων ἐπρόκειτο νά διαρκέσει δεκαετίες (ἄς τόν ἀμερικανικό ἐμφύλιο πόλεμο κι ὡς τίς πρώτες δεκαετίες τοῦ αἰώνα μας), ἀλλά τά σπέρματα γιά τήν ἔξαλεψη τῆς δουλείας — πού ὑπήρχαν ἥδη στή διδασκαλία τῶν Σοφιστῶν καί στό κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ — διαδόθηκαν πολύ μέ τό Διαφωτισμό. Τό ἀποφασιστικό βῆμα κι ἐδῶ ἔγινε μέ τή Γαλλική Ἐπανάσταση*, πού κατάργησε τή δουλεία.

8. Ή οἰκονομική σκέψη κατά τούς χρόνους τοῦ Διαφωτισμοῦ Οἱ φυσιοκράτες

Οι ἀλλαγές στήν οἰκονομική ζωή, πού είχαν ἀρχίσει ἀπό τά χρόνια τῆς Ἀναγέννησης, συνεχίζονταν ἀθόρυβα ἀλλά σταθερά κατά τή διάρκεια τοῦ 18ου αἰώνα· καί ἐπρόκειτο γιά τόσο βαθιές ἀλλαγές (στό ἐμπόριο, στή γεωργία, ἀργότερα στή βιοτεχνία-βιομηχανία), ὥστε οἱ μελετητές νά μιλοῦν γιά Οἰκονομική Ἐπανάσταση (πού προκάλεσε ἥ βοήθησε καί τήν Πνευματική Ἐπανάσταση). Ἐμπόδιο στήσις οἰκονομικές αὐτές ἔξελίξεις στεκόταν ἡ παλαιότερη οἰκονομική ἀντίληψη τοῦ μερκαντιλισμοῦ**, τοῦ αύστηροῦ δηλαδή κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ, πού

* Στήν Ἑλλάδα ὁ θεσμός τῆς δουλείας θεωρήθηκε ἀπαράδεκτος καί ἀπαγορεύτηκε μέ συνταγματική ρήτρα, ἀπό τά πρῶτα κιόλας βήματα τοῦ Ἀγώνα γιά τήν Ἀνεξαρτησία (Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου, ἅρθρο θ').

** Μερκαντιλισμός ὄνομάστηκε ἀπό τούς ἀντιπάλους τῆς (τούς «Φυσιοκράτες») ή οἰκονομική πρακτική μᾶλλον παρά θεωρία, πού είχε ἐπικρατήσει στήσι δυτικοευρωπαϊκές χώρες τό 16ο και 17ο αἰώνα καί ὡς τόν 18ο. Η μερκαντιλική οἰκονομική πολιτική διέφερε ἀπό χώρα σέ χώρα, ἀλλά είχε κάποια κοινά ἔννωρίσματα:

α. Πλούτο μιᾶς χώρας θεωροῦσαν τό ἀπόθεμα πού διέθετε ἡ χώρα σέ πολύτιμα μέταλλα.

β. Κατά συνέπεια, ἐπιδίωκαν νά ἔχουν ἐνεργητικό πάντα ἐμπορικό ἴσο-ζύγιο, δηλαδή περισσότερες ἔξαγωγές προϊόντων παρά εἰσαγωγές, ὥστε τελικά νά εισάγουν πολύτιμα μέταλλα ἀπό τό πλεόνασμα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου.

ρύθμιζε ὅλη τήν οἰκονομική ζωή καί περιόριζε ἔτσι τήν ἐλεύθερη οἰκονομική δραστηριότητα τῶν πρωτοπόρων τῆς ἀνερχόμενης τότε ἀστικῆς τάξης.

Τέτοιος παρεμβατισμός ἦταν ἀντίθετος μὲ τή φύση, διακήρυξαν οἱ οἰκονομολόγοι τοῦ Διαφωτισμοῦ, πού πρέσβευαν ὅτι μπορεῖ καὶ στήν οἰκονομίᾳ νά ἐφαρμοστεῖ ὁ «νόμος τῆς φύσης», νά ἐπικρατήσει τό φυσικό δίκαιο, πού δέν ἐμποδίζει τήν ἐλεύθερη οἰκονομική δραστηριότητα. 'Απ' τή θεμελιακή αὐτή θέση τους ὀνομάστηκαν **Φυσιοκράτες**.

Αὐτοί θεωροῦσαν ὅτι ἡ γεωργία είναι ἡ πηγή τοῦ πλούτου μιᾶς χώρας καί ὅτι ὁ πιό θεμελιακός νόμος στήν οἰκονομική ζωή είναι ἡ ἐπιθυμία νά είναι ἐλεύθερη ἡ διακίνηση τῶν ἀγαθῶν πού παράγει ἡ γεωργία· ὅτι, γενικότερα, ἡ οἰκονομική δραστηριότητα διαμορφώνεται μέ τόν καλύτερο δυνατό τρόπο, ἐφόσον ἐκλείψει κάθε περιορισμός, κρατικός παρεμβατισμός, στήν παραγωγή καί διακίνηση τῶν ἀγαθῶν.

Οι πιο γνωστοί φυσιοκράτες είναι οἱ: Κενάι (FRANCOIS QUESNAY), Νεμούρ (DUPONT DE NEMOURS) καί Τυργκό (Turgot). Ἀλλά ἡ πιό ἐπιβλητική μορφή στή θεωρητική οἰκονομία τοῦ 18ου αἰώνα ύπηρξε ὁ σκοτοεύος "Ανταμ Σμίθ (ADAM SMITH, 1723-1790). Ἐπηρεάστηκε ἀπό τούς φυσιοκράτες, ἀλλά δέ συμμεριζόταν μιά βασική θέση τους, τήν πρωταρχικότητα τῆς γεωργίας· καί τοῦτο ἦταν εὐλογό, γιατί ἡ δική του ἐμπειρία προερχόταν ἀπό χώρα πού τότε πλούτιζε ἀπό τό παγκόσμιο ἐμπόριο.

Τό πιο γνωστό ἔργο τοῦ SMITH, «ὁ Πλούτος τῶν Ἑθνῶν» (1776), ἀποτελεῖ τήν πρώτη λεπτομερειακή περιγραφή καί ἀνάλυση τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητας. 'Ο SMITH διατύπωσε τό νόμο «τῆς προσφορᾶς καί ζήτησης» καί ὑποστήριξε ὅτι αὐτός ὁ νόμος ούσιαστικά ρυθμίζει τήν παραγωγή καί τή διακίνηση καί τίς τιμές τῶν ἀγαθῶν· ἄρα, είναι βλαπτική κάθε παρέμβαση στήν οἰκονομική δραστηριότητα· κατά συνέπεια, ὑποστήριξε καί ὁ SMITH (ἀντίθετα πρός τήν παλαιότερη μερκαντιλική θεωρία), ἡ σωστή οἰκονομική πολιτική συνίσταται στό νά παρεμβαίνει τό Κράτος ὅσο μπορεῖ πιό λίγο στήν οἰκονομική ζωή τῆς κοινωνίας.

'Η οἰκονομική ἀντίληψη τῶν φυσιοκρατῶν καί τοῦ SMITH βρήκε ἐπιγραμματική διατύπωση στή φράση: *Laissez-faire, Laissez-passar* (λεσέ-φέρ, λεσέ-πασέ, ἀφῆστε τούς ἀνθρώπους νά δροῦν ἐλεύθεροι στήν

γ. Γιά νά ἐπιτύχουν τό παραπάνω ἀποτέλεσμα, ἐφάρμοζαν κρατικό παρεμβατισμό πρός δύο κατευθύνσεις: (1) ἐνθάρρυνση παραγωγῆς καί ἐξαγωγῆς ὄρισμένων προϊόντων, (2) ἀποθάρρυνση εἰσαγωγῆς ἀλλων προϊόντων εἴτε μέ προστατευτικούς δασμούς εἴτε μέ ἐνίσχυση τῆς ἐγχώριας παραγωγῆς τῶν ἵδιων προϊόντων.

Κυριότατο λοιπόν γνώρισμα τοῦ μερκαντιλισμοῦ ἦταν ὁ παρεμβατισμός, πού παρεμποδίζει τήν ἐλεύθερη οἰκονομική δραστηριότητα.

οίκονομική ζωή, άφηστε τά άγαθά νά διακινοῦνται ελεύθερα). Ή φύση όδηγει όλους στίς συμφερότερες οίκονομικές πράξεις. Αύτή ή οίκονομική θεωρία, σύμφωνη μέ τίς άπόψεις τῆς ἀνερχόμενης τότε ἀστικῆς τάξης, ἐπικράτησε τό 180 καὶ 190 αἰώνα ώς οίκονομικός φιλελευθερισμός· ἀλλά ὅδηγησε καὶ σέ κοινωνικό ἀδιέξοδο, πού κληρονομήθηκε στούς ἐπόμενους αἰώνες.

9. Ἐπίλογος

Ἡ τόλμη, μέ τήν ὁποία ἔκριναν παλαιούς θεσμούς καὶ παλαιές ἀντιλήψεις καὶ σεβαστές αὐθεντίες, ἀλλά καὶ τά κύρια θέματα πού ἄγγιζαν οἱ Διαφωτιστές (παιδεία, κοινωνική δικαιοσύνη, φυσικά δικαιώματα, θεσμός τῆς δουλείας, ἀνεξιθρησκία κτλ.), ὅλα αὐτά θύμισαν σέ πολλούς μελετητές ὅτι ὁ Διαφωτισμός τοῦ 180 αἰώνα δέν ἦταν τό μοναδικό τέτοιο φαινόμενο πού γνώρισε ἡ Ἰστορία. Στήν κλασική Ἀθήνα (ἀπό τά μέσα τοῦ 5ου αἰώνα π.Χ. καὶ ὕστερα) οἱ Σοφιστές ὑπῆρχαν σκαπανεῖς ἐνός ἀνάλογου πνευματικοῦ κινήματος, πού ἀμφισβήτησε τήν προτεραιότητα τῆς ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς καὶ πρόβαλε τή σημασία τῆς παιδείας καὶ τῆς προσωπικῆς ἀξίας, ἀπαίτησε ἰσονομία, ἀντιπαράθεσε τό νόμο (καθιερωμένη συνήθεια) στή φύση καὶ μίλησε γιά φυσική ὁμοιότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἐλευθέρων καὶ δούλων. Οἱ μελετητές βλέποντας τίς ὁμοιότητες τοῦ νεότερου Διαφωτισμοῦ ὄνόμασαν ἀναδρομικά ἐκεῖνο τό κίνημα τῶν ἀρχαίων Σοφιστῶν **Ἐλληνικό Διαφωτισμό***.

Τοῦ Εύρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ τά φῶτα μεταδόθηκαν διαμέσου τῶν παροικῶν στόν ύπόλοιπο Ἐλληνισμό. Πρώτα ἔγινε γνωστό τό ὄνομα τοῦ Βολταίρου, ἔπειτα οἱ Ἑγκυκλοπαιδιστές, ἀργότερα οἱ λεγόμενοι Ἰδεολόγοι. Τά μηνύματα τῆς «Φωτισμένης» Εύρωπης συγκίνησαν τούς ύπόδουλους· καὶ ἅρχισε — μέ κυριότερο ἐργάτη τόν Κοραή — ἡ «μετακένωση» τῶν εύρωπαϊκῶν ίδεῶν στό ύπόδουλο ἐλληνικό Γένος, πού προσδοκούσε ὅτι ἡ παιδεία θά τοῦ φέρει ἐλευθερία (προσδοκία ἀνάλογη μέ τή διάχυτη τότε πίστη ὅτι ὁ Γαλλικός Διαφωτισμός εἶχε ἔτοιμάσει τή Γαλλική Ἐπανάσταση). Οἱ «Ἐλληνες βέβαια εἶχαν τότε προβλήματα διαφορετικά ἀπό τούς Εύρωπαιούς. «Ομως ἡ πνευματική κίνηση πού γινόταν ὀλοένα πιό αἰσθητή στόν ἐλληνικό χῶρο ὕστερα ἀπ' τό 1750 κι ὡς τό 1821 εἶχε ἀναλογίες πρός τόν Εύρωπαϊκό Διαφωτισμό· γινόταν κι ἐδῶ λόγος γιά παιδεία, φιλοσοφία, ἐπιστήμη, ἀρετή, εύδαιμονία, νόμο, δικαιοσύνη, ἀνεξιθρησκία, ἐλευθερία. Τήν ὄνόμασαν λοιπόν

* Βλέπε λ.χ. W. Jaeger, Παιδεία (μετ. Γ.Π. Βέρροιου) 1, 324-68 καὶ Albin Lesky, Ἰστορία τῆς Ἀρχαίας Ἐλληνικής Λογοτεχνίας (μετ. Ἀγ. Τσοπανάκη), σελ. 486-703.

οί ειδικοί έρευνητές τήν έλληνική πνευματική δραστηριότητα τής περιόδου 1750-1821 **Νεοελληνικό Διαφωτισμό**. Άποτελεί χωριστό κεφάλαιο γιά μᾶς.

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΗΓΕΣ

1 Οι κανόνες μεθοδικής (λογικής) σκέψης τοῦ Descartes (ἀπό τό ἔργο του **Λόγος περὶ τῆς Μεθόδου**, μέρος 2ο) είναι οἱ ἐξῆς (μέ κάποια συντόμευση φραστική):

- Νά μὴν ἀποδέχομαι ποτέ μιὰ ιδέα ως ἀληθινή, ἃν δὲν παρουσιάζεται στὸ νοῦ μου ως ἀληθινή μὲ τόση σαφήνεια καὶ εύκρινεια (*idea clara et distincta*), ὥστε νά μη μένει καμιὰ δυνατότητα νά ἀμφιβάλλω γι' αὐτή. (*Κανόνας τῆς προφάνειας*).
- Νά διαιρῶ κάθε σύνθετο πρόβλημα σέ ἄλλα ἀπλά. (*Κανόνας τῆς ἀνάλυσης*).
- Νά κατεύθυνω τὴ σκέψη μου ἀπό τὰ ἀπλούστερα στὰ συνθετότερα. (*Κανόνας τῆς σύνθεσης*).
- Νά ἀναθεωρῶ τὴ σειρά τῶν συλλογισμῶν μου, ὥστε νά βεβαιώνομαι ὅτι δέν ὑπάρχει κενό ἢ λάθος στὴ συλλογιστική πορεία μου. (*Κανόνας τῆς ἐπαγωγῆς*).

2 'Η μέθοδος τοῦ Νεύτονα διατυπώθηκε ἀπ' τὸν ἕδιο στὸ τρίτο βιβλίο τοῦ ἔργου του **Mathematical Principles of Natural Philosophy** (= Μαθηματικές Ἀρχές τῆς Φυσικῆς Φιλοσοφίας). Σημειώνει ἐκεῖ τούς ἐξῆς «**Κανόνες Διαλογισμοῦ στή (Φυσική) Φιλοσοφία**:

- Δέ θά δεχόμαστε καμιὰ ἄλλη αἰτία γιά τὰ φυσικά πράγματα (*φαινόμενα*) ἐκτός ἀπό κεῖνες τίς αἰτίες πού είναι ἀληθινές καὶ ἐπαρκεῖς, γιά νά ἐρμηνεύσουν τήν ἐμφάνιση τῶν πραγμάτων (*φαινομένων*).
- Κατά συνέπεια, δόφείλουμε, ὅσο είναι δυνατό, τὰ ἕδια φυσικά ἀποτελέσματα νά τά ἐρμηνεύουμε μέ τά ἴδια αἰτία.
- Οἱ ἰδιότητες τῶν σωμάτων, πού δέν ἐπιδέχονται αὔξηση ἢ μείωση βαθμοῦ καὶ πού διαπιστώνεται ὅτι ἀνήκουν σέ ὅλα τά ἀντικείμενα τῶν πειραμάτων (*καὶ παρατηρήσεών*) μας, πρέπει νά θεωρούνται ἰδιότητες γενικές ὅλων τῶν σωμάτων, ὅπωνδήποτε.
- Στήν πειραματική (*φυσική*) φιλοσοφία ἀναζητοῦμε προτάσεις ὅσο γίνεται πιό ἀκριβεῖς καὶ πιό κοντά στήν ἀλήθεια, πού συνάγονται μέ γενική ἐπαγωγή ἀπό τά φαινόμενα...»

Στούς παραπάνω κανόνες πρέπει νά προστεθεῖ καὶ μιὰ κατηγορηματική δήλωση, πού ἔχει σημειώσει ὁ Νεύτονας στίς τελευταίες σελίδες τοῦ ἕδιου ἔργου:

«*Υποθέσεις δέ διατυπώνω (hypotheses non fingo)*· καὶ ὑπόθεση πρέπει νά δονομάζεται κάθε πρόταση πού δέν προκύπτει συλλογιστικά ἀπό τά φαινόμενα. *Υποθέσεις, λοιπόν, μεταφυσικές* ἢ φυσικές, γιά ἰδιότητες μηχανικές ἢ μυστικές, δέν ἔχουν θέση στήν πειραματική (*φυσική*) φιλοσοφία».

§ 2. “Ολες οι ιδέες (μας) προέρχονται από τήν αισθηση ή τό διαλογισμό. Υποθέτουμε λοιπόν ότι ή ψυχή είναι αύτό πού όνομάζουν *tabula rasa* (άγραφος πίνακας), αδεια από όποιοδήποτε χαρακτηριστικό, χωρίς καμιά ιδέα, όποιαδήποτε. Πώς θυμως συμβαίνει ή ψυχή νά δέχεται ιδέες; Μέ ποιόν τρόπο άποκτα αύτόν τό θαυμαστό πλούτο ιδεών, πού μάς παρουσιάζει ή πάντα δραστήρια ανθρώπινη φαντασία... μέ μιά σχεδόν άπειρη ποικιλία; Άπο πού άντλει ή ψυχή όλο αύτό τό ύλικό, πού άποτελεῖ κατά κάποιο τρόπο τήν ύποδομή όλων τών διαλογισμῶν και τών γνώσεών μας; σ’ αύτά άπαντω μέ μιά άπλη φράση: **από τήν έμπειρια**· έδω βρίσκεται τό θεμέλιο όλων τών γνώσεών μας: από ό δέω οι γνώσεις μας παίρνουν τήν πρώτη άφετηρία τους. Οι παρατηρήσεις πού κάνουμε πάνω στά έξωτερικά άντικείμενα ή στίς έσωτερικές διεργασίες τής ψυχῆς, τίς όποιες άντιλαμβανόμαστε και πάνω στίς όποιες διαλογιζόμαστε έμεις οι ίδιοι, αύτές οι παρατηρήσεις προσφέρουν στό πνεῦμα μας τό ύλικό όλων τών σκέψεών μας. Έδω λοιπόν βρίσκονται **στήν έμπειρια**, οι δυο πηγές από όπου άπορρέουν όλες οι ιδέες πού έχουμε, δσες βέβαια μπορούμε νά έχουμε.

§ 3. **Τά άντικείμενα τής αισθησης είναι μιά πηγή ιδεών.** Αρχίζουμε μέ τίς αισθήσεις μας· καθώς φτάνουν στίς αισθήσεις έρεθισματα από τά έξωτερικά άντικείμενα; οι αισθήσεις συντελούν, ώστε νά μποῦν στή ψυχή μας χωριστές και εύδιάκριτες παραστάσεις τών πραγμάτων, άνάλογα μέ τούς διαφορετικούς τρόπους μέ τούς όποιους αύτά τά άντικείμενα έπιδρουν σέ μας. “Ετσι άποκτούμε τίς ιδέες· πού έχουμε γιά τό λευκό, τό κίτρινο, τό ζεστό, τό κρύο, τό σκληρό, τό μαλακό, τό γλυκό, τό πικρό και γιά καθετί πού όνομάζουμε αισθητές ποιότητες. Οι αισθήσεις μας λοιπόν συντελούν, ώστε νά μπαίνουν όλες αύτές οι ιδέες στήν ψυχή μας· μέ αύτό έννοω ότι οι αισθήσεις κάνουν, ώστε οι εικόνες τών έξωτερικών άντικειμένων νά μπαίνουν (νά έντυπωνονται) στή ψυχή μας. Αύτή ή διαδικασία δημιουργεί έκει τά παραπάνω είδη τών άντιλήψεων. Και, έπειδή αύτή ή μεγάλη πηγή τών περισσότερων ιδεών μας έχαρταται όλοκληρωτικά από τίς αισθήσεις μας (από τά αισθητήρια όργανα) και φθάνει στή νόησή μας διά μέσου τών αισθητήρων όργάνων μας, γι’ αύτό τήν όνομάζω **αισθηση γενικά** (*sensation*).

§ 4. **Η λειτουργία τού νοού είναι ή άλλη πηγή τών ιδεών μας.** Η άλλη πηγή, από όπου συμβαίνει ή νόησή μας νά δέχεται ιδέες, είναι ή άντιληψη τών έσωτερικών ένεργειών τής ψυχῆς, όταν αύτή στρέφεται πρός τίς ιδέες (εικόνες) πού δέχτηκε διαμέσου τών αισθήσεων. Αύτές οι ένέργειες, όταν γίνονται άντικείμενο τών διαλογισμῶν τής ψυχῆς, παράγουν στή νόηση ένα άλλο είδος ιδεών, πού δέν μπορούν νά προέλθουν από τά έξωτερικά άντικείμενα. Τέτοιες ιδέες — μή προερχόμενες από τίς αισθήσεις άλλα ύστερα από έσωτερικές διεργασίες τής ψυχῆς — έκφραζουμε όταν λέμε: άντιλαμβάνομαι (=ἀναγνωρίζω μιά εικόνα τωρινή συνδιάζοντάς την μέ άλλη δομοια ή άντιστοιχη πού θυμάμαι από τό παρελθόν), σκέπτομαι, άμφιβάλλω, πιστεύω, διαλογίζομαι, γνωρίζω, θέλω και άλλα τά άλλα πράγματα πού δηλώνουν ένέργεια τής ψυχῆς..., από τίς όποιες ή ψυχή πορίζεται νέες ιδέες τόσο εύδιάκριτες όσο και οι εικόνες πού προκαλούν στήν ψυχή μας τά έξωτερικά άντικείμενα, όταν συμβεί νά έρεθιζουν τίς αισθήσεις μας...

Έπειδή όνόμασα τήν πρώτη πηγή τών ιδεών μας **αισθηση**, θά όνομάσω αύτήν

έδω τή δεύτερη πηγή ιδεῶν **διαλογισμός** (διαστοχασμός), γιατί απ' αύτή τήν πηγή ή ψυχή δέχεται ιδέες, πού ή ίδια τίς δημιουργεῖ διαλογιζόμενη (διαστοχαζόμενη) πάνω στίς δικές της ένέργειες.....

§ 5. "Ολες οι ιδέες μας λοιπόν προέρχονται είτε από τή μία πηγή είτε από τήν άλλη (*sensation or reflection, αίσθηση ή διαλογισμός*).

4 Μοντεσκιέ, Τό Πνεῦμα τῶν Νόμων

Μέρος πρώτο (Αποσπάσματα από τά κεφάλαια πρώτο καὶ δεύτερο:)

α) Γενικά γιά τούς νόμους

Οι νόμοι, μέ τήν πιό πλατιά σημασία τοῦ ὅρου, είναι σχέσεις ἀναγκαῖες πού πηγάζουν από τή φύση τῶν πραγμάτων. Μέ τό νόμημα αὐτό δόλα τά δόντα έχουν τούς νόμους τους...

Πάνω ἀπ' δόλα είναι οι νόμοι τῆς φύσης, πού ὀνομάστηκαν ἔτσι, γιατί πηγάζουν ἀποκλειστικά από τήν ὀργάνωση τῆς φυσικῆς μας ὑπαρξης. Γιά νά τούς γνωρίσουμε καλά, χρειάζεται νά ἐξετάσουμε ἐναν ἀνθρωπο στή φυσική κατάσταση, πρίν από τή συγκρότηση τῆς κοινωνίας...

'Αμέσως μόλις οι ἀνθρωποι συγκροτοῦν μιά κοινωνία, ἐξαφανίζεται τό αἰσθητά τῆς ἀδυναμίας τους. 'Η ισότητα πού ύπηρχε ἀνάμεσά τους παύει κι ἐμφανίζεται τό κράτος τοῦ πολέμου...

Οι ἀτομικές δυνάμεις δέν μποροῦν νά ἐνωθοῦν, ἃν δέν ἐνωθοῦν προηγούμενα ὄλες οι θελήσεις. 'Η ἐνωση αὐτῶν τῶν θελήσεων είναι αὐτό πού ὀνομάζουν «πολιτικό καθεστώ»...

Θά ἔρευνήσω δέλες τίς σχέσεις πού συνολικά σχηματίζουν αὐτό πού ὀνομάζουμε **Πνεῦμα τῶν Νόμων**. Δέν ἔχω χωρίσει τούς πολιτικούς νόμους από τούς ἀστικούς, γιατί δέν πραγματεύομαι τούς νόμους ἀλλά τό πνεῦμα τῶν νόμων.

β) Γιά τούς νόμους πού πηγάζουν από τό είδος διακυβέρνησης

'Υπάρχουν τρία είδη κυβερνήσεων: δημοκρατική, μοναρχική, ἀπολυταρχική...

'Ο λαός στή δημοκρατία είναι από ὁρισμένες ἀπόψεις ὁ μονάρχης: από ἄλλες ἀπόψεις είναι ὁ ὑπῆρχος. Δέν μπορεῖ νά είναι μονάρχης παρά μέ τήν ψῆφο του, πού ἐκφράζει τή θέληση του. 'Η θέληση τοῦ κυρίαρχου λαοῦ είναι ὁ κυριαρχος. Οι νόμοι λοιπόν πού καθιερώνουν τό δικαίωμα τῆς ψήφου είναι βασικοί σ' αὐτό τό πολίτευμα. Καί είναι πραγματικά ἐνδιαφέρον ἐκεί νά ρυθμίζουν: πῶς, από ποιόν, σέ ποιόν, γιά ποιό ζήτημα πρέπει νά δίδεται ἡ ψήφος...

'Ο λαός, πού ἔχει ὑπέρτατη ἔξουσία, ὀφείλει μόνος του καθετί πού μπορεῖ νά τό ἐκτελέσει καλά. Κι ὅ,τι δέν μπορεῖ, πρέπει νά τό ἐκτελέσει διαμέσου τῶν ὑπουργῶν του. Οι ὑπουργοί του δέν είναι γι' αὐτόν τίποτα, ἃν δέν τούς ὀνομάσει ὁ ίδιος. Αὐτό είναι λοιπόν τό βασικό ἀξίωμα γιά τή δημοκρατική κυβέρνηση, ὅτι ὁ λαός ὀνομάζει (ἐκλέγει) τούς ὑπουργούς του....

"Αν ἀμφιβάλλουμε γιά τή φυσική ικανότητα πού ἔχει ὁ λαός νά διακρίνει τήν ἀξία (τούς ἀξίους ἡγέτες), δέν ἔχουμε παρά νά ρίξουμε μιά ματιά πάνω σέ κείνο τό συνεχές ἀποτέλεσμα ἐπιτυχημένων ἐκλογῶν, πού ἔκαναν οἱ (ἀρχαῖοι)'Αθηναῖοι οι καί οι Ρωμαῖοι οι αὐτό δέ θά τό ἀποδώσουμε βέβαια στήν τύχη...

Οἵ κρατικές ὑποθέσεις είναι ἀνάγκη νά βασίζουν μέ ἐναν ὄρισμένο ρυθμό. 'Αλλά ὁ λαός ἔχει ἡ πολλή ἐνεργητικότητα ἡ πολύ λίγη. Κάποτε μέ ἐκατό χιλιάδες χέρια ἀνατρέπει τά πάντα· ἀλλοτε μέ ἐκατό χιλιάδες πόδια δέν προχωράει καλύτερα από τά ἔντομα...

(μετ. Γρ. Λιόνη)

5 **Βολταίρου, Ανεξιθρησκία**
(λήμμα από τό φιλοσοφικό λεξικό του)

Τί είναι ή άνεξιθρησκία; Είναι ίδιο τού άνθρωπου. "Ολοι μας ειμαστε γεμάτοι άδυναμίες και πλάνες: ας παραβλέπουμε ό όνας τού άλλου τίς μωρίες — αύτός είναι ο πρώτος νόμος τής φύσης.

Στίς χρηματαγορές τού "Αμστερνταμ, τοῦ Λονδίνου η τής Βομβάης η τής Βασσόρας ο Πέρσης, ο 'Ινδος, ο 'Εβραιος, ο Μωαμεθανός, ο Κινέζος, ο Βραχιάνος, ο 'Ορθόδοξος, ο Καθολικός, ο Προτεστάντης, ο Κουάκερος έμπορεύονται μεταξύ τους: όμως ποτέ δέ θά τραβήξει ό όνας στόν άλλο μαχαίρι, γιά νά τόν πάρει μέ τή θρησκεία του

..... Είναι φανερό πώς κάθε ἄνθρωπος πού καταδιώκει τό συνάνθρωπο και άδελφό του, γιατί δέ συμφωνούν οι γνώμες τους, είναι ένα τέρας. Κι ώς έδω πάει καλά. Οι κυβερνήσεις όμως, οι δικαστές, οι ήγεμόνες πώς θά μεταχειριστούν αύτούς πού άκολουθούν άλλο θρήσκευμα απ' τό δικό τους: "Αν πρόκειται γιά κραταίους ένοντας, θά κάνουν ό,τι κι ο Φραγκίσκος ο 1ος, ο χριστιανικότατος βασιλιάς πού συμμάχησε μέ τούς μουσουλμάνους έναντιον τοῦ καθολικότατου Καρόλου τοῦ Πέμπτου. 'Ο ίδιος ο Φραγκίσκος ο 1ος θά δώσει χρήματα στούς Λουθηρανούς τής Γερμανίας, γιά νά τούς βοηθήσει στήν εξέγερσή τους έναντιον τοῦ αύτοκράτορα: στή χώρα του όμως θ' άρχισει νά καίει, όπως ήταν συνήθεια, τούς Λουθηρανούς. Στή Σαξονία τούς χρηματοδοτεί άπό πολιτική σκοπιμότητα, στό Παρίσι τούς καίει, πάλι άπό πολιτική σκοπιμότητα. Τί θά συμβεί όμως;

Οι διωγμοί γίνονται μέσο προσηλυτισμοῦ· σέ λίγο ή Γαλλία θά γεμίσει νεοφάτιστους προτεστάντες. Στήν άρχη θά τούς κρεμοῦν, ύστερα όμως θά κρεμοῦν αύτοί. Θ' άρχισει ό εμφύλιος πόλεμος, ἔπειτα ἔρχεται ή νύχτα τοῦ 'Αγίου Βαρθολομαίου, (1572) κι εἴτη ή γωνιά αύτης τής γης θά ξεπεράσει σέ φρική ό,τι άρχαιοι και νέοι έχουν πει γιά τήν κόλαση.

"Αμυαλοί, πού δέν μπορέσατε νά λατρέψετε ἀγνά τό Θεό πού σάς ἐπλασε! Οὔτε ποτέ σας, ἀμοιροί, ὥφεληθήκατε απ' τό παράδειγμα πού έδωσαν οι ἀπόγονοι τοῦ Νῶε, οι Κινέζοι λόγιοι, οι Πέρσες ζωροαστρικοί και τόσοι άλλοι σοφοί! Θηρία πού τρέφεστε μέ προλήψεις, όπως ο κόρακας τρέφεται μέ ψοφίμια! Τό παμε και θά τό ξαναπούμε: ἄν, στό τόπο σας, ἔχετε δυό θρησκείες, θά φαγωθοῦν μεταξύ τους: ἄν ἔχετε τριάντα, θά ζήσουν εἰρηνικά...

.... Αύτή ή φρική διχόνια, πού κρατάει έδω και τόσους αιώνες, μᾶς διδάσκει μέ πολύ πειστικό τρόπο ότι έχουμε χρέος ἀμοιβαίο νά παραβλέπουμε ό όνας τά λάθη τού άλλου· τό μεγαλύτερο κακό τής ἄνθρωποπότητας είναι ή διχόνια, κι **ένα μόνο βάλσαμο ύπάρχει: ή ἀμοιβαία ἀνοχή.**

Δέν ύπάρχει ἄνθρωπος πού νά μή συμφωνεί μ' αύτή τήν ἀλήθεια, είτε μονάχος και γαλήνιος τή στοχάζεται, είτε τή συζητεῖ ήρεμα μέ τούς φίλους του. Γιατί όμως τάχα οι ίδιοι ἄνθρωποι πού παραδέχονται τήν ἐπιείκεια, τήν ἀγάθοεργία, τή δικαιοσύνη, νά κατακρίνουν μπροστά στούς άλλους μέ τόση κακία αύτές τίς ἀρέτες; Γιά ποιό λόγο; Γιά τό λόγο ότι Θεός τους είναι τό συμφέρον τους, κι δλα τά θυσιάζουν στό τέρας αύτό πού λατρεύουν.

Τήν ἐπιβολή και τή δύναμη μου τίς χρωστώ στήν ἄγνοια και τήν εύπιστία· πατάω πάνω στά κεφάλιά τών ἀνθρώπων πού χουν πέσει στά πόδια μου και μέ προσκυνοῦν: ἄν κάνουν πώς σηκώνονται και μέ κοιτάζουν κατά πρόσωπο, είλαι χαμένος· πρέπει λοιπόν νά τούς έχεις δεμένους στή γῆ μέ βαριές ἀλυσίδες.

..... "Ετοι σκέπτονταν μερικοί ᄀνθρωποι πού αίώνες φανατισμού τούς είχαν κάνει ισχυρούς.....

"Αν ύπηρχε τρόπος νά διαλογιστεί κανείς μέ συνέπεια πάνω στή θρησκεία.... Θά άντιλαμβανόταν πώς όλοι μας έχουμε χρέος νά άνεχόμαστε ό ένας τίς γνῶμες τού ᄁλλου, γιατί είμαστε όλοι άδύναμοι, άσυνεπεις, εύμετάβολοι, έκτεθειμένοι σε κάθε λογής πλάνες. "Ένα καλάμι πλαγιασμένο άπ' τόν άέρα, μέσ' στή λάσπη ποτέ δέ θά 'λεγε στό πλαίνο του, ριγμένο σέ άντιθετη φορά: «Κοίτα πώς σέρνομαι έγώ, έτσι καί σύ νά συρθείς, μέ τόν ίδιο τρόπο. Γιατί άλλιώτικα, άλιμονδου, θά κάνω άναφορά νά σέ ξεριζώσουν καί νά σέ κάψουν».

(μετάφραση Δ. 'Ο. Θοιβιδόπουλου,
περιοδ. ΕΠΟΧΕΣ, τεύχος 8, Δεκέμβριος 1963)

6

'Η ίδεα τοῦ «κοινωνικοῦ συμβολαίου», μιάς συμφωνίας πού έγινε κάποτε καί μέ κάποιο τρόπο άνανεώνεται (ἢ πρέπει νά άνανεώνεται) διαρκῶς άνάμεσα σέ άρχομενους καί άρχοντες, ύπάρχει διάχυτη στά κείμενα τοῦ Διαφωτισμοῦ. "Έχει όμως ίδιαίτερα συνδεθεί μέ τό όνομα τοῦ J.J. Rousseau, πού τιτλοφόρησε έτσι ένα άπό τά βασικά έργα του, τό **Κοινωνικό Συμβόλαιο** (1762). Παραθέτουμε ένα άπόσπασμα άπό τήν άρχη τοῦ πρώτου κεφαλαίου:

«Ο ᄀνθρωπος γεννήθηκε έλευθερος μά είναι παντοῦ άλυσοδεμένος. Καί έκεινος άκομα πού πιστεύει τόν έαυτό του κύριο τῶν ᄁλλων είναι ώστόσο οκλάβος πιότερος άπ' αύτούς. Πώς έγινε τούτη ἡ μεταβολή; δέν τό ξέρω. Καί τί μπορεῖ νά τήν κάνει νόμιμη; Τούτο τό πρόβλημα, θαρρῶ, μπορῶ νά τό λύσω. "Άν υπόλογια μόνο τή δύναμη καί τίς συνέπειές της, θά 'λεγα: "Οσο ένας λαός έξαναγκάζεται νά ύπακούει καί ύπακούει, κάνει καλά· μόλις όμως μπορέσει νά άποτινάξει τό ζυγό καί τόν άποτινάξει, κάνει καλύτερα. Γιατί, άφου ξανακερδίζει τή λευτεριά του μέ τό ίδιο δικαίωμα (μέ τόν ίδιο τρόπο) πού τού τήν άρπαξαν, ἡ είναι δίκιο νά τήν ξανακερδίσει ἡ ήταν άδικο νά τού τήν άφαιρέσουν.

Μά ή κοινωνική τάξη είναι δίκαιο ιερό, πού άποτελεί τή βάση γιά όλα τά ᄁλλα δικαιώματα. 'Οστόσο τό δίκαιο αύτό δέν προέρχεται άπό τή φύση. Στηρίζεται σέ συμφωνίες. Θά έξετάσουμε λοιπόν ποιές είναι αύτές οι συμφωνίες. 'Άλλα πιό μπροστά όφειλω νά άποδειξα αύτά πού άνεφερα παραπάνω».

(μετάφραση Δανάης καί Nikou Koukhtsoudou)

7

ΝΤΙΝΤΕΡΟ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΥΘΕΝΤΙΑ
(λήμμα από τήν 'Εγκυκλοπαίδεια)

Κανένας ΄ανθρωπος δέν πήρε άπό τή φύση τό δικαίωμα νά κυβερνάει τούς ᄁλλους. 'Η έλευθερία είναι δώρο τοῦ Ούρανού καί κάθε άτομο τοῦ ίδιου είδους έχει δικαίωμα νά τήν άπολαύσει άμεσα, δημος άποδέχεται καί άπολαμβάνει τή λογική.

"Αν ἡ φύση έχει δημιουργήσει κάποια αύθεντιά, αύτή άσφαλως είναι ἡ πατρική έξουσία· καί αυτή όμως έχει τά οριά της καί μέσα στό κράτος τής φύσης τελειώνει καί αυτή ἡ αύθεντιά μόλις τά τέκνα είναι σέ θέση νά άυτενεργούν καί νά αύτοκαθοδηγούνται.

Κάθε άλλη αύθεντία προέρχεται από άλλη πιηγή, έκτος από τή φύση. "Αν έξετάσει κανείς τήν αύθεντία καλά, θά διαπιστώσει ότι αύτή άνατρέχει πάντα σε μιά από τις άκολουθες δυο πηγές: ή στή δύναμη καί τή βία.... ή στή συναίνεση αύτῶν πού έχουν άποδεχτεῖ τήν αύθεντία μέ ένα συμβόλαιο πού έγινε (ή ύποτίθεται ότι έγινε) άνάμεσα σέ κείνους πού άναγνωρίζουν τήν αύθεντία καί έκεινον στόν όποιο έχει άναγνωριστεί ή αύθεντία.

"Η δύναμη πού άποκτᾶται μέ τή βία δέν είναι παρά σφετερισμός, πού δέ διαρκεῖ παρά σης ή δύναμη..." "Ωστε, άν οι άλλοι μέ τή σειρά τους γίνουν πιό δυνατοί καί μπορέουν νά ρίξουν τή δουλεία (τήν αύθεντία τής δύναμης), ένεργούν τόσο σωστά καί δίκαια δσο ό άλλος πού τούς είληε έπιβάλλει τήν τυραννία είχε πράξει άδικα...

"Η δύναμη πού προέρχεται από τή συγκατάθεση τών λαών προϋποθέτει άπαραίτητα συνθήκες πού νά καθιστοῦν τή νόμιμη χρήση της ώφελιμη στήν κοινωνία, συμφέρουσα στό δημοκρατικό πολίτευμα, καί νά τήν καθορίζουν καί νά τήν περιορίζουν μέσα σέ κάποια όρια. Γιατί ό ανθρωπος ούτε μπορεί ούτε πρέπει νά ύποτάσσεται σ* έναν άλλο ανθρωπο δλοκληρωτικά καί κυρίως άνεπιφύλακτα ή ύποταγή αύτή (τών πολλών σέ έναν δρχοντα, σωστό είναι) νά γίνεται μέ λογική καί μέτρο, όχι τυφλά καί χωρίς έπιφύλαξη..."

Κάθε άλλη ύποταγή είναι έγκλημα ειδωλολατρείας· τό νά κλίνει κανείς τό γόνατο μπροστά σ' έναν άνθρωπο ή μιά εικόνα δέν είναι παρά μιά πράξη έξωτερηκή, γιά τήν όποια ό πραγματικός θεός, πού ζητάει τήν ψυχή καί τό πνεύμα, δέν ένδιαφέρεται καθόλου...

Καὶ ή αύθεντία αύτή (τοῦ ἄρχοντα) περιορίζεται από τούς νόμους τῆς φύσης καί τοῦ Κράτους. 'Ο ἄρχοντας λοιπόν δέν μπορεί νά διαθέσει τήν έξουσία του καί τούς ύπηκόους του χωρίς τή συγκατάθεση τοῦ έθνους καί άνεξάρτητα από τήν έκλογή, πού έχει σημειωθεί στό συμβόλαιο τής ύπακοης...'.

Οι όροι αύτής τής συνθήκης είναι ποικίλοι στά διάφορα κράτη, άλλα παντοῦ τό έθνος έχει τό δικαίωμα νά διατηρήσει απέναντι στόν καθένα τό συμβόλαιο πού έκανε καμιά δύναμη δέν μπορεί νά τό άλλάξει καί, **ὅταν τό συμβόλαιο δέν έφαρμόζεται πιά, τότε τό έθνος έπιστρέφει στό ἀρχικό του δικαίωμα καί στήν πλήρη έλευθερία του νά ψηφίζει ένα καινούριο συμβόλαιο μέ δποιον καί δπως τοῦ ἄρρεσει...***

* Τούτη η περιορίση στη διατήρηση της παραπάνω συνθήκης στό δικαίωμα της διατηρήσεως της δύναμης στό έθνος διαπίστωσε ο πρωτότυπος σύνταγμα της Ελλάδας την πρώτη περίοδο της Δημοκρατίας την περίοδο της Αρχαϊκής Ελλάδας.

Τούτη η περιορίση στη διατήρηση της παραπάνω συνθήκης στό δικαίωμα της διατηρήσεως της δύναμης στό έθνος διαπίστωσε ο πρωτότυπος σύνταγμα της Δημοκρατίας την περίοδο της Αρχαϊκής Ελλάδας.

* "Όπου δέν άναφέρεται μεταφραστής ή μετάφραση έχει γίνει από κάποιο από τά μέλη «όμαδας έργασίας» πού έτοιμασε τό βιβλίο όλο.

* "Όπου δέν άναφέρεται μεταφραστής ή μετάφραση έχει γίνει από κάποιο από τά μέλη «όμαδας έργασίας» πού έτοιμασε τό βιβλίο όλο.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Νεοελληνικός Διαφωτισμός

«Αναγνώστα άγαπητέ, όποιος κι' ἄν είσαι, σέ παρακαλῶ νά στοχασθῆς ἀρκετά, πρώτον μόνος σου τήν ύπόθεσιν καί ἐπειτα νά ἀναγνώσης ταῦτα τά ύστερινά κατεβατά τοῦ πονήματός μου, νά στοχασθῆς, λέγω, ὅτι τό πράγμα είναι κοινόν, ὅτι· ἡ τιμή σου, ἡ εύτυχία σου καί ἡ ζωή σου κρέμονται ἀπό τόν ὄρθον στοχασμόν σου.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ,
Ἐλληνική Νομαρχία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Α.Ε. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, τ.Δ, Θεσσαλονίκη, 1973.
2. Α.Ε. Βακαλόπουλος, Πηγές τῆς 'Ιστορίας τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, 2, Θεσσαλονίκη 1977.
3. Γ. Βαλέτας, ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός, περιοδ. «Σύγχρονα Θέματα, τευχ. 1,2, 'Αθήνα, 1962.
4. Λ.Ι. Βρανούσης, Ρήγας, «Βασική βιβλιοθήκη», ἀρ. 10, 'Αθήνα, 1957.
5. Μ.Ι. Γεδεών, 'Η Πνευματική κίνησις τοῦ Γένους κατά τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰώνα ἐκδοτική φροντίδα, "Αλκης" Αγγέλου-Φίλιππος 'Ηλιοῦ, ἐκδοτική «Ἐρμῆς», 'Αθήνα 1976.
6. Κ.Θ. Δημαράς, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ἐκδοτική «Ἐρμῆς», 'Αθήνα, 1977.
7. Κ.Θ. Δημαράς, 'Ιστορία τᾶς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας τ.Α, ἐκδοτική 'Εταιρεία «"Ικαρος».
8. Κ.Θ. Δημαράς, ὁ Κοραής καὶ ἡ ἐποχὴ του, «Βασική βιβλιοθήκη», ἀρ. 9, 'Αθήνα, 1958.
9. 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ "Εθνους, τ. IA, «Ἐκδοτική 'Αθηνῶν», 1975.
10. Γ. Καράς, Καΐρης-Κούμας, (GUTENBERG, 1977.)
11. 'Ιώσηπος Μοισιόδακας, 'Απολογία, ἐπιμέλ. "Αλκης" Αγγέλου, ἐκδοτική «Ἐρμῆς», 'Αθήνα, 1976.
12. Ε.Π. Παπανούτσος Νεοελληνική Φιλοσοφία, τ.Α «Βασική βιβλιοθήκη», ἀρ. 35, 'Αθήνα, 1959.
13. Ρήγας, Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν, ἐπιμ. Π.Σ. Πίστας, «ἐκδοτική «Ἐρμῆς», 1971.
14. Δανιήλ Φιλιππίδης-Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Γεωγραφία Νεωτερική περὶ τῆς 'Ελλάδος, ἐπιμελ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ, ἐκδοτική «Ἐρμῆς», 'Αθήνα, 1970.
15. G.P. HENDERSON, 'Η ἀναβίωση τοῦ 'Ελληνικοῦ στοχασμοῦ, μετάφραση Φ. Κ. Βώρου, ἐκδοση 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, 'Αθήνα, 1977.
16. Γ. Καράς, Οἱ φυσικές-θετικές ἐπιστῆμες στὸν 'Ελληνικό ΙΗ' αἰώνα, 'Αθήνα 1977

Διευκρίνιση:

Οἱ ἀστερίσκοι δηλώνουν ὅτι ὑπάρχει διευκρινιστική ύποσημείωση στὴν ἴδια σελίδα, οἱ ἀριθμητικοὶ δεῖκτες παραπέμπουν σὲ κείμενα πηγές στὸ τέλος τοῦ σχετικοῦ θέματος.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

Εισαγωγικό Διάγραμμα

‘Ο Εύρωπαικός διαφωτισμός είχε άπήχηση και στόν ύπόδουλο ‘Ελληνισμό, παροικιακό και τουρκοκρατούμενο. Σιγά-σιγά διαμορφώνεται στόν ‘Ελλαδικό χώρο στά μισά του ΙΗ’ αιώνα και τίς άρχες του ΙΘ’ (1750-1821) μιά πνευματική κίνηση, ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, μέσα στά πλαίσια τής Εύρωπαικής παιδείας, μέ άντικειμενικό σκοπό τήν καλλιέργεια τής έθνικής συνείδησης, πού θά δόηγήσει στήν έθνική άποκατάσταση.

Τό φαινόμενο αύτό παρουσιάζεται στήν ‘Ελλάδα μέ σχετική καθυστέρηση.

‘Ενω ό Εύρωπαικός ΙΗ’ αιώνας είναι ή έποχή τής πλατιάς άναπτυξής τῶν έπιστημῶν, ιδίως τῶν φυσικῶν, τῆς καλλιέργειας τῶν έθνικῶν γλωσσῶν και τῆς άναζήτησης τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ο ‘Ελληνικός ΙΗ’ αιώνας είναι, έξαιτίας τῶν ιδιόρρυθμων συνθηκῶν, πού ζοῦσαν τότε οι ‘Ελληνες, ο αιώνας τῆς άφύπνισης και τῆς προπαρασκευής.

‘Ως τίς άρχες τοῦ ΙΗ’ αιώνα ή εύρωπαική σκέψη παρέμεινε σχεδόν ἄγνωστη στόν ‘Ελληνικό χώρο. Μόλις τότε ο ‘Ελληνικός κόσμος και ιδίως ο ‘Ελληνισμός τῆς διασπορᾶς, πού βρισκόταν στίς Παρίστριες ‘Ηγεμονίες, εἴτε έξω, στή Βουδαπέστη και στή Βιέννη, μακριά ἀπ’ τήν έπιδραση τοῦ ἀσιάτη δυνάστη, ἄρχισε νά γνωρίζει τήν Εύρωπαική σκέψη, νά στρέφει τά βλέμματά του στή “φωτισμένη” Εύρώπη.

* ‘Ανάλογη πνευματική κίνηση μέ πολλές ἀναφορές στή θρησκεία και τήν παίδεια και μέ ἔκδηλο κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο ἔκδηλωθηκε και στήν κλασική ’Αθήνα τό δεύτερο μισό τοῦ 5ου αιώνα. Έκφραστές τῆς ήταν οι Σοφιστές και ο Σωκράτης. ‘Αναδρομικά οι νεότεροι ίστοριοι ὄνόμασαν ἔκεινη τήν πνευματική κίνηση ‘Ελληνικό Διαφωτισμό (βλέπε π.χ. A. Lesky, ‘Ιστορία τῆς Ἀρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας, μετ. ’Αγ. Τσοπανάκη, 66. 486-703).

← Βλέπε διευκρίνιση στήν άπέναντι σελίδα.

Στήν άναγεννητική αύτή προσπάθεια συνέβαλαν πολλοί παράγοντες, κοινωνικοί, οικονομικοί κ.ά., όπως ή άναπτυξη έμπορικων κέντρων στήν τουρκοκρατούμενη 'Ελλάδα, καθώς και ή δημιουργία έμπορικων παροικιών στό έξωτερικό (στήν Βιέννη, στήν Τεργέστη, στό Βουκουρέστι, στό Λιβύδρον κ.ά.). Σ' όλα αύτά τά κέντρα οι ίδεις τού Εύρωπαϊκού Διαφωτισμού βρήκαν γόνιμο ζηταφός και άνταποκρίθηκαν στίς άναζητήσεις τού 'Ελληνισμού. Φορείς τών ίδεων ήταν κυρίως λόγιοι, κληρικοί και έμποροι. Κορυφαία μορφή και κεντρικό πρόσωπο τού Νεοελληνικού Διαφωτισμού ύπηρξε ο 'Αδαμάντιος Κοραής.

Τά πιό μεγάλα προβλήματα πού άπασχόλησαν τούς λόγιους ήταν: α) ή γλώσσα και β) ή θέση τών νέων φιλοσοφικών ίδεων και τών φυσικών έπιστημών μέσα στήν νεοελληνική κοινωνία.

Οι προοδευτικοί λόγιοι, έπηρεασμένοι άπ' τίς ίδεις τού εύρωπαϊκού διαφωτισμοῦ και άπ' τά κηρύγματα τής Γαλλικής 'Επανάστασης, έπιαθυμούν παιδεία καθολική, γλώσσα λαϊκή, «μετακένωση» τών έπιστημονικών κατακτήσεων τού εύρωπαϊκού πολιτισμού και δημιουργική άφομοίωση τού πνεύματος τών άρχαιών κλασικών.

Οι συντηρητικοί, άντιθετα, φοβούνται τίς συγκλονιστικές έπιδράσεις τής Εύρωπης και δείχνουν δυσπιστία στίς φυσικές έπιστημες και στίς θεωρίες τής νεότερης φιλοσοφίας. "Έχουν έμπιστοσύνη μόνο στήν παιδευτική αύτοτέλεια τής πολιτιστικής παράδοσης, πού έχουν κληρονομήσει, και θέλουν γλώσσα άρχαιζουσα.

"Όμως οι διαφορές προοδευτικών και συντηρητικών δέν ήταν μόνο θεωρητικές, έκπαιδευτικές και γλωσσικές: είχαν και κοινωνική ύποδομή. Πρός τό τέλος μάλιστα τού ΙΙ' αιώνα και στίς άρχες τού ΙΙ' αιώνα, ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός έκφραζει και κοινωνική άντιδικία. Χαρακτηριστικό ώς πρός αύτό είναι τό κείμενο τής «'Ελληνικής Νομαρχίας».

'Απ' τή μιά μεριά οι Φαναριώτες και οι Κοτζαμπάσηδες (*διοικητική άριστοκρατία*), άπ' τήν άλλη οι έμποροναυτικοί κύκλοι και ού πόλοιπος λαός. 'Η έπισημη 'Εκκλησία μέσα στά πλαίσια τού 'Οθωμανικού κράτους βρισκόταν σέ δύσκολη θέση. "Όμως ή μεγάλη μάζα τού κλήρου συνοδοιπορούσε μέ τό δουλωμένο γένος στό δρόμο τού φωτισμού και τής άναγέννησης.

Μετά τόν 'Αγώνα ό Νεοελληνικός Διαφωτισμός άναστέλλεται και συνεχίζει τό έργο του άπ' τίς άλυτρωτες περιοχές ώς γλωσσικό και πνευματικό κίνημα.

Πειστούν εγ τίσιμα μιακοροφή πτο επιφανείας ζεύγον δύο περινέ πλιτούμενη ρυθμούν· έργο ισαλαϊστρούν αναμεχούσειν ωκειότον ίσα αναγνώσια μεράκι με τον χρήση της επαρχιακής δινοίωσης υστού δους, σαραύεδ ή μη μηνάρια ρυπούλια πινέντα ψηφιούμενο τοκιστού ισεζέργαν το ρικιωσδρόνα, επτάρχων δ ίσα ριτομάζειν ειδοτού, γέλειν. Α χτινάζατε διώριττάθειδ δηνίπλαξτον πάρνιν παττάζεμένη νήτη πετσά, ιστού-εστέ, δε διενηρωτεύεται μεταναστεύεται ρικιναράζει φιλεράζει.

1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

('Από τό 1600 ώς τήν όλοκλήρωση τής τουρκικής κυριαρχίας (1669)): Θρησκευτικός 'Ανθρωπισμός - 'Αναβίωση τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν.

Κύριλλος Λούκαρης - Θεόφιλος Κορυδαλεύς

Στή σκοτεινή περίοδο τῶν πρώτων χρόνων μετά τήν ἄλωση τό ύποδουλο Γένος φαινόταν καταδικασμένο σέ απομόνωση κάτω ἀπό ἔνα δυνάστη πολιτιστικά κατώτερο. «Ολα ἔλειψαν, ὅλα ἐξηφανίσθησαν.... ποῦ πλέον σχολεία 'Ελληνικά! ποῦ 'Ακαδημίαι 'Επιστημονικαί! Ἡ Πανδημίαι φιλολογικαί! ποῦ διδάσκαλοι, ἡ ἐν συντόμῳ ποῦ γλώσσα 'Ελληνική! "Ολα ἔπρεπε νά προχωροῦν κατά θυμόν καί κατ' ἀρέσκειαν τῶν κρατούντων»*.

Οι παράγοντες πού βοηθοῦν τό Γένος νά συγκροτηθεῖ καί νά διασωθεῖ είναι ἡ Ἔκκλησία, ἡ κοινή γλώσσα, ὁ χῶρος καί ὁ λαός μέ τήν ιστορική του συνέχεια, οι πατροπαράδοτοι θεσμοί καί παραδόσεις, ἡ συλλογική μνήμη τοῦ κοινοῦ παρελθόντος, καί οἱ ἵδες ἐλπίδες γιά τό μέλλον.

Γύρω στά 1600 — καί λίγο πρίν καί ἀργότερα — ἡγετικά στελέχη τῆς 'Ορθοδοξίας μέ σπουδές στήν Πάδοβα (*Μελέτιος Πηγάς, Μάξιμος Μαργούνιος, Γαβριήλ Σεβῆρος κ.ἄ.*), ἀνανεώνουν τό ἀνθρώπινο δυναμικό τοῦ Πατριαρχείου. 'Ανασυγκροτεῖται ἡ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, πού διαδέχτηκε τήν παλιά Πατριαρχική 'Ακαδημία. Γύρω στά 1625 ὁ Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης (1572-1638) καλεῖ τόν 'Αθηναίο φιλόσοφο Κορυδαλέα στήν Κωνσταντινούπολη καί τοῦ ἀναθέτει τή διεύθυνση τῆς σχολῆς.

Καί οἱ δύο φιλοδοξοῦν νά κάνουν τήν Κωνσταντινούπολη πνευματική ἐστία τοῦ 'Ελληνισμοῦ. 'Ο Λούκαρης, μεγάλη προδρομική μορφή τοῦ νέου 'Ελληνισμοῦ, θέλησε νά εύρυνει τήν προσπάθεια, πού λίγα χρόνια πρίν (1593) είχε γίνει ἀπ' τό Πατριαρχεῖο γιά τήν τόνωση τῆς Παιδείας. 'Οργανώνει τήν ἐκπαίδευση, ίδρυει τυπογραφεῖο ἐλληνικό καί ἀναθέτει στό μοναχό Μάξιμο Καλλιπολίτη τή μετάφραση τής Καινῆς Διαθήκης, γιά νά γίνει τό περιεχόμενό της κατανοητό ἀπ' ὅλους. 'Ο ὄρθόδοξος κληρος ἀνεβαίνει σέ κύρος καί ἀξία, κρατάει στά χέρια του τήν παιδεία καί τής δίνει τήν ὄρμη του**.

* Γ. Καρᾶ, οἱ φυσικές-θετικές ἐπιστήμες στόν 'Ελληνικό ΙΗ' αἰώνα.

** Κ.Θ. Δημαρᾶ, 'Ιστορία τής Νεοελληνικής Λογοτεχνίας τ.Α', σελ. 48.

"Ομως ή γενναία προσπάθεια τοῦ Λούκαρη καταδικάζεται σέ αποτυχία, κυρίως γιατί τό Γένος δέ διαθέτει άκόμα άνάλογες δυνάμεις γιά τόσο μεγάλο όργανο.

'Ο Κορυδαλεύς δίνει νέα πνοή στή Σχολή. Παραμερίζει τό θεολογικό πνεύμα, πού έπικρατούσε ώς τότε, καί στό κέντρο βάζει τή συστηματική διδασκαλία τής Φιλοσοφίας, μέ τήν έρμηνεία καί τό σχολιασμό τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων. Ἀποτέλεσμα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τοῦ εῖδους ήταν ἔνας ἐκπαιδευτικός προσανατολισμός, πού πήρε τό ονόμα «Θρησκευτικός ἀνθρωπισμός».

'Η συστηματική ἀνώτερη ἐκπαίδευση, πού ήταν ἀναγκαστικά ἐκκλησιαστική, τόσο στά γενικά πλαίσιά της δόσο καί στούς στόχους της, κοσμικοποιήθηκε σέ κάποιο βαθμό, ἔγινε ἀνθρωπιστική κατά τοῦτο: ὅτι χειραγωγοῦσε τούς σπουδαστές σέ μια μέθοδο στοχασμοῦ, πού τά κριτήριά του ήταν περισσότερο προϊόν τῆς ἀνθρώπινης προσπάθειας γιά ἔρευνα παρά κάτι «δεδομένο» ἀπ' τήν αὐθεντία.

'Ο Κορυδαλεύς μέ τά ὄργα του πρόσφερε μεγάλες ύπηρεσίες στή φιλοσοφική παιδεία τοῦ "Εθνους" μέ τόν καιρό ὅμως ή διδασκαλία του γίνεται τροχοπέδη, πού δέν ἀφήνει τή νεοελληνική σκέψη νά παρακολουθήσει τίς νέες ἑξελίξεις τῆς εύρωπαϊκής φιλοσοφίας καί ἐλεύθερα νά προσπελάσει τά προβλήματα τοῦ θεωρητικοῦ στοχασμοῦ.

'Ο Κορυδαλισμός γιά τούς πιό φωτισμένους δασκάλους τοῦ Γένους καταντάει (τόν ἐπόμενο, τό ΙΙ' αἰώνα), συνώνυμο τῆς σχολαστικής φιλοσοφίας*.

*
Διατί η ιδέα της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη; Το πρώτο μέρος της φιλοσοφίας της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη; Το δεύτερο μέρος της φιλοσοφίας της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη; Το τρίτο μέρος της φιλοσοφίας της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη; Το τέταρτο μέρος της φιλοσοφίας της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη; Το πέμπτο μέρος της φιλοσοφίας της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη; Το έκτο μέρος της φιλοσοφίας της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη; Το ίκανο μέρος της φιλοσοφίας της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη; Το ίκανο μέρος της φιλοσοφίας της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη; Το ίκανο μέρος της φιλοσοφίας της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη; Το ίκανο μέρος της φιλοσοφίας της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη; Το ίκανο μέρος της φιλοσοφίας της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη; Το ίκανο μέρος της φιλοσοφίας της νέας φιλοσοφίας μετράει τόσο μεγάλη;

* Ε.Π. Παπανούτσος, Νεοελληνική Φιλοσοφία, τ.Α', σελ. 17.

2. ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Εισαγωγικό σημείωμα.

Η έξέλιξη τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ στὸν ἑλληνικό χῶρο, ὅπως διαμορφώνεται μέσα στὸν ΙH' αἰώνα κι ὡς τὸν Ἀγώνα, δείχνει σαφή στροφή πρὸς τὴ γαλλική παιδεία.

"Ετοι, ἐνῶ ξεκινάει ἀπ' τὸν "Ἀγγλο JOHN LOCKE (Λόκ), ὅταν ἀποκρυσταλλώνεται, σφραγίζεται ἀπό διαδοχικές ἐπιδράσεις τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος: Βολταῖρο, Γαλλική Ἐγκυκλοπαίδεια, Ἰδεολόγους*.

Καί ἄντη ἡ ἐπιλογὴ προτύπων δέν εἶναι τυχαία. Τό πνεῦμα τῆς ἐλευθεροφροσύνης πού χαρακτηρίζει τὸ Βολταῖρο, ὁ χαρακτήρας ἀπογραφῆς τοῦ πνευματικοῦ δυτικοῦ κόσμου πού διακρίνει τὴ Γαλλική Ἐγκυκλοπαίδεια, καθὼς καὶ ἡ προσήλωση στίς ἀρχές τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ισότητας, μέ τὴν ταυτόχρονη ἀποδοκίμασία τῆς βίας στὴν ἐφαρμογὴ τῆς, πού ἐμπνέει τὰ ιδανικά τῶν ἰδεολόγων,** εἶναι στοιχεῖα πού μποροῦν ν' ἀφομοιωθοῦν ἀπό τούς "Ἐλληνες γόνιμα καὶ δημιουργικά σὲ συνάρτηση εἴτε πρὸς ὅ, τι είχε κληρονομήσει τὸ παρελθόν τοῦ 'Ἐλληνισμοῦ εἴτε πρὸς ὅ, τι ἀποτελοῦσε αἴτημα τοῦ παρόντος γιά τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἀντίστοιχα, στὶς τρεῖς φάσεις τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ διαπιστώνουμε κύριες ἐπιδράσεις: τοῦ Βολταίρου, τῶν Ἐγκυκλοπαιδιστῶν, τῶν Ἰδεολόγων.

A' Προδρομική περίοδος

('Από τό 1670 ὡς τὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ 1774.)

Στὴν περίοδο αὐτὴ καὶ ιδίως στὶς ἀρχές τοῦ ΙH' αἰώνα ἔχουν δημιουργηθεὶ καλύτεροι ὅροι γιά τὴν ἀνανέωση τῆς παιδείας, ἀλλὰ ἡ συνειδητοποίηση τῆς ἀνάγκης γιά τὴ διάδοση τῆς ἐκπαίδευσης εἶχε περιορισμένη προέλευση, καθὼς καὶ περιορισμένη ἀντίστοιχα ἀκτινοβολία. Ἀπ' τὴν πλευρά τῶν φορέων τὸν πρῶτο λόγο τώρα ἔχει τὸ ἄτομο. Σὲ μιά περίπτωση ὁ πλούσιος ἔμπορος ἀπ' τὴν Πόλη (Μανολάκης Καστοριανός), σὲ ἄλλη ὁ φωτισμένος Φαναριώτης ἡγεμόνας στὴ Μολδοβλαχία (Νικόλαος Μαυροκορδάτος), σὲ ἄλλη ὁ ἔμπορος τῆς παροικίας πού

* Ιδεολόγοι ὄνομάστηκαν οἱ πολιτικοί στοχαστές τοῦ τέλους τοῦ ΙH' αἰώνα, πού εἶχαν ἀνατραφεῖ μὲ τά ιδεώδη τοῦ Διαφωτισμοῦ, εἶχαν ζήσει τούς ἐνθουσιασμούς τῆς Ἐπανάστασης (1789) καὶ εἶχαν γνωρίσει τίς πράξεις βίας, πού ἐπακολούθησαν, καὶ ὑστερα ἀπ' αὐτές^ο τίς ἐμπειρίες ἔμειναν συνεπεῖς στὶς ἀρχές τῆς Ἐπανάστασης, ἀλλ' ἀποδοκίμαζαν κάθε πράξη βίας.

** Κ.Θ. Δημαρᾶ, 'Ο 'Ελληνικός Διαφωτισμός, 1964, σ. 23 κέ.

θέλει νά βοηθήσει τήν πατρίδα του (ό *Μαρούτσης στά Γιάννενα*)· σέ
αλλη, τέλος, ό προοδευτικός μοναχός, (*Μελέτιος Βατοπεδίνος*) κ.ο.κ.

Σέ καμία προσπάθεια δέ βλέπουμε νά δραστηριοποιείται ένα συλλογικό
όργανο, σέ καμία προσπάθεια ή έκπαιδευτική πραγμάτωση δέν
παίρνει πιό καθολικό χαρακτήρα*.

Άποτέλεσμα τοῦ ζήλου τῶν «φιλογενῶν» αὐτῶν ἀρχόντων, τῆς
Ἐκκλησίας, καθώς καὶ τῶν νέων οἰκονομικῶν συνθηκῶν ἦταν νά ἔξελι-
χθοῦν ὄρισμένα σχολεῖα σέ ἀξιόλογες ἐστίες παιδείας, στά όνομαζόμε-
να τότε, ὅπως καὶ σήμερα, γυμνάσια, πού λειτουργοῦν στίς ἀρχές τοῦ
18ου αιώνα σέ πολλές πόλεις.

Μιά σύγχρονη πηγή, ό λόγιος Ἀλέξανδρος Ἐλλάδιος** ἀναφέρει
πώς τό 1714 λειτουργοῦσαν σχολεῖα σ' ὅλα τά μέρη τῆς Ἐλλάδας, καὶ
μάλιστα δείχνει εύχαριστημένος καὶ ὑπερήφανος γιά τίς προόδους πού
σημειώνουν οἱ συμπατριώτες του στόν τομέα τῆς παιδείας, μολονότι οἱ
ἔλλειψεις εἶναι πολλές καὶ οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς τους καταπιεστικές.

Ἐπίσης στό τετράγλωσσο λεξικό πού ἔξεδωκε τό 1757 στή Βενετία ὁ
Γ. Κωνσταντίνου, ἀφοῦ καταδικάζει ὅσους ὄνομάζουν «τό ἡμέτερο
γένος... πάντη βάρβαρον, ἀμαθές καὶ ἔρημον παντοίας σπουδῆς, σχο-
λείων καὶ ἐπιστημῶν, μή εἰδότες οἱ ἀσύνετοι τά τοιαῦτα σχολεῖα
πανταχοῦ εἰς τάς ἐπισήμους πόλεις τῆς Ἐλλάδος καὶ νήσους»***, μᾶς
δίνει ἔναν κατάλογο τῶν σχολείων πού λειτουργοῦσαν τήν ἐποχή
ἐκείνη.

Σχολεῖα ἢ Σχολές

Προπορεύονται τά Ἰωάννινα (Σχολή Γκιούνμα καὶ Μαρούτση), ὅπου ό
ιερομόναχος Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, μιά ἀπ' τίς κορυφαίες, τίς προδρο-
μικές μορφές τῆς νεοελληνικῆς ἀναγέννησης, δίδαξε τά μαθηματικά μέ
τό νέο ἐπιστημονικό πνεῦμα, καθώς καὶ τή φιλοσοφία, ή Θεοσαλονίκη, ή
Κωνσταντινούπολη, ή Ἀθήνα καὶ τό Βουκουρέστι· ἀκολουθοῦν ἡ Καστο-
ριά, ή Σιάτιστα, ή Μοσχόπολη, ή Σμύρνη, ή Χίος, ή Πάτμος κ.ἄ.

“Ολα τά παραπάνω σχολεῖα λειτούργησαν σέ κέντρα μ' ἐμπορική
κίνηση. Τά προγράμματα τῶν μαθημάτων δέν ἦταν παντοῦ ὁμοιόμορφα.
Ὑπῆρχε μία ποικιλία ώς πρός τήν ἐπιλογή τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν
ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, καθώς καὶ ώς πρός τή μέθοδο τῆς
διδασκαλίας.

‘Η διδασκαλία δέν ἔξαντλοῦσε ὅλα τά κείμενα. ‘Η ἐπιτυχία της

* Ιστορία τοῦ Ἐλληνικοῦ “Εθνους, τ. IA’, σ. 308.

** HELLADIUS, STATUS PRAESENS ECCLESIAE GRAECAE, σ. 42.

*** Γ. Καρᾶ, Οἱ φυσικές θετικές ἐπιστήμες στόν Ἐλληνικό 180 αιώνα σ. 15.

έξαρτιόταν άπ' τήν προσωπικότητα τοῦ δασκάλου. 'Επομένως τά περισσότερα ἐλληνικά σχολεῖα ὡς τίς ἀρχές τοῦ ΙΗ' αιώνα, πρίν ἀκόμη δηλαδή γίνει αἰσθητή ἡ συνταρακτική μεταβολή πού ἔρχεται με τήν ἐμφάνιση τῶν φιλοσόφων τοῦ διαφωτισμοῦ, συνεχίζουν τήν παράδοση τῆς παιδείας τοῦ Βυζαντίου.'

'Θ αιώνας τῶν Φαναριωτῶν

'Η παντοδυναμία ὅμως τῆς ἐκκλησίας δέν ἐπρόκειτο νά διαρκέσει. 'Ο ΙΗ' αιώνας φέρνει στό προσκήνιο νέες δυνάμεις καί νέες τάξεις, τούς Φαναριώτες καί τούς ἐμπόρους.

Φαναριώτες ἡγεμόνες στίς Παραδουνάβιες 'Ηγεμονίες

Τό 1709 ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος γίνεται πρῶτος "Ἐλληνας ἡγεμόνας στὴ Μολδοβλαχίᾳ ἀρχίζει ἔτσι ἡ μακρά σειρά τῶν Ἐλλήνων, ἣ ἐξελληνισμένων ἡγεμόνων τῶν παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν, τήν ὁποία θά τερματίσει στά 1821 ὁ Ἀγώνας τῆς Ἐλευθερίας. Γλωσσομαθεῖς ἀνάμεσα σέ ἀπαίδευτους, οἱ Φαναριώτες φιλοδιξοῦν νά δημιουργήσουν στίς αὐλές καί στίς ἐπικράτειές τους ὅρους ἀνάλογους μέ κείνους πού ἐπικρατοῦν στίς δυτικές Αύλές**. 'Η προτίμησή τους είναι ἡ γαλλική παιδεία καί ὁ γαλλικός πολιτισμός. Διαβάζουν γαλλικά μυθιστορήματα καί ἄλλα ιστορικά καί φιλοσοφικά ἔργα, μελετοῦν τίς φυσικές ἐπιστῆμες καί ιδίως τήν ιατρική καί μιμοῦνται τό γαλλικό τρόπο ζωῆς. Γενικά, οἱ Φαναριώτες στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, πολύ κοντά στήν καρδιά τῆς Εύρωπης καί μακριά ἀπ' τήν ἐπίδραση τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀκολουθοῦν τά πρότυπα τῆς «φωτισμένης δεσποτείας» τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν αὐλῶν, γίνονται θερμοί φίλοι τῶν γραμμάτων, τιμοῦν καί βοηθοῦν τούς λόγιους καί συσταίνουν σχολεῖα. 'Ακόμη καί στό ζήτημα τῆς γραφῆς τῆς Ἐλληνικῆς γλώσσας δείχνονται προοδευτικοί.

"Ἐμποροί

Οἱ ἔμποροι ἀπ' τήν ἄλλη μεριά ἔξελισσονται σέ κύριους μοχλούς τῆς παιδευτικῆς ἔξόρμησης καί τῆς ἀπελευθερωτικῆς προετοιμασίας, ἄλλά δέν ἔχουν ἀποκτήσει ἀκόμη ταξική συνειδηση. Πρωτεύει ὁ ὑλικός πλούτος καί τό ξύπνημα τῶν συνειδήσεων πού πραγματοποιεῖται ἀπ' τήν ἀδιάκοπη ἐπαφή μέ τή Δύση. Βρίσκονται καί αὐτοί στήν πρωτοπορία γιά τήν ἀνανέωση τῆς παιδείας, ἄλλα δέν ἔχουν ἀκόμη ἡγετικές διαθέσεις, καθώς οἱ Φαναριώτες.

'Η προδρομική αὐτή περίοδος τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ λαμ-

* A. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία τοῦ Νέου Ἐλληνισμοῦ, τ. Δ'. σ. 344.

** K. Θ. Δημαρά, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, σ. 7.

πρύνεται άπ' τίς μορφές τοῦ Σαμουήλ Χαντζερῆ, τοῦ Εὐγενίου Βούλγαρη καὶ τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αίτωλοῦ*.

‘Ο Σαμουήλ Χαντζερῆς άπ' τό 1731, πού ἔγινε δεσπότης Δέρκων, ὡς τά 1775 πού πέθανε στή Χάλκη, προώθησε τό Νεοελληνικό Διαφωτισμό καὶ τόν ἔβαλε στό δρόμο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς Ἑθνικῆς παιδείας.

Κοσμάς ὁ Αίτωλός

Τό δρόμο ὅμως πρός τό διαφωτισμό ἄνοιξε ὁ καλόγερος Κοσμάς ὁ Αίτωλός (1714-1779). Μέ τίς μεγάλες του περιοδείες μεταξύ τοῦ 1759-1779 στή Θράκη, στή Δυτική Στερεά, στή Δυτική Μακεδονία, στήν “Ηπειρο, στήν Ἀλβανία καὶ στά Ἐφτάνησα προσπάθησε νά φέρει τήν ἀγάπη καὶ τήν συνοχήν ἀνάμεσα στούς Χριστιανικούς πληθυσμούς. Σκοπός τοῦ κηρύγματός του ὁ φωτισμός τοῦ Γένους καὶ μέσο γιά τήν πραγματοποίηση ἡ ἴδρυση σχολείων.

«Δέ βλέπετε, ἔλεγε, ὅπου τό γένος μας ἀγρίευσεν ἀπ' τήν ἀμάθεια καὶ ἔγιναμεν ὅλοι ώσάν θηρία; Διά τούτο σᾶς συμβουλεύω νά κάμετε σχολεῖο. Νά σπουδάζετε καὶ ἐσεῖς ἀδελφοί... Τό σχολεῖο φωτίζει τούς ἀνθρώπους».

Λίγους μῆνες πρίν ἀπ' τό θάνατό του, κάνοντας ἀπολογισμό τῆς ζωῆς του καὶ τοῦ ἔργου του, γράφει στόν ἀδερφό του Χρύσανθο (2 Μαρτίου 1779): «“Εως τριάκοντα ἐπαρχίας περιῆλθον, δέκα σχολεῖα ἐλληνικά ἐποίησα, διακόσια διά κοινά γράμματα».

‘Ο Κοσμάς ὁ Αίτωλός στάθηκε μεγάλος παιδαγωγός καὶ ἐθνομάρτυρας τοῦ ‘Ελληνισμοῦ.

Μέ τό μαρτυρικό του θάνατο (τόν κρέμασαν ἔξω ἀπ' τό χωριό Κολικόντασι, κοντά στόν “Αψο ποταμό”) στίς 24 Αὔγουστου τοῦ 1779 ἐπισφράγισε τό διαφωτιστικό του ἔργο.

* Οἱ πρώτες περιοδείες τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αίτωλοῦ ἔγιναν πρίν ἀπό τήν ‘Ελληνική ἐπανάσταση τοῦ 1770 καὶ οἱ δύο ἄλλες ὕστερ’ ἀπ’ αὐτή, σύμφωνα μέ τό σημείωμα τοῦ Σαπφείρου Χριστοδούληδη, ‘Ἀκολουθία καὶ βίος τοῦ ὄσίου καὶ θεοφόρου πατρός ἡμῶν Κοσμᾶ τοῦ ἱερομάρτυρος καὶ ιαποστόλου ψαλλομένη κατά τήν κδ’ τοῦ Αὔγουστου μηνός, ἔκδ. Β.Π. Σεκοπούλου, Πάτραι 1878, 6.17-20, 24-25. (‘Α. Βακαλόπουλος, σ. 308 σημ. 1).

Περίοδος Β': 'Η μεγάλη ώρα του διαφωτισμοῦ.

(ἀπό τό 1775 ώς τά τέλη τοῦ αιώνα)

«Τό σκοτάδι δέ θά σκεπάσει τήν ήμέρα».

“Εμβλημα τῆς ἐταιρείας* τῶν Ἀβλαβῶν”**

‘Η δεύτερη περίοδος τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ είναι περίοδος ὄρμης. Ἀρχίζει μέ τῇ συνθήκῃ τοῦ Κιουτσούκ-Καΐναρτζῆ (1774), *** καὶ διαρκεῖ ώς τά τέλη τοῦ αιώνα.

Συντελεστές τῆς ἀνανέωσης

Συντελεστές τῆς ἀνανέωσης ἦταν: ἡ μεταβολὴ τῶν ύλικῶν, τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν καὶ τῶν ἀντιλήψεων.

Μετά τή συνθήκη οἱ σκληρές βιοτικές καὶ πολιτικές συνθῆκες ἀναγκάζουν τούς κατοίκους πολλῶν νησιῶν ἡ παραθαλάσσιων Ἑλληνικῶν χωρῶν ν' ἀκολουθήσουν τούς μακρινούς δρόμους τῆς θάλασσας καὶ τῆς ξηρᾶς, μὲ προορισμό τά ἐλεύθερα Εὐρωπαϊκά κράτη. Οι ταξιδιώτες αὐτοί καὶ οἱ πραματευτάδες, γυρίζοντας στίς πατρίδες τους, δέ φέρνουν μονάχα πλούτη ἀπ' τίς χωρες τῆς Εύρωπης, ὅπου ταξιδεύ-

* μυστική ὄργανωση.

** Πίσω ἀπ' τά «Ἀνθη εύλαβείας» (1708), τήν ποιητική ἑξόρμηση τῶν σπουδαστῶν τοῦ Φλαγγινιανοῦ Ἑλληνομουσείου, πού ἡ λειτουργία του ἀρχισε στή Βενετία στά 1644 καὶ κράτησε ώς τό τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα, κρύβεται καὶ κινεῖται μιά μυστική ὄργανωση λογίων: ἡ «Ἐταιρεία τῶν Ἀβλαβῶν». Οι Ἀβλαβεῖς παρουσιάζονται μ' ἔνα ἔμβλημα διαφωτισμοῦ. Μιά εἰκόνα μ' ἔναν ἥλιο ὄρμητικό, πού ἀγνίζεται νά σκιει τά σύννεφα πού τόν σκεπάζουν, καὶ ἀπό κάτω τό ρητό: NON VELAT UMBRA DIEM. Μ' αὐτό τό ἔμβλημα τῆς πίστης στήν ἀξία καὶ τή δύναμη τοῦ φωτισμοῦ ἀρχίζει τήν πορεία του ὥ νεοελληνικός διαφωτισμός. Οι Ἀβλαβεῖς τῆς Βενετίας, ὃσο κι ἄν χάθηκαν τά ἵχνη τους ἀργότερα, είναι χωρίς ἀμφιβολία οἱ πρόδρομοι, οἱ ἀφανεῖς καὶ ἀπόμακροι προάγγελοι τῶν Φιλικῶν. (Γ. Βαλέτας, περιοδ. «Σύγχρονα θέματα» τ. 2, σ. 204-205).

*** 'Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος τοῦ 1768-1774 τέλειωσε μέ τή συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καΐναρτζῆ, πού ἔνας όρος της πρόβλεπε ἐλεύθερη ναυσιπλοΐα ἀπ' τή Μεσόγειο πρός τόν Εὔξεινο καὶ ἀντίστροφα γιά τά Ἑλληνικά πλοία, πού θά ἔφερναν ρωσική σημαία. "Ἐτσι ἔξυπρετούνταν τά ρωσικά συμφέροντα ἀπό ἔνα στόλο, πού δέν ἀνήκε σέ ἀντίζηλη δύναμη, καὶ πού μπορούσε τῶς νά χρησιμοποιηθεῖ μελλοντικά γι' ἀντιπερισμασμούς στήν Τουρκία. Ταυτόχρονα ὅμως ἔξυπηρετούνταν τά Ἑλληνικά ἐμπορικά συμφέροντα μέ τρόπο ἀμεσο καὶ δραστικό. "Εμμεση συνέπεια ἦταν ἡ ἐπιχειρηματικότητα τῶν Ἑλλήνων κεφαλαιούχων νά στραφεῖ στό ἐμπόριο καὶ τή ναυτιλία καὶ ὅχι στή βιομηχανία. (βλ. σχετικά, Βασ. Κρεμμυδᾶ, Εισαγωγή στήν 'Ιστορία τής Νεοελληνικής Κοινωνίας, 1700-1821, 'Αθήνα, 1976 σ. 125-126).

ουν, φέρνουν καί τόν πόθο μιᾶς καλλίτερης ζωῆς, τήν πεποίθηση ότι τήν καλλίτερη αύτή ζωή τήν προσφέρει ή παιδεία πού είναι μητέρα τής ἐλευθερίας*. Τά χρήματα καί οἱ νέες ιδέες ἀναζωογονοῦν τίς φτωχές ὄρεινές περιοχές.

α. Μεταναστεύσεις—ταξίδια

Οἱ μεταναστεύσεις ἔξαλλου τῶν Ἑλλήνων στά μεγάλα ἐμπορικά κέντρα τῆς Νοτιοανατολικῆς καί τῆς Μέσης Εύρωπης καθώς καί στά μεγάλα λιμάνια τῆς Μεσογείου, ιδίως μετά τήν ἔκρηξη τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, δίνουν τήν εύκαιριά στούς "Ἑλληνες ναυτικούς, προπάντων στούς Ὑδραίους, Σπετσιώτες καί Ψαριανούς νά ἐπεκτείνουν τίς ἐπιχειρήσεις τους. Στό «Ὑπόμνημά» του (1803) ὁ Κοραής γράφει: «Καί οἱ νησιῶται, οἵτινες κατά τό πλείστον μέρος ἡσαν οἱ ἀμάθεστέροι τοῦ "Ἑθνους, ἀρχίζουν ἡδη νά αἰσθάνωνται τήν χρείαν καί τήν ἀξίαν τῶν φύτων, καί σπεύδουσι προθύμως ἀμιλλώμενοι νά συστήσωσι σχολεῖα καί γυμνάσια εἰς τάς πατρίδας των».

β. Παροικίες

'Απ' τό Γιβραλτάρ ὡς τήν 'Οδησσό ἀναπτύσσονται καί ἀκμάζουν ἐλληνικές παροικίες. Οἱ πιο ἀξιόλογες είναι τῆς Βενετίας, τῆς Βιέννης καί τῆς Βουδαπέστης. Στή Βενετία, στή Βιέννη, στή Λιψία ἀνοίγουν ἐλληνικά τυπογραφεία^{**} καί ἐκδοτικοί οίκοι. Τό βιβλίο γίνεται πιά ἐμπορική ἐπιχείρηση. Στή Βιέννη ἐκδίδονται οἱ πρώτες ἐλληνικές ἐφημερίδες, πού γίνονται ἀνάρταστες ἀπ' τούς "Ἑλληνες τοῦ ἑξατερικοῦ καί ἀπ' τούς σκλαβωμένους ἀδελφούς. 'Ο Παλλατίδης, ξενιτεμένος γιατρός στή Βιέννη, γράφει: «... Διδάσκαλοι καί φιλόλογοι, ιατροί ἐμπειροί, ἔμποροι, ἐκκλησιαστικοί ἐλλόγιμοι ἔζων ἐν τῇ ἐκλεκτῇ ταύτῃ κοινωνίᾳ καί εἰργάζοντο καί ἐνήργουν εἰς τήν ἡθικήν ἀναγέννησιν τῶν 'Ἑλλήνων».

γ. 'Ο ρόλος τῶν ἐμπόρων καί ἡ δημιουργία τῆς ἀστικῆς τάξης

Στό ἑξατερικό, στήν κεντρική Εύρωπη καί στή Ρωσία, οἱ "Ἑλληνες ἐμποροὶ πλουτίζουν, γνωρίζουν ξένα ἥθη καί πολιτισμούς, μορφώνονται καί μαθαίνουν καλύτερα τούς ἀρχαίους προγόνους τους καί τόν πολιτισμό τους, πού είναι τό βάθρο τοῦ εύρωπαϊκοῦ. "Ετσι συγκροτεῖται ἐκεὶ μιά ισχυρή ἐλληνική ἀστική τάξη, πού μέλη τής ξαναγυρίζουν στίς

* Κ. Θ. Δημαράς, 'Ο Κοραής καί ἡ ἐποχή του, σ. 13.

** Τό πιο σημαντικό ἐλληνικό τυπογραφεῖο ἦταν τῶν Σιατιστινῶν τυπογράφων Μαρκιδῶν Πούλιου στή Βιέννη. Στό τυπογραφεῖο αὐτό τυπώθηκε ἀπ' τό Γεώργιο Βεντόνη, ἡ «Ἐφημερίς» 1790, ἡ πρώτη ἐλληνική ἐφημερίδα.

πατρίδες τους, μεταφέροντας πλούτη, νέες άντιλήψεις καί έπαναστατικές ιδέες. Οι έμποροι αύτοί, άντιπρόσωποι της νέας τάξης πού άνεβαίνει παντού στην Εύρωπη, θά έπιβληθούν στόν τόπο τους μέ τά πλούτη τους καί θά έρθουν σέ σύγκρουση μέ τίς παλιές «ήγετιδες τάξεις».

δ. "Ιδρυση σχολείων, έκδόσεις βιβλίων, μελέτη τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν

Οι Φαναριώτες, πού κατά τήν προηγούμενη περίοδο πρωτόστατησαν στήν εἰσαγωγή τῶν ἐπιστημῶν καί στήν ίδρυση σχολείων, εύθυγραμμίζονται τώρα μέ δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ σαφῶς συντηρητικές.

«Οπου ύπάρχουν ἐμπορικά καί βιομηχανικά κέντρα ίδρυονται σχολεῖα. Τά πιό ἀξιόλογα είναι τῆς Σμύρνης καί τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Χίου, τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ Βουκουρεστίου καί τοῦ Ἰασίου. Μέσα στά δέκα χρόνια (1790-1800) γίνονται τόσα σχολεῖα, μεταφράζονται καί τυπώνονται στήν Ἑλληνική τόσα ξένα βιβλία, ὅσα δέν είχαν δεῖ οἱ ἑλληνικές χώρες ὑστερ' ἀπ' τήν "Ἀλωση, παρατηρεῖ ὁ Κοραής. Γι' αὐτό πλημμυρισμένος ἀπό χαρά γράφει στά 1802. «Ἐφθασε, τέλος πάντων, ἡ ὥρα, τήν ὁποίαν οἱ δυστυχεῖς ήμῶν πατέρες ἐπεθύμησαν εἰς μάτην».

«Ἡ μελέτη τῶν μαθηματικῶν, τῆς φυσικῆς καί τῆς χημείας βρίσκονται στή βάση τοῦ νέου πνευματικοῦ προσανατολισμοῦ.

Ἡ ἔξαπλωση τῶν ἐφαρμοσμένων ἐπιστημῶν δέν ἔχει πιά σάν μοναδικό σκοπό τόν ἐμπλουτισμό τῶν πρακτικῶν γνώσεων, ἀλλά καί βοηθεῖ στήν ἀνανέωση τῆς θεωρητικῆς σκέψης καί στή δημιουργία μιᾶς νέας ἀντίληψης γιά τή ζωή, φέρνοντας τούς "Ἑλληνες λόγιους σ' ἐπαφή μέ τήν ὄρθολογιστική σκέψη τῆς Εύρωπης".

ε. Φιλοσοφία, παιδαγωγική, σύνδεση μέ τήν ἀρχαιότητα

Ο παραδοσιακός ὄρος φιλοσοφία ἀρχίζει νά παίρνει τώρα ἔνα περιεχόμενο διαφορετικό: είναι ἡ «ύγιαίνουσα», ἡ «ἀληθινή», ἡ «ύγιης», ἡ «πειραματική», ἡ ὅπως λέει ὁ Μοισιόδακας, ἡ «νεώτερη» φιλοσοφία.

Οι φύσικοί ἡ, ὅπως τούς λένε, οἱ φιλόσοφοι, προσπαθοῦν νά πείσουν τό γένος πώς ἡ φιλοσοφία θά τ' ἀπαλλάξει ἀπ' τή δεισιδαιμονία. Ἡ δίψα γιά μάθηση, καί ἡ ἀνάγκη νά ίκανοποιηθεῖ πιό μεθοδικά, παρακινοῦν μερικούς συγγραφεῖς νά ἐνδιαφερθοῦν γιά τά παιδαγωγικά συστήματα τῆς Εύρωπης. 'Ο Μοισιόδακας δημοσιεύει στή Βενετία στά 1779 τήν πραγματεία του «περί παιδῶν ἀγωγῆς ἡ παιδαγωγία».

Χαρακτηριστική ἐπίσης είναι ἡ τάση τῶν Νέων Ἑλλήνων νά συνδεθοῦν ψυχικά μέ τήν ἀρχαιότητα· δίνουν ἀρχαϊκά ἡλληνικά ὄνόματα στά παιδιά τους (Θεμιστοκλῆς, Ἀλκιβιάδης, Ἀσπασία κτλ.)* καί στά καράβια

* 'Α.Ε. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 4, σ. 662,4

τους*. Ή άρχαιολατρία αύτή δέν είναι άποτέλσμα μόνο μελέτης καί θαυμασμού τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλά περισσότερο συνέπεια τῆς ἀναγεννητικῆς ὄρμῆς τοῦ "Εθνους, πού μόλις ἀφυπνίζεται, είναι φυσικό νά ζητεῖ νά στηριχτεῖ στά κλασικά πρότυπα.

Η κλασική ἀρχαιότητα καί ή ὁρθόδοξη παράδοση ἀντιμετωπίζονται μέ πνεῦμα κριτικοῦ· ή χρησιμοποίηση τῆς ζωντανῆς γλώσσας γίνεται αἴτημα μέ θεωρητική, φιλοσοφική καί ιστορική βάση, ἀμεσα συνδεδεμένο μέ τό πρόβλημα τῆς ἔθνικῆς χειραφέτησης: γιά ν' ἀπελευθερωθεῖ ή 'Ελλάδα ἀπ' τήν 'Οθωμανική κυριαρχία, πρέπει νά μορφωθεῖ ὁ λαός: ἄρα πρέπει νά χρησιμοποιηθεῖ ή γλώσσα του, πού είναι ίκανή νά ἐκφράζει ὅλες τίς ἀνθρώπινες γνώσεις καί ὅλα τά αἰσθήματα.

Η ριζική ὅμως αύτή μεταβολή τοῦ πνεύματος δέν ỿγινε χωρίς ἐμπόδια.

Ἡ ὁμάδα τοῦ Μοισιόδακα καί τοῦ Καταρτζῆ δοκιμάζει ἀντίδραση καί διώξεις. Οἱ σύντηρητικοί διανοούμενοι καί τό Πατριαρχεῖο ὑποστηρίζουν τήν ἀρχαῖουσα.

Στίς προσπάθειες αύτές τῶν προοδευτικῶν ὅλων τῶν ἀποχρώσεων τό ἔργο τοῦ 'Αδαμαντίου Κοραῆ κατέχει, μέ τήν εύρυτητα καί τήν ὥριμότητά του, ίδιαίτερη θέση.

Περίοδος Γ': 'Ανακαινιστική πνοή

(ἀπό τό 1800 ὡς τό 1821)

Ἡ τρίτη περίοδος τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ είναι γεμάτη ἀπ' ὀνόματα μεγάλα καί ἔργα, ἀπό σχολεῖα, ἐκδόσεις πρωτότυπες ή σε μετάφραση, περιοδικά καί γενικά δημιουργική κίνηση. ᩲ στροφή πρός τά παιδευτικά ἐνδιαφέροντα γίνεται πιό ἔντονη καί, ὅπως είναι ἐπόμενο, εύρυνεται ὁ κύκλος τῶν ἀνθρώπων πού συμμετέχουν στήν κίνηση γιά τήν ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους. ᩲ παιδεία προσανατολίζεται σταθερά πρός τό δυτικό πολιτισμό: τά μαθηματικά καί οἱ φυσικές ἐπιστήμες διδάσκονται σέ πολλά σχολεῖα (οχι φυσικά χωρίς ἀντίσταση)· ᩲ φιλοσοφική σκέψη γίνεται κριτική καί πνέει παντοῦ φιλελεύθερο πνεῦμα. ᩲ νέα ἐμπορική τάξη ὑπηρετεῖ καί συντηρεῖ τό παιδευτικό κίνημα τώρα πού ή ἐπίσημη 'Εκκλησία καί οἱ 'Ελλήνες ἡγεμόνες τῶν Παραδουνάβιων ἐπαρχιῶν ὑποχωροῦν ἀπ' τίς προοδευτικές τους θέσεις καί ἀναδιπλώνονται σέ συντηρητικότερα σχήματα ἔξαιτίας διαφόρων δυσμενῶν περιστάσεων τοῦ καιροῦ καί τοῦ τόπου. Μεγάλες καί ὄργανωμένες ἐκδοτικές προσπάθειες πραγματοποιοῦνται ἀπό πλούσιους ἐμπόρους,

* Α.Ε. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, σ. 662, 5

ὅπως οἱ Ζωσιμάδες. Οἱ ἑλληνικές κοινότητες τοῦ ἔξωτερικοῦ, ἡ ἑλληνική «διασπορά», εἰναι πυρῆνες, δηπού ἀναπτύσσεται μὲ γοργό ρυθμό τὸ πρόγραμμα γιά τὴν πνευματική, πολιτιστική καὶ τὴν πολιτική ἀνάπτυξη τοῦ ἔθνους καὶ διοχετεύεται στὸν καθαυτὸ ἑλληνικὸ Χῶρο. Μέσα σ' αὐτὸν, δίπλα σὲ παραδοσιακά κέντρα ὅπως ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ Σμύρνη (Εὔαγγελικὴ Σχολή), τὰ Γιάννενα, ἡ Πάτμος, ἔρχονται νά προστεθοῦν τώρα νέα πνευματικά κέντρα, δηπού χάρη σὲ γενναῖες χορηγίες Ἑλλήνων ιδρύονται σχολεῖα, βιβλιοθήκες, τυπογραφεῖα. Τὰ πιό ἀξιόλογα εἰναι: ἡ Σχολή τοῦ Ζώη Καπλάνη στὰ Γιάννενα καὶ ἡ σχολή τῶν Κυδωνιῶν στή μικρασιατική ἀκτῇ. Στήν πρώτη δίδαξε ἀπ' τό 1797 ὡς τά 1820. τὰ νέα φιλοσοφικά συστήματα καὶ τίς φυσικές ἐπιστῆμες σὲ ἀπλή γλώσσα ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας, ἡ μεγαλύτερη πνευματική προσωπικότητα τῶν Ἰωαννίνων· στή δεύτερη ἀπ' τό 1800 ὁ Βενιαμίν ὁ Λέσβιος καὶ ὁ ἀντάξιος μαθητής του Θεόφιλος Καΐρης. «Οἱ φυσικομαθηματικοί αὐτοὶ ἐπιστήμονες, ὅπως γράφει ὁ μαθηματικός Νίκος Σωτηράκης, στάθηκαν στό ύψος τῆς εύρωπαϊκῆς ἐπιστήμης καὶ τό ξεπέρασαν μέ πρωτότυπες θεωρίες».

‘Ο Κοραής ἀρχίζει συστηματικά τή μεγάλη του ἔκδοτική προσπάθεια, δημοσιεύοντας τά «Αιθιοπικά» τοῦ Ἡλιοδώρου στά 1804. ‘Ο πρόλογός του, πού ἔχει μορφή ἐπιστολῆς πρός τό φίλο του Ἀλέξανδρο Βασιλείου, ἔγκαινιάζει τή σειρά τῶν Προλεγομένων στίς ἐκδόσεις του, πού σέ μεγάλο ποσοστό τιτλοφοροῦνται «Αύτοσχέδιοι στοχασμοί». Μέσα στά πλαίσια τοῦ παιδευτικοῦ προγραμματισμοῦ του τοποθετεῖ ὁ Κοραής καὶ τήν ἔκδοση περιοδικοῦ, γιατί πιστεύει ὅτι θά συντελέσει ἀποφασιστικά καὶ γοργά στό φωτισμό τοῦ Γένους. Καὶ πραγματικά στά 1811 πραγματοποιεῖται ἀπ' τόν ἀρχιμανδρίτη «Ἀνθιμο Γαζή στή Βιέννη ἡ ἔκδοση τοῦ «Λόγιου Ἐρμῆ». Θέληση καὶ ἐπιθυμία τῶν ἔκδοτῶν καὶ συνεργατῶν εἰναι ν' ἀποτελέσει τό περιοδικό τό συνεκτικό δεσμό τῶν Ἑλλήνων πού ζοῦν εἴτε στήν τουρκοκρατούμενη Ἐλλάδα εἴτε ἔξω ἀπ' τόν Ἑλληνικό χῶρο. Τό αἰσθάνονται σάν (... τό πρόχειρον καὶ καθημερινόν μέσον διά τοῦ ὅποιού σι πεπαιδευμένοι συνομιλοῦσι τρόπον τινά μέ τό ἔθνος...», «... ἐν τῶν ὥφελιμωτέρων καὶ δρατηριοτέρων ἐπιχειρημάτων περι φωτισμοῦ τῆς πατρίδος...» «... ἐθνικόν, ὥφελιμον γέννημα καὶ κτῆμα ἡθικόν». Οἱ ἔκδότες του, ὅπαδοι τῆς νέας γλώσσας παίρνουν μέρος στή γλωσσική διαμάχη πού ἐπιτείνεται ιδίως ἀνάμεσα στά 1816 καὶ 1820. Τήν πιό μεγάλη πολεμική τή δέχεται ὁ «Λόγιος Ἐρμῆς» ἀπό ἔνα ἄλλο περιοδικό πού ἐπίσης ἔβγαινε στή Βιέννη, τήν «Καλλιόπη», ὅργανο τῶν ἀρχαϊστῶν.

Στήν ἐποχή αὐτή τῆς ἀκμῆς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας παράλληλα πρός τή μέση ὄδό πού ἐκπροσωπεῖ ὁ Κοραής, ἐκδηλώνονται ἄλλες, ἀκραίες τάσεις: ἀπ' τή μιά μεριά οἱ τελείως συντηρητικές, οἱ ἀντίθετες πρός τό

* (βλ. σχετ. Αἰκατ. Κουμαριανοῦ, περιοδ. Ἐποχές 'Οκτώβρ. 1964, σ. 26)

Διαφωτισμό· καί οι τελείως ριζοσπαστικές ἀπ' τήν ἄλλη. Τῶν τελευταίων σαφεῖς εἰκόνες δίνουν τέσσερα ἔργα, ἀνώνυμα: ὁ «Ἀνώνυμος τοῦ 1789», ὁ «Ρωσαγγλογάλλος» τοῦ 1805, ἡ «Ἐλληνικὴ Νομαρχία» τοῦ 1806, καί τέλος, οἱ «Κρίτωνος στοχασμοί». Τό συντηρητικό πνεύμα ἐκπροσωπεῖται στήν τότε γράμματείᾳ ἀπ' τό ψευδώνυμο ἔργο τοῦ Ἀθανάσιου Πάριου: «Ἀντιφώνησις πρός τὸν παράλογον ζῆλον τῶν ἀπό τῆς Εὐρώπης ἐρχομένων φιλοσόφων (1802).

3. ΟΙ ΚΥΡΙΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ

1. Εύγενιος Βούλγαρης (1716-1806)

Στήν αύγη τῶν νέων Ἐλληνικῶν διαμορφώσεων ἔχει ἐπικρατήσει ν' ἀναφέρεται τ' ὄνομα τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη. «Πνεῦμα ὁξύ καὶ εὔστροφο, μέ πλούσια ἐπιστημονική καὶ φιλοσοφική μόρφωση, ἀνθρωπὸς ζωηρός, μέ πολλά καὶ ποικίλα ἐνδιαφέροντα, πολυγνώστης, καλύπτει μέ τῇ μακρά ζωὴ του καὶ μέ τήν πολύτροπη δραστηριότητά του ὀλόκληρο τό 18ο αἰώνα*».

Γέννηθηκε στήν Κέρκυρα τό 1716. Ἀρχίζει τό καθηγητικό του στάδιο στά Γιάννενα καὶ συνεχίζει τή διδακτική του δραστηριότητα στήν Κοζάνη, στό «Ἄγιο »Ορος (διευθυντής τῆς Ἀθωνιάδας Ἀκαδημίας), στήν Κωνσταντινούπολη. Τό 1762 ἀφήνει ὄριστικά τό γεωγραφικό χώρο, πού θά μποροῦσε νά ὀνομαστεῖ μητροπολιτική Ἐλλάδα, καὶ ἀρχίζει τά ταξίδια. Καταλήγει στή Λιψία τῆς Γερμανίας, γιά νά ἐπιδοθεῖ σέ εἰδικότερες μελέτες καὶ νά τυπώσει τά βιβλία του.

Τό 1772 διορίζεται βιβλιοθηκάριος καὶ σύμβουλος στήν αὐτοκρατορική αὐλή τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης τῆς Ρωσίας. Ἀργότερα χειροτονεῖται ἱερέας καὶ ἐπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Σλαβινίου καὶ Χερσώνας. Ἀπ' τή θέση αὐτή παραπετταί τό 1779 ύπέρ τοῦ πατριώτη καὶ φίλου του Νικηφόρου Θεοτόκη καὶ γυρίζει στήν Πετρούπολη. Δύο χρόνια ἀργότερα ἀποσύρεται σέ μοναστήρι πέθανε τό 1806.

Ἡ συγγραφική του ἐργασία εἶναι ἀπέραντη: συγγράφει πολλά φιλοσοφικά, θεολογικά καὶ ἐπιστημονικά ἔργα: μεταφράζει ἀρχαίους (τό *Βιργίλιο*) καὶ συγχρόνους του ξένους συγγραφεῖς καὶ καταγίνεται σέ διάφορες μελέτες. Τό βιβλίο ὅμως μέ τό ὅποιο φιλοσοφικά μόρφωσε τό «Ἐθνος καὶ ἔγινε διάσημος εἶναι ή «Λογική του» (1766)**. Στό σύγγραμμα αὐτό, πού εἶναι γραμμένο στήν ἀρχαῖουσα, ὁ Βούλγαρης καταδικάζει τή μονοδιάστατη ἐμμονή στό στοχασμό τῶν ἀρχαίων καὶ ἀναφέρεται σέ δυτικούς φιλοσόφους τοῦ IΖ' καὶ ΙΗ' αἰώνα (*Κάρτέσιο, Νεύτονα, Λόκ κ.ἄ.*) πού ἀνανέωσαν τή φιλοσοφική σκέψη.

Χαρακτηριστική ἀλλ' ὅχι ἀνεξήγητη εἶναι ή στάση τοῦ Βούλγαρη ἀπένταντι στό Βολταίρο. Πρώτος αὐτός ἡ σχεδόν πρώτος ἔκανε γνωστό τό ὄνομα τοῦ Βολταίρου στήν Ἐλλάδα (τό 1776 μεταφράζει στά

-
- Ε.Π. Παπανούτσος, Νεοελληνική φιλοσοφία τ. Α', σ. 23.
 - 'Αναλυτικές πληροφορίες γιά τή Λογική τοῦ Βούλγαρη παρέχει ὁ Henderson, 'Αναβίωση τοῦ 'Ελληνικοῦ Στοχασμοῦ, μέ εἰδικό κεφάλαιο του (σελ. 81-95 τῆς ἔλληνικῆς μετάφρασης).

έλληνικά τό «Μέμνονα» τοῦ Βολταίρου καί δυό χρόνια ἀργότερα ἔνα ἄλλο ἔργο του, τό «Δοκίμιον ἴστορικόν καί κριτικόν περί τῶν διχονοιῶν τῶν ἐν ταῖς ἑκκλησίαις τῆς Πολωνίας», καί αὐτός πάλι εἶναι ἀπ' τούς πρώτους πού θά ρίξουν ἐπάνω στὸ Βολταΐρο τὴν πέτρα τοῦ ἀναθέματος. Εἶναι ἡ ἐποχή πού ἡ Μεγάλη Αἰκατερίνη, ιδίως μετά τή Γαλλική Ἐπανάσταση καί πέρα, διακόπτει τίς σχέσεις της μὲ τήν ἐλεύθερη γαλλική σκέψη καί συμφιλιώνεται μὲ τούς Τούρκους.

‘Ο Βούλγαρης ἐγκαταστημένος στήν Πετρούπολη, γέρος πιά, ὀσφραίνεται τή γενική ἀλλαγή καί ἀπαρνιέται τίς προοδευτικές ιδέες πού τοῦ ἦταν τόσο ἀγαπητέές στόν καιρό τῆς νιότης του.

Στά 1790, σ' ἔνα γράμμα του πού δημοσιεύεται τόν ἐπόμενο χρόνο, κατατάσσει τό Βολταΐρο ἀνάμεσα στά «μεγάλα καί ξακουστά ἐπί δυσσεβείᾳ ὄνόματα».

“Οπως παρατηρεῖ ἔνας κριτικός, ὁ Βούλγαρης ἦταν ἔνα περίεργο ἀμάλγαμα βυζαντινῆς χριστιανικῆς παράδοσης καί δυτικοῦ πολιτισμοῦ.

Συγγράμματα

1. «Λογική», Λιψία 1766.
2. «Σχεδιάγραμμα περί Ἀνεξιθρησκείας», Λιψία 1768.
3. «Περί Εύθανασίας», Πετρούπολις 1804.
4. «Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς» (τ.3) Βενετία 1805.

2. Ἰώσηπος Μοισιόδακας (1725-1800)

Γεννήθηκε στή Ρουμανική πόλη Τσερναβόδα στά 1725. Φτωχός, ἀλλά διψασμένος γιά παιδεία, ταξίδεψε μέσα καί ἔξω ἀπ' τήν Ἑλλάδα γιά νά μορφωθεῖ. Στά 1752 τόν βρίσκουμε στή Θεσσαλονίκη κι ὑστερα στή Σμύρνη. Ἄνικανοποίητος ἀπ' τήν περιδιάβασή του στά σπουδαία ἐκπαιδευτικά κέντρα τοῦ τόπου του καί τῆς ἐποχῆς του, στρέφει τή ματιά του καί πρός τή Δύση· ἀλλά δέν ἔχει τά οἰκονομικά μέσα. «”Οταν ἐγώ κατά τούς 1753», ἀφηγεῖται, «εὔρισκόμενος ἐν Σμύρνῃ, ἐζήτουν τήν ἀντίληψιν* τοῦ τότε Σμύρνης καί τῶν λοιπῶν προϊσταμένων, ὥστε νά ύπαγω εἰς τό Πατάβιον, τί δέν ἔκαμε, τί δέν εἶπεν ὁ Ἱερόθεος ὁ ἐξ Ἰθάκης, ὁ διδάσκαλος τῆς αὐτῆς Σμύρνης, ὥστε νά ἀποτρέψῃ τήν ζητουμένην ἀντίληψιν, ὡς καί ἀπέτρεψε τέλος αὐτήν: »Αθεϊζουσιν, κατεβόα σφαδάζων ὁ ἀνήρ, ὃσοι σπουδάζουσιν ἐν τῇ Φραγγίᾳ καί μετά τήν ἐπιστροφήν αὐτῶν συναθεϊζουσι καί ἐτέρους». Στά 1765 ὁ ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας

* βοήθεια, προστασία.

Γρηγόριος Γκίκας* (1764-1766) τοῦ ἀναθέτει τή διεύθυνση τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἰασίου.

Στήν Ἀκαδημίᾳ ὁ Μοισιόδακας, φωτισμένος ἄνθρωπος καὶ φορέας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, εἰσάγει μερικές πολύ σημαντικές καινοτομίες· πρῶτα διδάσκει στήν ἀπλή γλώσσα¹, γιά νά γίνεται ἀντιληπτός ἀπ' τούς μαθητές του· στά ἀρχαῖα Ἑλληνικά βάζει τούς μαθητές του νά μεταφράζουν ἀπλά καὶ ν' ἀναλύουν τό περιεχόμενο τῶν κλασικῶν κειμένων· καὶ τό σπουδαιότερο, ἀρχίζει τή διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας ὅχι μέ τή λογική, ἀλλά μέ τά μαθηματικά². Αὐτός ὁ τελευταῖος νεωτερισμός ἔξοργίζει τούς «γραμματικούς»· στά 1777 ὁ Μοισιόδακας παραιτεῖται ἀπ' τή θέση του**· καὶ πηγαίνει στή Βιέννη.

Ο Μοισιόδακας πίστευε σέ μιά ἀνανέωση τῆς παιδείας μέ προγράμματα διδασκαλίας προσαρμοσμένα στά εὐρωπαϊκά πρότυπα καὶ στίς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς, ἀλλά οἱ προσπάθειές του ἀπέτυχαν. Μόνη χαρά καὶ ἀπασχόληση ὡς τό θάνατό του (1800) τοῦ μένει ἡ συγγραφή. Μεταφράζει τήν «Ἡθική φιλοσοφία» τοῦ Ἰταλοῦ φιλόσοφου MURATORI, δημοσιεύει τήν πραγματεία του «Περί παίδων ἀγωγῆς ἢ Παιδαγωγία», «σύγγραμμα πραγματικά πολύτιμο γιά τόν Ἑλληνα δάσκαλο καὶ πατέρα τῆς ἐποχῆς του», ὥστε γράφει ὁ Κριαράς, τήν «Ἀπολογία» του καὶ τέλος μιά «Θεωρία τῆς Γεωγραφίας». Ἡ «Ἀπολογία» ἔκφράζει τό Μοισιόδακα ὅσο κανένα ἄλλο ἀπ' τά ἔργα του. Δέν πρόκειται γιά βιβλίο συστηματικό, ἀλλά γιά μιά συλλογή ἀπ' ὄμιλίες, προσφωνήσεις, ὑποδειγματικά μαθήματα καὶ ἀπολογητικά κείμενα. Είναι ἡ πιό γνωστή πηγή γιά τό πῶς ἀντιλαμβανόταν ὁ Μοισιόδακας τήν «ύγιη φιλοσοφία»*.

«Είναι ὑγιής φιλοσοφία θεωρία ὀλική, ἡτις ἐρευνᾶ τάς φύσεις τῶν πραγμάτων ἀεί πρός τό τέλος, ὥστε νά συντηρήσῃ νά συστήσῃ, τήν ἀληθινήν εύδαιμονίαν, τήν ὅποιαν ὡς ἄνθρωπος, ὡς ἄνθρωπος, δύναται ν' ἀπολαύσῃ ἐπί τῆς Γῆς». (Ἀπ. 96).

Ἀπορρίπτει τή σχολαστική ἔπαρση καὶ τίς κούφιες ιδέες καὶ δέν ἐπιτρέπει νά γίνεται καμιά ἀναφορά σέ καμιά αὐθεντία, εἴτε πρόκειται γιά τόν Πλάτωνα, τόν Ἀριστοτέλη, τό Leibnitz, τό Νεύτονα, ἡ ὅποιονδήποτε ἄλλο. Παραδέχεται ὅτι ἡ «ύγιη φιλοσοφία» περιλαμβάνει πέντε

* Στή Βλαχία ἐνδιαφέρον γιά τήν ἑλληνική παιδεία ἔδειξαν ἀκόμη καὶ ντόπιοι ἡγεμόνες καὶ ιδιαίτερα ὁ Γρηγόριος Γκίκας. Στά 1766 ἔκτισε νέο κτίριο, φρόντισε γιά τήν ἐποπτεία τῶν σχολείων, γιά τήν πορεία τῶν μαθημάτων καὶ τήν ἐνίσχυση τῶν ἀπόρων κτλ. Στήν Ἀκαδημίᾳ Ἰασίου διδάσκαν ἐπιφανεῖς Ἑλληνες διδάσκαλοι: 'Ο Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Ἰώσηπος Μοισιόδακας κ.ἄ. Χάρη στή μόρφωση καὶ στό κύρος τους ἡ Ἀκαδημία ἀπέκτησε τή σπουδαιότητα ἐνός Πανεπιστημιακοῦ κέντρου στήν ἑγγύς Ανατολή.

** Ε.Π. Παπανούτσος, Νεοελληνική φιλοσοφία, τ. Α' σ. 29.

έπι μέρους μαθήσεις: Ήθική, Μεταφυσική, Φυσική, Μαθηματικά και αύτό πού όνομάζεται Λογικοκριτική.

“Ολοι ὅμως αὐτοί οἱ τομεῖς, μ' ἔξαίρεση τῆς Μεταφυσικής χαρακτηρίζονται ώς σπουδές μὲν πρακτικό προσανατολισμό*.

Μέ τό Μοισιόδακα «εἰσβάλλει» στό χώρο τῆς νεοελληνικής παιδείας ή νεοελληνική σκέψη.

Συγγράμματα

1. Ήθική φιλοσοφία, μετ. ἀπ' τά Ἰταλικά τοῦ φιλοσόφου MURATORI, 1762.
2. Πραγματεία περὶ παιδῶν Ἀγωγῆς ἢ Παιδαγωγία, 1779.
3. Ἀπολογία.

Κείμενα ..

1 Τρεῖς είναι οἱ λόγοι κυρίως, ύπό τῶν ὅποιων προαχθείς προέκρινα τό ἀπλοῦν ὑφος ἀπό τοῦ Ἑλληνισμοῦ (ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας).

‘Ο πρώτος μέν είναι διότι ἡ σαφήνεια, ὁσάκις τὰ πράγματα ἐκτίθενται ἀπλοϊκῶς, προσλαμβάνει ἐπίτασιν, ὁ δεύτερος δέ, διότι τὰ πράγματα ἐκτεθειμένα ἀπλοϊκῶς, γίνονται νοητά καὶ αὐτοῖς τοῖς μὴ ἀψαμένοις Γραμματικῆς, ὁ τρίτος δέ, διότι καλὸν είναι τέλος, ὅτι καὶ οἱ “Ἐλληνες αὐτοί νά γράψωσιν εἴτε περὶ τῶν Ἐπιστημῶν, εἴτε περὶ πραγμάτων ἄλλων ἐν τῇ τετριμένῃ, ἐν τῇ κοινῇ διαλέκτῳ αὐτῶν». (Θεωρία τῆς Γεωγραφίας, σελ., X.).

2 «Πάντα τὰ σχολεῖα κοινῶς τῆς Ἑλλάδος συνηθίζουσι νά προοιμιάζωσι τήν Φιλοσοφίαν ἀπό τῆς λογικῆς, καὶ μήτε ὁ κλεινός Εὔγενιος αὐτός δέν ἐφάνη ἀντικεκρουκώς αὐτῇ τῇ τάξει» (A, 13).

«Βλέπων τό λοιπόν ἐγώ αὐτήν τήν ἀξιολογωτάτην πρόοδον τῆς Φιλοσοφίας, καὶ ἐπιθυμῶν, ὅτι καὶ τά ἡμέτερα σχολεῖα νά μεθέξωσιν αὐτής τῆς προόδου, ἔκρινον νά μιμηθῶ τούς Εύρωπαίους, καὶ νά προοιμιάσω τήν παράδοσιν τῆς Φιλοσοφίας ἀπό τῆς Μαθηματικῆς» (A, 25).

“Ετεραι δύω αἰτίαι μέ ἐκίνησαν νά προοιμιάσω τήν παράδοσιν τῆς Φιλοσοφίας ἀπό τῆς Μαθηματικῆς. ‘Η πρώτη είναι, διότι ἐνόμισα πώς, δυνάμει τῆς Μαθηματικῆς καὶ τῆς Φυσικῆς, πᾶσα ἡ λοιπή πολυμάθεια ἀπλῶς δύναται νά λάβῃ ὑπόληψιν καλήν τοῖς ἡμετέροις. ‘Η Μαθηματική, καὶ κατ' ἔξοχήν ἡ Φυσική, είναι ἐπιστῆμα ἐνασχολούμενα κυρίως περὶ τά αἰσθητά... καὶ ἐπομένως ικανά νά ἐνσταλάξωσι περιεργίαν, φιλομάθειαν ἐν τῷ νῷ πάντων ἀπλῶς τῶν ἡμετέρων...» (A, 30).

* G.P. HENDERSON, ‘Η ἀναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ, σ. 136.

.. Διευκρίνηση:

Τά κείμενα πού ἀπανθίζονται στό βιβλίο καταχωρίζονται μέ τήν ὥρθογραφική μορφή τους.

3. Δημήτριος Καταρτζής (περ. 1730-1807)

‘Ο Δημήτριος Καταρτζής ή Φωτιάδης γεννήθηκε στήν Πόλη στά 1730. Έκει μεγάλωσε και σπούδασε. Τά περισσότερα χρόνια τής ζωής του τά πέρασε στό Βουκουρέστι, όπου κατέλαβε ύψηλά δικαστικά άξιώματα, και τιμήθηκε και μέ τόν τίτλο τοῦ Μεγάλου Λογοθέτη τής Βλαχίας. Οι σύγχρονοί του τόν τιμούσαν βαθύτατα. Τόν όνόμαζαν «Μαικήνα τῶν σοφῶν τῆς Βλαχίας» και «σεβάσμιο Πατριάρχη τῶν λογίων». Ή ἐπίδραση τοῦ ἔργου του ἦταν μικρή, ὅμως ή προσωπική του ἀκτινοβολία στάθηκε μεγάλη, και είναι αισθητή σέ πολλούς ἐκπροσώπους τῆς ‘Ελληνικῆς Παλιγγενεσίας: Ρήγα, Γρηγόριο Κωνσταντά, Δανιήλ Φιλιππίδη και σ’ ἄλλους.

‘Οπαδός τοῦ Γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ και τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν ἐπικαλεῖται συχνά στίς συγγραφές του τόν D' ALEMBERT και τόν DIDEROT. Κατέχει ξεχωριστή θέση στήν ιστορία τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος. ‘Υπέρμαχος τῆς δημοτικῆς¹, τῆς «Φυσικῆς», ὅπως λέει, γλώσσας τοῦ λαοῦ, ἔγραψε μέ πειστικότητα γιά τίς ἀρετές της και τόνισε τήν ἀνάγκη νά καλλιεργηθεῖ ἡ γλώσσα αὐτή συστηματικά, γιά νά προαχθεῖ μέ τή βοήθειά της ή παιδεία τοῦ ‘Εθνους. Βασική μέριμνά του «ἡ κοινή προκοπή»² «καί, ἀν θέλωμεν μέ θεμέλιον νά τό κατορθώσωμεν αὐτό, πρέπει νά ἐνώσωμεν ἡν δύναμίν μας πολλοῖ· νά μεταφράζουμε στ’ ἀπλοελληνικά κάθε χρήσιμο βιβλίο, νά διαδοθοῦν τά σχολεῖα², νά συσταθοῦν ὑποτροφίες και φυτώρια δασκάλων, νά συγχρονισθῇ ἡ παιδεία, νά ἐκλαϊκευθοῦν προπάντων οἱ ἐπιστήμες, νά φέρουμε στό ταλαίπωρο Γένος «τήν ‘Ελληνικήν παιδείαν και τήν μάθησιν τῆς Εύρωπης». Καί δλα αὐτά νά γίνουν στή «Φυσική» γλώσσα, τή ρωμέϊκια³. «Εἰν’ ἀνάγκη νά συγγράψουμε τίς ἐπιστήμες και τέχνες ρωμαῖ(ι)κα, γιά νά προκόβουν οἱ νέοι μας πιό γρήγορα και μέ πιό θεμέλιο εἰς ὅλα».

‘Ο Καταρτζής ὅμως ἀργότερα (1791) ἐγκαταλείπει τήν ἀναμορφωτική του προσπάθεια. ἀναφορικά μέ τή δημοτική γλώσσα, και ἀρχίζει νά γράφει «κατά τό ὑφος τῶν σπουδαίων, ἀδιαφορώντας μέ ὅ, τι τρόπον και ἄν είναι, μόνον «νά ὠφελήσω τό γένος μου».

Τό ἔργο του ὀλοκληρώθηκε μέσα σέ πολύ λίγα χρόνια ἀπ’ τό 1783-1791. ‘Απο κεῖ και πέρα ή ὄρμή του κοπάζει και ἡ δημιουργική του πνοή ἐλαττώνεται, γιατί ἡ Γαλλική ‘Ἐπανάσταση δημιουργεῖ νέες καταστάσεις.

‘Ο Καταρτζής ἀνήκει στήν ἔξοχη γιά τίς πνευματικές ἐπιδόσεις τοῦ Γένους περίοδο τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, στά 70-80 χρόνια δηλαδή, πού προηγήθηκαν ἀπ’ τήν ‘Ἐπανάσταση τοῦ 1821, και κατέχει μιά ἀπ’ τίς πρώτες θέσεις.

* δημοτική, νέα ἐλληνική.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Συγγράμματα

1. «Σχέδιο ὅτ' ἡ ρωμαίκια γλώσσα, ὅταν καθώς λαλιέται καὶ γράφετ', ἔχει στά λογογραφικά της τή μελωδία, καὶ στά ποιητικά της τό ρυθμό, καὶ τό πάθος· καὶ τήν πειθώ στά ρητορικά της· ὅτι τέτοια, εἰναι σάν τήν 'Ελληνική', κατά πάντα καλίτερ' ἀπ' ὄλαις ταῖς γλώσσαις. Κι' ὅτ' ἡ καλλιέργια τῆς, κι' ἡ συγγραφή βιβλίων σ' αὐτήνα εἰναι γενική καὶ ὀλική ἀγωγή τοῦ ἔθνους». Τό ἔργο του εἰναι τό γλωσσικό του μανιφέστο.
2. «Σχέδιο τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν Ρωμηῶν καὶ Βλάχων, πού πρέπει νά γίνεται μετά λόγου στά κοινά καὶ σπητικά σκολειά».
3. «Γραμματική τῆς φυσικῆς γλώσσας». Καὶ ἄλλα.

Κείμενα

1

'Η γλώσσα ἐφευρέθηκε γιά νά κοινολογοῦμε τής ιδέαις μας ἀναμεταδύ μας, καὶ γιά νά καταλαμβάνουμε μ' εύκολιά ἔνας τόν ἄλλον· αὐτό λοιπόν δέ γένεται σωστά καὶ ὀρθά, ἂ δέ λαλοῦμε ἡ δέν ἀκοῦμε τή γλώσσα ... ὅπού συνηθίσαμε νά λαλοῦμε καὶ ν' ἀκοῦμ' ἀπτά μικράτα μας· τό ὅποιο σ' ἐμᾶς εἰν' ἡ ρωμαίκια γλώσσα» (δημοτική νέα ἐλληνική).

2

'Διδάσκωντας τά παιδιά, πρέπει νά προβαίνουμε μεθοδικῶς κατά φύσιν, ἥγουν σ' ἐκείνην τήν γλώσσα πῶχει τό παιδί ἔξι, σ' αὐτήνα νά τό δίνουμ' ιδέαις· ἢ θέλωντας νά τό διδάξουμ' ἄλληνα, νά τοῦ τήν ἐξηγοῦμε σ' ἐκείνην πού ἔρ· ἄλλιώς εἰν' ὁ κόπος μας μάταιος ...'. Τά παιδιά ἔχουνε πάθη καθώς κι' οι μεγάλοι ... αὐτά λοιπόν δέν πρέπει νά πάσχουμε νά τά σβύσουμε στά παιδιά καὶ νά τά κάμουμε τάχ' ἀπαθή, γιατί «χωρίς τά πάθη δέ γένεται καλίτερο τό παιδί, ἄλλα γένετ' ἔνα κούτζουρο. Ἐκείνο πού τυχαίνει (πρέπει) μᾶλλον, εἰναι νά οικονομοῦμε τά πάθη τους πρός τήν ἴδια τους ἐπίδοσι, καὶ μέ τοῦτο νά δίνουμε καλαῖς ἔξεις, ἡ ὅποιες εἰναι ἀρέταις κ' ἔχουν τήν ἔδρα τους στά πάθη, ἡ μᾶλλον είπειν αὐταῖς εἰναι τά ἵδια πάθη, βαλμέν' ἀπτό λόγο σέ τάξι».

4 Δ. Φιλιππίδης - Γ. Κωνσταντάς

Γεωγραφία Νεωτερική περί τῆς 'Ελλάδος

Ο Δημήτριος Δανιήλ Φιλιππίδης καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς γεννήθηκαν στή δεκαετία ἀνάμεσα στά 1750 καὶ 1760 στίς Μηλιές, τή μικρή πολιτεία τοῦ Πηλίου. Στά 1780-1790 βρίσκονται στίς 'Ηγεμονίες, καὶ μαζί με μιά ὄμαδά νέων, ἀνάμεσα στούς ὅποίους καὶ ὁ Ρήγας, ἀποτελοῦν τόν

* ἀρχαία 'Ελληνική

«κύκλο» τοῦ Καταρτζῆ. Αὐτός στάθηκε γιά τούς Δημητριεῖς* —μ' αὐτό τό όνομα θά ύπογράψουν στά 1791 τόν πρώτο τους πνευματικό μόχθο, τή Νεωτερική Γεωγραφία —, έμπνευστής καί όδηγός τους. Πηγές τους γιά τή συγγραφή ύπηρεν οἱ ἀρχαῖοι "Ελληνες γεωγράφοι, ίδιως ὁ Στράβων καί ὁ Παυσανίας, ἡ GEOGRAPHIE MODERNE καί οἱ γεωγράφοι τοῦ ΙΗ' αἰώνα. 'Ἡ μέθοδος πού ἐφάρμοσαν γιά τή συγκέντρωση τοῦ γεωγραφικοῦ ύλικοῦ τους ἦταν πρωτότυπη: βασίστηκαν στήν ἐμπειρία καί στήν αὐτοψία.... «Τριγύρω εἰς τή Βοσκόπολι είναι χώραις πολλαῖς καί χωριά τῶν ὄποιων ἡ περιγραφή ἀνήκει εἰς ἔνα αὐτόπτη ...» Είδαν τόν ἐλληνικό χῶρο ὡς παρόν καί τόν περιέγραψαν μέ κάθε δυνατή λεπτομέρεια καί ἀκρίβεια σέ στενή σχέση καί συνάρτηση μέ τόν ἄνθρωπο. 'Ἡ ύλη τοῦ βιβλίου χωρίζεται σέ δύο ἐνότητες, στό «Βιβλίον πρώτον», ὅπου τά «Περὶ γηῆνης σφάίρας ἐν γένει» καί στό «Βιβλίον δεύτερον», ὅπου τά «Περὶ Εύρώπης ἐν γένει». Τό κεφάλαιο τῆς Γεωγραφίας πού ἀναφέρεται στήν περιγραφή τῆς Μαγνησίας¹ ἀποτελεῖ τήν ἐφαρμογή τῶν θεωρητικῶν προβληματισμῶν τῶν Φιλιππίδη-Κωνσταντᾶ.

'Ἡ γλώσσα² στήν ὄποια ἔγραψαν οἱ Δημητριεῖς τή Γεωγραφία τους είναι ἡ «φυσική» (ἀπλή γλώσσα), πού είχαν χρησιμοποιήσει οἱ προηγούμενοι γεωγράφοι (*Μελέτιος, Χρύσανθος, Νοταράς-Φατζέας*).

Τό 1884 ὁ Ἀντ. Μηλιαράκης³ ύπογράμμισε τή σημασία τῆς Νεωτερικῆς Γεωγραφίας γιά τή νέα φιλολογία. 'Ο Κ.Θ. Δημαράς τή χαρακτήρισε «... κείμενο φωτεινό, σχεδόν ισάξιο νά συγκριθεῖ μέ τό 'Υπόμνημα τοῦ Κοραη̄ καί σχεδόν ισότιμο μέ τή «Νομαρχία»**, «ἔνα ἀπό τά πιό σημαντικά βιβλία τῆς ἐποχῆς τοῦ διαφωτισμοῦ».

Βιβλιογραφία

Γεωγραφία Νεωτερική, Αἰκ. Κουμαριανοῦ. Ἐκδόσεις Ἐρμῆς 1970.

Κείμενα

Κείμενα Νεωτερικής Γεωγραφίας.

1

Μέσα εἰς αὐτά τά κάρπιμα καί ἐπικερδῆ δάση φωλεύουν 24 χωριά, διά τά ὄποια θέλομεν εἰπή παρακάτω κομμάτι πλατύτερα, μέ τό νά είναι πατρίδα μας, καί ἔχομεν ὀλίγη ίδεα αὐτῆς καί χρέος νά εἰπούμε ἐκείνο όπού ήξεύρομεν διά νά τό μάθουν καί ἄλλοι ὄποι δέν τό ἡξεύρουν, πρός τούτοις νά δώσωμεν καί παράδειγμα εἰς τούς λοιπούς λογιωτάτους μας· ἀν μᾶς μιμηθοῦν καί ἄλλοι, καί περιγράψῃ καθένας τόν τόπο ὄπού ἐγεννήθηκε, ὅχι μαθηματικῶς μήτε μέ ἀκρίβειαν γεωγραφική, διορίζωντας δηλαδή μήκη καί πλάτη· ἐπειδή αὐτό ἡ δυστυχία τοῦ "Ἐθνους μας δέν τό συγχωρεῖ ἀκόμ' ὅχι λέγω μαθηματικῶς καί

* Όνομάζονται «Δημητριεῖς» γιατί κατάγονται ἀπ' τή Δημητριάδα, παλιό όνομα τῆς περιοχῆς τῆς Μαγνησίας.

** Κ.Θ. Δημαράς, Φροντίσματα, «Γρηγ. Κωνσταντάς». 1962, σ. 62.

γεωγραφικώς, άμή διηγηματικώς, ίστορωντας καθένας τί χώραις και χωριά έχει ό τόπος του, τί διοίκησι, πόσαις ψυχαῖς, κάθε χωριό, τί άνθρωπους, τί ηθη, τί θρησκεία, τί δένδρα, τί είσοδήματα, τί ζῶα, ποιά θάλασσα τόν γειτονεύει, μέ ποιά ἄλλη ἐπαρχία συνορεύει, λέγωντας ἀφίλοπροσώπως δι, τι ἀξιέπαινο, ἡ ἀξιοκατηγόρητο ἔχουν οι συμπατριῶται του, και αὐτό ἀν φιλοτιμθοῦν αὐτήν τήν καλήν και ἐπαινετή φιλοτιμία καὶ τό κάμουν ὅλοι, νά όπού ἀποχτοῦμεν καὶ ἡμεῖς μά χωρογραφία τού τόπου μας, πράγμα ἀναγκαιότατο και ὠφελιμώτατο εἰς ὅλους, και ἀν δχι μέ τόση πολυμάθεια και ἀκρίβεια, μά ποιό ἔθνος ἐστάθηκε ὅτην ἀρχή, ἡ στήν παλιγγενεσία του σοφό: ὁ χρόνος καλλιτερέύει ὅλα, και φθάνει, μόνο νά ἀρχισῃ ἔνα ἔθνος νά ἀγαπᾶ νά μαθάνη νά περιεργάζεται, νά ἔξετάξῃ και νά μήν καταφρονῇ ἐκείνα όπού είναι εϋκολα νά μάθῃ. (Νεωτ. Γεωγρ., σ. 102).

2

‘Η γλώσσα μας, κοντά είς τά ἄλλα προτερήματα όπού ἔχει, είναι και πολλά ἀρμονική και ποιητική, και ὅλα τά ξένα ἔθνη τό όμοιογοῦν, ἡμεῖς μόνον δέν τό ἡξεύρομεν, και φαίνεται πώς εἴμασθε ἔνα ἔθνος γηραλέο, και πάσχομεν τό πάθος μερικῶν γερόντων όπού διά τήν ἐπιπέδωσιν τῶν ματιῶν μας δέν βλέπομεν ἀπό κοντά νά καταλάβωμεν τί θησαυρό ἔχομεν. (Ν. Γεωγρ. σ. 44).

3

«[...] περί τοῦ πονήματος τούτου, δπερ εἰς ὀλίγους είναι σήμερον γνωστόν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, εἰς ὀλίγιστους δ' ἔξ ἀναγνώσεως ἔνέκα τῆς σπανιότητός του, προτιθέμενοι νά πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα, προλέγομεν, προλαμβάνοντες τήν εὐλογὸν περιέργειαν τοῦ ἀναγνώστου, δτι δέν πρόκειται περί γεωγραφίας, ἐκ τῶν συνήθων, ὃν γίνεται χρῆσις ἐν τοῖς σχεδίοις πρός διδασκαλίαν τῶν παιδῶν, ἄλλα περὶ βιβλίου μοναδικοῦ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ, ἐν τῷ όποιῳ τό πρῶτον μετά θάρρους παρέστησαν, τήν πολιτικήν αὐτῆς κατάστασιν ύπο τήν δουλείαν, και ύπο τό φθοροποιόν σύστημα τῆς τουρκικῆς διοικήσεως. (Άντ Μηλιαράκης, «Δανιήλ Φιλιππίδης και ἡ Γεωγραφία αύτοῦ 1791», περ. «Ἐστία», ΙΘ', 1885, σ. 114).

5 Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798)

Στά πρώτα χρόνια ἔπειτα ἀπ' τήν ἀπελευθέρωση τοῦ τόπου ἀπ' τόν τουρκικό ζυγό στά καφενεῖα και στά σπίτια, στίς πολιτείες και στά χωριά, ἐβλεπες κρεμασμένη μιά χαλκογραφία πού παράσταινε τήν Ἐλλάδα κουρελιασμένη, γονατισμένη κι ἀλυσοδεμένη. Δύο ἄντρες γύρευαν νά τή σηκώσουν σπάζοντας τά δεσμά της· ὁ ἔνας ἦταν ὁ Κοραής κι ὁ ἄλλος ὁ Ρήγας. Τέτοια θέση τιμητική ἀναγνώριζε τό σκλαβωμένο Γένος στόν Ἐθνομάρτυρα Ρήγα.

Γεννήθηκε γύρω στά 1757 στό Βελεστίνο· ἐκεῖ ἔμαθε τά πρώτα γράμματα και συνέχισε, κατά τήν παράδοση, τίς σπουδές του στή Ζαγορά ἡ στ' Ἀμπελάκια. Γιά τίς σπουδές του ἔχουμε ἔναν ὥραϊο χαρακτηρισμό ἀπ' τόν ἴδιο. Στόν πρόλογο ἐνός διδακτικοῦ βιβλίου του

γράφει: * «Η αιτία όπου μετεχειρίσθην άπλουν υφος ήτον διά νά μήν προενήσω μέ τήν γριφότητα τοῦ 'Ελληνισμοῦ (= ἀρχαῖσμοῦ) εἰς τούς ἄλλους ἐκείνο όπού ὁ ἴδιος ἔπαθα σπουδάζοντας».

Στά παιδικά καὶ ἐφηβικά του χρόνια ἔζησε Ἰωας τή μεγάλη ἀναστάτωση, πού προκάλεσε ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1770, καὶ κατόπιν τά δύσκολα χρόνια τῆς ἀρβανιτοκρατίας στή Θεσσαλία. Ἀπ' τή Θεσσαλία πρέπει νά ἔφυγε, ὅπως λέει χαρακτηριστικά ἔνας ἀπ' τούς βιογράφους του, «μέ τό ὄνειρο μιᾶς καλύτερης σταδιοδρομίας στό ἐμπόριο ἢ στά γράμματα»*.

Πηγαίνει πρῶτα στήν Πόλη. Γύρω στά 1785 κατορθώνει νά μπει στό φαναριώτικο περιβάλλον καὶ γίνεται γραμματέας τοῦ ἡγεμόνα 'Αλέξανδρου 'Υψηλάντη, πάπου τῶν 'Υψηλάντηδων τοῦ Είκοσιένα.

Στά 1788 τόν βρίσκουμε ἐγκαταστημένο στή Βλαχία μαζί με τή μητέρα του καὶ τόν ἀδερφό του. Στή Βλαχία σταδιοδρομεῖ ὡς γραμματικός τοπικῶν ἀρχόντων, ὡς διοικητικός καὶ διπλωματικός ὑπάλληλος. Τόν 'Ιούνιο τοῦ 1790 προσλαμβάνεται στήν ύπηρεσία τοῦ βαρώνου Ντέ Λάγγενφελδ*** (LANGENFELD) καὶ τόν συνοδεύει στή Βιέννη. Ὁ Ρήγας ἔμεινε στήν ύπηρεσία τοῦ Λάγγενφελδ καὶ στή Βιέννη ὡς τόν 'Ιανουάριο τοῦ 1791.

Ἡ Βιέννη στάθηκε γιά τό Ρήγα πραγματική ἀποκάλυψη, γιατί ἐκεῖ είχαν συγκεντρωθεῖ πολλά ἀπ' τά πιό ζωντανά στοιχεία τοῦ ἔθνους. Στό διάστημα τῆς ἐκεὶ παραμονῆς του τυπώνει δύο βιβλία: Τό «Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν»****, καὶ τό «Φυσικῆς ἀπάνθισμα¹ διά τούς ἀγχίνους καὶ φιλομαθεῖς "Ελληνας...".

«Δέ θά βροῦμε στό «Φυσικῆς ἀπάνθισμα, γράφει ὁ Βρανούσης***** τόν εἰδικό ἐπιστήμονα. Φιλοδοξία τῶν λόγιων πατριωτῶν ἦταν ὁ «φωτισμός» τοῦ Γένους. Ἡ φυσική στόν αἱώνα τοῦ ὄρθοῦ λόγου είναι ἡ νέα, ἡ κατεξοχήν «ἐπιστήμη», βάση καὶ ἀφετηρία τοῦ φωτισμοῦ».

* Βλ. σχετ. Π.Σ. Πίστας, Ρήγας, Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν, σ. Ιε'.

** Λ. Βρανούσης, σ. 14.

*** Τοπικός ἄρχοντας τῆς Ούγγροβλαχίας, βογιάρος ἡ ἀξιωματούχος, ἐλληνικῆς καταγωγῆς.

**** Τό «Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν», μιά ἀρκετά «πρωτότυπη διασκευή ἔξι ἐρωτικῶν διηγημάτων τοῦ Γάλλου Rétif de la Bretonne», είναι τό νεανικό ἔργο τοῦ ἔθνομάρτυρα Ρήγα Βελεστινλή, ἀφερωμένο ἀπ' τόν ἴδιο «εἰς τές αἰσθαντικές νέες καὶ νέους» τοῦ 1790. Μέ τό βιβλίο του αὐτό ὁ Ρήγας ἔδινε τήν πρώτη ὥθηση γιά τή δημιουργία νεοελληνικῆς πεζογραφίας καὶ γιά τή γένεση εἰδικά τοῦ νεοελληνικοῦ διηγήματος: ταυτόχρονα ἔξεφραζε τήν ήθική καὶ ίδεολογική ὄρμη πού είχαν τήν ἐποχή ἐκείνη οι νέες κοινωνικές δυνάμεις στήν 'Ελλάδα.

***** Λ. Βρανούσης, Ρήγας, σ. 251—254.

‘Η διαπραγμάτευση τῶν θεμάτων γίνεται σέ απλή γλώσσα, μέ τρόπο διαλογικό καί μαρτυρεῖ τὸν παιδαγωγικό χαρακτήρα τοῦ ἔργου καί τὴν προσπάθεια τοῦ μεταφραστῆ γιά τὴν ἐκλαϊκευση τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων, γιά τὴν ἀπολύτρωση τοῦ στοχασμοῦ ἀπ’ τίς «προλήψεις» καί τὴν προπαρασκευὴ τοῦ ἐδάφους γιά τὴν καλλιέργεια τῶν ἐπαναστατικῶν ιδεῶν. ‘Η ἐπιγραμματική φράση: «“Οποιος ἐλεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλά», συμπικνώνει ὅλο τὸ νόημα τοῦ φιλελευθερισμοῦ τῆς ἐποχῆς καί ἀποτελεῖ τό βάθρο τῶν ιδεολογικῶν πεποιθήσεων καί τό σύνθημα τῶν ἐθνοδιαφωτιστικῶν προσπαθειῶν τοῦ Ρήγα.

Τό μετέπειτα ἔργο του

‘Υστερ’ ἀπό μία μακρά σχετικῶς «μεταβατική περίοδο παραμονῆς στή Βλαχία καί προπαρασκευῆς», ὁ Ρήγας θά ξαναπάει στή Βιέννη τὸν Αὔγουστο τοῦ 1796, γιά νά συνεχίσει, πλαισιωμένος αὐτή τή φορά ἀπό μιά ὄμάδα συνεργατῶν του, τό ἐκδοτικό του ἔργο. Τό 1797 τυπώνει καί κυκλοφορεῖ μιά σειρά ἀπό χάρτες: «Νέα Χάρτα τῆς Βλαχίας», «Γενική Χάρτα τῆς Μολδαβίας», «Μεγάλη Χάρτα τῆς Ἐλλάδος», μιά χαλκογραφία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καί δύο βιβλία, τόν «Ἡθικό Τρίποδα» καί τόν «Ἀνάχαρση».

‘Απ’ τά ἔργα τοῦ Ρήγα τό πιό σημαντικό είναι: ‘Η «Νέα Πολιτική Διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης (ἡπειρωτικῆς Ἐλλάδας), τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν Μεσογείων Νήσων καί τῆς Βλαχομπογδανίας» πού περιεῖχε: α) μιά ἐπαναστατική προκήρυξη,² β) διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου³, γ) τό κυρίως σύνταγμα τοῦ Ρήγα⁴ καί δ) τό γνωστότατο «Θούριο»⁵, τό «ἰερώτερο ἄσμα τῆς φυλῆς μας», σῆμα γράφει ὁ Τερτσέτης.

‘Ο μαρτυρικός του Θάνατος στίς 24 Ιουνίου τοῦ 1798 σταμάτησε τό πολύπλευρο διαφωτιστικό του πρόγραμμα, ἡ ἀπήχηση δημως τοῦ ἔργου καί τῆς θυσίας του ὑπῆρξε, πραγματικά, τεράστια σ’ ἔκταση καί σέ βάθος καί ἀνεξάντλητη σέ ίστορική συνέχεια.

Συγγράμματα

1. Σχολείον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν 1790
2. Φυσικῆς Ἀπάνθισμα 1790
3. ‘Ο Νέος Ἀνάχαρσις 1797
4. Νέα Πολιτική Διοίκησις 1797

Κείμενα

1 “Οντας φύσει φιλέλλην, δέν εύχαριστήθην μόνον ἀπλῶς νά θρηνήσω τή κατάστασιν τοῦ Γένους μου, ἀλλά καί συνδρομήν νά ἐπιφέρω ἐπάσχισα, δοσν τό ἐπ’ ἐμοί, ἀπανθίζοντας ἀπό τε τῆς γερμανικῆς καί γαλλικῆς γλώσσας τά

ούσιωδέστερα τής Φυσικής ιστορίας, τά όποια, διά νά γένουν πλέον εύληπτα, συνέπονται και^τ έρωταπόκρισιν διδασκάλου και μαθητοῦ, έως εἰς ἔνα μέρος». «Ἡ αἵτια όπου μετεχειρίσθην ἀπλοῦν ψῆφος, ἡτον διά νά μήν προξενήσω μέ τήν γριφότητα τοῦ Ἐλληνισμοῦ (ἀρχαίας Ἐλληνικής, ἀρχαϊκῆς γλώσσας) εἰς τούς ἄλλους ἐκεῖνο ὅποιού ὁ ἵδιος ἔπαθα σπουδάζοντας». «Οθεν, ἀφορῶντας ὁ σκοπός μου εἰς τό νά ὠφελήσω τό Γένος μου..... ἔπρεπε νά τό ἐκθέσω μέ σαφήνειαν, ὅσον τό δυνατόν, ὅποι νά τό καταλάβουν ὅλοι, και νά ἀποκτήσουν μίαν παραμικράν ίδέαν τής ἀκαταλήπτου Φυσικῆς».

2

«Ο λαός, ἀπόγονος τῶν Ἐλλήνων, ὅπου κατοικεῖ τήν Ρούμελην, τήν Μικράν Ασίαν, τάς Μεσογείους νήσους ... και δοι στενάζουν ύπο τήν δυσφορωτάτην τυραννίαν τοῦ Ὁθωμανικοῦ βδελυρωτάτου δεσποτισμοῦ... ἀπεφάσισεν νά ἐκβοήσῃ μεγαλοφώνως, ἐνώπιον πάσης τής Οἰκουμένης τά ιερά και ἄμωμα δίκαια, ὅπου Θεόθεν τῷ ἔχαρισθησαν διά νά ζήσῃ ησύχως ἐπάνω εἰς τήν γῆν».

3

«Αρθρον 2: «Ἄυτά τά φυσικά δίκαια είναι: πρῶτον νά ειμεθα δλοι ἵσοι, και ὅχι ὁ ἔνας κατώτερος ἀπό τόν ἄλλον· δεύτερον, νά ειμεθα ἐλεύθεροι και ὅχι ὁ ἔνας σκλάβος τοῦ ἀλούνοῦ· τρίτον, νά ειμεθα σίγουροι εἰς τήν ζωήν μας, και κανένας νά μήν ἡμπορεῖ νά μᾶς τήν πάρη ἀδίκως και κατά τήν φαντασίαν· και τέταρτον, τά κτήματα ὅποι ἔχομεν κανένας νά μήν ἡμπορῇ νά μᾶς ἔγγιζη, ἀλλ' είναι δικά μας και τῶν κληρονόμων μας.

»Αρθρον 22. «Ολοι, χωρίς ἔδαιρεσιν, ἔχουν χρέος νά ηξεύρουν γράμματα. Ἡ πατρίς ἔχει (οφείλει) νά καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τά χωρία διά τά ἀρσενικά και θηλυκά παιδιά. Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννάται ἡ προκοπή, μέ τήν ὅποιαν λάμπουν τά ἐλεύθερα ἔθνη...»

»Αρθρον 35. «Οταν ἡ Διοίκησις βιάζῃ, ἀθετῇ, καταφρονῇ τά δίκαια τοῦ λαοῦ, και δέν εἰσακούῃ τά παράπονά του, τό νά κάμη τότε ὁ λαός ἡ κάθε μέρος τοῦ λαοῦ ἐπανάστασιν, νά ἀρπάζῃ τά ἄρματα και νά τιμωρήσῃ τούς τυράννους του, είναι τό πλέον ιερόν ἀπό ὅλα τά δίκαια του και τό πλέον ἀπαραίτητον ἀπό ὅλα τά χρέη του.

4

»Αρθρον 1: «Ἡ Ἐλληνική Δημοκρατία είναι μία, μ' ὅλον ὅποι συμπεριλαμβάνει εἰς τόν κόλπον της διάφορα γένη και Θρησκείας ... είναι ἀδιαίρετος, μ' ὅλον ὅποι ποταμοί και πελάγη διαχωρίζουν τές ἐπαρχίες της, αἱ ὅποιαι ὅλαι είναι ἔνα συνεσφιγμένον ἀδιάλυτον σῶμα».

5

«Ως πότε, παλληκάρια, νά ζοῦμε στά στενά, μονάχοι, σάν λιοντάρια, στές ράχες, στά βουνά; σπηλιές νά κατοικούμεν, νά βλέπωμεν κλασία, νά φεύγωμ' ἀπ' τόν κόσμον, γιά τήν πικρή σκλαβιά; νά χάνωμεν ἀδέρφια, Πατρίδα και γονεῖς, τούς φίλους, τά παιδιά μας κι' ὅλους τούς συγγενεῖς; Καλλιό 'ναι μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωή, παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά· και φυλακή! Τί σ' ὠφελεῖ ἄν ζήσης και είσαι στή σκλαβιά; Στοχάσου πώς σέ ψένουν καθ' ὥραν στή φωτιά. Βεζύρης, Δραγαουμάνος, Ἀφέντης κι ἄν σταθῆς, ὁ Τύραννος ἀδίκως σέ κάμει νά χαθῆς·

δουλεύεις δλ' ήμέρα σέ δ, τι κι ἄν σοί πή,
κι αύτός πασχίζει πάλιν τό αἷμα σου νά πιῆ.
'Ο Σοῦτζος κι ό Μουρούζης, Πετράκης, Σκαναβής,
Γκίκας και Μαυρογένης, καθρέπτης εἰν' νά ιδῆς.
'Ανδρεῖοι καπετάνοι, παπάδες, λαϊκοί,
σκοτώθηκαν, κι ἀγάδες, μέ δίδικον σπαθί·
κι ἀμέτρητ' ἄλλοι τόσοι, και Τούρκοι και Ρωμιοί,
ζωήν και πλοῦτον χάνθουν, χωρίς καμμιά 'φορμή.

'Ελατε· μ' ἔναν ζῆλον σέ τούτον τόν καιρόν,
νά κάμωμεν τόν δρκον ἐπάνω στόν Σταυρόν·
συμβούλους τροκομένους, μέ πατριωτισμόν,
νά βάλωμεν, εἰς ὅλα νά δίδουν όρισμόν·
οι Νόμοι νάν' ὁ πρώτος και μόνος ὀδηγός,
και τής Πατρίδος ἔνας νά γενη ἀρχηγός·
γιατί κ' ή ἀναρχία ὁμοιάζει τήν σκλαβιά·
νά ζοῦμε σά θηρία, εἰν' πλιό σκληρή φωτιά.
Και τότε, μέ τά χέρια ψηλά στόν ούρανόν,
ἄς πούμε ἀπ' τήν καρδιά μας ἑτοῦτα στόν Θεόν».

6 'Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833)

'Ο 'Αδαμάντιος Κοραής στή σύντομη, σεμνή και λιτή «αύτοβιογραφία» του γράφει: «Ἐγεννήθην πρωτότοκος τήν 27ην Αύγούστου τοῦ 1748 ἔτους εἰς τήν Σμύρνην ἀπό τόν Ἰωάννην Κοραῆν Χίον τήν πατρίδα, και τήν Θωμαΐδα Ρυσίαν, Σμυρναίαν... ὁ πατήρ μου δέν ηύτυχησε νά λάβῃ παιδείαν.. ή μήτηρ μου ἐλαβε ἐλευθεριωτέραν ἀνατροφήν, διότι εύτυχησε νά ἔχῃ πατέρα 'Αδαμάντιον τόν Ρύσιον, τόν σοφώτατον ἐκείνου τοῦ καιροῦ εἰς τήν ἐλληνικήν φιλολογίαν ἄνδρα, δοτις ἀπέθανεν ἐν ἔτος (1747) πρό τῆς γεννήσεώς μου... 'Ο Πατήρ μου, ἄν και στερημένος παιδείας, ἥτο στολισμένος ἀπό τήν φύσιν μέ νοῦν ὀξύτατον και ἄλλα τής φύσεως δωρήματα πολλά, ὥστε ἐκατάλαβεν, ὅτι μόνη ἡ παιδεία τελειοποιεῖ τά δῶρα τῆς φύσεως, και ἐπιρώθη μέ τόν ἔρωτα τής παιδείας.. ἀκόλουθον ἥτο νά φροντίσῃ τήν παιδείαν τῶν τέκνων του.. ὁ θάνατος τοῦ πάππου μου τόν ἡνάγκασε νά μᾶς παραδώσῃ εἰς τό τότε πρό μικροῦ συσταθέν ἐλληνικόν σχολείον, τό όποιον ἐσχολαρχεῖτο τότε ἀπό Μοναχόν τινα, Ἰθακήσιον τήν πατρίδα*.

'Ο διδάσκαλος και τό σχολείον, ώμοιάζον ὅλους τούς ἀλλοῦ διδασκάλους και τά σχολεία τής Ἑλλάδος, ἡγουν ἔδιδαν διδασκαλίαν πολλά πτωχήν, συνωδευομένην μέ ραβδισμόν πλουσιοπάροχον... 'Ο πατήρ μου

* Πρόκειται γιά τόν 'Ιερόθεο Δενδρινό, πρώτο διδάσκαλο τής Εύαγγελικής Σχολῆς.

έπωλει μεταξωτά, έμπορευόμενος εις τό λεγόμενον Βεζεστένιον τής Σμύρνης.. ὅθεν ἐπεθύμει νά ἑκτείνη τό ἐμπόριόν του και διά θαλάσσης εις τήν Ὀλλανδίαν, κατά μίμησιν τοῦ πενθεροῦ του και πάππου μου· ἀλλ' ἐπεθύμει νά ἔχῃ ἐκεῖ ἄνθρωπον οἰκεῖον.. 'Εμβῆκα λοιπόν (1772) εις πλοϊον Δανικόν και μετά 26 ήμερῶν κατευδώθην εις Λιβόρνον, και μετ' ὀλίγας ήμέρας, ἐκεῖθεν εις τό Ἀμστελόδαμον...»

'Ο Κοραής τά χρόνια τῆς διαμονῆς του στήν Ὀλλανδία τά χρησιμοποιεῖ γιά τήν πνευματική του συγκρότηση. "Ἐπειτα ἀπό ἑφτά χρόνια θά ξαναπάίει στή Σμύρνη. Στά 1782 πηγαίνει στό Μομπελλιέ τῆς Γαλλίας, γιά νά σπουδάσει ιατρική. Στά 1787 τόν βρίσκουμε στό Παρίσι, ὅπου θά παραμείνει ὡς τό θάνατό του, 6 Ἀπριλίου τοῦ 1833.

'Εδῶ ζει τήν Ἐπανάσταση, τή θαυμάζει, τήν κρίνει και τήν ἀξιολογεῖ: «Τάς μέχρι τούτου ἀπορίας μου περί τῆς εις τήν πατρίδα ἐπιστροφῆς.. ἔλυσε πλέον ὀλότελα ἡ πολιτική μεταβολή τῆς Γαλλίας, και ἀπεφάσισα ἀμεταθέτως νά μή συζήσω εις τό ἔξης μέ τυράννους...»

Βαθιά στοχαστικός, μέ πλούσιο προβληματισμό συγκροτεῖ τήν πρωσπικότητά του μέσα ἀπό πολλές και πλούσιες ἐμπειρίες.

Συνδέει ἀναπόσπαστα στή συνείδησή του τά κλασικά γράμματα και τήν ἐλευθερία. "Οταν λέει «Δράξασθε παιδείας», ξέρει καλά ὅτι συμβουλεύει τούς πατριώτες του νά δράξουν ἔνα ὅπλο. «Ο Πάπα-τρέχας»¹ είναι ἔνα προσκλητήριο παιδείας γεμάτο ζωντάνια, λαϊκότητα και χαριτολόγιο διάθεση, γιά νά γίνει προσιτό στούς πολλούς.

Είναι τά χρόνια πού οι κλασικές σπουδές και ἀκόμη περισσότερο ὁ νεοκλασικισμός ἐπιβάλλονται στή συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου.

Στά 1798 ἡ ἔκδοση τῆς «Πατρικῆς διδασκαλίας»² και ἡ σύλληψη τοῦ Ρήγα τοῦ ἐμπνέουν ἔνα βίαιο φυλλάδιο, ὅπου προασπίζεται τίς φιλελεύθερες ίδεες: είναι ἡ «Ἀδελφική διδασκαλία»³. Στά 1804 ἀρχίζει μεθοδικά τήν ἔκδοση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Μέσα σέ δεκαπέντε περίπου χρόνια, ὡς τόν Ἀγώνα, θά ἔκδοθοιν πάνω ἀπό 20 τόμοι αρχαίων κειμένων. Στά «προλεγόμενά» τους, πού ἔχουν τόν τίτλο «Ἄυτοσχέδιοι στοχασμοί», παραθέτει τίς γλωσσικές και ἐκπαιδευτικές του ἀπόψεις.

Στό γλωσσικό και στίς πολιτικές και κοινωνικές πεποιθήσεις του ἀκολουθεῖ «τή μέση ὁδό»⁴. 'Ο Κοραής, γράφει ὁ Δημαράς, «δέν είναι ἐπαναστάτης, και ἡ σκέψη του δέν είναι ἐπαναστατική, είναι πρόμαχος τῆς ἐξέλιξης, τῆς προόδου, ἀνήκει πνευματικά στόν κύκλο τῶν ίδεολόγων, μέ τόν ὅποιον φαίνεται νά είχε και ἀμεσες ἐπαφές»*.

«Λατρεύω, ἔγραφε, τήν ἐλευθερίαν, ἀλλά θά ἥθελα νά τήν βρίσκω

* Κ.Θ. Δημαρᾶ, Ἀδ. Κοραής, σ. 31. Βλέπε ἐπίσης ειδικό κεφάλαιο γιά τόν Κοραή και τό ἔργο του στοῦ G.P. Henderson, Ἀναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στοχασμοῦ.

πάντοτε θρονιασμένη άνάμεσα στή δικαιοσύνη καί τόν άνθρωπισμό». «'Ελευθερία χωρίς δικαιοσύνη είναι καθαρά ληστεία». Καί γιά τή γλώσσα τά ἔδια: «Μήτε τύραννοι τῶν χυδαίων οὔτε δοῦλοι τῆς χυδαιότητος αὐτῶν». Ό Κοραής καί οἱ ὄπαδοί του πιστεύουν καί ύποστηρίζουν ὅτι ἡ δυτική παιδεία θά βοηθήσει τόν 'Ελληνισμό, σ' αὐτή τή φάση τῆς ιστορίας του, ν' ἀποκαταστήσει τήν ἐπαφή του μέ τό πνεῦμα τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητας, ώστε νά οικειωθεῖ πάλι τόν ἀπέραντο χῶρο της καί νά ἐπανασυνδέσει τούς δεσμούς μέ τή μεγάλη 'Ελληνική παράδοση. Τό σύνθημα τῆς παιδείας πρέπει νά είναι ἡ 'μετακένωσις»⁵.

Μετά τό θάνατό του ἐλάχιστοι ἀπ' τούς ὄπαδούς του ἦ καί ἀπ' τούς τρίτους πού εἶχαν θαμπωθεῖ ἀπ' τό φέγγος τοῦ ἔργου του, παρέμειναν στή δική του γραμμή, Κούμας, Φαρμακίδης. 'Ωστόσο ὅλος ὁ Διαφωτισμός κλείνεται μέσα στή διδασκαλία τοῦ Κοραή.

Συγγράμματα

1. 'Επιστολή πρός 'Αλέξανδρον Βασιλείου.
2. «Προκήρυξις νέας ἑκδόσεως 'Ελληνικῶν ποιητῶν καί Συγγραφέων, ἥτις γίνεται διά δαπάνης τῶν ἀδελφῶν ΖΩΣΙΜΑΔΩΝ, διά τούς σπουδάζοντας τήν 'Ελληνικήν γλῶσσαν "Ελληνας».
3. «'Ακολουθία τῶν αὐτοσχέδιων στοχασμῶν περί τῆς 'Ελληνικῆς παιδείας καί γλώσσας».
4. Παπατρέχας.
5. Αύτοβιογραφία. Καί ἄλλα.

Κείμενα

1 'Ο Παπατρέχας «μέ παραστατικό τρόπο» κρίνει πῶς φερόταν πρίν μορφωθεῖ. «Οὔτε διάβολος ἡμην, πρό τῆς παιδείας, οὔτ' ἄγγελον μ' ἔκαμεν ἡ παιδεία. 'Αλλ' ὁ ἀπαίδευτος Παπᾶ Τρέχας, χωρίς νά ἥτο κακός, ἐπράττε κ' ἔλεγε πολλά κακά, διότι δέν ἤξευρεν ὁ ταλαίπωρος, οὔτε τί ἔπρασσεν, οὔτε τί ἔλεγεν». «'Η ἀπαίδευσία πολλήν ἐνδίδωσι ροπήν εἰς ἀδικίαν». **'Η παιδεία, τέκνον μου (τώρα τό καταλαμβάνω ό δυστυχής), ὅταν είναι μοιρασμένη ἀναλόγως εἰς ἔθνος ὅλοκληρον, γίνεται φραγμός καί τοίχος εἰς τάς ἐπιχειρήσεις τῶν κακῶν ἀνθρώπων, καί ἀν δέν τῶν διορθώσῃ τήν ψυχήν, τούς ἀναγκάζει καί μή θέλοντας νά φαίνονται καλοί. Τίνας ἀδικοῦσι πλέον εὔκολα οἱ ἀδικοι; τούς ἀπειδεύτους, καί διά τοῦτο ἀδυνάτους νά γνωρίσωσιν ἡ νά ύπερασπίσωσι τά κτήματά των. Τίνας ἑκδύνουσι οι κλέπται; Τούς ἀνικάνους νά φυλάξωσι τά κτήματά των. Τίνας ἀπατῶσιν οι πλάνοι; "Οσους ἡ ἀπαίδευσία ἔκαμεν εύκόλους νά πλανῶνται».**

2 Στό τέλος τοῦ 18ου καί στίς ἀρχές τοῦ 19ου αιώνα, ὅταν ἡ Εύρώπη συνταρασσόταν ἀπό τίς ἐπαναστατικές ίδεες τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης καί τούς Ναπολεόντειους πολέμους καί οἱ ἀπήχησεις τους ἀναστάτωναν μέ κρυφές ἐλπίδες καί

χαρά τούς σκλαβωμένους, πού περίμεναν μέ ανυπομονησία τό Ναπολέοντα, είδε τό φῶς τής δημοσιότητας ἑνα λαθρόβιο ἀνώνυμο φυλλάδιο, **Πατρική Διδασκαλία**, μ' ἑνα ἀδιάντροπο κήρυγμα ἐθελοδουλείας, γεμάτο ἀπό γελοῖα καὶ μωρά ἐπιχειρήματα γιά τήν υπεράσπιση τῆς «Θεόθεν» δεσποτείας τῶν τυράννων, καθώς καὶ γιά τήν καταδίκη τῶν ἀρχῶν τῆς Δημοκρατικῆς Γαλλίας.

Τό κήρυγμα τῆς σκλαβιᾶς:

«Ἐδῶ ὅμως πάλιν, ἀγαπητοί Χριστιανοί, πρέπει νά ιδῶμεν καὶ νά θαυμάσωμεν τήν ἄπειρον τοῦ Θεοῦ πρός ἡμᾶς ἀγάπην... ὁ Πάνσοφος ἡμῶν Κύριος, διά νά φυλάξῃ καὶ αὐθις ἀλώβητον τήν ἀγίαν καὶ ὅρθοδοξον πίστιν ἡμῶν... καὶ νά σώσῃ τούς πάντας, ἔγειρεν ἑκ τοῦ μηδενός τήν ισχυράν αύτήν βασιλείαν τῶν Ὀθωμανῶν ἀντί τῆς τῶν Ρωμαίων ἡμῶν βασιλείας.. καὶ ὑψωσε περισσότερον ἀπό κάθε ἄλλην, διά νά ἀποδείξῃ ἀναμφιβόλως, ὅτι θείω ἐγένετο βουλήματι, καὶ ὅχι μέ δύναμιν τῶν ἀνθρώπων, καὶ νά πιστοποιήσῃ πάντας τούς πιστούς, ὅτι μέ αύτόν τόν τρόπον εὔδόκησε νά οἰκονομήσῃ, μέγα μυστήριον, τήν σωτηρίαν δηλαδή εἰς τούς ἐκλεκτούς του λαούς.. καὶ ταῦτα μέν τά τοῦ Θεοῦ κρίματα.. ὁ πρώτος ἀποστάτης ὁ Διάβολος.. ἐμεθοδεύθη εἰς τόν τρέχοντα αιώνα μίαν ἄλλην πονηρίαν καὶ ἀπάτην ξεχωριστήν, δηλαδή τό νῦν θρυλούμενον σύστημα τῆς ἐλευθερίας...»

3

«Οταν τό παραπάνω γραπτό, πού ἐκθειάζει σάν ύψιστη ἀρετή καὶ εύτυχία τή σκλαβιά, ἔπεισε στά χέρια τοῦ Ἀδ. Κοραή, ἔγραψε καὶ τύπωσε ἀπάντηση στό φιλότουρκο συγγραφέα μέ τόν τίτλο «**Αδελφική Διδασκαλία**». «Ο ψευδώνυμος συγγραφεύς τής πατρικής διδασκαλίας, διά νά δικαιώσῃ τούς φίλους του Ὀθωμανούς ζητεῖ νά μᾶς πείσῃ ὅτι τήν ισχυράν καὶ ὑψηλήν βασιλείαν αύτῶν, καθώς αύτός δέν αἰσχύνεται νά τήν ὀνομάζῃ μέ δλον τό ὅτι τήν σῆμερον αύτή είναι ἡ ταπεινοτέρα, ἀγκαλά ἡ πλέον ἀπάνθρωπος, καὶ ἀτ' αύτάς τάς ἐλαχίστας τής Εύρωπης τυραννίας, ὅτι λέγω, αύτήν τήν βασιλείαν τήν ἔγειρεν οἰκονομικῶς ἡ θεία πρόνοια διά νά στριξῃ τούς Γραικούς κλονουμένους, καὶ χωλαίνοντας ἥδη εἰς τά πῆς θρησκείας. Καὶ αύτήν τήν νομίζομένην τής θείας προνοίας οἰκονομίαν δέν ἐρυθριά νά ὀνομάζῃ μυστήριον».. «Ψεύδεται πρός τούτοις, ὅταν ὀνομάζῃ τήν ἐλευθερίαν «ἔπινόσιν τοῦ πονηροῦ διαβόλου» ἐναντίαν εἰς τήν θείαν γραφήν καὶ ἀποστολικήν διδασκαλίαν». Καὶ ὁ Κοραής τελειώνει μέ τούτα τά λόγια «Δέν είναι κανείς, νομίζω, στις, ἀφοῦ μετά προσοχῆς ἔξετάσει ὅσα μέχρι τοῦ νῦν είπε, δέν ἡθελεν ἀδιστάκτως πληροφορηθῆ, ὡς ἐγώ, ὅτι τής Πατρικής διδασκαλίας ὁ συγγραφεύς είναι ἀσπονδός τις ἔχθρος τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ὀνόματος τῶν Γραικῶν, φίλος πιστός τῶν Ὀθωμανῶν, τοῦ Πάπα, πάντων τῶν παρελθόντων, τῶν παρόντων καὶ μελλόντων τυράννων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους».

4

Έάν τό νά μακρύνεται τις ἀπό τήν κοινήν τοῦ λέγειν συνήθειαν τόσον, ώστε νά γίνεται ἀσαφής εἰς τήν διάνοιαν καὶ παράξενος εἰς τήν ἀκοήν, είναι τυραννικόν, τό νά χυδαΐζῃ πάλιν τόσον, ώστε νά γίνεται ἀδήξης εἰς ἐκείνους ὅσοι εἴλαβον ἀνατροφήν πάλιν τόσον, μέ φαίνεται δημαγωγικόν. «Οταν λέγω, ὅτι ἀπό τήν γλώσσαν μετέχει τό ἔθνος ὅλον μέ δημοκρατικήν ισότητα, δέν νοῶ ὅτι πρέπει νά ἀφήσωμεν τήν μόρφωσιν καὶ δημιουργίαν αύτής εἰς τήν ὄχλοκρατικήν φαντασίαν τῶν χυδαίων».

5

«Διά τοῦτο ἐσπούδασα νά δείξω εἰς τό γένος τήν ἀνάγκην νά ἔχωμεν ἀληθινούς διδασκάλους τῆς σοφίας, καὶ ὅργανα ἀρκετά εἰς τήν παράδοσιν αὐτῆς. Διδάσκαλοι ἀληθινοί πλέον νά λογίζονται δέν είναι συγχωρημένον παρά τούς διδαχθέντας εἰς αὐτήν τήν φωτισμένην Εὐρώπην, ἡ τούς ὅσοι ἀκροάσθησαν τῶν ἀμέσως διδαχθέντων τά μαθήματα, ἡ κανά ἀκολουθοῦν τάς συμβουλάς καὶ ὀδηγίας αὐτῶν».

«Ἄς μέ συγχωρηθῇ νά ἔξηγήσω τί σημαίνει μετακένωσις...»

«Ἡ ἔξαπλωσις καὶ διάδοσις τῆς παιδείας εἰς τό γένος μας, φίλτατοι Χίοι, δέν ὅμοιάζει τήν κατάστασιν τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, όπόταν ἥρχισαν οἱ Εύρωπαιοί νά φωτίζωνται. Αὔτοί ἔχρειάθησαν 350 χρόνους, διά νά καταντήσωσιν όπου ἔφθασαν τήν σήμερον. Διατί; διότι ἔλαβαν τάς ἐπιστήμας ἀπό τό Ἑλληνικό γένος, ὅταν τό γένος ἡτο εἰς δυστυχίαν, καὶ ἀκολούθως τάς ἔλαβον ἀτελεῖς. Ἡτο χρεία λοιπόν μακρῶν χρόνων καὶ πολλῶν κόπων γά τάς τελειώσωσιν. Ἀλλά τήν σήμερον τῶν τελειωμένων τούτων ἐπιστημῶν ἡ μετάδοσις ὅμοιάζει ἀληθινόν μετακένωσια».

«Διά τήν ἀγάπην τῆς πατρίδος, φίλοι συμπατριώται, πιστεύσατε ταύτην τήν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ μετάδοσις τῶν ἐπιστημῶν εἰς τήν Ἑλλάδα, ἄν ἀκολουθήσετε τήν καλήν μέθοδον, είναι ἀληθινή μετακένωσις ἀπό τά κοφίνια τῶν ἀλλογενῶν εἰς τά κοφίνια τῶν Ἑλλήνων...»

‘Ελληνική Νομαρχία,

ἵτοι λόγος περί ἐλευθερίας συντεθείς τε καὶ τύποις ἐκδοθείς
ἰδίοις ἀναλώμασι πρός ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων
παρά Ἀνωνύμου ‘Ελληνος ἐν Ἰταλίᾳ 1806.

Οι “Ελληνες στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα είναι πιά ὥριμοι γιά νά διεκδικήσουν τήν ἐλευθερία τους. Τίς ἐλπίδες τους καὶ τήν αὐτοπεποίθησή τους τίς ἐκφράζει ἔνα φιλελεύθερο κείμενο μέ τόν τίτλο «Ἐλληνική Νομαρχία» πού δημοσιεύτηκε ἀνώνυμα καὶ κυκλοφόρησε τό 1806, ὁχτώ χρόνια περίπου μετά τό θάνατο τοῦ Ρήγα καὶ τῶν συντρόφων του καὶ 15 χρόνια πρίν ἀπ’ τήν Ἐλληνική Ἐπανάσταση.

Γιά τό συγγραφέα τοῦ βιβλίου ἔχουν ύποθετηριχτεῖ πολλές γνῶμες· εἴπαν πώς μπορεῖ νά είναι ὁ Σπυρίδων Σπάχος ἀπ’ τά Γιάννενα, ἡ ὁ Ιωάννης Κωλέττης, Ἡπειρώτης κι αὐτός, ἡ ἔνας γιατρός ἀπ’ τήν Κόρινθο, ὁ Γεώργιος Καλαράς. “Ομως καμία ἀπ’ τίς ύποθέσεις αὐτές δέ φαίνεται πειστική. Τό βιβλίο πάντως είναι πολύ ἀξιόλογο καὶ ὁ συγγραφέας του φωτισμένος ἀνθρώπος καὶ πατριώτης. Αύστηρή ἐνότητα καὶ συστηματική διάρθρωση τό ἔργο του δέν ἔχει· μιλεῖ γιά πολλά πράγματα καὶ μέ ἀρκετή ἀταξία. Είναι ὅμως γραμμένο μέ δύναμη καὶ μ’ ἐνάργεια, καὶ ἡ μεγάλη ἀρετή του είναι ὁ ἀγνός ἰδεαλισμός, τό ἡθικό βάρος, ἡ βαθιά πίστη τοῦ ἀνθρώπου πού τό ἔγραψε· ἀνθρώπου μυημένου στό πνεῦμα τοῦ Εύρωπαικοῦ Διαφωτισμοῦ, προικισμένου μέ μάτι καθαρό καὶ

όξει, μέ εύγένεια ψυχική καί γενναιότητα. Σκοπός του είναι νά κάνει στούς όμογενεῖς ένα μάθημα πολιτικῆς ἀγωγῆς.. εἴδωλό του ο Νόμος (Νομαρχία). Πολιτικό καθεστώς πού ἄρμόζει στήν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια καί φέρνει τήν εύτυχία στά ἄτομα καί στίς κοινωνίες: ή πολιτεία οπου ἄρχει ο νόμος, ή «Νομαρχία». Στηλιτεύει τό δεσποτισμό, τό καθεστώς δηλαδή, οπου Νόμος γίνεται ή αύθαίρετη βούληση ένός βίαιου ἄρχοντα· τοῦτο είναι καθεστώς δουλείας, καί ἀπ' τή δουλεία πηγάζουν ὅλα τά δεινά τῆς ἀνθρωπότητας. Μόνη σωτηρία είναι νά ἐπιβάλλεται σέ όλους, ἄρχοντες καί ἄρχομενους, ο Νόμος· αὐτός μόνος ἔχασφαλίζει τήν ἐλευθερία, γιατί κατά βάθος Νόμος καί Ἐλευθερία συμπίπτουν»

‘Ο ἀνώνυμος συγγραφέας ἀφιερώνει τό ἔργο του στό Ρήγα¹. Στή συνέχεια ἀπευθύνεται στόν ἀναγνώστη², ἐπικαλεῖται τά διδάγματα τῆς Ἰστορίας³, κάνει μία θεώρηση τῶν ἐλεεινῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τῶν ραγιάδων⁴, καί καλεῖ τούς “Ἐλληνες νά ἐπιστρέψουν στήν ‘Ἐλλάδα’⁵. ‘Ακόμη τούς συμβουλεύει νά μήν περιμένουν ἀπ' τούς ξένους τή λευτεριά τους ἀλλά νά στηριχθοῦν στίς δικές τους δυνάμεις, γιατί τό ἔθνος «προχώρησε εἰς τά μαθήματα⁶ καί διαθέτει πολεμιστές ἥρωες⁷».

‘Αποσπάσματα

1

1. ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΥΜΒΟΝ

τοῦ μεγάλου καί ἀειμνήστου “Ἐλληνος

ΡΗΓΑ

Τοῦ ὑπέρ τῆς σωτηρίας τῆς ‘Ἐλλάδος ἐσφαγιασθέντος χάριν εύγνωμοσύνης ὁ συγγραφεὺς τό πονημάτιον τόδε ὡς ὅδων ἀνατίθησι.

“... Δέξαι το λοιπόν μέ τό συνηθισμένον σου ἐλληνικόν ἱλαρόν καί καταδεκτικόν βλέμμα, καί δέξαι το πρός τούτοις ὡς ἀρραβώνα ἐκδικήσεως τοῦ λαμπροῦ αἵματός σου κατά τῶν τυράννων τῆς ‘Ἐλλάδος...”

2

Προειδοποίηση πρός τόν ἀναγνώστη:

“Ω ‘Αναγνώστα!.. εἰς ἄλλο τι δέν χρησιμεύει ή παροῦσα μου ξεχωριστή ἐπιστολή εἰμή μόνον διά νά σέ ειδοποιήσω δτι, ἵνασας ὁμοιάζης ἐκείνους οπού προφέρουσι τό ὄνομα τῆς ‘Ἐλλάδος χωρίς νά ἀναστενάζωσι, νά μή χάσης τόν καιρό σου ματαίως εἰς τό νά ἀναγνώσης τό πονημάτιόν μου τοῦτο.

3

‘Η ιστορία ω “Ἐλληνες εἰς ἡμᾶς είναι ὡς ἡ ὄρασις εἰς τούς ὁφθαλμούς.. ‘Η ιστορία είναι ἔνας καθρέπτης ἀψευδής τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, δι' αὐτῆς φωτίζεται

* Ε.Π. Παπανούτσου, Νεοελληνική Φιλοσοφία, τ. Α' σελίς 37-38.

ό άμαθής καιί ό στοχαστικός δι³ αύτής προβλέπει σχεδόν τά μέλλοντα.. “Ας λάβη έπι της χειράς λοιπόν ό δύσπιστος τόν άξιάγαστον Πλούταρχον καιί Ξενοφῶντα τόν ήδύτατον διά νά μάθη πόσα ο ἀνθρώπινος νοῦς ἡμπορεῖ νά πράη εἰς ἐλευθέραν πολιτείαν καιί νά ίδῃ ἐν ταυτῷ δι³ οσα φαίνονται ἀδύνατα εἰς τούς δούλους μόλις είναι δύσκολα εἰς τούς ἐλευθέρους καιί μεγαλοψύχους ἄνδρας. Ἡ ιστορία είναι ό πλέον σοφός δάσκαλος εἰς τούς ἀνθρώπους όπού ἀγαπῶσι· νά μάθωσι τήν ἀλήθειαν καιί μάλιστα οι νῦν “Ελληνες όποι τοσαύτην ἔχουν χρείαν...».

4

«Πώς ούν ζῶσι; δάσελφοί μου, φίλατοί μου “Ελληνες, ἐσεῖς τό ήξεύρετε, χωρίς νά σᾶς τό είπω. Οι γεωργοί, ή σεβασμωτέρα κλάσις μιᾶς πολιτείας, ὥστε σταθερώτερος στύλος τῆς πολιτικῆς εύτυχίας, ζῆ χειρότερα ἀπό τά ίδια τά ζῶα...» «Ἀλλά τί νά είπω διά τούς πολίτας; Αἱ, αὐτοί, χωρίς νά ἔχουν ὀλιγωτέρους κόπους καιί μόχθους ἀπό τούς χωριάτες, ἔχουν τά βάσανα καιί περισσότερα καιί φοβερώτερα ἀπό αύτούς. Οι τεχνίται δουλεύουν σχεδόν 18 ὥρας τό ήμερονύκτιον καιί ποτέ δέν ἡμποροῦν νά ἀναπληρώσουν τάς ἀναγκαίας χρείας των. Οι προεστοί μέ τά ἀδικα δοσίματα όποι τούς ἐπιφορτώνωσιν τούς ἀρπάζουσιν ἀπό τό ἐν μέρος τόν ὀλίγον καρπόν τών ιδρώτων των.. Πρόσθες ἀκόμα τά ἀνυπόφορα κακά όπού καθημερινῶς δοκιμάζουσι ἀπό τούς ἀχρείους ἐπιστάτες τοῦ τυράννου...».

5

“... Ἀκοῦστε λοιπόν, δσοι “Ελληνες εύρισκεσθε ἔξω ἀπό τήν κοινήν πατρίδα σας καιί ἐσεῖς οι ίδιοι εὐεργέται αύτής, τήν ἀλήθειαν γυμνήν». «“Ελληνες, ἐπιστρέψετε ἐύθυνς εἰς τήν πατρίδα σας, μισσεύσετε παραχρῆμα διά τήν πατρίδα σας. Ἰδού τό χρέος σας, ίδού τό ὅτι πρέπει νά κάμητε...»

“Ισως, τέλος πάντων, προσμένετε νά σᾶς δώσατε τήν ἐλευθερίαν κανένας ἀπό τούς ἀλλογενεῖς δυνάστας; ΖΩ Θεέ! “Εως πότε, ω “Ελληνες, νά πλανώμεθα τόσον ἀστοχάστως;... Ποίος ἀγνοεῖ ὅτι ὁ κύριος στοχασμός τών ἀλλογενῶν δυνάστων είναι εἰς τό προσπαθήσουν νά κάμουν τό ίδιον των ὄφελος μέ τήν ζημιάν τών ἀλλων; «Ἐσεῖς δέ, φίλοι μου καιί σύγχρονοι νέοι.. όπου μέ τόσους κόπους καιί ἀγυρπνίας διδάσκεσθε τάς ἐπιστήμας εἰς τάς ἀκαδημίας τών ἀλλογενῶν καιί όποι εξ’ ἀνάγκης ἐγνωρίσατε τί ἐστί πατρίς... νά ξαναδώσετε εἰς τό ἐλληνικόν σύνομα τό παλαιόν σέβας όπού ἔχετε καιί ἔχασε».

6

Πρώτη λοιπόν είναι ἡ προχώρησις τοῦ γένους μας εἰς τά μαθήματα. “Ω, πόση διαφορά εύρισκεται εἰς τήν ‘Ελλάδα ἀπό δέκα χρόνους ἔως τήν σήμερον.” «...ἐξαλείφθη εἰς τά περισσότερα μέρη ἡ δεισιδαιμονία τών γραμματικῶν καιί οι νέοι ἥρχισαν νά μεταχειρίζωνται τόν ἀξιοτιμώτερον καιρόν τής ζωῆς των εἰς γνώσεις ὡφελίμους καιί ὅχι νά τόν ἔξοδεύουν εἰς τό νά ἐκστηθίζωσι λέξεις. Ἡ Λογική καιί ἡ Φυσική ἄνοιξαν τούς ὄφθαλμούς τών περισσοτέρων.. Τά σχολεῖα δέν είναι πλέον ἔρημα ὡς καιί πρότερον ἀλλά τό καθ’ ἐν περιέχει πενήντα καιί ἑκατόν μαθήτας, σίτινες, ἀφοῦ ἀνάγνωσαν τόν ἡδύτατον Ξενοφῶντα, τόν νουνεχῆ Πλούταρχον καιί τούς λοιπούς ιστορικούς φιλοσόφους τών προγόνων μας, ἐγνώρισαν τόν βόρβορον τῆς τυραννίας καιί κλαίουσι πικρῶς διά τήν δυστυχίαν τῆς πατρίδος μας.. Ἐν ἐνι λόγῳ διά νά λάβη τό πᾶν τό ποθούμενον τέλος, ἀλλο δέν τούς λείπει ειμή ἡ ‘Ελευθερία...».

7

“... ”Ω “Ελληνες, μάθετέ το διά παντός,, τά ἄρματα τῆς Δικαιοσύνης είναι ἀνίκητα καιί οι ‘Οθωμανοί θέλουν φύγει ἀπ’ ἐμπροσθεν τών ἀρματωμένων

‘Ελλήνων». «... Μήν άλησμονήσητε πρός τούτοις, παρακαλῶ τό παντοτινόν παράδειγμα τῶν θαυμαστῶν Μανιατῶν.» Ιδετε όποιοι οἱ Ὀθωμανοί ποτέ δέν ἡμπόρεσαν νά τούς καταδαμάσουν, οὔτε κάν νά πλησιάσωσι τολμούσι πλέον εἰς τά σύνορά των. ’Ενθυμηθῆτε, τέλος πάντων, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς νίκης εἶναι ἡ ἀνθίστασις καὶ οἱ “Ελληνες δέν εἶναι οὕτε ἄγριοι οὕτε οὐτίδανῆς ψυχῆς καθώς οἱ ἔχθροι των Ὀθωμανοί...”

8 Κωνσταντίνος Κούμας 1777-1836

Εἶναι ἀδύνατον νά ύποταχθῇ λαός χωρίς νά θέλῃ. “Οστις ἐμπορεῖν’ ἀποθάνη δέν ἐμπορεῖ νά βιασθῇ.

K.M. Κούμας.

‘Ο Θεόκλητος Φαρμακίδης* καὶ ὁ Κωνσταντίνος Κοκκινάκης ἀκολούθησαν τίς γλωσσικές ιδέες τοῦ Κοραῆ. ’Εκεῖνος ὅμως πού «ἐσεβάσθη ὅσσο κανείς τοῦ ἀνδρός τούτου τάς γνώμας, σύμφωνα μέ τή γραπτή του μαρτυρία, εἶναι ὁ Κούμας**.

Γεννήθηκε στή Λάρισα στά 1777. Πρώτος δάσκαλός του ἦταν ὁ Ιωάννης Πέζαρος. Ἡ ζωή του μοιράστηκε ἀνάμεσα στή διδασκαλία, στή συγγραφή καὶ στήν ἔκδοση βιβλίων. Δίδαξε στά σχολεία τῆς Θεσσαλίας. (Τσαριτσάνη, Ἀμεπλάκια), στή Σμύρνη καὶ στήν Κωνσταντινούπολη. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ (Kānt) καὶ γενικά ἡ Γερμανική φιλοσοφία ἀσκησε ἐπίδραση στή διαμόρφωση τοῦ φιλοσοφικοῦ του στοχασμοῦ, καὶ σ’ ὅλο γενικά τό ἔργο του. Μεγάλη δραστηριότητα ἀνέπτυξε τόν καιρό πού δίδασκε στό «Φιλολογικό Γυμνάσιο» Σμύρνης. Σύμφωνα μέ τό παράδειγμα τῶν σχολείων τῆς Εύρωπης, ἐφοδίασε τή σχολή μέ τίς ἀπαιτούμενες συσκευές.

Στή Σμύρνη ὄργανωσε τά πρώτα χημικά καὶ φυσικά πειράματα πού παρακολουθούσαν πολλοί κάτοικοι¹. Ὁμως τά μηχανικά, χημικά καὶ φυσικά ὄργανα καὶ ἡ συλλογή τῶν ἐπιστημονικῶν βιβλίων μέ τά ὄποια ὁ Κούμας ἔξόπλισε τή Σχολή καὶ κυρίως ἡ διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας, πού ἀντικατέστησαν τό Ὁχτωήχι, τό Ψαλτήρι καὶ τά Μηναία, προκάλεσαν τήν ἀντίδραση τῶν συντηρητικῶν δασκάλων τῆς παλιᾶς σχολῆς (Εύαγγελικῆς Σχολῆς).

‘Ο Κοραῆς ἀπ’ τό Παρίσι οράφει συνέχεια στό φίλο του Ἀλέξανδρο Βασιλείου, ἐμπορο καὶ λόγιο, νά συμπαρασταθεῖ στόν Κούμα². Σύμφωνα

* Τά ὄνδόματα τοῦ Φαρμακίδη καὶ τοῦ Κοκκινάκη συνδέονται μέ τό λαμπρό φιλολογικό περιοδικό Λόγιος Ἐρμῆς, πού ἔβγαινε στή Βιέννη ἀπ’ τό 1811-1821.

** K. Κούμας, «Ιστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», σ. 587.

μέ τήν προτροπή τοῦ Κοραῆ ὅτι «πρέπει τῆς φωτισμένης Εύρώπης τά μαθήματα νά παραδίδονται εἰς ὅλα τά μέρη τῆς Ἑλλάδος ἀπαραλλάκτως, ὡς εἰς τά εύνομούμενα κράτη τῆς Εύρώπης», προσπαθεῖ νά δώσει στούς μαθητές γενικές ἀρχές ὅλων τῶν ἐπιστημῶν. Παράλληλα μέ τό διδασκαλικό του ἔργο ἀναπτύσσει καί ἔντονη συγγραφική δραστηριότητα. Ἐκδίδει ἔργα πρωτότυπα, ἀλλά κάνει καί μεταφράσεις. Τό 1808 μεταφράζει τή Χημεία³ τοῦ Ἀδήτου (*ADET*)⁴.

Στό 8οτο μέρος του «Σειρά στοιχειώδης τῶν μαθηματικῶν καί φυσικῶν πραγμάτων...», βλέπουμε τόν ἐπιστήμονα, τόν πρωτοπόρο πνευματικό ἄνθρωπο μέ τή βαθιά γνώση τῶν προβλημάτων τῆς χώρας του, ἀλλά καί τής ἐποχῆς του γενικότερα.

Στόν τομέα τῆς γλώσσας ὁ Κούμας παρέμεινε πιστός τῆς ὄμιλου μένης⁵, ἀντίπαλος τῆς ἀρχαιότητος καί τῶν ὄπαδῶν της, πού θά τούς πολεμήσει στό πρόσωπο τοῦ Νεόφυτου Δούκα⁶ μέ συνέπεια καί ἐπιστημονικά ἐπιχειρήματα. Ὁ Κούμας ἀνήκει στήν προοδευτική παράταξη πού ἥθελε οὐσιαστική καί πρός τίς θετικές ἐπιστημες στραμμένη τήν παιδεία τῶν νέων.

Στό μεγαλόπονο σέ σύλληψη σύγγραμμά του «Ιστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», Βιέννη 1830-1832, ἀφηγεῖται τήν ἀναβίωση τῆς παιδείας στήν Τουρκοκρατούμενην Ἑλλάδα ὡς τίς μέρες μας.

Συγγράμματα

1. «Χημείας ἐπιτομή» (μετάφραση).
2. «Σειρά στοιχειώδης τῶν μαθηματικῶν καί φυσικῶν ἐκ διαφόρων συγγραφέων συλλεχθείσα, Βιέννη 1807.
3. «Χημεία τοῦ Ἀδήτου», 1808, τ. 2.
4. «Ιστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», Βιέννη 1830-32.

* Χημείας ἐπιτομή, συγγραφείσα μέν γαλλιστί, διά προσταγῆς τῆς διοικήσεως, εἰς χρήσιν τῶν Λυκείων τῆς Γαλλίας, ὑπό Πέτρου Αύγούστου Ἀδήτου (Γάλλου), μεταφρασθείσα δέ, καί μετά τινων προσθηκῶν ἐκδοθείσα, ὑπό Κ.Μ. Κούμα, Λαρισαίου, ἐν Βιέννη τῆς Αύστριας 1808, τ. 2.

** Ἡπειρώτης λόγιος ἀπ' τά "Ανω Σουδενά τῆς Ἡπείρου. Γεννήθηκε στά 1760 ἢ λίγο μετά τό 1760. Σπούδασε στά Γιάννενα καί στό Μέτσοβο. Στό Βουκουρέστι συμπλήρωσε τή σπουδή του κοντά στόν περίφημο λόγιο Λάμπρο Φωτιάδη. Πέθανε στά 1845. Είναι ὁ συνεπέστερος ἐκπρόσωπος τῶν ἀρχαϊστῶν τοῦ καιροῦ του, ἀντίπαλος καί ἐπικριτής τῶν γλωσσικῶν καί ἐκπαιδευτικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Κοραῆ καί τῶν ὄπαδῶν του." Εχει ἐκδώσει, παραφράσει καί σχολιάσει πάρα πολλά ἀρχαία κείμενα. Βλέπε καί G.P. Henderson, 'Αναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στοχασμοῦ κεφάλαιο 17, γιά τόν Κούμα καί τό Δούκα.

Κείμενα

- 1** «... Τήν διδασκαλίαν τῆς Φυσικῆς συνοδεύουν πολλά πειράματα διά τῶν ἀξιολόγωτέρων τῆς Φυσικῆς καὶ Μαθηματικῆς δργάνων. Παρεκτός δέ τῶν μαθητῶν ἡδυνόμενοι καὶ ἄλλοι τῆς Σμύρνης κάτοικοι νά βλέπωσι τοιαῦτα περίεργα πράγματα, ὁσάκις γίνεται ἀξιόλογόν τι πείραμα συντρέχουσι τόσοι, ὅσους δέν χωρεῖ ἡ μεγάλη τοῦ Γυμνασίου στοά».
- 2** «... Θάρρυνε τὸν Κούμαν καὶ ἐνίσχυσέ τὸν νά ὑποφέρῃ πάσης λογῆς ἐνάντια καὶ νά μὴ μετακινηθῇ ἀπό τὸν τόπον».
- 3** Σεις δέ, φίλόμουσοι Γραικοί, ὅσοι εἰσθε μὲν ἔρασται τῶν ἐπιστημῶν, διατρίβετε δέ εἰς τόπους, ὅπου ὁ καιρός δέν το συγχωρεῖ νά εύρισκωνται διδάσκαλοι καὶ σχολεῖα τῶν ἐπιστημῶν, μήν ἀπελπίζεσθε, ὅτι ἐμπορεῖτε νά μάθετε ὥρθοδοις αστικῶς τήν θεωρίαν καν τῆς Χημείας, χωρίς τῆς όποιας τήν σήμερον είναι ἀτελῆς πᾶσα γνώσις τῆς Φυσικῆς ἐπιστήμης. 'Εμπορείτε δέ νά ἔχετε εἰς τοῦτο ὅδηγούς τούς επιστήμονας ιατρούς, τῶν όποιων ὁ ἀριθμός πληθύνεται ἡμέραν ἔξ ἡμέρας.. Οὕτοι είναι Γραικοί καὶ φιλόσοφοι Γραικοί.. τῶν όποιων εὐχή είναι τῆς 'Ελλάδος ὁ φωτισμός, καὶ ὡς τοιοῦτοι δέν παραπούνται νά μεταδώσωσιν εἰς τούς ὄμογενεις τῶν λογίους δι. τι δύνανται, ἀφ' ὅσα ἐδιδάχθησαν εἰς τῆς Εύρώπης τάς 'Ακαδημίας». * "Ἐχοντες δέ εἰς χειρας ταύτην τοῦ 'Αδήτου, τήν βίβλον, μέ τήν βοήθειαν ἐκείνην, καὶ τήν ιδικήν σας κρίσιν, θέλετε γεννή ἴκανοι ν' ἀποδίδετε... τούς λόγους πολλῶν φαινομένων, νά ἐξεύρετε τά συστατικά τῶν σωμάτων μέρη..."
(βλ. Κ. Δημαρᾶ, ὁ Κοραής καὶ ἡ ἐποχή του, σ. 45).
- 4** «Κάθε ἐπιστήμη γιά νά γίνει κτήμα σ' ὅσους «ἐπιθυμοῦσι φιλομαθεῖς» είναι ἀνάγκη νά γράφεται «εἰς γλώσσαν τήν όποιαν λαλεῖ καὶ καταλαμβάνει τό ἔθνος ὅλον», επειδή «ἔθνος δέν ἐμπορεῖ νά ὄνομασθῇ, ὅταν δέν ἔχῃ γλώσσαν καταλαμβανομένην ἀπ' ὅλα τοῦ ἔθνους τά πρόσωπα».

* Ἀνώτερα Σχολεῖα

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Θέματα έλληνικής ιστορίας ἀπό τίς πηγές (1750-1850)

... ἐξ ιστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας τό^ν
καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελές γίνεται διή-
γημα...

Πολύβιος, Ιστορίαι, 1.14.7.

Μέ τό κεφάλαιο: «**Θέματα 'Ελληνικής 'Ιστορίας (1750-1850) από τίς πηγές**» τό άναλυτικό πρόγραμμα ύποδεικνύει ένα μεγάλο κύκλο θεμάτων, από τά όποια οι συγγραφεῖς μποροῦν νά έπιλέγουν μερικά, μέ κριτήριο τή σπουδαιότητά τους γιά τήν έπιστημη ή τήν παιδεία. Η 'Ομάδα έργασίας, πού έτοιμασε τούτο τό βιβλίο δοκίμασε κι ἄλλα θέματα νά παρουσιάσει, σπως: Τύχες τῶν 'Αγωνιστῶν, Δολοφονία τοῦ Καποδίστρια, ή Γ' Σεπτεμβρίου 1843 τελικά ἀποφάσισε νά παρουσιάσει σέ τούτη τή φάση τά θέματα πού άκολουθοῦν· οι συγγραφεῖς, πού θά άναλάβουν τή συγγραφή νέου βιβλίου, δέ δεσμεύονται καθόλου ἀπό τήν τωρινή ἐπιλογή.

Διευκρίνιση:

Οι ἀστερίσκοι δηλώνουν ότι ύπάρχει διευκρινιστική ύποσημείωση στήν ίδια σελίδα. οι ἀριθμητικοί δείκτες παραπέμπουν σέ κείμενα πηγές στό τέλος τοῦ σχετικοῦ θέματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(γιά τά κεφάλαια α' καί β')

1. Αρχεία της 'Ελληνικής Παιδιγγενεσίας, τ. Α' ('Αθήναι 1857, ἐπανέκδοση τοῦ 1971 ἀπό τή Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν 'Ελλήνων).
2. Π.Β. Δερτιλῆ, Συμβολή εἰς τήν Δημοσιονομικήν 'Ιστορίαν τοῦ 'Αγῶνος τοῦ 1821 ('Επιστ. 'Επετ. τῆς 'Ανωτ. Βιομηχανικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, τ. III [1970-71] σελ. 75-217).
3. Γ.Δ. Κατσούλη, Οικονομική 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως, τ. 1-2, 'Αθήνα 1974.
4. Α. Μάμουκα, Τά κατά τήν 'Αναγέννησιν τῆς 'Ελλάδος, τ. 11, 'Αθήνησιν 1839-1852.
5. Γ. Μάουρερ, 'Ο 'Ελληνικός Λαός (μετ. "Ο. Ρομπάκη, ἐπιμέλεια Τ. Βουρνᾶ). 'Αθήνα 1976.
6. Μέντελσον - Μπαρτόλδου, 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως, (ἐπιτομὴ ἀπό ἄγνωστον). 'Αθήνα 1955.
7. Γ.Π. Νάκου, Αἱ μεγάλαι δυνάμεις καὶ τά ἑθνικά κτήματα τῆς 'Ελλάδος (1821-1832). 'Επιστ. 'Επετ. τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκον. 'Επιστημῶν τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης, τ. 9 (1970), σελ. 467-546.
8. Π.Κ. Ραπτάρχη, 'Ιστορία τῆς Οίκον. ζωῆς τῆς 'Ελλάδος, τ. Α' (1821-1862), 'Αθήναι 1934, σ. 1-144.
9. Σπ. Τρικούπη, 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως, τ. 1-4, 'Αθήνα 1971 (ἀνατύπωση τῆς β' ἐκδοσης τοῦ 1860). N.E.B.
10. Σαμουήλ Χάουε (Samuel Howe). 'Η σπατάλη τοῦ ἑλληνικοῦ δανείου. - Κερδοσκοπίες καὶ καταχρήσεις (περιοδ. 'Ιστορική 'Επιθεώρηση, 'Οκτ. 1971, ἀριθ. τεύχους 1, ἀφιέρωμα στό 1821).
11. 'Αμβρ. Φραντζῆ, 'Ιστορία τῆς 'Αναγεννηθείσης 'Ελλάδος, τόμοι 1-5, 1839.
12. Τά 'Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952. 'Αλ. Σβάλου: 'Η Συνταγματική 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδος, εἰσαγωγή - ἐπιμέλεια: Λ. 'Αξελός. 'Αθήνα, 1972.

(γιά τό κεφάλαιο γ')

1. 'Αλ. Δημαρᾶ, 'Η Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε. Τεκμήρια 'Ιστορίας, τ. Α' (1821-1894). 'Αθήνα 1973.
2. 'Αντ. 'Ισηγόνη, 'Ιστορία τῆς Παιδείας (β' ἔκδ.) 'Αθήναι 1964.
3. ('Εκδοτικῆς 'Αθήνων) 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ "Εθνους, τ. ΙΓ' σσ. 484-491.

4. Έλ. Κούκκου, 'Ο Καποδίστριας καί ή Παιδεία (1827-1832). 'Αθῆναι 1972.
5. Χρ. Λέφα, 'Ιστορία τῆς Ἐκπαιδεύσεως (ἔκδ. ΟΕΣΒ). 'Αθῆναι 1942.
6. Σ.Γ. Τζουμελέα (Π.Δ. Παναγόπουλου), 'Η Ἐκπαίδευσή μας στά τελευταῖα 100 χρόνια. 'Αθήνα 1933.
7. 'Απ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα καί Πηγαὶ τῆς Ιστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Σειρά τρίτη: Τά περί Παιδείας, τ. 1-3.
8. 'Ε. Μπελιά, 'Η Ἐκπαίδευσις εἰς τὴν Λακωνίαν καί τὴν Μεσοηνίαν κατά τὴν Καποδιστρ. περίοδον 1827-1832. 'Αθῆναι 1972

(για τό κεφάλαιο δ')

1. Νικ. Βλάχου, 'Η Γένεσις τοῦ ἀγγλικοῦ, τοῦ γαλλικοῦ καί τοῦ ρωσικοῦ κόμματος ἐν Ἑλλάδι, Ἀρχεῖο Οίκουν καί Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, τ. 19 (1939), τεῦχος α'.
2. ('Εκδοτικῆς Ἀθηνῶν), 'Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ "Ἐθνους, τ. ΙΒ', 'Αθῆνα 1975.
3. Δ. Κόκκινου, 'Ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. 1-12.
4. Δ. Σ. Κωνσταντόπουλου, Διπλωματική 'Ιστορία, τεῦχος Α', Θεσσαλονίκη 1975.
5. Γ. Λάιου, 'Ἀνέκδοτες ἐπιστολές καί ἔγγραφα τοῦ 1821. 'Ιστορικά ντοκουμέντα ἀπό τὰ αὐστριακά ἀρχεῖα, 'Αθῆναι: 1958.
6. 'Ι. Καποδίστρια, Αύτοβιογραφία, ἔκδ. Γαλαξία, ἐπιμ. Μιχ. Θ. Λάσκαρι.
7. Μ.Θ. Λάσκαρι, Διπλωματική 'Ιστορία τῆς Ἑλλάδος 1821-1914, 'Αθῆναι 1947.
8. Μέντελσον-Μπαρτόλδου, 'Ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (ἐπιτομή ἀπό ἄγνωστον), 'Αθῆνα 1955.
9. Γ. Πετρίδη, 'Η διπλωματική δρᾶσις τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια ὑπέρ τῶν Ἑλλήνων (1814-1831), Θεσσαλονίκη 1974.
10. Γ. Ρούσσου, Νεώτερη 'Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ "Ἐθνους, τ. Β', 'Αθῆνα 1975.
11. Δ. Ρώμα, 'Ιστορικὸν Ἀρχεῖον (ἐπιμ. Γρ. Καμπούρογλου), τόμοι 2 'Αθῆναι 1901 καί 1906.
12. Κ. Σιμόπουλου, Πῶς εἶδαν οἱ ξένοι τὴν Ἑλλάδα τοῦ 1821. τ. Α' (1821-22), 'Αθῆνα 1979.
13. Σπ. Τρικούπη, 'Ιστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, τόμοι 1-4, 'Αθῆνα 1971 (ἀνατύπωση τῆς β' ἔκδοσης τοῦ 1860). N.E.B.
14. Γ. Φίνλεϋ, 'Ιστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, μετ. 'Αλ. Κοτζιά, ἔκδ. ΑΤΛΑΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

— *Oι Πολιτειακές ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων πρίν ἀπό τὴν Ἐπανάσταση τοῦ '21 καὶ ὁ Χαρακτήρας τῶν συνταγματικῶν κειμένων πού διαμορφώθηκαν κατά τὴ διάρκειά της.—*

Εισαγωγή

Ἡ ἔρευνα τοῦ θέματος μπορεῖ νά ἀρχίσει μέ τῇ διατύπωση τριῶν ἐρωτημάτων:

Ποιά μορφή πολιτεύματος ἐπεδίωκαν οἱ ἐπαναστατημένοι "Ἑλληνες γιά τὸ ἀνεξάρτητο κράτος πού ἀγωνίζονταν νά δημιουργήσουν; Ποιοί παράγοντες τούς ἐπηρέασαν στὴ διαμόρφωση τῶν συγκεκριμένων πολιτειακῶν κειμένων, πού είναι γνωστά ώς συντάγματα τῆς Ἐπαναστάσεως (Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, τοῦ Ἀστρους, τῆς Τροιζήνας); Καὶ ἀκόμη: τό πολίτευμα πού ἐπιβλήθηκε στούς "Ἑλληνες ὅστερα ἀπό τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀνεξαρτησίας (1832) ἡταν προϊόν δικῆς τους ἐπιλογῆς ἢ ἀποτέλεσμα ἄλλων παραγόντων; Τό δλο θέμα ἀναλύεται στίς παρακάτω δύο ἐνότητες.

Α' Οι πολιτειακές ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων πρίν ἀπό τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821

1. Αἰώνες πρίν ἀπό τὴν Ἐπανάσταση λειτουργοῦσε δι θεσμός τῶν Κοινοτήτων, πού — μ' ὀλες τίς ἀτέλειες καὶ τίς τοπικές ιδιομορφίες του - είχε ἔθισει τούς "Ἑλληνες στήν ἀντιμετώπιση τῶν κοινῶν προβλημάτων τους μέ σύστημα ἀντιπροσωπευτικό¹, στό όποιο είχαν δικαίωμα μέ κάποιο τρόπο νά μετέχουν ὀλοι, ἐστω κι ἂν δέν είχαν θεωρητική ἐνημέρωση γιά παράλληλες ἢ παραπλήσιες ἐξελίξεις σ' ἄλλες χῶρες.

'Ἐπίσης, σέ συγγραφεῖς τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου (λ.χ. στό Ρήγα Βελεστινλή ἢ στόν 'Ανώνυμο (συγγραφέα) τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας) βρίσκουμε διάχυτες πολιτειακές ἀντιλήψεις πού ὀλες — ἀνεξάρτητα ἀπό τὴν πηγή τους — συγκλίνουν στήν ἔννοια δημοκρατικῆς διακυβέρνησης τοῦ Κράτους, πού ἔλπιζαν οἱ συγγραφεῖς ἐκεῖνοι ὅτι θά

δημιουργηθεί μέτο τό «φωτισμό» τοῦ Γένους καί τήν άποτίναξη τοῦ ξενικοῦ ζυγού² Ἐξάλλου τό κίνημα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ είχε ξαναζωντανέψει μνῆμες πού ποτέ δέν είχαν σβήσει γιά τίς ἀρχαῖες Ἑλληνικές δημοκρατίες (βλέπε σχετικά τό προηγούμενο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου).

“Οταν ἄρχισε ἡ Ἐπανάσταση καί πρόκυψε ἀπό τά πράγματα ἡ ἀνάγκη, γιά πολιτειακή ὄργανωση, τότε προστέθηκε ἔνας τρίτος παράγων πιό συγκεκριμένος: οἱ Φαναριώτες καί γενικότερα οἱ «Ἐλληνες τοῦ ἑξωτερικοῦ, πού είχαν θεωρητική μόρφωση καί ἡταν φορεῖς ξενικῶν ἐπιδράσεων, κυριότατα δυτικοευρωπαϊκῶν, καί ἐσπευσαν νά προσφέρουν τίς ύπηρεσίες τους³ στόν Ἀγώνα καί στή διατύπωση τῶν συνταγματικῶν κειμένων, συνδέοντας βέβαια συχνά τίς ἀνάγκες τοῦ Γένους μέτο τίς προσωπικές φιλοδοξίες τους.

2. Ἀπό τούς πρώτους μῆνες τοῦ Ἀγώνα κι ὡς τό Φθινόπωρο τοῦ 1821 συγκροτήθηκαν τοπικοί ὄργανισμοί (Πράξη τῶν Καλτεζῶν, πού ἔξελίχθηκε σέ 'Οργανισμό τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, Προσωρινή Διοίκηση τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἐλλάδος κ.ἄ., γιά τίς όποιες θά γίνει λόγος λεπτομερέστερος, παρακάτω) μέτο ποτό τήν ἀντιμετώπιση τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν τοῦ Ἀγώνα⁴.

“Ως τή φάση αὐτή διαπιστώνουμε ὅτι τήν πρωτοβουλία γιά τή σύμπηξη τῶν τοπικῶν ὄργανισμῶν καί κυρίαρχη θέση μέσα σ' αὐτούς ἔχουν, ὅπως ἡταν ἀναμενόμενο, οἱ πρόκριτοι·καὶ οἱ ἀρχιερεῖς (φορεῖς ἄλλοτε τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης), καθώς καὶ οἱ νεοφερμένοι Φαναριώτες⁵, πού διέθεταν πολιτική πείρα (π.χ. ὁ Μαυροκορδάτος στή Δ. Στερεά, ὁ Θ. Νέγρης στήν Ἀνατολική).

“Ενας παράγων νέος πού ἀναδείχτηκε μέσα ἀπό τίς φλόγες τοῦ Ἀγώνα ἡταν οἱ ὀπλαρχηγοί, κυριότατα αὐτοί πού δέν ὑπηρετοῦσαν ὡς ἔμμισθοι τῶν προκρίτων - προεστῶν (λ.χ. ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀνδρούτσος κ.ἄ.). Ἐπιπλέον, ὑπῆρχε στίς συνειδήσεις τῶν μυημένων στή Φιλική Ἐταιρεία ζωηρό τό αἰσθημα σύνδεσής τους μ' αὐτή. Καί ἐφθασε στίς ἀρχές τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1821 στήν Πελοπόννησο ὁ Δ. 'Ψηφλάντης, ὡς γενικός Πληρεξούσιος τῆς Ἀόρατης Ἀρχῆς τῆς Φιλικῆς· καί διεκδικοῦσε τήν ἀρχηγία τῶν ἐπιχειρήσεων. Γύρω του συσπειρώθηκαν κυρίως ὀπλαρχηγοί καί ὅσοι ἄλλοι δέ συμπαθοῦσαν τούς φορεῖς τῆς παλιᾶς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης (πρόκριτους ἡ προεστούς ἡ δημογέροντες ἡ κοτζαμπάσηδες). Οἱ νέοι αὐτοί παράγοντες εϋλογο ἡταν νά διεκδικήσουν γιά τούς ἔαυτούς τους συμμετοχή στή διαχείριση τῶν κοινῶν, καθώς μάλιστα θεωροῦσαν τούς ἔαυτούς τους ἀρμοδιότερους γιά τή διεξαγωγή τοῦ πολέμου. Καί ἀναπόφευκτες ἡταν κάποιες προστριβές⁶, πού μπορεῖ κάποτε νά είχαν καί προσωπικό ἡ τοπικό χαρακτήρα, ἄλλα καί ἄφηναν νά διαφανεῖ κάποια βαθύτερη ἀντιδικία, ἀνάμεσα

σέ κείμους πού διαχειρίζονταν ώς τότε τά κοινά και θσους έπιδίωκαν τώρα συμμετοχή. "Ετσι, πρός τό τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ, όπου άναμενόταν και πραγματοποιήθηκε ή ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς, διάχυτο ἦταν τό αἴτημα γιά τή συγκρότηση ἑνιαίας κεντρικῆς ἑξουσίας, γιά δλο τόν ἐπαναστατημένο 'Ελληνισμό.

3. Μέσα σ' αύτό τό κλίμα ζητήθηκε ἀπό τίς ἐπαρχίες νά στείλουν ἀντιπροσώπους (*παραστάτες*). Ἐκλογικός νόμος ἀκόμη δέν ύπηρχε και ἀκολουθήθηκαν ἐθιμικές διαδικασίες. Πάντως, ή Α' Ἐθνική συνέλευση συνήλθε στήν Πιάδα, κοντά στήν ἀρχαία Ἐπίδαυρο, τήν 20 Δεκεμβρίου 1821 μέσα σέ ἀτμόσφαιρα ἐπιφανειακά ἐνθουσιώδη. Τό ἐλληνικό ἔθνος ἐπρόκειτο νά διακηρύξει σέ λίγο «διά τῶν νομίμων παραστατῶν του... τήν πολιτικήν αύτοῦ ὑπαρξιν και ἀνεξαρτησίαν» ὕστερα ἀπό δουλεία μακραίων.

Οι παραστάτες αύτοί (*ἀντιπρόσωποι συμβατικά αἱρετοί*, μέ ἔμμεση παντως ἀνάδειξη) ἦταν ἄνθρωποι τριῶν κυρίων κατηγοριῶν⁷: ἀρχιερεῖς και πρόκριτοι, πού ἀντλοῦσαν τό κύρος τους ἀπό τή θέση τους στήν προεπαναστατική ἐλληνική κοινωνία, φιλικοί και ὀπλαρχηγοί πού ἀναδείχθηκαν μέ τόν Ἀγώνα, Φαναριώτες πού ἔφεραν μαζί μέ τή μόρφωσή τους τίς φιλοδοξίες και τίς πολιτικές συνήθειες τοῦ περιβάλλοντός τους⁸.

Δέ θά παρακολουθήσουμε τίς ἐργασίες τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως οὕτε θά ἀσχοληθοῦμε μέ τίς ἐπιδιώξεις και τά ἐπιτεύγματα ἀτόμων ή ὁμάδων. Σκοπός τοῦ κεφαλαίου αύτοῦ είναι νά ἐντοπίσει τά στοιχεῖα πού συναποτελοῦν τήν πολιτειακή φυσιογνωμία τοῦ πρώτου συντάγματος (1822) και τῶν ἄλλων δύο πού ἀκολούθησαν (1823, 1827).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ* ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1

α) Νίκ. Πανταζόπουλος

Τό διά τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 θεσπισθέν δίκαιον και οι "Ἐλληνες νομικοί (Θεσ/νίκη 1972), σελ. 18:

«Κατά τήν α' περίοδον τῆς ἐπαναστάσεως δέν δύναται βεβαίως ἀκόμη νά γίνη λόγος περί νομικής ἐπιστήμης, δηλ. θεωρίας τοῦ δικαίου ἐν Ἑλλάδι. Ἀπαντάται

* Διευκρίνιση:

Στά κείμενα πού παρατίθενται ἔδω ἀπό ὅποιαδήποτε πηγή ἀκολουθεῖται η γραφή τοῦ πρωτότυπου· σέ λίγες περιπτώσεις ἔχει τροποποιηθεῖ ή στίξη. ὥστε τό κείμενο νά είναι πιό κατανοητό γιά τό σημερινό ἀναγνώστη. Οι ὑπογραμμίσεις πού ὑπάρχουν στά παρατίθέμενα κείμενα ἔγιναν κατά τή φάση ἐπιλογῆς (ἀπό τήν Ὁμάδα Ἐργασίας).

δημως εις τήν πρᾶξιν ἀξιόλογος νομική ἐμπειρία. Φορεῖς ταύτης είναι εις μέν τό δημόσιον οἱ ἔκφράζοντες τό πνεύμα τοῦ κοινοτισμοῦ παραστάται (ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαρχιῶν στὶς Ἐθνοσυνελεύσεις, τά μέλη τοῦ Βουλευτικοῦ) τῶν ἐπαναστατικῶν πολιτευμάτων καὶ οἱ κατελθόντες εἰς τήν Ἑλλάδα φαναριῶται, εἰς δέ τοις διωτικόν οἱ ἀνώτεροι κληρικοί».

β) Δ. 'Α. Ζακυθηνοῦ

'Η Τουρκοκρατία

('Αθῆναι 1957), σελ. 32:

«Τό νομικόν πρόσωπον τῆς Κοινότητος διώκετο ύπο τοῦ Επιτρόπων, δημογερόντων, ἀρχόντων, προεστώτων ἡ κοταζαμπάσηδων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμός ἐποικιλεῖ, ἡ δέ ἐντολὴ ἡτο ὡς ἐπὶ τό πολὺ ἐνιαύσιος. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἡσαν αἱρετοί εἰς σπανίας δημως περιπτώσεις διωρίζοντο ύπο τό τῶν ὄργανων τοῦ κυριάρχου. Ἐξελέγοντο ύπο τοῦ λαοῦ, συνερχομένου μετά τοῦ κλήρου εἰς γενικήν συνέλευσιν (κοινήν μάζων). Ἐνίστε ἡ συνέλευσις ἡτο περιωρισμένη.

‘Ἐν “Υδρφ καὶ Σπέτσαις, ἀπό τοῦ ἔτους 1803, πιθανώτατα δέ καὶ πρό αὐτοῦ, μόνον οἱ πλοιοκτῆται καὶ οἱ πλοίαρχοι είχον τό δικαίωμα τοῦ ἐκλεγείν. Ἀλλαχοῦ... οἱ δημογέροντες ἐξελέγοντο ἐμμέσως, δι' ἐκλεκτόρων. Κατ' ἄρχην ἐκλεξεῖμοι ἡσαν πάντες οἱ κάτοικοι. Εἰς τινας δημως Κοινότητας... δικαίωμα τοῦ ἐκλεγεσθαι είχον μόνον οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἀνωτάτης τάξεως».

γ) Ι. Τ. Βισβίζη

'Η Κοινοτική διοίκηση τῶν Ἑλλήνων κατά τήν Τουρκοκρατία

(στό περιοδ. *L'Hellenisme Contemporain*: τόμος ἀναμνηστικός στά 500 χρόνια ἀπό τήν ἄλωση, 1953) σελ. 189-191:

Τά πιο σημαντικά κοινά χαρακτηριστικά τῶν κοινοτήτων:

Μέλη ἑκάστης κοινότητος ἡδύναντο νά είναι μόνον ἐντόπιοι, μονίμως κατοικοῦντες εἰς αύτάς καὶ ὅντες ραγιάδες τῆς Υψηλῆς Πόρτας. Τήν ίδιότητα δέ τοῦ ραγιδ προσέδιδεν ἡ πληρωμή «κεφαλοχαρατζίου». Οἱ κατοικοῦντες εἰς τήν κοινότητα μονίμως, ἐστω καὶ ἐάν ἐπλήρωντον τούς ἄλλους φόρους, ὅχι δημως καὶ κεφαλοχαρατζόν, ἀπεκλείοντο πάσης μετοχῆς εἰς τάς κοινοτικάς συνελεύσεις καὶ ὑποθέσεις, πολύ δέ μᾶλλον τής διοικήσεως αύτης.

‘Ο ἀποκλεισμός οὗτος ἀφεώρα κυρίως τούς λεγομένους προστατευομένους, οἱ όποιοι, καὶ ἐάν ἡσαν Ἑλληνες, ἀπελάμβανον ἔνηνης προστασίας καὶ ἡσαν ὅχι μόνον ὑποπτοι εἰς τήν τουρκικήν διοίκησιν, ἀλλ' ἐξέφευγον καὶ τοῦ ἐλέγχου της.

Οι διοικοῦντες τάς κοινότητας, ὄνομαζόμενοι κοτζαμπάσηδες, δημογέροντες, γέροντες, ἐπίτροποι ἡ προεστοί, δέν διωρίζοντο παρά τήν τουρκικής ἀρχῆς, ἀλλ' ἐξελέγοντο ύπο τῶν κατοίκων. Ή ἐκλογή δέ αύτῶν συνήθως ἐπεκυροῦτο ύπο ταύτης.

‘Ο ἀριθμός τούτων δι' ἑκάστην κοινότητα ἡτο διάφορος, ἀλλά καὶ μεταβλητός.

Οι κοινοτικοί ἄρχοντες εἰς ὅλα σχεδόν τά μέρη ἐξελέγοντο δι' ἔν ἔτος, ἡδύναντο δέ νά ἐπανεκλέγωνται. Ή ἐκλογή τούτων ἡτο κατά κανόνα ἀμεσος καὶ ἐγίνετο ἔν κοινῇ συνελεύσει τῶν κατοίκων διά βοης. Υπῆρχον δημως καὶ κοινότητες ἔχουσαι ἔμμεσον, δι' ἐκλεκτόρων, σύστημα ἐκλογῆς, ώς λ.χ. τά Ψαρά, ὅπου ἐξελέγοντο 40 ἐκλεκτορες, οἱ όποιοι ἀνεδείκνυον τούς δημογέροντας.

‘Ἐκλέχιμοι δέν ἡσαν πάντες οἱ κάτοικοι. Εἰς τάς πλείστας τῶν ἐλληνικῶν περιοχῶν οὗτοι δημοροῦντο εἰς τάξεις. Ή τοιαύτη δέ διαίρεσις τῶν κατοίκων ἐποικιλλε κατά τόπους.

Καί ἀλλαχοῦ μέν αὕτη ἀπετέλει κοινωνικήν ἀπλῶς διάκρισιν (διαφορά ἐνδυμασίας, ἀπαγόρευσις ἐπιγαμίας μεταξύ προσώπων μή ἀνηκόντων εἰς τὴν Ιδίαν τάξιν κλπ.)· εἰς ἄλλα δέ μέρη προσέτι ἐπιρροήν εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, σπανίων δέ καὶ εἰς αὐτό τὸ Ιδιωτικόν.

Συνήθως ή διαιρέσις εἰς τάξεις ἀφεώρα τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι, ἐκλεγομένων ὡς δημογερόντων μόνον τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν. Οὕτω λ.χ. εἰς τάς Ἀθήνας ἐκ τῶν 4 κοινωνικῶν τάξεων, εἰς τάς ὅποιας διηροῦντο οἱ κάτοικοι, ή πρώτη, ή τῶν ἀρχόντων, εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι. Τό αὐτό ἰσχυειν εἰς τὴν "Ανδρον καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἡ ἀπονομή τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τούς ἐπιφανεστέρους λόγῳ καταγωγῆς καὶ πλούτου κατοίκους ἀπετέλει μέχρι τινός ἀνάγκην καὶ ἐδικαιολογεῖτο· καθόδον μεταξύ αὐτῶν εὐρίσκοντο οἱ πλέον μορφωμέναι καὶ οἱ παρέχοντες τὰ περισσότερα ἔχεγγυα καλῆς διοικήσεως, δεδομένου μάλιστα ὅτι οὗτοι συνήθως δέν ἐξήσκουν βιοποριστικόν ἐπάγγελμα καὶ είχον οὕτως εἰς τὴν διάθεσίν των ὅλον τόν ἀπαιτούμενον χρόνον πρός διοίκησιν τῶν κοινῶν.

Ἡ διάκρισις τῶν κατοίκων εἰς τάξεις σπανιώτατα είχεν ἐπίδρασιν ἐπί τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἀλλά καὶ ὅπου είχε, πρέπει νά τονισθῇ, διτί ἀπέβλεπεν εἰς τὸ συμφέρον αὐτῶν τούτων τῶν ἀποτελούντων τὴν τάξιν καὶ δέν ἐσκόπει εἰς τὴν ὠφέλειαν μιᾶς τάξεως εἰς βάρος ἑτέρας. Οὕτω λ.χ. εἰς τὴν Σίφνον οἱ κάτοικοι διηροῦντο, ἀναλόγως τῆς περιουσιακῆς των καταστάσεως καὶ τοῦ εἰδους τοῦ ἐπαγγέλματος, εἰς τρεις τάξεις. Καὶ εἰς μέν τάς δύο ἀνωτέρας ἰσχυειν ἀμιγές τὸ προικῷον σύστημα, εἰς δέ τὴν τρίτην τάξιν, τὴν ἀπορωτέραν, τό σύστημα τῆς κοινοκτημοσύνης τῶν συζύγων.

Ἀντιθέτως τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἀνήκειν εἰς δλους τούς κατοίκους ἀδιακρίτως κοινωνική τάξεως. Ὑπῆρχον δῆμως καὶ εἰς τοῦτο ἔξαιρέσιες, κατά τάς ὅποιας οἱ δημογέροντες δέν ἐξελέγοντο διά καθολικῆς ψηφοφορίας, ἀλλά μόνον παρ' ὥρισμένων τάξεων κατοίκων.

Οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες ἡμειβόντο. Τό ποσόν τῆς ἀμοιβῆς των, καθοριζόμενον ὑπό τῆς συνηθείας ἀνεγράφετο εἰς τό πρακτικόν (πατέντα) τῆς ἐκλογῆς των. Καὶ ἀλλαχοῦ μέν αὕτη ἡτο μόνον χρηματική, ὡς π.χ. εἰς τάς Ἀθήνας. Εἰς ἄλλα μέρη δέν ἐδίδετο ἀμοιβή εἰς χρῆμα, ἀλλά οἱ δημογέροντες ἐλάμβανον ὥρισμένα ἐκ τῶν ἐσόδων τῆς κοινότητος (λ.χ. τάς ποινικάς ὑπέρ τῆς κοινότητος ρήτρας, τινάς ἐκ τῶν κοινωνικῶν φόρων, ἔχαιρον ὀλικῶν ἡ μερικῶν ἀσυδοσιῶν κλπ.). Τούτο ἐγίνετο εἰς τὴν Μύκονον. Εἰς τινας κοινότητας ἐχορηγεῖτο εἰς τούς δημογέροντας καὶ ἀμοιβή εἰς χρῆμα καὶ ὥρισμένα ἐκ τῶν κοινωνικῶν ἐσόδων. Ὑπῆρχον δῆμοι καὶ κοινότητες, ὡς ή τῶν Ψαρῶν, εἰς τάς ὅποιας οἱ δημογέροντες οὐδεμίαν ἐλάμβανον ἀμοιβήν.

Ἄναφορικῶς πρός την διοίκησιν τῶν κοινοτήτων, τά καθήκοντα τῶν διοίκουντων αὐτάς ἡσαν πολλά καὶ εὐρέα.

Οἱ δημογέροντες ἔξεπροσώπουν τὴν κοινότητα εἰς τάς μετά τῶν Τούρκων σχέσεις καὶ είχον ύποχρέωσιν νά ἐμφανίζωνται ἐνώπιον οἰασδήποτε τουρκικῆς ἀρχῆς ἢ ἐπισκεπτομένου τόν τόπον τούρκου τιτλούχου. Τούτο ὅχι μόνον τούς υπέβαλλεν εἰς δαπάνας, διότι αἱ ἐπισκέψεις καὶ ύποδοχαί τῶν τούρκων ὑπαλήλων συνωδεύοντο συνήθως μέ δῶρα, ἀλλ' ἡτο ἐνίστε καὶ ἐπικίνδυνον. Διά τούς λόγους δέ αὐτούς αἱ διδόμεναι εἰς τούς δημογέροντας ἀμοιβαί ἡσαν δικαιολογημέναι.

Αἱ συμβάσεις τῆς κοινότητος, ἐν αἷς καὶ αἱ τοῦ δανεισμοῦ, συνήπτοντο συνήθως ἐπ' ὄνδματι τῶν διοίκουντων αὐτάς προσωπικῶς. Ἐπειδή δέ δι' αὐτῶν

άνελαμβάνοντο πολλάκις χρηματικά ύποχρεώσεις έκ μέρους τῶν δημογερόντων, εἰς τὸ πρακτικόν τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐτίθετο εἰδικὴ ρήτρα, διά τῆς ὥρος τούς ἐδίδετο ὑπόσχεσις ὅτι θ' ἀπεζημιοῦντο διά πᾶσαν χρηματικήν ζημίαν, τήν ὥρος ἡθελον ὑποστῆ χάριν τῶν κοινῶν ὑποθέσεων.

Μεταξύ ὅμως τῶν σπουδαιοτέρων ἔργων τῆς κοινοτικῆς διοικήσεως ἡτο ἡ οἰκονομική διαχείρισις, καὶ μάλιστα ἡ τῶν φόρων, τῶν τε διδομένων εἰς τόν· κυριάρχον ὡς καὶ τῶν ὑπέρ τῆς κοινότητος.

2

α) Ρήγα Βελεστινλῆ
Νέα Πολιτική Διοίκησις (1797)
(ἀρθρα 2, 5, 7, 10, 22)

Ρήγα Βελενστινλῆ
τά Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου
(ἀποσπάσματα)

- "Αρθρον 2: Αὐτά τά φυσικά δίκαια είναι: πρώτον, τό νά είμεθα ὅλοι ἴσοι καὶ ὄχι ὁ ἔνας κατώτερος ἀπό τὸν ἄλλον· δεύτερον, νά είμεθα ἐλεύθεροι καὶ ὄχι ὁ ἔνας σκλάβος τοῦ ἄλλουν· τρίτον, νά είμεθα σίγουροι εἰς τὴν ζωὴν μας καὶ κανένας νά μήν ἡμπορεῖ νά μᾶς τὴν πάρει ἀδίκως καὶ κατά τὴν φάντασίαν· καὶ τέταρτον, τά κτήματα, ὅπού ἔχομεν, κανένας νά μήν ἡμπορεῖ νά μᾶς ἐγγίζει, ἀλλά νά είναι ιδικά μας καὶ τῶν κληρονόμων μας.
- "Αρθρον 5: "Ολοι οι συμπολῖται ἡμποροῦν νά ἔμβουν εἰς ἀξίας καὶ δημόσια ὀφίκια. Τά ἐλεύθερα γένη δέν γνωρίζουν καμμίαν ἀξίαν προτιμήσεως εἰς τάς ἐκλογάς των, παρά τὴν φρόνησιν καὶ τὴν προκοπήν, ἔγουν καθένας, ὅταν είναι ἄξιος καὶ προκομένος διά μίαν δημοσίαν δούλευσιν, ἡμπορεῖ νά τὴν ἀποκτήσει. 'Εξ ἐναντίας δέ μήν ὅντας ἄξιος, ἀλλά χυδαίος, δέν πρέπει νά τῷ δοθεῖ: διότι μήν ἡξέροντας, πῶς νά τὴν ἐκτελέσει, προσκρούει καὶ βλάπτει τό κοινόν μέ τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ἀνεπιτηδειότητά τού.
- "Αρθρον 7: Τό δίκαιον τοῦ νά φανερώνομεν τὴν γνώμην μας, τόσον μέ τὴν τυπογραφίαν, ὅσον καὶ μέ ἄλλον τρόπον· τό δίκαιον τοῦ νά συναθροιζόμεθα εἰρηνικῶς· ἡ ἐλεύθερία κάθε εἰδους θρησκείας, Χριστιανισμοῦ, Τουρκισμοῦ, 'Ιουδαϊσμοῦ καὶ τά λοιπά, δέν είναι ἐμποδίσμένα εἰς τὴν παρούσα διοίκησιν.
"Οταν ἐμποδίζονται αὐτά τά δίκαια, είναι φανερόν, πώς προέρχεται τοῦτο ἀπό τυραννίαν ἢ πώς είναι ἀκόμη ἐνθύμησις τοῦ ἔξοστρακισθέντος δεσποτισμοῦ, ὅπού ἀπεδίωξαν.
- "Αρθρον 10: Κανένας ἀνθρωπος νά μήν ἐγκαλεῖται εἰς κριτήριον, νά μή πιάνεται ἀπό τούς ἀνθρώπους τοῦ κριτοῦ καὶ νά μή φυλακώνεται κατ' ἄλλον τρόπον, παρά καθώς διορίζει ὁ νόμος· ἔγουν: ὅταν πταίσει ὁ ἀνθρωπος καὶ ὄχι κατά τὴν φαντασίαν καὶ θέλησιν τοῦ κριτοῦ. Κάθε κάτοικος ὅμως ὅταν κραχθεῖ εἰς τὴν κρίσιν ἡ κατά νόμου πιασθεῖ ἀπό τούς ὑπηρέτας τοῦ κριτηρίου, πρέπει νά ὑποταχθεῖ εύθύνη καὶ νά πηγαίνει νά κριθεῖ: διατί ἂν ἀντισταθεῖ καὶ δέν θέλει νά πηγαίνει εἰς τὴν κρίσιν, γίνεται πταίστης· καὶ ἀρκετόν σφάλμα είναι, ὅταν ὁ νόμος κράξει κανέναν ἀνθρωπον καὶ ἐκείνος ἀντιστέκεται μέ τό

κακόν καὶ δέν ύπακούει νά πηγαίνει, οντας σίγουρος, ὅτι δέν παιδεύεται, ἂν είναι ἀθώος.

”Αρθρον 22: “Ολοι χωρίς ἔξαρτεσιν ἔχουν χρέος νά ἡξεύρουν γράμματα. ‘Η πατρίς ἔχει νά καταστήσει σχολεῖα εἰς ὅλα τά χωρία διά τά ἀρσενικά καὶ τά θηλυκά παιδιά. ’Εκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μέ τήν ὅποιαν λάμπουν τά ἐλεύθερα ἔθνη. Νά ἔξηγοῦνται οἱ παλαιοὶ ιστορικοὶ συγγραφεῖς, εἰς δέ τάς μεγάλας πόλεις νά παραδίδεται ἡ γαλλική καὶ ἡ ιταλική γλώσσα: ἡ δέ ἐλληνική νά είναι ἀπαραίτητος.

(Ρήγα, Νέα Πολιτική Διοίκηση, α' ἑκδοση, 1797)

β) Ἀνωνύμου, **Ἐλληνική Νομαρχία**

(1808), ἑκδοση Γ. Βαλέτα

(1957), σελ. 59:

«‘Η ἐλευθερία εύρισκεται εἰς ὅλους, ώσάν ὅποι ὅλοι κοινῶς τήν ἀφιέρωσαν εἰς τούς νόμους, τούς ὅποιους διέταξαν (=συνέταξαν) αὐτοί οἱ Ἰδιοι, καὶ ὑπακούοντάς τους καθείς ύπακούει εἰς τήν θέλησίν του, καὶ είναι ἐλεύθερος».

γ) Ἀδ. Κοραῆ,

Σημειώσεις εἰς τό προσωρινόν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος

(το Σύνταγμα τῆς Ἐπιδάυρου) τοῦ ἔτους 1822, ἑκδ. Θ. Βολίδου (1933), σελ. 39-40.

«Ἀφοῦ οἱ Ἑλληνες λάβωσιν ἄνεσιν ἀπό τούς κατά τοῦ τυράννου πολέμους, διά νά συντάξωσιν ὄριστικῶς τήν μέλλουσαν αὐτῶν πολιτείαν, νά τήν συντάξωσιν, ἀκολουθοῦντες κατά πάντα τό πολιτικόν σύστημα τῶν Ἀγγλαμερικανῶν, εύστημα, μαρτυρούμενον καὶ ἀπό τήν κρίσιν ὅλων τῶν πολιτικῶν φίλοσοφων, καὶ ἀπό τήν ισχυροτέραν πάσης ἀποδείξεως, τήν πείραν, ὅτι είναι παρά τάς σπημεινάς δλας εύνομουμένας πολιτείας τό τελειότερον. Ἔάν δέ τό Ἑλληνικόν Ἐθνος, ἐπιθυμεῖ νά συντάξῃ πολιτείαν, καὶ πολιτείαν ἀβασιλευτον, ἔχει... ἔτοιμον παράδειγμα ν' ἀκολουθήσῃ τῆς Ἀγγλαμερικανικῆς πολιτείας τό σύνταγμα».

δ) Ἀδ. Κοραῆ, **Ἀπαντά,**

Ἑκδ. Γ. Βαλέτα, Α2, σ. 783:

«Ἡ Ἑλλάς νά μείνῃ, ώς ἐψηφίσθη καταρχάς, ἀβασίλευτος καὶ Πολιτεία αὐτόνομος, κυβερνωμένη ἀπό Βουλήν ἀντιπροσώπων ἐκλεγομένων κατ' ἔτος ἀπό τόν λαόν... καὶ ἀπό Γερουσίαν ἐκλεγομένην κατά διετίαν... καὶ ἀπό ἔνα Κυβερνήτην κυβερνῶντα τετραετίαν, κατά τόν Κυβερνήτην τῆς Ἀγγλαμερικανικῆς Πολιτείας... Νά παρακαλέσωμεν δέ τούς Βασιλεῖς τῆς Εύρωπης νά μή μᾶς δώσουν βασιλέα καὶ μόνον νά ζητήσωμεν τήν Προστασίαν τῶν Γάλλων... μόνον δέ τούς Γάλλους νά δεχθῆ ἡ Ἑλλάς Προστάτας της καὶ συμβούλους καὶ ὅχι ἄλλους».

3 Βλέπε πιό πάνω σημ. 1α (Ν. Πανταζόπουλου)

4 (a) Μεσσηνιακή Γερουσία τῆς 25 Μαρτίου 1821, πού μέ τήν Πράξη τῶν Καλτε(τ-)ζῶν (26 Μαΐου 1821) διευρύνεται σέ Πελοποννησιακή Γερουσία. Βλέπε καὶ τήν ἐπόμενη σημείωση 5.

(β) Γερουσία τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Στίς 4 Νοεμβρίου 1821, μέ πρωτοβουλία τοῦ

Αλ. Μαυροκορδάτου, συνήλθε στό Μεσολόγγι συνέλευση 30 άντιπροσώπων τής Δυτικής Στερεάς. Περάτωσε τό όργανο της στίς 9 Νοεμβρίου ψηφίζοντας τόν **'Οργανισμόν τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἐλλάδος**, με τόν όποιο συγκροτήθηκε τοπική προσωρινή Διοίκησις, πού ή θητεία της δριζόταν ώς δτού «όργανοισθή ἡ σταθερά (κεντρική) διοίκησις». (Βλέπε: *'Α. Μάμουκα, Τά κατά τήν Ἀναγέννησην τῆς Ἐλλάδος, Α' 26 καὶ ἔξης.*)

- (γ) **Γερουσία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐλλάδος** ἡ **'Αρειος Πάγος**. Στίς 15 Νοεμβρίου 1821 συνήλθε στά Σάλωνα ὑστερά ἀπό πρωτοβουλία τοῦ Θ. Νέγρη ἡ Συνέλευση 70 άντιπροσώπων τῆς **'Ανατολικῆς Στερεάς**. Ψήφισε τή **Νομικήν Διάταξιν τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἐλλάδος** ἡ **'Οργανισμόν τοῦ Ἀρείου Πάγου** (Βλέπε, *'Α. Μάμουκα, τά κατά τήν Ἀναγέννησην, Α' 43 καὶ ἔξης).*
- (δ) Οι άντιπρόσωποι τῶν Κρητῶν στούς **'Αρμένους** (22 Μαΐου 1822) ψήφισαν τό **Προσωρινόν Πολίτευμα τῆς Νήσου Κρήτης**, ἔχοντας αύτοί ώς πρότυπο τό **Σύνταγμα τῆς Ἑπιδαύρου** πού είχε προηγηθεῖ (Βλέπε, *Μάμουκα, δ.π., Γ' 122 καὶ πέρα.*)

Πάντως ἡ **Β' Ἐθνοσυνέλευση** (δημος θά δοῦμε στό ἐπόμενο κεφάλαιο) ἔκρινε ἀναγκαῖο νά καταργήσει δλους τούς τοπικούς ὄργανισμούς, τίς άντιστοιχες Γερουσίες καί Διοικήσεις.

5

Σχετικά μέ τήν Πράξη τῶν Καλτετζῶν παραθέτουμε:

(α) Ἀφήγηση τοῦ 'Ι. Φιλήμονα

(Δοκίμιον Ἰστορικόν τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Γ' 293-4):

«Μόλις περί τά τέλη Μαΐου καί μετά τήν κρίσιμον μάχην τοῦ Βαλτετσίου συνήλθον ἐν τῇ ιερῷ μονῇ τῶν Καλτετζῶν πολλοί διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου πρόκριτοι καί τινες ὀπλαρχηγοί ἀμοιβαίως εἰδοποιηθέντες. Ἐκλογαί τακτικαί καί πληρεξουσιότητες ούδαμου χώραν ἔλαβον οὐχί ώς ἀγνοούμένης τῆς ἀρχῆς ἀυτῆς ἐν τῇ τού χρήσοις δημογεροντικόν σύστημα: ἐστηριζετό, ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς, καίτοι ἐνεργούμένης ἀτελῶς, ἀλλ' ώς μή συγχωρουμένου ἐκ τῶν περιστάσεων μέτρου τοιούτου. Καί ἄλλως δέ, τίνες ἄλλοι ἥθελον ἔχειν τότε τάς ψήφους τῶν ἐπαρχιῶν, ἐάν αύταί ήσαχαζον ἐκ τοῦ πολέμου καί ἐψηφοφόρουν; Πραγματικῶς ἀπό τῆς συνελεύσεως ταύτης ἐλίπον διάφορα πρόσωπα ὑπολήψεως καί ἐπιρροής, ἡ ώς ἀναγκαιότερα δάση ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ἡ ώς προφυλάσσοντα ἀυτά ἀπό τοιούτων πρώτων δοκιμών ἐν συνόλῳ δόμως ἐπαρουσίαζεν αὕτη ἔξοχόν τι, διότι ἀντιπροσύπευε τήν πολιτικήν ἀνάστασιν τῆς Ἐλλάδος μετά δουλείαν σκληράν τοσούτων αἰώνων.

Προεδρεύοντος τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλου αύτοδικαίως καί γραμματεύοντος τοῦ Ρήγα Παλαμίδου **αὐθορμήτως**, ἡ συνέλευσις αὕτη ἐπί μίαν ώς ἔγγιστα διήρκεσεν ἐβδομάδα, ώς ἀρξαμένη καί περαιώσασα τάς ἐργασίας ἀυτῆς διά μιᾶς πράξεως, ἦν ὡνόμασεν **«ἀποδεικτικόν καί κυρωτικόν γράμμα»**. Τό πρακτικόν τοῦτο, συντεταγμένον καθ' ὅν ἐγράφοντο τύπον τά ἐφοδιαστικά τῶν δημογερόντων καί προεστώτων τῶν ἐπαρχῶν, **περιείχε τό ἄλφα καί τό ωμέγα** τῶν γενομένων σκέψεων. Ἀντί παντός ἄλλου τίτλου ἔφερεν ἐπί κεφαλῆς τό γλυκύν καί περιληπτικόν ὄνομα **«Πατρίς»** καί ώς ἐξ ὀνόματος αὐτῆς περιείχε μέν τά διοικήσοντα πρόσωπα, ὡρίζε δέ καθήκοντα καί ὀδηγίας τινάς διά φράσεων γενικῶν, καί ώς κορωνίδα δλων ἐπέθετε τήν ἀμοιβαίν τήθικήν πίστιν μεταξύ

Γερουσίας καί λαοῦ, ὃν ἐκάλει «δῆμον». Πᾶν ἀλλο ἀπεταμεύετο εἰς τὴν πάρα τῆς θείας προνοίας φώτισιν τῶν κεκλημένων εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου.

Συγκροτηθεῖσα ἡ συνέλευσις αὕτη ἐν τῷ μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων, προώρισται βεβαίως, ὅπως ἀποφασίση ἄνευ παρατάσεων καὶ ἀκριβολογιῶν ἀπλουστάτην τινὰ διοικητικήν σύνθεσιν· ἀλλ' ὅμως τοιαύτη πίστις καὶ τόσῳ ἀπόλυτος παραχώρησις ἔξουσίας ἐμφαίνουσι καθαρῶς, οἷαν ἔσωζον οἱ ἄνθρωποι αὐτῆς θρησκευτικήν προσήλωσιν πρός τὸ ὑπέρτατον "Ον, ἀνατιθέμενοι τά δργανα τῆς νέας καθισταμένης ἔξουσίας εἰς μόνην τὴν συνείδησιν ἔαυτῶν καὶ εἰς τὴν ὁδηγίαν τοῦ ὑπερτάτου τούτου "Οντος".

(β) Ἀφήγηση τοῦ Ν. Σπηλιάδη

('Απομνημονεύματα, Α', 143-144)

Μετά τὴν ἐν Βαλτέτσι νίκην ἥλθε καὶ ὁ Π. Μαυρομιχάλης μέ έκατον Μανιάτας εἰς τὸ Λεοντάρι, ὅπου ἀπῆλθον καὶ τινες τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου, καὶ παραλαβόντες αὐτὸν, μετέβησαν εἰς τὴν μονήν τῶν Καλτεζιῶν, καὶ αὐτόθι συνήλθον καὶ ἄλλοι, ὅσοι οἱ τυχόντες, καὶ σκεψάμενοι περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων, ζητήσαντες καὶ λαβόντες τὴν γνώμην τῶν προκρίτων "Υδρας καὶ Σπετσῶν, ἔσυστησαν Γερουσίαν, καὶ ἐψήφισαν πρόεδρον αὐτῆς τὸν Μαυρομιχάλην, κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔγγραφον·

«Ἄριθμός πρῶτος, πατρίς.

»Η γενικὴ εύταξία τῶν ὑποθέσεων τῆς πατρίδος μας Πελοποννήσου καὶ ἡ αἰσία ἕκβασις τοῦ προκειμένου Ιεροῦ ἀγῶνος περὶ τῆς σεβαστῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους μας, ἐπειδὴ καὶ ἀναγκαίως ἀπῆτουν τὴν γενικήν συνέλευσιν καὶ σκέψιν, συνηθροίσθημεν ἐπὶ τούτῳ οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀπό μέρους τῶν ἐπαρχιῶν μας, ἔχοντες καὶ τὴν γνώμην καὶ δλῶν τῶν λοιπῶν ἀπόντων μελῶν, κατὰ τὴν σεβαστὴν μονήν τῶν Καλτεζιῶν, κατ' εὐλογὸν κοινῆν ἡμῶν γνώμην καὶ ἀπόφασιν καὶ δλῶν τῶν ἀπόντων, ἐκλέξαντες τούς φιλογενεστάτους κυρίους, τόν τε ἄγιον Βρεσθένης Θεοδώρητον, Σωτήριον Χαραλάμπους, Ἀθανάσιον Κανακάρην, Ἄναγ. Παπαγιαννόπουλον, Θεοχάρην Ρέντην καὶ Ν. Πονηρόπουλον, καθ' ὑπακοήν καὶ συγκατανέυσιν καὶ αὐτῶν εἰς τὴν κοινῆν ἡμῶν ταύτην πρότασιν. Τούς διορίζομεν δέ νά παρευρίσκωνται μετά τοῦ ἐνδοξοτάτου κοινοῦ ἀρχιστρατήγου μας Πετρόμπετη Μαυρομιχάλη, καὶ πάντες οἱ ἄνωθεν ἐπέχοντες τὴν Γερουσίαν δλου τοῦ δήμου τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου, προηγουμένου τῆς ἐνδοξότητός του, νά συσκέπτωνται προβλέπωσι καὶ διοικῶσι καὶ κατά τό μερικόν καὶ κατά τό γενικόν ἀπάσας τάς ὑποθέσεις, διαφοράς καὶ πᾶν δ, τι συντείνει εἰς τὴν κοινῆν εὔταξίαν, ἀρμονίαν, ἔξιοικονδημήσιν τε καὶ εὐκολίαν τοῦ Ιεροῦ ἀγῶνος μας καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον ἡ θεία πρόνοια τούς φωτίσει καὶ γνωρίσωσιν ὀφέλιμον, ἔχοντες κατά τοῦτο πᾶσαν πληρεξουσιότητα χωρίς νά ἐμπορῇ τινας ν' ἀντιτείνῃ ἡ νά παρακούση εἰς τά νεύματα καὶ διαταγάς των· καὶ τοῦτο τό ὑπούργημά των καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκλογή θέλει διατρέξει, καὶ θέλει ἔχει τό κύρος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπολίτεας καὶ δευτέρας κοινῆς σκέψεως. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀπό τό μέρος των ειλικρινοῦς, ἀπαθοῦς, καὶ μετά τῆς δυνατῆς ἐπιμελείας καὶ σκέψεως εἰς τό ἄνωθεν ὑπούργημά των ἔξακολουθίας, καθώς καὶ τῆς ἀπό τό μέρος ἡμῶν τε καὶ δλῶν τῶν ἀπόντων ὑπακοῆς καὶ ἄνευ τρυγος ἀντιστάσεως, προφασιολογίας καὶ ἀναβολῆς τῆς ἔξακολουθίας, καὶ ἐνεργείας τῶν νευμάτων καὶ διαταγῶν των, ἐλάβομεν ἀμφότερα τό μέρη τὸν πρέποντα σόκρον ἐνώπιον τοῦ 'Υψίστου Θεοῦ, ἐν βάρει συνειδότος καὶ τῆς τιμῆς μας, καὶ οὕτως ἐπεδόθη αὐτοῖς τό παρόν ἐνυπόγραφον ἀποδεικτικόν καὶ κυρωτικόν γράμμα μας. 1821 ματίου 26.

«"Ελους" Ανθιμος, Π. Κρεββατάς, Δ. Καραμάνος, Π. Ζαφειρόπουλος, 'Αθ. Γρηγοριάδης, 'Αθ. Κ. Κυριακός, Πέτρος Σαλομώνος, Μανόλης Μελετόπουλος, Μιχάλης Κομητᾶς, Βασίλειος Σακελλαρίου, 'Αναγν. Παπαγεωργίου, Ν. Πετιμεζᾶς και ἀδελφοί μου, Κωνστ. Χρυσανθακόπουλος και ἀδελφοί, Δημ. Μέλιος μετά τῶν λοιπῶν καπιτανέων Ἀρκαδίας, ὁ Πρωτοσύγκελος Ἀμβρόσιος τοῦ ἄγιου Χριστιανούπολεως, Κανέλλος Δελιγιάννης, Ν. Ταμπακόπουλος, Δ. Παπατσιώνης, Κωνστ. Ζαφειρόπουλος, Ν. Σπηλιωτόπουλος, Παναγ. Μερίκας, Θεοδ. Πουλόπουλος, Παναγ. Γολόπουλος, Σακελλάριος Παπαφώτου, Γ. Ἀγαλόπουλος, Αναγν. Τζιορτζάκης, Ν. Παλλαδάς, 'Αθανάσιος Κυριακός, Ρήγας Παλαμίδης, Παπαπαναγιώτης Παπαλεξίου».

‘Η Γερουσία αὕτη μετέβη εἰς Στεμνίτζαν, κωμόπολιν τῆς Καρυταίνης, ώς εἰς τόπον παρέχοντα ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν, διά νά ἐνεργῇ τά χρέη της· ἐπομένως ἦλθεν εἰς τά Τρίκορφα, ὅπου καὶ διέμενε. Διέταξε δέ καὶ συνεστήθησαν εἰς δλας τάς ἐπαρχίας τοπικά συστήματα, εἰς ἄλλας μὲν Ἐφορεῖαι, εἰς ἄλλας δέ Δημογεροντεῖαι εἰς δέ τήν Καλαμάταν διωρίσθησαν δώδεκα καὶ ὠνομάσθησαν Σύγκλητος. Προσέλαβον δέ καὶ γραμματέα, τόν ὅποιον ὠνόμασαν Ἀρχικαγγελάριον. Τά δέ χρέη τῶν συνίσταντο εἰς τό νά φροντίζωσι διά τήν εύταξιαν καὶ ἡσυχίαν τοῦ τόπου, διά τήν ἀποστολήν εἰς τά στρατόπεδα τῶν δυναμένων νά φέρωσι τά ὄγλα πολιτῶν, καὶ τήν προμήθειαν τῶν τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων καὶ λοιπῶν ἀναγκαίων· ἡ δέ Γερουσία δέν ἡτον ἀσυντελής εἰς τό ἔθνος...]

6

Σημειώθηκαν διάφορα ἐπεισόδια (στά βέρβαινα, στά Τρίκορφα) τό καλοκαίρι τοῦ 1821 (ὕστερα ἀπό τήν ἄφιξη τοῦ Δ. 'Υψηλάντη) μεταξύ προκρίτων ἀπό τό ἔνα μέρος καὶ ὀπλαρχηγῶν καὶ στρατιωτῶν ἀπό τό ἄλλο.

Παραθέτουμε σχετικές ἀφήγησεις τῶν:

(a) **Ν. Σπηλιάδη**
'Απομνημονεύματα
(Α' 203-13)

‘Ἐν ᾧ δέ ὁ Γ. ἐπίτροπος (ό 'Αλέξανδρος 'Υψηλάντης) τῆς Ἀρχῆς, ώς ἐγκληματίας ἡ ὡς αἰχμάλωτος πολέμου θεωρούμενος ὑπό τῆς Αύστριας, καθείργεται, ὁ πληρεξούσιος ἐκείνου Δημήτριος 'Υψηλάντης ἔφθασεν εἰς τήν Ἐλλάδα, καὶ τήν 8 Ιουνίου ἀπέβη εἰς τήν νῆσον "Υδραν, συνωδευμένος ἀπό τὸν Παναγιώτην Α. 'Αναγνωστόπουλον, τόν Γ. Τυπάλδον Κοζάκην καὶ ἄλλους. Ἐφθασε δέ δότε ἡ παρουσία του, πρό πάντων διότι τό κίνημα τοῦ ἀδελφοῦ του ἀπεδοκιμάσθη ἀπό τόν Αὐτοκράτορα 'Αλέξανδρον, δέν ἡτο δυνατόν ν' ἀποτελέσῃ εύχης ἄξια δ' ἐαυτόν καὶ διά τήν πατρίδα, καθότι εἴπετο νά περιμένη ἀπό τήν τύχην ἐκείνου τήν δύναμί του· καὶ μ' ὅλον τούτο εἰς τήν ἐνεστώσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν ὠφέλησε μεγάλως, ἐπειδή οι μέν Τούρκοι ἀκούσαντες δτι ὁ 'Υψηλάντης ἔφθασεν ἀπό τήν 'Ρωσίαν, ἀπενεκρώθησαν, συμπεράναντες δτι ἡ ἐπαγάστασις τῶν Ἐλλήνων ἡτον ἔργον τῆς 'Ρωσίας, ώς ἐπιμόνως καὶ ὁ Σουλάτονος καὶ ἄπαις η Εύρώπη τοιαύτην τήν ἔθεωρησαν· οι δ' "Ελληνες ἐν γένει ἥπισαν πολύ πλέον νά ἐπιτύχωσιν εἰς τόν ἄγωνά των....

Παρουσιασθεῖς εἰς "Υδραν ὡς πληρεξούσιος τοῦ Γ. ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς, ὑποδέχεται καὶ ἀναγνωρίζεται ὑπό τῶν προκρίτων· μεταβαίνει εἰς Σπέτσας καὶ ἀναγνωρίζεται ὡσαύτως· ἐκείθεν μεταβαίνει εἰς "Αστρος συνωδευμένος μέ τόν ἐπίσκοπον Βρεσθένης, ἐπί τούτω σταλέντα ὑπό τῶν Πελοποννήσων, ὅπου, ἀφ' ού τόν ὑπεδέχθησαν τά μέλη τῆς Γερουσίας καὶ πολλοί τῶν προκρίτων τῆς

Πελοποννήσου καί τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καί τῶν Νήσων, καί τῶν ὀπιλαρχηγῶν καί στρατιών, μετέβησαν δόλοι εἰς τὸ ἐν Βερβένοις στρατόπεδον νά συμβουλευθῶσι περὶ τῶν πραγμάτων. Αὐτόθι ὁ Ὑψηλάντης ἀνέγνω τὸ ἔγγραφον, δι' οὐ ἀποκαθίστατο πληρεξούσιος τοῦ Γ. ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς, καί οἱ "Ἐλληνες ἐπευφήμησαν.....

Τότε οἱ ὀλιγαρχικοί τὸν διεφίλονείκησαν τὸ δικαίωμα τῆς ἐπ' ὄνόματι του παραδόσεως τοῦ εἰρημένου φρουρίου, τὸν εἶπον ὅτι ἔπρεπε νά παφαδοθῇ ἐν ὄνόματι τοῦ ἔθνους; καί τὸν δίδουσι νά ἐννοήσῃ ὅτι δέν τὸν ἀναγνωρίζουσιν ὡς τοιούτον ὅποιος ἐπαρουσιάσθη, καί δέν τὸν παραχωροῦσι τὴν ἔξουσίαν, τὴν ὅποιαν ἐν ὄνόματι τῆς Ἀρχῆς τῆς ἐταιρείας ἀντιποιεῖται. **Αὐτοί ζητοῦσι νά ἐπικυρώσῃ τὴν Γερουσίαν των**, νά διευθύνῃ δέ τὰ πράγματα, καί νά κινῇ τὰ στρατεύματα, παρά τῶν συγγενῶν καί τῶν οἰκείων των διοικούμενα, **κατά τάς ἀποφάσεις τῆς Γερουσίας**, ἡτις ἐμελλε νά ἡναι τὸ συμβούλιον του· πρό δλίγου μάλιστα ἐφρόνουν νά τὸν ψηφίσωσι καί αὐτὸν ἀπλοῦν μέλος, μίαν καί μόνην ψῆφον ἔχοντα εἰς τὰς ἀποφάσεις της. 'Ο δέ Ὑψηλάντης κατά τὴν ἔννοιαν τοῦ τίτλου, πληρεξούσιος τοῦ Γ. ἐπιτρόπου, ἀναπτυχθεῖσαν ύπο τοῦ Νεοφύτου Βάμβα, τὸν ὄποιον ἔχει ἀρχικαγγελλάριον καί σύμβουλον, **ἐννοεῖ νά ἡναι ὑπέρτατος ἄρχων** καί νά διευθύνῃ τὰ τε πολιτικά καί τὰ πολεμικά κατά τίνας δρους· νά ἡναι δέ ὁ πληρεξούσιος ἀρχιστράτηγος τῆς Ἑλλάδος, καί τὰ στρατεύματα νά ἔχαρτωνται καί νά διευθύνωνται ἀπολύτως ἀπό αὐτῶν· θέλει καί νά διορισθῇ ἀντί τῆς Γερουσίας εἰδός τι συμβουλίου, νά χρησιμεύση ὡς φροντιστήριον, διά νά προμηθεύῃ τ' ἀναγκαία διά τὸν πόλεμον...

'Ο Ὑψηλάντης δίδει καί **ἔγγραφον σχέδιον** εἰς τέλος, διαλαμβάνον «Νά συστηθῶσιν ἔφορεῖαι εἰς τὰς εἰκοσιτέσσαρας ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου, ἐκλεγομένων πέντε ἐφόρων ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων καί φρονιμωτέρων, οἵτινες νά φέρωσιν ἔγγραφον πληρεξουσιότητος ύπο τῶν ἐκλογέων, καί νά δίδωσιν ἔγγράφως ὑπόσχεσιν εἰς τὸν πληρεξούσιον περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν χρεῶν των. Οἱ ἔφοροι οὔτοι νά ἐκλέξωσιν ἀναμεταξύ των τόν ἀξιώτερον καί νά τὸν στείλωσι μέλος τῆς γενικῆς βουλῆς μέ πληρεξουσιότητα, καί ἡ ἐκλογή του νά ἐπικυρώνεται ἀπό τὸν πληρεξούσιον· οἱ λοιποὶ τέσσαρες ὁ μὲν νά φροντίσῃ διά τὰς τροφάς καί λοιπά ἀναγκαῖα τοῦ στρατοῦ· ὁ δέ νά στρατολογήται καί νά προμηθεύῃ πυρίτιδα καί λοιπά διά τὸν πόλεμον· ὁ δέ νά προμηθεύῃ τὰ ἀναγκαιοῦντα φορτγάζω· ὁ δέ νά εἰσπράττῃ τὰς συνεισφοράς τῶν δημογενῶν καί τὰ παρά τῆς βουλῆς διορισθεῖσμενα δοσίματα. Οὔτοι νά ἔχωσιν ὑπόεφόρους εἰς τὰς πόλεις καί τὰ χωρία ἐκάστης ἐπαρχίας, οἵτινες νά ὑποτάσσωνται εἰς τὰς διαταγάς τῆς βουλῆς. Οἱ εἰκοσι τέσσαρες ἔφοροι ἀπότελοῦσι τὴν βουλήν, καί πρόεδρος ταύτης είναι ὁ πληρεξούσιος· ἐνεργοῦσι διά τῶν πλειόνων ψήφων, καί εἰς διχοψηφίαν ἡ ψῆφος τοῦ προέδρου ὑπερισχύει· ἐξ ὧν οἱ μὲν διορίζονται ταμίαι ὑπόλογοι τῶν εἰσιπραττομένων κατά μῆνα· οἱ δέ νά εἰσιπράττωσι τὰ δοσίματα, οἱ δέ νά δαπανῶσιν, οἱ δέ νά προνοῶσι τῶν ἀναγκαίων τοῦ στρατοῦ· οἱ δέ νά φροντίζωσι τὴν σύναξιν τῶν γεννημάτων ἀπό τὰ τουρκικά κτήματα καί ἄλλων τακτικῶν δοσιμάτων εἰς προϊόντα τῆς γῆς. 'Η ἐθνική βουλὴ θέλει είναι τὸ ἀνώτατον κριτήριον· οἱ ἔφοροι θ' ἀποτελῶσι τὸ δεύτερον κριτήριον, καί οἱ ὑπόεφόροι τὸ τρίτον. 'Ο πληρεξούσιος ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος ἡ τοῦ μεταβάλλειν τὴν ποινήν τοῦ θανάτου.' » **'ΑΛλ' οἱ ὀλιγαρχικοὶ προβάλλουσιν ίδικόν των σχέδιον ὡς ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ.** » 'Ο λαός ἐκάστης ἐπαρχίας νά ἐκλέγῃ τούς ἀξιωτέρους τῶν κατοίκων διά τῶν ψήφων, καί νά τούς διδῃ πληρεξουσιότητα διά νά ἐκλέξωσι τούς γενικούς ἐφόρους ἐξ τὸν ἀριθμόν· οὔτοι δέ μέ τούς παρά τοῦ λαοῦ

έκλειται για τούς ύποεφόρους των πόλεων και χωρίων. Οι Γ. έφοροι νά φροντίζωσι διά την οικονομίαν και κυβέρνησιν της τε πολιτικής και στρατιωτικής, και εις τούτο θέλουν δόγηει και διατάττει και τούς ύποεφόρους. Οι Γ. έφοροι θέλουν έκλεγει τόν άξιώτερον άναμεταξύ των και νά τόν στέλλωσι μέλος της Γερουσίας της Πελοποννήσου. Οι σταλησόμενοι έξι έκαστης έπαρχίας εικοσιτέσσαρες Γερουσιασταί μετά τού ένδοξοτάτου Π. Μαιρομιχάλη, προηγουμένου κατά τό έντονο Καλτεζιαίς γενόμενον σύστημα, θέλουν έπεχει τήν Γερουσίαν τού λαού της Πελοποννήσου. Αὕτη δέ ή Γερουσία νά παρευρίσκεται μετά τού 'Υψηλοτάτου πρίγκιπος Δημητρίου 'Υψηλάντου, άπεσταλμένου παρά τού Γ. έπιτρόπου της 'Αρχῆς, και συμφώνων νά σκεπτώνται και μέ φήφους ν' άποφασίζωσι και διοικώσι τα πολιτικά και στρατιωτικά εις τρόπον ώστε μήτε ή Γερουσία νά ένεργη τι χωρίς τήν συγκατάθεσιν τού πρίγκιπος, μήτε ο πρίγκιψ χωρίς τήν συγκατάθεσιν της Γερουσίας. Πάντες οι Γερουσιασταί θέλουν είναι ισόψηφοι: ο δέ πρίγκιψ θέλει είναι πρόδεδρος και νά έχῃ τήν ύπεροχήν περισσότεραν μίαν ψήφον, και αι περισσότεραι ψήφοι θέλουν έχει τήν κυριότητα: δικαίωμα τής χάριτος δέν τόν έδωκαν: εις δέ τά περί τῶν κριτήριών δέν διεφώνουν. Μετά πολλάς φιλονεικίας τά πράγματα συνεβιβάσθησαν εις τό φαινόμενον, και άπεφασίσθη νά μείνη προσωρινῶς τό καθεστώς σύστημα της Γερουσίας, προστιθεμένων τού τε Γερ. Π. Πατρῶν, τοῦ 'Ασημ. Ζαΐμη και τοῦ Γεωργίου Παγωνοπούλου: νά μεταβῇ δ' αὔτη εις τήν έπαρχίαν Καλαβρύτων, όπου έκριθη άρμοδιωτέρα ή διαιμονή της, και έπομένων οι πρόκριτοι της 'Αχαΐας άνεχώρησαν, μεθ' ὧν και τά νεωστί διορισθέντα μέλη της Γερουσίας, διά νά έτοιμάσωσι τ' άπαιτούμενα εις ύποδοχήν τής Κυβερνήσεως.. Οι πλευτεροί τῶν ολιγαρχικῶν, τής Πελοποννήσου πρό πάντων, άμα λαβόντες τά ζηλα σφασθήσαν νά συστήσωσι τόν τιμαριωτισμόν εις τήν 'Ελλάδα, άμειβόμενοι μέ τήν έξουσίαν και δύναμιν τῶν Τούρκων τοπαρχῶν εις τάς έπαρχίας έκαστοι, άντι τής έξουσίας και δυνάμεως τήν όποιαν είχον ώς προεστώτες ύπό τούς Τούρκους: άλλ' οι τιμαριώται τής Τουρκίας και τής Εύρωπης ήσαν πολυκτήμονες, και είχον ύποχειρίους τούς κατοικοῦντας εις τά τιμάριά των και καλλιεργοῦντας τάς γαίας των, και τούς μετεχειρίζοντο και εις τόν πόλεμον είχον ἄρα πραγματικήν δύναμιν: είχον πλούτη, είχον και ὅπλα: ήσαν και οι ἔδοι πολεμικοί, και δέν ηθελον νά έχαρτώνται αι ζωαί και τά ύπαρχοντά τών ὡπό τήν ύπερτάτην έξουσίαν τῶν βασιλέων. 'Απαντες ούτοι ήνωθησαν εις δλα τά μέρι τής Εύρωπης κατ' αύτης τής έξουσίας, και τήν ίδιαν έξουσίαν έξησκησαν έπι τῶν ύπηκόων των αύτων, και ή Εύρωπη διώκηθη πλέον ή πεντακόσια έπη κατ' αύτόν τόν τρόπον. Τόν τιμαριωτισμόν άσπάζονται και οι ολιγαρχικοί εις τήν 'Ελλάδα: άλλ' είναι πρό πάντων πτωχοί: δέν δέ τινες έχωσιν ολίγα κτήματα, τά έξι αύτῶν εισοδήματα δέν έπαρκούσιν εις τάς άνάγκας των. 'Εφαντάσθησαν λοιπόν νά έχωσιν ύπό τήν διοίκησιν των τά ζηλα τῶν έπαρχιων, και διά τῶν ζηλων νά κατακυριεύσωσιν εις αύτάς άποκαθιστάμενοι βασιλίσκοι, και ν' άρπαζωσι διά τῶν ζηλων τά δημόσια είσοδηματα, και διά τούτων νά διατηρώσι και τά ζηλα αύτά, και τήν πολιτικήν έξουσίαν εις έσωτούς. 'Ο δ' άρχηγός τής 'Ελλάδος, ή ή Κυβέρνησις τού έθνους νά δύναται νά διατάξῃ ή νά ένεργηση, είμι δι, τι δη τήν ύπαγορεύσωσιν αύτοί, και σταν θελήσωσι, νά τήν καταπολεμώσιν δλοι θμοῦ, ή και νά καταπολεμώσιν άλλήλους, ένασχολοῦντες δείποτε τό έθνος εις έμφυλίους ταραχάς και αιματοχυσίας. Διά τούτο άφ' ού ήλθεν ο 'Αναγνώστης Δελιγιάννης εις τά Τρίκορφα, έπιπλήττει τόν άδελφόν του Κανέλλον παραχωρήσαντα εις τόν Κολοκοτρώνην τά ζηλα (=τήν άρχηγία τῶν ένσπλων) τής έπαρχίας Καρυταίνης, ως δην ει άνηκον

οι Καρυτινοί εἰς τήν οἰκογένειάν των, καὶ ἔχρεώστουν νά διοικῶνται παρ' αὐτῶν, ἀν καὶ ἀπόλεμων, εἰς τὸν πόλεμον. 'Αλλ' ὁ μὲν Κανέλλος κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν τοῦ περὶ τῶν δλῶν ἐπικειμένου κινδύνου **ἔδειξε καὶ φρόνησιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα, προθυμηθεῖς** νά ψηφισθῇ ὑπὸ τῶν προκρίτων ἀρχιστράτηγος καὶ νά διοικῇ τὰ ὅπλα τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης ὡς γέρων Κολοκοτρώνης, ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ καὶ παρά πάντων πολέμαρχος θεωρούμενος. Οἱ δ' 'Ελληνες, οἵτινες ἔλαβον τὰ ὅπλα, ἀποφασίαντες νά ἀποθάνωσιν ἢ νά ζήσωσιν ἐλεύθεροι, πρό πάντων οἱ μυρίους ὑποστάντες κινδύνους διά νά ἐπαναστήσωσι τὸ ἔθνος κατὰ τῶν τυράννων, καὶ μάλιστα ὁ ἀρχιμανδρίτης **Δικαῖος**, ὁ 'Αναγνωσταράς καὶ ἄλλοι ἔταῖροι ἐνθουσιασταὶ τῆς ἐλευθερίας, μεταξύ τῶν ὅπιών εἰσιν οἱ φρονοῦντες διτὶ οἱ πλειότεροι τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐτυράννουν τούς χριστιανούς πολὺ ἀπανθρωπότερον ἢ οἱ Τούρκοι, διτὶ δέν θ' ἀπομάθωσιν διτὶ ἔξ απαλῶν ὀνύχων ἔμαθον ἐν ὃ μάλιστα ἐγήρασαν εἰς τάς ἔξεις των, καὶ ἐπομένως **δέν ἀγαπῶσι τὴν ισονομίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν**. Θεωροῦντες δέ διτὶ εἰς τάς πολιτικάς μεταβολάς εἰν' ἀδύνατον νά στερεωθῇ νέα τάχις πραγμάτων, διν δέν καθαρισθῇ ἡ πόλις ἀπό τούς εύρισκοντας τὴν τροφήν καὶ τὴν ζωὴν των εἰς τὴν παλαιάν βλέποντες τούς ὀλιγαρχικούς διτὶ φιλονεικούσι περὶ τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας καὶ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων μέ τὸν 'Υψηλάντην, καὶ θέλουσι νά τὸν ὑποβάλωσιν εἰς τάς ἀποφάσεις τῆς Γερουσίας των, καὶ ἀντιποιοῦνται τά ὅπλα τῆς πατρίδος· συλλογιζόμενοι διτὶ αὔτός είναι ὁ ἀρχηγός, διτὶς διώρισθη ἀπό τὸν Γ. ἐπίτροπον τῆς 'Αρχῆς, τὸν ἀρχηγόν τῆς ἐπαναστάσεως, πληρεξούσιος αὐτοῦ εἰς τὴν 'Ελλάδα καὶ ἀρχιστράτηγος, καὶ διτὶ διά νά **εὐδοκιμήσῃ ἡ ἐπανάστασις ἀνάγκη εἰς καὶ μόνος ἀρχηγός νά ὑπάρχῃ καὶ νά διευθύνῃ τὰ τε πολιτικά καὶ τά πολεμικά** φοβούμενοι δέ μή ἀντενεργοῦντες εἰς αὔτόν διά τά ίδια τέλη καὶ συμφέροντα, ματαιώσωσι τὸν σκοπόν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ προξενήσωσιν ἐπομένων τοῦ ἔθνους τὸν δλεθρον, νομίζουσι καὶ τό ἔγκλημα αὐτό ἀναγκαῖον διά τὴν κοινὴν σωτηρίαν· καὶ αὐτοί προδιέθηκαν ἥδη τούς 'Ελληνας ἐναντίον τῶν ὀλιγαρχικῶν. 'Ο δέ 'Υψηλάντης νομίζει χρέος του πρός τὸν Γ. ἐπίτροπον τῆς 'Αρχῆς, εἴτε φανταστῆς εἴτε πραγματικῆς, πρός τε τὴν πατρίδα καὶ πρός τὸν ἔαυτόν του, νά μή ὑπείχῃ εἰς τὸ αὔτογνῶμον γερουσίας **συνεστηκίας ὅχι κατ' ἐκλογήν τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ιδίων αὐτῆς μελῶν καὶ τῶν τυχόντων κατά τὰ Τρίκορφα ὀλιγαρχικῶν** ἢ τῶν ὄπαδῶν των, καὶ δέν ὑπείκει εἰς τὴν γενομένην ἀπόφασιν. 'Οθεν, ἀφ' οὐ **ἥρχισαν καὶ πάλιν φιλονεικία μεταξύ 'Υψηλάντου καὶ Γερουσίας**, καὶ προύβαλλοντο ἐκατέρωθεν ἕρθρα διοργανισμοῦ πολιτικοῦ συστήματος ἀντιπίποντα πρός ἄλληλα, καὶ ὁ 'Υψηλάντης ἐπέμεινες ζητῶν πρό πάντων τὴν μετά πληρεξουσιότητος ἀρχιστρατηγίαν καὶ διοικησιν τῶν στρατευμάτων, καὶ οἱ Γερουσιασταὶ ἀντέτεινον, καὶ πρός τοις ἄλλοις τὸν εἶπον, διτὶ: ἀν δέν ἥθελε νά δεχθῇ διτὶ τὸν παρεχώρουν ἡμπόρει καὶ νά φύγῃ, ὡς τούς ἡπειλησεν αὐτός ἐκείνος ἐπ' ἐλπίδι νά τούς ὑποχρεώσῃ νά ἐνδώσωσι· τέλος ἀναχωρεῖ διά τὴν Καλαμάταν, ὅθεν ἐμελλε τάχα ν' ἀποπλεύσῃ εἰς τὴν Στερ. 'Ελλάδα. Τότε δέ **στρατιώται τίνες ἡγουμένου τοῦ Σμυρναίου Γεωργίου Σπηλιωτοπούλου ἐκινήθησαν** ὡς ἄν διά νά φονεύσωσι τούς ὀλιγαρχικούς, καὶ ἥδη τουφεκίζοντες εἰς σημείον τοῦ νά **συναχθῇ εἰς τὰ Βέρβενα ὅλος ὁ στρατός**, ἐφώναζον καὶ τούς ἡπείλουν, διότι: τάχα ἥθελον νά διώξωσιν, ὡς ἐλεγον, τὸν αὐθέντην, διτὶς ἥλθε νά ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα. **Αὐτοί δ' ἐκλείσθησαν εἰς τό κατάλυμα τοῦ Π. Μαυρομιχάλη**, ὃπου εύρεθησαν συνηγμένοι· καὶ τίνες Μανιάται ὡς καὶ ἄλλοι Πελοποννήσιοι, στρατιώται τῶν κεκλεισμένων, συνηθροίσθησαν πρό της θύρας τοῦ εἰρημένου καταλύματος νά φυλάξωσι τούς ἀρχηγούς των. 'Αλλά τι

ηδύναντο νά κάμωσιν όλιγιστοι πρός πλείστους, ἃν δέν ἥτο μετ' ἐκείνων καὶ ὁ Κολοκοτρώνης κεκλεισμένος κατά τύχην. Οὔτος θέλει νά ἔξελθῃ, νά καθησυχάσῃ τήν όχλαγωγίαν ἀλλ' οἱ Δελιγιάνναι καὶ ἄλλοι όλιγορχικοί δέν τὸν ἀφίνουσι, διότι τὸν ύποπτεύουσι καὶ αὐτὸν ὡς ύποκινήσαντα τούς στρατιώτας ἔξηλθε μ' ὅλον τοῦτο, καὶ οἱ στρατιώται τὸν περιεκύκλωσαν καὶ ἐφώναζον: Θά τούς φονεύσωμεν· ἐδίωξαν τὸν αὐθέντην· μᾶς ἐτυράννουιν τασσούτον χρόνον ὡς Τούρκοι καὶ αὐτοί τώρα θά μᾶς ἀπολέσωσι διά τά τέλη των. Ο δε Κολοκοτρώνης, ἀφ' ού τούς ἀπεμάκρυνεν ἀπό τοῦ Μαυρομιχάλη τὸ καταλευτικόν, πουχάσατε, τούς λέγει, "Ελληνες· ὁ αὐθέντης δέν φεύγει· σάς ἔγγυαμαι· εγώ περὶ τούτους ἀλλ' ἀνθέλετε νά τούς φονεύσετε, φονεύσατε πρώτον ἐμοί, καὶ επειτα κάμετε διτιθέλετε....

(β) Φωτάκου

'Απομνημονεύματα

[εκδ. 1955] σελ. 154-157

Μετά 4 ήμέρας ἔλαβεν ή 'Εφορία τῆς Πελοποννήσου τό ἀκόλουθον γράμμα ἀπό τὸν Δ. 'Υψηλάντην ὅτι ἤλθεν εἰς "Υδραν:

Εὐγενέστατοι καὶ φιλογενέστατοι "Εφοροί τῆς Πελοποννήσου

Μετά ἐπίπονον ὄδοιπορίαν καὶ θαλασσοπορίαν δ παντοδύναμος θεός καὶ ὑπέρτατος προστάτης τῆς κοινῆς πατρίδος μέ ἡγίωσε νά φεύσω εἰς "Υδραν κατά πρώτον, ἐξ ἡς στέλλω τό παρόν· δηλοποιῶ εἰς τὴν φιλογένειάν σας διτι ἀποστέλλομαι παρά τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἀλεξάνδρου "Υψηλάντου τοῦ σεβαστοῦ μοι αὐταδέλφου πληρεξούσιος στρατηγός τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸν ἄλλων μερῶν τῆς 'Ελλάδος· διό μετά τὸν ἐν Χριστῷ ἀσταμάτον υας προβόλλω νά φανερώσητε τὴν ἀφίξιν μου εἰς τοὺς γενικούς καπεταναῖους καὶ εἰς δόσα ἄλλα μέρη θέλετε ἐγκρίνει· ἐπειδή δέ ἔμαθον, διτι οἱ πολιορκοῦντες τὴν Τριπολιτσᾶν ἡτοιμάζοντο νά κάμουν ρεσάλτον, ἐγκρίνω, διά νά μη γίνη σίματοχυσία πολλή, νά προσμένωσι τὸν αὐτόθι ἐρχομόν μου καὶ ἵσως παρεδοθεῖν μέ συνθήκας. Πρός τούτοις παρακαλῶ νά μοῦ γράψητε διά τῶν ἐπιφερόντων τό παρόν μου Κωνσταντίνου Καντιώτου καὶ Γεωργίου Ἀντωνοπούλου, τούς δποιούς καὶ σάς συσταίνω ὡς φιλογενεστάτους καὶ ἀξιοπίστους, εἰς ποιὸν μέρος πρεπει νά ξεμβαρκορισθῶ. Ταῦτα καὶ μένω τῇ 6 'Ιουνίου "Υδρα.

Τῆς φιλογενείας ὑμῶν

'Ο πατριώτης

Δημήτριος "Υψηλάντης

πληρεξούσιος τοῦ γενικοῦ ἐπιφέροντος τῆς ἀρχῆς

'Απεφάσισαν λοιπόν τότε πολλοί νά ύπαγουν νά τὸν προϋπαντήσουν εἰς τό "Αστρος· καὶ ἐπήγαν ὁ Πετρόμπεης, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ζαΐμης, ὁ Κανέλ. Δεληγιάννης, ὁ Π. Γιατράκος, ὁ Κεφάλας, ὁ Ἀρχ. Φλέσσας, ὁ Αναγνωσταράς, ὁ Π. Πατρών, ὁ Βρεσθένης, ὁ "Ελους, ὁ Σωτηράκης Χαρελάμπης, ὁ Θάνος Κανακάρης, 'Ο Ρήγας Παλαμήδης, ὁ Νικόλ. Ταμπακόπουλος καὶ ἄλλοι πολλοί.

"Οταν ἔφθασεν εἰς τό "Αστρος μέ το καράβι, τοῦ ἔγινε μεγάλη ὑποδοχή, ἔρριψαν πολλὰ κανόνια, τοῦ ἐπλεξαν στεφάνους, καὶ δῆτη ἐπαρχα τοῦ Ἀγίου Πέτρου ἐκατέβηκεν ἐκεῖ διά νά τὸν ύποδεχθῇ καὶ νά τὸν πολυχρονήσῃ. "Εφερε μαζύ του ὁ Πρίγκηψ τὸν Π. 'Αναγνωστόπουλον, τὸν Νεόφυτον Βάμβαν, τὸν Καντακουζηνόν, τὸν Γ. Τυπάλδον, τὸν Γ. 'Αντωνόπουλον καὶ τὸν Σάλαν ὡς

ύπασπιστήν του, τόν Α. Πάικον, τόν Έμμ. Βασιλειάδην, τόν Φρ. Μαύρον, τόν Ι. Λιβέριον, τόν Κ. Καντιώτην, τόν Στέφ. Βαλιάνον, τόν Διον. Ὁρφανόν, τόν Ν. Φλογαΐτην καὶ ἄλλους. Οἱ δέ περισσότεροι ἔξ αὐτῶν ἡσαν ὑπάλληλοι τοῦ Ὅψηλάντου καὶ ἤλθαν εἰς τὰ Τρίκορφα, δέν ἐβγῆκαν δέ ἀπό τό πλοιὸν ὥλοι μαζύ. Ἀπό τό Ἀστρος ἐπεράσαμεν εἰς τόν Ἀγιον Ἰωάννην, καὶ ἀπό ἐκεῖ, ἀφοῦ τήν ἐπαύριον ἐγευματίσαμεν εἰς τίς Καμάρες τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ἐφθάσαμεν εἰς τά Βέρβενα.

Καθώς ὁ Ὅψηλάντης ἐκατέβη εἰς τά Βέρβενα εὐθύς ἐζήτησε φρουράν παρά τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, ὃ ὅποιος διέταξεν ἀπό τό Ἀγιοπετρίτικον σῶμα ἐκατόν στρατιώτας νά τόν φρουροῦν προσωρινῶ. Τήν δέ ἐπαύριον ἔγινε παράταξις εἰς τά Ἀλωνιά τῶν Βερβένων καὶ ἐκεῖ ἀφοῦ ἐψάλη δοξολογία ἀπό τούς ἀρχιερεῖς, ἀνέβη ὁ Ν. Βάμβας ἐπάνω εἰς τό Ὅψηλότερον μέρος, τό ὅποιον είχαν φτιάσει ἐπίτηδες, καὶ ἀνέγνωσε τά ἔγγραφα, διά τῶν ὅποιών ἐδιωρίζετο ὁ Δ. Ὅψηλάντης πληρεξύσιος τοῦ γενικοῦ πληρεξουσίου ἐπιτρόπου τῆς ἀρχῆς· καὶ μετά τό τέλος τῆς ἀναγνώσεώς των ἐφώναξαν «Ζήτω ἡ πατρίς, Ζήτω ὁ Ὅψηλάντης», καὶ ἔρριψαν πολλά κανόνια καὶ τουφέκια.

Μετά τοῦτο ἐζήτησεν ὁ Ὅψηλάντης τήν διάλυσιν τῆς ἐν Καλτεζιαίς Γερουσίας καὶ προσέτι νά τοῦ διοθῇ ἐγγράφως ἡ πληρεξουσιότης νά διοικῇ. Τοῦτο ὅμως δέν ἐπαραδέχθησαν οἱ ἄρχοντες· καὶ ὁ Ὅψηλάντης τότε ἐδυσαρεστήθη καὶ ἡτοιμάζετο νά φύγῃ διά τάς Καλάμας.

Οὔτος διόλοι δέν ἀντέπραττεν εἰς τά σχέδια τῶν προκρίτων καὶ ιδίως τῶν Ἀχαιῶν, ἔξ ἐναντίας δέ οὗτοί ἀντέπραττον εἰς τά σχέδια ἐκείνου, τά ὅποια ἡσαν καλά διά τήν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους. Καὶ τῶν προκρίτων ἐπίστης ἡ γνώμη δέν ἦτο κακή διά τήν πατρίδα, ἀλλ' ἐπειδή οὗτοί ἡσαν συνθηισμένοι νά ἄρχουν τούς ἐκυρίευσε πόλυς φόβος ἀπό τόν Ὅψηλάντην, διότι αὐτός ἐπεριστοιχίθη ἀπό τό σύστημα τῶν Κλεφτοκαπεταναίων, καὶ ἀπό τόν μικρόν λαόν, οἵτινες τόν ἡγάπησαν καὶ τόν ἐσεβάσθησαν ὡς ἄνδρα κοινωφελῆ καὶ ἐνάρετον, καὶ τόν ἐθεώρησαν ὡς φραγμόν εἰς τήν μεταξύ των ἀντιζηλίαν περί τοῦ ποίος νά γίνη πρώτος τῶν ἄλλων.

‘Ο Ὅψηλάντης δέν είχε καμμίαν πλεονεξίαν, οὕτε ἐπιθυμίαν εἰς ὑλικά συμφέροντα, καὶ δι’ αὐτό τοῦτο ἐκέρδισε τήν ἀγάπην τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ, καὶ διηγείρει τήν ἀντίπραξιν τῶν ἀρχόντων εἰς τά ἐπιχειρήματα αὐτοῦ. Καὶ διότι ἄλλως ἔδιδεν ἐλευθερίαν εἰς τούς λαούς νά ἔχωσι ψήφον καὶ χωρίς τῆς ψήφου των νά μή ἔρχωνται ἀντιπρόσωποι αὐτοχειροτόνητοι, καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ἀνίκανοι, εἰς τάς συνελεύσεις καὶ εἰς τά πολιτικά καὶ διοικητικά πράγματα, ἀλλά νά προτιμῶνται οἱ ίκανοι.

‘Αλλά ταῦτα δέν ἥρεσαν εἰς τούς κοτζαμάσηδες, διότι οὕτω πως ὁ λαός ἐφωτίζετο. ‘Η δέ φιλοτιμία καὶ ἡ φιλοδοξία τῶν προκρίτων ἔφερε τά πράγματα εἰς τόν Δ. Ὅψηλάντην καὶ εἰς τόν Θ. Κολοκοτρώνην, τόν ὅποιον μάλιστα ἐφθόνησαν, καὶ ἀντενέργησαν νά μή κυριεύση τάς Πάτρας, ὡς κατωτέρω θέλομεν διηγηθῆ. φοιβούμενοι μήπως γίνη ἐκεῖ κέντρον τῆς φατρίας τῶν Ὅψηλαντῶν. Τοιαῦται ὑποψίαι τούς κατέλαβον.

‘Η δέ ραδιουργία τῶν Πελοποννησίων ἐνώθη μέ τῶν Φαναριώτῶν τήν μηχανορραφίαν καὶ ἀρχομανίαν, καὶ ιδίως μέ τήν τοῦ Α. Μαυροκορδάτου, Κωστάκη Καρατζᾶ καὶ τοῦ Θεοδώρου Νέγρη, ὡς καὶ τῶν Δυτικοελλαδιτῶν, οἵτινες ἡθέλησαν νά κάμουν ἄλλο ιδικόν των πολιτικόν σύστημα, διότι ἐσόστησαν εἰς τήν πατρίδα των Δυτικήν Ἑλλάδα πριγκηπάτον, καὶ πριγκηπα αὐτοῦ ἐξέλεξαν τόν Α. Μαυροκορδάτον. Οὕτω πως οἱ Φαναριώται τούς ἐγέλασαν, διότι μή ἔχοντες καμμίαν πολιτικήν δύναμιν ἐπῆραν τήν τῶν ἐντοπίων, τούς ὅποιους

είχαν ξρμαιούν εις τάς θελήσεις των, τούς έχόρταιναν δλο σχέδια καλά δι' αύτούς, καὶ ἐδῶ καὶ ἔκει τούς ἔρριπταν τὸν φόβον λέγοντες εἰς αὐτούς τί θά πάθουν ἀπό τὸν Ὑψηλάντην καὶ τὸν Κολοκοτρώνην, ὅταν λείψουν αὐτοὶ ἀπό τὰ πράγματα. Διά τοιούτων ἀπατηλῶν μέσων οἱ περὶ τὸν Μαυροκορδάτον ἐδιαίρεσαν τοὺς πτωχούς τῷ πνεύματι, καὶ ἀπεφάσισαν νά καταβάλουν τὸν Ὑψηλάντην. Ἡ δυστυχία τῆς Ἐλλάδος ὑπῆρξε, διότι δέν εύρέθη ἔξοχον πνεῦμα εἰς τὸν Ὑψηλάντην διά νά τούς καταστρέψῃ, ἀλλ' ἔχων ἀγαθοῦ ἀνθρώπου σπλάγχνα καὶ πατριωτισμόν, ἀφῆκεν αὐτούς νά ἀντιπράττωσιν εἰς τὰ καλά τῆς πατρίδος.

ΛΑΪΚΗ ΣΤΑΣΙΣ

Ἄλλα προτοῦ νά φύγη ὁ Ὑψηλάντης διά τὸ Λεοντάρι ἀνεφάνη ὀχλαγωγία διά νά σκοτώσουν τούς προύχοντας, οἱ ὄποιοι δέν ἡθέλησαν νά ἀφήσουν ἐλευθέραν τὴν διοίκησιν, ώς ἥθελεν ὁ Ὑψηλάντης· καὶ αὐτήν τὴν ἐκίνησεν ὁ Σωτηράκης Ἰωάννου Παπαγιαννόπουλος ἀπό Βαλτεσινίκον τῆς Γόρτυνος· αὐτός μέ ἄλλους πολλούς τὴν είχεν ὀργανίσει πρὸ ἡμερῶν.

Ἄλλ' ὁ Κολοκοτρώνης ἐβγῆκε καὶ τούς καθησύχασε διά τῆς δημηγορίας του, ἀφοῦ ἔγινε πρώτα σύντροφός των καὶ τούς ἐβγαλε ἔξιμακρα τοῦ χωριοῦ διά νά τούς ὅμιλήσῃ. Τούς εἶπεν, ὅτι θά τούς ὅμιλήσῃ καὶ ἔπειτα ἀπό τὴν ὅμιλιαν ὅ, τι ἀποφασίσουν θά τούς είναι σύντροφός των· διότι καὶ αὐτός ἐπιθυμεῖ τὸν σκοτωμάν τῶν ἀρχόντων. "Ἐπειτα τούς ἔφερε διάφορα παραδείγματα καὶ λόγους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ εἰς τὸ τέλος εἶπεν:

—'Ἄλλ' ἂν τούς σκοτώσωμεν, νά τὸν βεβαιώσουν τί θά είπη ὁ κόσμος καὶ οἱ λοιποί χριστιανοί καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης· θά τό ἐπαινέσουν; ή θέλουν τό κατηγορήσει; Θά είπούν δτι, οἱ "Ἐλληνες δέν ἐπαναστάτησαν νά σκοτώσουν τούς Τούρκους, τούς τυράννους των, ἀλλά σκοτώνονται οἱ ἴδιοι μεταξύ των καὶ σκοτώνουν τούς προκρίτους των καὶ δέν είναι δξιοί ἐλευθερίας!

Οι λόγοι αὐτοὶ ἔκαμαν τὸ πλήθος καὶ διελύθη, ἀφοῦ τούς ὑπεσχέθη, ὅτι θά τούς φέρη ὅπισαν τὸν Ὑψηλάντην.

Εἰς δέ τὴν ἀναμαλίαν ταύτην τῶν Βερβένων ὁ Κανέλος Δεληγιάννης ἐκράτει τὸν Κολοκοτρώνην ἀπό ἀγάπην καὶ φιλοπατρίαν, φοβούμενος μήπως γίνη θύμα τῆς ὀχλαγωγίας, καὶ δχι, ώς λέγεται, ὅτι τὸν ὑπώπτευαν μήν ἐνωθῇ μέ τὸν ὄχλον. Μάλιστα δέ τότε ἤσαν καὶ οἱ δύο ἀγαπημένοι καὶ ἐνωμένοι...

(γ) 'Ι. Φιλήμονα

(Δοκίμιον 'Ιστορικόν Δ' 89):

"Ηδη οἱ στασιασταὶ ἐπλησίασαν πρὸς τὸ κατάλυμα τοῦ Μαυρομιχάλου κράζοντες: «Θέλομεν τὸν ἀφέντη μας!! Αὐτός ἡλθε νά σώσῃ τὴν πατρίδα, καὶ οἱ κοτσαμπάσιδες θέλησαν νά τὸν διώξουν. Σκότωμα τούς τυράννους!!» καὶ ἄλλα πάμπολλα. Παρά τῷ Μαυρομιχάλῃ εύρέθησαν ὁ Κολοκοτρώνης, Κρεββατάς, Δεληγιάνναι καὶ ἄλλοι, οἱ μέν κατά σύμπτωσιν, οἱ δὲ προσφυγόντες ἔνεκα φόβου. Ὁλίγοι Λάκωνες στρατώται τοῦ Μαυρομιχάλου καὶ ἔτεροι τῶν προκρίτων διετέθησαν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς οἰκίας. 'Ο Μαυρομιχάλης πρῶτος ἀπέτεινε λόγους τινάς πρὸς τὸ πλήθος, ὑπισχνούμενος αὐτῷ οὐχί μόνον τὴν ἐπιστροφήν, ὄλλα καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Ὑψηλάντου. 'Επιμένοντος δημως τούτου καὶ μή διαλυμένου, ἀπεφάσισεν ὁ Κολοκοτρώνης, ἵνα ἔξελθη καὶ ὅμιλήσῃ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ. 'Αποτρεπόμενος δέ παρά τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννου καὶ τῶν ἄλλων, λόγω μέν, ἵνα μή κινδυνεύσῃ, φόβῳ δέ, ἵνα μή ἐνωθῇ καὶ οὗτος

μετά τῶν έξω, παρετήρησεν ἀγανακτῶν: «*Ἄφτε με νά φύγω, γιατί, ἀν γένη ἀρχή καὶ πέση ἔνα τουφέκι, δλους θά μᾶς σκοτώσουν*». Τελευταίον, τῆς οἰκίας τοῦ Μαυρομιχάλου ἀπειλουμένης σφοδρότερον, ὁ Κολοκοτρώνης ἐξῆλθε μετά τοῦ σιοῦ αὐτοῦ ἱωάννου καὶ δλίγων στρατιωτῶν, κράξας εὔθυς μεγάλῃ τῇ φωνῇ: «*Ἐλληνες!! τί θέλετε; ἐλάτε μαζή μου!*» κυκλωθείς δέ προεχώρει ἐπιτηδείως, ὅπως ἀπομακρύνῃ τό πλήθος ἐκ τῆς τοῦ Μαυρομιχάλου.

(δ) Σέ συνάρτηση μέ τήν ύποφώσκουσα ἀντίθεση προκρίτων —*Ὑψηλάντη* δέ φαίνεται ἄσκοπο νά παρατεθεῖ ἔνα ἀπόσπασμα ἀπό τήν προκήρυξη τοῦ *'Ὑψηλάντη* (τῆς 6/18 'Οκτωβρίου 1821), μέ τήν ὁποία καλοῦσε τό λαό νά ἐκλέξει ἀντιπροσώπους γιά τήν *'Εθνοσυνέλευση* (τῆς *'Επιδαύρου*). *'Υπογράμμιζε* ὅτι ὁ ἀγώνας δέν ἦταν μόνο γιά ἀπελευθέρωση ἀπό τόν ξένο δυνάστη, ἀλλά καὶ ἀπό κάθε ἄλλη ὀδικία, μεροληψία, τυραννία. «*ΤΗλθον, ἔγραφε, διά νά διεκδικήσω τήν τιμήν, τήν ζωήν, τήν περιουσίαν σας· ήλθον νά σᾶς δώσω νόμους δικαίου, δικαστήρια ἀμερόληπτα...* Καιρός είναι νά παύσει πλέον ἡ τυραννία ὅχι μόνο τῶν Τούρκων ἀλλά καὶ ἡ τυραννία τῶν ἀτόμων ἐκείνων, τά όποια συμμεριζόμενα τῶν Τούρκων τά αἰσθήματα, ζητοῦν νά καταπιέζουν τόν λαόν..... (Βλέπε: *Τά έλληνικά Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 20)

7 'Εκλογικός νόμος δέν ύπηρχε· ψηφίστηκε ἀργότερα (9 Νοεμβρίου 1822, ἀριθ. 17). Για τόν τρόπο «έκλογῆς» τῶν πρώτων «παραστατῶν» βλέπε παραπάνω: (α) σημ. 1 (γ) (μελέτημα τοῦ I. T. Βισβίζη) καὶ (β) στή σημ. 5 (α) τήν ἀφήγηση τοῦ I. Φιλήμονα.

8 Γράφει σχετικά ὁ **Σπηλιάδης**
(*Απομνημονεύματα Δ'* α, σελ. 232):

«πολλοί ἐκ τῶν λογίων μας, οἱ ὁποῖοι ἀνετράφησαν εἰς τήν Γαλλίαν, Ἀγγλίαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εύρώπης, καὶ ἐπιστρέφουν εἰς τήν πατρίδα στολισμένοι μὲν μέ πολλὰς γνώσεις ὥφελίμους εἰς τήν κοινωνίαν ἀλλά καὶ μέ τήν ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ διαφθοράν καὶ κακοήθειαν καὶ μέ τήν καταστρεπτικήν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀθρησκίαν».

**Β' 'Ο πολιτειακός χαρακτήρας τῶν πολιτευμάτων τοῦ Ἀγώνα
τῆς Ἀνεξαρτησίας'
(δημοκρατικός καὶ φιλελεύθερος)**

1. Λέγοντας πολιτεύματα τοῦ Ἀγώνα ἐννοοῦμε τά πολιτειακά κείμενα πού συντάχτηκαν ἀπό τούς πρώτους μῆνες τῆς Ἐπανάστασης κι ὡς τήν ἄφιξη τοῦ Καποδίστρια. Τά διακρίνουμε σέ δυό κατηγορίες: (α) Τοπικούς Ὀργανισμούς πού είχαν χαρακτήρα τοπικό (βλ. σημ. 4 τοῦ προηγούμενου μαθήματος) καὶ (β) Γενικά Πολιτεύματα πού ἀπευθύνονταν σέ ὅλη τήν ἐπαναστατημένην καὶ ἐπαναστατικά ἐλευθερη χώρα.

Οἱ κυριότεροι Τοπικοί Ὀργανισμοί είναι τέσσερις:

- α. 'Ο Ὁργανισμός τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Δυτικῆς Χέρσου 'Ελλάδος (ψηφίστηκε στό Μεσολλόγι τήν 9 Νοεμβρίου 1821).
- β. 'Η Νομική Διάταξη τῆς Ἀντατολικῆς Χέρσου 'Ελλάδος (ψηφίστηκε στά Σάλωνα τήν 15 Νοεμβρίου 1821).
- γ. 'Ο Ὁργανισμός τῆς Πελοποννησ. Γερουσίας (ψηφίστηκε στήν 'Ἐπίδαιρο στίς 27 Δεκεμβρίου 1821).
- δ. Τό Προσωρινόν Πολίτευμα τῆς νήσου Κρήτης (ψηφίστηκε στούς 'Αρμένους στίς 20 Μαΐου 1822).

Τά Τοπικά αὐτά πολιτεύματα, τά πρώτα «ἄνθη ἐλευθερίας», ψηφίστηκαν ἀπό τοπικές συνελεύσεις (πού είχαν συγκληθεῖ χωρίς προϋπάρχοντα ἑκλογικό νόμο) μέ συμμετοχή κυρίως προεστῶν καὶ ὀπλαρχηγῶν, δηλαδὴ τῆς ἡγεσίας πού προϋπήρχε καὶ τῆς ἡγεσίας πού τώρα ἔβγαινε στό προσκήνιο μέσα ἀπό τίς φλόγες τοῦ Ἀγώνα. Ὁργάνωσαν τοπικές διοικήσεις μέ βάση ἀποκεντρωτική, σκόπευαν σέ ἀντιμετώπιση τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν καὶ ὑποδήλων (τό 1 καὶ 4 καὶ μέ τόν τίτλο τους) τήν προσωρινότητά τους. Οἱ ἀνάγκες ὅμως τοῦ Ἀγώνα καὶ στοιχειώδης πολιτική σύνεση ὑποδείκνυαν τόν παραμερισμό τοῦ τοπικιστικοῦ πνεύματος καὶ τή δημιουργία Κεντρικῆς διοίκησης.

Ἡ πρώτη Ἐθνοσυνέλευση (βλ. παρακάτω) μέ σαφήνεια διατύπωσε τήν πολιτική βούλησή της: οἱ Τοπικοί Ὀργανισμοί νά ύπαγονται στήν Κεντρική Διοίκηση²: ἡ δεύτερη Ἐθνοσυνέλευση μέ τό ψήφισμα τῆς 30 Μαρτίου 1823 θεώρησε σκόπιμο νά καταργήσει τίς τοπικές γερουσίες.

Τά γενικά πολιτεύματα τοῦ Ἀγώνα, τά ὅποια ψηφίστηκαν ἀπό ἀντίστοιχες Ἐθνοσυνελεύσεις είναι 3*:

* Κατά τή διάρκεια τοῦ Ἀγώνα τῆς Ἀνεξαρτησίας πραγματοποιήθηκαν περισσότερες ἀπό τρεῖς Ἐθνοσυνελεύσεις, κάποτε μάλιστα μέσα σέ κλίμα σύγχυσης ἡ ἀντεγκλήσεων: ἐμεῖς ὅμως περιοριζόμαστε σέ κείνες μόνο πού ψήφισαν συνταγματικά κείμενα καὶ είναι οἱ ἀκόλουθες:

A' Ἐθνοσυνέλευση στήν 'Ἐπίδαιρο (1821-22)

- α. Τό Προσωρινό Πολίτευμα τής 'Ελλάδος ή Σύνταγμα τής 'Επιδαύρου (ψηφίστηκε από τήν Α' 'Εθνοσυνέλευση στήν 'Επίδαιρο τήν 1 Ιανουαρίου 1822).
- β. Νόμος τής 'Επιδαύρου, ήτοι προσωρινόν Πολίτευμα τής 'Ελλάδος (πρόκειται για άναθεώρηση τοῦ προηγουμένου στά μή βασικά σημεῖα του· ψηφίστηκε από τήν Β' 'Εθνοσυνέλευση στό "Αστρος τήν 29 Μαρτίου 1823").
- γ. Πολιτικόν Σύνταγμα τής 'Ελλάδος (ψηφίστηκε από τήν Γ' 'Εθνοσυνέλευση στήν Τροιζήνα, τήν 1 Μαΐου 1827³. Είναι πληρέστερο από τά δύο προηγούμενα καὶ θεωρεῖται ὅτι ἦταν τό πιο δημοκρατικό καὶ φιλελεύθερο σύνταγμα τῆς ἐποχῆς του⁴.

2. Τά συνταγματικά κείμενα τοῦ Ἀγώνα προέρχονται ώς πρός τό περιεχόμενο καὶ τή μορφή τους, από ποικίλες ἐπιδράσεις. Πρώτα θυμίζουμε τίς τοπικές συνήθειες (τοπική αὐτοδιοίκηση κτλ.) καὶ τίς προσωπικές βλέψεις καὶ τούς ἀνταγωνισμούς — ἔκδηλους ή ἀφανέρωτους — γιά τούς ὁποίους ἔγινε λόγος στό προηγούμενο μέρος.

"Επειτα είναι οἱ ἀναμνήσεις ἀπό τήν ἑλληνική κλασική ἀρχαιότητα πού μέ Iδιαίτερη ἔμφαση ἀναβίωσαν στά χρόνια τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, ὅπως εἶδαμε στό κεφ. 2. Είναι ἀκόμη οἱ ἐπιδράσεις ἀπό τόν πολιτειακό στοχασμό καὶ τίς μεγάλες Ἐπαναστάσεις τοῦ 18ου αιώνα (ἀμερικανική διακήρυξη τῆς Ἀνεξαρτησίας, 4 Ιουλίου 1776, Γαλλική Διακήρυξη τῶν Δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Πολίτη, 26 Αὔγ. 1789, καθώς καὶ τά συνταγματικά κείμενα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, κυρίως τοῦ 1793 καὶ 1795). Τέλος, είναι τά ἵδια τά κείμενα πολιτειακοῦ στοχασμοῦ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Θυμίζουμε Iδιαίτερα τή «Νέα Πολιτική Διοίκηση» τοῦ Ρήγα καὶ τήν «Ἐλληνική Νομαρχία». Καὶ δέν πρέπει νά θεωρήσουμε ἄγνωστα τά συντάγματα τῶν 'Επτά Νησιῶν τοῦ Ιονίου (1803, 1817), τά ὅποια βέβαια συντάχτηκαν κάτω από τήν ἐπίνευση ξένων «προστατῶν», ἀλλά ὑπῆρξαν ὀπωσδήποτε τά πρώτα συνταγματικά κείμενα πού δοκιμάστηκαν στόν ἑλληνικό χῶρο πρίν ἀπό τό 1821.

"Ολες οἱ παραπάνω ἐπιδράσεις, πού φορεῖς τους ὑπῆρξαν οἱ ἐπαναστατημένοι "Ἐλληνες (ντόπιοι καὶ νεοφερμένοι) καὶ οἱ ἐκτιμήσεις τῶν συγκεκριμένων τότε ἀναγκῶν καὶ, ἀναμφίβολα, καὶ οἱ προσωπικές

B' 'Εθνοσυνέλευση στό "Αστρος Κυνουρίας (1823)

Γ' 'Εθνοσυνέλευση στήν Τροιζήνα (1827)

Τό καλοκαίρι τοῦ 1829 (ἐπί Καποδίστρια) συνήλθε ή Δ' 'Εθνοσυνέλευση στό "Ἀργος, ή ὅποια βασικά ἔδωσε τήν ἔγκρισή της γιά τήν πολιτική τοῦ Καποδίστρια.

έπιδιώξεις, όδηγησαν στή σύνταξη τῶν τοπικῶν καί γενικῶν Πολιτευμάτων τοῦ Ἀγώνα, πού ὅλα τους ἔχουν **χαρακτήρα δημοκρατικό καί φιλελεύθερο**.

3. Πρίν ὅμως ἐπιχειρηθεῖ τεκμηρίωση αὐτοῦ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν συνταγματικῶν κειμένων εἶναι ἀνάγκη νά γίνει διευκρίνιση τῶν ὅρων: «**δημοκρατικό καί φιλελεύθερο**⁵».

Δημοκρατικό εἶναι τό πολίτευμα, ὅπου ιεραρχικά ἀνώτερο ὅργανο τῆς πολιτείας εἶναι ὁ λαός· αὐτός ἔχει κυρίαρχη ἔξουσία· ἡ βούλησή του εἶναι ἡ ἀνώτερη πολιτειακή βούληση, στήν ὅποια ὑποτάσσονται τά ὅργανα τῆς πολιτείας καί τά ἄτομα. Δημοκρατία εἶναι τό πολίτευμα ὅπου οὐσιαστικά τή νομοθετική ἔξουσία ἀσκεῖ ὁ λαός ἄμεσα (ὅπως ἦταν στήν ἀρχαιότητα) ἢ ἔμμεσα μέ αἰρετούς ἀντιπροσώπους του, ὅπως γίνεται σήμερα στήν κοινοβουλευτική δημοκρατία.

Φιλελεύθερο εἶναι τό πολίτευμα πού σέβεται τήν προσωπικότητα τοῦ πολίτη καί τοῦ ἀναγνωρίζει ἐλευθερίες. Κατά τή φιλελεύθερη βιοθεωρία τό ἄτομο δέν εἶναι ἀπλό κύτταρο τοῦ κοινωνικοῦ ὅργανισμοῦ, ὑποταγμένο σέ κοινωνιοκρατικούς σκοπούς· ἔχει δοντότητα χωριστή, ἀξία αὐτοτελή, προσωπικότητα σεβαστή. Ἡ ἀναγνώριση αὐτῆς τῆς ἀξίας ἀπό τήν πλευρά τῆς πολιτικής ἔξουσίας ἐπιβάλλει στήν ἔξουσία περιορισμούς, προσδιορίζει γιά τόν πολίτη ἀτομικές ἐλευθερίες καί τίς περιφρουρεῖ. Ἡ πολιτεία ἀναγνωρίζει κάποια ὅρια ἐλευθερίας τοῦ πολίτη ἀπαραβίαστα καί μία κατηγορία ἀγαθῶν, τά ὅποια ἀπολαμβάνει ὁ πολίτης, ἐνῶ ἡ πολιτεία δέν μπορεῖ νά τά θίξει παρά μόνο ὡς κάποιο ὅριο καί ὅταν συντρέχουν εἰδικές προϋποθέσεις, πού κάνουν τήν ἐπέμβασή της ἀναγκαία γιά χάρη τῆς ἐλευθερίας τῶν ἄλλων πολιτῶν.

Δημοκρατία καί φιλελευθερισμός δέν εἶναι ταυτόσημες ἔννοιες· ἡ δημοκρατία ἀναφέρεται στήν ὅργανωση τῆς πολιτείας, ὁ φιλελευθερισμός στίς σχέσεις ἀτόμων καί πολιτείας ὅργανωμένης. Δέν εἶναι ὅμως καί ἀσχετες οἱ δυό ἔννοιες μεταξύ τους· ἡ γνήσια δημοκρατία προϋποθέτει τό φιλελευθερισμό (προσωπική ἐλευθερία, ἐλευθερία γνώμης, ἐλευθερία τοῦ τύπου κτλ.)· καί ὁ φιλελευθερισμός μπορεῖ γά πραγματωθεῖ μόνο μέσα σέ καθεστώς δημοκρατίας.

4. 'Ο φιλελεύθερος καί δημοκρατικός χαρακτήρας τῶν πολιτευμάτων τοῦ Ἀγώνα διαφαίνεται κυρίως ἀπό τά ἄρθρα τους γιά τά ἀτομικά δικαιώματα⁶ καί γιά τή δομή τῆς νεοσύστατης πολιτείας⁷.

a. "Ως πρός τό πρῶτο θέμα (τοῦ φιλελεύθερου χαρακτήρα) παρατηροῦμε ὅτι σύμφωνα μέ τά σχετικά ἄρθρα τῶν 3 συνταγμάτων:
— ὅλοι οἱ "Ελληνες εἶναι «δημοιοι» (κατά τό πρῶτο Σύνταγμα) ἢ «Ισοι», (κατά τά ἐπόμενα συντάγματα) ἐνώπιον τῶν νόμων.

- έχουν τά ίδια πολιτικά δικαιώματα.
- διορίζονται στά διάφορα ύπουργήματα άνάλογα με τήν «άξιότητά» τους.
- έχουν δικαιώμα νά άναφέρονται στίς 'Αρχές.
- είναι όλων ή περιουσία, ή τιμή και ή ασφάλεια κάτω άπό τήν προστασία τών νόμων.
- είναι έλευθεροι νά διατυπώνουν τίς γνώμες τους μέ κάποιες προϋποθέσεις (ἀρθρο γιά τόν "τύπο" δέν ύπάρχει στό πρώτο Σύνταγμα).
- στήν έλληνική έπικράτεια καταργείται ή δουλεία κτλ.
- στήν έλληνική έπικράτεια άπαγορεύονται τά βασανιστήρια, κτλ. κτλ.

'Επίσης, σέ αλλα σημεία (ἀρθρα) γίνεται λόγος γιά ύποχρέωση τής Πολιτείας νά προστατεύσει χήρες και όρφανά και νά άνταμείψει δσους κάνουν θυσίες γιά τόν 'Αγώνα.

'Επίσης, εισάγεται μέ τό πρώτο ἀρθρο τών Συνταγμάτων άνεξιθρησκία, μολονότι προβάλλεται ώς έπισημη θρησκεία ή 'Ορθόδοξη 'Ανατολική⁸.

Τέλος, ύπόσχεται ή Πολιτεία νά όργανώσει συστηματική έκπαίδευση τής νεολαίας σέ δλη τήν έπικράτεια⁹ μέ τήν άλληλοδιδακτική μέθοδο, πού κρινόταν άναγκαιά τότε λόγω γενικής πενίας, άλλα και χαρακτηρίζει δικαιώμα τών πολιτών νά έκλεγουν δασκάλους γιά τή μόρφωσή τους¹⁰.

Πρόβλημα γλώσσας δέν τίθεται μέ τά γενικά συνταγματικά κείμενα τοῦ 'Αγώνα: ήταν πολύ ζωντανό τό αίτημα τοῦ Διαφωτισμοῦ γιά γλώσσα κατανοητή άπό τό λαό και άντηχοῦσε άκόμη τό κήρυγμα τοῦ Ρήγα και ή διδασκαλία τοῦ Κοραρη¹¹. έξαλλου δέν είχε θεσμοθετηθεί (σπως έγινε άπό τήν 'Αντιβασιλεία άργυτερα) ή συστηματική άρχαιολατρία, ώστε νά άντιπροβάλλεται ώς έπισημη γλώσσα άλλη άπό έκείνη πού μιλούσε και έννοούσε ό τότε 'Ελληνισμός. Μόνο στή Νομική Διάταξη τής 'Ανατολικής Χέρσου 'Ελλάδος όριζεται δτι: «τήν σημερινήν γλώσσαν άναγνωρίζει ώς έπικρατούσαν γλώσσαν τής 'Ελλάδος»¹².

Σέ συνάρτηση μέ τίς άτομικές έλευθερίες άναφέρεται και ή **άνεξαρτησία τής δικαιοσύνης**, πού έχει άλλωστε χαρακτηριστεῖ Παλλάδιο τών άτομικών έλευθεριών, γιατί αύτή τίς προστατεύει και άποτελεῖ προϋπόθεση, γιά νά μήν καταντούν οι έλευθερίες φενάκη. "Ολα λοιπόν τά συντάγματα τοῦ 'Αγώνα καθιέρωναν τήν άνεξαρτησία τής δικαστικής έξουσίας¹³.

β. 'Η δημοκρατικότητα τών πολιτευμάτων τοῦ 'Αγώνα καταφαίνεται άπό τή θέση πού έχει στήν πολιτειακή δομή ό λαός, άπό τή διάκριση και δόμηση τών έξουσιών, άπό τήν άναγνώριση δικαιώματος ψήφου σέ

δλους τούς ἐνήλικους πολίτες, ἀπό τὴν ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτη σέ δλους τούς μόνιμους κατοίκους τῆς Ἐπικράτειας. Εἰδικότερα:

Τὴν Ἐπανάσταση ἔκανε δόλοκληρο τὸ ἔθνος, δχι μία τάξη ἀνθρώπων τοῦτο φαίνεται σ' ὅλες τίς διακηρύξεις τῶν ἐπαναστατῶν, τοπικές καὶ γενικές· τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διεκδικοῦσε πολιτικὴ ὑπαρξη καὶ ἀνεξαρτησία καὶ τὸ ἔθνος ἀνακηρύσσεται κυρίαρχο ὅργανο στὴ νεοπαγὴ πολιτείᾳ· πανηγυρικὴ καὶ σαφῆς εἶναι ἡ διατύπωση τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ συντάγματος τῆς Τροιζήνας: «ἡ κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τὸ ἔθνος· πᾶσα ἔξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ καὶ ὑπάρχει ὑπέρ αὐτοῦ».

Ἡ νομοθετική ἔξουσία ἀσκεῖται ἔμμεσα, μέ ἀντιπροσώπους· ἔτσι καθιερώνεται (μέ δλα τὰ συντάγματα τῆς Ἐπανάστασης) ἡ κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία: Παράγοντες τῆς νομοθετικῆς ἔξουσίας εἶναι τὸ βουλευτικό (βουλή) καὶ τὸ ἐκτελεστικό (ἡ κυβέρνηση) ἡ ἀργότερα ὁ Κυβερνήτης. Κατά τὸ πρῶτο σύνταγμα οἱ δυό παράγοντες ἴσοσταθμίζονται· μέ τὸ δεύτερο σύνταγμα τὸ βουλευτικό ἐνισχύεται, ἐνῶ τὸ ἐκτελεστικό διατηρεῖ ἔνα δικαίωμα ἀναβλητικῆς ἀρνησικυρίας· μέ τὴν ἄφιξη τοῦ Καποδίστρια τὸ βουλευτικό ἐκκωρεῖ γιά ὄρισμένο χρονικό διάστημα στὸν Κυβερνήτη ἔκτακτες ἔξουσίες· ἀλλά πρόκειται γιά θελημένη καὶ χρονικά περιορισμένη παραχώρηση.

Τὰ μέλη τοῦ νομοθετικοῦ καὶ τοῦ ἐκτελεστικοῦ εἶναι αἱρετά· ἄρα σέ τακτά (μικρά) διαστήματα ἡ ἔξουσία ἔναντι γυρίζει στὸ λαό. Καὶ δλοι οἱ μόνιμοι κάτοικοι εἶναι πολίτες¹⁴ καὶ ἔχουν δλοι δικαίωμα ψήφου. Αὔτα δρίζονταν σέ μιά περίοδο πού καθολικό δικαίωμα ψήφου δέν ἵσχε οὔτε στὴν Ἀγγλία οὔτε στὶς Ἐνωμένες Πολιτείες τῆς Ἀμερικῆς¹⁵, ἥταν ὅμως σύμφωνο μέ τὶς συνήθειες τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν πνευματική - ἰδεολογική προεργασία πού εἶχε συντελεστεῖ μέ τὸν Νοελληνικό Διαφωτισμό.

5. Τώρα, πῶς ἀπό δλη αὐτή τὴν πολιτειακή προετοιμασία καὶ τίς σαφεῖς πολιτειακές διακηρύξεις ἔφτασαν τὰ πολιτειακά πράγματα στὸ λεγόμενο Ἡγεμονικό Σύνταγμα τοῦ 1832¹⁶ (πού ποτέ δέν ἔφαρμδστηκε, γιατὶ μέ τὴν ἐκλογή τοῦ "Οθωνα καὶ τὴν ἄφιξη τῆς Ἀντιβασιλείας δόθηκε λύση ἀκόμη πιό μοναρχική), αὐτό δέν μπορεῖ νά ἐννοηθεῖ παρά μόνο μέ παράλληλη ιστόρηση τῆς ἔξωτερης πολιτικῆς τῆς περιόδου 1821-1832· ιδιαίτερα ἐνδιαφέρει ἡ παράγραφος πού ἀναφέρεται στὸ διπλωματικό ὅργασμό τοῦ 1830-1832 γιά τή ρύθμιση τοῦ 'Ἐλληνικοῦ Ζητήματος'¹⁷.

* ἀντιδιαστέλλεται πρός τὸ δικαίωμα ἀπόλυτης ἀρνησικυρίας, πού ὀδηγεῖ σέ ἀδιέξodo τὴν πολιτική ζωῆ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1 Βάση τοῦ κεφαλαίου αύτοῦ είναι τό φυλλάδιο Χ. Φραγκίστα, Τό δημοκρατικόν καὶ Φιλελεύθερον πνεῦμα τῶν πολιτευμάτων τοῦ Ἀγῶνος, Θεσ/κη 1953.

2 Σύνταγμα τῆς Ἑπιδαύρου, Πιαράρτημα, παράγραφος ρα':
·Αἱ Γερουσίαι καὶ ὁ Ἀρειος Πάγος (= ἔτσι λεγόταν ἡ τοπική διοίκηση τῆς Ἀνατολικῆς Στερεάς) καὶ πᾶσα κατά μέρος κεντρική τῆς Ἑλλάδος Διοίκησις, ὀργανισθεῖσα πρὸ τῆς Παρούστης Γενικῆς τοῦ Ἐθνους Συνελεύσεως, ὑπόκεινται ἐξίσου ἐντελῶς εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Διοικήσεως.

3 Τὸ Σύνταγμα τῆς Τροιζήνας ἴσχυσε ὡς τὴν ἄφιξην τοῦ Καποδίστρια, πρότου Κυβερνήτη μὲν ψήφισμά της τῆς 18 Ἰανουαρίου 1828 ἡ Ἱδια Γ' Ἐθνοσυνέλευση ἀποφάσισε τὴν ἀναστολὴν τοῦ συντάγματος, γιά νά διευκολύνει τὸν κυβερνήτη προσωρινά στούς γρήγορους χειρισμούς πού ἀπαιτοῦσαν οἱ περιστάσεις (κυρίως ἐσωτερικὴ ὀργάνωση, στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις καὶ διπλωματικές διαπραγματεύσεις γιά τὰ σύνορα). Τὴν ἀναστολὴν ἐπίκυρωσε καὶ ἡ Δ' Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἀργους μέν ψήφισμα τῆς 22 Ἰανουαρίου 1829· (βλ. Φραγκίστα, ὅ.π., σελ. 19, σημ. 10).

4 Α. Σβώλου, Συνταγματική Ἰστορία τῆς Ἑλλάδος, σελ. 50 κ.ἔ. Φραγκίστα, ὅ.π. σελ. 5.

5 Ἀκολουθοῦμε βασικά τὴν Ἱδια πηγή, Φραγκίστα, ὅ.π. σελ. 7-9. Ἐπίσης: Λουκᾶ Αξελοῦ (ἐπιμέλεια), Τὰ Ἑλληνικά Συντάγματα 1822-1952, σελ. 26 κ.ἔ.

6 Α. Σύνταγμα τῆς Ἑπιδαύρου, τμῆμα Β':

Γενικά Δικαιώματα τῶν κατοίκων τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος

§ β' - "Οσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, εἰσίν "Ἑλληνες, καὶ ἀπολαμβάνουσιν ἀνευ τινός διαφορᾶς ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων.

§ γ' - "Ολοι οἱ "Ἑλληνες εἰσίν δῆμοιοι ἐνώπιον τῶν νόμων ἀνευ τινός ἐξαιρέσεως ἢ βαθμοῦ, ἢ κλάσεως, ἢ ἀξιώματος.

§ δ' - "Οσοι εἴξαθεν ἐλθόντες κατοικήσωσιν ἢ παροικήσωσιν εἰς τὴν Ἐπικρατείαν τῆς Ἑλλάδος, εἰσίν δῆμοιοι μέ τούς αὐτόχθονες κατοίκους ἐνώπιον τῶν Νόμων.

§ ε' - "Ἡ Διοίκησις θέλει φροντίσει νά ἔκδωση προσεχῶς νόμον περὶ πολιτογραφήσεως τῶν ἔνων. δῆμοι ἔχουσι τὴν ἐπιθυμίαν νά γίνωσιν "Ἑλληνες.

§ στ' - "Ολοι οἱ "Ἑλληνες, εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα καὶ τιμάς ἔχουσι τὸ αὐτὸν δικαιώμα: δοτήρ δέ τούτων μόνη ἡ ἀξιότης ἐκάστου.

§ ζ' - "Ἡ ιδιοκτησία, τιμὴ καὶ ἀσφάλεια ἐκάστου τῶν Ἑλλήνων, είναι ὑπό τὴν προστασίαν τῶν νόμων.

§ η' - "Ολαι αἱ εἰσπράξεις πρέπει νά διανέμωνται δικαιώς εἰς δλας τάς τάξεις καὶ κλάσεις τῶν κατοίκων*καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας· κάμμια δέ εἰσπράξις δέν γίνεται ἀνευ προεκδοθέντος Νόμου.

καὶ θ' - Τά βασανιστήρια καταργοῦνται διά παντός, καθώς καὶ ἡ ποινή τῆς δημεύσεως.

Β. Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου (ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου ἀπό τή β' ἔθνοσυνέλευση στό "Ἀστρος"):

ΚΕΦ. Β': Πολιτικά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Περὶ τῶν Πολιτικῶν Δικαιωμάτων τῶν Ἑλλήνων

§ β'. "Οσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, εἰσίν "Ἑλληνες, καὶ ἀπολαμβάνουσιν ἄνευ τινός διαφορᾶς ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ὄμοιώς "Ἑλληνές εἰσι, καὶ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων ἀπολαμβάνουσιν, δοσι ἔξαθεν ἐλθόντες, καὶ τὴν Ἑλληνικήν φωνὴν πάτριον ἔχοντες, καὶ εἰς Χριστόν πιστεύοντες ζητήσωσι, παρρησιαζόμενοι εἰς τοπικήν Ἑλλην κῆρις Ἐπαρχίας Ἀρχῆν, νά ἐγκαταριθμηθῶσι δι' αὐτῆς εἰς τούς πολίτας "Ἑλληνας.

γ'. "Ολοι οι "Ἑλληνες εἰσίν **ἴσοι ἐνώπιον** τῶν Νόμων, ἄνευ τινός ἔξαιρέσεως.

δ' "Οσοι ἔξαθεν ἐλθόντες κατοικήσωσιν, ἢ παροικήσωσιν εἰς τὴν Ἐπικράτειαν τῆς Ἑλλάδος, **εἰσίν ίσοι μέ τούς** "Ἑλληνας ἐνώπιον τῶν Νόμων.

ε'. "Ολοι οι "Ἑλληνες εἰναι δεκτοί ἐπίσης εἰς τά πολιτικά καὶ στρατιωτικά, καὶ εἰς ὅλας ἐν γένει τάς τιμάς· δοτήρ δέ τούτων μόνη ἐκάστου ἡ ἀξιότης.

στ'. "Η ιδιοκτησία, τιμή, καὶ ἀσφάλεια ἐκάστου "Ἑλληνος, καὶ παντός ἀνθρώπου, ἐντός τῆς Ἐπικρατείας εύρισκομένου, είναι ύπό τὴν προστασίαν τῶν Νόμων.

ζ'. "Ολαι αἱ εἰσπράξεις πρέπει νά διανέμωνται δικαιώμας, καὶ ἀναλόγως εἰς δῆλους τούς κατοίκους τῆς Ἐπικρατείας· κάμμια δι' εἰσπραξις δέν γίνεται ἄνευ προεκδοθέντος Νόμου· καὶ κάνένας Νόμος περὶ εἰσπράξεως δέν ἐκδίδεται, εἰμή διά ἐν καὶ μόνον ἔτος.

η'. Οἱ "Ἑλληνες ἔχουσι τό δικαιόμα νά κοινοποιῶσιν ἄλλως τε καὶ διά τῶν τύπων τάς δοξασίας των, ἀλλά μέ τούς ἀκολούθους τρεῖς ὅρους:

α'. Νά μή γίνεται λόγος κατά τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

β'. Νά μήν ἀντιβαίνουσιν εἰς τάς κοινῶς ἀποδεδεγμένας ἀρχάς τῆς ἡθικῆς.

γ'. Νά ἀποφεύγωσι πᾶσαν προσωπικήν ὕβριν.

θ'. Εις τὴν Ἑλληνικήν Ἐπικράτειαν οὔτε πωλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται ἀνθρωπος· ἀργυρώνητος δέ παντός γένους, καὶ πάσης θρησκείας, ἀμα πατήσας τό Ἑλληνικόν ἔδαφος, είναι ἐλεύθερος, καὶ ἀπό τὸν δεσπότην αὐτοῦ ἀκαταζήτητος.

ι'. Κάνένας δέν δύναται νά βιασθῇ νά διαφύγῃ τό ἀνήκον κριτήριον.

ια'. Καθένας δύναται νά ἀναφέρηται πρός τό Βουλευτικόν ἐγγράφως προβάλλων τὴν γνώμην του περὶ παντός πράγματος.

ιβ'. "Η Διοίκησις πολιτογραφεῖ ἀλλοεθνεῖς κατά τούς ἀκολούθους ὅρους:

α'. Νά διατρίψωσι πέντε ὅλοκληρα ἔτη, καὶ εἰς τό διάστημα τοῦτο νά μήν ἀποδειχθῶσι ποτέ ἐγκληματίαι, καὶ νά ἀποκτήσωσιν ἐντός τοῦ πενταετοῦς διαστήματος ἀκίνητα κτήματα ἐν τῇ Ἐπικρατείᾳ.

β'. Τά μεγάλα ἀνδραγαθήματα, καὶ αἱ σημαντικαὶ ἐκδουλεύσεις εἰς τάς χρείας

τῆς Πατρίδος, ἐνούμεναι μέ τὴν χρηστότητα τῶν ἡθῶν, εἶναι δικαιώματα ἵκανά εἰς πολιτογράφησιν.

ιγ'. 'Ο πολιτογραφούμενος ἀπολαμβάνει ἀμέσως τὰ δικαιώματα, κατά τούς §. β'. στ'. καὶ ή'. τὸ δέ δικαίωμα τοῦ Παραστάτου, μετά δέκα ἔτη τῆς πολιτογραφήσεως.

καὶ παρ. πε' (ἐπαναλαμβάνεται ἀκριβῶς τὸ θ' ἅρθρο τῆς 'Ἐπιδαύρου).

Γ. Πολιτικόν Σύνταγμα (τῆς γ' 'Εθνοσυνέλευσης στήν Τροιζήνα).

Κεφάλαιο Γ': Δημόσιο Δίκαιο τῶν Ελλήνων:

5. 'Η Κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τὸ "Εθνος· πᾶσα ἔξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὑπάρχει ὑπέρ αὐτοῦ.

6. "Ελληνες εἶναι:

α'. "Οσοι αὐτόχθονες τῆς 'Ελληνικῆς 'Επικρατείας, πιστεύουσιν εἰς Χριστόν.

β'. "Οσοι ἀπό τούς ὑπό τὸν 'Οθωμανικὸν ζυγόν, πιστεύοντες εἰς Χριστόν, ἥλθαν καὶ θά ἔλθωσιν εἰς τὴν 'Ελληνικήν 'Επικράτειαν, διά νά συναγωνισθῶσιν ἢ νά κατοικήσωσιν εἰς αὐτήν.

γ'. "Οσοι εἰς ξένας 'Επικρατείας, εἶναι γεννημένοι ἀπό πατέρα "Ελληνα.

δ'. "Οσοι αὐτόχθονες καὶ μή, καὶ οἱ τούτων ἀπόγονοι, πολιτογραφηθέντες εἰς ξένας 'Επικρατείας πρό τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος Συντάγματος, ἔλθωσιν εἰς τὴν 'Ελληνικήν 'Επικράτειαν, καὶ ὄρκισθωσι τόν 'Ελληνικόν ὅρκον.

ε'. "Οσοι ξένοι ἔλθωσι καὶ πολιτογραφηθῶσιν.

7. "Ολοι οἱ "Ελληνες εἶναι ισοι ἐνώπιον τῶν νόμων.

8. "Ολοι οἱ "Ελληνες εἶναι δεκτοί, ἔκαστος κατά τὸ μέτρον τῆς προσωπικῆς του ἀξίας, εἰς ὅλα τὰ δημόσια ἐπαγγέλματα, πολιτικά καὶ στρατιωτικά.

Τὸ δικαίωμα τῆς Ἀντιπροσωπείας καὶ Πληρεξουσιότητος θά κανονισθῇ εἰς τὸν περὶ ἐκλογῆς νόμον, ὁ ὅποιος θά ἐπιδιορθωθῇ καὶ δημοσιευθῇ ἀπό τὴν Βουλῆν.

9. "Οσοι ξένοι ἔλθωσι νά κατοικήσωσιν ἢ νά παροικήσωσιν εἰς τὴν 'Ελληνικήν 'Επικράτειαν, εἶναι ισοι ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν Νόμων.

10. Αἱ εἰσπράξεις διανέμονται εἰς ὅλους τούς κατοίκους τῆς 'Επικρατείας δικαιώς, καὶ ἀναλόγως τῆς περιουσίας ἔκάστου. Κάμμια δέ εἰσπραξῖς δέν γίνεται χωρίς προεκδομένον νόμον, καὶ κάνεις νόμος περὶ εἰσπράξεως δέν ἐκδίδεται εἰμή δι' ἐν καὶ μόνον ἔτος.

11. 'Ο νόμος ἀσφαλίζει τὴν προσωπικήν ἔκάστου ἐλευθερίαν· κάνεις δέν ἡμπορεῖ νά ἐναχθῇ ἢ φυλακωθῇ εἰμή κατά τούς νομικούς τύπους.

12. 'Η ζωή, ἡ τιμή καὶ τὰ κτήματα ἔκάστου, ἐντός τῆς 'Επικρατείας εύρισκομένου, εἶναι ὑπό τὴν προστασίαν τῶν νόμων.

13. Κάμμια διαταγὴ περὶ ἐξετάσεως καὶ συλλήψεως ὁποιωνδήποτε προσώπων καὶ πραγμάτων δέν ἡμπορεῖ νά ἐκδοθῇ, χωρίς νά στηρίζεται εἰς ἵκανά δείγματα, καὶ νά περιγράφῃ τὸν τόπον τῆς ἐξετάσεως, καὶ τὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τὰ ὅποια πρέπει νά συλληφθῶσιν.

14. Εἰς ὅλας τάς ἐγκληματικάς διαδικασίας ἔκαστος ἔχει τὸ δικαίωμα νά ζητῇ τὴν αἰτίαν καὶ φύσιν τῆς εἰς αὐτόν προσαφθείσης κατηγορίσις, νά ἀντεξετάξεται πρός τούς κατηγόρους καὶ τούς μάρτυρας, νά παρουσιάζῃ μαρτυρίας ὑπέρ

έαυτοῦ, νά λαμβάνη εἰς βοήθειάν του συμβούλους, καί νά ζητῇ ταχείαν ἀπόφασιν ἀπό τὸ δικαστήριον.

15. "Εκαστος πρό τῆς καταδίκης του δέν λογίζεται ἔνοχος.

16. Κάνεις δέν κρίνεται δίς δὶ' ἐν καί τό αὐτό ἀμάρτημα, καί δέν καταδικάζεται, οὐδέ προσωρινώς στερείται τά κτήματα του, χωρίς προηγουμένην διαδικασίαν. Πᾶσα δέ ύπόθεσις, ἀπαξ δριστικῶς δικασθεῖσα δέν ἀναθεωρεῖται.

17. 'Η Κυβέρνησις ἡμπορεῖ ν' ἀπαιτήσῃ τήν θυσίαν τῶν κτημάτων τινός διά δημόσιον ὄφελος, ἀποχρώντως ἀποδεειγμένον, ἀλλά διά προηγουμένης ἀποζημιώσεως.

18. Αἱ βάσανοι καί αἱ δημεύσεις ἀπαγορεύονται.

19. 'Ο νόμος δέν ἡμπορεῖ νά ἔχῃ ὅπισθενεργόν δύναμιν (ἀναδρομική ἰσχύ).

20. Οι "Ἐλληνες ἔχουσι τό δικαίωμα νά συσταίνωσι καταστήματα παντός εἰδους, παιδείας, φιλανθρωπίας, βιομηχανίας καί τεχνῶν, καί νά ἐκλέγωσι διδασκάλους διά τήν ἐκπαίδευσίν των.

21. Εἰς τήν "Ἐλληνικήν Ἐπικράτειαν, οὔτε πώλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται ἄνθρωπος. Ἀργυρώνητος δέ ἡ δούλος παντός γένους καί πάσης θρησκείας, καθώς πατήσῃ τό 'Ἐλληνικόν ἔδαφος, είναι ἐλεύθερος καί ἀπό τόν δεσπότην αὐτοῦ ἀκαταζήτητος.

22. Κάνεις δέν δύναται ν' ἀποφύγῃ τό ἀνήκον δικαστήριον, οὐδέ νά ἐμποδισθῇ ἀπό τό νά καταφύγῃ εἰς αὐτό.

23. Κάνεις δέν δύναται νά μείνῃ εἰς φυλακήν πλέον τῶν εἰκοσιτεσσάρων ὥρων, χωρίς νά πληροφορηθῇ ἐπισήμως τάς αἵτιας τῆς φυλακώσεώς του· καί πλειότερον τῶν τριών ἡμερῶν, χωρίς ν' ἀρχίσῃ η ἔξετασις.

24. 'Ο Κλῆρος, κατά τούς κανόνας τῆς 'Αγίας καί 'Ιεράς ἡμῶν 'Εκκλησίας, δέν ἐμπεριπλέκεται εἰς κάνεν δημόσιον ὑπούργημα· μόνοι δέ οι Πρεσβύτεροι ἔχουσι τό δικαίωμα τοῦ ἐκλογέως.

25. Καθεὶς δύναται ν' ἀναφέρεται πρό τήν Βουλήν ἐγγράφως, προβάλλων τήν γνώμην του περί παντός δημοσίου πράγματος.

26. Οι "Ἐλληνες ἔχουσι τό δικαίωμα, χωρίς προεξέτασιν νά γράφωσι καί νά δημοσιεύωσιν ἔλευθέρως διά τοῦ τύπου ἡ ἀλλέως τούς στοχασμούς καί τάς γνώμας των, φυλάπτοντες τούς ἀκολούθους ὅρους:

α'. Νά μήν ἀντιβαίνωσιν εἰς τάς ἀρχάς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

β'. Νά μήν ἀντιβαίνωσιν εἰς τήν σεμνότητα.

γ'. Ν' ἀποφεύγωσι πᾶσαν προσωπικήν ὑβρίν καί συκοφαντίαν.

27. Κάνενας τίτλος εὐγενείας δέν δίδεται ἀπό τήν 'Ἐλληνικήν Πολιτείαν· καί κάνεις "Ἐλλην εἰς αὐτήν δέν ἡμπορεῖ, χωρίς τήν συγκατάθεσιν τοῦ Κυβερνήτου, νά λάβῃ ὑπούργημα, δῶρον, ἀμοιβήν, ἀξίωμα ἡ τίτλον παντός εἰδους ἀπό κάνενα Μονάρχην, 'Ηγεμόνα, ἡ ἀπό ἐξωτερικήν 'Ἐπικράτειαν.

28. Τά ἐπίθετα 'Ἐκλαμπρόταος, 'Εξοχώταος, κ.τ.λ. δέν δίδονται εἰς κάνενα 'Ἐλληνα ἐντός τῆς 'Ἐπικράτειας.

Εἰς μόνον τόν Κυβερνήτην δίδεται τό ἐπίθετον 'Εξοχώταος· ἀλλά καί τοῦτο συμπαύει μέ τό ἀξιώμα του.

29. Κάνεις αὐτόχθων, ἡ πολιτογραφημένος "Ἐλλην, κατοικῶν εἰς τήν 'Ἐλληνικήν 'Ἐπικράτειαν καί ἀπολαμβάνων τά δικαιώματα τοῦ πολίτου, δέν δύναται νά καταφύγῃ εἰς προστασίαν ξένης Δυνάμεως· ἀλλέως παύει νά ἦναι πολίτης "Ἐλλην.

Κεφάλαιον Δ' Περί Πολιτογραφήσεως

30. 'Η Κυβέρνησις πολιτογραφεῖ τούς ξένους, σσοι ἀπό τοπικήν Ἀρχήν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας φέρωσιν ἀποδείξεις ἀποχρώσας:
α'. "Οτι διέτριψαν ἐντός τῆς Ἐπικρατείας τρία ὀλόκληρα ἔτη.
β'. "Οτι εἰς τό διάστημα τοῦτο δέν ὑπέπεσαν εἰς ἐγκληματικήν καταδίκην.
γ'. "Οτι ἀπέκτησαν εἰς τήν Ἐπικράτειαν ἀκίνητα κτήματα, τ' ὀλιγάτερον ἐκατόν ταλάρηων.

31. Τά μεγάλα ἀνδραγαθήματα καὶ αἱ ἀποδεδειγμέναι σημαντικαὶ ἐκδουλεύσεις εἰς τάς χρείας τῆς Πατρίδος εἰναι καθ' ἐαυτά ἵκανά δικαιώματα εἰς πολιτογράφησιν.

32. 'Η Κυβέρνησις ἔχει τό δικαίωμα νά πολιτογραφῇ καὶ ἐκείνους τούς ξένους, σσοι συστήσασιν εἰς τήν Ἑλλάδα σημαντικά καταστήματα, συντείνοντα εἰς τήν πρόοδον τῶν τεχνῶν, τοῦ ἐμπορίου, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς βιομηχανίας. Ἡμπορεῖ δέ νά συντέμῃ τόν εἰς πολιτογράφησιν ἀπαιτούμενον καιρόν, ὅχι ὅμως νά τόν καταντῇ ὀλιγάτερον ἐνός ἔτους.

33. "Οστις ξένος ὑπηρέτησεν, ἡ ὑπηρετήση πολεμικῶς δύο ἔτη τήν Ἑλλάδα, ἔχων τάς ἀναγκαίας τής ὑπηρεσίας του ἀποδείξεις, εἰναι δι' αύτό τοῦτο "Ἑλλην.

34. 'Ο πολιτογραφημένος ἀπολαμβάνει ἀμέσως ὅλα τά δικαιώματα τοῦ πολίτου.

Τό δικαίωμα τής πληρεξουσιότητος καὶ ἀντιπροσωπείας θά κανονισθῇ εἰς τόν περί ἐκλογῆς Νόμον.

35. 'Ο πολιτογραφούμενος ὄρκιζεται τόν 'Ελληνικόν ὄρκον.

7

— **Στό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου (1822), τμῆμα γ':**

Περί Σχηματισμοῦ τῆς Διοικήσεως (ἄρθρα θ' - κδ').

— **Στό Νόμο τῆς Ἐπιδαύρου (1823), κεφ. γ':**

Περί Σχηματισμοῦ Διοικήσεως (ἄρθρα ιδ' - κστ').

— **Στό Πολιτικό Σύνταγμα (τῆς Τροιζήνας, 1827):**

κεφ. Ε' (ἄρθρα 36 - 42);

Περί συντάξεως τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας

36. 'Η κυριαρχία τού "Ἐθνους διαιρεῖται εἰς τρεις ἔξουσίας: Νομοθετικήν, Νομοτελεστικήν καὶ Δικαστικήν.

37. 'Η Νομοθετική κατασκεύαζει τούς νόμους.

38. 'Η Νομοτελεστική ἐπικυρώνει αύτούς κατά τό 73 ἄρθρον καὶ τούς ἐκτελεῖ.

39. 'Η Δικαστική τούς προσαρμόζει (ἐφαρμόζει).

40. 'Η Νομοθετική ἔξουσία ἀνήκει ίδιαιτέρως εἰς τό σῶμα τῶν 'Αντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, τό όποιον ὄνομάζεται Βουλή.

41. 'Η Νομοτελεστική ἀνήκει εἰς ἔνα μόνον, ὄνομαζόμενον Κυβερνήτην, ἔχοντα διαφόρους ὑπ' αύτόν Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας (ύπουργούς).

42. 'Η Δικαστική εἰς τά διάφορα Δικαστήρια.

8

Χαρακτηριστική εἰναι ή διατύπωση τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζήνας:

«Καθείς εἰς τήν Ἑλλάδα ἐπαγγέλλεται τήν θρησκείαν του ἐλευθέρως καὶ διά τήν λατρείαν αὐτής ἔχει ἴσην ὑπεράσπισιν. 'Η δέ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἔκκλησίας τοῦ Χριστοῦ εἰναι θρησκεία τῆς Ἐπικρατείας»· ώς πρός τό θέμα αύτό

τά Συντάγματα τοῦ Ἀγώνα ἀκολουθοῦν ἀνάλογη διάταξη τοῦ Συντάγματος τῶν Ἰονίων Νήσων (τοῦ 1817).

9

"Ἄρθρο πζ' τοῦ νόμου τῆς Ἐπιδαύρου (Συντάγματος τοῦ "Αστρους):

Συστηματικῶς νά ὄργανος οὐδὲν ἐκπαίδευσις τῆς νεολαίας καὶ νά εἰσαχθῇ καθ' ὅλην τὴν Ἐπικράτειαν ἢ Ἀλληλοδιακτική μέθοδος ἀπό τὴν Διοίκησιν.

10

"Ἄρθρο 20 τοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζήνας:

Οἱ Ἑλληνες ἔχουσι τό δικαίωμα νά ... νά ... καὶ νά ἐκλέγωσι διδασκάλους διά τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν.

Ο Ρήγας (Νέα Πολιτική Διοίκησις, Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου, ἄρθρο 22) ἀπαιτούσε:

«Ολοι χωρίς ἔξαιρεσιν ἔχουν χρέος νά ἡξεύρουν γράμματα. Ἡ πατρίς ἔχει νά καταστήσει σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωριά διά τὰ ἀρσενικά καὶ θηλυκά παιδία. Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή μέ τὴν ὄποιαν λάμπουν τά ἐλεύθερα ἔθνη» (βλέπε καὶ σημείωση 2α τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου).

Ἀνάλογα ἄρθρα γιά τὴν παιδεία καὶ τὴν ἐκπαίδευση ύπάρχουν στὸ γαλλικό σύνταγμα τῆς 8 FRUCTIDOR τοῦ ἔτους 3 (ἄρθρα 298 καὶ 300) καὶ στὸ σύνταγμα τῆς Ἐντεύθεν τῶν "Ἀλπεων Δημοκρατίας τῆς 30 Ἰουνίου 1797 (ἄρθρα 299 καὶ 358). Βλέπε περισσότερα στοιχεῖα, Φραγκίστα, ὁ.π., σ. 27, (σημ. 56, 57).

11

Ο Ρήγας (Νέα Πολιτική Διοίκησις, Ἀρχή νομοθετημένης πράξεως, ἄρθρο 53) ὅριζε:

ὅλοι οἱ νόμοι καὶ αἱ προσταγαὶ γίνονται εἰς τὴν ἀπλήν τῶν Ἐλλήνων γλώσσαν...

12

Γιά πρώτη φορά στά συνταγματικά κείμενα τῶν Ἰονίων νήσων (1803, 1817) γινόταν λόγος γιά τή γλώσσα, ἀπό κίνητρα δύμως διαφορετικά ἔπρεπε δηλαδή νά ἐκτοπιστεῖ ἢ ιταλική, πού είχε καθιερωθεῖ ὡς ἐπίσημη γλώσσα κατά τὴν μακριώνη Ἐνετοκρατία.

Εἶναι δύμως χαρακτηριστική ἡ φράση μέ τὴν ὄποια τό σύνταγμα τοῦ 1803 (ἄρθρο 211) ὅριζει τὴν ἀπαιτούμενη γλωσσική μορφή: ἔθνική ἑλληνική λαϊκή γλώσσα (LINGUA NAZIONALE GRECA VOLGARE): «ἀπό τοῦ ἔτους 1820 οὔδεις δύναται νά ἐκλεγῇ διά πρώτην φοράν δημόσιος ύπαλληλος ἃν δέν γνωρίζῃ νά ἀναγινώσκῃ καὶ νά γράφῃ εἰς τὴν ἔθνικήν ἑλληνικήν λαϊκήν γλώσσαν».

13

Στό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου τό ἄρθρο πζ' ὅριζε: Τό δικαστικόν είναι ἀνεξάρτητον ἀπό τάς ἄλλας δύο δυνάμεις (τὴν Ἐκτελεστικήν καὶ Βουλευτικήν). Τό Σύνταγμα τοῦ "Αστρους, ἄρθρο οα', ἐπαναλαμβάνει τὴν ἴδια ρήτρα. Τέλος, τό Σύνταγμα τῆς Τροιζήνας, ἄρθρο 133, ὅριζε: Ή Δικαστική ἔξουσία είναι ἀνεξάρτητος ἀπό τάς ἄλλας δύο εἰς τάς ἀποφάσεις τῆς.

Ἄξιοπαρατήρητο καὶ τούτο: τό ἄρθρο 19 τῆς Τροιζήνας γράφει: «ὁ νόμος δέν ἡμπορεῖ νά ἔχει ὀπισθενεργόν δύναμιν (ἀναδρομική ἰσχύ). Συνήθως ἡ ρήτρα αὐτή περιέχεται στά συντάγματα μόνο γιά τούς ποινικούς νόμους. Ἀλλά καὶ ἡ γενικότερη ἀπαγόρευση ἀναδρομικότητας πού πρόβλεπε τό σύνταγμα τῆς Τροιζήνας είναι ρήτρα σοφή, γιατί προλαβαίνει πολλές ἐκτροπές καὶ ντροπές τῆς νομοθετικής ἔξουσίας.

14

Κατά τό ἄρθρο 2 τοῦ συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου:

Ἐλληνες πολίτες είναι: «ὅσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἐλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν».

Γιά τὸν ὅρο αὐτόχθονες ὁ Κοραής σημείωνε: «ἄλλο δέν ἡμπορεῖ νά σημάνῃ

εδῶ παρά τό γεννημένοι εἰς τήν 'Ελλάδα'. 'Εξάλλου στό σύνταγμα τοῦ "Αστρους ἔσπευσαν νά προσθέσουν (ἄρθρο 2): όμοίως "Ελληνες εἰσί ... κτλ. (βλ. σημ. 6, δρου τά σχετικά ἄρθρα). Μέ τίς διευκρινίσεις πού περιλαμβάνονται στό ἄρθρο 6 τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζήνας (βλ. ἐπίσης σημ. 6) αἴρεται ὁ τοπικιστικός όρος τοῦ αὐτοχθονισμοῦ. "Οσο γιά τόν περιορισμό τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος μόνο σέ Χριστιανούς (πού περιέχεται στήν παραπάνω ρήτρα τοῦ ἄρθρου 2 τῆς Ἐπιδαύρου: «ὅσοι ... πιστεύουσιν εἰς Χριστόν») πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι: (α) ἀποτελεῖ βέβαια ἀπόκλιση ἀπό τούς ὄραματισμούς τοῦ Ρήγα (Πολιτική Διοίκησις, ἄρθρο 7 - 'Αρχή τῆς νομοθετήμενης Πράξεως): «ὁ αὐτοκράτωρ λαός εἶναν ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ βασιλείου τούτου χωρίς ἑξαίρεσιν θρησκείας καὶ διαλέκτου ...» (β) δικαιολογεῖται ὅμως μέσα στὸ κλίμα τῆς ἔνοπλης τότε ἀντιδικίας καὶ (γ) οὐσιαστικά πολὺ λίγους ἀνθρώπους ἑξαιροῦσε ἀλλοθρησκους, ὥστε νά μή νοθεύεται ἡ ἔννοια τῆς καθολικῆς ψήφου· ἀμβλύνεται τό αἰσθημα στέρησης ψήφου στούς ἀλλόθρησκους ἀπό τό γεγονός ὅτι αὐτοί ήταν σεβαστοί, σύμφωνα μέ σᾶ περιέχονταν στά κείμενα τῶν συνταγμάτων περί ἀνεξιθρησκίας.

15

Βλ. σχετικά, Φραγκίστα, ὄ.π. σελ. 11.

Ο πρῶτος ἐκλογικός νόμος ψηφίστηκε 9 Νοεμβρίου 1822 καὶ ὅριζε: «εἰς ἕκαστον χωρίον ὁ λαός καλεῖται νά ἐκλέξῃ κοινῶς εὐπολήπτους ἄνδρας» ... Τό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου (ἄρθρο 18) πρόβλεπε τή σύνταξη τέτοιου νόμου: θέλει ἐκδοθῆ παρά τῆς Διοικήσεως Νόμος προσωρινός περὶ ἐκλογῆς Προστατῶν ... Τά ἐπόμενα δύο συντάγματα προϋποθέτουν τόν ἐκλογικό νόμο ("Αστρους, ἄρθρο ιη' καὶ Τροιζήνας 45): τό τελευταίο αὐτό τῆς Τροιζήνας γράφει λακωνικά καὶ δημοκρατικά: «Οἱ ἀντιπρόσωποι ἐκλέγονται ἀπό τόν λαόν κατά τόν περί ἐκλογῆς νόμον».

16

Τό 'Ηγεμονικόν Σύνταγμα ψηφίστηκε ἀπό τήν Ε' Ἐθνοσυνέλευση στίς 15 Μαρτίου 1832.

Ο Καποδιστριας είχε δολοφονηθεῖ καὶ οι Προστάτριες Δυνάμεις ἐργάζονταν γιά νά βροῦν ἡγεμόνα γιά τόν Ἑλληνικό θρόνο. Ἀπό Ἑλληνική πλευρά ψηφίστηκε ἀνάλογο Σύνταγμα. (Βλέπε Κεφ. Ἐξωτερική Πολιτική, § 15).

Μερικά ἄρθρα του μιλοῦν εὐγλωττα γιά τή διαφορά μέ τά προηγούμενα ἄρθρα: (53-60, 217-226 καὶ 234).

Περί Συντάξεως τῆς Πολιτείας

53. 'Η Ἑλληνική Ἐπικράτεια είναι 'Ηγεμονία διαδοχική, Συνταγματική καὶ Κοινοβουλευτική, ἐνεργούμενου τοῦ πολιτικοῦ Κράτους ἀντιπροσωπικῆς ὑπέρ τοῦ 'Ἐθνους ὑπό διαφόρων 'Αρχῶν.

54. Τό πολιτικόν Κράτος διαιρεῖται εἰς τρεῖς 'Εξουσίας εἰς Νομοθετικήν, Νομοτελεστικήν καὶ Δικαστικήν.

55. 'Η Νομοθετική ἔξουσία θέτει τούς νόμους.

56. 'Η Νομοτελεστική τούς ἐπικράνει, τούς δημοσιεύει καὶ τούς ἐκτελεῖ.

57. 'Η Δικαστική τούς ἐφαρμόζει ιδίως εἰς ἐκάστου τάς πράξεις καὶ τά δίκαια.

58. 'Η Νομοθετική ἔξουσία ἐνεργεῖται κοινῶς ὑπό τοῦ 'Ηγεμόνος, ὑπό τῆς Γερουσίας καὶ ὑπό τῆς Βουλῆς τῶν 'Αντιπροσώπων τοῦ Λαοῦ.

59. 'Η Νομοτελεστική ἔξουσία ἀνήκει εἰς ἔνα μόνον διαδοχικόν 'Ηγεμόνα τοῦ 'Ἐθνους, τήν όποιαν ἐνεργεῖ διά διαφόρων ὑπουργῶν.

60. 'Η δικαστική ἀνήκει εἰς τά διάφορα Δικαστήρια καὶ ἐνεργεῖται ὑπό τῶν Δικαστῶν ἐν ὄνόματι τοῦ 'Ηγεμόνος.

Περί τοῦ Νομοτελεστικοῦ

§ 1 Περί τῆς ἔξουσίας τοῦ 'Ηγεμόνος

217. 'Η 'Ηγεμονία τῆς 'Ελλάδος είναι Συνταγματική καὶ διαδοχική ἀπό πατέρα

εἰς γνήσιον οὐδὲ διαδιδομένη κατά πρωτοτοκίαν ἀρρενογονίας.

218. "Οταν ὁ διάδοχος διαιμέιν ἄκληρος, ή διαδοχή εἰς τὴν 'Ηγεμονίαν διαδίεται κατά τὰς τῆς γεννήσεως μεταξύ τῶν γνησίων ἀδελφῶν του, καὶ τῶν ἐκ τούτων πρωτοτόκων· ὅταν δ' ἐκλείψῃ η ἀρρενογονία αὐτῆς τῆς γενεᾶς τότε γίνεται ἡ σιθέτησις.

219. Αἱ θυγατέρες καὶ οἱ ἔξι αὐτῶν γεννώμενοι ἀποκλείονται ἀπό τὴν διαδοχήν.

220. 'Ο διάδοχος πρεσβεύει τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τῆς 'Επικρατείας, καὶ ἀναλαμβάνει τὴν 'Ηγεμονικήν 'Εξουσίαν ἀμά γεννῇ ἐνῆλιξ ἥγουν ἀμά φθάστι 25 ἔτος τῆς ἡλικίας του.

221. 'Ο ἡγεμών είναι ὁ ύπερτατος" Αρχων τῆς Πολιτείας καὶ πρῶτος Πολίτης καὶ 'Αντιπρόσωπος τοῦ 'Ελληνικοῦ "Εθνους.

222. "Εχει τὴν Νομοτελεστικήν 'Εξουσίαν ἀσυμμερίστως.

223. Συμμετέχει τῆς Νομοθετικής 'Εξουσίας, ὡς προβάλλων προβουλεύματα καὶ ἐπικυρώνων καὶ δημοσιεύων τούς νόμους.

224. 'Ἐνεργεῖ τὴν πρός ἐκτέλεσιν τῶν νόμων Κυβερνητικήν 'Εξουσίαν διά διαφόρων 'Υπουργῶν, καὶ τὴν ἔνοπλον δύναμιν τοῦ Κράτους διά διαφόρων 'Αξιωματικῶν.

225. 'Εκλέγει κατά τὴν βούλησίν του καὶ ἀλλάσσει τούς 'Υπουργούς Γραμματεῖς.

226. 'Εκλέγει τούς Γερουσιαστάς κατά τὸ 167 ἄρθρον.

234. 'Ο ἡγεμών είναι ἀνεύθυνος καὶ ἀπαραβίαστος. Οἱ ύπ' αὐτὸν καὶ ἐπ' ὄντοματι αὐτοῦ ἐνεργοῦντες 'Υπουργοί Γραμματεῖς είναι ὑπεύθυνοι.

Τό ψήφισμα μέτο τὸ ὅποιο ἡ Ε' 'Εθνοσυνέλευση συνόδευσε (15 Μαρτίου 1832) τό 'Ηγεμονικό Σύνταγμα ἔγραφε στό ἐδάφιο Β': «Θέλει καθυποβληθῆ εἰς τόν ἐκλεχθέντα Κυριάρχην 'Ηγεμόνα τῆς 'Ελλάδος, διά νά ἐπικυρωθῇ».

17

Προενημερωτικά παρατίθεται ἐδῶ τὸ ἄρθρο 3 τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 22 Ἱανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830, τό ὅποιο ὑπόγραψαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Προστατριῶν Δυνάμεων ('Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας) γιά νά λύσουν τό 'Ελληνικό Ζῆτημα:

«Η 'Ελληνική Κυβέρνηση θά είναι μοναρχική καὶ κληρονομική «κατά τάξην πρωτοτοκίας» θά τὴν ἐμπιστευτοῦμε σέ τὴν ἡγεμόνα μή προερχόμενο ἀπό τίς βασιλικές οἰκογένειες τῶν χωρῶν πού ὑπόγραψαν τὴν συνθήκη τῆς 6 Ἰουλίου 1827 (ἡ ὅποια ἔχει ὀδηγήσει τελικά στὴν ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου). Ο ἡγεμόνας αὐτός θά φέρει τὸν τίτλο 'Ηγεμών Κυριάρχης τῆς 'Ελλάδος». 'Η ἐκλογὴ του θά είναι ἀντικείμενο διακοινώσεων καὶ συμφωνιῶν μεταγενεστέρων».

Τό πρωτότυπο κείμενο τοῦ Πρωτοκόλλου περιλαμβάνεται στό βιβλίο: CH. STRUPP; LA SITUATION INTERNATIONALE DE LA GRECE 1829-1919, σελ. 72. Μετάφραση τοῦ κειμένου τοῦ Πρωτοκόλλου στό βιβλίο, Γ.Α. Ράλλη καὶ Α.Γ. Ράλλη, Κώδικες, τόμ. Δ', σελ. 84.

14

καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανού παρατητοῦντα τὸν οὐρανόν.

Βελτίως αἰλίσει τὸ παρατητό παρατητόν τοῦ 'Ελληνικοῦ τοῦ Κάτιος παρατητοῦντα τὸν οὐρανόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Tá Oikonomiká tōū 'Agnóna

'Η αίματηρή πάλη πού κράτησε 8 χρόνια δέν μποροῦσε νά συντηρθεῖ μόνο μέ τόν ένθουσιασμό και τήν αύτοθυσία τῶν ἀγωνιστῶν. Χρειαζόταν χρήματα γιά ἀγορά ὅπλων και ἐφοδίων, γιά μισθοδοσία τῶν στρατιωτῶν και τῶν ναυτῶν, γιά συντήρηση τοῦ στόλου, πληρωμή τῶν ὑπαλλήλων τῆς Διοικήσεως, ἀργότερα γιά ἀγορά πλοίων, γιά ἀποζημώσεις, γιά ἀπόσβεση τῶν δανείων.

Παρακάτω ἔξετάζονται τά ἀκόλουθα ἐπιμέρους θέματα:

- α. Δημοσιονομική ἀντιμετώπιση.
- β. "Εσοδα.
- γ. Τό πρόβλημα τῶν ἑθνικῶν κτημάτων.

1. Δημοσιονομική πολιτική

'Η παράταση και ή μορφή τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἀπαιτοῦσαν διοικητική ὁργάνωση και οἰκονομικό σχεδιασμό, γιά νά ἀντιμετωπιστεῖ τό δεύτερο οἰκονομικό πρόβλημα. 'Η δυνατότητα αύτοσυντήρησης τῶν ἀγωνιστῶν ἦταν πολύ περιορισμένη καί δέν μποροῦσε νά παραταθεῖ πέρα ἀπό μερικούς μῆνες. Οἱ προσφορές τῶν εὐπορότερων (προκρίτων και πλοιοκτητῶν) δοσδήποτε γενναίες και ἄν ἦταν, δέν ἦταν δυνατό νά συντηρήσουν μακροχρόνιο ἀγώνα (ἀξίζει νά σημειωθεῖ και τοῦτο, δτὶ δὲ μέπορον αυτικός κόσμος τῶν Ἑλληνικῶν παραλίων είχε γνωρίσει οἰκονομική κάμψη σοβαρή ὕστερα ἀπό τήν πτώση τοῦ Ναπολέοντα (1815) και τήν ἀπερίσπαστη ἐπαναδραστηριοποίηση τοῦ ἀγγλογαλλικοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου στό μεσογειακό χῶρο).

Δέν μπορεῖ νά ισχυριστεῖ κανείς ὅτι κατά τή διάρκεια τῆς 'Ἐπαναστάσεως ὑπῆρξε ὁργανωμένη ἐπιμελητεία και ὑπουργεία οἰκονομικῶν και πολέμου. "Ομως τήν ἀνάγκη γιά τήν ὁργάνωση οἰκονομικῶν ὑπηρεσιῶν τή διακρίνουμε ἀπό τά πρῶτα βήματα τῆς πολιτικῆς συγκρότησης.

‘Η Α’ ‘Εθνοσυνέλευση, (Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, 1822) προνοεῖ: «Τό Βουλευτικόν ἀπεργαζόμενον ἐγκρίνει εἰς τὴν ἀρχήν ἐκάστου ἔτους τὸν ὑποθετικὸν λογαριασμὸν (προϋπολογισμό) τῶν προσδόων καὶ ἔξδων, ὁ ὅποιος καθυποβάλλεται διά τὴν ἐπίκρισιν του (ἐγκριση) ἀπό τὸ Ἐκτελεστικόν... Εἰς δέ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἐπιθεωρεῖ τὸν καθολικὸν λογαριασμὸν τῶν ἔσοδων καὶ ἔξδων». Ἀνάλογες ἀποφάσεις πῆραν καὶ οἱ ἐπόμενες ἐθνοσυνελεύσεις. Σχεδιάστηκε λοιπόν δημοσιονομικὴ λειτουργία (Προϋπολογισμός, Ἀπολογισμός, Ἐλεγχος) πού προϋποθέτει: ἔσοδα, δαπάνες καὶ ἀπόδοση λογαριασμοῦ.

Παράλληλα διαπιστώνουμε τὸ διορισμό ἀρμόδιων ὑπουργῶν¹: ἀλλά οὕτε ἡ εἰσπραξὴ ἔσοδων ἦταν κανονική, οὕτε ἡ διαχείριση φαίνεται νά ἦταν πᾶντα ἄψογη καὶ δέ σπανίζαν οἱ ἐπικρίσεις². Δέν ἔχουμε πλήρη στοιχεῖα δημοσιονομικῆς πολιτικῆς κατά τὴν ἐπανάσταση· ὁ Καποδίστριας συγκρότησε μιὰ Λογιστικὴ Ἐπιτροπή, ἡ ὅποια συνέταξε σχετικὴ ἔκθεση γιά τὴν ὅλη οἰκονομικὴ διαχείριση καὶ τὴν ὑπέβαλε στὴ Δ’ Ἐθνοσυνέλευση (1829)³.

2. “Εσοδα:

α) ‘Εκούσιες εἰσφορές

“Ἐνα μέρος ἀπό τίς δαπάνες γιά τὴν πολεμικὴ προσπάθεια τοῦ ἔθνους καλύφτηκε ἀπό ἐκούσιες εἰσφορές, ιδιαίτερα στὴν ἀρχή, ἀλλά καὶ ἀργότερα, σὲ κρίσιμες στιγμές⁴. Τά χρηματικά ποσά πού εἶχε συγκεντρώσει ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία εἶχαν δαπανήθει νωρίς γιά ὄργανωτικούς σκοπούς. Δέν ἔλειψαν οἱ ἔρανοι σὲ δύσκολες ὥρες, ὅπως Ὁστερα ἀπό τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγίου. Χαρακτηριστικό εἶναι τὸ περιστατικό τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1826 στὸ Ναύπλιο, ὅπου ὁ Γ. Γεννάδιος, δάσκαλος, στὴν πλατεία τοῦ Πλατάνου μίλησε μέ λόγια συγκινητικά γιά τὴν ἀνάγκη τοῦ Ἀγώνα καὶ πρόσφερε πρῶτος τίς μικρές του οἰκονομίες. Τότε ἦταν πού προσῆλθε καὶ πρόσφερε τὸν ὀβολό της ἐπευφημούμενη ἀπό τὸ πλῆθος μιὰ γνωστή ζητιάνα ἀπό τίς Κυδωνίες, ἡ παροιμιακή Ψωροκώσταινα.

β) “Εσοδα ἀπό λείες

‘Ἐπειδὴ ἡ ἀνοργάνωτη ἐπιμελητεία τῶν ἐπαναστατῶν δέν ἐπαρκοῦσε γιά νά καλύψει τίς ἀνάγκες τους, ἀλλά καὶ σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς οἱ ἵδιοι οἱ πολεμιστές προσπαθοῦσαν νά πορίζονται τά ἀναγκαῖα ἀπό τίς λείες τοῦ πολέμου, οἱ ὅποιες βέβαια δέν ἦταν εὔκολο — ἡ ἦταν ἐντελῶς ἀδύνατο — νά ἐλέγχονται ἀπό τὴν Διοίκηση. ‘Η ἔκταση τῆς λείας ποίκιλλε ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις. ‘Ὑστερα ἀπό τὴν καταστροφή τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη στὰ Δερβενάκια λ.χ. τὸ πλῆθος τῶν λαφύρων ἦταν τέτοιο καὶ ὁ ἀριθμός ἐκείνων πού τά καρπώθηκαν τόσος, ὥστε λεγόταν ὅτι ὁ Θεός ἔστειλε τὴ στρατιά τοῦ Δράμαλη, γιά νά προμηθεύ-

σει τούς "Ελληνες ὅπλα καὶ χρήματα.

Σημαντική λεία ἐπεσε στά χέρια τῶν Ἑλλήνων μέ τήν ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς⁵, τήν πτώση τῆς Κορίνθου⁶, τοῦ Ναυπλίου⁷. Πολλά λάφυρα ἀποκόμισαν οἱ νικητές στή μάχη τῶν Βασιλικῶν⁸. Μέ τή συμφωνία τῆς 9 Ιουνίου 1822 ὀλόκληρη ἡ περιουσία τῶν Τούρκων τῆς Ἀθήνας περιερχόταν στά χέρια τῶν πολιορκητῶν⁹. Στή θάλασσα, ἐπειδή ἡ ὁργάνωση τοῦ στόλου ἦταν ἀρτιότερη, ἡ λεία γιά τούς ναῦτες ἦταν μικρότερη, ἐλεγχόμενη, πράγμα πού δημιουργοῦσε μάλιστα καὶ κάποιες δυσαρέσκειες τῶν ναυτῶν.

Εύνότο ἀπό τά παραπάνω τό συμπέρασμα ὅτι οἱ λείες πολέμου ἀποτελοῦσαν ἄμεση καὶ εὐκαιριακή καὶ ὅχι τακτική ἐνίσχυση γιά τούς πολεμιστές καὶ τούς ἀρχηγούς τους, ὅχι ὅμως ἔσοδο ὑπολογίσιμο γιά τή Διοίκηση.

γ) Ἐσωτερικά δάνεια

Κατά τά πρῶτα ἔτη τοῦ Ἀγώνα οἱ κυβερνήσεις κατέφυγαν στόν ἐσωτερικό δανεισμό· ἦταν ὅμως δύσκολο νά τελεσφορήσουν τέτοιες προσπάθειες μέσα σέ συνθῆκες πολέμου πού δημιουργοῦν εὔλογη ἀβέβαιότητα· ἄλλωστε ὁ λαός δέν ἦταν συνηθισμένος σέ τέτοιου εἶδους οἰκονομικές σχέσεις. "Ἐτοι τά δάνεια πῆραν τή μορφή ἀναγκαστικῆς εἰσφορᾶς (φορολογία). Ἀναφέρουμε τίς ἀκόλουθες περιπτώσεις:

α) Ὁ μοιολογιακό δάνειο 5 ἑκατομμύρια γρόσια μέ τόκο 8% καὶ ἐξόφληση σέ 3 χρόνια. Γιά τή σύναψή του τό Βουλευτικό ψήφισε εἰδικούς νόμους (τῆς 18-1-1822 καὶ τῆς 20-1-1822)¹⁰

β) Μέ ἄλλο νόμο (8-4-1822) ἀποφασίστηκε ἡ ἐκποίήση ιερῶν σκευῶν τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν¹¹, γιατί κρίθηκε ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ Γένους ἦταν ιερότερος σκοπός.

γ) Προσπάθεια γιά ἐσωτερικό δάνειο μέχρι 100.000 τάληρα τόν τέταρτο χρόνο τῆς Ἐπαναστάσεως (Νόμος ΝΑ' τῆς 24-12-1825) μέ τόκο 8% φαίνεται ὅτι δέν ἀπέδωσε.

δ) Φορολογία

Σέ ὄμαλές περιστάσεις ἡ φορολογία (ἄμεση καὶ ἔμμεση) ἀποτελεῖ τό βασικότερο ἔσοδο τοῦ Κράτους, ἀλλά τότε οἱ περιστάσεις ἦταν δυσμενεῖς καὶ τό φορολογικό σύστημα ἀτελές. Βασικά διατηρήθηκε μέ θέσπισμα τοῦ Βουλευτικοῦ¹² τό σύστημα πού ἰσχυε κατά τήν προεπαναστατική περίοδο· ἐπρόκειτο γιά τήν εἰσπραξή τῆς δεκάτης, δηλ. μέρους 10% ἀπό τό ἀκαθάριστο εἰσόδημα.

Γιά τήν ἐξεύρεση χρημάτων ἔγιναν πολλές ἄλλες σκέψεις¹³ καὶ προτάθηκαν μεταρρυθμίσεις¹⁴, ἀλλά σέ ὥρες πολέμου δέν ἦταν εὔκολο νά πραγματοποιηθοῦν. Τά ἔσοδα ἀπό τούς φόρους ούσιαστικά δέν

εἰσπράττονταν τότε, γιατί δέν ύπηρχαν εἰσοδήματα στάθερά, ἀφοῦ οἱ καλλιεργητές ἡταν στρατιώτες τῆς Ἀνεξαρτησίας, καὶ δέν ἔλειπαν λεηλασίες ἢ ἄλλου εἴδους καταστροφές καὶ τὸ ἐμπόριο δέ διεξαγόταν όμαλά. Οἱ λεηλασίες τῶν Τούρκων πού ύποχωροῦσαν, ἡ παρουσία τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἀργότερα οἱ συστηματικές καταστροφές τοῦ Ἰμπρά-ήμ, μείωναν τὴν παραγωγή, παρέλυαν τὸ ἐμπόριο καὶ τελικά ἐκμηδένι-ζαν τὰ ἕσοδα ἀπό τῇ φορολογίᾳ.

ε) Εἰσφορές καὶ ἔρανοι ἀπό τὸ ἑξωτερικό

Ἄπο τὴν πρώτη στιγμή ὁ Ἑλληνικός ἀγώνας κέρδισε φίλους στὴν Εὐρώπης ἐνεργότερη δόμως συμπαράσταση ἐκδηλώθηκε ὕστερα ἀπό τὰ θρυλικά πολεμικά κατορθώματα τοῦ β' ἔτους. Σὲ διάφορες πόλεις τῆς Δ. Εὐρώπης συγκροτήθηκαν Ἐπιτροπές γιά τὴ συγκέντρωση χρημάτων καὶ τὴν ἀγορά ἐφοδίων γιά τὸ μαχόμενο Ἐλληνισμό. Οἱ πιο δραστήριες ἐπιτροπές ἡταν στὸ Παρίσι, στὴ Γενεύη, στὸ Μόναχο, στὸ Λονδίνο.

στ) Τά ἑξωτερικά δάνεια

Ἡ σύναψη δανείων στὸ ἑξωτερικό συνδέεται μὲ τὴν ἑξωτερική πολιτική (γιά τὴν ὅποια γίνεται λόγος ἐκτενής σὲ ἄλλο κεφάλαιο). Ἀπό τὴν πλευρά τῆς χώρας πού ἐνθάρρυνε τούς τραπεζιτικούς κύκλους της γιά τὴ χορήγηση τῶν δανείων, ἡ ἀπόφαση αὐτή σήμαινε ἐνεργό ἐνδιαφέρον γιά τίς ἐξελίξεις στὸν Ἑλληνικό χῶρο καὶ ἀποτελοῦσε προεγγραφή γιά μελλοντικές σχέσεις ὅχι βέβαια ἀφιλοκερδεῖς.

Καὶ τὰ δύο δάνεια χορηγήθηκαν ἀπό ἀγγλικές τράπεζες· τὸ πρῶτο ὑπογράφηκε γιά ὄνομαστικό κεφάλαιο 800 χιλιάδες λίρες καὶ τὸ δεύτερο γιά 2 ἑκατομμύρια λίρες. Στίς Ἑλληνικές κυβερνήσεις περιήλθε μέρος μόνο ἀπό τὰ χρήματα τῶν δανείων· τὰ ὑπόλοιπα παρακρατήθηκαν γιά τόκους, προμήθειες καὶ ἄλλες δαπάνες.

Πολλές ὑπῆρξαν οἱ ἐπικρίσεις γιά τούς ἐπαχθεῖς ὅρους τῶν δανείων καὶ τὴ διασπάθισή τους ἀπό τίς κυβερνήσεις τῶν ἐτῶν 1825-26¹⁵. Τό χειρότερο δόμως ἡταν ὅτι γιά τὰ δάνεια αὐτά ὑποθηκεύτηκαν τὰ λεγόμενα «ἐθνικά κτήματα» (γιά τὰ ὅποια γίνεται λόγος παρακάτω), πράγμα πού δυσχέρανε πολύ τὴν ἑσωτερική πολιτική ζωή (ἀδρανοῦσε κάθε κίνηση γιά ἀποκατάσταση ἀκτημόνων, ἀγωνιστῶν, ἀλύτρωτων ἀδερφῶν· ἔτοι ἔχανε καὶ τὸ κράτος τὴ δυνατότητα νά αὔξησει τὰ εἰσοδήματά του ἀπό τὴν ἐκποίηση τῶν κτημάτων καὶ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς).

Ἡ πιό σημαντική πτυχή τῆς σύναψης τῶν δανείων ἡταν αὐτή πού ύποδηλώθηκε πιό πάνω: σήμαινε ἀναγνώριση τοῦ ἀγωνιζόμενου ἔθνους ὃς ἐμπόλεμου κράτους καὶ δημιουργοῦσε «προστάτες», πού ἐνδιαφέρονταν νά ἔξασφαλίσουν τὴν ἐπιστροφή τῶν χρημάτων τους¹⁶ καὶ ἵσως ἄλλες συμφερότερες γι' αὐτούς σχέσεις.

ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

3. Τά έθνικά κτήματα

Στά διάφορα κείμενα τῆς ἐποχῆς τοῦ 1821 ὁ ὄρος ἔθνικά κτήματα δέν είναι σταθερός οὕτε πάντα σαφῆς· συναντᾶμε καὶ τούς ὄρους: ἔθνική γῆ, ἔθνικά χωράφια, ἔθνικοι τόποι· δλοι δημῶς αὐτοί οἱ ὄροι ἐκφράζουν τὴν αἰσιοδοξία, τὴ βεβαιότητα πού ἔνιωθαν οἱ "Ελληνες ὅτι είχαν ἀνακτῆσει τὴν πατρώα γῆ, πού τούς τὴν εἶχε στερήσει ἡ τουρκική κατάκτηση. Μέ τὸν ὄρο ἔθνικά κτήματα νοοῦνται ὅσα πρὶν ἀπό τὴν Ἐπανάσταση ἀνῆκαν στὸ Σουλτάνο, σὲ τουρκικά θρησκευτικά ἰδρύματα ἢ σὲ Τούρκους, ἀξιωματούχους ἢ ἴδιωτες, πού ἔφευγαν ἀπό ὅπου ἐπικρατοῦσες ἢ Ἐπανάσταση· αὐτά τὰ κτήματα οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐπαναστατημένου ἔθνους τὰ ἀνακήρυξαν ἔθνική περιουσία σύμφωνα μέ τὸ ἐπαναστατικό δίκαιο. Καὶ πολὺ σωστά προτιμήθηκε ὁ ὄρος ἔθνικά (ἀντί γιά τὸ μεταγενέστερο δημόσια), γιατὶ τότε δέν ὑπῆρχε ἀκόμα Ἑλληνικό κράτος, ἀλλά ἔθνος ἐπαναστατημένου.

Εἰδικότερα οἱ ἔρευνητές διακρίνουν δυό γενικές κατηγορίες κτημάτων: τά φθαρτά (σπίτια, μύλοι, ἔργαστηρια, μαγαζιά, χάνια, λουτρά, φοῦρνοι, ἔλαιοτριβεία κτλ.) καὶ τά ἀφθαρτά (καλλιεργήσιμη γῆ, βοσκότοπια, ἐλαιῶνες, ἀμπελῶνες, δάση κτλ.). Μελετώντας κανείς τά συνταγματικά κείμενα τοῦ Ἀγώνα μπορεῖ νά συμπεράνει τά ἀκόλουθα:

α) "Οπού γίνεται λόγος γιά ἔθνικά κτήματα νοοῦνται τά ἀφθαρτα.

β) Τή διαχείριση τῶν κτημάτων αὐτῶν τὴν πῆρε ἀπό τούς τοπικούς ὀργανισμούς ἡ Συνέλευση.

γ) Πάντως γιά τή διαχείριση καὶ διάθεση τῆς ἔθνικῆς γῆς ὑποβόσκει διαμάχη ἀνάμεσα στή νομοθετική καὶ τήν ἐκτελεστική ἔξουσία.

Υπολογίζεται ὅτι τά ἔθνικά κτήματα ἦταν 6-10 ἑκατ. στρέμματα, πού μποροῦσαν:

α) Νά ὑποθηκευτοῦν γιά τή σύναψη δανείων.

β) Νά ἐκποιηθοῦν πρώτα τά φθαρτά καὶ, ἂν οἱ ἀνάγκες ὀδηγοῦσαν καὶ στήν ἐκποίηση τῶν ἀφθάρτων,

γ) νά χρησιμεύσουν ως ἐγγύηση γιά τήν ἵδρυση ἔθνικῆς χρηματιστικῆς Τράπεζας ἢ ως κάλυψη γιά τήν ἔκδοση χαρτονομίσματος.

δ) Νά διανεμηθοῦν στούς ἀκτήμονες, σύμφωνα ἀλλωστε καὶ μέ τίς προσδοκίες τῶν ἐπαναστατημένων Ἐλλήνων καὶ τίς πραγματικές ἀνάγκες τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας: στήν τελευταίᾳ αὐτή περίπτωση ἔνα κοινωνικό πρόβλημα θά ἔβρισκε θεραπεία καὶ παράλληλα θά μεγάλωνε ἡ παραγωγή καὶ ἡ ἀπόδοση τῆς φορολογίας.

Τό ζήτημα τῶν ἔθνικῶν γαιῶν ἀπασχόλησε ἀπό τούς πρώτους μῆνες τήν Πελοποννησιακή Γερουσία¹⁷, ἐπειτα τήν Α' Ἐθνοσυνέλευση, πού μέ συνταγματική ρήτρα παραχώρησε στό Ἐκτελεστικό τήν ἀρμοδιότητα νά συνάπτει δάνεια μέ ὑποθήκη τά ἔθνικά κτήματα καὶ νά ἐκποιεῖ μέρος ἀπό αὐτά ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες¹⁸. Ἀνάλογες διατάξεις ἔχουν περιλη-

φθεῖ στά συντάγματα "Αστρους"¹⁹ καὶ Τροιζήνας²⁰. Σέ ώρες δὲ οὔτερων ἀναγκῶν ἐκδόθηκαν νόμοι γιά ἐκποίηση γαιῶν²¹ (νόμος ΛΒ' /16-6-1824 καὶ ΝΓ' /6-2-1826)· ἀλλά στίς ώρες ἐκεῖνες ἀγοραστές δέν μποροῦσαν νά εἶναι οἱ ἀκτήμονες. Ἀπό τίς συνταγματικές διατάξεις²² μαθαίνουμε πῶς εἶδαν τό πρόβλημα οἱ ἐπίσημοι ἡ τουλάχιστο (μαθαίνουμε) ποιές ἀπόψεις ἐπικράτησαν. Ὑπῆρχε ὅμως καὶ ἡ λύση πού ύποστηρίχτηκε — ὅπως ἦταν δίκαιο καὶ ἀναμενόμενο — ἀπό τούς ἀγωνιστές, ἀλλά δυστυχῶς δέν ἔγινε δεκτή· ἔτσι τό πρόβλημα ἔμεινε ἄλυτο γιά πολλές δεκαετίες κι ἔγινε πληγή κοινωνική καὶ ἀνάσχεση στήν οἰκονομική ἐξέλιξη τῆς χώρας. Τό θέμα ἀπασχόλησε βέβαια τόν Καποδίστρια²³ καὶ τίς κυβερνήσεις τοῦ ἐλεύθερου κράτους, ἀλλά τά μέτρα πού κάθε φορά υἱοθετοῦνταν δέν κρίνονταν σωστά καὶ οἱ ἀρμόδιοι ἐπικρίνονταν σφιδρά.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1

Υπουργοί οἰκονομικῶν:

- Πανούτσος Νοταρᾶς (ἀπό 15.1.1822)
- 'Α. Σπηλιωτάκης (ἀπό 27-3-1823)
- Χ. Περούκας (ἀπό 28-8-1823)
- Σπ. Παπαλεξόπουλος (ἀπό 25-11-1823)
- Ν. Πονηρόπουλος (ἀπό 13-7-1824)
- Ν. Οίκονόμου (ἀπό 1-3--1826)

"Οταν ἦλθε ὁ Καποδίστριας βρήκε ύπουργό τῶν Οἰκονομικῶν τόν Π.Ν. Λοιδωρίκη.

2

'Α. Μάμουκα

Tά κατά τήν 'Αναγέννησιν τῆς 'Ελλάδος,
Η', 151-163.

'Αναφορά τῆς ἐπί τῶν 'Εθνικῶν Λογαριασμῶν 'Ἐπιτροπῆς, ἥτις παριστάνει τήν διαχείρισιν τῆς προλαβούσης Κυβερνήσεως ἄχρι τέλους τῆς Γ' περιόδου καὶ προβάλλει εἰς τήν Συνέλευσιν νά διακηρύξει διά τοῦ τύπου... κτλ.

'Αρθ. 153.

Πρός τήν Σεβαστήν Γ.' 'Εθνικήν Συνέλευσιν

'Η ἐπί τῶν 'Εθνικῶν λογαριασμῶν 'Ἐπιτροπῆ

'Ο σκοπός τόν ὅποιον ἀνέλαβεν ἐν 'Ἐπιδαυρῷ ή Σ. αὕτη 'Εθνική Συνέλευσις εἰς τό νά ἐπεξεργασθῶσιν οἱ παρελθόντες 'Εθνικοί λογαριασμοί, εἶναι ἐν ἀπό τά πράγματα ἐκεῖνα, ὅσα στερεόνουν ἀληθῶς τάς 'Ἐπικρατείας· ή δέ 'Ἐπιτροπῆ

αύτης, δυνάμει τοῦ ύπ' ἀρ. ΙΕ'. θεσπίσματος, ἐσύστησεν ἐπί τούτῳ τῇ 28 τοῦ παρελθόντος 'Απριλίου δι' ἔγγράφου της ύπ' ἀρ. 38 'Επιτροπήν, ἡτις ἐξέτελεσε μέχρι τοῦδε τό κατά δύναμιν τά χρέα της. 'Αλλά, διά νά ἐκτελεσθή καλῶς ὁ ἀνωτέρω σκοπός, είναι χρεία καὶ νά δώση ἡ Σ. 'Εθνική Συνέλευσις δῆμα προσεκτικόν καὶ δέξιερκές εἰς τάς μέχρι τοῦδε γενηθείσας ἐπεξεργασίας τῶν 'Εθνικῶν τούτων λογαριασμῶν, καὶ οὕτω διά τούτου νά δυνηθῇ νά γνωρίσῃ δόπωσοῦν ἀρκετῶς τούς τρόπους, διά τῶν ὅποιων τό 'Εθνος πρέπει εἰς τό ἐξῆς νά ἐμπιστεύηται τά Δημόσια πράγματα.

'Η ἐπί τῶν ἔθνικῶν λογαριασμῶν αὐτή 'Επιτροπή, ἀναλαβοῦσα εὐθύς τά χρέα της, καὶ παρατηρήσασα ὅτι τά 'Εθνικά Κατάστιχα είναι νοθευμένα, καὶ πλήρη ἀπό καταχρήσεις, πλαστοπαρτίδας, ἐλλείψεις, λάθη καὶ ἀνωμαλίας, ύπερχερώθη ἐκ τούτου νά καταστρώσῃ ἀτομικάς παρτίδας 3500 περίπου εἰς τρία Βιβλία ύπ' ἀρ. Α.' Β.' καὶ Γ.' Πολιτικόν, Ναυτικόν, καὶ Πολεμικόν.

Μετά δέ τὴν ἀνωτέρω πρᾶξιν τῆς ἔκαμε καὶ ἄλλο Βιβλίον ύπ' ἀρ. Δ.' εἰς τό ὅποιον κατέγραψε πολλάς τῶν μέχρι τοῦδε ἐπεξεργασιῶν της, ἀπό τάς ὅποιας διά νά λάβῃ πλέον ἐγκαίρως' καὶ εύκόλως ἡ Σ. 'Εθνική Συνέλευσις ἀρκετάς περὶ τούτου πληροφορίας, ἐκθέτει τινάς ἐν περιλήψει εἰς τήν παροῦσαν 'Αναφοράν της, ώς ἀκολούθως....

δ' — Δέν είναι σημειωμένα μηδόλως εἰς τά Κατάστιχα εἰς ποια μέρη ἐδόθησαν ἡ ἐστάλησαν πρός Κοινήν χρῆσιν τά μεγάλης ποσότητος Γεννήματα, Πολεμοφόδια, ἡ ξυλική καὶ ἄλλα τοιαῦτα, δσα ἡγοράσθησαν διά δημοσίων χρημάτων παρά τοῦ 'Υπουργείου τῆς Οικονομίας, καὶ μήτε Κατάστιχα 'Αποθηκῶν εύρισκονται, ὅπερ είναι σημείον καταχρήσεων.

ε' — Εἰς τά Κατάστιχα εύρισκονται καὶ παράνομοι πωλήσεις 'Εθνικῶν κτημάτων, καὶ ἀνύπαρκτοι πληρωμαὶ αύτῶν, ώς ἔπραξε κατά τοῦτο καὶ ὁ 'Υπουργός τῆς Οικονομίας τῆς Γ' Περιόδου εἰς τά παρ' αύτοῦ ἀγορασθέντα 'Εθνικά κτήματα....

θ' — 'Η τιμή τῶν ἐν 'Επιδαύρῳ 'Εθνικῶν Μύλων, τούς ὅποιους ἡγόρασεν ὁ Ιωάννης Πάγκαλος μετά τοῦ Γεωργαλα Πίγκου δέν είναι περασμένη μηδόλως εἰς τά 'Εθνικά Κατάστιχα, καθώς μήτε ἡ πληρωμή τῶν αύτῶν Μύλων, ώς εἰς Σελ. 88. τοῦ Δ'. βιβλίου τῆς 'Επιτροπῆς ταύτης....

ιβ' — Πρός χρέος τῆς Παρτίδος τῆς ἐν Λονδίνῳ 'Επιτροπῆς δέν είναι μηδαμῶς περασμένη ἡ ποσότητα τῶν ἐκεῖσε γενηθέντων διανείων τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Εθνους, μήτε αἱ πρός τὴν αὐτήν 'Επιτροπήν τραβιχθεῖσαι διυναλλαγματικά είναι περασμέναι κατά τάξιν. "Οοσι δέ ἐκ τῶν διυναλλαγματικῶν τούτων ἐπεστράφθησαν ἀπλήρωτοι, δέν είναι καὶ αύτα μηδαμῶς περασμέναι εἰς τά 'Εθνικά Κατάστιχα, καθώς καὶ δλα τά Πολεμοφόδια, δσα ἐστάλησαν παρά τῆς αύτης 'Επιτροπῆς εἰς τήν Διοίκησιν.

ιγ' — Μήτε αἱ λειδίαι είναι περασμέναι εἰς τά ἔθνικά Κατάστιχα, καθώς μήτε καὶ τά ἐκ τῶν λειῶν τούτων διορισθέντα ἔθνικά δικαιώματα.

ιδ' — 'Αλλά καὶ αἱ δισοληψίαι τοῦ 'Υπουργείου τῶν Ναυτικῶν, καὶ ἄλλων τινῶν 'Υπουργείων, καθώς καὶ αἱ τοῦ Γεν. Διευθυντείου τῆς Δυτικῆς 'Ελλάδος δέν είναι περασμέναι ἐντελῶς τε καὶ κατά τάξιν εἰς τά Κατάστιχα τοῦ 'Υπουργείου τῆς Οικονομίας....

4. Πολλά χρήματα καὶ ἄλλα πράγματα τά ὅποια ἐδίδοντο ἀπό τό 'Υπουργείον τῆς Οικονομίας πρός διαφόρους δέν είναι σημειωμένα πρός χρέος τῶν Παρτίδων αύτῶν, ἀλλ' εἰς χρέος ἄλλων Παρτίδων.

5. Πολλών 'Επαρχιῶν αἱ πρόσοδοι εἰναι σημειωμέναι εἰς τά Κατάστιχα, ποῖαι μέν ἀτελῶς, ποῖαι δὲ μηδόλως: ὅπερ καὶ τοῦτο εἰναι ἔλλειψις μεγίστη.

'Ἐκ δέ τῶν συνεισφορῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν πρός τὸ "Ἐθνος ἀπό τούς Φιλέλληνας καὶ "Ελληνας, ἑκτός καὶ ἐντός τῆς 'Επικρατείας, ἀπ' ἀρχῆς τοῦ 'Ιεροῦ ἀγῶνος του μέχρι τέλους τῆς Γ'. Περιόδου, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐμποροῦν νά ἀναβαίνουν εἰς Μιλιόνια Γροσίων, δέν εὐρίσκονται περασμέναι εἰς τά Κατάστιχα, εἰμή μόνον μερικαὶ ἑκατοντάδες χιλιάδων Γροσίων: τό ΐδιον δέ τρέχει καὶ εἰς τούς κατά καιρούς διαφόρους δοθέντας ἐράνους. Ταῦτα δέ, καθώς καὶ τά ἐκ τῶν 'Εθνικῶν διά τύπου ὄμοιογιῶν, καὶ τῶν πωλητηρίων 'Εθνικῶν κτημάτων, **παρακινοῦν τὴν ἐπί τῶν 'Εθνικῶν λογαριασμῶν 'Επιτροπήν, νά βάλῃ ὑπ' ὅψιν τῆς 'Εθνικῆς Συνελεύσεως, ἵνα προκρύψῃ διά τύπου τὰ ἀκόλουθα:**

A.' "Οσοι ἑκτός καὶ ἐντός τῆς 'Ελλάδος ἀπέστειλον ἡ ἔδοσαν συνεισφοράς πρός τὸ *Ἐθνος, νά τῷ εἰδοποιήσωσι τακτικῶς περί τούπου.

B.' "Οσοι ἐντός τῆς 'Επικρατείας ἔδοσαν ἐράνους πρός τὸ "Ἐθνος, νά πράξωσι τό αὐτό.

Γ.' "Οσοι ἑκτός καὶ ἐντός τῆς 'Επικρατείας ἔχουν ἀνά χείρας 'Εθνικάς διά τύπου ὄμοιογιας, νά τάς ἀποστείλωσιν, ἡ νά τάς παρρησιάσωσι τακτικῶς μεταξύ μιᾶς εὐλογοφανοῦς διορίας: καὶ παρελθούσης τῆς διορίας ταύτης, νά θεωρῶνται ἄκυροι καὶ ὡς χαρτί ἄγραφον.

Δ.' "Οσοι ἔχουν ἀνά χείρας Πωλητήρια 'Εθνικῶν κτημάτων τῆς 'Επικρατείας, νά τά παρρησιάσωσι τακτικῶς μεταξύ μιᾶς εὐλογοφανοῦς διορίας, διά νά ἐπικυρωθῶσιν ὅσα ἔξ αὐτῶν εὐρέθωσι νόμιμα· παρελθούσης δέ τῆς διορίας ταύτης, νά θεωρῶνται καὶ ταῦτα ἄκυρα, καὶ ὡς χαρτί ἄγραφον.

Ταῦτα καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἔξετέλεσο μέχρι τοῦδε διά τῶν ἐπειργασιῶν της ἡ ἐπί τῶν 'Εθνικῶν λογαριασμῶν 'Επιτροπή, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ παριστάνει τά παρόντα εἰς τήν ἐπίκρισιν τῆς Σεβ. Γ.' 'Εθνικῆς Συνελεύσεως. Παρακαλοῦν δέ τά μέλη τῆς 'Επιτροπῆς ταύτης τήν Σ. ταύτην Συνέλευσιν, ἵνα ἀκροασθῇ εὑμενῶς καὶ τήν μερικήν αὐτῶν ἀναφοράν.

'Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 11 Ἀπριλίου 1827.

Κ. Πολυάδης Χριστόδουλος Οἰκονομίδης

Κ. Τασσίκας. Αθανάσιος Σκανδαλίδης.

M.K. Πάγκαλος.

'Ο α'. Γραμματεύς
Ιωάννης Γεωργίου.

3

Ανδρ. Μάμουκα

Tά κατά τήν ἀναγέννησιν τῆς 'Ελλάδος

Tόμ. IA', 657-663.

'Αριθ. 643.

Πρός τήν Σεβαστήν Δ'. 'Εθνικήν τῶν 'Ελλήνων
Συνέλευσιν

'Η ἐπί τῶν 'Εθν. λογαριασμῶν Λογιστική 'Επιτροπή

Δυνάμει τοῦ § α' τοῦ ὑπ' ἀριθ. Ζ' (β) Ψηφίσματος τῆς ἐν 'Επιδαύρῳ Γ.' 'Εθνικῆς Συνελεύσεως, διορισθείσα ή Λογιστική 'Επιτροπή πρός θεώρησιν καὶ

έπειξεργασίαν τῶν Ἐθνικῶν λογαριασμῶν ἀπό Α' μέχρι τέλους τῆς Γ' περιόδου, παρέστησε διά τῆς ύπ' ἀριθ. 153 ἀναφορᾶς της εἰς τὴν ἐν Τροιζῆνι Γ.' Ἐθνικήν Συνέλευσιν τάς ἔως τότε ἐπειξεργασίας της....

Σεβαστή Ἐθνική Συνέλευσις! ἀκολουθήσασα ἡ Λογιστική τά καθήκοντά της, ἵδού ἐκθέτει τὸν διά πολλῶν μόχθων καρπὸν τῶν μέχρι σήμερον ἐπειξεργασιῶν της, ὡς ἀκολούθως.

Αἱ διά τύπου Ἐθνικαὶ ὄμολογίαι σύγκεινται ἐκ πέντε Κλάσεων εἰς κομμάτια 17,250, τῶν ὅποιων ὄμολογῶν ἡ ὀλική ποσότης εἶναι Γρ. 5,000,000, καὶ αἱ ὅποιαι ἔξεδόθησαν δυνάμει τοῦ δεκάτου Νόμου ἐπὶ τῆς Α' περιόδου· ἐξ αὐτῶν δέ ὅσαι ἔξιδεύθησαν διά χρέη τοῦ Ἐθνους εἶναι κομμάτια 3,688 ἐκ Γρ. 1,471,000, αἱ δέ μη ἔξιδευθεῖσαι καὶ εύρισκόμεναι ἀνά χειρας εἶναι κομμάτια 406 ἐκ Γρ. 40,600. "Οθεν, Ἐθνικαὶ διὰ τύπου ὄμολογίαι, αἱ ὅποιαι μήτε ὑπάρχουν, μήτε φαίνονται ποὺ ἔξιδεύθησαν, εἶναι κομμάτια 13,154 ἐκ Γρ. 3,486,900 καὶ λείπουν.

'Ἐκ τῶν Ἐθνικῶν Προσόδων τῶν ἑταῖρων 1822, 1823 καὶ 1824 εἶναι πολλαὶ, τῶν ὅποιων μήτε ἡ πώλησις, μήτε ἡ πληρωμή εἶναι σημειωμένη εἰς τὰ Ἐθνικά κατάστιχα· ἐξ ἑκείνων δέ, ὅσαι εἶναι σημειωμέναι εἰς τὰ Ἐθνικά κατάστιχα, ἄλλαι μὲν ἔδοθησαν παρανόμως εἰς διαφόρους, ἄλλαι δέ κατακρατοῦνται μέχρι τοῦδε, καὶ τῶν κατακρατουμένων ἡ ποσότης ἀναβαίνει εἰς Γρ. 5,000,367: 11/40.

'Ἐκ τῶν Ἐθνικῶν φθαρτῶν κτημάτων, ἄλλα μέν ἐπωλήθησαν ἢ ἐπληρώθησαν παρανόμως, καὶ ἄλλα δέν ἐπληρώθησαν μηδόλως· μερικῶν δέ, διά τά ὅποια εἶναι πωλητήρια ἐκδεδομένα, μήτε ἡ πώλησις, μήτε ἡ πληρωμή εἶναι σημειωμένη εἰς τὰ Ἐθνικά κατάστιχα· ἐκ μόνων δέ τῶν παρανόμως κατακρατουμένων Ἐθνικῶν Μύλων, δύναται τὸ Ἐθνικόν Ταμείον νά συνάξῃ κατ' ἔτος εἰσόδημα ἐνός περίπου μιλιονίου Γροσίων.

'Ἐξ ἀποζημώσεων παρανόμων, γενομένων κατά καιρούς εἰς διαφόρους, συμποσοῦνται Γρ. 3,577,260: 20/40.

Προσέστι τὸ Ἐθνικόν Ταμείον ἔχει νά λαμβάνῃ καὶ ἐξ ἄλλων ὑποθέσεων ἀπό διαφόρους ἱκανήν ποσότητα χρημάτων· εἶναι δέ καὶ ἄλλῃ ἱκανή ποσότης χρημάτων, περὶ τῆς ὅποιας χρεωστοῦν διάφοροι νά δώσουν λόγον· ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ ἀποδεικτικά καὶ διαταγαῖ, αἱ ὅποιαι ἐπληρώθησαν δις διά τὴν αὐτήν ὑπόθεσιν, καὶ τὴν αὐτήν ποσότητα χρημάτων.

Ταῦτα πάντα κατέστρωσεν ἡ Λογιστική εἰς τὸ τέταρτον βιβλίον της, μέ αιτιολογίας καὶ ἀναγκαίας ἀποδείξεις.

Πρός τούτοις ἡ Λογιστική, βλέπουσα τὴν μεγάλην ἀνωμαλίαν τῶν Ἐθνικῶν καταστίχων, κατέστρωσεν ἐξ αὐτῶν εἰς τρία βιβλία της, εἰς μέν τὸ πρώτον τούς λογαριασμούς, δι' ὅσα ἔλαβον οἱ πολιτικοί, εἰς δέ τὸ δεύτερον τούς λογαριασμούς, δι' ὅσα ἔλαβον οἱ στρατιωτικοί, καὶ εἰς τὸ τρίτον τούς λογαριασμούς, δι' ὅσα ἔλαβον οἱ ναυτικοί.

Διά δέ τὴν αὐτήν ἀνωμαλίαν τῶν καταστίχων,, καὶ τὴν ἔλλειψιν πολλοτάτων λογαριασμῶν, ἥτον ἀδύνατον νά γνωρισθῇ εὔκόλως καὶ εἰς κάθε καιρόν ἡ κατάστασις τῆς δοσοληψίας τοῦ Ἐθνους, δηλαδὴ ὅσα κατά καιρούς ἀπὸ διαφόρους ἔλαβεν, ὅσα πρός διαφόρους ἔδωκεν, ὅσα χρεωστεῖ, καὶ ὅσα ἔχει νά λαμβάνῃ.

"Οθεν ἡ Λογιστική κατέβαλε κόπους καὶ εἰς αὐτό τὸ πολύμοχθον ἔργον, διά νά δώσῃ εύκολωτέρως εἰς τό Ἐθνος πληροφορίας ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς δοσοληψίας του, ἐμπειρεχομένης εἰς τὰ κατάστιχα ἀπό Α' περιόδου τέλους τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς. Λοιπόν τὸ Ἐθνος ἔλαβεν:

'Από 'Εθνικάς Προσόδους τής Πελοποννήσου, τής Στερεάς		
'Ελλάδος· καὶ τῶν Νήσων τοῦ Αιγαίου Πελάγους	Γρ.	16,087,219: 5
'Από τὸ Δάνειον τοῦ Λονδίνου	»	27,915,321:17
'Από ἀνά ψυχήν, ἐράνους, καὶ ἐσωτερικάς αὐτοπροαιρέτους		
συνεισφοράς	»	844,426: 6
'Από λάφυρα τῆς Κορίνθου κτλ.	»	929,051:—
'Από ἔξωτερικάς αὐτοπροαιρέτους συνεισφοράς τῆς Εύρώ-		
πης καὶ 'Αμερικῆς		663,981:—
'Από δασμούς	»	67,747:24
'Από λείας	»	428,258: 3
'Από ἐκποιήσεις Ἐθνικῶν φθαρτῶν καὶ ἀφθάρτων κτημάτων		
εἰς Διαταγάς, 'Αποδεικτικά, 'Εθνικάς διά τύπου 'Ομολογί-		
ας καὶ δλίγα μετρητά	»	3,451,372:38
'Από τὰ τάλληρα 10 χιλιάδες τοῦ Γόρδωνος	»	120,000:—
'Από τὰ χρήματα τῆς Φρεγάδος 'Ελλάδος διά τοῦ "Αὔδεκ καὶ		
Κοντοσταύλου	»	63,400:—
'Από λείψανον Ἐθνικῶν διά τύπου ὄμολογῶν, διοθεισῶν		
πρός διαφόρους διά ύποθέσεις τοῦ "Εθνους	»	1,201,384:—
'Από λείψανον ἐσωτερικῶν δανείων, ὡς τά 'Αποδεικτικά καὶ		
Διαταγαί τῆς Διοικήσεως	»	722,911:20
	Γρ.	52,495,072:33

Ταῦτα τά Γρ. 52,495,072: 33/40 είναι ἡ ὅλική ποσότης, τήν ὅποίαν ἔλαβε τό 'Εθνος ἀπ' ἀρχῆς τῆς Α' περιόδου μέχρι τέλους τῆς Διοικητικῆς 'Επιτροπῆς, κατά τὰ κατάστιχα τοῦ 'Υπουργείου τῆς Οίκονομίας, τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, τῶν δύο Ταμείων τῆς Γ' περιόδου, καὶ τῆς Διοικητικῆς 'Επιτροπῆς, τοῦ Γενικοῦ 'Επάρχου τῆς Αίτωλίας καὶ 'Ακαρνανίας, καὶ τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ τῆς Δυτικῆς 'Ελλάδος, καὶ κατά τὸν λογαριασμὸν τοῦ 'Αρείου Πάγου.

'Αλλ' εἰς τὰ ἀνωτέρω Γρ. 27,915,321: 17/40 συμπεριλαμβάνονται καὶ αἱ εἰς βάρος τῆς ἐν Λονδίνῳ 'Επιτροπῆς Συναλλαγματικαὶ τῆς Διοικήσεως, συνιστάμεναι ἐκ Γροσίων 4,428,421: 12, ἀπό τάς ὅποιας ἀλλαι μὲν ἐπληρώθησαν, ἀλλαι δέ δέν ἐπληρώθησαν· καὶ ἐπειδὴ οἱ λογαρισμοὶ τῆς 'Επιτροπῆς ταύτης ἔλλείπουν εἰσέτι, δέν είναι γνωστόν πόσαι εἰς τῶν Συναλλαγματικῶν τούτων ἐπληρώθησαν ἢ δέν ἐπληρώθησαν.

"Ετι, ἡ ἐν Λονδίνῳ αὕτη 'Επιτροπή ἔστειλεν εἰς τήν Διοίκησιν καὶ πολεμοφόδια, ἐνδύματα κ.τ.λ. τά ὅποια ὅμως δέν είναι σημειωμένα μηδόλως εἰς τά κατάστιχα τοῦ 'Υπουργείου τῆς Οίκονομίας καὶ τῶν δύο Ταμείων· ἀλλ' εἰς τά κατάστιχα τοῦ 'Υπουργείου τοῦ Πολέμου είναι σημειωμένα αὐτά, πλὴν δχι καὶ ἡ τιμῇ των, ἡ ὅποια διά τοῦτο δέν συμπεριλαμβάνεται εἰς τὰ ἀνωτέρω Γρ. 27,915,321: 17.

'Από τὰ ἀνωτέρω Γρ. 52,495,072:33 χρεωστεῖται ἐν μέρος αὐτῶν ἀπό διαφόρους εἰς τό "Εθνος, ὡς παριστάνεται περὶ τάς ἀρχάς τῆς παρούσης ἀναφορᾶς· ἀφ' οὐ δέ τὰ ύπόλοιπα τῶν Γροσίων τούτων ἐξωδεύθησαν διά διαφόρους 'Εθνικάς ύποθέσεις, εἰς τό Ναυτικόν, εἰς τό Στρατιωτικόν, εἰς τό Πολιτικόν καὶ εἰς ἄλλους, ἔμεινε προσέτι νά χρεωστῇ τό "Εθνος, ὡς ἐπομένως.

Πρός τό πολιτικόν.....	Γρ.	1,442,831:21
Πρός τό Στρατικόν	»	20,746,005:14
Πρός τό Ναυτικόν	»	6,306,116:10
Πρός διαφόρους έκ διαφόρων ύποθέσεων.....	»	4,169,284:24
Πρός διαφόρους έκ λειψάνου έσωτερικῶν δανείων	»	727,911:20
Πρός διαφόρους έκ λειψάνου 'Εθνικῶν διά τύπου όμολογι- ών	»	1,201,384:—

Γρ. 34,593,533: 9

Ταῦτα. τά Γρ. 34,593,533: 9 είναι τό έσωτερικόν τοῦ "Εθνους χρέος, καὶ συνίσταται εἰς χρηματικά ἀποδεικτικά καὶ διαταγάς, καθώς καὶ εἰς ἐθνικάς διά τύπου όμολογίας, τά ὅποια ὅλα είναι παρά τῆς Λογιστικῆς καταστρωμένα ἐν πρός ἐν, πρός ποίους χρεωστοῦνται καὶ διά ποιας αἰτίας.

Διά νά σμικρυνθῇ δέ ἀρκετῶς τό χρέος τοῦτο, ἡ Λογιστική προτείνει εἰς τήν Σεβαστήν 'Εθνικήν Συνέλευσιν τά ἐπόμενα.

A.' Αἱ Ἐπαρχίαι τίς 'Επικρατείας νά ἀποστείλωσι τούς λογαρισμούς των, ἀποβλέποντας τάς 'Εθνικάς προσόδους, καὶ ὅσα χρήματα ἐπλήρωσαν διά διαταγῶν καὶ ἄνευ διαταγῶν τῶν παρελθουσῶν Διοικήσεων.

B.' "Οσοι ἐντός καὶ ἔκτός τῆς 'Επικρατείας ἔδοσαν συνεισφοράς πρός τό 'Εθνος μέχρι τέλους τῆς Διοικητικῆς 'Επιτροπῆς, νά εἰδοποιήσωσι τακτικῶς περί τούτου τήν Κυβέρνησιν.

G.' "Οσοι ἐντός καὶ ἔκτός τῆς 'Επικρατείας ἔχουν ἀνά χειράς των ἐθνικάς διά τύπου όμολογίας, νά τάς παρρησιάσωσι τακτικῶς πρός τήν Κυβέρνησιν ἐντός μιᾶς προθεσμίας.

Ταῦτα παριστάνει ἐν συνόψει ἡ Λογιστική, ἐφ' ὅσα ἀποβλέπουν τά καθήκοντά της, ἐμπιστευθέντα εἰς αὐτήν παρά τοῦ "Εθνους, παρακαλοῦσα τήν Σεβαστήν Συνέλευσιν, ἵνα ἀναγνώσῃ εύμενῶς καὶ τήν δευτέραν ἀναφοράν της.

'Ἐν "Αργει τῇ 18 Ιουλίου 1829.

M. K. Πάγκαλος
Χριστόδουλος Οίκονομίδης
Ἄθανάσιος Σκανδαλήδης
Κ. Πολυάδης
Κ. Τασσίκας

'Ο Γραμματεύς
Ιωάννης Γεωργίου

G. Maurer

'Ο Έλλην. Λαός, σσ. 354-55:

Elvai, μά τήν ἀλήθεια, συγκινητικό ὅταν διαβάζει κανείς μέ πόση προθυμία βοήθησαν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τόν τόπο τους. Μόνον τά δυσ ἀδέλφια Κουντουριώτη, ὁ Λάζαρος κι' ὁ Γεώργιος, ἔδωσαν ἐνάμισυ ἐκατομμύριο φράγκα. Οἱ ἀδελφοὶ Σταμάτης καὶ Βασίλης Βουδούρη ἀπό πεντακόσιες πενήντα χιλιάδες ὁ καθένας. 'Η οἰκογένεια Τσαμαδοῦ τετρακόσιες χιλιάδες. 'Ο Ιάκωβος Τομπάζης μέ τόν ἀδερφό του Μανώλη τριακόσιες πενήντα χιλιάδες. 'Ο Ιωάννης 'Ορλάνδος τριακόσιες χιλιάδες. 'Ο Ανδρέας Μιαούλης διακόσιες πενήντα χιλιάδες καὶ ἄλλα τόσα ὁ Δημήτριος Βούλγαρης. 'Ο Ιωάννης κι' ὁ Φραγκίσκος Βούλγαρης — θείοι τοῦ Δημήτρη Βούλγαρη — διακόσιες χιλιάδες. Τ' ἀδέλφια 'Αναγνώστης καὶ

Νικόλαος Οίκονόμου κι' αύτοί διακόσιες χιλιάδες. 'Ο Αναγνώστης Φώνος έκατόν πενήντα χιλιάδες. 'Ο πεθερός του πλοίαρχου Σαχίνη διακόσιες πενήντα χιλιάδες φράγκα, καὶ ἄλλοι πολλοί διάφορα ποσά. 'Αλλά κι' ὅσοι δέν είχαν μετρητά, ἔδιναν σέ εἰδος. Οι νησιώτες, λόγω χάρη, ἔδωσαν τά πλοιά τους, οι Ρουμελιώτες δὲ, τι πολύτιμο είχαν μέσ' στό σπίτι τους, κι' ἄλλοι δόλοκληρη τήν περιουσία τους.

Δέν ήσαν δύμα μονάχα οἱ 'Ελληνες, μά κι' δόλοκληρος ὁ χριστιανικός κόσμος ἔνιωσε τήν ἀνάγκη νά συντρέξει τόν ιερόν ἀγώνα τῶν 'Ελλήνων. Παντοῦ σχηματίζονταν ἐπιτροπές, στό Λονδίνο, στό Παρίσι, στό Μόναχο, σ' ὅλες τίς πρωτεύουσες καὶ τίς μεγάλες πόλεις τῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ στήν 'Αμερική. Τίς ἐπιτροπές αὐτές τίς καθοδηγοῦσαν δούκες, κόμητες, λόγιοι, μεγαλέμποροι, ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, ἡ ἀφρόκρεμα τῆς κάθε τάξης. Σκοπός τους ήταν νά συγκεντρώσουν χρήματα καὶ δὲ, τι ἄλλο θά μπορούσε νά είναι χρήσιμο γιά τούς ηρωες τῆς μικρῆς 'Ελλάδας, ἀκόμη καὶ νά βοηθήσουν τήν ἐλληνική νεολαία στίς σπουδές της στό ἔξωτερικό. Σ' ὅλη αὐτή τήν κίνηση, ἡ καλύτερη δουλειά ἔγινε ἀπό τίς ἐπιτροπές τοῦ Παρισιοῦ, τῆς Γενεύης καὶ τοῦ Μονάχου.

5

(α) ΣΠ. Τρικούπη

'Ιστορία τῆς 'Ελλην. 'Ἐπαναστάσεως
Β,' 90-91:

Οι ἐπιστημότεροι δέ τῶν αἰχμαλωτισθέντων ήταν ὁ κεχαγιάμπετης, ὁ καϊμακάμης, ὁ Κιαμίλμπετης, ὁ Μουσταφάμπετης... καὶ αἱ παρά τῷ Μαυρομιχάλη γυκαῖκες τῶν πασάδων. "Απειρα καὶ πολύτιμα ἥσαν τά λάφυρα, ἀλλ' ὅλα διηρτάγησαν ἄνευ παραμικρᾶς ὥφελείας τοῦ κοινοῦ, ἃν καὶ ἡλπίζετο νά θεραπευθῶσιν ὅπωσοῦν ἔκειθεν αἱ κατεπείγουσαι ἀνάγκαι τῆς πατρίδος. Τόση δέ ήτον ἡ ἐπισυμβάσα λεηλασία, ὥστε αἱ πλεῖσται τῶν οἰκιῶν ἐγυμνώθησαν καὶ αὐτῆς τῆς ξυλώσεώς των.

(β) ΣΠ. Τρικούπη

B,' 176-177

'Η 'Ελλάς, ἃν καὶ είχε μεγάλην ἀπόφασιν, είχε μηδαμινούς πόρους. Εύτυχῆς πόλεμος ἐνός ἔτους χρηστάς ἐνέπνευσε τοῦ μέλλοντος ἐλπίδας; ἀλλ' ὁ πόλεμος «δεῖται χρημάτων καὶ ἄνευ τούτων οὐδέν ἔστι γενέσθαι τῶν δεσόντων» τό δέ ταμείον τῆς 'Ελλάδος ἡτο πάντη κενόν ἀλλὰ συνέπεσε νά λάβωσιν οἱ "Ελλήνες χρηματικά βοηθήματα παρ'" αὐτοῦ τοῦ ἐχθροῦ των Χουρσήδη, ἀτινα, ἃν καὶ μικρά, ἥσαν μεγάλα διά τούς μιδέν ἔχοντας καὶ τούς διά μικρῶν μεγάλα πράττοντας. 'Ιδού δέ πῶς τά ἔλαβαν. Εἶδαμεν, ὅτι ἐπί τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπολίτσας ἡχμαλωτίσθησαν αἱ γυναίκες τοῦ Χουρσήδη καὶ Μεχμέτη, ὁ καϊμακάμης, ὁ κεχαγιάμπετης καὶ ἄλλοι. Πρό τινος καιροῦ διεπραγματεύετο μεταξύ τοῦ Χουρσήδη καὶ τῶν 'Ελλήνων ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων τούτων καὶ τῶν παρά τῷ 'Αλῆ δύμηρευόντων Σουλιωτῶν πεσόντων μετά τήν καταστροφήν του εἰς χείρας τοῦ νικητοῦ Χουρσήδη, ἔγουν τῆς γυναικός καὶ τῶν τέκνων τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ ἀδελφοῦ του Κώστα, τοῦ Ναστούλη Νταγκλή, τοῦ Κώστα Τζαβέλλα, τοῦ Κίτου Κωλιοδημήτρη καὶ τοῦ προεστώτος τῆς Λεβαδίας Νικολάου Νάκου. Πέντε μῆνας διήρκησεν ἡ διαπραγμάτευσις αὕτη καὶ ἀπεπερατώθη διά τῆς μεσιτείας τοῦ μεγάλου ἀρμοστοῦ τῶν Ιονίων νήσων τὸν 'Απτρίλιον, καθ' ὅν ἔγινεν ἡ ἀνταλλαγή, καὶ ἔλαβε τὸ ἐλληνικὸν ταμείον ἐπὶ λόγω λύτρων δίστηλα 80,000. 'Η ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἔξεδώκε διφόρους νόμους περὶ ἔξωτερικοῦ δανείου, περὶ συνεισφορῶν, περὶ φορολογιῶν καὶ περὶ συνάξεως τῶν ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν σκευῶν τῶν μοναστηρίων καὶ ἐκκλησιῶν: ἔξηρεσε δέ μόνον τά εἰς τελετήν τῶν

Ιερῶν μυστηρίων καὶ τά χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα τῶν εἰκόνων· ἀλλ' ὀλίγον
ώφελήθη ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων· ώστε, ἐν ᾧ αἱ χρεῖαι τῆς ἡσαν μεγάλαι, οἱ
χρηματικοὶ τῆς πόροι ἡσαν πάντοτε μηδαμινοί.

6

Σπ. Τρικούπη

ὅ.π. B', 126-127:

‘Αφ’ οὐ δ’ ἔβεβαιαίθησαν οἱ ἔγκλειστοι, ὅτι πᾶσα ἐλπίς ἐπικουρίας ἔδωθεν
ἐμματιώθη, οἱ Ἀλβανοί πρόθυμοι, ὡς τούς εἴδαμεν καὶ ἄλλοτε, ν’ ἀποχωρίζωνται
τῶν ὁμοπίστων ἐπ’ ἵδιοτελείᾳ, ἀπεχωρίσθησαν καὶ ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει, καὶ
τῇ συνεργείᾳ τοῦ Πλαπούτα καὶ τῇ μεσιτείᾳ τοῦ γνωστοῦ αὐτοῖς Πανουργιά,
εύρεθέντος ἐν Κορίνθῳ, ἐσυμβιβάσθησαν μόνοι, καὶ ἐξῆλθαν 150 τὴν 10
Ιανουαρίου, φέροντες τά ὅπλα, τάς ἀποσκευάς των καὶ ὀνά χίλια γρόσια·
προσδιωρίσθη δέ ἡ ποσότης αὕτη ὅχι διότι ἐμελέτων οἱ Ἑλληνες νά κρατήσωσι
τά περισσεύοντα τῆς περιουσίας των, ἀλλ’ ἵνα μή ἰδιοποιηθῶσιν οὗτοι τά τῶν
ἄλλων ἔγκλειστων· ἐπέβησαν δέ εἰς τέσσαρα ἐλληνικά πλοιάρια πρός δια-
πόρθμευσιν· ἀλλά τό ἡμισυ μόλις διεσώθη, καταποντισθέντων ἡ φονευθέντων
τῶν ἄλλων παρασπόνδων. Ἀπελπισθέντες δέ οἱ ἐναπομείναντες Τούρκοι ἐσυμβι-
βάσθησαν καὶ οὗτοι μετά τῶν ἐπί τῷ σκοπῷ τούτῳ σταλέντων παρά τῶν ἐν
Ἐπιδαύρῳ ύπό τούς ὅρους νά παραδώσωδι τήν ἀκρόπολιν, ὅλα τά ὅπλα, ὅλην τήν
κινητήν περιουσίαν, ἐκτός δύο τῶν πενιχροτέρων ἐνδυμασιῶν καὶ μικρᾶς τινος
χρηματικῆς ποσότητος εἰς χρήσιν ἐκάστου, καὶ νά μετακομισθῶσιν ύπ’ οὐδετέ-
ραν σημάιάν εἰς τὴν μικράν Ἀσίαν.

Μετά τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον εἰσῆλθε τὸ ύπό τὸν Βαλέστον τακτικὸν εἰς τὴν
ἀκρόπολιν τήν 14 ύπό τὴν εὐλογίαν τοῦ παρευρεθέντος ἐπισκόπου Δαμαλῶν.
Προπορευόμενος δέ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ βαστῶν ἐλληνικήν σημαίαν ἐσταύρωσε
δι’ αὐτῆς τὴν πύλην καὶ την ἕστησεν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων· ἀφωπλίσθησαν μετά
ταῦτα οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, παρέδωκαν τά πράγματά των, ἄτινα διηρητάγησαν,
παρέδωκαν καὶ τά χρήματα καὶ τά πετράδια των χρησιμεύσαντα εἰς μίσθωσιν τοῦ
ναυτικοῦ, καὶ κατέβησαν εἰς τὴν πόλιν ἀναμένοντες τό πλοιον εἰς διαβίβασίν των,
ἀλλ’ οἱ πλεῖστοι κατεστράφησαν μετά τίνας ἡμέρας παρά τά συνομολογηθέντα
καὶ οἱ λοιποὶ τῆδε κάκεισε διεσπάρησαν ἢ ἐδουλώθησαν· ὁ δέ Κιαμίλμπεης, ἐπί^{της}
λόγῳ ὅτι δέν ἦθελε ν’ ἀνακαλύψῃ τά κατά τὴν πάγκοιν γνώμην κρυπτόμενα
πλούτη του, ἔπαθε πολλά κακά, ἀλλά δέν ἐθανατώθη ἐπ’ ἐλπίδι ὅτι θά τ'
ἀνεκάλυπτε βραδύτερον.

7

Σπ. Τρικούπη

ὅ.π. B', 313

Οἱ Ἑλληνες παρέλαβαν τά κάτω φρούρια καὶ διώρισάν τίνας εἰς σύναξιν καὶ
ἀπόθεσιν ἐν δύο ζαμίοις, ἐπὶ ~~της~~ αγραφῆ, τῶν πραγμάτων τῶν Τούρκων. Φόβος
μέγας ἐπεκράτει μή ἐπάθαινοι οἱ Ναυπλιεῖς ὅσα ἔπαθαν οἱ συνάδελφοι τῶν ἐν
Νεοκάστρῳ, ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Ἀθήναις· ὁ Κολοκοτρώνης, μή θέλων νά συμβῇ
τοιοῦτόν τι, μηδέ νά διαρπαγῇ ἡ περιουσία, ἔκλεισεν ἔχω τῆς πύλης τοῦ
φρουρίου τούς συρρεύσαντας ἐπί λαφυραγγία στρατιώτας· ἀλλ’ οὗτοι ἥπειλη-
σαν νά εἰσέλθωσι διά τῆς βίας, νά σφάξωσι τούς Τούρκους καὶ νά διαρπάσωσι τά
ὑπάρχοντά των· δι’ ὃ πᾶσα ἀναβολή ἀπόπλου ἡτον ἐπικίνδυνος. Καλῇ τύχῃ
κατέπλευσε τήν 12 Δεκεμβρίου εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυπλίου ὁ Χαμιλτών ἐπί τῆς

Καμβρίας καὶ παρέλαβε συναινέσει τῶν Ἐλλήνων 400, παρέλαβαν καὶ τούς λοιπούς τά ἐλληνικά πλοῖα ὑπό τήν ὀδηγίαν τοῦ Μιαούλη ἐπί μισθῷ ἐκατόν δέκα χιλιάδων γροσίων πληρωθέντων ἐκ τῶν λαφύρων, καὶ οὕτως ἀπεβίβασαν τούς αἰχμαλώτους ὃ μέν Χαμιλτών εἰς Σμύρνην, ὃ δέ Μιαούλης εἰς Κουσάντασι. Μόνοι ὡς αἰχμαλώτοι ἐκρατήθησαν εν Ναυπλίῳ ὥρᾳ πρώην φρούραρχος Σελήμπασας καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀλῆς, ὡς μὴ θελήσαντες νά ύπογράψωσι τήν συνθήκην· ἀλλ’ ὅχι μόνον δέν ἤνωχλήθησαν οὐδὲ αὐτοί οὐδὲ οἱ περὶ αὐτούς, ἀλλά καὶ εἰς ἄκρον ἐπεριποιήθησαν τροφοδοτούμενοι πλουσιοπαρόχως καὶ ζῶντες ἐν ἀνέσει μέχρις οὐ ἀπελύθησαν. Οἱ Ἐλληνες διεμερίσαντο μεταξὺ των τά ἐναποταμιευθέντα πράγματα τῶν Τούρκων ἀνευ ούδεμιᾶς ὠφελείας τοῦ ταμείου· τά πολυτιμότερα δέ αὐτῶν διηρπάγησαν ὑπό τῶν ἀρχηγῶν.

8

Σπ. Τρικούπη,
ὅ.π., Β', 68:

Πάμπολλα καὶ πλουσιώτατα ἦσαν τά εἰς χείρας τῶν Ἐλλήνων πεσόντα λάφυρα, ἐν οἷς καὶ 800 ἵπποι, 2 κανόνια καὶ 18 σημαῖαι. Μετά τήν μάχην οἱ μέν ἔχθροι συνηγόνθησαν πάλιν εἰς Πλατανιάν, ἐνδιενυκτέρευσαν, καὶ τήν ἐπιοῦσαν ἐπανέκαμψαν εἰς Ζητοῦντι τόσον ἔμφοβοι, ὥστε ἔκοψαν ἐπί τῆς φυγῆς τήν γέφυραν τοῦ Σπερχειοῦ. Οἱ δέ Ἐλληνες ἐκίνησαν κατ’ αὐτῶν τήν ἐπαύριον, ἀλλά δέν τούς ἐπρόφθασαν καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν Δαμάστῃ. Εἰς τόσην δέ ἀταξίαν ἐπεσαν οἱ ἔχθροι φεύγοντες, ὥστε οἱ λαφυραγωγούντες Ἐλληνες εὑρίσκαν καὶ τάς ἀκολούθους ἡμέρας τῆς μάχης περιπλανωμένους ἀνθρώπους καὶ ζῷα. Τοιουτοτρόπως ἐματαιώθη ἡ κατά τῆς Πελοποννήσου αὕτη ἐκστρατεία.

9

Σπ. Τρικούπη,
ὅ.π., Β, 228:

Οἱ πρόδενοι δέν ἀνεδέχθησαν τήν εὐθύνην· ὑπεσχέθησαν ὅμως νά καταβάλωσι πᾶσαν δυνατήν φροντίδα εἰς διατήρησιν τῆς συνθήκης. Διέτριβαν πρό τινων ἡμερών ἐν Ἀθήναις ὁ Ἀνδρέας Καλαμογάρτης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ἀξιώτης, ὡς ἀντιπρόσωποι ὃ μέν της πρώτος τῆς κυβερνήσεως ὃ δέ ἄλλος τοῦ Ἀρείου πάγου, εἰς παραλαβήν τοῦ κινδυνεύοντος φρουρίου καὶ καταγραφήν τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων. Ἡ παρουσία τούτων ἐθάρρυνε τούς δικαίως φοβουμένους τήν παρασπόνδησιν Τούρκους· τούς ἐθάρρυνε καὶ ὄρκος δοθείς παρά τῶν ισχυόντων Ἐλλήνων ἐπί τοῦ Εὔαγγελίου ἐνώπιον τοῦ μητροπολίτου· καὶ οὕτως ὑπεγράφη συνθήκη τήν 9 ἐν τῷ αὐστριακῷ προξενείῳ καὶ κατά ‘ρητήν αἴτησιν τῶν Τούρκων ἐνώπιον τῶν προξένων, ἀλλ’ ὅχι καὶ ὑπό τήν ἐγγύήσιν των. Οἱ ὄροι δέ τῆς συνθήκης ἦσαν ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου καὶ παντός ὅπλου δημοσίου ἢ ιδιαιτέρου, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς τιμῆς τῶν Τούρκων, ἡ ἀδεια νά κατοικήσωσιν ἐν τῇ πόλει ἢ νά διαβίβασθωσιν εἰς ‘Ασίαν ὑπό ούδετέρων σημαίαν ἀνεξόδως, ἡ μεταξύ αὐτῶν καὶ τῶν Ἐλλήνων ίσομοιρία παντός ἀργυροῦ, χρυσοῦ καὶ πολυτίμου εἰδους, ἡ τελεία ἀπόδοσις πάσης περιουσίας ἐλληνικῆς, καὶ ἡ μεταβίβασις πάσης ἀκίνήτου τουρκικῆς εἰς τήν κυριότητα τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεώς.

ΚΩΔΙΞ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ

'Αριθ. 1 τοῦ Κώδικος τῶν νόμων.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ ΕΘΕΣΠΙΣΑΤΟ:

Διά τήν έπικειμένην ἀνάγκην τοῦ νά οικονομηθῶσιν αἱ μεγάλαι χρηματικαὶ χρεῖαι τῆς Διοικήσεως·

Διά τήν παροῦσαν ἔλλειψιν χρημάτων ἀπό τὸ ταμεῖον καὶ διὰ τήν βραδύτητα τῶν εἰσιτράξεων ἐν καιρῷ ἐσωτερικοῦ πολέμου·

§ α'. Θέλει ληφθῆ δάνειον πέντε μιλιούνιων γροσίων.

§ β'. Τὸ δάνειον αὐτὸν θέλει διαιρεθῆ εἰς πέντε κλάσεις, δηλαδή:

α'.	κλάσις	γρόσια	1.000.000
β'	"	"	1.125.000
γ'	"	"	1.000.000
δ'	"	"	1.000.000
ε'	"	"	875.000

§ γ'. Ή πρώτη κλάσις θέλει διαιρεθῆ εἰς χιλίας ὁμολογίας, ἀνά χίλια γρόσια, ἡ δευτέρα εἰς χιλίας πεντακοσίας, ἀνά ἔπτακόσια πενήντα, ἡ τρίτη εἰς δύω χιλιάδας, ἀνά πεντακόσια, ἡ τετάρτη εἰς τέσσαρας χιλιάδας ὁμολογίας, ἀνά διακόσια πενήντα, καὶ ἡ πέμπτη εἰς ὅκτω χιλιάδας ἔπτακόσια πεντήκοντα, ἀνά ἑκατόν γρόσια ἑκάστη.

§ δ'. Ή ὅλη ποσότης τοῦ δανείου θέλει ἐξοφληθῆ εἰς τρία ἔτη, ἀνά ἐν τρίτον ἔξ ἑκάστης κλάσεως κατ' ἔτος.

§ ε'. Προσδιορίζεται τόκος ὅκτω ὡρῶν ἑκατόν διά τὸ ρηθέν δάνειον, καὶ θέλει πληρώνεται ἀπό τὸ ταμεῖον εἰς τὸ τέλος ἑκάστης ἔξαμηνίας.

§ ζ'. Αἱ ὁμολογίαι αὐτοῦ τοῦ δανείου ὅχι μόνον είναι δεκταὶ εἰς τὸ ταμεῖον ἀντί μετρητῶν διά τήν ἀγοράν ἐθνικῶν κτημάτων, ἀλλά καὶ οἱ προσφέροντες αὐτάς προτιμῶνται ἀπό τούς προσφέροντας μετρητά δι' αὐτό τὸ τέλος.

§ η'. Αἱ αὐτά ὁμολογίαι πραγματεύονται καὶ είναι δεκταὶ εἰς τά συναλλάγματα.

§ θ'. Θέλει προσδιορισθῇ κῶδιξ ιδιαίτερος δι' αὐτό τὸ δάνειον, ἐνῷ θέλουν φυλάττονται τά ἀπαράλλακτα ἀντίτυπα τῶν ὁμολογιῶν κατά κλάσιν καὶ κατά τάξιν.

§ ι'. Αἱ ὁμολογίαι θέλουν φέρει τάς ύπογραφάς τοῦ Προέδρου τοῦ Ἑκτελεστικοῦ σώματος, τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας καὶ τοῦ Μινίστρου τῆς Οἰκονομίας.

§ ι'. Ό Μινίστρος τῆς Οἰκονομίας θέλει λάβει τά ἀναγκαῖα μέτρα διά τὸν ἀσφαλέστερον σχηματισμόν τῶν ἀνωτέρω ὁμολογιῶν, τήν διανομὴν αὐτῶν καὶ ἐν γένει διά τήν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος θεσπίσματος, τό ὅποιον θέλει ἐκδοθῆ διά τύπων καὶ καταγραφῆ εἰς τὸν Κώδικα τῶν νόμων.

Ἐν Ἐπιδαύρῳ τῇ ιη' Ιανουαρίου ἀκρβῶς

νωρίστατάν νωτρούσιν πολεμούσιν

νιαζτούσιν νωτρούσιν πολεμούσιν

ὅ ἀντιπρόδερος

Π. Μαυρομιχάλης.

Αριθ. 3 τοῦ Κώδικος τῶν νόμων.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ ΕΘΕΣΠΙΣΑΤΟ:

'Επειδή τό δάνειον τῶν πέντε μιλιουνίων, θεσπισθέν διά τοῦ νόμου τοῦ ἐκδοθέντος κατά τὴν ιη' Ἰανουαρίου τοῦ παρόντος ἔτους, ἐνδέχεται νά μήν εξαρκήσῃ εἰς τάς προκειμένας χρείας τῆς Διοικήσεως·

'Επειδή διηρημένον ὅν τό ρηθέν δάνειον εἰς πολλάς όμολογίας μικρᾶς ποσότητος, εἰμπορεῖ νά λάβῃ πέρας βραδύτερον·

'Επειδή, τέλος, ή παρούσα κατάστασις τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ τό νά εύρεθωσι τρόποι διάφοροι, διά νά προικισθῇ τό ταμείον τοῦ ἔθνους μέ ποσότητα ίκανήν χρημάτων·

α'. Θέλει ληφθῆ δάνειον ἑτέρων δύω μιλιουνίων γροσίων, ἐκτός τῶν προαποφασισθέντων πέντε μιλιουνίων.

β'. Τό δάνειον αὐτό θέλει διαιρεθῆ εἰς τέσσαρας κλάσεις, δηλαδή:

Πρώτη	κλάσις	γρόσια	400.000.
Δευτέρα	"	"	600.000 2.000.000, ἥτοι,
Τρίτη	"	"	500.000 δύω μιλιουνία.
Τετάρτη	"	"	500.000

γ'. 'Η πρώτη κλάσις θέλει διαιρεθῆ εἰς τέσσαρας όμολογίας, ἀνά ἑκατόν χιλιάδας γρόσια ἑκάστη· ἡ δευτέρα εἰς ὅκτω όμολογίας, ἀνά ἑβδομήκοντα πέντε χιλιάδας γρόσια· ἡ τρίτη εἰς δέκα όμολογίας, ἀνά πεντήκοντα χιλιάδας, καὶ ἡ τετάρτη εἰς εἴκοσι όμολογίας, ἀνά είκοσι πέντε χιλιάδας γρόσια ἑκάστη.

δ'. Τό δάνειον αὐτό θέλει εἶδοφληθῆ εἰς τρία ἔτη.

ε'. Τά ἄρθρα ε', σ', ζ', π', θ' τοῦ προεκδοθέντος νόμου περί τοῦ δανείου τῶν πέντε μιλιουνίων φυλάττονται τά αὐτά καὶ διά τό παρόν δάνειον.

ζ'. Αἱ όμολογίαι τῶν τεσσάρων αὐτῶν κλάσεων διά μόνων μετρητῶν ἀγοράζονται.

ζ'. 'Η Διοίκησις διφέρει νά ἀμειψή τούς ἀγοραστάς τῶν όμολογιῶν τοῦ παρόντος δανείου ἐκ τοῦ ἀναλόγου διά τῶν συστηθησομένων παρασήμων τιμῆς.

η'. 'Ο Μινίστρος τῆς Οἰκονομίας θέλει λάβει τά ἀναγκαῖα μέτρα διά τὸν ἀσφαλέστερον σχηματισμὸν τῶν ἀνωτέρω όμολογιῶν καὶ διά τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος νόμου, δστις θέλει ἐκδοθῆ διά τύπου καὶ καταγραφῆ εἰς τόν Κώδικα τῶν νόμων.

'Ἐν 'Ἐπιδαύρῳ τῇ κ' Ἰανουαρίου ḥωκβ'.

'Ο Ἀντιπρόδερος
Πετρόμπετης Μαυρομιχάλης.

'Υπογράφεται ὁ Πρώτος γραμματεὺς τοῦ Βουλευτικοῦ
Ίω. Σκανδαλίδης.

'Επικυροῦται

'Α. Μαυροκορδάτος, Πρόδερος.

'Ο 'Αρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας, Μινίστρος τῶν ἔξωτερικῶν ύποθέσεων, Πρόδερος τοῦ Συμβουλίου τῶν Μινίστρων
Θ. Νέγρης.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

Αριθ. 9 τοῦ Κώδικος τῶν νόμων.

**ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ ΕΘΕΣΠΙΣΑΤΟ:**

Ἐπειδὴ νέος στόλος ἔχθρικός, ἐκπλεύσας ἀπό τὸν Ἐλλήσπονδον, διευθύνεται καθ' ἡμῶν·

Ἐπειδὴ ὁ ἀσπονδος ἡμῶν ἔχθρος, καίτοι πολλάκις νικηθείς ἀπό τὰ ὅπλα μας, ἐπιμένει μεταχειρίζομενος ὅλα τὰ δυνατά μέσα, διά νά ἐκπληρώσῃ τούς ἐκδικητικούς αὐτοῦ σκοπούς ἐναντίον τῆς πατρίδος καὶ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας·

Ἐπειδὴ, ἐφ' ὅσον φαίνεται μεγαλειτέρα ἡ ἐπιμονὴ τοῦ ἔχθρου πρός κατόρθωσιν τῶν ἀδίκων καὶ ἀνοσίων σκοπῶν του, ἐπί τοσοῦτον ὄφειλομεν καὶ ἡμεῖς, θαρροῦντες εἰς τὴν θείαν ἀντίληψιν, εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ εἰς τάς προτητέρας μας τύχας, νά διπλασιάσωμεν τὴν προθυμίαν μας, καὶ νά δειξωμεν εἰς τὸν ἔχθρον καὶ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὅτι ἀπεφασίσαμεν νά θυσιάσωμεν τὸ πᾶν, διά νά ὑπερασπισθῶμεν τὴν πιστην, πατρίδα, ἐλευθερίαν, τιμὴν, τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὴν ίδιαν μας ὑπαρξίν·

Ἐπειδὴ, ὅμοιογουμένων, τὸ ἀρμοδιώτερον μέσον εἰς ματαίωσιν τῶν σκοπῶν τοῦ ἔχθρου είναι ἡ ταχίστη ἐκπλευσις τοῦ ἔθνικοῦ στόλου, ἡ δέ στέρησις τῶν χρημάτων είναι τὸ μόνον ἐμπόδιον τοῦ ἀναγκαίου τούτου ἐπιχειρήματος, καὶ ἐπομένων μᾶς ἀναγκάζει νά προσδράμωμεν εἰς ἀμέσους πηγάς, ὅσαι εἰμποροῦν νά μᾶς δώσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου τὴν ἀπαιτούμενην χρηματικήν ποσότητα·

Ἐπειδὴ μόναι ἀμεσοι πηγαί, ὅποι πρέπει νά καταφύγωμεν εἰς τοιαύτην κατεπείγουσαν χρείαν, είναι ὁ χρυσός καὶ ὁ ἄργυρος τῶν Μοναστηρίων καὶ Ἐκκλησιῶν, μέταλλα, τὰ ὅποια γινόμενα νομίσματα, προσφέρουσι τό ἐτοιμότατον μέσον διά νά πλουτήσῃ τὸ ἔθνικόν ταμείον, καὶ οὕτω νά κατασταθῇ ἐπιτήδειον εἰς τὸ νά παρέχει τάς ἀπαιτούμενας δαπάνας πρός ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος· ἡ δέ ἀφαίρεσις αὐτῇ τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἀπλῶν κοσμημάτων καὶ ἔργων πολυτελείας θεωρουμένων, δέν ἀντιβιάνει ποσῶς εἰς τὸ πρός τὴν ἀγίαν Ἐκκλησίαν ὄφειλόμενον σέβας, τῆς ὅποιας ὁ θεμελιωτής καὶ νυμφίος ἡγάπησε τὴν ἀπόλτητα, ταπείνωσιν καὶ πτωχείαν·

θ'. 'Η Διοίκησις θέλει λάβει ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα καὶ τὴν ἀνήκουσαν προσοχήν διά τὴν ταχείαν καὶ ἀσφαλῆ μετακόμισιν τῶν εἰρημένων σκευῶν εἰς τὸν τόπον, δστις παρ' αὐτῆς θέλει διορισθῆ.

ι'. Τά ειρημένα σκεύη νά μεταβληθῶσιν εἰς νομίσματα, διά νά ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς μεγίστας τῆς πατρίδος χρείας.

ια'. Νόμος ίδιαίτερος θέλει διορίσει καὶ διατάξει δσα ἀπαιτοῦνται· διά τὴν νομισματοκοπίαν.

ιβ'. 'Ο Μινίστρος τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Οἰκονομίας, ἔκαστος κατά τό ἀνήκον αὐτῷ μέρος, νά φροντίσωσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος νόμου, δστις τυπωθείς, θέλει δημοσιευθῆ καὶ προστεθῆ εἰς τὴν συλλογήν τῶν νόμων.

'Ἐν Κορίνθῳ, τῇ 5 Ἀπριλίου 1822.

'Ο Ἀντιπρόεδρος
Σωτήριος Χαραλάμπης
Προσυπογράφεται ὁ Πρώτος γραμματεύς τοῦ Βουλευτικοῦ

Ἐπικυροῦται

Α. Μαυροκορδάτος, Πρόεδρος.

Ο Μινίστρος, Ἀρχιγραμματεύς τῆς ἐπικρατείας καὶ τῶν
ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων
Θ. Νέγρης.

12

('Ἄρχεια 'Ελληνικῆς Παλιγγενεσίας Α', 158-59):

Ἀριθ. 10 τοῦ Κώδικος τῶν νόμων.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τό Βουλευτικόν σῶμα ἔθεσπίσατο καὶ τό Ἐκτελεστικόν ἐπεκύρωσε τάδε:

Ἐπειδὴ αἱ ἑκ τῆς γῆς πρόσοδοι εἰναι κυριώτεραι τῶν προσόδων τῆς Διοικήσεως:

Ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς τυραννίας οὕτε ἐπίσης καὶ δικαίως ἡσαν μερισμέναι, καὶ μεγάλαι καταχρήσεις εἰσεχώρουν εἰς τὴν εἰσπραξίν· αὐτῶν·

Ἐπειδὴ ἡ Διοίκησις χρεωστεῖ καὶ μέ τὴν Ἰσην καὶ δικαίαν διάταξιν αὐτῶν νά φροντίσῃ καὶ τάς προϋπαρχούσας καταχρήσεις νά καταλύσῃ, ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅμως δέν ἡμπορεῖ νά κάμη ὥλας τάς προαπαιτουμένας ἀκριβεῖς ἐξετάσεις, διά νά φθάσῃ τὴν ἐπιθυμητήν τελειότητα:

α'. Ἀπό τούς καρπούς, γεννήματα καὶ ὥλα ἐν γένει τά προϊόντα τῶν διαφόρων ιδιοκτητῶν γῆς νά λαμβάνεται τό δέκατον.

β'. Οἱ ιδιαίτεροι κῆποι, ὅσοι ιδιόκτητοι ὄντες χρησιμεύουν εἰς τάς οικιακάς χρείας τῶν κυρίων αὐτῶν, ἔξαιροῦνται τοῦ ἀνώτερου ἄρθρου καὶ μένουσιν ἐλεύθεροι ἀπό κάθε δύσμον.

γ'. Ἀπό τούς καρπούς, γεννήματα καὶ ὥλα τά προϊόντα τῶν ἑθνικῶν κτημάτων (έξαιρουμένων τῶν ὁρίζιων καὶ ἐλαιῶν καὶ τῶν δι' ἀποκοπῆς διδομένων) νά λαμβάνωνται εἰς τά δέκα μέρη τρία μόνον.

δ'. Ἀπό τά ὁρίζια νά λαμβάνωνται εἰς τά δέκα δύω.

ε'. Τά περὶ ἑθνικῶν ἐλαιῶν θέλουν διαταχθῇ δι' ιδιαίτερου νόμου.

σ'. Τά δέκατα ἐκάστης ἐπαρχίας μεταφέρονται εἰς τά ἐκπαλαι συνήθη καὶ προσδιωρισμένα μέρη.

Ο Μινίστρος τῆς Οικονομίας νά ἐνεργήσῃ τόν παρόντα νόμον.

Ἐδόθη ἐν Κορίνθῳ τῇ κεῖται Ἀπριλίου ακμῇ

Ο Ἀντιπρόεδρος

Σωτήριος Χαραλάμπης.

Προσυπογράφεται ὁ Πρώτος γραμματεύς τοῦ βουλευτικοῦ

Ἐπικυροῦται

Α. Μαυροκορδάτος, Πρόεδρος.

Ο Μινίστρος, Ἀρχιγραμματεύς τῆς ἐπικρατείας καὶ

τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων

Θ. Νέγρης.

13

Α. Μάμουκα,
Τά κατά τήν 'Αναγέννησιν τῆς 'Ελλάδος,
Η', 39 καὶ Η', 81-83:

- (α) ζ'—'Ανεγνώσθη ἀναφορά τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Κολοκοτρώνη προβάλλοντος πόρον τοῦ Ταμείου ἀπό τά Πλοιάρια, καὶ ἀπό τὸν Ἐσφράγιστον χάρτην. ἔμεινεν εἰς σκέψιν.
- (β) ζ'—'Ἐπροβλήθη καὶ αὐθις νά διορισθῶσιν αἱ δασμοφοραὶ καθ' ὅλην τὴν Ἐπικράτειαν, καὶ νά εἰσπράττωνται κατά τὴν προλαβοῦσαν τῆς Διοικήσεως διάταξιν, ἐωσοῦ κάμη νέαν διάταξιν περὶ τούτων ἡ Βουλὴ βάσιν ἔχουσα τὴν ἀποφυγὴν τῆς πολυτελείας, τὴν βελτίωσιν τοῦ ἐμπορίου, καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν πρός ζωήν ἀναγκαίων εἰσαγωγῆς τε καὶ ἔξαγωγῆς ὅτε θέλει ἀποφασίσει καὶ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἢ τὴν εἰσπραξιν. Ἐν τοσούτῳ νά ἐπιβληθῇ δασμός εἰς τὰ γεννήματα.'

14

Α. Μάμουκα,
Τά κατά τήν 'Αναγέννησιν τῆς 'Ελλάδος,
Η', 88 καὶ Θ', 16:

- (α) Νά καταργηθῇ τὸ μέχρι τοῦδε ἀπαιτούμενον τρίτον ἀπό τὰς ἐπικαρπίας τῶν Ἐθνικῶν Γαιῶν, καὶ νά ἀντικατασταθῇ τὸ στρεμματιάτικον, ἐνοικιαζομένης τῆς Γῆς διά πέντε χρόνους ἢ ἐπτά· νά προσδιορισθῇ ἐνοίκιον εἰς ὅλα τὰ καρποφόρα δένδρα καὶ φυτά ἐνοικιαζόμενα διά δέκα χρόνους· νά συνάγεται ἀπό δλας τὰς ἐπικαρπίας τό δέκατον μόνον.

'Ἀπεφασίσθη νά παραδοθῇ τὸ σχέδιον τοῦτο εἰς τὴν Βουλήν, καὶ αὐτῇ νά τό ἐπεξεργασθῇ, καὶ νά νομοθετήσῃ τό κοινωφελέστερον.'

- (β) **Πρακτικά τῆς ἐν Τροιζήνι Γ'.**

ι- 'Ανεγνώσθη καὶ ἐτέρα τοῦ αὐτοῦ προβάλλοντος νά καταργηθοῦν τὰ παρά τῶν ποιμένων πληρούμενα τοπιάτικα καὶ Νόμιστρα, καθό παθόντων ὅλα τὰ κακά μετά τὴν ἐπανάστασιν τόσον ἀπό τὸν ἔχθρον, ὅσον ἀπό τὸν στρατιώτην.

'Ἐνεκρίθη τό πρόβλημα, καὶ διευθύνθη ἡ ἀναφορά του πρός τὴν Ἀντικυβερνητικήν 'Ἐπιτροπήν διά νά ἐνεργηθῇ.'

15

a. Samuel Howe,
Η Σπατάλη τοῦ 'Ελληνικοῦ Δανείου: κερδοσκοπίες καὶ καταχρήσεις
 (ἀπό τό περιοδ. 'Ιστορική 'Ἐπιθεώρηση, τεῦχος 'Οκτωβρίου 1971, σελ. 73-76)

Τίποτα δέν μπορεῖ νά περιγράψει τῇ δίκαιᾳ ἀπορίᾳ τῆς 'Ελλάδας, πού διόρισε κυβερνητικό ἀντιπρόσωπο (τὸν κ. Σπανιολάκη) για νά πάει στό Λονδίνο, νά δεῖ πού πήγε αὐτό τό τεράστιο ποσό καὶ ἄν ἦταν δυνατόν νά σωθεῖ κάτι γιά τίς τωρινές ἀνάγκες τῆς χώρας. "Αμα ἔφτασε αὐτός στό Λονδίνο, βρήκε νά τρώγωνται μεταξύ τους τά ἑκεῖ μέλη τῆς 'Ελληνικῆς 'Ἐπιτροπῆς, οἱ ὄμολογοιοῦχοι καὶ οἱ 'Ελληνες 'Αντιπρόσωποι. Στόν τύπο δημοσιεύονταν κατηγορίες καὶ ἀντεγκλήσεις πού ἔσκεπάζαν αἰσχρή παραμέληση τοῦ καθήκοντος, καταχρήσεις καὶ όλοφάνερες κλεψιές, σέ τέτοιο βαθμό, πού φυσικά ὅπου καὶ νά γινόταν θά 'ταν αἰσχος μά πολύ περισσότερο ἐδῶ, πού τά χρήματα αὐτά χρειάζονταν γιά

τήν σωτηρία όλοκλήρου τοῦ "Εθνους. Καί δλα αὐτά ξγιναν ἀπό ἀνθρώπους πού στό στόμα τους είχαν συνεχῶς τῇ λέξῃ ἐλευθερία, πατριωτισμός, φιλανθρωπία καὶ φιλελληνισμός. Ἀκόμα τὸ κοινὸν δέν ἔχει ίδεα γιά τὴν ἀδιάντροπη σπατάλη ἑνός μεγάλου μέρους, τοῦ δανείου καὶ γιά τίς ἀπειράριθμες καταχρήσεις πού γίνανε. "Οσα δῆμως εἰπώθηκαν εἶναι ἀρκετά, γιά νά μᾶς διαφωτίσουν καὶ νά δειξουν πώς ἡ Ἐπιτροπή τοῦ Λονδίνου ἀμέλησε ἀφάνταστα τὸ καθῆκον τῆς καὶ πώς πολλά ἀπό τὰ μέλη τῆς κερδοσκοπούσαν σέ βάρος τῆς δυστυχίας τῆς Ἑλλάδας. Αύτοὶ πάλι ἔκαναν σφάλματα δπως θά λέγαμε γιά ἀνθρώπους μέλιγότερη σημασία. Εἶναι ἀκόμα γνωστό πώς ὁ Ὁρλάνδος καὶ ὁ Λουριώτης, ἀποδείχτηκαν ἀνόητοι καὶ ἀφέλεις.

Τὸ πρώτο δάνειο γιά 800.000 λίρες εἶχαν διαπραγματευθεῖ μέ τόκο 59%, τό δεύτερο, 2.000.000 λίρες, πρός 55,5%.

Τό καθαρό ποσό τῶν δύο δανείων ἔφτανε τά ἔξι ἑκατομμύρια ἑξακόσιες χιλ. δοllάρια. Ἀπ' αὐτά ἡ Ἑλλάδα πήρε μοναχά κάπου δύο ἑκατομμύρια δοllάρια. Τί γίνανε τά ὑπόλοιπα; Τό μόνο πού έρεουμε πώς 750.000 δολ. στάλθηκαν στίς Ἡνωμένες Πολιτείες γιά ν' ἀγορασθούν οἱ φρεγάτες. Τή μιά ἀπ' αὐτές πού κόστισε 300.000 δολ., τήν ἔστειλαν στήν Ἑλλάδα. Τά ὑπόλοιπα ὅμως 450.000 δολ. τά κατασπάτησαν πρός ὄφελος Ἀμερικανῶν ἰδιωτῶν. "Αλλες 800.000 δοllάρια χρησίμεψαν γιά τό φτιάξιμο καὶ τόν ἔξοπλισμό ἔξη ἀτμοπλοίων, ἀπό τά ὅποια μοναχά ἔνα ἔφτασε στήν Ἑλλάδα.

Μόνο αὐτά τά ποσά μποροῦν νά ὑπολογιστοῦν. Οι ἀντιπρόσωποι ζούσαν τή μεγάλη ζωή καὶ δέ δίνανε λογαριασμό σέ κανέναν. Μερικοί τής Ἐπιτροπῆς τοῦ Λονδίνου εἶχαν κάνει κάποιο ἔλεγχο γιά τή χρησιμοποίηση τοῦ δανείου, μά δέν εἶχαν καμμιά διάθεση νά ίκανοποιήσουν τήν περιέργεια τοῦ κοινοῦ. Μά οι ὅμολογιούχοι καὶ δσοι εἰ ν' ἀνακατευθεῖ μέ τό δάνειο διαμαρτύρονταν ἔντονα καὶ ζητοῦσαν ν' ἀποδοθεῖ λογαριασμός. Γ' αὐτό, ἀναγκάστηκαν στό τέλος νά παρουσιάσουν ἔνα μπαλωμένο λογαριασμό, μ' ἔνα σωρό ἀντιφάσεις καὶ χωρίς ἀποδείξεις.

ΠΡΩΤΟ ΔΑΝΕΙΟ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΔΑΝΕΙΟ

Στή διανομή αύτοῦ τοῦ δανείου ἡ Ἑλληνική Ἐπιτροπή ἐπίσημα δέν είχε ἀνακατευτεῖ. Τό βάρος τής εὐθύνης πέφτει πάνω στούς δύο "Ἑλληνες Ἀντιπρόσωπούς. "Ολες οι ἀπάτες δέν μποροῦν ν' ἀναφερθοῦν ἐδῶ, μά μερικές πολύ χτυπητές μπορεῖ νά σημειωθοῦν. Οι κ.κ. Ριχάρντοι, ἐνήργησαν ἀπλῶς σάν ἔμποροι καὶ ὑπάρχουν δικαιολογητικά πού δείχνουν πώς ἐνεργήσαν σάν τίμοι ἔμποροι. Φαίνεται πώς πλήρωσαν 10.000 λίρες στόν κ. Ηστχοπ καὶ 6.500 στούς κ.κ. Λόδυντ καὶ Σία. Καί εἶναι βέβαιο πώς ἔφθησαν γιά τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση 7.500 λίρες, γιά ν' ἀγοραστοῦν οἱ ύποτιμημένες ὁμολογίες πρός 14%. Τό ἄλλο κοντύλι μεσιτεία στόν Μπόνφιλ. Φαίνεται πώς αὐτό ἤταν δλωδιόλου ψεύτικο. Τά κόμματα λέγανε, πώς τά λεφτά πληρώθηκαν γιά χασοῦρες ἀπό κερδοσκοπίες τοῦ πρώτου δανείου.

Στό τεράστιο ποσόν τῶν 113.000 λιρῶν, πού διατέθηκε γιά νά ἔχαγορασθοῦν οἱ ὅμολογίες τοῦ πρώτου δανείου, φαίνεται πώς καλύφθηκαν πολλές καταχρήσεις. Ή μία εἶναι αὐτή τής ἔχαγορᾶς τῶν ὅμολογῶν κατά τούς μῆνες Ὁκτώβριο καὶ Νοέμβριο σέ χρέωση τής Κυβερνήσεως μέ 54 καὶ 56%. "Οταν δλο αὐτό τό

διάστημα οι όμολογίες πουλιόνταν στήν άγορά μέ 22%. Τή διαφορά τήν τοέπωσαν μέ πανουργία.

Δυό χιλιάδες έξακόσιες ένενήντα πέντε λίρες χάθηκαν άπό σφάλμα τοῦ Μαιροκορδάτου, κάποιου "Ελληνα έμπόρου στό Λονδίνο. Τά βιβλία τοῦ κ. Μαιροκορδάτου παρουσιάζουν τό δάνειο μόνο μέ 500 λίρες. Αύτές δικαιολογήθηκαν πώς άποτελούσαν χρήματα, πού ή 'Ελληνική Κυβέρνηση χρωστούσε στόν κ. Μαιροκορδάτο. Μά γιατί δέ διατύπωσαν άξιωσεις τότε πού ό Μαιροκορδάτος χρεωκόπτησε καί ή περιουσία του μοιράστηκε στούς πιστωτές του;

Μόνο ποσό 1200 λιρῶν χρέωθηκε σάν έγγραφή άπό τήν Καλκούτα. Μά οι σχεδιαστές αύτού τοῦ περίφημου λ)σμού ήσαν πολύ άνόητοι, λές καί δέν ήξεραν πώς ύπάρχουν κι ἄλλοι πού ένδιαφέρονται γιά τίς ύποθέσεις τής 'Ελλάδας κι δτι θά ψάχουν γιά τούς λ)σμούς τής 'Επιτροπής στήν Καλκούτα καί θά δοῦν πώς τό έμβασμα ήταν 2.200 λίρες.

Οι 'Αντιπρόσωποι ήταν οι κ.κ. 'Ορλάνδος, Λουριώτης καί Ζαΐμης. Μά δ τελευταίος ήταν κύριος (πραγματικός κύριος) καί άπαλλάσσεται άπό κάθε άνωμιξη σ' αύτές τίς δουλειές, γιατί άπουσίαζε.

Γιατί πληρώθηκε τό ποσό τῶν 11.200 λιρῶν γιά ν' άγοραστούν 21.000 λίρες δμολογίες πρός 53%, μιά καί τήν ίδια έποχή αύτές οι δμολογίες δέν πιάνανε παραπάνω άπό 26% στήν άγορά; Αύτή είναι έπικινδυνή καί δύσκολη έρωτηση. 'Η άπαντηση δόθηκε τόσο δύσκολα, οσσ δύσκολα βγαίνει ένα άγριο θηρίο άπό τήν κρυψώνα του, γιατί άφορούσε τήν ύποληψη ύψηλών προσώπων. Μά δέν είναι καιρός γιά σεβασμό. Στό τέλος ζγινε γνωστό πώς έπρόκειτο γιά τό συμφέρον τῶν κ.κ. Μπόουρινγκ καί Χιούμ. 'Ο Τζών Μπόουριν, ποιητής, φιλάνθρωπος καί φιλέλληνας, ήταν στή Γραμματεία τής 'Ελληνικής 'Επιτροπής στό Λονδίνο καί σ' αύτή τή δουλειά έργαστηκε πραγματικά σκληρά. 'Η άληθεια είναι πώς έκανε πολλές έπιδειξιες μέ ασήμαντες άγαθοεργίες γιά τήν ύπόθεση τής έλευθερίας καί τής καταπιεζόμενης άνθρωπότητας. Είχε ζμως καί κάποιο λόγο γιά νά τά κάνει αύτά. Τό λιγότερο έπρεπε νά πάρει δημόσιο έπαινο γιατί δέν πληρώθηκε. "Ω, οχι. "Ηθελε νά χει τήν ίκανοποίηση πώς ύπτηρέτησε τήν 'Ελλάδα έθελοντικά. Τή συνείδησή του δέν τή βάραινε ή σκέψη πώς πήρε έστω κι ένα δολλάριο άπό τήν πάσχουσα 'Ελλάδα. Είχε κιόλας κερδίσει 50.000 δολλάρια άπό τόν πόλεμο στήν 'Ελλάδα (άρκετά νόμιμα). Τώρα θέλησε νά βγάλει χρήματα κερδοσκοπώντας μέ τίς 'Ελληνικές δμολογίες. Γ' αύτό τοποθέτησε 25.000 λίρες σέ 'Ελληνικά χρεωγραφα, μέ τήν έλπιδα πώς θά άνεβούν σύντομα. Δυστυχώ γι' αύτόν μέσα σέ λίγες μέρες πέσανε. 'Ο Μπόουρινγκ πανικοβλήθηκε μήν πέσουν περισσότερο. Τρέχει λοιπόν στούς 'Αντιπροσώπους καί μέ παρακάλια καί μέ μαρτυρίες γιά τίς πιστές ύπτηρεσίες του στήν 'Ελλάδα, γιά τήν άπο μέρους τους σκληρότητα νά τόν άφησουν νά καταστραφή καί νά καταντήσει νά ζητιανεύει μέ τή φαμίλια του μόνο καί μόνο άπό άφοσίωση του στήν 'Ελλάδα, ζητᾶ άπό τούς άντιπροσώπους νά πάρουν πίσω τίς δμολογίες, πού τίς είχε άγοράσει μόνο καί μόνο γιά νά κρατηθεῖ ψηλά ή πίστη τοῦ δανείου. Οι άντιπρόσωποι είναι άδύναμοι, άρκετά έγκληματίες καί παίρνουν τίς πεισμένες δμολογίες άπό τά χέρια του χρεώνοντάς της στό άρτιο στήν 'Ελληνική Κυβέρνηση. 'Ο κ. Μπόουρινγκ άναπνει, σώθηκε άπό τήν καταστροφή καί μπορεί τώρα νά συνεχίσει τίς άφιλοκερδεῖς ύπτηρεσίες του στήν άγαπημένη του 'Ελλάδα.....

"Ας δοῦμε τώρα τόν δνομαστό Σκωτσέζο οίκονομολόγο, τό φίλο τής έλευθερίας καί τών δικαιωμάτων τοῦ άνθρώπου, τόν 'Ιωσήφ Χιούμ Μ.Ρ. (μέλος τοῦ Κοινοβουλίου).

Αύτός ό ϕιλέλληνας είχε κάνει πολύ θόρυβο πώς είχε ύπηρετήσει τά συμφέροντα της 'Ελλάδας από την άρχη του άγωνα της. 'Ηταν πλούσιος, άκουστός και δραστήριος έπιχειρηματίας. Μόνιμο μέλος της 'Ελληνικής 'Επιτροπής. Για την άγνότητα των έλατηρίων ένός τέτοιου άνθρωπου δέν μπορούσε νά ύπάρχει άμφιβολία. "Αμα ἀνοιξαν οι ἔγγραφές γιά τό ἐλληνικό δάνειο, ό κ. Χιούμ ἔγραψε τό 'νομά του γιάδ όμολγες 10.000 λιρών μέ 59%, λέγοντας πώς θά τίς κρατήσει. ἀδιαφορώντας ἄν τέφεται ἡ ἀνέβαίνει τή τιμή τους. Σέ λιγο οι όμολογίες πέσανε. 'Ο κ. Χιούμ ἄρχισε νά υπολογίζει τή χασούρα. 'Ηταν σοβαρή. Οι όμολογίες πέφτανε ραγδαία. Μέ ποιό πρόσχημα νά πουλήσει; Αύτό τόν ἀπασχολούσε και τόν δυσκόλευε. Ξαφνικά προφασίζεται πώς οι 'Αντιπρόσωποι τόν πρόσβαλαν σέ κάποια ἀποστολή και ἀνακοινώνει τήν ἀπόφασή του νά πουλήσει. Οι 'Αντιπρόσωποι ταραγμένοι χρησιμοποιοῦν κάθε τρόπο γιά νά τόν καλμάρουν, διαβεβαιώνοντάς τον πώς δέν είχαν καμμιά πρόθεση νά τόν θίξουν. 'Ο κ. Χιούμ είναι ἀδιάλλακτος. 'Η τιμιότητά του ἐθίγη ἀπό την είδηση τά «'Ελληνικά χρεώγραφα πέφτουν» και τόν παρακίνησε νά ξεπουλήσει μέ ἀπώλεια 1.600 λιρών, πρός μεγάλη ζημιά της 'Ελληνικής πίστης στήν ἀγορά. Μά σέ λιγο τά 'Ελληνικά χρεώγραφα ἀνεβαίνουν και φτάνουν στό ἄρτιο. 'Αμέσως ή ευαισθησία γιά τήν τιμιότητά του ἔξαφανίζεται. Γρήγορα ἡρέμησε και σκέφτεται πώς νά ξαναπάρει πίσω τίς 1.600 λίρες. Πρότεινε νά τού πληρώσουν τό ποσόν αύτό οι 'Αντιπρόσωποι. Αύτοί μένουν κατάπληκτοι μά ἀπό φόβο μή χάσουν ἔναν ἀνθρωπο σάν τόν Χιούμ — τόν σοβαρό ἔπιχειρηματία της 'Επιτροπής, πού γνωρίζει καλά τήν πραγματική κατάσταση και τίς προσδοκίες της 'Ελλάδας και πού ή δημόσια ἀποχώρηση του ἀπό τήν ύπόθεση θά ζημίωνε πολύ τόν ἀγώνα, ζυγιάζοντάς τα ὅλα αὐτά και ξέροντας πόσο κι αύτοί οι ἤδιοι βρίσκονταν ἔξω ἀπό τό σωστό δρόμο, πληρώνουν τόν κ. Χιούμ και χρεώνουν τή χασούρα πού ἔπαθε, κερδοσκοπώντας, στά 'Ελληνικά όμολογα.

Αύτές οι ἔρευνες θά 'πρεπε νά προχωρήσουν ἀκόμα περισσότερο. Θά 'πρεπε νά ξεκεπαστούν κάτι τέτοια γεγονότα, ὅχι μονάχο στό Λονδίνο μά παντού ὅπου οι "Ελληνες ζήτησαν βοήθεια. Μά και αὐτά πού ἔχουν εἰπωθεί γιά τή φτωχιά 'Ελλάδα είναι ἀρκετά γιά νά κοκκινίζει ὅποιος ἀποκαλεῖται Φιλέλληνας.

Οι ἀποκαλύψεις πού γίνανε τότε, είχαν ἐνοχοποίήσει πολλούς, πού ώς ἐκείνη τή στιγμή τό ὄνομά τους ήταν καθαρό. Σχεδόν ὅλα τά μέλη της 'Ελληνικής 'Επιτροπής κατηγορούνται γιά ἀμέλεια καθήκοντος και γιά προδοτική ἀγνοία τῶν στερήσεων και τής πραγματικῆς κατάστασης της 'Ελλάδας. "Οσο γιά τά είδη πού στείλανε στήν 'Ελλάδα, ἄν ἔξαιρέσουμε τά τυπογραφικά πιεστήρια, ὅλα τ' ἄλλα ήταν ἄχρηστα. 'Ο Σέρ Φράνσις Μπάρντιτ, ό Χόμπτχαουζ, ό 'Ελις και ἄλλα σπουδαία ὄνόματα είναι ἀνακατεμένα στίς καταχρήσεις. Μά ό 'Ελις πραγματοποίησε δι τί είχε ἀναλάβει. Καί ο Μπάρντιτ και ο Χόμπτχαουζ κατηγορούνται γι' ἀμέλεια καθήκοντος. "Ενας πομπώδης λόγος ή μιά πρόποση, ἐννᾶ ἀπολαμβάνουν ἔνα ὄμορφο δεῖπνο σέ μια ταβέρνα τού Λονδίνου πρός εύόδωση τής 'Ελληνικής ύπόθεσης και μέ ἔξοδα της 'Ελλάδας, αύτό ήταν ὅλο κι ὅλο πού πρόσφεραν.

Πού είναι αύτοί πού ἀρνούνται ὅχι μόνο βοήθεια, ἀλλά ἀκόμα τή συμπάθειά τους στήν 'Ελλάδα, γιατί οι ναυτικοί της είναι πειρατές, οι ἔμποροί της ἀπατεώνες και οι στρατιώτες της σκληροί; Πού είναι αύτοί οι κ.κ., πού προσπαθούν νά ἀμβλύνουν τό πνεύμα της ἀγάπης πρός τόν ἀνθρωπο, πού πνέει πάνω σέ αύτή τή γῆ, λέγοντας πώς οι "Ελληνες ἀξίζουν νά 'ναι σκλάβοι; "Ας ἔρθουν νά ἔξετάσουν τήν διαγωγή τῶν τιμών Φιλελλήνων, πού γιά αύτούς μιλήσαμε, και ἄς πούν, ἄν αύτοί είχαν ἀνατραφεῖ μέσα στό σκοτάδι, κάτω ἀπό τό βούρδουλα τού τυράννου, ή διαγωγή τους θά 'ταν καλύτερη ἀπό τῶν 'Ελλήνων;

**β. Μέντελσον-Μπαρτόλδου,
'Ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως,
(σελ. 139-141)**

Τά ἀγγλικά δάνεια

Φοβερή ἀδράνεια ἐπικρατοῦσε στὴν κυβέρνηση περὶ τὴν ἐκτέλεση τοῦ ἑθνικοῦ καθήκοντος. Οἱ προπαρασκευές κατὰ τῶν Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων γίνονταν τόσο νωχελικά σά νά ἡταν ὁ πόλεμος φεύτικος.

Καὶ ὅμως στὴ διάθεσή της εἶχε ἀσφαλεῖς καὶ τακτικούς πόρους πού οἱ προκάτοχές της κυβερνήσεις στεροῦνταν. Τὸ ἀποφασισμένο ἀπὸ τῇ δεύτερῃ ἑθνικῇ συνέλευση δάνειο εἶχε ἐπιτευχθεῖ στὸ Λονδίνο στὶς ἀρχές τοῦ 1824. Περισσότερο τὸ ὄνομα τοῦ Μπάϋρον, παρὰ κάθε ἄλλη ἐγγύηση, ὅπως ὁ λόγος τῆς κυβερνήσεως καὶ ἡ ύποθήκευση τῶν ἑθνικῶν κτημάτων, τῶν τελωνείων, ἀλυκῶν καὶ ἰχθυοτροφείων, εἶχε κάνει τούς "Ἄγγλους ν' ἀνοίξουν τά πουγγιά τους".

Τούς "Ἐλλήνες ἀπεσταλμένους στὸ Λονδίνο γιά τὸ δάνειο Ὁρλάνδο καὶ Λουριώτη βοήθησε τὴν ἀνοιξῆ τοῦ 1824 ἡ εὐνοϊκή σύμπτωση, ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη συγκινοῦσε τὸν ἐμπορικό κόσμο τῆς Ἀγγλίας ὁ πόθος ύπερπόντιων ἐπιχειρήσεων. Τὸ δάνειο ύπογράφηκε στὴν κατοικία τοῦ λόρδου δημάρχου μέ τὸν ἐμπορικό οἴκο Ρίκορντ, ὕστερα ἀπὸ ἓνα πλούσιο τραπέζι, στὸ ὅποιο παρευρίσκονταν ὁ δούκας τοῦ Σωσεξ καὶ ἡ ἀντιπολίτευση, εἶχε δέ ὀνομαστική ἀξία 800.000 λιρῶν στερλινῶν.

"Ἐνα δεύτερο δάνειο, πού ἐγκρίθηκε στὶς ἀρχές τοῦ 1825 ἔδωσε στὴν κυβέρνηση Κουντουριώτη 2.000.000 λίρες. Ἀπὸ τὰ χρήματα αὐτά, ἐννοεῖται, λίγα ἔφτασαν στὴν Ἐλλάδα. Οἱ δυό Ἑλλήνες ἀντιπρόσωποι ἔπεσαν στὰ νύχια τῶν ἐγγάλεων σαράφηδων, πού κατέφεραν νά τούς ξεγελάσουν. Τὰ δάνεια συμφωνήθηκαν πρὸς 59% καὶ 55 1/2% καὶ στὰ χέρια τῶν Ἐλλήνων ἔφτασαν ἀπὸ μὲν τὸ πρῶτο κάπου 300.000 λίρες καὶ ἀπὸ τὸ δεύτερο κάπου 600.000. Τὰ ύπόλοιπα κρατήθηκαν σάν μεσιτικά, προμήθεια, τόκοι, χρεωλύσια, καὶ ὅπως ἀλλιῶς ὄνομάζονται συνήθως τὰ ἄτιμα μέσα με τὰ ὅποια οἱ τραπεζίτες καλύπτουν τὰ κέρδη τους καὶ ἐκμεταλλεύονται τὴν ἀμάθεια τοῦ πλήθους.

"Ἀνάγκη ύπῆρξε ἀκόμα νά μοιραστοῦν δῶρα σέ «φίλους τῆς Ἐλλάδος πού πρόσφεραν σπουδαῖς ύπηρεσίες» νά κρατηθοῦν ὀδοιπορικά, ναῦλοι καὶ νά πληρωθοῦν ἐφημερίδες. Ὁ λόρδος Κόχραν προσλήφθηκε ναύαρχος τῶν Ἐλλήνων μὲ μισθό. Καὶ μόνη ἡ πρόσληψή του, ἐπειδὴ εἶχε πολεμικές περγαμηνές στὴ Βραζιλία, ἔφτασε γιά νά ύψωθοῦν οἱ τιμές τῶν ἑλληνικῶν χρεωγράφων καὶ νά κερδοσκοπήσουν οἱ Ρίκορντ. Ὑπετίθετο ὅτι ὁ Κόχραν μέ ἔνα μικρό ἀτμοκίνητο θά συνέτριβε τὸν τουρκικό στόλο, θά βομβάρδιζε τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ θά ἔκανε περιττή κάθε πολεμική ἐνέργεια τῶν Ἐλλήνων!

"Ο μεγάλος ἐκείνος θαλασσόλυκος τοέπωσε 37.000 λίρες καὶ κλείστηκαν γι' αὐτὸν σ' ἔνα ναυπηγεῖο ἀντί ύπερδόγκων τιμῶν ἔξι συφοριασμένα καὶ βραδυκίνητα ἀτμόποια, πού τάχε παραγγείλει ή Αἰγυπτιακή κυβέρνηση καὶ ἀρνήθηκε νά τὰ παραλάβει ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς κατασκευῆς τους. Μέ τά ἔξι αὐτά σαπιοκάραβα ἐπρόκειτο νά βυθιστεῖ ὁ τουρκικός στόλος!"

"Οι τιμές πού συμφωνήθηκαν εἶταν 130.000 λίρες, μέ τὸν ὄρο νά βρισκονται στὴν Ἐλλάδα στὰ τέλη τοῦ 1825. "Ομως ἔνα μόνο κατάφερε νά καταπλεύσει, ἡ «Καρτερία», τὸ φθινόπωρο τοῦ 1826 ἄλλα δύο ἔφτασαν στὰ 1827 καὶ τά τρία τὰ ύπόλοιπα διαλύθηκαν γιά παλιοσίδερα στὰ ναυπηγεία τοῦ Λονδίνου. Ο μέγας στόλαρχος Κόχραν μόλις τὴν ἀνοιξῆ τοῦ 1827 κατάφερε νά φτάσει στὴν Ἐλλάδα!"

'Εκτός τούτου στάλθηκε στήν 'Αμερική ένας Γάλλος στρατηγός του ιππικοῦ όνομαζόμενος Παλεμάν, ό όποιος ἄν καί είχε μεσάνυχτα ἀπό ναυτική τέχνη, ἔλαβε ἐντολή, ἀφοῦ πληρώθηκε ἀδρότατα, νά παραγγείλει ἐκεὶ δυό φρεγάτες γιά λογαριασμό τῆς 'Ελληνικής κυβερνήσεως. "Ἄν καί ἡ τιμή τους ὁρίστηκε σέ 160.000 λίρες, οἱ ληστρικοὶ οἰκοὶ πού ἀνέλαβαν τήν κατασκευή τους ἀπαίτησαν τά διπλά κι' ἔτσι βραδύτατα ἀρχισαν νά ἐτοιμάζουν τά πλοῖα. Ἐπειδὴ μάλιστα ὁ ένας οἰκος κινδύνευε νά χρεωκοπήσει οἱ ἀντιπρόσωποι **Παλεμάν καὶ Κοντόσταυλος** εύχαριστήθηκαν παραλαβαίνοντας μόνο τή μια, πού ὀνομάστηκε «Ἐλλάς» καί κατέπλευσε στήν 'Ελλάδα τέλη τοῦ 1826.

'Αλλά οὕτε καί τό κουτσουρεμένο υπόλοιπο τῶν δανείων παραδόθηκε ἔγκαιρα καί πρόθυμα στήν 'Ελλάδα. Ἡ πρώτη δόση τοῦ δανείου ἀπό 80.000 λίρες ἔμεινε στή Ζάκυνθο καί δέν παραδινόταν στήν Κυβέρνηση, γιατί δὲ Μπάύρον, πού ἀπαιτούνταν ἡ ἐντολή του, είχε πιά πεθάνει, ἡ δέ ιονική κυβέρνηση παρενέβαλε προσκόμματα γιά τήν ἔξαγωγή του. Μόλις στά τέλη τοῦ 1824 στάλθηκε ἀπό τό Λονδίνο ἡ ἐντολή νά παραδοθεῖ.

'Υπῆρχε ὅμως ἐλπίδα δὲ, τι περισσώθηκε ἀπό τά νύχια τῶν τοκογλύφων νά φτάσει στά χέρια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ; 'Ο ίδιος δὲ Μπάύρον στό κρεβάτι τοῦ ψυχομαχητοῦ του ἀνησυχοῦσε ἄν τά δάνεια θάπεφταν σέ καλά χέρια καί φοβόταν ὅτι ἡ ιδιοτέλεια ὀρισμένων φατριαστῶν παρά τό ἔθνος θά καρπωνόταν τά χρήματα τῶν δανείων.

16

G. Maurer
Ο 'Ελληνικός Λαός
σελ. 353.

'Η κυβέρνηση, ἀπ' τά πρώτα χρόνια τῆς 'Επανάστασης, σκέφτηκε νά συνάψει ἑσωτερικά καί ἔξωτερικά δάνεια.

Τό ἄρθρο 62 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1822 τῆς ἔδωσε τή σχετική ἔξουσιοδότηση, καθώς καί τό δικαίωμα νά ύποθηκεύσει γι' αὐτό τό σκοπό τά ἔθνικά κτήματα.

'Αποφασίστηκε νά συναφτοῦν δυό ἑσωτερικά δάνεια, τό ἔνα γιά 5.000.000 τουρκικά πιάστρα, καί τό δεύτερο γιά 2.000.000 πιάστρα. Ἐπειδὴ ὅμως κανείς δέν ἔδειξε προθυμία οὕτε γιά τό ἔνα οὕτε γιά τό ἄλλο, μέ διάταγμα τῆς 4ης Μαρτίου 1822, τό πρώτο, τῶν πέντε ἔκατομμυρίων, κηρύχτηκε ἀναγκαστικό δάνειο καί ύποχρεώθηκαν νά τό καλύψουν δὲ κλῆρος, οἱ ἔμποροι, δσοι είχαν ἀκίνητα καί γενικά ὅλοι οἱ πλούσιοι.

'Αλλά ὅταν ἀποδείχτηκε ὅτι καί τό ἀναγκαστικό αύτό δάνειο δέν ἐπαρκούσει γιά νά καλυφτοῦν οἱ ἀμεσες ἀνάγκες, ἀποφασίστηκε στής 9 Μαρτίου 1822 νά συναφτεῖ ἔνα ἔξωτερικό δάνειο ἀπό 1.000.000 ισπανικά τάληρα. Μόνον ὅμως ὕστερα ἀπό δυό χρόνια, ἐπί κυβερνήσεως Γεωργ. Κουντουριώτη, Ιωάννη 'Ορλάνδο, καί δυό ἄλλους ἀνθρώπους τοῦ Μαυροκορδάτου, τόν 'Ανδρέα Λουριώτη καί τόν 'Ιωάννη Ζαΐμη, καί ὅταν τραβήχτηκε ο Ζαΐμης τόν ἀντικατέστησε δὲ Σπανιολάκης. Μέσα σέ πολύ μικρό διάστημα, ἡ ἐπιτροπή ἔκλεισε συμφωνία γιά δυό δάνεια, τό ἔνα πίσω ἀπ' τ' ἄλλο, τό πρώτο μέ 59% καί τό δεύτερο μέ 55%. 'Αλλά δέν ἔφεταν πού τά δάνεια αύτά συνομολογήθηκαν μέ τόσο δυσμενείς δρους, καταβλήθηκαν ἐπιπλέον καί πρωτάκουστα ποσά γιά προμήθειες. 'Από τά δάνεια αύτά, η 'Αμερική πήρε 700.000 ισπανικά πιάστρα γιά

μιά μοναδική φρεγάτα, γιά ένα άτμοπλοιο σέ κακή κατάσταση, ξοδεύτηκαν 150.000 λίρες στερλίνες, 36.000 λίρες στερλίνες πήρε ο λόρδος Κόχραν κλπ. “Ολοι οσοι άνακατώθηκαν μ' αυτά τά δυό δάνεια έγιναν τελικά πλούσιοι, και μόνον ο ἄμεσα ἐνδιαφερόμενος — Η Φτωχή Ἐλλάδα — έμεινε μέ άδειανά χέρια. Δέν εξεκαθάρισε ούτε 250.000 λίρες στερλίνες, γιατί δέν μπήκε τελικά στό δημόσιο ταμείο ούτε κι' όλόκληρο αύτό τό ποσό, ένω τό κράτος βρέθηκε χρεωμένο μέ 2.400.000 λίρες στερλίνες.

17

‘Η Πελοποννησιακή Γερουσία ἐξέδωσε τήν ἀκόλουθη ἐγκύκλιο:

Φιλογενέστατοι ἔφοροι, Γενναιώτατοι στρατηγοί καὶ λοιποί ἀπαξάπαντες κάτοικοι τῶν ἑπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου, χαίρετε.

«Προβλέποντες διά τήν εὐκολίαν καὶ οικονομίαν τῆς ζωοτροφίας τῶν στρατευμάτων μας, καὶ διά κάθε κοινῆς εύταξίαν, καὶ διά τήν καλήν ἀρμονίαν καὶ ἀποκατάστασιν τῶν ὑποθέσεων τῆς πατρίδας μας, κοινῇ καὶ εὐλόγῳ γνώμῃ ἀποφασίζομεν κατά τήν διοθεῖσαν ἡμῖν πληρεξουσιότητα.

σον^{ον} Νά ἔχετε ἐν τῷ μεταξύ σας ἀγάπην καὶ ὅμονοιαν ἀδολον καὶ χριστιανικήν...

στον^{ον} “Ολα τὰ Τουρκικά χωράφια ὅποιού είναι σπαρμένα ὑποκάτω εἰς τρίτον καὶ σέμπρους, νά το δώσουν εἰς τό κοινόν, διά μέν δεκατίαν εἰς τά δέκα ἔνα, διά δέ τρίτον εἰς τά πέντε ἔνα ὅποιο γίνονται ὅλα εἰς τά δέκα τρία, σοσ δέ χωράφια τουρκικά είναι σπαρμένα παραπόρια, καὶ σπαρμένα ἀπό αύτούς τούς Τούρκους, χωρίς νά είναι ὑποκάτω εἰς τρίτον καὶ σέμπρους νά συναχθῆ ὅλος ὁ καρπός των διά λογαριασμὸν τοῦ κοινοῦ, εὐγάζοντες τά νόμιμα ἔξοδα τῆς συνάξεως των, τά δέ χωράφια ὅλων ἡμῶν τῶν χριστιανῶν νά δώσουν εἰς τά δέκα ἔνα· κατά τόν ἄνωθεν τρόπον νά γένη καὶ νά ἀκόλουθηση εἰς ὅλα τά λοιπά εἰσοδήματα τουρκικά καὶ χριστιανικά, καὶ οἱ ἄνωθεν καρποί καὶ εἰσοδήματα ἀφ' οὐ συναχθῶι διά τῆς ἐπιστασίας τῶν ἐφόρων, νά βαλθῶσιν ἀπό αύτούς καὶ εἰς μέρος ἀσφαλές μέ καταγράφην καθαροῦ λογαριασμοῦ.

ζον^{ον} “Οσα πράγματα Τουρκικά, δηλαδή πρόβατα βόες, ἀγελάδια, ἄλογα, καὶ λοιπά εύρισκονται, οἱ ἔφοροι νά τά ἔξετάσετε, καὶ καταγράψετε, φυλάττοντες δι' αύτά καθαρὸν λογαριασμὸν, σοσ ὅμως ἔως τώρα ἐξωδεύθησαν, ἥ ἐπάρθησαν ἀπό τόν ἔνα καὶ ἄλλον, νά τά ἔξετάσετε καὶ αύτά μέ ἀκρίβειαν, καὶ νά φυλάξετε καταγραφήν καθαράν πόσα ἐξωδεύθησαν, ἥ ἐπάρθησαν, καὶ ποῖοι τά ἐπῆραν, στέλλοντες καὶ πρός ἡμᾶς καταλόγους νά τά γνωρίση ἡ Διοικησις.

(Φραντζῆς, ‘Ἐπιτομή, B 244-245)

18

Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου (1822)

§ ξγ' — Τό Ἐκτελεστικόν σῶμα ἔχει τό δικαίωμα νά λαμβάνη δάνεια, εἴτε ἔσωθεν, εἴτε ἔξωθεν τής Ἐπικρατείας, καὶ νά καθυποβάλῃ εἰς ὑποθήκην ἐθνικά κτήματα μέ τήν συγκατάθεσιν ὅμως τοῦ Βουλευτικοῦ σώματος.

§ ξδ' — “Εχει ὁμοίως τό δικαίωμα τής ἐκποιήσεως μέρους ἐθνικῶν κτημάτων, ἀναλόγου μέ τάς χρείας, καὶ τοῦτο ὅμως διά τής συγκαταθέσεως τοῦ Βουλευτικοῦ.

(Μάμουκας, B 26)

19

Σύνταγμα τοῦ Ἀστρους (1823)

λέ. Τό Βουλευτικόν ἀποφασίζει περί δανείων, μέ τήν ἐγγύησιν τοῦ ἔθνους

λαμβανομένων, καί περί έκποιήσεως μέρους, ἐξ ἀπάντων τῶν ἑθνικῶν κτημάτων, ἀναλόγου μὲ τὴν χρείαν. "Οταν δ' ἔχῃ νά ἐκποιήσῃ, ἡ πώλησις αὐτῇ γίνεται ἀναλόγως εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας, καί νά προκηρύττῃ τακτικῶς τὴν πώλησιν ἡ Διοίκησις εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας καί νά ἔχωσι τὴν προτίμησιν εἰς τὴν ἀγοράν οἱ "Ἑλληνες.

(Μάμουκας, Β 134)

20

Σύνταγμα τῆς Τροιζήνας (1827)

80. Ἀποφασίζει διά νόμου περί δανείου μὲ τὴν ἐγγύησιν τοῦ "Ἐθνους, καί δι' ύποθήκην τῶν ἑθνικῶν κτημάτων.

81. Νομθετεῖ περί ἐκποιήσεως τῶν ἑθνικῶν κτημάτων, ὅσα ὑπόκεινται εἰς φθοράν.

(Μάμουκας, Θ 139)

21

Νόμος ΛΒ / 16.6.1824:

'Επειδὴ καὶ τά ύποκειμένα εἰς φθοράν κτήματα διά τὴν κακήν τῶν περισσοτέρων ἐκ κύλων οἰκοδομήν φθείρονται κατ' ἔτος καί περισσότερον ὡς ἐκ τῆς ἀμελείας τῶν ἐνοικούντων ἡ ἐνοικιαστῶν. 'Επειδὴ ἐκ τούτων τὸ ἑθνικόν κτήμα ζημιώνεται μεγάλως, κατακρηνίζομένων τῶν οἰκοδομήμάτων. 'Επειδὴ τό δάνειον ἐμποδίζεται κατά τό παρόν διά τὸν θάνατον τοῦ μακαρίτου λόρδου Βύρωνος καὶ διά τὴν αἰφνιδίαν ἀναχώρησιν τοῦ συνταγματάρχου Στανίδ. 'Επειδὴ πόρος ἀνάλογος μὲ τάς ἀνάγκας δέν εύρισκεται διά τό παρόν. Τό Βουλευτικόν ἐθεσπίσατο. Α' Δυνάμει τῆς ὥλε τοῦ ὄργανικοῦ νόμου* νά γίνη ἐκποιήσις ἑθνικῶν κτημάτων, κατά τό ψήφισμα ΛΒ', δηλ. ἐργαστηρίων, σπιτῶν καί σπιτοτόπων, μύλων, μαγαζίων, χανίων, λουτρῶν, τζαμίων, μεδρεσέδων, φούρνων καί ἐλαιοιτρίβειών. Β' Διά προκηρύξεως τῆς διοικήσεως νά δηλοποιηθῇ ἄπασα ἡ ἐπικράτεια, κατά τὸ διοργανικόν νόμον. Γ' Εἰς ἔκαστην ἐπαρχίαν τῆς Ἑλλάδος νά γίνη ἐκποίησις περίπου τοῦ 1/4 μέρους τῶν ἑθνικῶν φθαρτῶν κτημάτων. Δ' Ἡ ἀγορά θέλει γείνει δι' ἔτοιμων εἰς χείρας μετρητῶν, τῶν ὀπίων τό 1/5 εἰνε δεκτόν κατά τό παρόν εἰς ἑθνικάς όμολογίας. Ε' Τό Ὑπουργείον τῶν Ἔσωτερικῶν νά διορίση ἔνα ἀρχιτέκτονα δόκιμον νά δώσῃ σχέδιον μετασχηματισμοῦ τῶν ἀγιων, ὅπου εύρισκονται ἀπλοὶ τόποι τῶν οικιῶν καί συμμετρίαν τῶν νεοκτισμένων, τό δέ τῆς Οἰκονομίας, ἀνθρωπον εἰδήμονα τῆς ἐκτιμήσεως. 'Αμφότεροι δέ οὗτοι νά συνεπιστατῶσι μετά τοῦ Ἐπάρχου καί τοῦ ἐπιστάτου ἐκάστης ἐπαρχίας εἰς τὴν ἐκποιήσιν. ΣΤ' Ἡ πρώτη πώλησις θέλει γίνεσθαι εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας. Αὕτη στελλομένη εἰς τό Ὑπουργείον τῆς Οἰκονομίας, θέλει διακρύτεται ὅπου διατρίβει ἡ διοίκησις διά νά γίνηται ἡ τελευταία πώλησις εἰς ὅποιον προσφέρει τὴν περισσότεραν τιμὴν καί μετά τὴν καταμέτρησιν τῶν χρημάτων θέλει λαμβάνει τό πωλητήριον ἔγγραφον. Ζ' Εἰς ὅποιαν ἡμέραν φθάσει μέρος τοῦ δανείου εἰς χείρας τῆς διοικήσεως νά παύσῃ ἡ ἐκποίησις. Η' Τά Ὑπουργεία τῶν Ἔσωτερικῶν καί Οἰκονομίας θέλουσιν ἐπιστατήσει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος νόμου .

(Ν. Κολυβᾶ, Ἰστορικόν σημείωμα, 24-25)

* Βλέπε παραπάνω σημείωση 3· «όργανικός νόμος» είναι τό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, ὅπως ἀναθεωρήθηκε στό "Αστρος".

«Ἐπειδὴ ὁ ἔχθρος συνεκέντρωσεν ὅλας σχεδόν τάς δυνάμεις του εἰς τήν πολιορκίαν τοῦ Μεσοολογγίου, τό ὅποιον διά ν' ἀντισταθῇ τοῦ λοιποῦ μέ τήν αὐτήν γενναιότητα καὶ ἐπιτυχίαν, είνε ἀνάγκη νά ἐφοδιασθῇ μέ ὅλα τ' ἀναγκαῖα. Ἐπειδὴ διά τήν πρόβλεψιν τῶν ὄσων ἀφεύκτως ἀναγκαιοῦσιν, δηλ. τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων, ἵκανῶν μισθῶν καὶ σιτηρεσίων τῆς φρουρᾶς, ἐπισκευῶν διαφόρων τοῦ φρουρίου, ἵκανῆς ναυτικῆς δυνάμεως εἰς ἀντίκρουσιν τοῦ ἔχθρικοῦ στόλου, καὶ ἄλλων ἀντικειμένων ἀναποφεύκτων γενικῶν ἀναγκῶν τῆς Πατρίδος, ἀπαιτεῖται πόρος ἵκανός καὶ πρόχειρος. Ἐπειδὴ ὁ ἐκ τοῦ δανείου πόρος ἔπαισε πρός τό παρόν καὶ ὁ ἐκ τῆς ύποθήκης δέν ἐνηργήθη, οὐδέ ἄλλος προχειρότερος εύρισκεται παρά ὁ ἐκ τῆς ἐκποίησεως μέρους Ἐθνικῶν κτημάτων, θεωρηθέντων τοῦ § ΛΕ' τοῦ ὄργανικοῦ νόμου καὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Ν' νόμου: Τό Βουλευτικόν ἔθεσπισατο:

Α') Νά γίνη ἐκποίησις μέρους Ἐθνικῶν κτημάτων, δηλ. γῆς καλλιεργημένης ἡ μή σταφίδων, ἀμπελώνων, ἐλαιώνων, περιβολίων καὶ παντός εἰδους δένδρων, δι' ὀκτακοσίας χιλιάδας ισπανικά τάλληρα.

Β') Ή καταβολή τής τιμῆς τοῦ ἀγροραστοῦ νά γίνεται κατά μέν τό ἡμιου τοῖς μετρητοῖς, κατά δέ τό ἄλλο ἡμιου εἰς διαταγάς ἡ εἰς Ἐθνικά ὄμολογιας.

Γ') Τά ἐκ τῆς ἐκποίησεως ταύτης χρήματα νά χρησιμεύσωσιν εἰς τάς ἐπικειμένας ἀναποφεύκτους ἀνάγκας τῆς Πατρίδος καὶ κατ' ἔξοχήν εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ Μεσοολογγίου, δηλ. εἰς προμήθειαν τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων διά τήν φρουράν καὶ τά ἔξωθεν στρατεύματα, εἰς ἀπόδοσιν μισθοῦ καὶ σιτηρεσίου τῆς φρουρᾶς, εἰς τάς ἀναγκαίας ἐπισκευάς τοῦ φρουρίου καὶ εἰς τήν ναυτικήν δύναμιν.

Δ') Νά ἀποφασισθῇ δι' ἴδιαιτέρας διατάξεως ὁ τρόπος διά τοῦ ὄποιου θέλει γίνεσθαι τακτική ἡ ἐκποίησις, ἐπιστατούσης εἰς τοῦτο ἐπταμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἥτις θέλει διορισθῆ, συναινέσει ἀμφοτέρων τῶν συγκροτούντων τήν προσωρινήν διοίκησιν σωμάτων».

(Ν. Κολυβᾶ, ὁ.π., σελ. 29-30)

Τά έθνικά κτήματα

Τό ζωτικό ώστόσο πρόβλημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἴταν τά λεγόμενα **έθνικά** κτήματα, τά πρώην δηλαδή τουρκικά τοιφλίκια πού περιηλθαν στά χέρια τοῦ κράτους. Είταν τόσα πολλά ὡστε **ἀποτελοῦσαν τά 4-5 δέκατα τοῦ ὄλου έθνικοῦ ἔδαφους**. ች ἐπιτροπή πού διόρισε ὁ Καποδιστριας γιά τήν καταγραφή τους δέν ἀνταποκρίθηκε καθόλου στὸν προορισμό της, ἐπαιρεν παχυλές ἀμοιβές χωρίς νά κάνει ἀπολύτως τίποτε, ἐνώ ἡ ὑπόσχεση τῆς διανομῆς τῆς έθνικῆς γῆς στούς ἀγωνιστές ὀλόένα ἀναβαλλόταν χωρίς νά πραγματοποιεῖται ποτέ.

Οι "Ελληνες περίμεναν τή διανομή αὐτή γιά νά μπει τέρμα στά δεινά τους. Τά σχέδια λοιπόν γιά τή διανομή τους εἴταν τολμηρά καὶ τίς πιό πολλές φορές τυχοδιωκτικά. **Ο Πονηρόπουλος ὑπέβαλε σχέδιο** στήν κυβέρνηση σύμφωνα μέ τό ὅποιο ὑπῆρχαν στήν "Ελλάδα 68.000 γεωργικές οἰκογένειες. Στήν καθεμιά παραχωροῦνταν 100 στρέμματα γῆς πρός δρχ. 30 τό στρέμμα. Τό κράτος ἔτσι θά εἰσέπραττε 204.000.000 δρχ. μέσα σέ μια 30ετή προθεσμία καὶ μέ τόκο 6%. "Ετσι ἡ Κυβέρνηση θά είχε ἐτήσιο εισόδημα 20.400.000 δρχ. Ωστόσο ή διανομή αὐτή

είταν άδύνατη, άκόμα κι αν καταρτιζόταν πλήρες κτηματολόγιο, γιατί όλοι είχαν
άξιώσεις στήν έθνική γῆ....

‘Η παρέλκυση τοῦ ζητήματος δημιούργησε ταραχές στή χώρα (“Υδρα, Μάνη)
καὶ τότε ὁ Καποδίστριας ἀναγκάστηκε νά ξαναπιάσει τό ζήτημα. “Ερριξε τήν
εὐθύνη στή Γερουσία, κατηγόρησε τούς μεγαλοϊδιοκτήτες ὅτι ήθελαν νά
σφετεριστούν τά έθνικά κτήματα....

(Μέντελσον, 186-187)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Παιδεία

1. Ή παιδεία τοῦ Ἀγωνιζόμενου "Εθνους
2. Ή ὄργανωση ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ Κράτους
Α' Ή περίοδος Καποδίστρια
Β' Ή περίοδος τῆς ἀντιβασιλείας

1. Ή παιδεία τοῦ ἀγωνιζόμενου ἔθνους

Ἡ προεπαναστατικὴ παιδεία ἀντικειμενικό σκοπὸ είχε τῇ δημιουργίᾳ τῶν προϋποθέσεων ἑκείνων, πού θά ὀδηγοῦσαν στή δυναμική διεκδίκηση τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Γένους¹. Ἀπό τά χρόνια ὅμως τῆς Ἐπανάστασης κύριο μέλημά της θά είναι ὁ «φωτισμός» τοῦ λαοῦ, ἡ ἀνύψωση τῆς πνευματικῆς στάθμης του, προκειμένου ν' ἀκολουθήσει τό δρόμο δίπλα στά ἄλλα ἐλεύθερα κράτη, ν' ἀνταποκριθεῖ δηλ. στίς ἀνάγκες τῆς εἰρηνικῆς περιόδου. Ἔπειτε, λοιπόν, νά ὄργανωθεῖ ἡ παιδεία τοῦ ταπεινωμένου ραγιᾶ, στήν ἀναγέννηση τοῦ ὅποίου είχαν πιστέψει οἱ ἐνθουσιώδεις πρῶτοι πνευματικοί ἄνθρωποι τοῦ ἐλεύθερου κράτους.

Τό πρώτο σύνταγμα ὅμως τοῦ 1822 δέν πρόβλεπε τήν ἴδρυση αὐτοτελούς Ὅπουργείου Παιδείας, ἀλλά οἱ ἀριοδιότητες τοῦ Ὅπουργείου αὐτοῦ είχαν ἐκχωρηθεῖ στό Ὅπουργείο Ἐσωτερικῶν, πού κατέβαλλε φιλότιμες προσπάθειες γιά τή σύσταση σχολείων καὶ γενικότερα γιά τήν ὄργανωση ἐνός σχεδίου βασικῆς παιδείας, πού καὶ ἀγνές προθέσεις πρόδιδε καὶ σωστή ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος ἀποτελοῦσε. Μέσα στίς φλόγες τοῦ πολέμου δι Μινίστρος (Ὕπουργός) τῶν Ἐσωτερικῶν Παπαφλέσσας παραγγέλλει: «Είναι ἀνάγκη νά γίνη ἀρχή καὶ νά συσταθοῦν καὶ νά ἔξοικονομηθοῦν σχολεῖα, ὅσα καὶ ὅπως ἡ περίστασις συγχωρεῖ» (ἐπιτρέπει).

Παράλληλα ἡ Πελοποννησιακή Γερουσία (1822)² ἔκανε ἐνέργειες γιά

τή συγκρότηση σχολείων, όπου ήταν δυνατό, καί ἀναζητοῦσε ἄξιους δασκάλους νά διδάξουν ἐλληνικά, μαθηματικά καί ἔνες γλώσσες, Ἰταλικά καί Γαλλικά. Προσκαλοῦσε «καί τήν φιλομαθή νεολαίαν ἀφ' ὅλην τήν Πελοπόννησον νά συντρέξῃ διά νά διδαχθῇ ἀμισθί, κηρύττουσα δτι κάθε μαθητής δέν θά ἔξιδεύσῃ ἄλλο τι παρά διά τά βιβλία του καί διά τήν ζωτροφίαν του».

Ἐπίσημα γιά ὁργάνωση ἐκπαιδεύσεως ἔκανε λόγο ἡ Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἀστρους (1823)³, πού θέσπισε καί τήν ἀλληλοιδιδακτική⁴ μέθοδο, μέ τήν ὁποία δάσκαλος, ἔχοντας ὡς βοηθούς προχωρημένους μαθητές, τούς «πρωτόσχολους», μπορεῖ νά διδάξει πιό πολλούς.

Συστηματικότερη δμας προσπάθεια ἀντιμετωπίσεως τοῦ θέματος φαίνεται πώς ἔγινε τό 1824 ἀπό Πενταμελή Ἐπιτροπή μέ πρόεδρο τόν Ἀνθιμο Γαζή⁵. Ὁ καινούργιος ὁργανισμός, πού συνέταξε ἡ Ἐπιτροπή, καθιέρωνε τρεῖς βαθμίδες ἐκπαιδεύσεως. Στά σχολεία τῆς πρώτης βαθμίδας ὁ μαθητής ἔπειτε νά μάθει νά διαβάζει, νά γράφει καί νά λογαριάζει. Στή δεύτερη, πού περιελάμβανε τά Λύκεια, ἔνα στήν πρωτεύουσα κάθε Ἐπαρχίας, θά διδάσκονταν ἀρχαῖα ἐλληνικά, λατινικά, γαλλικά καί στοιχεία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καί τῆς φιλοσοφίας. Στήν Τρίτη βαθμίδα προβλεπόταν ἴδρυση Πανεπιστημίου μέ τέσσερις σχολές, θεολογίας, φιλοσοφίας, νομικῆς καί ιατρικῆς, ἀλλά οι συντάκτες τοῦ σχεδίου δέ θεωροῦσαν τότε πρόσφορες τίς συνθήκες γιά ἴδρυση Πανεπιστημίου. Ἀξίζει δμας ἐδῶ νά σημεωθεῖ ἡ ὅχι τυχαία σύμπτωση δτι δέ 1824 ἴδρυόταν ἀπό τόν GUILFORD ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία (μέ τίς ἵδιες ἀκριβῶς σχολές) στήν Κέρκυρα.

Ἀποφασιστικό ρόλο στά θέματα τῆς Παιδείας ἔπαιξε ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης⁶, πρώτος Ἐφόρας τῆς Παιδείας, καί ἰδιαίτερα ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς, πού ἀνέλαβε μετά ἀπό αὐτόν (1824) καί ἀσκησε τά καθήκοντά του ὡς τόν ἐρχομό τοῦ Καποδίστρια.

Τέλος, τό Σύνταγμα τοῦ 1827 ἔθεσε σέ ρεαλιστικότερη βάση τό πρόβλημα τῆς Παιδείας τοῦ λαοῦ καί ψήφισε καί θέση Ὅπουργοῦ Παιδείας.

Ἀπό τήν προσπάθεια αὐτή τῶν ἐπισήμων φορέων γιά τή μόρφωση καί προκοπή τοῦ λαοῦ δέν ἔλειψε καί ἡ ἰδιωτική πρωτοβουλία. Συγκινητικό ἦταν τό ἐνδιαφέρον τῶν κατοίκων τῶν περιοχῶν τῆς χώρας, πού πρίν ἀπό λίγο είχαν ἀποτινάξει τό ζυγό τῆς δουλείας, «νά ἀνακαλέσουν τάς Μούσας εἰς τήν πατρίδα των»⁷.

Ἀπευθύνουν οἱ τοπικοί παράγοντες ἐκκλήσεις πρός τούς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων γιά χορήγηση βιβλίων⁸ καί κινητοποιοῦνται ὀλες οἱ διαθέσιμες δυνάμεις μέ τήν προσδοκία δτι τώρα ἡ παιδεία θά ἐτοιμάσει καλούς πολίτες⁹.

“Ἄν μέσα σέ ὅλη αὐτή τή συγκινητική καί ἀξιοθαύμαστη φιλεκπαιδευ-

τική δραστηριότητα διακρίνουμε άκομη ρωμαλέα τήν όρμή του Διαφωτισμού, δέν παραβλέπουμε ότι όχι άγώνας γιά τήν παιδεία συναντούμεσε άντιδράσεις φανερές ή ύπονοούμενες (γιά τό πρόγραμμα, γιά τή μέθοδο). πού οι φίλοι τής παιδείας προσπαθούσαν νά ξεπεράσουν μέτρην πειθώ τών λόγων, πού άπορρέει άπό τήν αϊσθηση ότι έχουν δίκιο και ότι έργαζονται γιά τό καλό του συνόλου¹⁰.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1

Ρήγα Βελεστινλή,
Τά δίκαια τοῦ ἀνθρώπου
(1797), ἀρθρο 22:

"Οοι χωρίς ἔξαρτεσιν ἔχουν χρέος νά ἡξεύρουν γράμματα. Ή πατρίς ἔχει νά καταστήσῃ σχολεία εἰς ὅλα τά χωρία διά τά ἀρσενικά και τά θηλυκά παιδιά. Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μέ τήν όποιαν λάμπουν τά ἐλεύθερα ἔθνη. Νά ἔξηγοῦνται οι παλαιοὶ ιστορικοὶ συγγραφεῖς, εἰς δέ τάς μεγάλας πόλεις νά παραδίδεται ή ιταλική και ή γαλλική· ή δέ ἐλληνική νά είναι ἀπαραίτητος.

βλέπε γενικότερα τό μέρος δεύτερο: Νεοελληνικός Διαφωτισμός.

2

(a) Προκήρυξη τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας (τῆς 16 Μαρτίου 1822)

Κάθε πεφωτισμένη Διοίκησις ἔχει χρέος νά φροντίζῃ διά τήν ἀνατροφήν τῶν πολιτῶν, διά τήν ἡθικήν και διά τήν καλήν νομοθεσίαν, καθότι δι' αὐτῶν ὁ ἀνθρωπος ἐξ ἀπαλῶν ὄνυχων ταυτίζεται μέ τήν ἀρετήν, γνωρίζει τά καθήκοντά του πρός τόν Θεόν, πρός τήν πατρίδα και πρός τούς ὄμοιούς του, και χειραγωγεῖται εἰς τήν ὄδον τῆς εύδαιμονίας. Οι Λυκούργοι και Σόλωνες ἐπίπλαστούργησαν, Σωκράτες, Φωκίωνας, Θεμιστοκλέας, Ἀριστείδας, Δημοσθένας, Πλάτωνας και ὄλους τούς ἀθανάτους ἥρωας τῆς Ἐλλάδος....."Αρα ὁ ἀνθρωπος δέν γεννᾶται φύσει κακούργος ή ἐνάρετος, ἀλλ' ἡ διοίκησις τόν ἀποκατασταίνει τοιουτότροπον". Διά τοῦτο ἡ σεβαστή Πελοποννησιακή Γερουσία, μ' ὄλας τάς πολυμερίμνους και κατεπειγούσας ἀνάγκας τῆς πατρίδος, ἔλαβε πατριωτικήν κηδεμονίαν διά τήν ἀγωγήν τῆς νεολαίας προθυμουμένη νά συστήσῃ σχολεῖον εἰς ταύτην τήν πόλιν, ἀνάλογον τῆς παρούσης περιστάσεως, διά τοῦ διωρισμένου ἐπί τούτου ἐφόρου Ἀρχιμαγδρίτου κυρίου Γρηγορίου Δικαίου τοῦ και Γερουσιαστοῦ. Προσκαλεῖ δέ ἀξίους διδασκάλους διά νά διδάξουν διά τῆς **Λαγκαστερίου μεθόδου** (ἀλληλοδιδακτικῆς) κοινά γράμματα, ἐλληνικά, μαθηματικά, και πρός τούτοις τήν ιταλικήν και γαλλικήν διάλεκτον προσκαλεῖ δέ και τήν φιλομαθῆ νεολαίαν ἀφ' ὀλην τήν Πελοπόννησον νά συντρέξῃ **ἐδῶ διά νά διδαχθῇ ἀμισθί**, κηρύττουσα ότι κάθε μαθητής δέν θά ἔξοδεύσῃ ἀλλο τι παρά διά τά βιβλία του και διά τήν ζωτροφίαν του. Διατάττει δέ τούς γονεῖς νά μή παραμελήσουν τό ιερόν χρέος των, ἀλλά νά φροντίσουν ἐπιμόνως διά τήν παιδείαν τῶν τέκνων των.

τῆ 16 Μαρτίου Τριπολιτσά

(β) Προκήρυξη της Πελοποννησιακής Γερουσίας της 27 Απριλίου 1822

Φίλατοι Συμπολίται! 'Η Κεντρική αύτή Διοίκησις λαμβάνει τήν εύχαριστησιν νά σᾶς εἰδοποιήσῃ, ότι καθ' δօσον ἐπιτρέπει κατά τό παρόν ή περίστασις τῆς πατρίδος ἐσύστησε τό σχολεῖον εἰς ταύτην τήν μητρόπολιν [...] καί ἐπομένως θά λάβῃ πρόνοιαν νά τό καταστήση τελειότερον, καί νά τό στολίσῃ μέ παντός εἰδους διδασκάλους καί μέ ὅλα τά ἀναγκαία, ὅσα συντείνουν εἰς τό νά πολλαπλασιάσουν τά φῶτα εἰς τήν πατρίδα μας. Πατρώται! 'Η παιδεία είναι τόσον ἀναγκαία εἰς τόν ἄνθρωπον διά τήν ἀνάπτυξιν τοῦ λογικοῦ του, δօσον είναι ἀναγκαία ἡ τροφή διά τήν συντήρησιν τής ζωῆς του. [...] Εὔκολον είναι, ἀδελφοί, νά συμπεράνητε ὅλα τά ἀγαθά, ὅσα ἀναγκαίως ἐπιφέρει ἡ παιδεία εἰς τάς πολιτικάς κοινωνίας, ἀρκεῖ μόνον νά κάμετε μικράν σύγκρισιν τῶν πεπολιτισμένων ἔθνων τής Εὐρώπης μέ τά πανάθλια τής 'Ασίας ἀνδράποδα, διά νά γνωρίσητε πραγματικῶς τήν ἀλήθειαν. 'Η φιλοσοφία ὑψώσει τήν περικλεεστάτην Εὐρώπην εἰς τόν ἀνώτατον βαθμόν τής δόξης καί τής λαμπρότητος, δι' αὐτῆς οἱ Εὐρωπαῖοι ὡδηγήθησαν εἰς ὥφελιμωτάτας ἀνακαλύψεις καί ἀληθείας, εἰσέδυσαν εἰς τά μυστήρια τής φύσεως, ἐρρύθμισαν τά ἡθη των, ἐτελειοποίησαν τήν νομοθεσίαν των, ἀπεκατέστησαν φιλάνθρωποι, φιλοδίκαιοι, εὐεργέται τοῦ εἰδούς των, καί ἀπολαύουν τής ἀληθοῦς εὐδαιμονίας, ἡ δέ ἀμάθεια κατακρατεῖ εἰς κτηνῶδη κατάστασιν τοσαῦτα μιλιούνια κατοίκων τής 'Ασίας, τά ὅποια, μή γνωρίζοντα παντάπαις τό τέλος διά τό ὅποιον ἐγενήθησαν εἰς τόν κόσμον, μή διαφέροντα ἀπό τά ἄλογα ζῶα παρά κατά τήν μορφήν, ἀτιμάζουν τό κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν πλάσμα τοῦ πανσόφου δημιουργοῦ, καί είναι ὄνειδος καί ἔξουθένημα ὅλων τῶν λαῶν τής οἰκουμένης. Αὐτή αὕτη ἡ ἀμάθεια τῶν παρανόμων καί θεοσυγῶν δεσποτῶν μας, πολλαπλασιάσασα ἐπ' ἄπειρον τά μισητά ἐγκλήματα ἐπαπειλεῖ τήν πανωλεθρίαν των· ἡ ἀμάθεια ἐπειράτει τό γένος εἰς τά δεσμά τής δουλείας, ἱτις ἀτιμάζει τήν κτίσιν καί τόν κτίστην, ἡ ἀμάθεια μᾶς κατέστησεν εἰς ἐκείνην τήν φρικώδη κτηνωδίαν καί βαρβαρότητα, ἔξ αιτίας τής ὅποιας ἐδοκιμάσαμεν τοσαύτας δυστυχίας καί ἀθλιότητας. [...]

Μόλις δέ ἔλαμψαν ὄπωσοῦν τά φῶτα εἰς τήν πατρίδα μας, καί εἰς τό βραχύτατον διάστημα σχεδόν δέκα χρόνων, ἀρχίσαμεν νά κάμωμεν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ, δου μᾶς ἔχάρισεν ὁ Θεός, ἐγνωρίσαμεν τήν ἀξία μας, ἐκαταλάβαμεν τά δίκαια μας, ὑψώθημεν εἰς τήν ἀληθῆ κατάστασιν πού ἀπεφασίσαμεν νά ἀποθάνωμεν ἢ νά ζήσωμεν ἐλεύθεροι καί αὐτόνομοι. Καί Θεοῦ σύνεργοῦντος ίδού ἡ σταυροφόρος σημαία μας κυματουμένη κατά Ἑράτην τε καί θάλασσαν, ἀναγγέλλει τήν ἀναγέννησιν τής Ἐλλάδος καί τήν πολιτικήν μας ὑπαρξίν. Πόσον δύσκολον πράγμα ήτον ἀληθινά τό νά ἀποσείσωμεν ἐκείνον τόν ὑπέρβαρον ζυγόν τής θεομισήτου τυραννίας! 'Ανατριχιάζει ὁ αἰσθητικός ἀνθρωπος, ὅταν φαντασθῇ τά ἀνυπέρβλητα ἐκείνα ἐμπόδια, δου μᾶς ἀλλεπαλλήλως ὑπεσωρεύοντο καί κατεσκότιζον καί αὐτήν τήν δύεσθερκεστάτην διάνοιαν! Καί μόλον τοῦτο, ἀγαθή τύχη, ὑπερέβημεν ἄχρι τοῦδε τάς δυσκολίας, εἰδομεν τήν βδελυράν καί μισάνθρωπον τυραννίαν τοῦ ἐναγούς ισλαμισμοῦ ταπεινωμένην καί κατησχυσμένην, ἀπεδείξαμεν διό τό ἄδικον δικαίωμα τοῦ ισχυροτέρου είναι ἀνύποστατον εἰς τήν φύσιν καί ὀλέθριον εἰς τούς ἀντιλήπτοράς του, καί ἡδη ἀπολαύομεν ὄπωσοῦν τής φιλτάτης ἐλευθερίας καί τής γλυκείας ἐλπίδος τοῦ νά τήν ἀποκτήσωμεν πάντελῶς, διά νά εύδαιμονήσαμεν. 'Αλλά πόσον δυσκολώτερον είναι, ἀγαπητοί ἀδελφοί, τό νά φυλάξωμεν τήν ἀνέξαρτησαν μας! Πόσον ἐργωδέστερον είναι τό νά διοικηθῶμεν νουνεχῶς διά νά φανώμεν ἄξιοι τῶν προγόνων μας εἰς τά ὅμματα τής πεφωτισμένης Εὐρώπης..... "Οταν δέν ήξεύρωμεν τήν ἐπιστήμην τής πολιτικής,

καθ' ὅλην τήν ἔκτασιν τῆς σημασίας τῆς λέξεως, πῶς είναι δυνατόν νά διοικηθῶμεν καλῶς καὶ νά τελεσφορήσωμεν; Ἡ διοίκησις ἀπαιτεῖ πρό πάντων καλήν νομοθεσίαν: ὁ νομοθέτερος διά νά είναι καλός ὄφειλε νά γνωρίζῃ τήν φύσιν καὶ τήν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, διά νά γνωρίζῃ δέ τόν ἀνθρωπον ὄφειλε νά είναι φιλόσοφος, διά νά γένη φιλόσοφος ὄφειλε νά διδαχθῇ ὅσα μαθήματα συνιττώσι τήν φιλοσοφίαν, διά νά διδαχθῇ χρειάζεται σοχολείον, διδασκάλους, βιβλία, ἐκ τούτων δέ πηγάζουν τά φῶτα καὶ ἀπολαμβάνοντες τά φῶτα ἡμποροῦμεν νά εὔδοκιμήσωμεν, καὶ νά διατηρήσωμεν τήν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπικρατείας μας. [...]

Διά νά ἀπόφυγωμεν ὅλα τά δεινά τῆς ἀμαθείας, καὶ διά νά φανῶμεν ἄξιοι ἀπόγονοι τοῦ Λυκούργου καὶ Σόλωνος, ἔχομεν ἀνάγκην τῶν φώτων. Προθυμήθητε λοιπόν, παιδεῖς Ἑλλήνων, καὶ συνδράμετε, ὅση δύναμις, διά νά ἀνακαλέσωμεν τάς Μούσας εἰς τὴν παλαιάν ἐστίαν των, μάλιστα δέ ὅσοι κατά τὴν παρούσαν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος ἔχετε τὴν καλὴν τύχην νά ὄνομάζεσθε πατέρες. Μήν ἀμέλησθε τὴν παιδείαν τῶν ἀγάπητῶν Σας τέκνων, ἀρρένων τε καὶ θηλέων; μή ἀγνωνίζεσθε διά νά τούς ἀφήσητε κληρονομίαν χρημάτων, ἀλλά δαπανήσατε μετά χαρᾶς τά εὐαπόβλητα χρήματα, διά νά τούς προμηθεύσητε τὸν ἀληθῆ καὶ ἀσύλον θησαυρόν τῆς παιδείας, καὶ νά τά ἀποκαταστήσητε ἄξια τέκνα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὠφέλιμα εἰς τὸν ἑαυτὸν τῶν καὶ τούς ὁμοίους των. Στοχασθῆτε ὅτι ἡ πατρίς ἔχει μεγίστην ἀνάγκην ἀπ' αὐτά διά νά τὴν δουλεύσουν εἰς τά πολιτικά, εἰς τά στρατιωτικά, καὶ εἰς ὅλα τά ἔνδοξα ὑπουργήματα· χρειάζονται ἀνθρωποι πεπαιδευμένοι καὶ ἐνάρετοι. Στοχασθῆτε ὅτι ἄν παραμελήσητε τό iερόν χρέος Σας, ὑποπιτέτε εἰς τὴν ὄργην τοῦ Κυρίου καὶ τῆς Πατρίδος, ἥτις εἰς τὴν ἀνατροφήν τῶν τέκνων της ἔχει ὅλας τάς ἀγαθάς της ἐπίδιας. Στείλατε λοιπόν εἰς τά σχολεῖα διά νά γίνουν εὔσεβεις, τίμιοι, καὶ ἐνάρετοι πολίται. Ἀλλο δέν θά ἔξιδεύσετε παρά διά τὴν ἐνδυμασίαν καὶ ζωτορφίαν των καὶ διά τά βιβλία των. Λοιπόν κάμετε τό χρέος Σας, διά νά Σᾶς τ' ἀναπληρώσουν καὶ αὐτά εὐγνωμόνως εἰς τό γηρας Σας. Ὑγιαίνετε.

Τριπόλει, τήν 27 Απριλίου 1822

¹Από τό βιβλίο τοῦ Ἀ.Κ. Δημαρᾶ. Ἡ Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε. A. 4-8.

“Αρθρο πζ’ τού συντάγματος τοῦ “Αστρους
(Νόμου τῆς ‘Επιδαύρου):
«Συστηματικῶς νά ὄργανισθῇ ἡ ἐκπαίδευσις τῆς νεολαίας καὶ νά εἰσαχθῇ καθ’ ὅλην τὴν ‘Επικράτειαν ἡ **Αλληλοδιδακτική μέθοδος** ἀπό τὴν Διοίκησιν».

‘Η ἀλληλοδιδακτική μέθοδος χρησιμοποιήθηκε από τά μέσα του 17ου αι. στήν Αγγλία, τελειοποιήθηκε τό 180 αιώνα στή Γαλλία από τόν Sarazin. Όνομαστηκε ἔτσι γιά τό λόγο ότι μέ τήν καθοδήγηση τοῦ δασκάλου χρησιμοποιοῦνταν οἱ καλύτεροι μαθητές (*οἱ «πρωτόχολοι»*), για νά διδάσκουν τούς ύπόλοιπους (*οἱ μαθητές δίδασκαν ἀλλήλους*). Τήν ἀλληλοδιδακτική στήν Ελλάδα εισήγαγε ἐπίσημα ὡν Ιων Κοκκώνης στά χρόνια τοῦ Καποδίστρια, μεταφράζοντας (1830) τόν *Οδηγό τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου τοῦ Σαραζίνου* (Sarazin).

Τίς ἀρέτες τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς συγκριτικά παρουσιάζει τό συνημμένο κείμενο (Χρ. Λέφα, *Ιστορία τῆς Έκπαιδεύσεως*, Αθῆναι 1942, σελ. 136-40):

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΑΤΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΔΙΔΑΚΤΙΚΗ

Εις τόν τρόπον τοῦ διδάσκειν άτομικῶς καθένα μαθητήν, ἃν ὁ διδάσκαλος ἔχῃ 60 μαθητάς, δέν δύναται νά δώσῃ εἰς 3 ώρῶν διάστημα, πλειότερον καιρόν τῶν τριῶν λεπτῶν εἰς καθένα: καί ἐνῷ ἐπιστατεῖ ἔνα νά σπουδάζῃ, οἱ λοιποὶ 59 δέν κάμνουσι τίποτε, ἢ κάμνουσί τι κακῶς.

Κατά τόν τρόπον τόν συνδιδακτικόν, χρειάζονται διδάσκαλοι ισάριθμοι μέ τάς ὄσας κλάσεις ἥθελε σχηματίσει, καθώς γίνεται εἰς τά λύκεια καί εἰς τά σχολεῖα τῶν Ἀδελφῶν. 'Αλλ' ἃν δέν θέλῃς νά πολυπλασιάσῃς τούς διδασκάλους, κατ' ἀνάγκην πρέπει νά συγκατατάξῃς μαθητάς ἀνίσων δυνάμεων εἰς μίαν καί τήν αὐτήν κλάσιν.

Εις τά τελειότερα τῶν σχολείων τῆς παλαιᾶς μεθόδου βλέπεις ἐπικρατούσαν τήν ἀταξίαν, τήν ἀκαθαρσίαν καί τήν ἀηδίαν τῶν μαθητῶν.

Εις τήν ἀλληλοδιδακτικήν μέθοδον, ἃν ἡ παράσοσις είναι τριῶν ώρῶν, καθείς τῶν μαθητῶν, δοσοδήποτε καί ἃν είναι ὁ ἀριθμός αὐτῶν, σπουδάζει τριῶν ώρῶν μάθημα, τό δόποιον δέν τοῦ δίδει κανένα κόπον.

Κατά τήν ἀλληλοδιδακτικήν μέθοδον, εἰς μόνον διδάσκαλος χρειάζεται εἰς ἐν σχολείον, καί ἔκαστοις μαθητάς ἔχον· αἱ δέ κλάσεις είναι πολλαπλάσιοι, ὥστε ὁ νεοερχόμενος μαθητής εύρισκει πάντοτε ἐν τμήμα συγκροτούμενον ὑπό μαθητῶν ἔχοντων ἵσην μ' αὐτὸν μάθησιν· αἱ πρόσδοι τοῦ δέν ἐμποδίζονται, οὐδ' αὐτός ἐμποδίζει ποσῶς τάς τῶν ἀλλων.

Εις τά ἀλληλοδιδακτικά οἱ μαθηταί διακρίνονται διά τήν καθαριότητα, τήν εύσχημοισύνην καί τήν ψυχικήν εύχαριστησίαν, ἥτις λάμπει εἰς τό πρόσωπόν των. 'Η εύταξία είναι ἐντελής, ἡ εύκοσμία είναι ἐν τῶν κυριωτέρων πραγμάτων εἰς τήν ἀλληλοδιδακτικήν μέθοδον καί καθείς ἔξεύρει πόσην ἐπιρροήν δύνανται νά ἔχωσιν εἰς τό ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς ὅλαι αἱ ἔξεις αἱ ἀποκτώμεναι εἰς τήν παιδικήν ἡλικίαν.

'Ο τρόπος τής ἀλληλοδιδακτικῆς ἀρμόζει κάλλιον εἰς τά παιδία. Δι' αὐτοῦ δὲ λίγον καιρόν μένουσιν εἰς μίαν ἀσκησιν γινομένην εἰς τά θρανία· ἐπειτα κινοῦνται, διά νά ύπαγωσι, μετά πολλῆς εύταξίας, νά σπουδάσωσιν εἰς πίνακας γύρω τοῦ διδακτηρίου· καί μετ' δὲ λίγον νά ἐπιστρέψωσι πάλιν εἰς τά θρανία. Τοῦτο ζητεῖ καί ἡ παιδική ἡλικία· τό σῶμα διά ν' ἀναπτυχθῇ ἔχει χρείαν κινήσεως, καί τό πνεῦμα χρειάζεται ψυχαγωγίαν καί διασκέδασιν.

Τήν σήμερον τό ήσιμυ ἢ τό τρίτον αὐτοῦ τοῦ καιροῦ ἀρκεῖ εἰς τά παιδία

"Αλλοτε ἔχρειάζετό τις 4,5 ἢ 6 χρόνους διά νά μάθη μετά πολλοῦ κόπου

"Αλλοτε ἔχρειάζετό τις 4,5 ἢ 6 χρόνους διά νά μάθη μετά πολλοῦ κόπου

μόλις ν' ἀναγιγνώσκῃ ὄλιγον, νά γράφη καὶ νά λογαριάζῃ· καὶ οὔτος ὁ καιρός ήτο προσέτι ἀηδίας καὶ πικρίας καιρός. Τίς ἀπό ήμᾶς ἐλησμόνησε τάσσα πύρινα δάκρυα ἔχυσεν ἐπάνω εἰς τήν φυλλάδα του;

διά νά μάθωσιν τά αὐτά· ἀλλά καλύτερον, χωρίς ραβδισμούς καὶ λύπας, καὶ χωρίς νά παθάνωσί τι βλαβερόν τῆς ύγειας των. Ἐάν μείνωσιν εἰς τό σχολεῖον ὅσον καιρόν ἔμενον ἀλλοτε εἰς τά της ἄλλης μεθόδου, θέλουν μάθει πλειότερα καὶ θέλουν γενή ἀξιώτερα εἰς τό νά ἐκπληρώσωσι τά χρέη τῆς τάξεως, τήν όποιαν θέλουν λάβει ἐμβαίνοντα εἰς τόν κοινωνικόν βίον. Δέν θέλουν δέ ζητήσει ν' ἀναβῶσιν ύψηλότερα, ώς είπαν τινές· διότι εἰς τά σχολεῖα μας δέν τούς παραδίδεται ἄλλο παρά τά τῆς κοινῆς προπαιδείας μάθηματα. (Φανερό ὅτι δίνεται ἀπάντηση σέ ἐπικρίσεις συντηρητικῶν στοιχείων).

Οἱ μή εϋποροὶ γονεῖς δέν ἐδύναντο νά πληρώνωσι διά τήν διδασκαλίαν τῶν τέκνων των· ἔπειτα δέν ἡσαν ούδέ ἀρκετά σχολεία δημόσια, διά νά διδάσκωνται τά παιδία ἀμισθί. Ἐκ τούτου πολλά ἔμεναν ἀμαθή καὶ παντάπασιν ἀπαίδευτα καὶ ἀνάγωγα. Ἡτο ἡ νεολαία ὡς φυτοκομείον, ἐκ τοῦ ὅποιου ἔξηρχοντο μετέπειτα κακοί ἄνδρες, διά νά ύπάγουν νά γεμίσωσι τάς φυλακάς, τά δεσμωτήρια καὶ τά κάτεργα· ἐρεύνησον περί τούτου τά κατάστιχα τῶν ἀποφάσεων ὅλων τῶν δικαστηρίων.

Διά τής ἀλληλοδιδακτικής μεθόδου τά εἰς διδασκαλίαν ἀπαιτούμενα ἔξοδα είναι πολύ ὄλιγώτερα. Εἰς τά Παρίσια ἔχομεν σχολεία ἐκ 400 μαθητῶν, καθέν τῶν όποιών διευθύνεται ύπό ἑνός μόνον διδασκάλου. "Αν ἔστιδες ἀπό ἔνα βιβλίον εἰς καθένα μαθητήν, ἵδιον εύθυνς 400 τόμοι, καὶ πολλάκις χρειάζεται εἰς πλειότερον ἀπό ἔνα τόμον. Τά βιβλία φθείρονται εἰς τάς χείρας τῶν μαθητῶν, καὶ ἔξ ἀνάγκης πρέπει νά τοῖς δίδης ἄλλα νέα. Τό αὐτό πρέπει νά κάμνησι διά τό χαρτίον, τάς γραφίδας κλπ. Ὁπόση δαπάνη! Εἰς τά ἀλληλοδιδακτικά σχολεία ἔν αντίτυπον τῆς συλλογής τῶν πινάκων τῆς ἀναγνώσεως πιωλεῖται 8 φράγ. (9 Φοίν. 12 λεπτά). Ἐμποροῦν ταύτοχρόνως νά μεταχειρίσθωσιν αὐτό πλειότεροι τῶν 400 μαθητῶν, καὶ διαρκεῖ προσέτι καὶ πολλούς χρόνους· τό αὐτό ἐμποροῦμεν νά εἴπωμεν καὶ περί τῶν λοιπῶν. Δέν θέλομεν ἀπάντησει εἰς τήν ἀντίρρησιν, τήν όποιαν ἀνθυπέβαλάν τινες, ὅτι οἱ μαθηταί δέν ἐμποροῦν νά μάθωσιν εἰς τούς πίνακας ν' ἀναγιγνώσκωσιν· είναι τή ἀληθεία λόγοι νηπίων. Μεταχειρίζόμεθα, ἀρχίζοντες τήν γράφην, ἀβάκια ἀντί χαρτίου· ἐκ τούτου προέρχεται μεγίστη οἰκονομία χρηματική. "Ας μή

είπωσι δέ καὶ διά τοῦτο, ὅτι οἱ μαθηταὶ δέν ἐμποροῦν νά μάθωσι τό γράψιμον ἐπί τῶν πλακῶν γράφοντες· ἵδε τά πράγματα· πήγαινε εἰς τά σχολεῖα νά πληροφορηθῆς.

Εἶπαν ὅτι τά τῆς θρησκείας παραμελοῦνται εἰς τά τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς σχολεία.

Εἶναι ψευδές· ἔφεραν ταύτην τήν ἀντίρρησιν, ὅτε εἰδαν ὅτι ὅλαι αἱ ἄλλαι ἀναιροῦνται ύπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. (Τά ἀλληλοδιδακτικά σχολεῖα, πού ἐνθάρρυναν τήν πρωτοβουλία καὶ καλλιεργοῦσαν φιλελεύθερο πνεῦμα καὶ δημιουργικότητα, κατηγορήθηκαν ως σχολεῖα τοῦ διαβόλου).

5

Π.β. καὶ Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαὶ τῆς Ἰστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, σειρά τρίτη, τά περὶ Παιδείας, τ. 1 (1968), σελ. 47 κ.έ. ὅπου καταχωρίζεται τό κείμενο τῆς ἐπιτροπῆς παιδείας τοῦ 1824.

ΣΧΕΔΙΟΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Περίληψη τῶν πορισμάτων εἰδικῆς ἐπιτροπῆς βουλευτῶν, ὥπως δημοσιεύτηκε στήν ἐφημερίδα «Ο Φίλος τοῦ Νόμου» μετά τήν ὑποβολὴ τους στό Βουλευτικό Σῶμα καὶ τήν ἐγκρισή τους ἀπ' αὐτό

Τρία εϊδη σχολείων νά συστηθῶσιν εἰς τήν Ἑλληνικήν ἐπικράτειαν διά τήν εύτυχην πρόοδον τοῦ φωτισμοῦ καὶ τήν ἑκεῖθεν εύδαιμονίαν τοῦ γένους.

Τό πρώτον είδος νά ἐμπεριλαμβάνη τά σχολεῖα διά τήν προκατάρκτικήν καὶ δημώδη ἀγωγήν, διά τῆς ὁποίας ὁ μαθητής νά διδάσκεται μόνον τό νά διαβάζῃ, γράφῃ καὶ λογαριάζῃ.

Τό δεύτερον νά ἐμπεριλαμβάνη τά λύκεια, τῶν ὄποιών ἡ σύστασις νά γένη εἰς τήν πρωτεύουσαν ἐκάστης ἐπαρχίας ἢ καν τῶν σημαντικωτέρων. Εἰς αὐτά νά διδάσκεται ὁ μαθητής μ' ὅλην τήν ἀπαιτουμένην γραμματοκριτικήν ἐντέλειαν τήν προπατορικήν μας γλῶσσαν, νά σπουδάζῃ τήν λατινικήν καὶ γαλλικήν, καὶ νά ἀκροάζεται στοιχειώδη μαθήματα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Τό τρίτον καὶ τελευταῖον, νά συστηθῇ ἐν τούλαχιστον Πανεπιστήμιον εἰς τήν Ἑλλάδα, ἐμπεριλαμβάνον τούς τέσσαρας μεγάλους κλάδους τῆς ἐπιστημονικῆς παιδείας, ἡγουν τῆς θεολογίας, φιλοσοφίας, νομικῆς καὶ ιατρικῆς, ὅπου νά σπουδάζωσιν δοσοι προτετελεσμένοι εἰς τά λύκεια θέλουν νά τελειοποιηθῶσιν εἰς τίνα ἐπιστήμην καὶ νά τήν μάθωσιν ώς ἐπάγγελμα.

'Αλλ' ἐπειδή τοιοῦτον σχέδιον δέν είναι τοῦ παρόντος καιροῦ νά βαλθῇ εἰς πρᾶξιν καβ' ὅλην τήν ἐκτασίν του ἡ ἐπιτροπή περιορίζεται εἰς μόνον τό πρώτον εϊδος, τό ὄποιον κοινῶς ὄνομαδόμενον ἀλληλοδιδασκαλία είναι ἀναγκαιότατον καὶ κοινωφελέστατον εἰς τήν Ἑλλάδα, καὶ ἐν ταύτῳ ὀλιγοδάπανον διά τήν ἐπικράτειαν, καὶ ἀνέξιον διά τόν μαθητήν.[...]

(Α. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε, Α, 10-11)

(α) Διορισμός τοῦ Φαρμακίδη ὡς Ἐφόρου τῆς Παιδείας:

**ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ο. ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ**

Πρός τὸν Ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ

Τό Βουλευτικόν αἰσθανόμενον τὴν ἀνάγκην ὅπου ἔχει ἡ πατρίς διὰ τὴν καλήν ἀνατροφήν τῶν παιδῶν, κρηπίδα τῆς εὔτυχίας τῶν ἔθνων, ἐσκέφθη περὶ τοῦ ἀξιολόγου τούτου ἀντικειμένου, καὶ ἐπειδὴ εἰς ἐπιτυχίαν τούτου τοῦ σωτηρίου σκοποῦ ἀνάγκη εἶναι καὶ ἄνθρωπος νά διορισθῇ ἔφορος κατὰ τὴν § λζ' τοῦ ὄργανικοῦ νόμου, τοιοῦτον ἐνέκρινε τὸν κύριον Θεόκλητον Φαρμακίδην, καὶ τῷ ἐνεπιστεύθη τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ὑπούργημα, ὃνομάσαν αὐτὸν ἔφορον τῆς παιδείας καὶ ἡθικῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδῶν. Τό Σεβαστόν οὖν Ἐκτελεστικόν ἄς δώσῃ τάς περὶ τούτου ἀναγκαίας διαταγάς.

Τῇ 5 Ἰουλίου 1823, ἐν Τριπολιτζᾷ

‘Ο ἀντιπρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ

Βρεσθένης Θεοδώρητος

‘Ο.·α’ Γραμματεύς

‘Ιω. Σκανδαλίδης

(Α.Β. Δασκαλάκης, δ.π., σελ. 38)

(β) Χρέη καὶ δικαιώματα τοῦ Ἐφόρου τῆς Παιδείας

Διάταγμα τοῦ ‘Υπουργοῦ Ἐσωτερικῶν Γρηγορίου Δικαίου (Παπαφλέσσα).

“Ἐφορος τῆς Παιδείας τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡταν ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς

Χρέει

α) Νά περιέλθῃ καὶ νά ἐπισκεφθῇ αὐτοπροσώπως ὄσα τῶν σχολείων συγχωροῦν αἱ περιστάσεις· καὶ μέ τὸν καιρόν καὶ ὅλα ὄσα εἶναι δυνατόν.

β) Ἐν τοσούτῳ νά πληροφορηθῇ πόσα σχολεία εύρισκονται πρός τὸ παρόν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, τόσον τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου ὄσον καὶ ἄλλα, καὶ ποὺ τὸ καθ' ἔν· καὶ νά ἰδεάσῃ τὴν Διοίκησιν.

γ) Νά φροντίσῃ νά πληροφορηθῇ περὶ τῶν εἰς αὐτὰ διδασκόντων διδασκάλων, καὶ τῆς αὐτῶν διαγνῆς καὶ ικανότητος· καὶ περὶ τῶν μαθημάτων ὅπου παραδίδονται εἰς κάθε σχολεῖον· καὶ περὶ τῆς τάξεως καὶ μεθόδων τῆς παραδόσεως. Καὶ νά εἰσάδῃ (ὅπου λείπει) μέθοδον τὴν ἀπλουστέραν, εὐκολωτέραν καὶ ἐπιτηδειότεραν νά ἐπιτυγχάνῃ τὴν παίδευσιν τῶν νέων καὶ εἰς ἄλλας μέν μαθήσεις, ἐξαιρέτως ὅμως εἰς τὴν τῆς [ἀρχαίας] ἐλληνικῆς γλώσσης, διά νά μή κατατριβώσιν εἰς αὐτὴν οἱ νέοι ἀνωφελῶς τὸν πολύτιμον καιρόν τῆς ἡλικίας τῶν.

δ) Νά λάβῃ πρόνοιαν μετά τῶν Ἐπιτρόπων τῶν σχολείων δά νά διορίζωνται παντοῦ διδάσκαλοι τίμοι, χρηστοθήσεις, ἐνάρετοι, θεοσεβεῖς, σώφρονες, ὥστε νά δίδουν καλὸν παράδειμα καὶ νά ἐμποτίζουν τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν ἀληθῆ πατριωτισμὸν εἰς τοὺς νέους καὶ τοὺς προκομένους, ὄσον ἐνδέχεται ἔκαστος εἰς τὸ εἶδος του, διά νά μή καταργῆται ὁ τόπος καὶ παραλύεται ἡ νεότης.

ε) Νά [συναντηθῇ] μέ τούς Ἐπιτρόπους καὶ διδάσκαλους τῶν σχολείων καὶ νά συνεννοθῇ μετ' αὐτῶν, ὥστε τὰ ὄντα σχολεία νά μεταβληθῶσιν ἐπὶ τὸ κρείττον· καὶ ὅπου ὁ τόπος εἶναι ικανός νά συστήσῃ νά συσταθῶσι καὶ ἀλληλοδιδακτικά· καὶ ἄλλα ἀνάλογα μέ τὴν δύναμιν καὶ κατάστασιν τοῦ τόπου.

στ) Νά ἐρευνήσῃ νά μάθῃ ὁποίους καὶ πόθεν ἔχει τούς πόρους καὶ τάς

προσόδους πάν σχολείον, καί ἂν αύταί ἔξιδεύωνται εἰς τάς καθαυτό χρείας τοῦ σχολείου ἢ ἀναλίσκωνται εἰς μάτην, καί νά εἰδοποιήσῃ τήν Διοίκησιν.

ζ) Νά ἔχῃ ἐπιστολικόν συνάλλαγμα μέ τούς διδασκάλους καί ἐπιτρόπους τῶν σχολείων, διά νά εἰδοποιοῦνται, ἀπό καιροῦ εἰς καιρόν, περί τῆς καταστάσεως ἐκάστου σχολείου, τῆς προόδου τῶν μαθητῶν καί ὅσα ἀλλα ὄφορῶσι τήν βελτίωσιν τῶν σχολείων.

η) Νά συνεπιμεληθῇ μέ τούς ἐπιτρόπους τῶν σχολείων νά προβλεφθῶσι τά σχολεῖα μέ τά ἀναγκαῖα εἰς χρήσιν αὐτῶν βιβλία, καί νά πλουτισθῶσιν, ὅπου εἶναι δυνατόν, καί μέ βιβλιοθήκας, ἀναλόγους μέ τά δυνάμεις καί τήν κατάστασιν ἐκάστου τύπου.

θ) Νά δώση παραγγελίαν εἰς τούς κατά τόπους ἐπάρχους καί δημογέροντας καί ἐπιτρόπους καί διδασκάλους τῶν σχολείων, διά νά συνάξουν τάς ἀρχαιότητας, ὅπου κατά καιρούς εύρισκονται εἰς κάθε τόπον· νομίσματα δηλαδή, ἀγάλματα, ἐπιγραφάς καί ὅ, τι ἀλλο λειψάνων ἀρχαιότητος, διά νά τά ἀποταμεύσουν εἰς τά σχολεῖα, διά ν' ἀποκτήση μέ τόν καιρόν, πᾶν σχολεῖον τό Μουσείον του· πρᾶγμα ἀναγκαίοταν δια τήν ιστορίαν, διά τήν ἀνακάλυψιν τῶν ἀρχαίων ὄνομασιῶν τῶν πόλεων καί τόπων, διά τήν γνώρισιν τῆς δεξιότητος τῶν προγόνων μας· καί διά τήν ὑπόληψιν τήν ὅποιαν δικαίως ἔχουσιν εἰς τά τοιαύτα τά σοφά τῆς Εύρωπης ἔθνη, οι ὅποιοι μᾶς μέμφονται, διότι τά χαρίζομεν ἡ τά πωλοῦμεν ἀντί μικροῦ τιμήματος εἰς τούς θαμίζοντας εἰς τήν Ἐλλάδα περιηγητάς των.

ι) Νά καθυποβάλῃ εἰς τήν Διοίκησιν σχέδιον τῆς τάξεως τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων, τής μεθόδου τῆς παραδόσεως, τής διαρκείας, εἰ δυνατόν, ἐκάστου μαθήματος, μάλιστα τής ἐλληνικῆς γλώσσης, διά νά μήν εἶναι ἀπεριόριστος ἡ περί ταύτην σημουδή καί καταναλίσκεται εἰς μάτην ὥ πολυτιμότερος καιρός τῆς νεότητος, τό ὅποιον θεωρηθέν, ἐπικριθέν καί ἐπικυρωθέν ὑπό τής Διοικήσεως, νά διαδοθῇ εἰς τά σχολεῖα τῆς Ἐπικρατείας καί νά ἀκολουθήται, ἔως νά εὔρεθη, καλύτερον.

Δικαιώματα τοῦ αὐτοῦ

α) Νά λαμβάνῃ παρά τῆς Διοικήσεως τήν ἀναγκαίαν συνδρομήν εἰς τό νά διευθετῶνται κατά τό δέον τά ἀφορῶντα τήν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας.

β) Νά εἰσακούεται εἰς τούς ἐπιτρόπους τῶν σχολείων, εἰς ὅσα ἥθελε προβάλει [=προτείνει] διά τήν βελτίωσιν τῶν σχολείων.

γ) Νά πείθωνται οἱ διδάσκαλοι, εἰς ὅσα εὐλογία καί ὠφέλιμα ἥθελε προτείνει εἰς αὐτούς πρός μεταρρύθμισιν καί βελτίωσιν τῶν σχολικῶν πραγμάτων.

δ) Οι ἐπίτροποι καί διδάσκαλοι τῶν σχολείων εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ὅποιων ἥθελεν ἔλθει, νά δειχνωσιν εἰς αὐτόν τήν ἀναγκαίαν δεξιώσιν ἐν ὅσῳ διατρίψῃ παρ' αὐτοῖς, καί εύκολιάν νά μεταβαίνῃ ἐκεῖθεν εἰς ἀλλα σχολεῖα.

ε) Οι ἐπαρχοι νά δίωσι χείρα βοηθείας εἰς ἐκτέλεσιν τῶν χρεῶν του.

'Ἐν Ναυπλίῳ, τῇ 10 Φεβρουαρίου 1825

(Α.Κ. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση..., Α' 13-15)

7

(α) Οι έφοροι τῆς Τριπολιτσᾶς ζητοῦν ἀπό τή Γερουσία ἐνίσχυση γιά τή λειτουργία τοῦ σχολείου τους

Εἶναι ἀπεριγραπτός καί ἀνεκδιήγητος ἡ εύχαριστία, τήν ὅποιαν ἡ πολιτεία αὐτή χρεωστεῖ νά όμολογη νυχθημέρωας καί κατά διαδοχήν τά αὐτής τέκνα καί ἔγγονα πρός τήν σεβαστήν ταύτην καί πανένδοξον Γ[ερουσίαν]. 'Η σεβαστότης

της, γνωρίζουσα ώς φιλόμουσος σύσην ὡφέλειαν, σύσην κέρδος, σύσην γνῶσιν θείαν καὶ ἀνθρώπινον προξενοῦσιν εἰς τούς ἀνθρώπους τά γράμματα, καὶ ὅτι δὶ' αὐτῶν τά πάντα διορθοῦνται καὶ εύκολύνονται καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν εἰς ὑψηλάς θεωρίας καὶ νοήματα ἀναβιβάζοντα, ἐξάγουσιν αὐτὸν ἀπό τά χαμερῆ τεις τά ὑψηλότατα καὶ ἐλεύθερα φρονήματα, πρός τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς παρὰ πάντων ἐκθειαζομένοις κατορθώμασι τοῖς καὶ τυφλῷ δῆλον, ἐσύστησε διά τῆς προνοίας καὶ προστασίας τῆς εἰς ταύτην τὴν δυστυχῆ πόλιν τὸ σχολεῖον τῆς **'Ἀλληλοδιδακτικῆς** διά τά ἀμαθῆ ἀνήλικα καὶ φρενονηπιάζοντα τέκνα τῆς τό ὅποιον ἔχαρισεν εἰς αὐτήν ὡσάν μίαν αἰώνιου μνημοσύνου παρακαταθήκην δι' οὐ ἔνεκεν ἄπαντες ἡμεῖς οἱ εὔτελεῖς κάτοικοι αἴρομεν χειρας πρός Θεόν ίκετίας ὑπέρ τῆς ὑμετέρας σεβαστότητος, καὶ ἐπομένως παρακαλοῦμεν θερμῶς καὶ δεδόμεθα νά βάλλῃ πρός καλλίστην ἀρχήν καὶ τό καλλιστότατον τέλος διά τό αὐτό κοινωφελές σχολεῖον. — 'Ο Διδάσκαλος καλός, ἡ τέχνη του ἀρίστη, τά ἀναγκαῖα του ἐλλιπῆ, ἡμεῖς πτωχοὶ καὶ γεγυμνωμένοι καὶ ἀνευ τινός ἐπικερδοῦς ἐπιχειρήματος καθήμενοι. 'Ο Διδάσκαλος μόνος πρός τό παρόν, ἀλλά τῶν μαθητῶν ἡμέραν παρ' ἡμέραν πληθυνομένων, θά χρειασθῇ βέβαια καὶ βοηθόν· πρόσοδος δύμως τῶν ἀναγκαίων οὐδεμίᾳ, καὶ ταύτης ἀπούσης εἰς τόν πάγον τό κτήριον. Εἶναι δύμως πρόσοδος, ἔστι τρόπος, είναι οἰκονομία, ἄν ἡ σεβαστή Δ[ιοίκησις] ἐπιτάξῃ, ἄν ἡ φιλόμουσος καὶ φιλογενής Γερουσία θελήσῃ. τά πέρι τού σχολείου ἐθνικά ἐργαστήρια, δέκα ἐννέα ὄντα (ἄτινα καὶ ἐπί τυραννίας διά τό αὐτό τζαμί ἐχρησίμευον, πολλῷ μᾶλλον ἡδη ἐπί τῆς Ἐλευθερίας) ἔχουν τινά περὶ τῶν διδασκάλων μισθόν, ἔνας μύλος ἐνδον τοῦ κάστρου καὶ δύο ἔξωθεν τούτου ἐθνικοί, ἀρκοῦσιν ὀπωσοῦν διά τόν μισθόν αὐτῶν καὶ οἰκονομοῦνται **πρός τό παρόν ὀλιγαρκώς οἱ διάσκαλοι**. Αύτά ταῦτα παρακαλοῦμεν ἐργαστήρια καὶ μύλους νά τά χαρίσῃ ἡ [Σεβαστή] Δ[ιοίκησις] πρός τό σχολεῖον, χάριν ἡμῶν τῶν πτωχῶν πολιτείας καὶ ἐπαρχίας· μέ αὐτά δεδόμεθα νά προικήσῃ τούτο τό σχολεῖον, νά φωτίσῃ τούς τυφλούς, νά μαθητεύσῃ τούς ἀμάθεις καὶ νά πλουτίσῃ τούς ενδεεῖς παιδείας καὶ μαθήσεως. Ούδεν τούτο πρός τό γένος, οὐδέν πρός τό δλον, οὐδέν κατάκριμα, ἀλλά φήμη παντοτινή καὶ ἐπαινος αἰώνιος. Ούδεμία ζημία κοινή, ἀλλά κέρδος καὶ μισθοί παρά Θεοῦ ἀπειροπλάσιοι. Λοιπόν ἄς γένη παρακαλοῦμεν τούτο μας τό ταπεινόν καὶ ἐπωφελές αἴτημα, ἄς ἐπικυρωθῇ, οἰς τρόποις οἰδε, τούτο μας τό πρόβλημα, ἄς λάβωμεν καὶ ἡμεῖς παρά τῆς Σ[εβαστῆς] Γ[ερουσίας] τούτο τό δῶρον καὶ χάρισμα. Πολλά οἰκονόμησε, πολλά θεοοεσθῶς ἐκατόρθωσεν, ἄς κατορθώσῃ καὶ τούτο τό ὅπερ ἀναμφιβόλως καὶ ἀνυπομόνως ἀπεκδεχόμεθα αἴτημα καὶ εἴς εἰς μακραίνωντας εύδαιμονοῦσα καὶ ἐν ἀμφοτέροις ύγιαινουσα.

1823 'Ιανουαρίου 20. 'Ἐν Τριπολ.[ιτζά].

Οι **'Εφοροι τῆς Ἐπαρχίας δοῦλοι ὑποκλινεῖς**

Οι **'Υπέφοροι τῆς πολιτείας**

Εύγένιος Σταυρόπουλος

Βασίλειος Ἀθανασόπουλος

Γεώργιος Γιαννουκόπουλος

(Α.Β. Δασκαλάκη, σ.π., σελ. 35-36)

(β) **Ἡ Πελοποννησιακή Γερουσία ἀνταποκρίνεται**

'Επειδή ἡ αἴτησις ὡν τόν ύποφαινομένων πολιτῶν πατριωτική καὶ θεάρεστος, ἐπειδή τό σχολεῖον τούτο κρίνεται χρήσιμον ὥχι μόνον εἰς τήν νεολαίαν τῆς

πόλεως ταύτης καί ἐπαρχίας, ἀλλά καὶ ὅλης τῆς Πελοποννήσου, ἐπειδὴ τὸ δῶρον τοῦτο ὡς πρός τὸ ὄλον τοῦ ἔθνους οὐδέν, ἀλλά μεγίστη ἡ ἔξ αὐτοῦ πρός τὴν πατρίδα ὥφελεια, ἐπειδὴ ἡ καθέδρα τῆς Κεντρικῆς Διοικήσεως εἰς ταύτην τὴν πόλιν ὄφειλει εὐγνωμοσύνην εἰς αὐτήν ὅχι μόνον διά λόγου ἀλλά καὶ δι' ἔργου, δι' ὅλα ταῦτα ἡ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου ἀποδεχομένη, ἐπικυροῖ τὴν εἰς τὸ παρόν ἔγγραφον αἴτησιν τῶν πολιτῶν τούτων, δηλ. τὰ δεκαεννέα ἐργαστήρια τὰ πέρι τοῦ σχολείου ὄντα, τούς τρεῖς ἑθνικούς μύλους, τούς δύο ἔξωθεν καὶ τὸν ἕνα ἔσωθεν τοῦ τείχους, τὰ καὶ ἐπί Τουρκίας εἰς αὐτό ἀναγόμενα, αὐτά χαρίζουσα προικίζει τὸ ιερόν τοῦτο σχολείον, ὥστε νά μένωσι κτῆμα ἀιώνιον αὐτοῦ καὶ νά πληρώνωνται οἱ μισθοί τῶν κατά καιρόν διδασκάλων καὶ νά φωτίζωνται οἱ πρός αὐτό προσερχόμενοι μαθηταί. Οὕτω γενέσθω.

Ἐν Τριπολιτᾷ, 1823 Ἰανουαρίου 31.

Ἄσημάκης Φωτήλας, Ἀντιπρόεδρος

Ο Ἀρχ[ιμανδρίτης]-Γρηγόριος [Δικαίος]

Ο Μοθ[ώνης] Κύριλλος

Ο Πρωτοσύγκελλος Ἀμβρόσιος

Αναγνώστης Παπαγιαννακόπουλος

Γ[εώργιος] Μπάρμπογλης

Νικόλας Τζαννέτου

Ιωάννης Γ. Οικονομίδης

Σπύρος Φραγκεσκόπουλος

Κωνσταντίνος Ζαφειρόπουλος

Παναγιώτης Καλογεράς

Δημήτριος Καλαμαριώτης

Ηλίας Καράπαυλος

Γιαννάκης Π. Κυριακός

(Α.Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σελ. 36-37)

(γ) "Ιδρυση σχολείου στήν Αθήνα

ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΑΘΗΝΩΝ

Οι Αθηναίοι καὶ μεταξύ τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου περιστάσεων, πρό πολλοῦ ἥρχισαν νά ἐπιθυμοῦν τάς Μούσας εἰς τὴν πατρίδα τῶν καὶ τὸν φωτισμόν τῆς νεολαίας: διό καὶ κοινῇ γνώμῃ ἐσυστήθη κατ' αὐτάς δημόσιον Σχολεῖον, εἰς τό ὅποιον διδάσκονται πρός τὸ παρόν ἡ Ἑλληνική καὶ Ἰταλική διάλεκτος. Διδάσκαλοι δέ ἐκλέχθησαν οἱ ἑλλογιμώτατοι Κύριοι Ἰω. Ειρηναῖος καὶ Διονύσιος Σουρμελῆς, οἵτινες κάμνουσιν ἀρχήν τῶν μαθημάτων τὴν ἐρχομένην Δευτέραν εἰς τό Σχολεῖον τοῦ ἀειμνήστου Ντέκα: ειδοποιοῦνται λοιπόν οἱ φίλομαθεῖς πατέρες κατά τό ιερόν χρέος ὅπου ἔχουσιν νά δίωσιν εἰς τὰ τέκνα τῶν καλήν ἀνατροφήν, νά στείλωσιν τούς μίούς των εἰς τό εἰρημένον Σχολεῖον διά νά ἀποκτήσωσι τά φῶτα τῆς παιδείας, τά ὅποια θέλουν τούς καταστήση καλούς ἀνθρώπους, ἐλευθέρους καὶ εύτυχείς τῆς Ἑλλάδος πολίτας: καὶ ἐπομένως είναι ἡ καλυτέρα κληρονομία ὅποιού θέλουν ἀφῆσει οἱ γονεῖς πρός αὐτοὺς. Οι διδάσκαλοι δέχονται καὶ κάθε ἄλλον "Ἑλληνα νέον ἐπιθυμοῦντα νά παιδευθῇ. Τῇ 29 Φεβρουαρίου 1824.

(Α.Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σελ. 42)

Η ΥΠΟ ΤΗΣ ΦΙΛΟΜΟΥΣΟΥ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΙΔΡΥΣΙΣ
ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
(Έφ. Ἀθ., 20 Αύγ. 1824, — Έλλην. Χρον., 2 Ὁκτωβρ. 1824)

Ειδοποίησις

Ἡ εἰς Ἀθήνας φιλόμουσος Ἐταιρίᾳ ἔχει σκοπόν νά συστήσῃ ἐκεῖ τό σχολεῖον τῆς νέας παιδαγωγίας «Ἀλληλοδιδακτικῆς». Διά τοῦτο ζητεῖ ἔναν διδάσκαλον αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης, νά ἡμπορῇ ὅμως νά δώσῃ μαρτυρία τῆς ἰκανότητός του ἢ μέ τάς ἀποδείξεις τῶν διδασκάλων του ἢ καὶ μέ κάνεναν ἄλλον τρόπον. "Οπου λοιπόν κάνενας τοιούτος ἐπιθυμεῖ νά διδάσκῃ τά παιδία τῆς Πατρίδος εἰς τὸν τόπον, ὃπου ἔδιδάχθησαν τό πάλαι τά ἀξιολογώτερα μαθήματα, ἢ ειδοποιήσῃ διά τοῦτο ἢ αὐτήν τὴν φιλόμ. Ἐταιρίαν, ἢ τὸν συντάκτην τῆς παρούσης Ἐφημερίδος.

(Α.Β. Δασκαλάκη, δ.π., σελ. 55)

8

Ἐπιστολή τοῦ Δημητρίου Παύλου, πρός τὸν Ἀδ. Κοραή:

Κύριε Κοραή!

Ὅτε ἡρχισες νά προσκαλῆς τό Γένος μας εἰς τὸν φωτισμόν του, δίς είχεν ἦδη δοκιμάσειν ἡ ἀποτινάξῃ ἐπάνωθέν του τὸν αἰσχρόν τῆς δουλείας ζιγγόν: εἰδες βέβαια ὅτι σωτηρίας ἄλλος τρόπος ἐπιτυχῆς δέν τῷ εἰχε μείνει παρά τίν παιδείαν αὐτήν. Ἀνακάλεσες λοιπόν μέ φωνήν ἀλήθους Πατριώτου τούς ἀκίνητα κοιωμένους ὁμογενεῖς σου, ἀπό τὸν ζοφερόν τῆς ἀμαθείας λήθαργον εἰς τὸ φῶς τῶν προγόνων των, ἔκραξες ὅσον ἐμπόρεσες τούς νέους μας εἰς τά παιδευτήρια τῆς Εὐρώπης, τούς ἔδειξες ἰκανῶς τῆς παιδείας καὶ τόν τρόπον καὶ τὸν σκοπόν, ὅποιος πρέπει νά είναι, καὶ τούς ὥρκισες αύστηρῶς εἰς τῆς Πατρίδος τὸ γλυκύ ὄνομα νά τὴν μεταφέρουν παρθένον καὶ ἀμικτὸν τῶν κακῶν εἰς τὴν Γῆν τῆς γεννήσεως τῆς. Πόσον δέ ἔχάρη ἡ φιλόσοφός σου ψυχή, ὅτε ἥκουσες τῆς Εὐρώπης τὰ φροντιστήρια συχναζόμενα ἀπό πλῆθος νέων ὁμογενῶν σου! Πόσον δὲ μᾶς είδες ὀλόγυρά σου νά προσμένωμεν ἀνυπόμονοι τάς ἀπό στόματος σοφάς ὀδηγίας σου! καὶ πόσον ὅχι, ὅτε μᾶς ἐγνώρισες ὀλους ἀναμμένους ἀπό τὸ καταφλέξαν σε ἵερόν τοῦ πατριωτισμοῦ πῦρ! Ἡ μοῖρα σου, ἢ καλύτερα, τῆς Ἑλλάδος, αὐτή σ' ἦδισε νά ἴδης καὶ σύ μέ θαυμασμόν σου ἀνέκφραστον τὴν ἐντός ὀλίγου ἐντελεστικήν ἐνέργειαν τῶν πρώτων τῆς παιδείας εἰς τὴν Ἑλλάδα καταβολῶν. Μόλις τψόντι ἐπάτησεν ἡ ἀγαθοεργός αὕτη θεά τὸ ἐνδοξὸν ἔδαφος τῆς Πατρίδος της, κ' εὐθύς ἐλύθησαν τά συγκρατοῦντα τάχειρας τῶν ὁμογενῶν σου δεσμά, κ' εὐθύς καὶ τῆς τυραννίας τό θεοποιούμενον εἰδωλον ἔπιεσε κατά κεφαλῆς εἰς τούς πόδας αὐτῶν, καὶ πολυκυλινδρούμενον είναι τώρα κοντά νά ἀπορριφθῇ ὀλότελα τῶν κλιμάτων μας. Τό θαῦμα τοῦτο τῆς παιδείας, Σοφέ μου καὶ Σεβάσμιος Γέρον, ἐπλήρωσεν αἰσίως τάς εὐγενεῖς τῶν Ἑλλήνων καρδίας ἀπό σέβας θρησκευτικὸν πρός αὐτήν, καὶ ὡμοσαν ὅρκον φρικτόν εἰς τῆς ἐλευθερίας τό μέγα ὄνομα ν' ἀποσοβήσουν δίχως ἀναβολήν τὴν πολέμιον τῶν καλῶν ἀμαθίαν.

Ἄλλα τό Μεσολόγγι, περίφημον ἡδη διά τά μεγάλα τῶν Ἑλλήνων ἀνδραγαθήματα, γνωστόν διά τὴν εἰς Μεσολογγίτην πολιτογράφησιν τοῦ ἐνδοξοτάτου τῶν ποιητῶν τῆς Ἀγγλίας ἀοιδίου Λόρδου Βύρωνος, πρῶτον αὐτὸ συσταίνει σχολεῖον διά τά τέκνα τῶν καταμαχομένων τούς βαρβάρους Ἑλλήνων. Τά μέσα τῆς πόλεως ἀληθινός είναι μικρά ὡς πρός τάς παρούσας αὐτῆς ἄλλας χρείας, ἐπειδή διά μόνον νά ὄχυρωθῇ ἀσφαλέστερον κατά πάσης νέας τῶν βαρβάρων

προσβολής, χρειάζεται σχολείαν δαπάνην· άφήνω τώρα τά αλλα ξέδοσ· καὶ ὅμως ἔνα σχολεῖον, ὅπου νά διδάσκωνται τά ἑλληνικά γράμματα καὶ μία τῶν νεωτέρων γλωσσῶν, διά τάς μέ τούς Εύρωπαίους τωρινάς μας σχέσεις, ἐκρίθη ἀναγκαιότατον νά συστηθῇ καν̄ ἐδώ κατά όποιον πάλιν πρώτος σύ μᾶς ξεδειξες ἀληθῶς ὥφελιμον τρόπον· καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον νά φροντισθῇ καὶ τῶν ύψηλοτέρων μαθήσεων εἰς τήν πρωτεύουσαν τῆς Δυτικῆς Ἐλλάδος ή εἴσαξις.

"Οτε οι Μεσολογγίται μ' ἐπρόβαλαν ν' ἀναδεχθῶ τό σχολείον των εἰς βάρος μου, ἀν καὶ τό εὑρισκα βάρος ύπερ τάς δυνάμεις μου μέγα, διά νά μή ψυχράνω ὅμως τόν καλόν τῶν πολιτῶν τούτων διά τά καλά ζῆλον δέν τό ἀπεποιήθην καθόλου, πεποιώς ἄλλως ὅτι αἱ σοφαὶ καὶ φρόνιμοι συμβουλαὶ σου θέλουν μ' ὀδηγεῖ πάντοτε εἰς τού ἔργου τήν εὔδοκιμησιν ἐνόσφω καὶ δέν παρρησιασθῇ ὁ ἀξιώτερός μου νά τό δεχθῇ ἐπάνω του.

Σχολείον χωρίς βιβλία, εἰπές που εἰς τούς αὐτοσχεδίους σου στοχασμούς, εἰνῷ τό αὐτό καὶ τεχνίτους ἐργαστήριον γυμνόν ἀπό τ' ἀναγκαῖα τῆς τέχνης ἐργαλεία. Κατά δυστυχίαν τό σχολείον μας δέν ἔχει ούδ' ἐν βιβλίον. Οὔτε ή πόλις μας είναι εἰς κατάστασιν διά τήν ὥραν νά προμηθευθῇ τούλαχιστον ἀπό τ' ἀναγκαιότερα εἰς τήν παροῦσάν μας χρείαν. 'Ἄλλ' ἐλπίζομεν ἀδιστάκτως ὅτι καὶ σύ θέλεις μᾶς στείλει τήν σειράν τῶν συγγραφέων ὅσους ἔξεδωκες εἰς ὄφελος καὶ τῶν ξένων καὶ τῶν ὄμογενῶν σου λογίων, καὶ ἄλλους τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης θέλεις καὶ δι' ἡμᾶς τώρα, ὡς ἄλλοτε διά τούς Χίους, γράφων πρός αὐτούς, παρακινήσει νά μᾶς προφθάσουν μέ βιβλία τῆς τωρινῆς μας χρείας. Αἱ εὐχαὶ σου, βλέπεις, καθ' ἐκάστην πραγματοποιοῦνται εἰς τήν Ἐλλάδα. 'Ἄλλ' εἰς πολλά ἔχομεν πάλιν χρείαν τῆς συνδρομῆς σου.

Τά νέα τῆς Ἐλλάδος τά μανθάνεις συχνά ἀπό τάς ἐκδιδομένας δύο ἐδῶ ἐφημερίδας, τά «Ἐλληνικά Χρονικά» καὶ τόν «Ἐλληνικόν Τηλέγραφον». ἔγραψα καὶ προλαβόντως μακράν ἐπιστολήν εἰς ἔνα τῶν αὐτοῦ φίλων μου, καὶ ὀλίγον ὑστερον ἄλλην συντομώτεραν, καὶ τόν παρήγγειλα νά σέ τάς κοινώσῃ, διά νά γνωρίσης περιστατικώτερόν πως τά πράγματά μας.

'Υγιαίνε, σοφέ καὶ ἀγαθέ Πατριώτα! χρόνους μακρούς καὶ καλούς ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀγαπητῆς σου Ἐλλάδος, καὶ μή παύσης συμβουλεύων ὅλους μας τά δέοντα.

Μεσολ. τῇ ...

‘Ο γνωστός σου ὄμογενής
Δημήτριος Παύλου

(Α.Β. Δασκαλάκη, ὥ.π., σελ. 44-45)

9

“Εγγραφα τῆς προσωρινῆς Διοικήσεως γιά τήν ἰδρυση σχολείου στή Μικρομάνη

(περιέχουν γενικότερες σκέψεις γιά τήν παιδεία καὶ ἐκθέτουν τίς τότε δυσκολίες)

ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΠΕΡΙ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΕΙΣ ΜΟΝΗΝ ΤΗΣ ΕΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑ ΜΙΚΡΟΜΑΝΗΣ

ἀριθ. 3424

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τό 'Υπουργείον τῶν 'Εσωτερικῶν

Πρός τό 'Εκτελεστικόν Σώμα

Είναι ἀναντίρρητον ὅτι ἀπό τήν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας **κρέμαται ἡ τύχη τῶν πολιτῶν**. Διά τούτο εἰς ὅλας τάς εύνομους μένας διοικήσεις μία ἀπό τάς κυριωτέρας φροντίδας είναι τό περι ἐκπαίδευσεως κεφάλαιον.

‘Η ἀνωμαλία τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔξαιρέτως ἡ ἀνοικονομησία τῶν χρηματικῶν μέσων ἐμπόδισαν καὶ ἐμποδίζουν ἔως τώρα τὴν σύσταση τῶν ἀφεύκτων ἀναγκαιότων εἰς τὴν Ἑλλάδα τῆς παιδείας καταστημάτων.

Μόλον τοῦτο εἶναι ἀνάγκη μίαν φοράν νά γίνη ἀρχή καὶ νά συσταθοῦν καὶ νά ἔξοικονομηθοῦν σχολεῖα, ὅσα καὶ ὅπως ἡ περίστασις συγχωρεῖ.

Εἰς τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον κατά τὴν Μικρομάνην εὐρίσκεται μετόχιον τῆς Λαύρας ἔχον ἵκανόν εἰσόδημα.....

Τό εἰσόδημα τοῦ ρηθέντος μετοχίου ἡμπορεῖ νά θρέψῃ ἔνα διδάσκαλον, καὶ τό μετόχιον ἡμπορεῖ νά χρησιμεύσῃ διά σχολεῖον. Δέν εἶναι λοιπόν δίκαιον νά συστήθῃ τοιουτοτρόπια σχολεῖον, τό ὅποιον θέλει ὀφελήσει δλον τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον; Ταῦτα καθυποβάλλομεν εἰς τὴν ἐπίκρισιν τοῦ ἐκτελεστικοῦ Σώματος, καὶ περιμένομεν τὴν περί τούτου ἀπόφασιν.

Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 9 Ἰουλίου 1824

‘Ο Γεν. Γραμματεύς
Γ. Γλαράκης

‘Ο ‘Υπουργός τῶν Ἐσωτερικῶν
Γρηγόριος Δικαίος

(Α.Β. Δασκαλάκη, δ.π., σελ. 46)

Ἄριθ. 3483

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τό ‘Υπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν

Πρός ἄπαντας τούς κατοίκους τῆς Ἐπαρχίας Μικρομάνης

‘Ο ἄνθρωπος μόνον διά τῆς Παιδείας καὶ τῆς χρηστῆς ἀνατροφῆς ἀποκαθίσταται ἀληθινός χριστιανός καὶ χρηστός καὶ τίμιος πολίτης. ‘Η παιδεία καὶ τά χρηστά ἥθη ἐδόξασαν τούς προπάτοράς μας “Ἐλληνας, καὶ δοξάζουν καὶ σήμερον ὅλα τά πεφωτισμένα ἔθνη, καὶ αὐτή μόνη ἀποκατέστησε τούς προπάτοράς μας εὐδαίμονας, αὐτή καὶ πάλιν θέλει δοξάσει καὶ ἡμᾶς καὶ θέλει ἐπιφέρει τὴν εὐδαίμονίαν καὶ ὅλα τά καλά, ὅσα πρό πολλοῦ ἔχάσαμεν, ἐάν φροντίσωμεν ὅσον ἡμποροῦμεν νά συστήσωμεν τά ἀναγκαία καταστήματα αὐτῆς. ‘Η Διοίκησις γνωρίζει κάλλιστα ὅτι ἡ περί ἐκπαιδεύσεως τῆς νεολαίας φροντίς εἶναι ἔνα ἀπό τά οὐσιώδη χρέη της, ἀλλά διά τάς γνωστάς εἰς ὅλους περιστάσεις δέν ἐλαβει καιρούν μέχρι τοῦδε νά σκεφθῇ καὶ περὶ τῶν χρησιμωτάτων καταστημάτων τῆς παιδείας. ‘Ηδη ὅμως, ὅταν πληροφορηθείσα ὅτι εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην εὐρίσκεται ἐν μετόχιον τῆς Λαύρας, διέταξεν ὅτι τό ρηθέν Μετόχιον νά διορισθῇ σχολεῖον, καὶ τά εἰσοδήματα αὐτοῦ νά ἀφειρωθῶσιν εἰς αὐτό διά νά πληρώνεται, καὶ ὁ μισθός τοῦ διορισθέντος διδασκάλου κυρίου Χριστοφόρου Δημητριάδη καὶ αἱ λοιπαὶ χρεῖαι τῆς σχολῆς νά ἔξοικονομῶνται.

Εἰδοποιοῦμεν λοιπόν καὶ σᾶς ἀπαξάπαντας καὶ συνεργούντες μετά τῶν διορισθέντων ἐπιτρόπων τῆς σχολῆς ταύτης Κυρ. Ἀναγνώστη Δικαίου καὶ Γεωργίου Γεωργοπούλου νά φροντίσητε νά λάβητε τάχος τὴν σύστασιν αὐτό τό κοινωφελέστατον κατάστημα, τό ὅποιον ἀποβλέπει μόνον καὶ μόνον εἰς ὀφέλειαν τῶν παίδων σας.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 15 Ἰουλίου 1824

‘Ο Γεν. Γραμματεύς

Γ. Γλαράκης

‘Ο ‘Υπουργός τῶν Ἐσωτερικῶν

Γρηγόριος Δικαίος

(Α.Β. Δασκαλάκη, δ.π., σελ. 54-55).

(α) Τό φῶς είναι προκριτώτερον ἀπό τό σκότος
 Ἀπό τὸν Πρόλογο τοῦ ἔκτου Μέρους τῆς
 «Στοιχειώδους Ἐγκυκλοπαιδείας τῶν Παιδικῶν
 Μαθημάτων» τῶν Γ. Γενναδίου καὶ Γ. Λασσάνη

[...] Καθώς [...] μεταξύ ὄλων τῶν ἐθνῶν, εύρισκονται κατά δυστυχίαν καὶ εἰς τό ἡμέτερόν τινες, οἱ ὅποιοι, θέλοντες ἢ διόλου νά σβύσωσι τήν παιδείαν, ἢ νά τήν ἀποκαταστήσωσι μονοπλεύσειν, ἀγωνίζονται μέ δλας των τάς δυνάμεις νά τήν παραστήσωσιν ὡς ἐπιβλαβῆ εἰς τόν κοινωνικόν βίον, ἢ τουλάχιστον εἰς τήν κατωτέρων τάξιν τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἐπέρασαν οἱ καιροὶ ἐκεῖνοι, ὅτε οἱ σοφισταὶ οὗτοι εὔρισκαν ὥπαδούς εἰς τά δόλερια καὶ κοινοβλαβῆ αὐτῶν δόγματα. Ὁ πυκνός ἐκεῖνος καὶ σκοτεινός πέπλος, ὁ ὅποιος ἐσκέπαζε τόσους αἰώνας τόν κόσμον ὄλον, ἔξεσχίσθη τώρα, καὶ πλέον δέν ἔμεινε κανείς, ὅστις ν' ἀμφιβάλλῃ ἀκόμη ὅτι τό φῶς είναι προκριτώτερον ἀπό τό σκότος, καὶ ἡ ἀλήθεια προτιμοτέρα ἀπό τό ψεῦδος. Τώρα καὶ ὁ καλός χριστιανός, καὶ ὁ ἀγαθός πολίτης, καὶ ὁ ἀπλῶς φιλάνθρωπος νομίζουσι τήν καλήν ἀνατροφήν τοῦ λαοῦ ὡς τό πρώτιστον ἀπό τά συντελούντα εἰς τήν εύδαιμονίαν ὥποιασδήποτε κοινωνίας. Ἐπειδή ὁ μέν καλός χριστιανός γνωρίζει καθαρῶς, ὅτι ἡ βάσις πάσης χριστιανικῆς ἀρετῆς είναι ἡ γνῶσις τῶν ὄρθων καὶ ἀλανθάστων δογμάτων τῆς ἱερᾶς καὶ ἀμμώητου ἡμῶν Πίστεως αὐτή δέ δέν ἀποκτάται, εἰμή διά τῆς ἀληθινῆς παιδείας. Ὁ δέ ἀγαθός πολίτης βλέπει τήν εύδαιμονίαν τῆς κοινωνίας πάντοτε ἀνάλογον μέ τόν φωτισμόν της, καὶ τήν δύναμιν αὐτῆς ἵσην μέ τάς νοεράς καὶ ἡθικάς δυνάμεις τῶν μελών της. Αὐτός βλέπει προσέτι, ὅτι ὅταν ἔθιμα ἀρχαιότατα καταντήσωσι νά ριζωθῶσιν εἰς ἔθνος καὶ νά γείνωσι δευτέρα φύσις, τότε οὕτε κράτος οὕτε νόμοι δύνανται νά μεταμορφώσωσι τόν χαρακτήρα τοῦ ἔθνους τούτου, ἀλλά μόνη ἡ ἀνατροφή καὶ ἐκπαίδευσις τής νεολαίας.

(ἀπό τό βιβλίο τοῦ Ἀ.Κ. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε, τόμος Α', σελ. 3).

(β) Ποιά είναι τά καλά μαθήματα

Ἀπό τὸν πρόλογο πού ἔγραψε ὁ Νεόφυτος Βάμβας
 στό ἔργο «Τοῦ Διδασκάλου ὁ Ὁδηγός»
 τοῦ Ἀγγλου ἴεραπόστολου Samuel S. Wilson

[...] "Ολοι βέβαια, καὶ γονεῖς, καὶ διδάσκαλοι, καὶ πᾶς ἄνθρωπος, αἰσθάνονται καὶ ὄμολογοῦν τήπετην τάς ἀλήθειαν, ὅτι δηλαδή πρέπει τά παιδία νά διδάσκωνται ἔξαρχῆς μαθήματα καλά, καὶ μέ καλήν μέθοδον. Πόσον ὅμως ὄλιγοι τήν γνωρίζουν κατά βάθος! "Οσον ἀπλῆ καὶ εὐκολος φαίνεται κατά πρώτην προσβολήν, τόσον πολυσύνθετος καὶ δύσκολος παρασταίνεται εἰς τόν ὅστις ἔξετάζει αὐτήν καθ' ὄλα της τά μέρη, καὶ καθ' ὄλα τά ἀπαίτουμενα εἰς τήν πρᾶξιν της. Ποια είναι τάφοντι τά καλά ταῦτα μαθήματα; τίς ἡ καλή μέθοδος; Ἰδού δύο μεγάλα εἰς τό εἶδος τῶν ζητήματα, τά ὅποια ἵσως ἀκόμη δέν ἔκαμαν εἰς τόν ἑαυτόν τῶν οἱ πλειότεροι γονεῖς καὶ διδάσκαλοι, ἀλλ' ἀπό κακήν ἀρχήν καὶ συνήθειαν ἐδέχθησαν ώς καλά μαθήματα, καὶ ώς καλήν μέθοδον, ἐκεῖνα, τά ὅποια είναι ὄλον τό ἐναντίον. **Πρώτον**, δίσουν εἰς τάς χειρας τῶν παιδίων βιβλία γραμμένα εἰς τήν ἀρχαίαν Ἑλληνικήν γλώσσαν, τήν ὅποιαν δέν καταλαμβάνουν ούδ' αὐτοί οἱ πλειότεροι παιδαγωγοί: **δεύτερον**, καὶ αὐτά ταῦτα τά βιβλία είναι Ὁκτώχος, Ψαλτήριον, Ἀπόστολος, βιβλία λέγω, ψηφλά καὶ θεολογικά, τά ὅποια, καὶ ἄν καθ' ὑπόθεσιν τά ἐννοή ὁ διδάσκαλος, εἰς τά πνεύματα ὅμως τῶν παιδίων είναι ἀκατάληπτα, καὶ πρέπει πρώτην νά γυμνασθῶσιν εἰς ἄλλα μαθήματα. [...]

Τί λοιπόν άκολουθει ἀπό τά τοιαῦτα παράκαιρα εἰς τήν παιδικήν ἡλικίαν μαθήματα; Ἐξοδεύουν τά δυστυχή καὶ ἀθώα παιδία δύο καὶ τρεῖς χρόνους, χωρίς νά μάθωσιν ἄλλο, παρά μηχανικῶς νά ἀναγινώσκωσι, καὶ τοῦτο στραβά καὶ διεστραμένα. Δέν ἀποκτοῦν εἰς ὅλον τοῦτον τὸν καιρὸν καμίαν ἀλήθειαν, οὔτε ἡθικήν, οὔτε φυσικήν· καὶ ἀπό τοιούτους πολυχρονίους καὶ ἀκάρπους κόπους ὁ νοῦς ταπεινώνεται, συνηθίζει εἰς τὴν ἀκρίσιαν, καὶ τὸ φοβερώτερον ἀκόμη, λαμβάνει μίσος καὶ ἀπέχθειαν εἰς τήν μάθησιν. Ἰδού μέ συντομίαν τί προξενοῦν τά πρώτα μαθήματα, ὅταν δέν είναι ἀρμόζοντα εἰς τήν παιδικήν ἡλικίαν καὶ κατά τήν γλώσσαν καὶ κατά τό νόημα.

‘Η δέ μέθιδος τῶν πλειστέρων παιδαγωγῶν εἶναι τῷόντι ἀξία θρήνου καὶ ἄγανακτῆσεως. Ἀντί νά φέρωνται εἰς τά ἀθῶα παιδία μέ τρόπον γλυκύν καὶ σεμνόν, διά νά σύρωσιν ἐνταυτῷ τήν εὐνοιαν καὶ τό σέβας των, μεταχειρίζονται καὶ βλέμμα, καὶ φωνήν, καὶ χειράς τυραννικάς. Ἀντί νά τρέφωσι τήν φυσικήν περιέργειαν καὶ φιλομάθειάν των μέ ίστορίας καὶ περιγραφάς ζώων, φυτών, καὶ ἄλλων τοιούτων, περνοῦν ὅλην τήν ἡμέραν εἰς ἔηρούς καὶ ἀτάκους συλλαβι- σμούς καὶ εἰς ἀναγνώσεις παρακάρους. Ἀπό τοιούτον ἥθικον καὶ διδακτικόν τρόπον παιδαγωγίας, τί ἄλλο ἐμπορεῖ νά προέλθῃ παρά ἐκείνο, τό όποιον καὶ βλέπομεν τῷόντι; Τά πνεύματα τῶν παιδίων ταπεινώνονται, ἔξευτελίζονται, καὶ συλλαμβάνουν δικαίως ἀπέχθειαν εἰς τήν μάθησιν, καὶ ἀσπονδον μίσος κατά τῶν τυράννων τῆς ἀθώας ἡλικίας των.

Ποια λοιπόν είναι τά καλά μαθήματα καί ή καλή μέθοδος; Δέν είναι τῆς παρούσης ύποθέσεως νά έμβω εἰς τήν περί τούτου ἀκριβολογίαν. Πολλοί ὄμως σοφώτατοι καί φιλανθρωπότατοι ἄνδρες ῥώμησαν καί συνέγραψαν πολλά καί ὑφέλιμα περί τῶν ζητημάτων τούτων· τούς ὅποιους εὐγνωμόνως πρέπει ν' ἀκολουθῶμεν, ὅταν μάλιστα αἱ παρατηρήσεις τῶν βεβαιώνωνται ὅχι μόνον ἀπό τὸν ὄρθρον λόγον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀναντίρρητα ἀποτελέσματα. Ἡ καλυτέρα λοιπόν μέθοδος είναι ἡ ἀλληλοδιδاكتική (ὄνομαζομένη καί ἀμοιβαία), ἡ ὅποια ἀρχισεν δῆδην ἡ διαδίδεται καί εἰς τήν Ἑλλάδα. Τά δέ μαθήματα πρέπει νά είναι, πρῶτον μὲν, εἰς τήν γλώσσαν, μέ τὴν ὅποιαν τά παιδία ἀνατρέφονται καί συλλογίζονται· δεύτερον δέ, εὔκολα εἰς τήν ἔννοιαν, περιέργα εἰς τήν ὑλην, καί ὑφέλιμα εἰς τήν μίμησιν καί ἐφαρμογήν. [...]

Είς [τῆς παιδικής ἡλικίας] τὴν καλήν μόρφωσιν πρέπει ὅλοι νά δείχνωμεν μεγάλην ἐπιμέλειαν, ὅχι μόνον διότι είναι ιερόν χρέος μας, ἀλλά καὶ δ' αὐτὸ μας τὸ συμφέρον. Συμφέρον βέβαια είναι εἰς τούς γονεῖς νά ἔχωσι τέκνα σπουδαῖα καὶ χρηστοθήμ. Συμφέρον εἰς ἔκστασον πολίτην νά συζῆ με συμπολίτας σπουδαῖους καὶ χρηστοθήμεις. Συμφέρον καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἔθνους, μᾶλλον δέ το πάν είναι, νά συνιστάται τό ἔθνος ἀπό ἄνδρας καλῶς ἔξαρχῆς μορφωμένους καὶ εἰς τά ἥπη καὶ εἰς τό πνεῦμα. [...]

(Α.Κ. Δημαρᾶ, ὁ π., σελ. 8-10)

(v) Οἱ λαοπλάνοι

«Ελληνικά Χρονικά» του Μεσολογγίου

[...] Επιμελείσθε [...] τόν φωτισμόν τοῦ πνεύματός σας, καὶ τόν φωτισμόν τῶν τέκνων σας. Δέν το ἐκαταλάβετε; “Οπου εἰναι ἀμάθεια, ἐκεὶ περισσότεροι καὶ ἀπανθρωπότεροι λαοπλάνοι. Οἱ λαοπλάνοι οὗτοι σᾶς κατηγοροῦν τόν φωτισμόν, διά νά μένετε τυφλοί, καὶ νά σᾶς παιζώσιν ἐκείνοι μέ τά μισανοιγμένα καὶ

παμπόνηρα μάτια των. Διά τούτο καί κατατρέχουν καί συκοφαντοῦν ὅποιον ἥθελαν ιδεῖν ὅτι ἔχει καθαρὸν φῶς, καί ζητεῖ ν' ἀνοιξῃ, καί τούς ιδικούς σας ὄφθαλμούς διά νά βλέπετε τά ἀληθινά σας χρέη καί δικαιώματα, εἰς τῶν ὅποιών τήν ἐκπλήρωσιν στέκει ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία καί εύτυχία σας. Λαοὶ τῆς Ἐλλάδος, μήν ἀκούετε περαστικά τούς λόγους τῶν ἀληθινῶν σας συμβούλων καί ἀδελφῶν. Μή λέγετε μόνον, καλά μᾶς λέγει, ἀλλ' ἐκτελεῖτε τά καλά καί μέ τό ἔργον. [...]

('Α.Κ. Δημαρᾶ, 'Η μεταρρύθμιση, τόμος Α, σελ. 11)

10

(δ) Γενικότερα γιά τήν παιδεία κατά τόν Ἀγώνα, βλέπε:
'Α.Κ. Δημαρᾶ, 'Η Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε, Α κγ'-κζ'.

2. Η ὁργάνωση ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τοῦ ἐλεύθερου Ἐλληνικοῦ Κράτους

A' Η περίοδος Καποδίστρια

Μόνο γιά ἔναρξη δημιουργίας ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τήν ἐποχή τοῦ Καποδίστρια μπορεῖ νά γίνει λόγος: γιατί ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ πρώτου Κυβερνήτη μᾶς ἐπιβάλλει νά ἔξετάσουμε τί είχε σχεδιαστεῖ καί πραγματοποιηθεῖ ὡς τήν ἡμέρα τοῦ θανάτου του.

Μία ἀπό τίς πρώτες φροντίδες τοῦ Καποδίστρια ἦταν ἡ σύσταση Ὁρφανοτροφείου στήν Αἴγινα γιά τά ὄρφανά τοῦ πολέμου καί ἡ δημιουργία δασκάλων γιά ἀλληλοδιδακτικά σχολεῖα¹. Παράλληλα προωθήθηκαν σέ θέσεις ἡγετικές γιά τά ἐκπαιδευτικά πράγματα ἄνδρες ἀξιόλογοι, ό Ἀνδρέας Μουστοζύδης καί ὁ παιδαγώγος Ἰ. Κοκκώνης. Ο στόχος είναι σαφής στό μήνυμα-διάγγελμα τοῦ Καποδίστρια πρός τή Δ' Ἐθνοσυνέλευση ("Ἀργος, Ἰούλιος 1829): γενίκευση τῆς λαϊκῆς παιδείας μέ τή δημιουργία εἰδικοῦ ταμείου².

Τό αἴτημα τοῦ Κυβερνήτη ἔγινε δεκτό ἀπό τήν Ἐθνοσυνέλευση μέ ψήφισμα τῆς 2 Αύγ. 1829², στό σκεπτικό τοῦ ὅποιου περιέχεται ἡ ἀποψή ὅτι ἡ διαμόρφωση πολιτῶν ἀποτελεῖ μέσο συντελεστικό γιά τήν κοινωνική καί πολιτική ἐπανόρθωση τής Πατρίδας. Μέ εἰδικά διατάγματα³ στίς ἀρχές τοῦ 1830 παρέχονται ὀδηγίες γιά τή λειτουργία τῶν ἀλληλοδιδακτικῶν σχολείων, γιά τίς ἔξετάσεις, γιά τίς μέρες ἀργίας.

Μία ἔκθεση τοῦ Ἰ. Κοκκώνη κατά τά τέλη τοῦ 1830 κάνει λόγο γιά πλήθυνση τῶν σχολείων καί ζῆλο θερμό τῶν γονέων σ' ὅλη τήν ἐπικράτεια γιά τή μόρφωση τῶν παιδιῶν τους κι ἐκφράζει αἰσιοδοξία ὅτι σύντομα ἡ Ἐλλάδα διά τής παιδείας θά γίνει «ἔφαμιλη μέ τούς νῦν φωτισμένους λαούς τῆς Εύρώπης».

"Ομως ὁ Καποδίστριας κατηγορήθηκε γιά τό συγκεντρωτικό καί ἀνελεύθερο τρόπο, μέ τόν ὅποιο ἐφάρμοζε τήν ἐκπαιδευτική πολιτική του. Προκλήθηκαν καί ἐπεισόδια στό Κεντρικό Σχολείο στήν Αἴγινα,

άκολούθησαν άνακρίσεις⁴ καί διαμαρτυρία τῶν μαθητῶν⁵, πού όποφάσισαν καί νά τήν ἐκδώσουν, «ὅταν λυθοῦν τά δεσμά τῆς τυπογραφίας». Περισσότερο ὅμως κατηγορήθηκε ό Καποδίστριας, γιατί δέν προχώρησε στήν ἄμεση ἴδρυση πανεπιστημίου· ἡ ἀποψή του ἦταν ὅτι δέν ἐπέτρεπαν άκόμη οἱ περιστάσεις (γνώμη πού εἶχε διατυπωθεῖ καί πρίν ἀπό τήν ἄφιξή του) καί ὅτι γιά τήν ὥρα χρειαζόταν καί ἦταν δυνατή γιά τήν προκοπή τοῦ τόπου καλή στοιχειώδης καί ἐπαγγελματική παιδεία⁶.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1

Τό διάγγελμα τοῦ κυβερνήτη πρός τή Δ' ἑθνική συνέλευση γιά τήν ἴδρυση σχολείων

(Μάμουκα, IA', σ. 788 κ.ἔ.)

Αριθ. 13577

Πρός τήν Δ' ἑθνικήν Συνέλευσιν

‘Ο Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

Εὔχεται άναμφιβόλως ή Συνέλευσις νά ἀπαρτίση τάς ἐργασίας της εἰς τήν ἐνεστῶσαν σύνοδον, δίδουσα εἰς τήν Κυβέρνησιν τήν δύναμιν καί τάς ὀδηγίας, ὅσαι ἀπαιτοῦνται.

α'. Διά νά βελτιώσῃ βαθμηδόν τήν σημερινήν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Κλήρου.

β'. Νά προικίση τό Ὀρφανοτροφεῖον μέ εἰσοδήματα ἀνάλογα μέ τόν σκοπόν τής καθιδρύσεώς του.

γ'. Νά ἐνθαρρύνῃ τήν πρόοδον τῆς Ἀλληλοδιδακτικῆς καί νά συστήση σχολεία τυπικά! (= πρότυπα).

δ'. Νά δώσῃ πλειοτέραν ἔκτασιν καί νά στερεώσῃ παγιώτερον τό κεντρικόν Πολεμικόν σχολείον, νά ἐγείρῃ δέ προσέτι καί ἔτερον Ναυτικόν: καί

ε'. Νά συστήση σχολεία ἀνώτερας τάξεως διά τούς νέους “Ἐλληνας, τόσον τούς ἀφιερωθησομένους εἰς τά Ἐκκλησιαστικά, ὅσον καί τούς μέλλοντας νά ὑπηρετήσουν τήν Πατρίδα εἰς τά Πολιτικά, ἢ νά διατρέξουν τό στάδιον τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καί τῆς φιλολογίας.

‘Η Κυβέρνησις ἔλαβεν ἡδη ἀπό τό Ὀρφανοτροφεῖον διδασκάλους ἀλληλοδιδακτικῆς, οἱ ὅποιοι διευθύνουν μέ δλην τήν ἐπιτυχίαν τά ἀρτισύστατα σχολεῖα εἰς τήν Κόρινθον καί ἀλλαχοῦ.

‘Ἐλπίζομεν, δτι ἀπό τό αὐτό τό Ὀρφανοτροφεῖον, ἀπό τά τυπικά σχολεία, καί ἀπό τό κεντρικόν Πολεμικόν Σχολείον ὡγλήγορα θά ἐξέλθουν καί ἀλλοι τοιοῦτοι διδάσκαλοι, ὅσοι ἀναγκαῖοι νά χρησιμεύσουν εἰς τά κατά διαδοχήν συστηθησόμενα εἰς διαφόρους Ἐπαρχίας τοῦ Κράτους καταστήματα.

Διά νά πραγματοποιήσωμεν ὅμως τάς ἐλπίδας μας, ἀνάγκη νά ἔξασφαλίσωμεν τά πρός διατήρησιν τοῦ Ὀρφανοτροφείου καί τῶν τυπικῶν σχολείων ἀπαιτούμενα κεφάλαια, καί νά μην ἡμπορώμεν νά τά μεταχειρισθῶμεν εἰς κάμμιαν ἀλλην ἀνάγκην τῆς Πατρίδος.

‘Η Κυβέρνησις στοχάζεται, δτι ἡμπορεῖ νά ἐπιτύχῃ ὅλους αἴτους τούς σκοπούς, ἀν λάβη τήν ἀδειαν ἀπό τήν συνέλευσιν νά συνάξῃ, καθ' ὃν τρόπον

ζήθελε κρίνει άσφαλέστερον καὶ καταλληλότερον, συμφώνως μὲ τὴν Γερουσίαν, τά περ ὡν δύ λόγος κεφάλαια, ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων, ὅσα γενναῖοι τινες πολῖται προσδιώρισαν πρὸ χρόνων εἰς φιλάνθρωπα καὶ κοινωφελῆ καταστήματα.

Ἐκτός τῶν ἀξιολόγων κληροδοσιῶν, τά ὅποιας ἄφησαν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ οἱ γνωστοί διά τάς πρός τὴν Πατρίδα ἀλλεπαλλήλους εὔεργεσίας των, ὃ τε Ἰωάννης Βαρβάκης καὶ οἱ Ζωσιμάδαι, καὶ αἱ ὅποιαι κατά δυστυχίαν εύρισκονται ἀκόμη ὑπό δίκην καὶ φιλονεικοῦνται, ύπάρχουσαι καὶ ἄλλαι τοιαῦται κληροδοσίαι, εύρισκόμεναι εἰς τὴν αὐτήν κατηγορίαν. "Ολας αὐτάς ἡ Κυβέρνησις θά προσπαθήση νά τάς συνάξῃ καὶ νά τάς μεταχειρισθῇ ύπερ τῆς δημοσίας ἔκπαιδεύσεως.

Τέλος πάντων ἡμποροῦμεν καὶ ἐντός τῆς Ἐλλάδος νά εὕρωμεν πόρους, περὶ τῶν ὅποιων δέν πρόκειται ἀλλο, εἰμή νά διοθῇ ἡ ἀδεια εἰς τὴν Κυβέρνησιν νά τούς μεταχειρισθῇ πρός τὸν αὐτόν σκοπὸν.

Αν ἡ Συνέλευσις εύδοκήση νά ψηφίσῃ ύπέρ τῶν σκοπῶν τούτων, πιθανόν ὅτι θά κρίνη ἀναγκαῖον νά δώσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν ἀδειαν:

α'. Νά συστήσῃ γαζοφυλάκιον, τὸ ὅποιον θέλει διευθύνει ἀμέσως ἡ ιδία Κυβέρνησις, διωρισμένον μόνον καὶ μόνον εἰς βελτίωσιν τῆς τύχης τοῦ κοσμικοῦ Ἱερατείου, εἰς προικισμόν τοῦ Ὀρφανοτροφείου, εἰς ύποστηριξιν τῶν ἀλληλοδιδακτικῶν σχολείων, καὶ εἰς σύστασιν ἐνός σχολείου τῶν Ναυτικῶν, σχολείων Τυπικῶν καὶ σχολείων ἀνωτέρας τάξεως, ὅπου θά διδάσκωνται ὅχι μόνον οἱ νέοι, ὅσοι θ' ἀφιερωθοῦν εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικά, ἀλλά καὶ ὅσοι θελήσουν νά ύπηρετήσουν τὴν Πατρίδα εἰς τὰ πολιτικά, ἢ νά διατρέξουν τὸ στάδιον τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς φιλολογίας καὶ β'. Νά προμηθεύσῃ εἰς τὸ αὐτό γαζοφυλάκιον εἰσόδηματα ἵκανά νά ἐπαρκέσουν εἰς δλας τάς ύπηρεσίας ταύτας, νά συνάγῃ εἰς αὐτό τά χρήματα τῶν κληροδοσιῶν, δσας ἄφησαν καὶ μέλλουν ν' ἀφήσουν οἱ φιλοπάτριες τῶν Ἑλλήνων, εἴτε τῶν αὐτοχθόνων, εἴτε τῶν εἰς τὴν ἀλλοτρίαν παρεπιδημούντων, καὶ τέλος πάντων νά ύποχρεώσῃ τά ἐντός τῆς Ἐπικρατείας εύρισκόμενα φιλανθρωπικά καταστήματα νά συνεισφέρουν εἰς αὐτό.

Ἐν "Αργει τῇ 30 ἰουλίου 1829

Ο Κυβερνήτης

Ι. Α. Καποδίστριας

Ο Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας

Ν. Σπηλιάδης

(Ἄπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σελ. 242-43).

2

Ψήφισμα τῆς Δ' ἑθν. συνελεύσεως γιά τὴν δργάνωση τῆς παιδείας
(Μάμουκα, IA', σ. 188)

ΨΗΦΙΣΜΑ ΙΑ'.

Η ΕΘΝΙΚΗ Δ' ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Νομίζουσα ἐν τῶν κυριωτέρων χρεῶν τῆς νά σκεφθῇ περὶ τῶν συντελεστικῶν μέσων εἰς τὴν κοινωνικήν καὶ πολιτικήν ἐπανόρθωσιν τῆς Πατρίδος.

Θεωροῦσα ώς βάσιν τῆς ἐπανορθώσεως ταύτης τὴν διά τῆς Ἱερᾶς Θρησκείας καὶ τῆς ὁρθῆς Παιδείας ἡθικήν τῶν πολιτῶν διαμόρφωσιν.

Καὶ ὄμολογοῦσα τὴν ἀνάγκην τοῦ νά προμηθεύσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἀσφαλῆ πόρον τῶν συντελούντων εἰς τοῦτο μέσων,

- α'.) Τοῦ νά βελτιώση τήν σπουδαίαν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας·
 β'.) Τοῦ νά προικίσῃ τό Ὀρφανοτροφεῖον μέ εἰσοδήματα ἀνάλογα μέ τόν
 σκοπόν τῆς καθιδρύσεώς του·
 γ'.) Νά ἐνθαρρύνῃ τήν πρόοδον τῆς Ἀλληλοδιδακτικῆς καί νά συστήσῃ
 σχολεῖα Τυπικά·
 δ'.) Νά συστήσῃ ἀνωτέρας τάξεως διά τούς ἀφιερωθησομένους εἰς
 τά Ἐκκλησιαστικά, εἰς τήν Πολιτικήν ὑπηρεσίαν, καί εἰς τήν σπουδὴν τῶν τεχνῶν,
 τῶν ἐπιστημῶν καί τῆς φιλολογίας·
 ε'.) Νά συστήσῃ δημοσίους τυπογραφίας·

Ψηφίζει.

Α'. Δίδεται πᾶσα δύναμις καί πληρεξουσίης εἰς τήν Κυβέρνησιν νά συνάξῃ,
 δῆπος κρίνῃ ἀσφαλέστερον καί καταλλήλεστερον, ὅλας τάς κληροδοσίας, ὅσας
 φιλόκαλοι ὁμογενεῖς ἐντός ἡ ἐκτός τῆς Ἑλλάδος ἀφιέρωσαν, ἡ θέλουν ἀφιερώ-
 σει εἰς τό μετά ταῦτα, εἰς φιλάνθρωπα καί κοινωφελῆ Καταστήματα.

Β'. Νά διευθετήσῃ, μέ τήν σύμπραξιν τῆς Γερουσίας, τά ἐντός τῆς Ἐπικρατεί-
 ας εὐρισκόμενα ιερά καί φιλανθρωπικά Καταστήματα, ὥστε νά συνεισφέρουν δι'
 δῆλας αὐτάς τάς ὑπηρεσίας.

Γ'. 'Η Κυβέρνησις θέλει συστήσει Γαζοφυλάκιον, ὑπό τήν ίδίαν τῆς ἀμεσον
 διεύθυνσιν, εἰς τό ὅποιον θέλει ἀποτίθεσθαι τά ἀπό τῶν κληροδοσιῶν καί τά ἀπό
 τῶν ιερῶν Καταστήματων συλλεγόμενα χρήματα, ἄρθρ. Α' καί Β', προσδιωρισμέ-
 να ἔχειρημένα εἰς βελτίωσιν τοῦ 'Ιερατείου, εἰς προικισμόν τοῦ Ὀρφανοτροφεί-
 ου, εἰς ὑποστήριξιν τῶν Ἀλληλοδιδακτικῶν Σχολείων, Σχολείων Τυπικῶν, **Σχολεί-
 ων ἀνωτέρας τάξεως διά τούς Ἐκκλησιαστικούς, Πολιτικούς**, ἡ διά τούς ἀφιερω-
 θησομένους εἰς τήν σπουδὴν τῶν τε Ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καί τῆς φιλολογίας,
 καί εἰς σύστασιν δημοσίων **Τυπογραφιῶν**.

Δ'. Τό παρόν ψήφισμα, καταχωρηθέν εἰς τόν Κώδικα τῶν ψηφισμάτων καί
 ἐπικυρωθέν, νά διευθυνθῇ πρός τήν Κυβέρνησιν, διά νά δημοσιευθῇ διά τῶν
 τύπων καί ἐνεργηθῇ.

'Ἐν Ἀργει, τήν δευτέραν Αύγουστου, τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ
 ἐνάτῳ 1829

Ο Πρόεδρος
Γεώργιος Σισίνης

Ο Ἀντιπρόεδρος
Γεώργιος Μαυρομ.

(Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σελ. 242-43.)

3 Διατάγματα τοῦ Καποδίστρια γιά τίς μέρες ἀργίας, γιά τή διδασκαλία καί
 τίς ἐξετάσεις στά σχολεῖα

Καθορισμός τῶν ἡμερῶν τῆς σχολικῆς ἀργίας

Ἀρ. 353

Ἐλληνική Πολιτεία ὁδοδρόπεδος 'Ο Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

Διάταγμα

Θεωροῦντες πόσον ἐμπόδιον φέρουν εἰς τήν προκοπήν τῶν μαθητευομένων
 παιδῶν αἱ συχναὶ ἀργίαι καί διακοπαὶ τῶν μαθημάτων.

Στοχαζόμενοι διτι θεαρεστότερον ἔργον δέν δύναται νά πράξῃ ὁ χριστιανός
 παρά νά ἐνασχολήται ἐκπαιδευόμενος τά πρός τόν Θεόν, πρός τόν πλησίον καί
 πρός ἑαυτόν χρέη·

Διατάττομεν

Α'. Τά κατά τήν Ἐπικράτειαν ἀλληλοδιδακτικά σχολάζουσι κατά τάς Κυριακάς ἡμέρας, τάς δεσποτικάς καὶ θεομητορικάς ἐορτάς ὅλας, καὶ τάς τῶν ἁγίων, αἱ όποιαι σημειοῦνται, ὡς ἀκολούθως.

Ιανουαρίου τήν α' στ', ζ καὶ λ'.

Φεβρουαρίου τήν β'.

Μαρτίου τήν κε'.

Απριλίου τήν κγ'.

Μαΐου τήν κα'.

Ιουνίου τήν κδ', κθ', καὶ λ'.

Ιουλίου τήν κ' καὶ κζ'.

Αύγουστου τήν στ' καὶ ιε'.

Σεπτεμβρίου τήν η', ιδ', καὶ κς'.

Οκτωβρίου τήν κς'.

Νοεμβρίου τήν η', ιδ', κα', καὶ λ'.

Δεκεμβρίου τήν σ', ιβ', κδ', κε', κς' καὶ κζ'.

Τρεῖς ἡμέρας προτοῦ καὶ μετά τό "Ἄγιον Πάσχα.

Τήν πέμπτην τῆς Ἀναλήψεως.

Τήν πρώτην καὶ δευτέραν τῆς Πεντηκοστῆς.

Β'. Τάς λοιπάς ἔορτασίμους ἡμέρας, τάς μὴ σημειουμένας ἐνταῦθα, μετά τήν ἀπόλουσιν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας συνέρχονται οἱ μαθηταί εἰς τό σχολεῖον, καὶ μετά τήν ἔξηγησιν τοῦ ἵερου εὐαγγελίου καὶ τοῦ ἀποστόλου τῆς ἡμέρας γίνεται ἡ συνήθης παράδοσις.

Γ'. Ὡρai τῆς καθημερινῆς παραδόσεως διορίζονται τρεῖς πρό μεσημβρίας [ἀπό τάς 9 ἔως τάς 12] καὶ τοσαῦται μετά μεσημβρίαν [ἀπό τάς 2 ἔως τάς 5].

Δ'. Οστις τῶν μαθητῶν λειψή ἀπό τό σχολεῖον ἄλλην παρά τάς ἄνω σημεωθείσας ἡμέρας, ἑκτός ἐμποδίου τινός φυσικοῦ, είναι ἔνοχος τῆς ἐπιβαλλομένης ποινῆς εἰς τήν ἀμέλειαν.

Ε'. Οστις δέ λειψή δύο ἡμέρας κατά συνέχειαν, ἢ ἐκ διαλειμμάτων, ἀλλά συχνάκις, χωρίς ν' ἀποδειξῇ ὅτι συνέβη ἡ ἀπουσία του κατά ἀνάγκην φυσικοῦ τινος ἐμποδίου, τήν μὲν πρώτην καὶ δευτέραν φοράν παιδεύεται, κατά τήν τρίτην δέ ἀποβάλλεται ἀπό τό σχολεῖον χωρίς συγκαταβάσεως.

ΣΤ'. Οι διδάσκαλοι πρέπει νά μηνύωστον τούς ἐλλείποντας τῶν μαθητῶν εἰς τούς γονεῖς· καὶ οὗτοι χρεωστοῦν ν' ἀναγγέλλωσιν εἰς τούς διδασκάλους αὐτοπροσώπως ἢ διά γράμματος τήν αἵτινας τῆς ἀπουσίας τοῦ παιδίου των· αἵτια δέ εὐλογος ἄλλη δέν είναι παρά τήν ἐκ φυσικῶν ἐμποδίων προερχομένην ἀνάγκην.

Ζ'. Οι διδάσκαλοι χρεωστοῦν νά ἔξηγῶσι τήν ἔννοιαν τοῦ παρόντος διατάγματος εἰς τούς γονεῖς ἢ συγγενεῖς τούς παρουσιάζοντας κατά πρώτον εἰς τό σχολεῖον τούς μαθητευσομένους, δτε καὶ καταγράφουσι τούτους εἰς τόν γενικόν κατάλογον.

Η'. Διορίζονται διακοπαί τῶν ἀλληλοδιδακτικῶν σχολείων ἀπό τῆς κ' Ιουλίου μέχρι τῆς α' Σεπτεμβρίου. Κατ' αὐτάς δέ τάς ἡμέρας, ἐξαιρουμένων τῶν ἔορτασίμων τῶν ἐν τῷ παρόντι διατάγματι, γίνεται ἡ παράδοσις τῶν μαθημάτων ἔως τό μεσημέριον, εἰς δέ τό ἐπίλοιπον τῆς ἡμέρας διακοπή.

Θ'. Ο ἐπί τῆς Δημοσίου Παιδεύσεως Γραμματεύς νά ἐνεργήσῃ τό παρόν διάταγμα, τό ὅποιον θέλει καταχωρηθῆ καὶ εἰς τό ἐγχειρίδιον τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου.

'Ἐν Αἰγίνη τῇ 16 Ιανουαρίου 1830

‘Ο Κυβερνήτης
’Ι. ’Α. Καποδίστριας

‘Ο ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Παιδεύσεως Γραμματεύς
Ν. Χρυσόγελος

(’Απ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σ. 713-714)

(β) Ὁδηγίες πρός τούς διδασκάλους γιά τή διδασκαλία καί τίς ἔξετάσεις
’Αρ. 354

‘Ελληνική Πολιτεία
‘Ο Κυβερνήτης τῆς Ελλάδος

Διάταγμα

Θεωρήσαντες τό ”Αρθρ. α' καὶ β' τοῦ ύπ' ’Αρ. A' ψηφίσματος, καὶ τό ”Αρθρ. γ' τοῦ ύπ' ’Αρ. 46 διατάγματος·

Προθυμούμενοι νά τακτοποιήσωμεν ὅσον τάχιστα τά τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου σχολεία, καί κρίνοντες ἀναγκαῖον νά ληφθῶσι πρός τό παρόν μέτρα τινά προπαράσκευάζοντα εἰς τοῦτον τόν σκοπόν, ἔως οὐ καθυποβληθῇ προσεχῶς παρά τῆς ἐπί τούτῳ διορισθείσης ἐπιτροπῆς, καί κοινοποιηθῇ τό περί τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου ἐγχειρίδιον·

Διατάττομεν

1. Οἱ διδάσκαλοι τῶν κατά τήν Ἐπικράτειαν ἀλληλοδιδακτικῶν σχολείων θέλουν διδάσκει, κατά τό παρόν, κατά τήν ὅποιαν ἐδιδάχθησαν καί ἐξακολουθοῦν ἔως τώρα μέθοδον.
2. Ὑποχρεοῦνται νά κρατῶσι μέ ἀκρίβειαν τούς ὄνομαστικούς καταλόγους τῶν μαθητῶν, τάς συνήθεις σημειώσεις καί κατάλογον τής προσκλήσεως, σημειούντες εἰς αὐτόν τάς ἡμέρας τής παρουσίας ἢ ἀπουσίας τῶν μαθητῶν, τόν προβιβασμόν, κτλ., τά ὅποια θέλουν διευθύνει διά τῶν Προσωρινῶν Διοικητῶν, ἢ ἀμέσως πρός τήν ἐπί τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως Γραμματείαν κατά διμήνιαν.
3. Ἔωσοῦ ἑκδοθῇ μετά τοῦ εἰρημένου ἐγχειρίδιου ὥ περι γενικῶν ἔξετάσεων ὁργανισμός, θέλουν κάμει τά εἰς προβιβασμόν μερικάς ἔξετάσεις εἰς τούς ὡρισμένους καιρούς, φυλάττοντες τό ἀνωτέρω ἄρθρον 2.
4. Θέλουν σημειοῖ ἐσκεμμένως εἰς τόν ρηθέντα κατάλογον τά ὄνόματα τῶν μαθητῶν ὅσοι συχνάζουσιν ἀδιακόπως εἰς τό σχολεῖον καί εύδοκιμοῦσιν εἰς τάς μερικάς καί δημοσίους ἔξετάσεις, οἱ ὅποιοι, ἐκτός τῶν διωρισμένων βραβείων εἰς τό περί δημοσίων ἔξετάσεων, θέλουν προάγεσθαι εἰς ἀνώτερα σχολεῖα ὡς ὑπότροφοι τής Κυβερνήσεως.

Ἐν Αἰγίνῃ, τήν 16 Ἰανουαρίου 1830

‘Ο Κυβερνήτης

’Ι. ’Α. Καποδίστριας

‘Ο ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί τῆς Δημοσίου Παιδεύσεως Γραμματεύς

Ν. Χρυσόγελος

(’Απ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σ. 714-715.)

(γ) **ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ**

(Γ.Α.Κ., ’Υπ. Παιδ., φ. 23, 1830)

Περί ἔξετάσεως τῶν εἰς Ἀλληλοδιδακτικά σπουδαζόντων μαθητῶν.

Αἱ ἐξετάσεις τῶν Ἀλλήλοιδιασκομένων γίνονται καθ' ἐβδομάδα εἰς κάθε Σάββατον.

Εἰς δέ το τελευταίον Σάββατον ἐκάστου μηνός παρευρίσκονται οἱ ἔφοροι τοῦ Ἀλληλοδιδακτικοῦ.

Οι μαθηταί είναι προειδοποιημένοι ότι κατ' αυτήν την προθεσμίαν γίνονται αἱ ἔξετάσεις.

Τό Σάββατον πρωί κάμνουν τάς προκαταρκτικάς ἐνάρξεις, καθώς καὶ τάς ἄλλας ἡμέρας. Αἱ ἔξετάσεις γίνονται ὡς ἐδήλωτο.

Α. Έμβαίνουν οι μαθηταί εις τά τάξεις τῆς Γραφῆς. 'Ο Γενικός Πρωτόσχολος τῆς Γραφῆς ἀρχίζει τάς ἔργασίας του καί οι Πρωτόσχολοί του ἀρχίζουν τήν ύπαγορέυσιν τῆς Γραφῆς...''Οσοι μαθηταί εἰναι διά νά προβιβασθοῦν εις ἄλλο σχολεῖον τούς δίδεται ἀποδεικτικόν ἐνσφράγιστον καί ἐπιβεβαιωμένον ἀπό τούς Ἐφόρους καί ἀπό τὸν Διδάσκαλον, «ὅτι ἐτελείωσε τά παιδαγωγικά μαθήματα του εις τό·'Αλληλοδιδακτικόν ἐπιμελῶς καί σωφρόνως».

"Αν οἱ τοιοῦτοι μαθηταὶ ἔτυχον νά̄ ἐξετασθοῦν ἐμπροσθεν τῶν τοπικῶν ἀρχῶν ἐπιβεβαιώνεται τό̄ ἀποδεικτικόν των καὶ ἀπό αὐτούς.

΄Αφοῦ έξετασθοῦν, ώς εἰπομέν, ὅλοι, ἀναγινώσκεται ἡ συνήθης προσευχή — ἐπειτα ψάλλεται ὁ Πολυχρονισμός τοῦ Κυβερνήτου. Εἰς Γενικός Πρωτόσχολος σημαίνει τόν κώδωνα, οἱ μαθηταὶ ἀπολύουν διὰ τάς οἰκίας των, προσφέροντες τό σέβας των εἰς τάς παρευρεθείσας ἀρχάς καὶ λοιπούς.

Tῇ 16 Ιαν. 1830

‘Υπό Ν. Νικητόπλου

Ἐν Αἰγίνῃ

(Απ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σ. 715-720.)

4

ΠΡΑΓΜΑ ΑΠΡΟΣΔΟΚΗΤΟΝ ΚΑΙ ΞΕΝΟΝ

“Εκθεση τοῦ Α. Μουστοξύδη, «Προέδρου τῆς ἐπὶ τοῦ Ὀρφανοτροφείου Ἐπιτροπῆς, Διευθυντοῦ καὶ Ἐφόρου τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου καὶ Ἐφόρου τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου» πρός τὸν «Γραμματέα [=Υπουργό] ἐπὶ τῶν Ἑκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Παιδεύσεως»

Πράγμα πάντη ἀπροσδόκητον καὶ τῶν ἡμετέρων ἐλπίδων ξένον ἀναγκάζομαι μέ αἴκραν λύπην τῆς ψυχῆς μου νά ἀναγγείλω εἰς τὴν Κυβέρνησιν, πνεῦμα δηλαδή ἀταξίας καὶ ἀπειθείας, τό όποιον ἔξαιφνης ἀναφανέν ταράττει τάς ψυχάς τῶν μαθητῶν τοῦ Κεντρικοῦ σχολείου.

Τήν παρελθούσαν βραδυνήν της έօρτης τού 'Αγίου 'Ιωάννου, ένω μαθηταί τινες ἔχόρευον μέ μερικούς στρατιώτας. ἐνώπιον τίνος στεφανηφόρου εἰκόνος ἀνεγερθείσης εἰς τιμὴν τῆς Α[ὔτοῦ] 'Ε[ξοχότητος τοῦ Κυβερνήτου 'Ιωάννου Καποδιστρια], ἐγεννήθη ἔρις μεταξύ αὐτῶν και δύο νέων 'Αθηναίων, τοῦ μέν ὑπαλλήλου τῆς τυπογραφίας, τοῦ δέ διδασκάλου εἰς τὸ ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον τῶν Ψαριανῶν. 'Από τήν λογομαχίαν κατήντησαν εἰς χειρομαχίαν και ὁ 'Αθηναίος ἔδειρε ἔνα τῶν μαθητῶν. Εἰ τοῦ συμβάντος τούτου ἐλαβαν ἀφόρμην τινές κακόβουλοι νά διεγείρωσι τούς νέους, οἵτινες ὥρμησαν εἰς τήν οἰκίαν τῆς κυρίας Λιανοσταφίδα, ἀδερφῆς τοῦ 'Αθηναίου, εἰς τήν ὅποιαν αὐτός ἐκατοκύσσε και ἐβίασαν τάς θύρας της διά νά τὸν ζητήσουν και ὥρμησαν ἐπειτα βιαίως εἰς τόν οἰκον τῆς Δημογεροντίας τῶν Ψαριανῶν, διά νά ζητήσουν τόν ἀλληλοδι-

δακτικόν. Ήλθαν ἀκολούθως περί τήν 9ην ὥραν εἰς τὴν οἰκίαν μου, διά νά ἀναφέρουν εἰς ἐμέ τὰ παράπονά των. Ἐπροστάθησα νά τούς ἡσυχάσω· καὶ ἐκάλεσα τὸν ἀστυνόμον διά νά φυλακίσῃ τούς δύο Ἀθηναίους, ὡς πρωταιτίους τῆς ταραχῆς. Ἐφυλακίσθησαν καὶ κατά τὸν ὄργανισμόν τῆς διαδικασίας θέλουν περάσειν εἰς τὸν Εἰρηνοδίκην. Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν εἰς τὴν μίαν ὥραν μετά τὸ μεσημέριον, πέντε ἡ ἔξι μαθηταί, ὡς ἀρχηγοί τῶν ἄλλων, ἐσήμαναν τὸν κώδωνα τῆς Ἑκκλησίας, ἐσύναξαν τούς μαθητὰς καὶ ἐσυμφώνησαν ἀναμεταξύ των, νά μή παρευρεθῶσι πλέον εἰς τὰ μαθήματα, ἐάν πρῶτον δέν ἦθελε τούς διοθῆν ἵκανοποίησις, καὶ εἴπαν εἰς τοὺς διδασκάλους νά μήν ἐλθωσιν εἰς τὸ σχολεῖον, διότι ἦθελαν τὸ εὔρειν εὔκαιρον. Ἐγώ ἔτρεξα ἐν τῷ ἅμα καὶ ἐνόμισα τοῦ χρέους μου νά παρακινήσω τούς διδασκάλους νά παραδώσουν, καὶ ἂν εὕρισκαν ἀκροατάς μόνα τὰ τείχη. Ὡμίλησα τούς νέους προτρέπων αὐτούς νά δώσουν παράδειγμα μετριότητος καὶ πειθαρχίας, νά συμμορφωθῶσιν ώς καλοί πολῖται μέ τούς νόμους καὶ ν' ἀφῆσουν ἐλεύθερον τὸν δρόμον τῆς δικαιοσύνης καὶ τέλος πάντων τούς ἑπαράστησα, ὅτι μέ τὸ νά μήν ἔξακολουθοῦν τὰ μαθήματά των ἔβλαπταν αὐτοί ἔστους. [...]】

Τὴν νύκτα οἱ ἀρχηγοί ἔκαμαν νέας συνελεύσεις καὶ ἐσύναξαν πολλάς ὑπογραφὰς ἀναμεταξύ των εἰς ἐν ἔγγραφον ὅπου ὀρκίζονται εἰς τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος καὶ τῆς παιδείας νά είναι ἄτιμοι ὅλοι ὅσοι ὑπάγουν εἰς τὸ σχολεῖον, πρίν γενῇ ἡ εἰρημένη ἵκανοποίησις καὶ πρίν ἀποβληθῶσιν οἱ διδάσκαλοι τῶν μαθημάτων καὶ τῆς γαλλικῆς γλώσσης.

'Ἐν Αἰγίνη, τὴν 10 Ἰανουαρίου 1831

(Α. Κ. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση, Α', 31-32)

5

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

«Αἴγινα, 1 Φεβρουαρίου 1831: Προλαβόντως [= προηγουμένων] καὶ σήμερον ἀνεχώρησαν πολλοί μαθηταὶ ἀπέδω, καὶ ἄλλοι πολλοί ἐτοιμάζονται ν' ἀναχωρήσουν. [...] Πρίν ἀναχωρήσωσιν οἱ μαθηταὶ συνελθόντες ἔκαμαν τὴν ἀκόλουθον διαμαρτύρουσιν, μέ ἀπόφασιν νά τὴν ἐκδώσουν, σταν λυθοῦν τὰ δεσμά καὶ τῆς τυπογραφίας καὶ τῆς πατρίδος των»

Πρό μηνῶν ὀλίγων ἐκήρυξεν ἐπίσημως ἡ Ἑλληνική διοίκησις, ὅτι ἐσυστήθη Σχολείον εἰς τὴν Αἴγινα, ὅπου διδάσκεται ὡς μόνον ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία, καθ' ὅλην τῆς τὴν ἔκτασιν, ἀμμῆ καὶ ἄλλαι ξέναι γλώσσαι καὶ ἐπιστῆμαι τῆς σοφῆς Εὐρώπης. Δίδοντες τελείαν πίστιν εἰς ταύτην τὴν προκήρυξιν, ἥλθομεν εἰς τὴν Αἴγιναν μέ ὅλην μας τὴν ἔνδειαν, οἱ πλειότεροι ὄφρανοι ἀπό πατέρας πεσόντας εἰς τὸν ἔσχατον ἄγωνα κατά τῆς Τυραννίας καὶ κατά τῆς ἀπαιδευσίας, καὶ πολλοὶ ἀφίνοντες εἰς τὸ ὁσπῆτιον πατέρας γέροντας πληγωμένους εἰς τὴν αὐτήν περίστασιν. «Ἡλθαμεν ἀλλά τί ἴδαμεν; Τάφον κεκονιαμένον, Σχολείον δηλαδή ἔξωθεν μέν λαμπρόν, ἐσωθεν δέ ἄδειον ἀπό διδασκάλους ἵκανούς καὶ ἀπό μαθημάτα ἀνάλογα εἰς τὴν ἡλικίαν κ' εἰς τὰ ἀνάγκας μας, καὶ πάντη ἀσύμφωνα μέ τάς προσδοκίας μας καὶ μέ τάς ἐπισήμους ὑποσχέσεις τῆς Διοικήσεως. Πολλούς μῆνας ἐσώπησαμεν, ἐπίλιζοντες βελτίωσιν τῶν πραγμάτων ἀλλὰ βλέποντες ὅτι αὐτὴ ὅχι μόνον δέν γίνεται ἀλλὰ ὅτι ἔξεναντίας κ' εἰς τοὺς ὀλίγους διδασκάλους προγράφεται δεσποτικῶς καὶ τά εἰδη τῶν μαθημάτων καὶ ὁ τρόπος τῆς παραδόσεως των, ἐπαραστήσαμεν ἄπαξ μέ σέβας εἰς τούς ἐφόρους τοῦ σχολείου, ὅτι δέν δυνάμεθα πλέον νά μειώνωμεν εἰς αὐτό, ἀν δέν ἐκπληρωθῇ κατά γράμμα τῆς Διοικήσεως ἡ ὑπόσχεσίς. [...]»

Ταύτην τήν παράστασιν, γενομένην, ώς είπαμεν, μέ σέβας άόπλως καὶ μόνον πρός τούς ἐφόρους, ἐξηγήσασα ἡ Διοίκησις ώς στασιώδη ἀπείθειαν, ἐδιώρισεν ἄρματαν μένους στρατιώτας νά παρατρούν όλα μας τά βήματα καὶ νά μᾶς ἀκολουθοῦν παντοῦ. 'Αλλ' ἡμεῖς, συναισθανόμενοι τήν ἀθωότητά μας καὶ τό δίκαιον τοῦ ζητήματός μας, εἰς διάστημα κάντισσων ἡμερῶν τούς ἐδείξαμεν ἀφόβως καὶ τό στῆθος καὶ τό μέτωπόν μας· διότι καὶ ὁ καθαρός οὐρανὸς ἀστραπάς δέν φοβεῖται εἰς τοῦτο τό ἀναμεταξύ ἐμεταχειρίσθησαν καὶ δῶρα καὶ ύποσχέσεις ἀξιωμάτων καὶ ἄλλους χαμερπεῖς τρόπους, τούς ὅποιους εἶναι αἰσχρόν καὶ λέγειν, εἰς τό νά μᾶς διχογνωμίσουν κι' εἰς τό νά καταπείσουν κάν μερικούς ἔξ ἡμῶν νά μεταμεληθῶμεν., δηλαδή νά μή ζητῶμεν πλέον τό δίκαιον μας, ὡμολογοῦντες μάλιστα ἐγγράφως αύτοί ἐαυτούς ἐνόχους ἐγκλήματος, τό ὅποιον ποτέ μήτ' ἐφαντάσθημεν. Τέλος πάντων...

('Από τό βιβλίο τοῦ 'Αλ. Κ. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε. τ. Α', σελ. 42-43)

6

Γρηγόρη Πετρώνδα

«Capodistrias et Eynard, leur œuvre éducative pour la régénération de la Grèce»

(διδακτορική διατριβή, Γενεύη 1930)

«Ἐπαναλάβαινε (ό Καποδίστριας) συχνά στά γράμματά του πώς τό ἔθνος τότε μόνο θά πρόκοβε όταν θ' ἀποκτοῦσε μιά καλή πρωτοβάθμια ἐκπαίδευση. Δέν ἔδινε καμιά σημασία ἔαν μιά τάξη μικρή καὶ προνομιούχα θ' ἀποκτοῦσε ἀνώτερη ἐκπαίδευση. Τήν ἄλλη ὅμως τή γύρευε γιά δόλοκληρο τό ἔθνος, ὅπως ἀνταποκρινόταν στίς μεγάλες ἀνάγκες τοῦ τόπου.

«Παράλληλα μέ τήν πρωτοβάθμια αύτή ἐκπαίδευση καὶ ἐξ αιτίας τῶν ἀπελπιστικῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν, δημιούργησε ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση γιά νά μπορέσει ὁ λαός νά χειραφετηθεῖ.

»Μέ λίγες λέξεις, τό ἐκπαιδευτικό σύστημα πού μ' αύτό σκόπευε νά μορφώσει τόν ἐλληνικό λαό, στηριζόταν:

»1. Σέ καλή στοιχειώδη παιδεία.

»2. Σέ ἐπαγγελματική παιδεία.

»Είναι φανερό πώς ή τέτοια ἐκπαίδευση στεκόταν ή μόνη πού ἀνταποκρινόταν στίς ἀνάγκες ἐκείνης τής ὥρας. "Ἐπρεπε στό λαό, πού ἡταν ὀλότελα ἀναλφάβητος, νά δοθεί πρωταρχικά ἡ στοιχειώδης παιδεία κι ἔνα ἐπάγγελμα πού θά τόν βοηθοῦσε νά ἐπιβιώσει [...].

»Κι ὅμως τό ἐκπαιδευτικό αύτό σύστημα τοῦ Καποδίστρια συχνά παρεξηγήθη-κε καὶ γίνηκε στόχος σκληρῆς κριτικῆς. Τό πήραν γιά πρόσχημα νά τόν κατηγορήσουν σάν ἔχθρο τής ἀνώτερης παιδείας καὶ τής ἰδρυσης πανεπιστήμου. 'Η κατηγορία αύτή εἶναι τάχα σωστή; Δέν τό νομίζουμε. 'Υποστηρίζουμε, ἀντίθετα, πώς τό ἐκπαιδευτικό σύστημα του ἀνταποκρινόταν τότε στίς περιστάσεις. Βέβαια ἡ ἀνώτερη παιδεία εἶναι ἀπαραίτητη σ' ἔναν πού τό πνευματικό του ἐπίπεδο προσφέρεται σ' αύτό. Στίς συνθήκες ὅμως πού βρισκόταν τότε ὁ ἐλληνικός λαός δέ θά ἡταν μονάχα ἀχρηστή, παρά καὶ γελοία. Πρίν ἀπό τήν προαγωγή τής ἐπιστήμης, ἐπρεπε ν' ἀναπτυχθοῦν οἱ οἰκονομικές συνθήκες. Ποιά ή πρόσδος ἔαν ἰδρυόταν πανεπιστήμιο όταν ή μεγάλη μάζα τοῦ λαού παρέμενε ἀναλφάβητη; Τό μόνο ἀποτέλεσμα θά ἡταν νά δημιουργηθεῖ πνευματική ἀριστοκρατία, πού δέ θά είχε τήν παραμικρή ἐπαφή μέ τή μεγάλη πλειοψηφία τοῦ λαοῦ. 'Εξ ἄλλου, ἐκείνη τήν ἐποχή, ή ἰδρυση πανεπιστήμου στεκόταν ἀδύνατη, ὥχι

μονάχα γιατί τά οίκονομικά μέσα πού διέθετε ό τόπος ήταν λιγοστά, μά καί γιά τήν παντελή ἔλλειψη διδακτικού προσωπικού. Θά ήταν σά νά βάζανε τ' ἀλέτρι μπροστά ἀπό τά βόδια. 'Υπήρχαν ἄλλες πιο ἐπιτακτικές ἀνάγκες· ἔπρεπε νά συναχτεῖ τό πλῆθος τῶν ὄρφανῶν πού ὡς τότε βρίσκονταν σκορπισμένα παντού, γιά νά τούς δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νά γίνουν ίκανά νά κερδίζουν τή ζωή τους. Κι ὁ Καποδίστριας τό πέτυχε αὐτό ἀφιερώνοντας ὅλη του τή δραστηριότητα⁸⁰. Δυστυχῶς ἔπειτα ἀπό τό θάνατο του δέν ἀκολούθησαν οὕτε αὐτή τήν προσπάθειά του οὕτε τό ἐκπαιδευτικό του σύστημα, τό μόνο πού ἀνταποκρινόταν στό πνευματικό ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ. 'Η δημόσια ἐκπαίδευση, ἄλλαζοντας τήν κατεύθυνση πού χάραξε ὁ Καποδίστριας, πήρε ἀσχημό δρόμο γιά μεγάλη ζημία τοῦ ζεθνούς. Οι Γερμανοί, πού ἔπειτα ἀπό λίγο ὀργάνωσαν τήν παιδεία μας σύμφωνα μέ τό ἐκπαιδευτικό σύστημα τοῦ τόπου τους, γίνηκαν αἰτία νά προκληθεῖ μεγάλο κακό στό ἑλληνικό ζεθνος. Μέ τήν εἰσαγωγή τῆς κλασικῆς ἐκπαίδευσης σέ μια ἔξαιρετικά φτωχή χώρα, δημιούργησαν τάξη διανοούμενων πού ήξερε νά ρητορεύει ἀντί νά δρᾶ'

B. 'Η περίοδος τῆς 'Αντιβασιλείας

Τό ἐκπαιδευτικό σύστημα πού σημάδεψε τήν πνευματική ζωή τῆς χώρας σχεδόν ὡς τίς μέρες μας ὀργανώθηκε ἀπό τήν 'Αντιβασιλεία· περίπου μεταφυτεύτηκε ἀπό τή Γερμανία, ὅπου είχε ἀναπτυχθεῖ, γιά νά ύπηρετήσει τίς ἀνάγκες ἡ τούς σκοπούς μιᾶς ὀρισμένης κοινωνίας, στό νεοσύστατο ἑλληνικό κράτος, πού είχε ἀλλή ιστορία, ἄλλες ἀνάγκες καί χρειαζόταν νά ἔχει πρετήσει ἄλλους στόχους.

Τό ἐκπαιδευτικό σύστημα¹, πού διαμορφώθηκε τότε, είχε τήν ἀκόλουθη δομή:

- a) Ἐπτατάξιο δημοτικό ἡ τοῦ λαοῦ σχολεῖο,
- β) Τριτάξιο Ἐλληνικό² σχολεῖο, τό ὅποιο χρονικά ταυτιζόταν μέ τίς τρεῖς ἀνώτερες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ, ἐφόσον εισάγονταν σ' αὐτό μέ ἔξετάσεις οἱ ἐνδιαφερόμενοι, ἀφοῦ πρῶτα τέλειωναν καί τήν τέταρτη τάξη τοῦ δημοτικοῦ.
- γ) Τετρατάξιο Γυμνάσιο καί
- δ) Πανεπιστήμιο³.

'Η ἐφαρμογή ὅμως τῶν ἐκπαιδευτικῶν διαταγμάτων συναντοῦσε δυσχέρειες καί ἀναστολές. Οι κυριότερες ήταν:

- α') Ἐλλιπής κρατική συμπαράσταση. Τά δημοτικά σχολεῖα ἔπρεπε σύμφωνα μέ τόν ιδρυτικό νόμο τοῦ 1834⁴ νά συντηροῦνται ἀπό τούς δήμους, οἱ ὅποιοι ὅμως δέν είχαν ἀνάλογες οίκονομικές δυνατότητες.
- β) Ἐλλειψη καταρτισμένου καί ἐμπειρου διδακτικοῦ προσωπικοῦ καί παράλληλη ἀπρονοησία γιά τή δημιουργία ίκανῶν ἐκπαιδευτικῶν⁵

γ) Ή μονοδιάστατη δομή του προγράμματος τών μαθημάτων, όπου πλεόναζε ή αρχαιομάθεια (άρχαια ελληνικά από τό δημοτικό, 12 ώρες στό 'Ελληνικό και 8 στό Γυμνάσιο⁶) σέ βαθμό τέτοιο, ώστε νά προκαλέσει τήν παρέμβαση του 'Υπουργείου γιά άνάσχεση τού αρχαιολατρικού ζήλου': ένω παράλληλα άγνοηθηκε σχεδόν ή νέα ελληνική (ή μητρική) γλώσσα⁷ και παραμελήθηκε ή έπαγγελματική έκπαίδευση, γιά τήν όποια διατέθηκαν άρχικά μόνο οι Κυριακές και άλλες γιορτές⁸.

Παράλληλα λειτούργησε και ίδιωτηκή πρωτοβουλία⁹ σέ διάφορους τομεῖς έκπαιδευτικής δραστηριότητας, ένω συνεχίζόταν ή πνευματική προσπάθεια τού άλλυτρου και παροικιακού 'Ελληνισμοῦ¹⁰.

Τέλος, ύστερα άπό μακροχρόνια άναμονή, άρχισε νά πραγματοποιείται τό αίτημα γιά πανεπιστημιακή παιδεία μέ τήν ίδρυση τού πρώτου έλληνικού πανεπιστημίου σέ έλευθερο έλληνικό έδαφος¹¹.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1

Τά βασικά ίδρυτικά διατάγματα είναι:

α) τής 6 Φεβρουαρίου 1834 (γιά τό δημοτικό σχολείο)

β) τής 31 Δεκεμβρίου 1836 (γιά τή μέση έκπαίδευση)

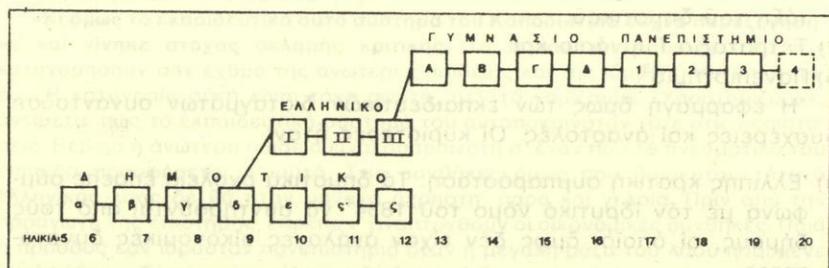
γ) τής 14 Απριλίου 1837 (γιά τό Πανεπιστήμιο).

2

Ελληνικό και Γυμνάσιο ώς τμήματα μέσης έκπαίδευσης άντιστοιχούν πρός τά γερμανικά: Lateinische Schule και Gymnasium: τό 'Ελληνικό είχε πολύωρη διδασκαλία άρχιων έλληνικών, όπως τό Lateinische Schule στή Γερμανία είχε βασικό τότε μάθημα τά λατινικά.

3

Η ΓΕΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΟΠΩΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΘΗΚΕ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΟΥ 1833-1837

Διάγραμμα σχεδιασμένο από τόν 'Α.Κ. Δημαρά (Ιστορία τού 'Ελληνικού "Έθνους", τ. II', σελ. 491)

(α) Διάταγμα για τήν όργανωση τῶν δημοτικῶν σχολείων:

[...] "Αρθρ. 1. Εἰς ἔκαστον δημοτικόν, ἢ τοῦ λαοῦ σχολεῖον θέλουν διδάσκειν θεῖαι τά ἔξῆς:

Κατήχησις. Στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς, Ἀνάγνωσις, Γραφή, Ἀριθμητική, ἡ γνῶσις τῶν κατά τούς νόμους παραδεδεγμένων σταθμῶν καὶ μέτρων, ἡ Γραμμικὴ Ἰχνογραφία καὶ ἡ Φωνητικὴ Μουσική, εἰς δυνατόν δέ, καὶ στοιχεῖα τῆς Γεωγραφίας, τῆς Ἑλληνικῆς Ἰστορίας, καὶ ἐκ φυσικῶν ἐπιστημῶν τά ἀναγκαιότερα.

"Αρθρ. 2. Ἐκτός τούτου, θέλουν γίνεσθαι ὑπὸ τήν ἐποπτείαν τοῦ διδασκάλου δίς τῆς ἐβδομάδος σωματικά γυμνασίαι (σωμασκίαι), καὶ θέλει διδάσκεσθαι πρακτικῶν ἡ ἀγρονομία, ἡ Κηπουρική καὶ κυρίως ἡ Δευτεροκομία, ἡ Βομβικοτροφία καὶ ἡ Μελισσοτροφία.

Εἰς Κορασίων Σχολεῖα θέλει γίνεσθαι γύμνασις εἰς γυναικεῖα ἐργόχειρα.

"Αρθρ. 3. Περὶ διδαχῆς τῆς Κατηχήσεως εἰς τούς παιδας θέλει ἀποφασίζει πάντοτε ὁ πατήρ, ἢ ἡ μήτηρ εἰς ἔλλειψιν τοῦ πατρός, ἢ ὁ ἐπίτροπος εἰς ἔλλειψιν ἀμφοτέρων.

"Αρθρ. 4. Εἰς ἔκαστον δῆμον θέλει συσταθῆ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνά ἐν σχολεῖον δημοτικόν, διατηρούμενον κατά τά δριζόμενα εἰς τόν περί δήμων νόμον.

"Αρθρ. 5. Πρός τό παρόν θέλουν ἐνώνεσθαι πολλοί γειτνιάζοντες δῆμοι πρός ἀνέγερσιν καὶ διατήρησιν ἐνός δημοτικοῦ σχολείου [...]

"Αρθρ. 6. "Ολοι οἱ εἰς δῆμον, ἔχοντα σχολεῖον δημοτικόν, ἀνήκοντες παῖδες ἀπό τοῦ 5 συμπεπληρωμένου μέχρι τοῦ 12 συμπεπληρωμένου ἔτους τῆς ἡλικίας τῶν, χρεωστοῦν νά φοιτώσιν εἰς τό σχολεῖον.

Εἰς γονεῖς μή ὑποχρεοῦντας τά τοιαύτης ἡλικίας τέκνα τῶν νά φοιτώσιν εἰς τό σχολεῖον, ἐπιβάλλεται δι' ἔκάστην ὥραν ἀπουσίας τοῦ παιδός ἀπό τό σχολεῖον πρόστιμον δχι ὀλιγώτερον τῶν δέκα λεπτῶν, μή ὑπερβαίνον δέ τάς πεντήκοντα δραχμάς...

"Αρθρ. 19. "Ἐκαστος διδάσκαλος εἶναι ὑπεύθυνος περί τῆς κοσμιότητος καὶ εύταξίας τῆς σχολῆς του καὶ χρεωστεῖ νά ἐπαγρυπνῇ εἰς τήν ἐπιμέλειαν καὶ χρηστοήθειαν τῶν μαθητῶν του.

'Ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἔχει ἐντός τῆς σχολῆς ἀπεριόριστον τήν ἐπ' αὐτῶν ἐπιτήρησιν, καὶ δικαίωμα νά ἀνταμείβῃ καὶ νά τιμωρῇ ἀναλόγως.

"Αρθρ. 20. "Ἐκτός τούτου χρεωστεῖ ὁ διδάσκαλος νά ἐπαγρυπνῇ εἰς τήν διαγωγήν τῶν μαθητῶν του καὶ ἐντός καὶ ἐκτός τῆς σχολῆς, καὶ ἀνίσως ἡ διαγωγή τινός εἶναι κακή νά ἀναφέρῃ περὶ τούτου εἰς τούς γονεῖς καὶ ἐπιτρόπους καὶ νά ἐπικαλῇται τήν σύμπραξιν αὐτῶν, πρός ἀποτροπήν τοῦ μαθητοῦ ἀπό ἀνοικείους διασκεδάσεις.

'Ἐπι μαθητῶν μή ἐντοπίων ἀνίσως οἱ γονεῖς ἢ οἱ ἐπίτροποι αὐτῶν δέν ἐπεφόρτισάν τινα ιδίως μέ τήν ἐπ' αὐτῶν ἐπιστασίαν, θέλει ἐπαγρυπνεῖ αὐτηρῶς ὁ διδάσκαλος ἐμποδίζων νά κατοικοῦν ἢ νά τρώγουν εἰς οἰκίας, τάς ὅποιας αὐτός δέν ἐγκρίνει.

"Αρθρ. 23. Οἱ μισθοί τῶν δημοδιδασκάλων θέλουν προσδιορισθῆ, καθ' ὅσον τά εἰσοδήματα τῶν δήμων ἐπιτρέπουσι τούτο, ἀξίως τῶν γνώσεων καὶ τῆς ἐμβριθεί-ας τοῦ ἐπιτηδεύματος αὐτῶν [...]

"Αρθρ. 24. "Ἐκτός τοῦ σταθεροῦ μηνιαίου θέλει παραχωρεῖσθαι εἰς ἔκαστον δημοδιδάσκαλον ἀνέξοδος κατοικία, καὶ δύο στρέμματα τούλαχιστον κήπου ἢ καλλιεργήσιμου γῆς πρός ἐπικαρπίαν του· δι' ἔκαστον δέ παιδα θέλουν τῷ δίδεσθαι μηνιαίως ἀπό τό δημοτικόν ταμείον 10-50 λεπτά.

Οι γονεῖς τῶν παιδῶν θέλουν ἀποδίδει εἰς τό δημοτικόν ταμεῖον τά δίδακτρα ταῦτα [...]

"Αρθρ. 25. Ό κηπος, ή ή καλλιεργήσιμος γῆ, θέλει χρησιμεύσει ἐνταύτῳ καὶ πρός τὸν εἰς τὸ 2 ἄρθρον προσδιοριζόμενον σκοπὸν.

"Αρθρ. 26. Τό ποσόν τῆς μηνιαίας συνεισφορᾶς τῶν γονέων θέλει προσδιορίζεσθαι κατ' ἔτος ἀπό τό δημοτικόν συμβούλιον, κατά τάς τοπικάς περιστάσεις ἀπό 10-50 λεπτά.

Μόνον ὅλως διόλου ἐνδεεῖς οἰκογένειαι θέλουν εἰσθαι ἐλεύθεραι τῆς συνεισφορᾶς ταύτης¹. [...]

"Αρθρ. 31. Ἡ Κυβέρνησις θέλει φροντίσειν τὸν ἀνταμείβωνται αἱ πισταὶ καὶ πολυχρόνιοι ἐκδουλεύσεις τῶν διδασκάλων, καὶ θέλει λάβει τά ἀναγκαῖα μέτρα, ὥστε νά ἔξοικον μῶνται οἱ γέροντες ή οἱ ἀσθενεῖς διδάσκαλοι, καὶ νά μή ταλαιπωρῶνται ἀπό τὴν ἐνδειαν αἱ χῆραι καὶ τά ὄρφανα τῶν διδασκάλων.

"Αρθρ. 32. Πρό πάντων θέλουν διοργανισθῆ ταμεία ἀποθεματικά ὑπέρ τῶν διδασκάλων. [...]

"Αρθρ. 59. Ἡ Κυβέρνησις ἐπιφυλάττει εἰς ἑαυτήν τὸ δικαίωμα τῆς ἀπό τοῦ γενικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου συστάσεως καὶ διατηρήσεως καὶ ἄλλων σχολείων δημοτικῶν εἰς ὅσους δῆμους κρίνει ἀναγκαῖον, ή εἰς τοιούτους, ὅσοι διά πτωχείαν δέν δύνανται νά συστήσωσι καὶ διατηρήσωσιν ἰδιαίτερον δημοτικὸν σχολεῖον.

[...] Ἡ Κυβέρνησις δύναται νά δίδῃ ἀπό τό ρηθέν ταμεῖον καὶ βοηθείας εἰς ὅποιον δήποτε δῆμον.

"Αρθρ. 60. Καί ιδιώται ἔχουν δικαίωμα νά συνιστῶσιν, εἴτε μόνοι εἴτε καὶ μετ' ἄλλων, δι' ιδίων ἔξόδων σχολείον, ή παιδοτροφείον, ή ἄλλο τι διδακτήριον. Πρός τοῦτο δημαρχός θέλουν ζητεῖ τὴν ἀδειαν τῆς ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας.

Ἡ ἀδεια αὕτη θέλει δίδεσθαι πάντοτε, ὄσάκις, κατά τὴν γνωμοδότησιν τοῦ Νομάρχου, δέν ὑπάρχει τι τό κωλύον ως πρός τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἡθικότητα τοῦ συνιστώντος ή τῶν συνιστώντων τό κατάστημα, καὶ ὄσάκις δι' ἀποδεικτικῶν καταφαίνεται διτὶ ὑπάρχουν τά πρός σύστασιν καὶ διατηρησιν αὐτοῦ μέσα.

"Αρθρ. 63. Τά ίδιαίτερα σχολεία ἡ παιδοτροφεία, καὶ οἱ ίδιαίτεροι διδασκαλοι ὑπόκεινται εἰς τὴν αὐτήν ὑπερτάνη ἐποπτείαν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν διαφόρων ἐπιθεωρητικῶν ἐπιτροπῶν τῶν σχολείων, ως καὶ τά λοιπά δημοτικά σχολεῖα, [...] καὶ χρεωστοῦν νά ὑπόκεινται εἰς τάς γενικάς περὶ σχολείων διατάξεις καὶ δόηγιας.

"Αρθρ. 65. Διά νά κατορθωθῇ ἡ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνέγερσι δημοτικῶν σχολείων εἰς ἔκαστον δῆμον, θέλει συσταθῆ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Κυβερνήσεως ἐν διδασκαλεῖον ἡ διδασκαλοδιδακτήριον (Schullehrerseminarium).

Τό διδασκαλεῖον τοῦτο σύγκειται ἀπό ἔνα Διευθυντήν καὶ δύο Καθηγητάς (professeurs) τούλαχιστον, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἔξ ἀπαντος πρέπει νά είναι ιερωμένος.

Οι διδάσκαλοι διορίζονται κατά πρότασιν τῆς ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας παρά τοῦ Βασιλέως, καὶ παρά τοῦ Βασιλέως μόνον δύνανται νά λάβουν τὴν ἀφέσιν τῶν.

"Αρθρ. 67. Πλησίον τοῦ Διδασκαλείου θέλει συσταθῆ καὶ σχολείον Πρότυπον, εἰς τό ὅποιον οἱ ἐν τῷ Διδασκαλείῳ θέλουν γυμνάζεσθαι πρακτικῶς τό σχολαρχεῖν.

Τό δημοτικόν τῆς πρωτευούσης σχολείον δύναται νά χρησιμεύσῃ ως πρότυπον. [...]

"Αρθρ. 68. "Αν είναι δυνατόν νά συντεθή τό Διδασκαλείον μέ έν σχολείον κορασίων, τότε τό σχολείον τούτο θέλει χρησιμεύει έπισης ώς πρότυπον, πρός γύμνασιν τών διδασκαλισῶν..."

'Εν Ναυπλίᾳ, τήν 6/18 Φεβρουαρίου 1834

(Α. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση... Α', 45-49)

(β) Βλέπε καί **Χρ. Λέφα**, 'Ιστορία τῆς Εκπαιδεύσεως, ΟΕΣΒ 1942, σελ. 21, 26-27.

ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Κατά τό άρθρ. 4 τοῦ νόμου τοῦ 1834 «εἰς ἔκαστον δῆμον θέλει συσταθῆ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἄνα ἐν σχολείον δημοτικόν, διατηρούμενον κατά τά ὄριζόμενα εἰς τόν περί δῆμων νόμον».

Διά τοῦ νόμου τούτου ἡ ἴδρυσις καί συντήρησις τών δημοτικῶν σχολείων ἀνετίθετο εἰς τούς δῆμους. 'Αλλ' ἀφ' ἐνός μέν ἔνεκα τῆς οἰκονομικῆς ἀνεπαρκείας τών δῆμων, ἀφ' ἐτέρου δέ λόγῳ τῆς ἐλλείψεως διδασκάλων, ἐλάχιστα σχολεῖα κατωρθώθη νά ἴδρυθούν. Τόν χειμῶνα τοῦ 1834, ὅτε μετεφέρθη εἰς Ἀθήνας ἡ πρωτεύουσα τοῦ Κράτους, οὐδέν σχολείον εύρεθη ἐν αὐτῇ λειτουργοῦν, εἰς δέ τήν λοιπήν 'Ελλάδα μόλις 20-30 ύπηρχον. Τήν 21 Ιουλίου 1834 ὁ "Ἀρμανσπεργ ἀπάγθηνε πρός τόν τότε 'Υπουργόν τῆς Παιδείας Κ. Σχινᾶν αύστηροτάτον διάταγμα, διότι δέν ἐφρόντισε μέχρι τοῦ χρόνου ἑκείνου περί τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, διέταπτε δέ αὐτόν νά πράξῃ τούτο ἀνυπερθέτως. Παρά ταῦτα δῆμως καί παρ' ὅτι ὁ Σχινᾶς ἀπελύθη ἀμέσως κατόπιν, διότι δέν ἐφρόντιζεν ὑπέρ τῆς ἐκπαιδεύσεως, μέχρι τοῦ 1837 οὐδόλως ἐβελτιώθη αὕτη. Τήν 20 Ιανουαρίου 1837 ὁ τότε 'Υπουργός τῆς Παιδείας Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης ἔγραφεν, ὅτι οὐδέν ἐδαπανήθη εἰς ἴδρυσιν σχολείων ἐκ τῶν πολλῶν χρημάτων, ἀτίνα ἐδαπανήθησαν εἰς ἄλλους σκοπούς. 'Εν τούτοις ἡ **Κυβέρνησις**, κατ' ἐπιφάνειαν τούλαχιστον, ἐδείκνυεν ἐνδιαφέρον ὑπέρ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Δι' ἐπανειλημένων ἐγκυκλίων τό 'Υπουργείον τῆς Παιδείας συνίστα εἰς τούς δῆμους τήν ἴδρυσιν σχολείων.

'Αλλ' αἱ συστάσεις ἔμενον συστάσεις. Σχολεῖα δέν ιδρύοντο, διότι οἱ δῆμοι δέν διέθετον χρήματα, τό δέ Κράτος παρά τήν ύποχρέωσιν, ἦν είχεν ἀναλάβει διά τοῦ ἄρθρ. 59 τοῦ νόμου τοῦ 1834 οὐδέν ἐδαπάνα ὑπέρ τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Η κατάστασις αὕτη δηήρκεσε μέχρι τοῦ 1844, ὅτε τό Κράτος ἡναγκάσθη νά θέση εἰς τό διάταγμα (ἄρθρ. 11) διάταξιν, καθ' ἧν «εἰς τήν δημοτικήν ἐκπαίδευσιν συντρέχει καί τό Κράτος κατά τό μέτρον τῆς ἀνάγκης τῶν δῆμων». 'Επί τή βάσει τῆς διατάξεως ταύτης τό Κράτος ἔχοργής εἰς κατ' ἔτος εἰς τούς ἀπόρους ἐκ τῶν δῆμων συνδρομήν τινα, τοιουτοτρόπως δέ ἥρχισαν νά ιδρύωνται βαθμηδόν περισσότερα σχολεῖα. 'Αλλά καί κατόπιν οἱ δῆμοι ἐξηκολούθουν νά μή είναι πρόθυμοι εἰς τήν σύστασιν σχολείων· (ἐφόσον δέν ἐπέτρεπαν τά οἰκονομικά τους).

Η κατάστασις αὕτη, ἡ ὁποία συνετέλεσεν ούχι ὀλίγον εἰς τήν χαλάρωσιν τῆς δημοτικῆς μας ἐκπαιδεύσεως, ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1920, ὅτε πλέον ύπό τήν πίεσιν τῶν πραγμάτων ἡναγκάσθη τό Κράτος διά τοῦ νόμου 2125 ν' ἀναλάβῃ αὐτό ἐξ ὀλοκλήρου τάς δαπάνας τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καθ' ὅλον τό Κράτος «καταργούμενης πάσης διά τάς δαπάνας ταύτας υποχρεώσεως τῶν δῆμων καί κοινοτήτων». Εἰς ἀντάλλαγμα καί πρός κάλυψιν τῶν δαπανῶν τούτων περιήλθον εἰς τό δημόσιον ταμείον οι μέχρι τότε ύπό τῶν δῆμων εἰσπραττόμενοι φόροι ἐπί τῶν ὥνινων καί τῶν ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων.

Ο νόμος 2125 ἀποτελεῖ σημαντικόν σταθμόν εἰς τήν πρόδοιον τῆς παρ' ἡμίν

στοιχειώδους έκπαιδεύσεως, διότι έξησφάλισε τό οικονομικόν μέρος αυτής καὶ ἀπέδωκεν εἰς τό προσωπικόν τῶν δημοτικῶν σχολείων τὴν ψυχικήν ἡρεμίαν, ἥτις μέχρι τότε διεσπάτο λόγω τῶν οικονομικῶν συνθηκῶν, ύφ' ἃς διετέλει.

5

(α) Διάταγμα γιά τή δυνατότητα διορισμοῦ 15/χρονων κοριτσιών σε θέση δασκάλας

Διάταγμα «περί τῆς ἀπαιτουμένης ἡλικίας εἰς τό θῆλυ γένος διά τό διδασκαλικόν ἐπάγγελμα» τῆς 10/22 Ιουλίου 1835

'Η πρότασις τῆς Γραμματείας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν [...] τοῦ νά διορισθῇ ὁ ἐλάχιστος ὅρος τῆς ἀπαιτουμένης ἡλικίας διά τό ἐπάγγελμα τῶν διδασκαλισσῶν εἰς 15 ἔτη, ἐγκρίνεται διά τοῦ παρόντος.

(β) 'Απόσπασμα 'Εγκύκλιας γραφῆς πρός τούς γυμνασιάρχες τῆς χώρας (τῆς 16 Δεκεμβρίου 1848).

«Μετά μεγίστης δυσαρεσκείας πληροφορούμεθα ὅτι τινές τῶν διδασκάλων παραβάνοντες τά καθήκοντά των καὶ παρεκτρεπόμενοι τοῦ προορισμοῦ των μεταχειρίζονται κατά τῶν μαθητῶν τὴν ράβδον καὶ τάς μαστιγώσεις ἀντί τοῦ παραινετικοῦ λόγου καὶ τῶν ὡρισμένων παρά τοῦ περί γυμνασίων καὶ Ἐλληνικῶν σχολείων νόμου σωφρονιστικῶν μέσων.

'Ο τρόπος οὗτος ὄλως βάρβαρος καὶ κατάλληλος μᾶλλον εἰς ἀπομάρανσιν παρά εἰς ἔξημέρωσιν τῆς καρδίας καὶ ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας τῆς νεολαίας, ἐνῷ ἔξ οὐδέποτε τοῦ διδασκαλού τοῦ διδάσκαλοντος, ἀφ' ἑτέρου ἀφίνει εἰς τήν εὔπλαστον καὶ ύγραν νεότητα τοῦ διδασκαλού τοῦ διδάσκαλοντος βαθείας ἐντυπώσεις, ἔξ ὧν γεννᾶται εἰς αὐτούς ἀκουσία τις καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀυτόματος ἀπομίμησις τῆς τραχύτητος τοῦ διδασκάλου. Δέν ἀναιροῦμεν διτί μεταξύ τῶν σπουδαζόντων ἐνδέχεται νά εύρεθωσι καὶ τινες φύσεως πονηρᾶς καὶ ἀτιθάσους, τούς όποιους ἡ παραίνεσις καὶ προτροπή δέν ισχύουν νά ἐπανορθώσωσι καὶ είναι ἀνάγκη τῆς χρήσεως σωφρονιστικῶν μέτρων, ἀλλά καὶ ταῦτα δέν δύνανται νά είναι αὐστηρότερα ἀφ' ὅσον ὁ Νόμος παραχωρεῖ καὶ εἰς αὐτήν τήν πατρικήν ἔξουσιαν, τήν όποιαν τρόπον τινά ἀναδέχονται οἱ διδάσκαλοι ώς τῶν πατέρων ἐντολοδόχοι, διότι ὁ Νόμος παιδεύει καὶ τούς γονεῖς τούς καταχρωμένους τήν ἔξουσίαν τῶν ταύτην. "Οθεν ἔξ ἀναλογίας καὶ ὁ περί Ἐλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων κανονισμός σαφῶς καθώρισε διά τῶν ἄρθρων 53,44 καὶ 55 ποινάς αὐστηράς μέν ἐπι πλέον ἥ ἐλαττον καταλλήλους δέ εἰς λογικά καὶ ἐλεύθερα ὄντα. Τῶν ἄρθρων τούτων λοιπόν τήν ἀκριβῆ ἐφαρμογήν συνιστῶντες εἰς ὑμᾶς ὡς μόνον κατάλληλον εἰς τήν διατήρησην τῆς ἀπαιτουμένης πειθαρχίας σᾶς παραγγέλλομεν νά ἐπιστήσητε ἀκριβῶς τήν προσοχήν σας πρός τοῦτο καὶ ὡς ὁφείλοντες νά ἐπαγρυπνοῦμεν περὶ τῆς τηρήσεως τῶν κατά νόμους διαταττομένων, νομίζομεν δέον νά προειδοποιήσωμεν διτί εἴναι τις τῶν διδασκάλων παρεκτραπῆ τοῦ λοιποῦ τῶν ἐν τή παρούσῃ διαταττομένων καὶ ἀντί τοῦ παραινετικοῦ λόγου καὶ τῶν εἰς τά μνησθέντα ἄρθρα τοῦ νόμου ἀναφερομένων σωφρονιστικῶν μέσων ἥθελε μεταχειρίσθη τήν ράβδον, τόν τοιούτον θεωροῦντες ἀνίκαντον τοῦ διευθύνειν διά τοῦ λόγου τήν λογικήν τῆς νεολαίας ἀνάπτυξιν θέλομεν τόν ἀπομακρύνει ἀπό τήν διδασκαλικήν του θέσιν καὶ προκαλεῖ τήν παντελή παύσιν αὐτοῦ».

'Απ' αὐτή τήν ἐγκύκλιο φαίνεται πώς καὶ στά σχολεία τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ὅταν δέν ἔχαρκούσε ὁ λόγος καὶ ἡ συμβουλή, ἐπεφτε βαρύ τό ραβδί τοῦ δασκάλου στά νώτα τῶν μαθητῶν καὶ τούς ἐδίδασκε πώς πρέπει νά είναι

φρόνιμοι. Τά ἄρθρα 53, 54 και 55 τοῦ Διατάγματος τοῦ 1836 πού ἀναφέρονται στήν ἐγκύλιο, δέ γράφουνε τό ξυλοκόπημα γιά ποινή τῶν μαθητῶν ἄλλα μόνον τήν κράτηση στό σχολεῖο «εἰς ὡρισμένον τινά καιρόν ἢ καὶ ὀλοκλήρους ἡμέρας» τήν προσωρινή ἀποβολή καί τόν ἀποκλεισμό ἀπό ὅλα τά σχολεῖα γιά πολὺ....

(ἀπό τό βιβλίο: Σ.Γ. Τζουμελέα, Π.Α. Παναγόπουλου,
‘Η ἑκπαίδευση στά τελευταῖα 100 χρόνια, Ἀθῆναι 1933, σελ. 100-101).

6

(α) Βλέπε παραπάνω σημείωση 4α.

(β) **Τζουμελέα - Παναγόπουλος**, σελ. 7-8

Στό πρώτο ἄρθρο τοῦ Νόμου ἀναφέρονται τά μαθήματα πού πρέπει νά διδάσκονται στό δημοτικό σχολεῖο ἢ στό σχολεῖο τοῦ λαοῦ, ὅπως λεγότανε τότε. Αύτά είτανε «Κατήχηση, **Στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς**, ‘Ἀνάγνωση, Γραφή, Ἀριθμητική, ἡ γνώση τῶν κατά τούς νόμους παραδεδεγμένων μέτρων καί σταθμῶν, Γραμματική, Ἰχνογραφία καί φωνητική Μουσική, εἰ δυνατόν δέ καί στοιχεῖα τῆς Γεωγραφίας, τῆς Ἑλληνικῆς ἴστορίας καί τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν τά ἀναγκαιότερα. Ἐκτός τούτου θέλουσι γίνεσθαι ὑπό τήν ἐποπτείαν τοῦ διδασκάλου δίς τῆς ἔβδομάδος σωματικά γυμνασίαι καί θέλει διδάσκεσθαι πρακτικῶς ἡ ἀγρονομία, ἡ κηπουρική, ἡ δενδροκομία, ἡ βομβυκοτροφία καί ἡ μελισσοτροφία».

Στό πρώτο καί δεύτερο λοιπόν ἄρθρο ὁρίζονται τά μαθήματα, πού θά διδάσκωνται στά δημοτικά σχολεῖα. Παρατηροῦμε πώς ἀμέσως μετά τήν Κατήχηση ὥριζεται ἡ διδασκαλία στοιχείων τῆς **ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσας** στό δημοτικό σχολεῖο, ἀφινόταν δέ μέ τή φράση «εἰ δυνατόν» στή διάθεση τοῦ διασκάλου ἡ διδασκαλία τῆς ἴστορίας, τῆς Γεωγραφίας καί τῶν Φυσιογνωστικῶν.

Βλέπομεν λοιπόν πώς στό πρώτο ἄρθρο τοῦ πρώτου Διατάγματος γιά τή δημοτική ἑκπαίδευση ἔγινε τό λάθος νά μπή στό δημοτικό σχολεῖο ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσας. Περιωριζόταν δέ μόνο στήν ἀπομνημόνευση ἔντρων γραμματικῶν τύπων, στήν πολυθρύλλητη τεχνολογία, πού δεκάδες χρόνια ἐλυμαίνετο τό λαϊκό μας σχολεῖο κι ἔγινε αἰτία νά καθυστερήσῃ πάρα πολύ ἡ δημοτική μας ἑκπαίδευση, ὅπως ξαίρουμε ὅλοι.

(γ) **Λέφα, σελ. 72:**

Τόση ἡτο ἡ ἐπιμονή τῶν διδασκάλων εἰς τήν διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης καθ' ὅλους τούς τύπους της, ὥστε τό ‘Ὑπουργείον τῆς Παιδείας, παρά τήν κρατούσαν κατά τήν ἐποχήν ἐκείνην προσήλωσιν πρός τήν ἀρχαιότητα, ἡναγκάσθη νά ἀπλουστεύσῃ αὐτήν. «Σκοπόν ἔχοντες, ἐλεγε διά τῆς ύπ' ἀριθ. 11557 τῆς 24 Νοβεμβρίου 1854 ἐγκυκλίου του, νά λάβωμεν ὑπό σπουδαίαν σκέψιν καί τό περί διδακτικῶν βιβλίων, ὅσα ἀπαιτοῦνται πρός διδασκαλίαν τής εἰς τά δημοτικά σχολεῖα φοιτώσης νεολαίας, τό στοιχειοδέστερον τῶν ὅποιών είναι ἡ γραμματική τῆς γλώσσης, προλαμβάνομεν νά παραγγείλωμεν ὑμῖν, ὥστε ἐκ τῶν ἐν χρήσει ἡδη γραμματικῶν, ἀδιάφορον ἄχρι τινός ὅποιαν τούτων, νά περικλείστητε πρός τό παρόν διά γραμμῶν, ἐάν δέ ἐγκρίνητε μᾶλλον νά διαγράψητε ὀλότελα, α) ὅλα τά δυϊκά τῶν τε ὄνομάτων καί ρημάτων· β) ὅλους τούς ἀσυναιρέτους ἀμφοτέρων τύπους, περιοριζόμενοι εἰς μόνους τούς συνηρημένους, καί γ) ὅλους τούς Ἀττικούς τῶν ὄνομάτων σχηματισμούς καί μάλιστα τούς τῆς β' τῶν ἰσοσυλλάβων κλίσεως, προοδοποιοῦντες τοιουτοτρόπως τήν ἐφαρμογήν τῆς διά τά ἀλληλοδιδακτικά σχολεῖα κριθησομένης καταλλη-

λοτέρας μεταξύ τῶν ὑπαρχουσῶν ἡ καὶ συνταχθησομένων γραμματικῶν, καὶ ἀπαλάττοντες τούς παιδας ἐκείνους μάλιστα, δοσοὶ δέν εἶχουσι σκοπόν νά διατρέχωσι τακτικῶς τήν σειράν τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων, τῆς ἀκαίρου ματαιοπονίας πρός ἐκμάθησιν τύπων καὶ κανόνων, ὃν οὐδέποτε ίσως θέλουσι κάμει χρῆσιν».

**(δ) Τζουμελέα - Παναγόπουλου
ένα χαρακτηριστικό δείγμα ἐλληνοπρέπειας:**

Οἱ ἔξετάσεις στὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ μου γίνονταν πανηγυρικά. "Οποιο παιδί ἥξαιρε νά κλίνει τό δνομα ἀλώπηξ χωρίς λάθος, τό θεωρούσανε σοφό." Ήξαιραν δέ τοῦτο καὶ οἱ γυναίκες τοῦ χωριοῦ καὶ συνέχαιραν τή μητέρα τοῦ παιδιοῦ, πού ἔκαμε αὐτό τό κατόρθωμα. Εἴταν δέ συνθισμένο πρᾶγμα ν' ἀκούει κανείς ἐπειτα ἀπό τίς ἔξετάσεις «νά σοῦ ζήσει ὁ γιόκας σου, κυρά Γιώργαινα, μπράβο του, εἶτε δόλο τό ἀλώπηξ στίς ἔξετάσεις χωρίς λάθος».

7

Τζουμελέα — Παναγόπουλου 81

'Από τίς ὥρες τής ἐβδομάδας περισσότερες ἀπό τίς μισές τίς ξοδεύανε οἱ δασκάλοι γιά τή διδασκαλία τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν καὶ τίς ἄλλες μισές γιά τή διδασκαλία δλων τῶν ὅλων μαθημάτων. Μόνον στὴν πρώτη τοῦ γυμνασίου δύο ὥρες τήν ἐβδομάδα γινόνταν διδασκαλία «διά γύμνασιν εἰς τό γράφειν Ἑλληνιστί». Σέ καμιά δέ ἄλλη τάξη δέ διδασκότανε ή νέα Ἑλληνική. Φαίνεται πώς ἡ διδασκαλία τῆς νέας Ἑλληνικῆς είχε τέλεια παραμεληθεῖ στά Ἑλληνικά σχολεῖα καὶ τά γυμνάσια, τοῦτο δέ ἀνάγκασε τό 'Υπουργεῖο τῆς Παιδείας νά στείλη στίς 14 Αύγουστου 1857 στούς διευθυντάς τῶν σχολείων τής Μέσης ἐκπαιδεύσεως εἰδική ἐγκύκλιο γιά τή διδασκαλία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσας.

8

(α) Σχολεῖο Ἀρχιτεκτονικῆς

Διάταγμα «περὶ ἐκπαιδεύσεως εἰς τήν ἀρχιτεκτονικήν». 'Από τό σχολεῖο αύτό «ὕστερα ἀπό προσδευτικήν ἐξέλιξιν ἑκατό χρόνων, προέκυψε τό σημερινόν "Ιδρυμα τῶν ἀνωτάτων τεχνικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν σπουδῶν»

Θεωροῦντες τήν ἐπίρροιαν, τήν όποιαν ἡ ἀρχιτεκτονική ἔχει εἰς τόν πολιτικόν βίον ἐν γένει.

'Εκτιμῶντες τάς ιστορικάς ἀναμνήσεις, αἱ όποιαι εἰναι εἰδικῶς ὡς πρός τοῦτο συνδεδέμενα μέ τήν Ἑλλάδα,

Κανονίσαντες ἡδη πλέον τήν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων οἰκοδομῶν διά διατάγματος.

Προσδιορίζομεν ἐπὶ τῆ προτάσει τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματειάς καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως, ἀκούσαντες καὶ τήν γνώμην τῶν 'Υπουργείων τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τῶν Στρατιωτικῶν, τά ἐφεξῆς.

1) Θέλει συστηθῆ τώρα πλέον εἰς Ἀθήνας σχολεῖον, εἰς τό όποιον θέλουν διδάσκεσθαι τήν Κυριακήν καὶ τάς Ἐορτάς, δοσοὶ ἐπιθυμοῦν νά μορφωθῶσιν ὡς ἀρχιτεχνίται (μαΐστορες) εἰς τήν ἀρχιτεκτονικήν.

2) 'Η διδασκαλία γινομένη δωρεάν εἰς τούς μαθητευομένους εἰς τήν σχολήν ταύτην θέλει συνίστασθαι εἰς τήν ἐπανάληψιν τῶν γνώσεων, τάς όποιας οἱ

μαθητευόμενοι άπέκτησαν ήδη εις τά σχολεῖα, διά τῆς λύσεως προβλημάτων, εἰς τήν ὀδηγίαν νά σχεδιάζωσι μέ γραμμάς ἀπλάς οἰκοδομάς καὶ στήλας, εἰς τήν κατωτέραν ἀριθμητικήν μέχρι τῆς ἔξαγωγῆς τῆς τετραγωνικῆς καὶ κυβικῆς ρίζης, εἰς τήν γεωμετρίαν διά νά δύνανται νά καταμετρῶσιν καὶ ἐπαριθμῶσιν ἀπλάς ἐπιφανείας καὶ κανονικά σώματα, περισσότερον εἰς τήν ἀρχιτεκτονικήν τεχνολογίαν, τήν περί οἰκοδομῆς διδασκαλίαν, εἰς τήν φυσικήν Ιστορίαν καὶ τήν φυσικήν καὶ χημείαν, καθ' ὅσον αὕτη δηλαδή ἐφαρμόζεται εἰς ἀρχιτεκτονικήν τέχνην.

3) Ή διδασκαλία θέλει γίνεσθαι ἀπό τὸν διδασκαλὸν τῆς ἱχνογραφίας τοῦ γυμνασίου τῶν Ἀθηνῶν, ἀπό τὸ προσωπικόν τοῦ Ἀρχιτεκτονικοῦ τμήματος, ἢ τὸν ἀρχιτέκτονα τῆς πόλεως, τὸν ἐπιθεωρητὴν τῆς συλλογῆς τῶν σχεδίων, ἐπειτα καὶ ἀπό ἄλλους ἄνδρας πεπαιδευμένους κατά τάς ἀρμοδίους μαθήσεις, μέ ἀνάλογον ἀντιμισθίαν.

6) Διά τήν ἀνωτέραγ διδασκαλίαν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, θέλουν δώσει τήν ἀναγκαίαν εὐκαριότηταν τὸ τε στρατιωτικὸν σχολεῖον καὶ τὸ συστήθησόμενον Πανεπιστήμιον [...]

'Εν Ἀθήναις, τήν 31 Δεκεμβρίου 1836 (12 Ιανουαρίου 1837)

('Α. Κ. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση, Α' 68-69)

9 (α) "Ιδρυση τοῦ Βαρβακείου (κληροδότημα Ι. Δ. Βαρβάκη)

Διάταγμα «Περί οἰκοδομῆς Λυκείου τοῦ Ι. Δ. Βαρβάκη»

"Ἄρθρ. 1. Ἰδρύεται εἰς τάς Ἀθήνας ἐκ τοῦ ἐπὶ τούτῳ ἀφιερώματος τοῦ ἀειμήνου Λυκείου Α. Βαρβάκη γυμνάσιον (Λυκείον) ἐπονομαζόμενον Βαρβάκειον, τοῦ ὅποιους ὁ δργανισμός θέλει εἰσθαι δημοιος μέ τὸν τῶν ἐντελῶν γυμνασίων τοῦ Βασιλείου, περιλαμβάνον καὶ τάς τάξεις τοῦ ἐλληνικοῦ λεγομένου σχολείου.

"Ἄρθρ. 2. Ἡ Ἡμετέρα ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμματεία θέλει ύποβάλει εἰς Ἡμᾶς πρότασιν περὶ τῆς ἀρμοδιωτέρας θέσεως τοῦ γυμνασίου (Λυκείου), καὶ, συνεννοούμενη μετά τῆς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν, θέλει ἐνεργήσει νά ἐτοιμασθῇ ὅσον τάχιστα παρά τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τμήματος πρόσφορον σχέδιον τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ρηθέντος γυμνασίου (Λυκείου) [...]

"Ἄρθρ. 3. Διορίζεται ἐπιτροπή ἐπί τῆς οἰκοδομῆς τοῦ γυμνασίου (Λυκείου), ἣτη θέλει παραλβεῖ τάς πρός τοῦτο σταλησόμενάς ἔκατόν πεντήκοντα χιλιάδας ρούβλια, διά νά δαπανήσῃ αὐτάς ὑπό τὸν ἔλεγχον τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως γραμματείας εἰς τήν ἀγοράν τοῦ τόπου, τήν κατά τό σχέδιον ἐκτέλεσιν τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἀγοράν βιβλιοθήκης. [...]

'Εν Ἀθήναις, τήν 26 Φεβρουαρίου (10 Μαρτίου) 1843

('Α. Κ. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση, Α', 103).

(β) Βλέπε, Λέφα, σελ. 30:

Τό 'Υπουργείον τῆς Παιδείας διά τῆς ύπ' ἀριθ. 4077 τῆς 10 7/βρίου 1852 ἐγκυκλίου του ἔγραφε πρός τούς νομάρχας: «εἰς πολλάς πόλεις καὶ κώμας τοῦ Βασιλείου ὑπάρχουσι δημόσιά τε καὶ ιδιωτικά διδακτήρια, εἰς τά ὅποια φοιτῶσιν ἐκατέρους φύλου μαθηταί. Νομίζοντες δτὶ ή τοιαύτη ἐπιμεία προκαταβάλλει σπέρματα δυσαρέστων συνεπειῶν, ἐκρίναμεν ὡφέλιμον νά σᾶς ἐπιφορτίσωμεν νά ἐνεργήσητε ἀρμοδίως, ίνα ἀπαγορευθῇ τοῦ λοιποῦ ή τοιαύτη συνήθεια, καὶ

έντος προθεσμίας διμήνου νά διαταχθώσιν οι διευθύνοντες τοιαῦτα διδακτήρια νά διαιρέσωσιν αύτά εἰς ειδικά ἀρρένων καὶ ειδικά κορασίων συνεννοούμενοι δέ μετά τῶν γεννητόρων ν' ἀναφέρωσιν ἀρμοδίων πρός ἡμᾶς περί τῆς ἐφέσεως τῶν, ὅπως ἡμεῖς ἔκ τοῦ καθήκοντος ἡμῶν ἐνεργήσωμεν τά κατά τὸν νόμον. Ἐννοεῖται δέ οἰκοθεν, ὅτι οὐδείς δύναται τοῦ λοιποῦ ἐν τῷ αὐτῷ οἰκήματι νά διατηρῇ διδακτήριον ἀρρένων καὶ κορασίων, καίπερ αὐλιζομένων δι' ἑτέρας εἰσόδου καὶ διαμενόντων εἰς διάφορον ὄροφην. Ἀπαιτοῦμεν ἀπάντησιν μετά τῶν ἀρμοδίων παρατηρήσεών σας».

10

‘Α. Ισηγόνη, ‘Ιστορία τῆς Παιδείας (ἔκδ. β’) Αθήνα 1964, σελ.

Κατά τούς αὐτούς χρόνους ὅλιγα ἤσαν καὶ τά Γυμνάσια τοῦ ἀλυτρώτου ‘Ελληνισμοῦ, τοῦ πολυπληθεστέρου τότε καὶ οικονομικῶς εὔρωστοτέρου τμήματος τοῦ ἔθνους: ‘Η Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολὴ τῆς Κων/πόλεως, ἡ ἐν Χάλκῃ Θεολογική Σχολή, ἡ Εὐαγγελική Σχολή Σμύρνης, τά Γυμνάσια Χίου, Σάμου, Ιωαννίνων, Κερκύρας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, ἡ Θεολογική Σχολὴ Ιεροσολύμων καὶ τό Φροντιστήριον Τραπεζοῦντος.

11

(α) Γίνεται ἀντιδιαστολή πρός τήν Ιόνιο Ακαδημία (ἡ Ιόνιον Πανεπιστήμιον) πού ἰδρύθηκε τό 1824 σε ἀγγλοκρατούμενο ἑλληνικό ἔδαφος· εἶχε καὶ τό Ιόνιο Πανεπιστήμιο 4 σχολές, τίς ίδιες τοῦ Αθηναϊκοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὄργανησμό σπουδῶν ἀνάλογο. (βλέπε G.P. Henderson, Ιόνιος Ακαδημία, ἔκδοση τῆς Γ' Ιονίου Ακαδημίας, Αθήνα, τυπώνεται).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ (Β')

(β)

‘Αρθρα τοῦ Διατάγματος γιά τήν ἵδρυση Πανεπιστημίου (14 Απριλίου 1837)

“Αρθρ. 1. Θέλει συστήθη δι' ὅλον τό Κράτος Πανεπιστήμιον εἰς Αθήνας περιλαμβάνον ὅλους τούς κλάδους τῆς ἀνωτάτης ἐπιστημονικῆς ἐκπαίδεύσεως.

Πρός μνήμην δέ τοῦ συστήσαντος αὐτό, θέλει φέρει τήν ἐπωνυμίαν «Πανεπιστήμιον τοῦ ΟΘωνος».

“Αρθρ. 3. Τό Πανεπιστήμιον σύγκειται πρός τό παρόν ἀπό τέσσαρας σχολάς, δηλαδή α', τήν τῆς Θεολογίας· β'. τήν τῶν νομικῶν ἐπιστημῶν· γ'. τήν τῆς Ιατρικῆς· δ'. τήν τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς ἀλλήλης ἐγκυκλίου παιδείας.

Περὶ δέ τοῦ ἃν εἶναι καταλλήλοτερον, ἡ ὁχι, ἀντί τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, νά τεθῶσι δύο ἀλλαὶ ἡ νά διαιρεθῇ αὕτη εἰς τμήματα, ὅταν ὁ ἀριθμός τῶν μελῶν τῆς περισσεύση, τούτῳ, ὡς καὶ ἡ δηλωσις τῶν εἰς ἐκάστην σχολὴν ἀνηκόντων κλάδων, ἀπόκειται εἰς τούς ὄρισμούς τῶν ὄριστικῶν διατυπώσεων τοῦ Πανεπιστημίου, αἱ ὅποιαι ἐκδοθήσονται παρ' Ἡμῶν ἐπομένως, καὶ πρός σύνταξιν τῶν ὅποιων θέλομεν συστήσει μετ' οὐ πολύ ἰδιαιτέρων ἐπιτροπήν.

„Αρθρ. 6. Οἱ καθηγηταὶ θέλουσι διορίζεσθαι ἀμέσως παρ' Ἡμῶν κατά πρότασιν τῆς ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίου Ἐκπαίδεύσεως Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας.

„Αρθρ. 7. Μετά δέ πέντε ἔτη ἀπό τῆς συστάσεως τοῦ Πανεπιστημίου, θέλουσι συντελέσει, τό Πανεπιστήμιον καὶ αἱ σχολαί, διά τῆς συμμετοχῆς τῶν, (ἥτις θέλει

προσδιορισθή ἐν τοσούτῳ ἀκριβέστερον), διά νά ἀναπληρωθώσιν αἱ χηρεύσασαι καθέδραι.

“Ἄρθρ. 9. Τό προσωπικόν τῶν διδασκάλων τοῦ Πανεπιστημίου ἐμπεριέχει.
α'. Καθηγητάς τακτικούς· β'. καθηγητάς ἐπιτιμίους· γ'. καθηγητάς ἑκτάκτους·
δ'. καὶ διδάκτορας τῶν ἰδιαιτέρων παραδόσεων τῆς ἐπαναλήψεως τῶν μαθη-
μάτων καὶ τῶν γλωσσῶν.

“Ολοὶ οἱ διδάσκαλοι τοῦ Πανεπιστημίου λαμβάνουσιν ἀπό τούς μαθητευομέ-
νους τά χάριν τῆς παραδόσεώς των πληρωνόμενα δίδακτρα· οἱ δέ τακτικοί καὶ
ἑκτάκτοι καθηγηταὶ, καὶ οἱ διδάκτορες τῆς ἐπαναλήψεως τῶν μαθημάτων καὶ τῶν
γλωσσῶν λαμβάνουσιν, ἐκτός τούτου, καὶ ἀνάλογον μισθόν ἡ ἀντιμισθίαν.

Εἰς τούς καθηγητάς τούς τακτικούς καὶ τούς ἐπιτιμίους δίδομεν τὸν βαθμόν
τοῦ ὑπουργικοῦ συμβούλου, εἰς δέ τούς ἑκτάκτους τὸν τοῦ ὑπουργικοῦ πα-
ρέδρου.

Καθηγητάς ἐπιτιμίους θέλομεν διορίσει ἄνδρας, διαπρέποντας κατά τὸν νοῦν
καὶ παιδείαν, καὶ ἔχοντας τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν προθυμίαν νά συντελέσωσι κατά
μέρος διά τῆς συνεργασίας των, συγκοινωνοῦντες ἐλευθέρως μέ τὸ Πανεπιστή-
μιον.....

“Ἄρθρ. 24. Αἱ χρηματικάί συνεισφοραί τῶν φοιτητῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον
είναι, ἐκτός τοῦ κατά τάξιν χαρτοσήμου, αἱ ἀκόλουθοι.

α'. Διά τὴν ἐγγραφήν, καὶ διά τὸ δικαίωμα τῆς χρήσεως τῶν ἐπιστημονικῶν
συλλογῶν θέλουν πληρώνει ἀνά δέκα δραχμάς.

β'. Δίδακτρα μέτρια, μῇ ὑπερβαίνοντα τάς 40, καὶ μῇ ἐλαττούμενα τῶν 10
δραχμῶν κατ' ἔτος διά τὰς ἰδιαιτέρας παραδόσεις προσδιοριζόμενα δέ δι'
ἔκαστον μάθημα εἰς τὸ ἐτήσια ἐκδιδόμενον πρόγραμμα.

γ'. Πληρωμὴ ποσότητος, προσδιορισθησομένη ἀκριβέστερον, διά τὰ ἀπολυτή-
ρια καὶ τούς ἀκαδημαϊκούς βαθμούς.

Ἐάν μάθημα, διά τὸ ὄποιον ἐπιληρώθησαν δίδακτρα, διακοπῆ ἀπό τὸν
καθηγητήν. ἡ τὸν διδάσκαλον, πρὶν παρέλθῃ τὸ πρώτον ἡμισυ τῆς ἔξαμηνίας, καὶ
δέν δύναται νά γίνη αὐτοῦ ἐξακολούθησις, τότε τὰ δίδακτρα θέλουν ἀποδίε-
σθαι πρός τούς φοιτητάς.

Αἱ ὁριστικαὶ διατυπώσεις τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν σχολῶν, θέλουν περιέχει
όρισμούς περὶ τῶν δωρεάν (δημοσίως) παραδιδομένων μαθημάτων, ὡσαύτως καὶ
περὶ τῆς χρήσεως τῶν συναζομένων δικαιωμάτων ἀπό τὰς ἐγγραφάς, τούς
προβιβασμούς, καὶ τὰ ἀπολυτήρια διπλώματα.....

“Ἄρθρ. 27. Τό Πανεπιστήμιον ὑπόκειται εἰς τὴν ἅμεσον ἐπιτήρησιν τῆς
‘Ημετέρας ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας, λαμβάνει παρ' αὐτῆς τὰς
ἀνηκούσας διακοινώσεις καὶ πέμπει πρός αὐτήν τὰς ἴδιας αὐτοῦ ἐκθέσεις. ‘Η
διεύθυνσις καὶ ἀστυνομία τοῦ Πανεπιστημίου ἀνατίθεται εἰς ἕνα πρύτανιν (recteur),
ἔκαστης δέ σχολῆς εἰς ἕνα σχολάρχην (doyen)¹. Τούτους δέ θέλομεν
διορίσει ἡμεῖς κατ' ἀρχάς μεταξὺ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου· ἀλλ' εἰς τό
ἔξης, ὁ μέν πρύτανις θέλει ἐκλέγεσθαι κατ' ἔτος δι' ἀπολύτου πλειοψηφίας ἀπό
τούς καθηγητάς, προτεινομένων δύο ὀνομάτων εἰς τὴν ἡμετέραν ἐκλογήν, οἱ δέ
σχολάρχαι ἐκλέγονται ἀπό τὰς σχολάς των διά πλειοψηφίας.....

“Ἄρθρ. 36. Τρεῖς μῆνας πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους τῶν μαθημάτων συνέρχο-
νται καὶ αἱ σχολαί, κατ' ίδιαν ἐκάστη, διά νά προσδιορίσουν ὑπό τὴν προεδρίαν
τοῦ σχολάρχου τῶν κύκλων τῶν ἐντός αὐτῶν παραδιθησομένων μαθημάτων
κατά τό προσεχές ἔτος.

Τά προγράμματα τῶν διαφόρων σχολῶν συναθροίζων ὁ πρύτανις, καθυποβάλλει εἰς τὴν Γραμματείαν τῆς Δημοσίου Ἐκαπιδεύσεως, καὶ γενομένης τῆς ἐγκρίσεως, τά δημοσιεύει διά τοῦ τύπου.

(Α. Κ. Δημαρᾶ, 'Η Μεταρρύθμιση, Α', 73-85.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ('Από 1821 ώς 1832) (Σέ 15 ένοτητες)

1. Ή εύρωπαική διπλωματία ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος κατά τὴν ἐναρξη τῆς ἐπαναστάσεως

Οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης τρομοκρατημένοι ἀπό τὴ Γαλλική Ἐπανάσταση καὶ τὸ Ναπολέοντα καθιέρωσαν ὡς ὑπέρτατο νόμο τῶν ἐθνῶν τὴν ἀρχὴ τῆς νομιμότητας. Τὴν ἀρχὴ αὐτὴ στήριζε ἡ Ἱερή Συμμαχία, πού συστήθηκε στὸ Παρίσιο τὸ 1815. Ἀπό τότε ἄπλωσε τίς μαῦρες φτεροῦγες τῆς παντοῦ στὴν Εὐρώπη καὶ κάθε φιλελεύθερο κίνημα τὸ θεωροῦσε ὅχι μόνο ἀνεπιθύμητο ἀλλὰ καὶ ἐνεργά ἔχθρικό.

Ἡ εἰδηση γιά τὴν Ἑλληνική Ἐπανάσταση, πού ἔσπασε ἐφτά μόλις χρόνια ὑστερα ἀπό τὴ συντριβὴ τοῦ Ναπολέοντα στὸ Βατερλό καὶ σχεδόν ταυτόχρονα μέ τίς ἐξεγέρσεις στὴν Ἰταλία (Νεάπολη καὶ Σαρδηνία) καὶ στὴν Ἰσπανία, ἔφθασε στὴν Εὐρώπη τὴν ὥρα πού συνεδρίαζαν (Ἰανουάριος-Μάρτιος 1821) στὸ Λάυμπαχ (LAYBACH)* οἱ αὐτοκράτορες τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας, ὁ Βασιλιάς τῆς Πρωσίας, οἱ ἀρμόδιοι ὑπουργοί τους καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, γιά νά ἀποφασίσουν τῇ βίαιῃ καταστολῇ ἀπό τὴν Ἱερή Συμμαχία τῶν ἀπελευθερωτικῶν κινημάτων στὴ Νεάπολη καὶ τὸ Πεδεμόντιο. Ἡ πρώτη διάσκεψη τῶν μοναρχῶν γιά τὰ προβλήματα αὐτά εἶχε γίνει στὸ Τροππάου (TROPPAU)** τὸν Ὁκτώβριο τοῦ 1820.

* Ἡ σημερινή Λιουμπλιάνα τῆς Γιουγκοσλαβίας.
** Ἡ ιστορικὴ ὄνομασία τῆς σημερινῆς τσεχοσλοβακικῆς πόλης "Οπαβα".

‘Ο Εξηκωμός τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἡταν φυσικό, προκάλεσε ἐκπληξην καὶ ἀνησυχία στίς εὐρωπαϊκές ἀπολυταρχίες. ‘Η περίφημη καὶ πολυπόθητη **Ισορροπία**, η εύρωπαική **τάξη**, ὑπονομευόταν καὶ ἡταν ἀνάγκη νά ἀναπροσαρμοστεῖ ἡ στρατηγική καὶ ἡ διπλωματία τους.

Μέσα σέ τέτοιο ἀντιδραστικό κλίμα, μέ προκαταλήψεις δυσμενεῖς γιά κάθε φιλελεύθερο κίνημα, τά Ἀνάκτοβούλια τάχτηκαν αὐτόματα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Λίγο πρίν ἔλθει ἡ εἰδηση γιά τήν Ἑλληνική ‘Ἐπανάσταση, είχαν ἥδη ἐγκρίνει τήν ἐνοπλή καταστολή τῆς ἐξέγερσης στή Νεάπολη ἀπό τὸν αὐστριακό στρατό.

‘Η Ἱερή Συμμαχία, πού ἐπηρεαζόταν κυρίως ἀπό τὸν αὐστριακό καγκελλάριο Μέττερνιχ, ἔπρεπε νά ἐφαρμόσει τήν πολιτική της, πού σήμαινε συντήρηση μέ κάθε μέσο τῆς φεουδαρχίας καὶ τῶν μοναρχικῶν καθεστώτων καὶ συντριβή τῶν ἐπαναστατικῶν κινημάτων. ‘Ο Μέττερνιχ διατύπωνε μέ ώμότητα τήν πολιτική του φιλοσοφία: «**Μόνο οἱ μονάρχες ἔχουν δικαίωμα νά καθορίζουν τίς τύχες τῶν λαῶν, οἱ ἡγεμόνες εύθυνονται γιά τίς πράξεις τους μόνο ἀπέναντι στὸ Θεό».** Σύμφωνα μέ τίς ἀρχές τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας ἡ σκλαβιά κάτω ἀπό ξένο δυνάστη — στήν περίπτωση τῶν Ἑλλήνων, τό Σουλτάνο — ἡταν εύλογημένη ἀπό τό Θεό¹ κι ὁ ἄγωνας γιά τήν Ἐλευθερία ἔργο τοῦ Σατανᾶ!

Πέρα δημαρχία ἀπό τίς γενικές αὐτές θέσεις, κάθε Δύναμη είχε δικούς της λόγους, πού ύπαγόρευαν τήν ἐχθρική ἀντιμετώπιση τοῦ ἐλληνικοῦ Εξηκωμοῦ.

Ειδικά ἡ Αὐστρία, πού ἡ ἀντιδρασή της ὑπῆρξε ἄγρια καὶ σταθερά ἀδιάλλακτη σ’ ὅλη τή διάρκεια τοῦ Ἀγώνα, καταδυνάστευε ξένους λαούς. Εἶχε στήν κατοχή της τήν Ούγγαρια καθώς ἐπίσης ἵταλικά καὶ σλαβικά ἐδάφη. ‘Η Ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων ἀποτελοῦσε ἐπικίνδυνο παράδειγμα. Θά μποροῦσε νά προκαλέσει ἐξεγέρσεις στούς λαούς, πού τυραννοῦσε. ‘Ο στενός συνεργάτης τοῦ Μέττερνιχ Φόν Γκέντζ (GENZ) ἐπιβεβαίωνε τήν πολιτική αὐτή². ‘Ο Μέττερνιχ ἀκόμη ἀνησυχοῦσε μήπως οἱ Ρώσοι ἐκμεταλλευτοῦν τόν ἐλληνικό ξεσηκωμό, μιά καὶ είχαν συμφέροντα στή Βαλκανική καὶ ἤθελαν νά ἐπηρεάζουν τό μεσογειακό χώρο.

‘Η Ἀγγλία πάλι δέν ἤθελε νά ἀλλάξει τίποτε στήν ὁθωμανική Ἀνατολή. ‘Η ἀδιατάρακτη ἔξουσία τοῦ Σουλτάνου ἀποτελοῦσε ἐγγύηση πώς τά Στενά θά ἔμεναν κλειστά γιά τούς Ρώσους. “Ἐνας ἄγγλος συγγραφέας, ὁ Κρώλευ (C. W. CRAWLEY) ἔλεγε ὅτι: «οἱ Ἀγγλοὶ ὑπῆρξαν γιά τρεῖς γενιές φιλότουρκοι, μόνο καὶ μόνο ἐπειδή μισοῦσαν τούς Ρώσους». “Υστερα, πάντα φοβόταν μήπως ἀναβιώσει ὁ γαλλικός κίνδυνος. ‘Ἀκόμα, ἡ Ὁθωμανική αὐτοκρατορία γιά τούς Ἀγγλους ἀπό αἰῶνες ἡταν ἡ πιό πρόσφορη, κοντινή καὶ ἀνοιχτή γιά οἰκονομική ἐκμετάλλευση χώρα. Μιά ἐλεύθερη καὶ ἀνεξάρτητη Ἐλλάδα θά ἐξελι-

σόταν σέ ναυτική δύναμη έπικινδυνη γιά τά άγγλικά οίκονομικά συμφέροντα³.

Στόν έκδηλο άγγλικό φιλοτουρκισμό κατά τήν πρώτη περίοδο τοῦ 'Αγώνα, πού όφειλόταν στήν άναστάτωση τοῦ έμπορίου καί τή διατάραξη τῆς άγγλικῆς πολιτικῆς στήν 'Ανατολή, πρέπει νά προσθέσουμε καί τίς ένστικτώδεις άντιδράσεις, πού προκαλοῦσε ή ύπόνοια ότι ή Ρωσία είχε ύποκινήσει τήν 'Ελληνική 'Επανάσταση. 'Ιδιαίτερα έκείνη ή φράση άπό τήν προκήρυξη τοῦ 'Υψηλάντη, πού έλεγε: «Κινηθείτε, ώ φίλοι, καί θέλετε ιδεῖ μίαν κραταιάν δύναμιν νά ύπερασπισθῆ τά δίκαια μας!», καταθορύβησε όχι μόνο τήν αύστριακή καί άγγλική διπλωματία άλλα καί τή Γαλλία, πού άκολουθούσε τήν ίδια πολιτική, τή διατήρηση δηλαδή τής 'Οθωμανικής αύτοκρατορίας ώς μέσο άνάσχεσης τής καθόδου τῆς Ρωσίας στή Μεσόγειο.

'Αλλά καί ή Ρωσία δέν έπιθυμοῦσε νά βοηθήσει στή δημιουργία ένός ίσχυροῦ άνεξάρτητου έλληνικοῦ κράτους, παρόλο πού ύπηρχε προαιώνια έχθρα μεταξύ Ρώσων καί Τούρκων, άπό φόβο μήπως προκαλέσει τή διάλυση τής 'Οθωμανικής αύτοκρατορίας καί έτσι προωθηθοῦν οι άγγλογάλλοι στά νότια τής Ρωσίας.

Διάφορα άλλα γεγονότα δυσχέραναν τήν κατάσταση. 'Ο Καποδίστριας πού παρευρισκόταν στό Συνέδριο τοῦ Λάυμπαχ σημειώνει συνοπτικά πόσο θολή ήταν ή άτμοσφαιρα γιά τήν 'Ιερή Συμμαχία (έπαναστατικά κινήματα άγγελλονταν άπό πολλές διευθύνσεις) καί πόσο άπροκάλυπτα κυνικά έπιβάλλονταν οι άντιδραστικές αύστριακές άποψεις μέ τή δύναμη τῶν δηλων⁴.

'Η άπαντηση σ' όλα αύτά ήταν ή άμεση άντιδραση τῶν βασιλιάδων. 'Ο 'Αλέξανδρος τής Ρωσίας έσπευσε άμεσως νά διασκεδάσει τήν ύπόνοια τῶν συμμάχων του ότι εύνοει καί ύποθάλπει τό κίνημα μέ τίς άκόλουθες ένέργειες: διέγραψε τόν 'Υψηλάντη άπό τούς Ρωσικούς στρατιωτικούς καταλόγους, διέταξε τό στρατηγό τής στρατιᾶς τοῦ Προύθου νά τηρήσει «ούδετερη στάση» καί άνέθεσε στόν Καποδίστρια νά γράψει καί νά ύπογράψει έπιστολή πρός τόν 'Αλέξανδρο 'Υψηλάντη», ότι άποδοκίμαζε τό κίνημά του. Τέλος, τό Μάη τοῦ 1821 κυκλοφόρησε καί ή περίφημη «διακήρυξη τής 'Ιερῆς Συμμαχίας», στό Συνέδριο, τοῦ Λάυμπαχ, πού καταδίκαζε άπειριφραστα ώς πράξη έγκληματική κάθε φιλελεύθερη κίνηση τῶν λαῶν καί άναγνώριζε μόνο στούς «θεόθεν τήν έξουσίαν έμπεπιστευμένους» τό δικαίωμα νά σκορπίζουν τήν εύλογία τους στούς λαούς⁵.

• Τό κείμενό της παρατίθεται μέ τό έπόμενο κεφάλαιο, σημ. 3

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1 Ο Σπ Τρικούπης παρατηρεῖ σχετικά:

Τό ίερόν εύαγγέλιον δέν έθεωρήθη ποτέ σχολείον δεσποτισμοῦ καὶ δουλείας, ἀλλὰ μάθημα πραότητος, ἀγάπης καὶ παραμυθίας τῶν πασχόντων, καὶ βιβλίον ἐλευθέρων ἀνδρῶν καὶ ἴστοιμων. Ἐνήργουν ἄρα οἱ ἄνακτες, παρά τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τοῦ Ἱεροῦ εὐαγγελίου, κανόνος κατ' αὐτοὺς τῆς πολιτικῆς τῶν, κατακρίοντες παρρησίᾳ τούς πιστεύοντες εἰς Χριστόν "Ἐλληνες ὡς μὴ θέλοντας νά διαμένωσιν δοῦλοι καὶ ὑπό τὴν μάχαιραν μισοχρίστων δεσποτῶν. Πασίγνωστον εἶναι, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἔθεώρουν καὶ μετεχειρίζοντο τούς "Ἐλληνας ὡς δούλους, ὅχι δὲ ἄλλο εἰμὴ διότι ἡσαν Χριστιανοί. Πασίγνωστον ἐπίσης εἶναι, ὅτι οἰανδήποτε στιγμήν ἀπέφασιζαν οἱ "Ἐλληνες Χριστιανοί νά τουρκεύσωσιν, ἐγίνοντο ἐν τῷ ἄμα ἐλεύθεροι καὶ καθ' ὅλα ισότιμοι τῶν Τούρκων, καθὼς ἔγειναν ἐλεύθεροι καὶ καθ' ὅλα ισότιμοι αὐτῶν οἱ ἀλλοτε Χριστιανοί καὶ σήμερον Μωαμεθανοί Ἀλβανοί, οἱ τυραννοῦντες ἡμᾶς διαμείναντας Χριστιανούς. Διά τριῶν τρόπων ἐδύναντο οἱ "Ἐλληνες Χριστιανοί ν' ἀπάλλαχθῶσι τῆς δουλείας· ἡ δὲ αὐθορμήτου θελήσεως καὶ πλήρους πεποιθήσεως, κατά τὴν φράσιν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, τοῦ σουλτάνου, ἡ δὲ ὅπλων, ἡ δὲ ἀρνησιθρησκείας. Οὔδεις βεβαίως, σώας ἔχων τάς φρένας, ἥπιζε ποτε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἐλλήνων Χριστιανῶν ἀπό αὐθορμήτου θελήσεως καὶ πλήρους πεποιθήσεως σουλτάνου· ἡ χρῆσις ὅπλων κατεκρίνετο καὶ ἀυτῇ καὶ κατετρέχετο ὑπό τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας· δέν ἔμενεν ἄρα ἄλλος τρόπος ἀπελευθερώσεως παρά τὴν ἀρνησιθρησκείαν. Τοιούτος ἡτον ὁ πολιτικός φανατισμός τῆς συμμαχίας· θήθελε τούς ἀθλίους "Ἐλληνας Ἡ Μωαμεθανούς συνδεσπόζοντας, ἡ Χριστιανούς δουλεύοντας!

(Ιστορία τῆς "Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Α', σελ. 100-101)

2

«Ἄς γίνει ὁ τιδήποτε στήν Ἰσπανία, στήν Πορτογαλλία, στή Βόοεια καὶ Νότια Ἀμερική. Μποροῦμε νά περιμένουμε μέ ήρεμία. Ἐντελῶς διαφορετικά είναι τά πράγματα σέ ὅτι ἀφορά τὴν πορεία καὶ τίς τύχες τῶν ἀνατολικῶν γειτονικῶν μας κρατῶν. Ἐδῶ πρόκειται γιά τή διατήρηση ἡ τήν καταστροφή τοῦ πολιτικοῦ μας συστήματος, είναι ζήτημα ζωῆς ἡ θανάτου».

FRIEDRICH VON GENZ

'Από τό ἀρθρο τοῦ JOHANN IRMSCHER, Περί τὸν Γερμανικὸν Φιλελληνισμόν, «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ», τ. ΣΤ' (1964), σ. 558

3

«Οι "Αγγλοι, πού στηρίζουν τήν πολιτική τους σέ προβλέψεις γιά τό ἀπώτερο μέλλον, ἀμφιβάλλουν ἄν οἱ Τοῦρκοι, γερασμένοι πιά ὡς στρατιωτική δύναμη καὶ πρωτόγονοι στήν κρατική ὄργανωση καὶ διοίκηση, θά μπορέσουν νά ἀντισταθοῦν σέ ἔνα ἔθνος πού ἐτοιμάζεται νά συντρίψει τά δεσμά του. Στήν ἐλληνική ἐξέγερση είδαν μιά ἀπειλή γιά τή ναυτική τους ισχύ. Γιά τούς "Αγγλους οἱ "Ἐλληνες Ἐπαναστάτες είναι ἐπιδέξιοι ναυτικοί καὶ στρατιώτες ἀποφασισμένοι νά νικήσουν ἡ νά πεθάνουν. "Άλλωστε οἱ ἀντικειμενικές συνθῆκες εύνοούν τούς "Ἐλληνες ἀπό ὅλες τίς πλευρές. 'Η Τουρκία ἀπειλεῖται στό Δούναβη, δέχεται ἐπίθεση στά περσικά σύνορα, ἀμύνεται στίς ναυτικές της ἐπαρχίες καὶ είναι ὑποχρεωμένη ταυτόχρονα νά ἀντιμετωπίζει τούς "Ἐλληνες καὶ τόν Ἀλή πασά. Πρόκειται γιά μιά κατάσταση κρίσιμη, πού ισχυροποιεῖ τήν ἐνεργητικότητα τῶν

Έλλήνων καὶ έξασθενίζει τὴν ἔπαρση τῶν ἀντιπάλων τους. Αὐτέοις οἱ ἔξελίξεις ἀνησύχησαν, ὅπως ἡταν φυσικό, τὴν Ἀγγλία. Εἰδεὶ στὴν ἐλληνικὴ ἀναγέννηση ἔνα ἀντίπαλο ἔθνος πού ἔπρεπε νὰ πνιγεῖ στὸ λίκνο του. "Ἄλλωστε δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ καταρτίζει παρόμοια σχέδια. Οἱ εὔχες τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, τὸ ἐπιχείρημα τῆς θρησκείας, ἡ φωνὴ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τὰ φρικαλέα ἀποτελέσματα τῶν ἄγριων δεισιδαιμονιῶν, ἡ ταπείνωση τῆς Ἱδιας τῆς Ἀγγλίας, ποὺ ἀναγκάζεται νὰ γονατίζει στὰ πόδια τῆς Πύλης, τίποτε δὲν ἀλλάζει τὴν πολιτικὴ τοῦ Λονδίνου. Οἱ Ἀγγλοι εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ ἀγωνιστοῦν καὶ στὴν Κων/πολη καὶ στὴν Κέρκυρα (πού ἡταν τότε ἔδρα τῆς βρετανικῆς Ἀρμοστείας στὰ Ἐπτάνησα) μέδα τὰ μέσα, γιά νὰ ύπονομεύσουν τὴν ἐλληνικὴ ὑπόθεση".

ΥΠΟΜΝΗΜΑ πρός τὸ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ
τοῦ ΠΡΟΞΕΝΟΥ τῆς ΓΑΛΛΙΑΣ στὴ ΘΕΣ/ΝΙΚΗ COUSINÉRY

'Από τὸ βιβλίο τῆς DÉMOCRATIE ILIADOU, LES BALKANS JOUET DE LA PRATIQUE DES PUISSANCES EUROPÉENNES PENDANT LES XVIII ET XIX SIÈCLES, «BALKAN STUDIES», THESSALONIKI, τ. 16 (1975), σ. 175.

4

'Ι. Καποδίστρια, Αὐτοβιογραφία,
ἔκδ. Γαλαξία, Ἀθήνα 1962, σελ. 137

'Ο Βασιλεὺς Φερδινάνδος ἐγκατέλειψε τὴν Νεάπολιν, κληθείς ύπό τῶν συμμάχων· μόλις δέ ἔφθασεν Οὕτος εἰς Λάυρα, ὅπου μετεφέρθη ἡ διάσκεψις, ὁ αὐτοριακός στρατός κατέλαβε τό κράτος Του.

'Ολίγον πρίν ὁ Αὐτοκράτωρ είχε λάβει τὴν εἰδησιν περὶ τῆς δυσαρέστου ύποθέσεως τοῦ συντάγματος «Συμεώνοβσκη». Μετ' ὀλίγον αἱ ταραχαί τοῦ Πεδεμοντίου ἡλθον νὰ δυσχεράνουν τὴν κατάστασιν. "Ἐκτοτε, εἰς τὰς διασκέψις, πᾶσαι αἱ ἀποφάσεις ἔφερον τὴν σφραγίδα τῶν αὐτοριακῶν ἀπόψεων. Τό συνέδριον δέν ἦδύνατο παρά νὰ τάς ἐγκρίνῃ καὶ πράγματι τάς ἐνέκρινε.

5

Διακήρυξη τοῦ Συνεδρίου τοῦ Λάυρα, ὅπως τῇ διασώζει ὁ Σπ. Τρικούπης
(Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, δ. π. σελ. 99-100)

«Χρήσιμοι», ἐκήρυξεν ἡ συμμαχία ἐν Λαϊβάχῃ τὴν 30 Ἀπριλίου 1821, «χρήσιμοι ἡ ἀνάγκαια μεταβολαὶ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ἡ ἐν τῇ διοικήσει τῶν ἐπικρατεῶν πρέποντον εἶναι νά πηγάζωσιν ἐκ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως καὶ τῆς πλήρους πεποιθήσεως τῶν θεόθεν τὴν ἔξουσίαν ἐμπεπιστευμένων. Πᾶν διτὶ παρεκτρέπεται τῆς ἀρχῆς ταύτης φέρει ἐξ ἀνάγκης τούς λαούς εἰς ἀταξίαν, εἰς κλονισμούς καὶ εἰς δεινά βαρύτερα παρ' ὅσα προτίθεται νὰ θεραπεύσῃ. Οἱ ἄνακτες, αἰσθανόμενοι βαθέως τὴν ἀναλλοίωτον ταύτην ἀλήθειαν, δέν ἐδίστασαν νά κηρύξωσι παρρησίᾳ διτὶ σεβόμενοι τά δίκαια καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν ὄλων τῶν νομίμων ἔξουσιῶν ἐθεώρησαν ως νομίμως μή ύπάρχουσαν καὶ ως μή συνάδουσαν πρός τὰς ἀρχὰς τοῦ δημοσίου δικαιού τῆς Εὐρώπης πᾶσαν λεγομένην μεταρρύθμισιν ἐνεργούμενην δι' ἀποστασίας καὶ δι' ὅπλων. 'Ως τοιαύτης φύσεως ἐθεώρησαν ὃχι μόνον ὅσα συνέβησαν ἐν τοῖς βασιλείοις τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σαρδηνίας, ἀλλὰ καὶ ὅσα (ἥτοι τά τῆς Ἐλλάδος) λαβόντα ἀρχήν ἐκ μηχανορράφησας ἐπίσης ἐγκληματικῆς, ἄν καὶ ύπο πολλά διαφορετικά περιστάσεις, κατέστησαν ἐσχάτως τὸ ἀνατολικόν μέρος τῆς Εὐρώπης θέατρον ἀπέραντων κακῶν».

2. Ή θέση των Έλλήνων εναντί της Εύρωπης κατά τήν εναρξη τής έπαναστάσεως

Έλληνικό κράτος δέν ύπηρχε τότε, παρά μόνο στήν πιο αισιόδοξη φαντασία και διαίσθηση. Γι' αύτό δέν μποροῦμε νά μιλάμε γιά διπλωματική θέση της Έλλάδας άπεναντι στίς άποφάσεις γενικά των μεγάλων δυνάμεων της έποχης έκεινης. Μόνον "Ελληνες, πού κατέχονταν άπο πάθος γιά τήν έλευθερία τής πατρίδας τους και πού κατείχαν σπουδαῖες θέσεις, μποροῦσαν νά έκφράσουν κάποια στάση άπεναντι στήν Εύρωπη. Είναι γνωστή ή θέση τοῦ Ρήγα Φεραίου πού έλεγε νά στραφοῦν πρός τή Γαλλία τοῦ Ναπολέοντα και νά ζητήσουν τήν βοήθειά του γιά νά έλευθερώσουν τήν πατρίδα. Είναι όμως γνωστό πῶς πλήρωσε αύτή τή θέση του ὁ Ρήγας. Κι ό Κοραής έπισης είχε φιλογαλλική στάση, άλλα δέν τήν ένεργοποίησε. "Ετσι λοιπόν στίς άρχες τοῦ 1821 δύο "Ελληνες, πολύ σχετικοί μεταξύ τους, έκφράσανε τή διπλωματική τους θέση άπεναντι στήν Εύρωπη. Ο πρώτος είναι ὁ "Ψηλάντης, πού ώς άρχηγός τής 'Επανάστασης ἔγραψε μέν πολύ ρομαντισμό τήν περίφημη ἐπιστολή¹ του πρός τόν αύτοκράτορα τής Ρωσίας 'Αλέξανδρο Α' πού τόν βρήκε στό συνέδριο τοῦ Λάυμπαχ (πρίν άπο τίς 14 Μαρτίου 1821), δηπου έπρόκειτο νά βρει παγερή ύποδοχή και καταδίκη τό έλληνικό ζήτημα.

"Η ἐπιστολή πρός τό Ρώσο αύτοκράτορα ήταν γραμμένη ἔτσι ώστε νά τόν συγκινήσει, άλλα και πολιτικότατα παρουσίαζε τήν έξέγερση άπλωμένη σ' ολόκληρη τή Βαλκανική χερσόνησο και τά 'Ελληνικά νησιά μέχρι και τήν Κρήτη και έθετε, κατά συνέπεια, γιά τή Ρωσία ζήτημα ἀμεσῆς ἐφαρμογῆς τής άνατολικῆς πολιτικῆς τής, έφόσον ήταν χώρα όμοθρήσκη μέ τούς "Ελληνες και μόνιμα ἔχθρική πρός τήν Τουρκία. Στά μάτια τότε τοῦ "Ψηλάντη και τών επαναστατημένων 'Έλλήνων ή Ρωσία φαινόταν ώς ό φυσικός προστάτης τους.

"Η πρώτη ἀντίδραση τοῦ Ρώσου αύτοκράτορα, μόλις διάβασε τήν ἐπιστολή, ήταν εύνοϊκή γιά τόν "Ψηλάντη: «Πάντοτε ἔλεγον, οτι ό καλός ούτος νέος ἔχει γενναῖα φρονήματα». Άλλα ή ἐπιστολή είχε φτάσει σέ χρόνο και σέ χώρο ἔξαιρετικά δυσμενεῖς γιατί ό αὐστριακός καγκελλάριος Μέττερνιχ ἔσπευσε τότε νά έπηρεάσει τόν Τσάρο 'Αλέξανδρο ἐνάντια στήν 'Ελληνική 'Επανάσταση σημειώνοντάς του μέ ἔμφαση πόσο ή κατάρρευση τής Τουρκίας θά εύνοοῦσε τούς "Αγγλους και τούς Γάλλους. "Ετσι, κάτω άπο τήν πίεση αύτή ό Αύτοκράτορας «πασῶν τῶν Ρωσιῶν» θά ἀποκηρύξει τό κίνημα τοῦ 'Ψηλάντη στίς 'Ηγεμονίες και θά έκφράσει τή νομιμοφροσύνη του στό Σουλτάνο².

"Ο δεύτερος ἐπίσημος "Ελληνας ύπηρξε ό 'Ιωάννης Καποδίστριας, πού ένω εὐλογα τόν συγκινοῦσε τό 'Ελληνικό ζήτημα ήταν ύποχρεωμένος νά ύπερασπίζει τά διπλωματικά συμφέροντα τής Ρωσίας, ώς ένας άπο τούς τρεῖς ύπουργούς έξωτερικῶν τοῦ Τσάρου. Στό Λάυμπαχ

λοιπόν ὁ Καποδίστριας ἦταν μέλος τῆς ρωσικῆς ἀντιπροσωπείας. Ἡ θέση του ἦταν ἐξαιρετικά δύσκολη καὶ τὰ περιθώρια ἀντιδράσεών του στίς θέσεις τοῦ Μέττερνιχ πολύ περιορισμένα· δῆμως κατόρθωσε νά ἐπιτρέψει τίς ἀποφάσεις τοῦ αὐτοκράτορα στήν τελική διαμόρφωση καὶ διατύπωσή τους (κατά τρόπο οὐσιαστικό, ἀν καὶ ὅχι ἐμφανή) καὶ ἔτσι νά ἀποτρέψει τό χειρότερο γιά τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση καὶ νά ἔξασφαλίσει κάποιες προϋποθέσεις γιά εύνοϊκές ἔξελίξεις ἀργότερα στό διπλωματικό πεδίο.

“Ἐτσι συντάχτηκε τό αὐτοκρατορικό διάταγμα πού διέγραψε τόν ‘Ψυηλάντη, καταδίκαζε τό κίνημά του, διαβεβαίωνε τήν Τουρκία γιά τίς ἀγαθές ρωσικές διαθέσεις, ἀλλά καὶ περιεῖχε μία ρήτρα εύνοϊκή γιά τήν Ἑλληνική ύπόθεση: τήν «ούδετερότητα».

Κι ἐνῶ ἡ Πενταπλή Συμμαχία ἀποφάσιζε τήν ἐπέμβαση τῶν στρατευμάτων της γιά τήν καταστολή ἀλλων Εύρωπαικῶν ἐπαναστάσεων, ἦταν «σωτήρια» γιά τήν ἑλληνική ἐπανάσταση ἡ τήρηση ούδετερότητας καὶ μάλιστα αὐτοτρῆς, ἀπέναντί της, ὡς προϋπόθεση ἀπαραίτητη γιά εύνοϊκές ἀργότερα ἔξελίξεις.

Ἐκτός ἀπό τό διάταγμα τοῦ Τσάρου ὁ Καποδίστριας ύποχρεώθηκε νά γράψει καὶ προσωπική ἐπιστολή πρός τόν ‘Ψυηλάντη, ὅπου βρῆκε τήν εὐκαιρία μέ διπλωματική εύστροφία νά ἀφήσει νά φανοῦν δείγματα εὐνοίας πρός αὐτόν καὶ τόν ἑλληνικό ἀγώνα³.

Μέ τίς δυό αὐτές ἐνέργειες, πού διατυπώθηκαν φραστικά ἀπό τόν Καποδίστρια, περιγράφεται μία ἔξωτερική πολιτική ἄψογα σύμφωνη μέ τίς τότε περιστάσεις (τό κλίμα τοῦ Συνεδρίου τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας), ταυτόχρονα δῆμως καὶ «ἀνοιχτή» γιά διαφορετικούς μελλοντικούς διπλωματικούς χειρισμούς, ὅπως τουλάχιστο σχολιάζει ὁ ίδιος ὁ Καποδίστριας στήν αὐτοβιογραφία του⁴.

— ‘Η προσπάθεια τοῦ Καποδίστρια, ὁ ὄποιος στήριζε τίς ἐλπίδες του σέ ἔνα νέο ρωσοτουρκικό πόλεμο, συνεχίστηκε. Σ’ αὐτό συνέβαλαν ιδιαίτερα οἱ εἰδήσεις γιά τίς σφαγές στήν Πόλη καὶ τόν ἀπαγχονισμό τοῦ Πατριάρχη, πού ἔφθασαν στήν Πετρούπολη. ‘Ο Τσάρος συγκλονίστηκε ἀπό τίς περιγραφές τῶν φρικαλεοτήτων καὶ ἔστειλε στήν Πύλη αὐτοτρόπο τελεσίγραφο. Οἱ δύο χώρες βρέθηκαν στά πρόθυρα τοῦ πολέμου. Ἀλλά οἱ Ρώσοι, ἔχαιτιας τῆς ἀστάθειας καὶ τῆς ἀναβλητικότητας τοῦ Ἀλεξανδρου, δέν ἀποτόλμησαν τότε ἔνοπλη ρήξη. Γνώριζαν ὅτι θά ἀντιμετώπιζαν συνασπισμένες καὶ τίς τρεῖς ἄλλες Δυνάμεις.

Θά πρέπει ἀκόμη ν’ ἀναφέρουμε ἐδῶ ὅτι στίς 19 Ιουλίου 1821 ὁ Τσάρος πρότεινε στή Γαλλία συνεργασία γιά τή λύση τοῦ Ἑλληνικοῦ προβλήματος προσφέροντάς της τήν Πελοπόννησο ώς προτεκτοράτο. Ἡ πρόταση δέν είχε εύνοϊκή ύποδοχή. Κατά τή γαλλική Κυβέρνηση ‘ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση εύνοει μόνο τή Ρωσία. Ἡ Γαλλία ἐνδιαφέρεται νά μείνουν τά πράγματα ὅπως ἔχουν».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

'Απόσπασμα της έπιστολής του 'Αλ. 'Υψηλάντη πρός τὸν τσάρο τῆς Ρωσίας 'Αλεξανδρο Α'
(άπό τὴν I.E.E., τόμο ΙΒ', σελ. 36)

«... Πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς τῶν ἐθνῶν ὅρμαι πηγάζουσιν ἀπό Θεοῦ, καὶ ἀναμφιβόλως ἐκ θείας ἐμπνεύσεως ἐγείρονται σήμερον οἱ "Ἐλληνες ἀθρόδοι, ὅπως ἀποσείσωσι τὸν βδελυρὸν ζυγόν, δοτὶς βαρύνει ἐπ' αὐτῶν ἀπό τεσσάρων ἥδη αἰώνων. Πλέον ἦδιακόσιαι ἀναφοραὶ, ... προυχόντων πάσης τάξεως καὶ ἐπαρχίας τῆς Ἐλλάδος, μέτι καλοῦσιν εἰς τὴν ἀρχηγίαν, ἵνα νικήσω ἢ ἀποθάνω μετ' αὐτῶν. Τὴν στιγμήν ταύτην νικῶσιν οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Ἡπείρου τούς στρατούς τοῦ Σουλτάνου, οἱ Σουλιώται καὶ οἱ Πάργιοι ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν πατρίδα τῶν, κηρύττοντες ἔαυτούς ἐλευθέρους, καὶ τά δρη τῆς Ἐλλάδος πάντα ἐκάλυψαν φοιβεροὶ τῆς ἐλευθερίας πρόμαχοι. Ἡ Πελοπόννησος καὶ τὸ Αιγαῖον κινοῦνται, ἡ Κρήτη ἀνίσταται, ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία, ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία σπεύδουσιν εἰς τὰ δόπλα, ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαΐα ἀποτινάσσουσι τὸν ζυγόν, καὶ περίτρομοι οἱ Τούρκοι ἰστανται ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπί ἡφαιστείου, ὅπερ εἶναι ἔτοιμον νά τούς καταπίῃ...» καὶ κατέληγε σέ ἕκκληση γιά **Βοήθεια πρός τούς όμοιθρήσκους λαούς καὶ τή δικαιοισμήν.** 'Η ἐπιστολή περιείχε πολλές πρόωρες ειδήσεις, μέσα σώματα στά πλαίσια τοῦ Σχεδίου τῆς 'Εταιρείας καὶ γιά περιοχές, ὅπου είχε γίνει προετοιμασία καὶ ἀπό ὅπου είχαν ληφθεὶ διαβεβαιώσεις γιά τὴν 'Επανάσταση.

2

Αύτοκρατορικό διάταγμα τοῦ τσάρου 'Αλεξανδρου Α'
(IEE, IB', 38)

«Α'. 'Ο πρίγκηψ 'Αλεξανδρος 'Υψηλάντης διαιγράφεται ἐκ τῶν ἐλέγχων τῆς στρατιωτικῆς ύπηρεσίας τῆς Ρωσίας'.

Β'. 'Ο Αύτοκράτωρ ἀποδοκιμάζει ἐπισήμως τό ἐπιχείρημα αὐτοῦ, ἵνα μή δύνηται ἔχειν οὐδεμίαν ἐλπίδα συνδρομῆς παρά τῆς Ρωσίας πρός ύποστήριξιν'.

Γ'. Διατάσσεται ὁ κόμης Βίτγενστείν, γενικός ἀρχηγός τῶν ἐπί τοῦ Προύθου καὶ ἐν τῇ Βεσσαραβίᾳ ρωσικῶν στρατευμάτων, ἵνα διατηρῇ **αὐστηροτάτην οὐδετερότηταν καὶ ἀμεροληψίαν ως πρός τάς ἐκραγείσας ταραχάς ἐντός τῶν δύο 'Ηγεμονειῶν'.**

Δ'. Κοινοποιοῦνται αἱ ἀποφάσεις αὗται τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβει τῆς Ρωσίας, καὶ οὕτος διατάσσεται, ἵνα γνωστοποιήσῃ μέν ταύτας τῇ ὑψηλῇ Πύλῃ, ἐπαναλαμβάνων ἐν ταυτῷ τάς εἰλικρινεῖς καὶ καθαράς διαβεβαιώσεις τάς ἐπί τῆς ἀποστασίας τῆς Βλαχίας (ἢ τοῦ Βλαδιμῆρου) διοθείσας ἀναγγείλη δέ ρητῶς, διτὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Αύτοκράτορός ἐστι καὶ ἔσται ἀλλοτρία τῶν ραδιουργιῶν, δι' ὃν ἐπαπειλεῖται ἡ ἡσυχία οἰουδήποτε τόπου· διτὶ πᾶσα τοιαύτης φύσεως ἐνοχή ἀντίκειται εἰς τὴν εὐθύτητα τῶν σκοπῶν τοῦ Αύτοκράτορος· καὶ διτὶ ως πρός τάς σχέσεις τῆς Πύλης οὐδὲ ἄλλον ἔχει σκοπόν, οὐδὲ ἄλλην τρέφει ἐπιθυμίαν παρά τὴν διατήρησιν καὶ τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν ὑφίσταμένων συνθηκῶν μεταξύ τῶν δύο Δυνάμεων'.

Ο Φιλήμων σχολίαζε ως ἔξης τὸν δρό τῆς οὐδετερότητας (βλ. σχετικόν IEE, IB', σελίδα 38):

«... τὸ αὐτό διάταγμα, οὐδόλως ἀπτόμενον τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, τὴν

σωτήριον παρεδέχετο ρήτραν τῆς οὐδετερότητος, ἦν, ὡς προηγούμενον ἡδη
ἐπίσημον ἐπὶ ἐνός μέρους, ἔμελλε μετ' ὀλίγον παραδεχθῆναι ἑκοῦσα ἄκουσα
ἄπασα ἡ διπλωματία ἐπὶ τοῦ δλου τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως».

3

'Επιστολή τοῦ 'Ι. Καποδίστρια πρός τὸν 'Αλέξανδρο 'Υψηλάντη
(IEE, τ. IB', σελ. 38-39):

Λευβάχ, 14 μαρτίου 1821

«Πρίγκιψ μου

Λαβών τὴν ἀπό 24 Φεβρουαρίου ὑμετέραν ἐπιστολήν, ὁ Αύτοκράτωρ, τόσῳ
βαθυτέραν ἡσθάνθη θλίψιν, δισφ αἰείποτε ἔχειτμησε τὸ εὐγενές τῶν αἰσθημάτων,
ῶν ἐδώκατε δείγματα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ. Πόρρω λοιπόν ἀπεῖχεν ἡ Α.Α.Μ.
ὅπως πιστεύσῃ ὅτι ἐμέλλετε αἴφνης παρασυρθῆναι ὑπό τοῦ πνεύματος ἐκείνου
τοῦ παραλογισμοῦ, διπερ φέρει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰώνος, ἐπιλανθα-
νομένους τῶν πρωτίστων καθηκόντων αὐτῶν, εἰς ἀναζήτησιν ἀγαθοῦ, οὐδόλως
ἐλπιζομένου ἀλλως, ἡ διὰ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν παραγγελμάτων τῆς
θρησκείας καὶ τῆς ἡθικῆς. 'Η τάξις τῆς γεννήσεως ἡμῶν, τὸ στάδιον διπερ
ἔξελέξασθε, ἡ δικαία ὑπόληψις, ἢν ἐκτήσασθε, τά πάντα ἐνί λόγῳ παρεῖχον
ὕμιν τὴν εὔκαιριαν καὶ τά μέσα, ὅπως φωτίσητε περὶ τῶν ἀληθῶν αὐτῶν
συμφερόντων τούς προύχοντας ἐκείνους τῆς Ἑλλάδος, τούς δεικνύοντας τόσον
φυσικήν πρός ὑμᾶς ἐμπιστοσύνην. 'Αναμφιβόλως ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου
ἔγκειται ἡ ἔφεσις τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης ἑαυτοῦ, καὶ βεβαίως πλεῖσται
περιστάσεις ἐνέπνευσαν τοῖς "Ἐλλησι τὴν εὐχήν, ἵνα μή μείνωσι ἔνοι πρός τὴν
ἰδίαν αὐτῶν εἰμαρμένην. 'Αλλ' ἀρά γε διά τῆς ἀποστασίας... δύνανται κολακεύε-
σθαι περὶ τῆς ἀπειτυχίας ἐνός τόσῳ ἔξοχου σκοποῦ; Δύναται ἀρά ποθεῖν τὴν
ἀναγέννησιν αὐτοῦ καὶ ἀνύψωσιν εἰς τὴν βαμβίδα τῶν ἐλευθέρων ἔθνος τι διά
σκοτεινῶν ὑπενεργειῶν, διά ζοφερῶν σκευωριῶν; 'Ο Αύτοκράτωρ οὐδόλως
διανοεῖται τοῦτο· ἔσπευδεν ἵνα ἔξασφαλίσῃ τοῖς "Ἐλλησι τὴν προστασίαν διά τῶν
μεταξύ Ρωσίας καὶ Πύλης συνομολογηθεισῶν συνθηκῶν ἀλλ' ἡδη τά δυνατά
ταῦτα ἀποκτήματα παραγνωρίζονται, αἱ δόδοι τῆς νομιμότητος ἐγκαταλιμάνο-
νται, καὶ ὑμεῖς δείκνυσθε θέλοντες, ἵνα προσκολλήσητε τό ὄνομα ὑμῶν εἰς
συμβεβηκότα, πασιφανῶς ἀποδοκιμαζόμενα παρά τῆς Α.Α.Μ.

'Η Ρωσία διάγει ἐν εἰρήνῃ μετά τοῦ ὅθωμανικοῦ κράτους. 'Η ἐν Μολδαΐα
ἐκραγεῖσα ἐπανάστασις ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δικαιολογήσει ρῆξίν τινα μεταξύ τῶν
δύο κρατῶν. "Αλλως διερρηγνύμεθα ἄν μετά τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως,
προσεφερόμεθα ἔχθρικῶς κατ' αὐτῆς καὶ παρεβιάζομεν τὴν πιστίν τῶν συνθη-
κῶν, εὐνοοῦντες, ἔστω καὶ δ' ἀπλῆς σιωπηρᾶς συγκαταθέσεως, ἐπανάστασιν,
σκοποῦσαν τὴν ἀνατροπήν δυνάμεως, μεθ' ἡς ἡ Ρωσία ἐκήρυξε καὶ κηρύττει ὡς
ἔχουσα σταθερούς σκοπούς πρός διατήρησιν σχέσεων εἰρήνης καὶ φιλίας.

Καὶ κατ' ἀλλην δέ σκέψιν, τίνα στιγμήν ἔξελέξατε, ἵνα προσβάλητε τὴν Πύλην;
Αὐτήν ἐκείνην τὴν στιγμήν, καθ' ἣν διαπραγματεύσεις, ὅσημέραι γονιμώτεραι
ἀποτελεσμάτων εύτυχῶν καθιστάμεναι, περιβάλλουσι τὴν εἰρήνην διά νέων
ἔγγυησεων αὐτήν ἀκόμη τὴν στιγμήν, καθ' ἣν αἱ ἀπαιτήσεις τῆς ὑμετέρας
οἰκογενείας ἔμελλον ἴκανοποιηθῆναι, ὁ δέ Σουλτάνος, ὡς γινώσκετε, προύτιθε-
το, ἵνα ἀπόδωσῃ ὑμῖν πλήρη καὶ ἐντελῆ δικαιοισμόν. Πεπληροφορημένοι περὶ
τῶν περιστάσεων τούτων, καὶ εἰδότες τάς ἀνέκαθεν διεπούσας τὴν πολιτικήν τοῦ
Αύτοκράτορος ἀρχάς, πῶς ἐτολμήσατε ὑποσχεθέντες τοῖς κατοίκοις τῶν 'Ηγεμο-
νειῶν τὴν ύποστήριξιν μεγάλης τίνος Δυνάμεως; 'Εάν ἡθελήσατε προσηλώσαι τά
βλέμματα αὐτῶν πρός τὴν Ρωσίαν, οἱ συμπατριώται ὑμῶν θέλουσιν ιδεῖν ταύτην

άκινητούσαν, μετ' όλίγον δέ αἱ δίκαιαι μορφαὶ αὐτῶν θέλουσιν ἐπιβαρύνειν 'Υμᾶς, καὶ αἰσθανθήσεσθε πίπτουσαν ἐφ' ὑμῶν μεθ' ὅλου αὐτῆς τοῦ βάρους τήν εὐθύνην ἐπιχειρήσεως, ἢν μόνα πάθη παραφρονοῦντα ἡδύναντο ὑπαγορεῦσαι. 'Αλλ' ὅμως πάντοτε ἔχει τις καιρόν, ἵν' ἀποδώσῃ σέβας πρός τὸν ὄρθον λόγον καὶ πρός τὴν ἀλήθειαν' ἔχετε εἰσέτι ἐν χερού τὴν σωτηρίαν τῶν περὶ ὑμᾶς ἀποπεπλανημένων ἀνθρώπων... 'Ο Αὔτοκράτωρ οὐδεμίαν, οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως, παρέξει ὑμίν **συνδρομήν**, διότι, ἐπαναλαμβάνομεν λέγοντες, ἥθελεν εἰσθαι ἀνάξιον αὐτοῦ τὸ ὑποσκάπτειν τὰ θεμέλια τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας **διά τῆς ἐπονειδίστου καὶ ἐγκληματικῆς ἐνεργείας μυστικῆς ἑταῖρίας...**

Σταθμίσατε, Πρίγκιψ μου, τάς παρατηρήσεις, ἃς ἀπευθύνει υμίν ὁ Αὔτοκράτωρ ὡς τελευταίον δεῖγμα τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. 'Ωφελήθητε ἐκ τῆς τόσον σωτηριώδους προειδοποίησεως ταύτης· ἐπανορθώσατε τό κακόν, ὅπερ ἐπράξατε ἥδη· προλάβατε τάς καταστροφάς, ἃς μέλλετε ἐπισύραι κατά τῆς ὡραίας καὶ ἀτυχοῦς πατρίδος ὑμῶν. 'Εάν ὑπόδειξητε ἡμῖν τά μέσα πρός κατάπαυσιν τῶν ταραχῶν ἄνευ παραβιάσεως τίνος καὶ χωρίς τῆς ἐλαφροτέρας προσβολῆς τῶν ὅρων τῶν ὑφισταμένων μεταξύ Ρωσίας καὶ ὁθωμανικῆς Πύλης συνθήκων, ὁ Αὔτοκράτωρ οὐκ ἀρνηθήσεται τὴν παρέμβασιν ἐαυτοῦ παρά τῇ Τουρκικῇ κυβερνήσει, προσκαλῶν αὐτήν εἰς ἐμφρόνα μέτρα, δυνάμενα τὴν ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μολδαυίᾳ ἐπάνοδον τῆς ἡσυχίας, ἡς τὴν ἀνάγκην συναισθάνονται τόσῳ βαθέως αἱ χῶραι αὗται. 'Ἐν πάσῃ ἀλλῃ περιπτώσει **ἡ Ρωσία ἔσται ἀπλοῦς θεατής τῶν γινομένων**, οὐδέ τά ὅπλα τοῦ Αὔτοκράτορος κινηθήσονται, οὐδέ ὑμεῖς καὶ οἱ ἀδελφοί ὑμῶν ἔστε ἐφεξῆς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Α.Μ. τοῦ αὐτοκράτορος. 'Η Πριγκίπισσα 'Ψυχλάντου ἐξακολουθήσει ἀπολαμβάνουσα τὴν προστασίαν Αὔτοῦ, ἀλλά καθ' ὅσον ἀφορᾶ προσωπικάς αὐτήν· ἐπ' **οὐδεμιᾷ ὅμως περιπτώσει ὁ Αὔτοκράτωρ ἐπιτρέψει τὴν εἰσοδον ὑμάν εἰς Ρωσίαν**. 'Η ἐπιστολὴ αὕτη περιελεύσεται ὑμῖν διά τοῦ βαρώνου Στρωγανῶφ, διαταγέντος, ἵνα ἀφ' οὐ κοινοποίησει ταύτην τῇ Πύλῃ διαβιβάσῃ πρός ὑμᾶς καὶ προσθέσῃ τάς συμβουλάς, μεθ' ὧν ὁ Αὔτοκράτωρ ἐφάπαξ ἔτι προτρέπει ὑμᾶς ἵνα συμμορφωθήτε.

(ύπογρ.) «Ο ΚΟΜΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ»

4

'Ι Καποδίστρια, Αύτοβιογραφία, 140-141.

"Οτε ἡ διάσκεψις τοῦ Λάυβαχ ἐλαβε γνῶσιν τῶν ἀπαντήσεών μας πρός τὸν πρίγκιπα 'Ψυχλάντην καὶ τῶν ὀδηγῶν ἃς ἔμελλε νά λάβῃ ὁ βαρώνος Στρωγανῶφ, οἱ συνάδελφοί μας ὑπουργοί τῶν συμμάχων Δυνάμεων μοί **ἔξεφρασαν τά συγχαρητήριά των** διά τα μέτρα ταῦτα ἀτίνα ἀσφαλῶς θά ἔστεφοντο ὑπό πλήρους ἐπιτυχίας. 'Εφαντάζοντο ὅτι μετ' ὀλίγας ἡμέρας δέν θά ἐγίνετο πλέον λόγος οὔτε περὶ Τούρκων οὔτε περὶ 'Ελλήνων καὶ περὶ Τούρκων· ὅσον δ' ἀφορᾶ εἰς τὸ **statu quo ante**.

"Πολὺ θά ἐπεθύμουν, κύριοι», τοῖς ἀπήντησα, «νά συμμερισθῶ τὴν γνώμην σας. 'Εάν ὅμως θέλετε τὴν ίδικήν μου, θά σᾶς εἴπω ὅτι, ἀκολουθοῦντες τό νῦν υἱοθετηθέν σύστημα, μόνον μετά εἰκοσιπενταετίαν θά ἔχετε τὴν ικανοποίησιν τοῦ νά μή ἀκούετε πλέον νά γίνεται λόγος περὶ 'Ελλήνων καὶ περὶ Τούρκων· ὅσον δ' ἀφορᾶ εἰς τὸ **statu quo**, τοῦτο παρῆλθεν ἀνεπιστρεπτί.

'Εκοιτάχθησαν, ύψωσαν τούς ὅμους καὶ ἴως ὕκτιραν διά τάς ὑπερβολάς εἰς τάς ίδεας μου. 'Ανέφερα τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Αύτοκράτορα. 'Η Αὔτοῦ Μεγαλειότης ἥθελησε νά ἀκούσητα τά αἴτια ἐφ' ὧν ἐβάσιζον τὴν γνώμην μου. 'Ανέπτυξα αὐτά. 'Ο Αύτοκράτωρ μοί ἀπήντησε τότε: «'Ἄς ίδωμεν ἐν τῷ μεταξύ τί θά προκύψῃ ἀπό τά πρῶτα μας διαβήματα· ἐν ἀνάγκῃ θά ἐπανέλθωμεν ἐπί τῶν παρατηρήσεών σας».

3. Τό συνέδριο τῆς Βερόνας

“Υστερα ἀπό τό Συνέδριο τοῦ Λάυμπαχ, οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης καὶ οἱ ‘Υπουργοί τους πίστεψαν ὅτι εἶχε τακτοποιηθεῖ τό θέμα τῶν ἔξεγέρσεων, τόσο στήν Ἰσπανία καὶ τήν Ἰταλία, ὅσο καὶ στήν Ἑλλάδα. Τό ἀντιδραστικό πνεῦμα τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας ἦταν ἔτοιμο νά ἐπιβληθεῖ. Ο Μέττερνιχ, ἐπειδὴ ἀντιλήφθηκε πόσο ὁ Καποδίστριας ἐπηρέαζε τό Τσάρο Ἀλέξανδρο ὑπέρ τῶν ἐλληνικῶν ύποθέσεων, προσπάθησε καὶ πέτυχε τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν πολιτική σκηνή τῆς Εὐρώπης. Πρός στιγμή φάνηκε πώς ὁ Μέττερνιχ ἔμενε ὁ τελικός νικητής στό διπλωματικό ἀγώνα γύρω ἀπό τό Ελληνικό Ζήτημα. Κάτω ἀπό τήν ἀπατηλή αὐτή ἐπίφαση πραγματικός νικητής παρέμενε ὁ Καποδίστριας. Εἶχε ἥδη συμβάλει καίρια γιά τήν περίσωση καὶ τήν στερέωση τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ο Μέττερνιχ εἶχε χάσει τήν μεγάλη εύκαιρία νά τήν καταστείλει στά πρώτα βήματα. Εἶχε περάσει πιά ἔνας χρόνος καὶ τό πρόβλημα ἔμενε. Μιά σειρά νίκες τῶν Ἐλλήνων κατά τῶν Τούρκων τό φανέρωνε πολύ πειστικά.

Στά μέσα τοῦ 1822 ἀποφασίστηκε νά συνέλθει στή Βερόνα συνέδριο τῶν δυνατῶν τῆς Εὐρώπης γιά νά ξανασυζητηθοῦν τά φλέγοντα ζητήματα. Τό πιο σπουδαῖο ἀπ’ αὐτά ἦταν πάλι τό θέμα τῆς Ἰσπανίας καὶ τό Ελληνικό Ζήτημα, μέ τήν ἐπιπλοκή πού προκάλεσε στίς Ρωσοτουρκικές σχέσεις (διακοπή διπλωματικῶν σχέσεων ύστερα ἀπό τίς βιαιοπραγίες τῶν Τούρκων σέ βάρος τῶν Ἐλλήνων στήν Κωνσταντινούπολη καὶ ἄλλες πόλεις τήν ἀνοιξη τοῦ 1821).

Στό συνέδριο, πού ἄρχισε στά μέσα τοῦ Ὁκτώβρη 1822, πήραν μέρος οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Αύστριας. Ἐπίσης οἱ βασιλεῖς τῆς Πρωσίας, τῆς Σαρδηνίας καὶ τῶν Δύο Σικελιῶν, ὁ μέγας δούκας τῆς Τοσκάνης, ὁ Δούκας τῆς Μοδένας καὶ ἡ Δούκισσα τῆς Πάρμας. Τόν Πάπα ἀντιπροσώπευε ὁ Καρδινάλιος Σπίνα. Ἀκόμη ἦταν ἐκεὶ ὁ Οὐέλλιγκτον, ἀρχηγός τῆς ἀγγλικῆς ἀντιπροσωπείας, ὁ Μονμορανσύ καὶ ὁ Σατωβριάνδος, ἐκπρόσωποι τῆς Γαλλίας, ὁ Μέττερνιχ βέβαια, καὶ πολλοί ἄλλοι.

Τή σύγκληση τοῦ συνεδρίου τῆς Βερόνας ἄκουσαν στήν Ἐλλάδα μέ αἰσιοδοξία. Η Ἐλληνική Ἐπαναστατική Κυβέρνηση, πού εἶχε σχηματιστεῖ ύστερα ἀπό τή συνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου, εἶχε ἔγκαιρα πληροφορηθεῖ τό γεγονός ἀπό τόν ἴδιο τόν Καποδίστρια¹.

Μέ πνεῦμα αἰσιοδοξίας, πού ἡ ἴδια ἡ ἐπιστολή τοῦ Καποδίστρια ἄφηνε νά φαίνεται, ἡ Ἐπαναστατική Κυβέρνηση ἐτοίμασε τρεῖς ἐκκλήσεις, τήν πρώτη γιά τούς ἀντιπροσώπους² τῆς Εὐρώπης στό Συνέδριο, τή δεύτερη πρός τό Ρώσο αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρο καὶ τήν τρίτη πρός τόν Πάπα.

‘Αντιπρόσωποι τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως ὄριστη-

καν ό Κεφαλωνίτης 'Ανδρέας Μεταξάς και ό γάλλος φιλέλληνας, πλοιάρχος Ζουρντάιν (PIERRE JOURDAIN).

"Εφτασαν στήν 'Αγκόνα στις 12/24 τού 'Οκτώβρη και άπό τό λοιμοκαθαρκτήριο στείλανε στὸν Πάπα τις ἑκκλήσεις τῆς 'Ελληνικῆς Κυβερνήσεως, γιά νά τίς διαβιβάσει στό Συνέδριο, παρακαλώντας τὸν νά τούς βοηθήσει νά παρουσιαστοῦν αὐτοπροσώπως σ' αὐτό, γιά νά ἑκθέσουν τά δίκαια τῆς 'Ελλάδας. 'Ο Πάπας, μέ τήν ἐλπίδα πώς ἵσως κάτι θά πετυχαίνε, γιά νά ἐνισχύσει τό γόντρο τῆς παπικῆς 'Εκκλησίας, ἔδειξε προθυμία νά τούς ἔξυπηρετήσει καὶ ἔστειλε τά ἔγγραφα στό Συνέδριο.

"Οταν ὅμως οἱ δυνατοὶ τῆς Εὐρώπης διάβασαν τά ἔγγραφα, ἔξοργίστηκαν καὶ τά θεώρησαν ώς «ἄτοπα καὶ αὐθάδη» καὶ προσκάλεσαν τὸν πάπα νά διώξει τό Μεταξά ἀπό τήν 'Αγκόνα. 'Υστερα ἀπ' αὐτό οἱ "Ελληνες ἀντιπρόσωποι εἰδοποιήθηκαν νά ἐγκαταλείψουν τήν 'Ιταλία. 'Ο Μεταξάς καὶ οἱ ἄλλοι διαμαρτυρήθηκαν μέ ἔγγραφα, τόσο στό Συνέδριο ὅσο καὶ στὸν πάπα. Κρίθηκε τότε χρήσιμο νά ἀποσταλεῖ στήν 'Ιταλία ἐπιφανῆς Ἑλληνας ἱεράρχης: διάλεξαν γι' αὐτό τόν ἐπίσκοπο Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανό, γιά νά μεταβεῖ στόν Πάπα Πίο Ζ' καὶ κάνοντας «δελεαστικάς προτάσεις περὶ ἐνώσεως τῆς 'Ελληνικῆς 'Εκκλησίας μετά τῆς Ρωμαϊκῆς» νά τόν ἐνισχύσει στήν ἀπόφασή του νά βοηθήσει τούς "Ελλήνες.

Δυστυχῶς ὅμως οὔτε κι αὐτοί οἱ ἀντιπρόσωποι κατόρθωσαν νά φθάσουν στή Ρώμη. 'Ο Μέττερνιχ δέ θά ἐπέτρεπε ποτέ νά δεχτεῖ ὁ Πάπας ἀπεσταλμένους μιᾶς 'Επαναστατικῆς Κυβερνήσεως, πού δέν τήν ἀναγνώριζαν τά ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης.

Τό Συνέδριο τελείωσε τίς ἔργασίες τους στίς 2 Δεκεμβρίου καὶ ἔξεδωσε διακήρυξη τῶν ἀποφάσεων καὶ τῶν ἀντιλήψεών του³. Σύμφωνα μ' αὐτές ή 'Ελληνική 'Επανάσταση καταδικαζόταν ώς ἐνέργεια ἀσύνετη καὶ ἐγκληματική καὶ ἐκπορευόμενη ἀπό τήν Ἱδια ἀνατρεπτική πηγή τοῦ καρμποναρισμοῦ. Διαφαίνεται ὅμως στούς τελευταίους στίχους αὐτοῦ τοῦ κειμένου ἡ ἀνησυχία γιά τήν ἐκβαση τῶν προστριβῶν Ρωσίας-Τουρκίας.

"Ετοι ἡ ἐπίσημη Εὐρωπαϊκή διπλωματία ἐθελοτυφλοῦσε μπροστά σέ πρόβλημα ὑπαρκτό, ἀλλά καὶ παρέβλεπε μέ τρόπο κυνικό τίς ἐπίμονες διακηρύξεις τῶν 'Ελλήνων, πού τόνιζαν ὅτι ὁ ἀγώνας εἶναι ἀπελευθερωτικός καὶ ὅχι καινωνικοανατρεπτικός⁴.

Πάντως ό 'Ανδρέας Μεταξάς ἀνακοινώνοντας στούς "Ελλήνες τήν ἀποτυχημένη προσπάθεια νά συγκινήσουν τήν ἐπίσημη Εὐρώπη κατέληγε μ' αὐτά τά λόγια: «Οἱ 'Ηγεμόνες μᾶς ἐγκαταλείπουσι καὶ εἰς ἡμᾶς μόνον ἔχομεν νά ἐλπίζομεν».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1 Έπιστολή τοῦ Ἡ. Καποδίστρια πρός Κερκυραῖο ἔμπιστο φίλο του, ἡ ὅποια διαβιβάστηκε στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπαναστατικὴ Κυβέρνηση

«Ἐκ Πετρουπόλεως τῇ 13/25 Ἰουνίου 1822.

Ἐγὼ ἀναχωρῶ διά τὸ Φραγκόφροτ διά νά ἀναμείνω ἐκεῖ τάς προσταγάς τοῦ Αὐτοκράτορος ὃποῦ καὶ ὁ ἴδιος πηγαίνει εἰς Βιέννην καὶ ἐπειτα εἰς Βερόναν, ὅπου θέλει εἶναι μία ἔνωσις βασιλέων καὶ μινίστρων. "Οσον διά τὰ ἐπωφελῆ ἀποτελέσματα ταύτης τῆς συνελεύσεως δέν ἔχω οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν. Ἀποδεικνύεται ἐκ τούτου φανερώτατα ὅτι τὰ μεγάλα τοῦ κόσμου συμφέροντα δέν ἔξισάζονται εἰμή διά τῆς διπλῆς ἐνεργείας τοῦ καιροῦ καὶ τῆς δυνάμεως. Δοθέντος τούτου, θέλει ἐνασχοληθοῦν ὀφελίμως εἰς τὴν καθειρήνευσιν τῆς Ἑλλάδος, ἡτὶς θέλει τελειώσει ἐλπίζω εἰς τὸ νά λάβῃ τὸν καρπόν τόσων θυσιῶν καὶ πόνων. "Ἐχω μάλιστα περιστρέφονταν ἀπό ἐλπίδα εἰς τοῦτο. "Ἐχω τὴν βεβαίαν πεποίθησιν. Τό μέγα διάστημα μᾶς διαχωρίζει, μέδυσκολεύει νά ἐξηγηθῶ πλέον ἐκτεταμένως εἰς παρόμοια πράγματα, καὶ χωρίς νά ἔβγω ἀπό τὰ ὅριά μου σᾶς λέγω νά ἔχετε ὑπομονήν καὶ θάρρος. 'Ο Θεός εἶναι μέγας καὶ ἡμεῖς ποτέ δέν πρέπει ν' ἀπελπιζόμεθα ὡς ποῦ ἐπιτύχωμεν τῆς παντοδυνάμου προστασίας του.

Ιωάννης Καποδίστριας».

(Δ. Κόκκινου, 'Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, Τομ. 6, σελ. 53-54)

2 Εκκληση τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων πρός τούς Εύρωπαίους διπλωμάτες στὸ συνέδριο τῆς Βερόνας

«Δεκαοκτώ μῆνες παρῆλθον ἀφ' οὗ ἡ Ἑλλάς μάχεται κατά τῶν ἔχθρων τοῦ χριστιανικοῦ ὄντος. "Ολαι αἱ δυνάμεις τῶν Μωαρεθανῶν κατημέθανῶν ἀποτελοῦνται ἐναντίον τῆς, καὶ ἡ Εύρωπαίκη Τουρκία, ἡ Ἀσία καὶ ἡ Ἀφρική ἐξοπλίζονται ἀμιλλώμεναι πρός ἀλλήλας διά νά όποιστηριέωσι τὴν σιδηρᾶν χείρα τὴν καταπίεσσαν τοσούτον χρόνον τὸ 'Ἑλληνικὸν' Ἐθνος καὶ τείνουσαν δλῶς εἰς τὸ νά τὸ ἐξοιλοθρεύση. 'ΑΦ' ἡς ἥρχισεν ὃ πόλεμος ὑψώσει τὴν φωνήν ἡ Ἑλλάς διά τῶν νομίμων ἀντιπροσώπων τῆς ἔξαιτουμένην τὴν βοήθειαν, ἡ τουλάχιστον τὴν οὐδέτερότητα τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων. Τὴν σήμερον δέ ὅτε συνέρχονται εἰς τὴν Ἰταλικήν χεραδόνησον οἱ δυνατοί διά νά βάλωσιν εἰς τάξιν τὰ τῆς Εὐρώπης καὶ συμβουλεύεθῶσι πασιφανῶς διά τὰ μεγάλα συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ὅτε ὅλα τὰ ἔθνη προσμένουσιν ἀπ' αὐτούς τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης, τὴν ἐγγύησιν τοῦ δικαίου τῶν ἔθνων, καὶ τὴν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θέτει νά παραβῇ τὸ χρέος τῆς, ἃν δέν ἔξεθετε καὶ αὐθίς εἰς τούς αὐγούστους συμμάχους μονάρχας τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, τὰ δίκαιά της καὶ τὰς νομίμους ἐπιτυμίας της, καθὼς καὶ τὴν σταθεράν ἀπόφασιν δλῶν τῶν πολιτῶν τῆς τοῦ νά τύχωσι δικαιοσύνης ἀπό τάς ἀνθρωπίνους δυνάμεις, καθὼς εὔρον χάριν ἐνώπιον τοῦ οὐρανίου Βασιλέως τοῦ διέποντος τὰ βασίλεια τοῦ κόσμου, ἡ νά ἀποθάνωσιν δλοι χριστιανοί καὶ ἐλεύθεροι. "Ηδη ἔχύθησαν ποταμοί αἰμάτων. 'ΑΛΛ' ἡ σημαία τοῦ σταυροῦ νικήτρια πανταχοῦ κυματίζει εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὴν Ἀττικήν, εἰς τὴν Εὐβοιαν, εἰς τὴν Βοιωτίαν, εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, εἰς τὴν Αἰτωλίαν, εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου, εἰς τὴν Κρήτην, καὶ εἰς τάς νήσους τοῦ Αιγαίου πελάγους. Τοιαύτας προόδους ἔκαμε τὸ 'Ἑλληνικὸν' ἔθνος καὶ αὕτη εἶναι ἡ κατάστασίς του, ὥστε εἶναι

πασίδηλον εις δόλους τούς έχοντας γνώσιν τῆς Τουρκίας, δέ τι οἱ "Ελληνες δέν ήμποροῦσι ν' ἀφήσωσι τά δόπλα πρὶν κατακτήσωσι ἢ πρὶν ἀπολαύσωσι τάς ἐγγυήσεις ύπάρξεως χωριστῆς, ἀνεξαρτήτου καὶ ἐθνικῆς, εἰς τὴν ὅποιαν καὶ μόνην θά εὑρωσι τὴν ἀσφάλειαν τῆς λατρείας, τῆς ζωῆς, τῆς ἰδιοκτησίας, καὶ τῆς τιμῆς των. Καὶ ἂν ἡ Εὐρώπη διά νά φυλάξῃ τὴν εἰρήνην συγκατατεθῇ νά διαπραγματευθῇ μέ τὴν ὁθωμανικήν Πόρταν ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νά συμπεριλάβῃ καὶ τὸ 'Ελληνικόν ἔθνος εἰς τὸ αὐτό σύστημα τῆς γενικῆς εἰρηνοποίησεως, ἡ 'Ελληνική κυβέρνησις σπεύδει νά δηλοποιήσῃ ἐπισήμως διά τῆς παρούσης ὅτι δέν θέλει στέρει καμμιάν συνθήκην δόσον καὶ ἂν ἥθελεν εἶναι ὠφέλιμος κατ' ἐπιφάνειαν, εἰμὶ ἀφού γείνωσι δεκτοὶ ἀντιπρόσωποι, παρ' αὐτοῦ ἀπεσταλμένοι διά νά ύπερασπισθῶσι τὴν ύποθέσιν του, νά ἐκθέσωσι τὰ δικαιολογήματα του, καὶ νά καταδηλώσωσι τά δίκαια του, τάς ἀνάγκας του καὶ τά προσφιλέστερα συμφέροντά του. "Αν δέ παρά πᾶσαν ἐλπίδα ἥθελεν ἀπορριφθῆ ἡ αἰτήσις του, ἡ παρούσα δηλοποίησις θέλει ἐπέχει τόπον τακτικῆς διαμαρτυρήσεως, τὴν ὅποιαν ἡ 'Ελλάς ίκετεύουσα ύποβάλλει σήμερον εἰς τούς πόδας τῆς αἰώνιου δικαιοσύνης καὶ τὴν ὅποιαν χριστιανικός λαός διευθύνει θαρρούντως εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῆς χριστιανοσύνης. "Αν δέ ἐγκαταλειφθῶσιν οἱ "Ελληνες, ὄντες μὲν ἀδύνατοι θά ἐλπίσωσιν εἰς τὸν Θεόν τῶν δυνάμεων, ἀλλά καταρτιζόμενοι μὲ τὴν παντοδύναμον χείρα του δέν θέλουσι κλίνει τὸν αὐχένα ἐνώπιον τῆς τυραννίας, ὄντες χριστιανοί καὶ καταδικόμενοι, διότι ἐμείναμεν πιστοί εἰς τὸν Σωτῆρα μας τὸν Βασιλέα καὶ Κύριον μας. Θέλωμεν δέ ύπερασπίσει ἔως ἐνός τὴν ἐκκλησίαν του, τάς ἑστίας μας καὶ τούς τάφους μας. Είναι δέ εύτυχία μας ἡ νά καταβῶμεν εἰς αὐτούς ἐλεύθεροι καὶ χριστιανοί, ἡ νά νικήσωμεν καθώς ἄχρι τοῦδε ἐνικήσαμεν διά μόνης τῆς θείας δυνάμεως τοῦ Κυρίου ήμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διά τῆς θείας του βοηθείας.

'Ἐν "Ἀργει, τῇ 29 Αὔγουστου 1822.

'Ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ προέδρου τοῦ Νομοτελεστικοῦ.

'Ο ἀντιπρόσδρος Θάνος Κανακάρης.

'Ο γραμμ. τῆς ἐπικρατείας, μινίστρος τῶν ἐξωτερικῶν ύποθέσεων
Θεόδωρος Νέγρης.

(Κόκκινος, 'Ελληνική 'Επανάσταση, τομ. 6. σελ. 55-57)

3

Διακήρυξη τοῦ Συνεδρίου τῆς Βερόνας

"Μέγα πολιτικόν γεγονός ἔξερράγη περὶ τά τέλη τοῦ τελευταίου συνεδρίου — τοῦ Λεύμπαχ —. "Οι τό ἀνατρεπτικόν τῶν κοινωνῶν πνεῦμα ἥρχισεν εἰς τὴν δυτικήν χερσόνησον, ὅτι ἐδόκιμασε νά πράξῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, τό κατώρθωσεν εἰς τάς ἀνατολικάς ἐσχατιάς τῆς Εὐρώπης. Καθ' ὃν χρόνον κατηνάσθησαν αἱ εἰς τά βασιλεία τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σαρδηνίας στρατιωτικαὶ ἐπαναστάσεις διά τῆς βίας, ἐρρίφθη ὁ ἐπαναστατικός δαυλός ἀνά μέσω τῆς ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. 'Η σύμπτωσις τῶν γεγονότων ἀπέδειξεν ὅτι μία καὶ ἡ αὐτή ἦτο ἡ ἀρχὴ των. Τό αὐτό κακόν ἀναφαινόμενον εἰς πολλά μέρη, ἀλλά πάντοτε ύπό τούς αὐτούς τύπους, ἀν καὶ ὑπό διάφορα προσχήματα, ἐπρόδιε τὴν κοινήν ἑστίαν ὅπόθεν προήλθε. Οἱ διευθύνοντες τά περὶ ὡν ὁ λόγος ἥλπιζαν νά εύρουν τὴν εύκαιριαν νά διασπείρουν τὴν διχόνιον εἰς τὰ συμβούλια τῶν Δυνάμεων καὶ νά ἔξουδετερώσουν αὐτάς, ἐνῶ νέοι κίνδυνοι τάξ εἰκάλουν πρός ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἡπατήθησαν. Οἱ ἀνακτες ἔχοντες σταθεράν ἀπόφασιν ν' ἀπωθῆ-

σουν τήν άρχην τῆς ἐπαναστάσεως εἰς ὅποιονδήποτε μέρος καὶ ύψος οἰανδήποτε μορφήν καὶ ἄντα ἔφαίνετο, **ἔσπευσαν νά τήν καταδικάσουν ἀπό συμφώνου.** Ἀσχολούμενοι δέ ἀπαρεγκλίτως εἰς τὸ ἔργον τῆς κοινῆς φροντίδος τῶν ἀντέκρους πᾶν ὅτι ἡδύνατο νά τούς ἐκτρέψῃ τῆς ὄδοῦ των. Ἐλλ' ἀκούοντες ἐν ταυτῷ καὶ τήν φωνὴν τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ Ἱεροῦ καθήκοντος συνηγόρησαν ὑπέρ τῶν θυμάτων ἀσυνέτους καὶ ἐγκληματικῆς ἐνεργείας. Αἱ πολλαὶ καὶ φιλικαὶ τῶν πέντε αὐλῶν πρός ἀλλήλας διακοινώσεις διαρκούσης τῆς περιόδου ταύτης, μιᾶς τῶν σημαντικωτέρων τῆς συμμαχίας των, ἔφεραν εἰς σύμπνοιαν ὅλας ὡς πρός τό ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπέκειτο δέ εἰς τήν ἐν Βερόνη συνέλευσιν νά καθιερώσῃ καὶ ἐπιβεβαιώσῃ τά ὄρισθέντα. Αἱ δέ σύμμαχοι τῆς Ρωσίας αὐλαί ἐλπίζουν ὅτι διά κοινῶν προσπαθειῶν **θά ἐξομαλυνθοῦν τά μέχρι τοῦδε ἐμπόδια** εἰς εὔόδωσιν τῶν εὐχῶν αὐτῶν».

(Κόκκινου, Ἑλλην. Ἐπανάσταση, 6, 65)

4

Διακήρυξη τῆς Α' Ἐθνοσυνέλευσης Ἰανουάριος 1822

ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΔΙΑΙΡΕΤΟΥ ΤΡΙΑΔΟΣ

Τό Ἑλληνικόν "Ἐθνος, τό ὑπό τήν φρικώδη Ὁθωμανικήν δυναστείαν, μή δυνάμενον νά φέρη τόν βαρύτατον, καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγόν τής τυραννίας, καὶ ἀποσεῖσαν αὐτόν μέ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διά τῶν Νομίμων Παραστατῶν του εἰς Ἐθνικήν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τήν Πολιτικήν αὐτοῦ "Ὑπαρξιν καὶ Ἀνεξαρτησίαν.

"Ἐν Ἐπιδαύρῳ τῇ α' Ἰανουαρίου ἥκαβε καὶ α' τῆς Ἀνεξαρτησίας.

Βλέπε καὶ σημείωση γιά τά γεγονάτα στά Βέρβαινα καὶ τή Ζαράκοβα — λόγια τοῦ Κολοκοτρώνη, στό κεφάλαιο Πολιτειακές ζυμώσεις πρίν ἀπό τόν Ἀγώνα καὶ χαρακτήρας τῶν συνταγματικῶν κειμένων του.

4. Ἡ ἐξωτερική πολιτική τῆς Ἀγγλίας μετά τό συνέδριο τῆς Βερόνας (1823)

Τό 1822 εἶχε ἀρχίσει γιά τήν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα μέ ἕνα θερμό μήνυμα τοῦ Προέδρου τῆς Ἀϊτινῆς Δημοκρατίας JEAN-PIERRE BOYER. Αύτό ἦταν ἡ πρώτη ἔκφραση ἀναγνώρισης ἀπό Κυβέρνηση ἀνέξαρτητού Κράτους ὅτι ὁ Ἑλληνικός Ἀγώνας ἦταν δίκαιος, πού συνοδευόταν μέ ἔκφραση εὐχῶν γιά τήν τελική ἐπιτυχία του. "Ομως ὁ χρόνος αὐτός ἔκλεινε μέ τίς θαλιβερές ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βερόνας.

Τό πνεῦμα τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας εἶχε θριαμβεύσει. «**Ἡταν ὅμως ὁ τελευταῖος τῆς θριάμβος**», ὅπως θά πει ὁ Ποτέμκιν στήν Ιστορία τῆς Διπλωματίας. Σέ λίγο θ' ἀρχίζει ἡ διάλυσή της. Ἀσφαλῶς ὁ πιό σημαντικός παράγοντας τῆς ἀνατροπῆς της στάθηκε ὁ Ἑλληνικός ἀγώνας γιά τήν ἐλευθερία.

‘Η μεταστροφή τῆς ἑξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Εύρωπης ἄρχισε ἀπό τὴν Ἀγγλία στὶς ἀρχές τοῦ 1823. Λίγο πρὶν ἐκπνεύσει ὁ προηγούμενος χρόνος συνέβηκε κάτι τὸ ἀναπάντεχο: ὁ Κάστλερηγ, ὁ ὑπουργός ἑξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ κηρυγμένος ἔχθρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης αὐτοκτόνησε καὶ ἡ ἑξωτερική πολιτική τῆς Μεγ. Βρεττανίας ἀνατέθηκε στὸν πολιτικό του ἀντίπαλο Γεώργιο Κάνιγκ.

‘Ο Κάνιγκ εἶχε στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Τουρκία τῇ φήμῃ τοῦ Φιλέλληνα, πέρ’ ἀπ’ αὐτό ὅμως ἦταν πρῶτα ἀπ’ ὅλα. Ἀγγλος καὶ ἀσφαλῶς ἐνδιαφερόταν γιά τὰ συμφέροντα τῆς χώρας του.

Τά φιλελληνικά του αἰσθήματα ἀναπτύχθηκαν ἀπό δύο βασικά γεγονότα: τό πρῶτο ἦταν οἱ σφαγές τῆς Χίου, τό δεύτερο ἡ ἀστατη πολιτική τοῦ Ρώσου αὐτοκράτορα πάνω στὸ Ἑλληνικό Ζῆτημα. ‘Ο Κάνιγκ θεώρησε τίς φιλελεύθερες ἵδεες ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς τῆς χώρας του. “Υστερα δέν ἔκρυβε τὴν ἀποστροφή του γιά τό Μέττερνιχ καὶ τίς μεθόδους του, καθὼς καὶ τή βαθιά δυσπιστία του γιά τό ρόλο τῆς Γαλλίας στό Ἑλληνικό Ζῆτημα. Αύτά ὅλα ἐπέτρεασαν τή στάση του, πού ἐκφράστηκε μέ μιά σειρά ἀπό ἐνέργειες.

Τό πνεῦμα τῆς ἀλλαγῆς φάνηκε μέ τὸν ἐναρκτήριο βασιλικό λόγο τοῦ Γεωργίου τοῦ Δ’, πού εἶχε γράψει ὁ Κάνινγκ, ὅπου ἐκεὶ λεγόταν ὅτι ἡ Ἀγγλία θά σεβόταν καὶ θά προστάτευε τίς ἐλευθερίες τῶν λαῶν.

Μέ τό ἴδιο περίπου περιεχόμενο μίλησε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κάνιγκ, πράγμα γιά τό ὅποιο ἡ μοναρχική Εύρωπη ἔνιωσε κατάπληξη.

Στίς 14 Φεβρουαρίου 1823 ἀπέστειλε στὸν Πρεσβευτή τῆς Μ. Βρετανίας στὴν Κωνσταντινούπολη Στράγκφορδ ὁδηγίες πού διαχώριζαν ἐντελῶς τίς ἀντιλήψεις τῆς Ἀγγλίας ἀπό τὴν πολιτική τῶν δυνάμεων τῆς ‘Ιερῆς Συμμαχίας¹.

Πέρα ἀπό αὐτό — καὶ γιά πρώτη φορά — ἐκδηλώνεται στό ἀγγλικό ἔγγραφο θρησκευτικό ἐνδιαφέρον καὶ μάλιστα ἐπάνω στὸ εἰδικό ζήτημα τῶν σχέσεων τῆς Τουρκίας μέ τούς Χριστιανούς ὑπηκόους της.

Τό γεγονός αὐτό καταθορύβησε ἀκόμα καὶ τὸν ἴδιο τό βρετανό Πρεσβευτή Στράγκφορδ, ὁ ὅποιος ἔβλεπε ὅτι δέν μποροῦσε πιά νά ύπηρετήσει τό νέο προσανατολισμό².

‘Ο Κάνιγκ δέν ἀρκέστηκε μόνο σέ ὁδηγίες διπλωματικές ἀλλά προχώρησε καὶ στὶς ἀκόλουθες ἐνέργειες. Στίς 25 Μαρτίου 1823 διακήρυξε τὴν «ούδετερότητα» τῆς Μ. Βρετανίας ἀπέναντι στούς «ἐμπόλεμους»³, Τούρκους καὶ Ἑλληνες. “Εστειλε ἔγγραφο στό Θωμά Μαίτλαντ (ἀρμοστή στά Ἰόνια Νησιά), μέ τό ὅποιο τοῦ ἔδινε ἐντολή νά διατάξει τίς ἀρχές τῆς Ἰονίου Πολιτείας νά σέβονται πιά τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν γιά τά τουρκικά φρούρια. Τό νησάκι Κάλαμος ὥριστηκε ὡς ἀπαραβίαστο ἄσυλο τῶν ἐπαναστατῶν.

Σέ λίγο κι ὁ ἴδιος ὁ Μαίτλαντ, ἔχθρος τῶν Ἑλλήνων, ἀντικαταστάθη-

κες άπό τόν Φρειδερίκο "Ανταμ. "Επέκρινε άκόμα ό Κάνιγκ καί τόν ἄγγλο πρόξενο στήν Πάτρα Γκρήν, πού βοηθοῦσε τούς Τούρκους.

Τό Μάϊο τοῦ 1823 ό Κάνιγκ δήλωσε ὅτι ἡ Ἀγγλία δέ θά ἀπομακρυνθεῖ οὕτε θά χωριστεῖ ἀπό τά ἀνακτοβούλια τῆς Εύρώπης, ἀλλά θά συνεργαστεῖ μαζί τους πάνω στό ἐπίμαχο Ἑλληνικό Ζήτημα. "Ετοι ἄφηνε ἀνοιχτή τήν πόρτα τῆς συνεργασίας γιά νά ἐπιτύχει τή συμφωνία καί τῶν ἄλλων, ἀπαραίτητη γιά τή διεθνή ἀναγνώριση τῆς ἐπιδίωξής του γιά τήν Ἐλλάδα.

Μ' ὅλες αύτές τίς πράξεις δημιουργήθηκε ὄριστικά Ἑλληνικό Ζήτημα ὅχι μονάχα γιά τήν Ἀγγλία, ἀλλά καί τίς ύπόλοιπες μεγάλες Δυνάμεις.

Οι ἐνέργειες αύτές τοῦ Κάνιγκ δέν ἐρμηνεύονται εὔκολα, ἂν τίς θεωρήσουμε ώς ἀποτέλεσμα τοῦ φιλελευθερισμοῦ καί τοῦ φιλελληνισμοῦ του. Πρέπει ν' ἀντιληφθοῦμε ὅτι ὅλο αὐτό τό διπλωματικό παιγνίδι προϋπόθετε καί τοῦτο: ὅτι ό Κάνιγκ δέν μποροῦσε νά ἀγνοήσει τή Ρωσία καί συμφωνοῦσε μέ τήν ἀποψη ἐκείνων πού ἥθελαν νά καταστήσουν τήν Ἐλλάδα φραγμό, στή ρωσική ἐπέκταση πρός τή Μεσόγειο. Παρατηροῦσε σχετικά: «Τί ἐπιχειρήματα ὅμως νά μεταχειριστοῦμε γιά νά πάρουμε τή συγκατάθεση τῆς Ρωσίας, γνωρίζοντας ὅτι αὐτή μπορεῖ νά κατακτήσει τήν Ἐλλάδα καί τήν Τουρκία ὅποτε θελήσει;»

Ο Κάνιγκ στή συνέχεια ἔθεσε σκοπό στή πολιτική του νά προσπαθήσει νά ἀπαγκιστρώσει τό Ρῶσο αύτοκράτορα ἀπό τά νύχια τοῦ Μέττερνιχ καί νά τόν ρυμουλκήσει στή δική του γραμμή.

Τό 1823 τελειώνει μέ τήν ὄργη τῶν ἀνθρώπων τῆς Βιέννης. 'Ο Μέττερνιχ ἀποκαλοῦσε τό Γεώργιο Κάνιγκ «Κακοποιόν μετέωρον», ό δέ Γκέντς «ἀπαίσιο ἄνθρωπο, προστάτη τῶν ἀπανταχοῦ θιασωτῶν τῆς ἐπαναστάσεως».

Παρ' ὅλα αὐτά ό Μέττερνιχ, πού μέχρι τότε θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ρυθμιστή τῆς τύχης τῶν λαῶν τῆς Εύρώπης, ἀπόμεινε ἀπλός παρατηρητής τῶν πράξεων τῶν ἄλλων, χωρίς νά μπορεῖ νά κάνει τίποτε ἄλλο παρά νά ἐλπίζει μόνο ὅτι θά μποροῦσε νά τίς ἀνατρέψει μέ τίς ἀτέλειωτες παρασκηνιακές ραδιουργίες του.

Πρέπει ἀκόμα νά προσθέσουμε ὅτι ὁ Πρόεδρος τῶν 'Ενωμένων Πολιτειῶν Μονρόε στό προσχέδιο τοῦ Διαγγέλματός του πρός τό Κογκρέσσο, στίς 2 Δεκεμβρίου 1823, πού ἔμεινε γνωστό ώς «Δόγμα Μονρόε», ἀναγνώριζε ὅτι είχε δημιουργηθεῖ ἡδη κυρίαρχη ἐλληνική ἐπικράτεια καί πρότεινε στό Κογκρέσσο τήν ἀποστολή 'Αμερικανοῦ Πρεσβευτῆ στήν Ἐλλάδα. "Ομως ό 'Υπουργός 'Εξωτερικῶν "Ανταμς διέγραψε τήν παράγραφο αὐτή, πού ἦταν τελείως ἀντίθετη μέ τό πνεῦμα καί τό περιεχόμενο τοῦ λοιποῦ κειμένου.

‘Ωστόσο ή πρόταση αύτή τοῦ Μονρόε στάθηκε ή πρώτη εύνοϊκή έκδήλωση από ξένη Δύναμη γιά τήν άναγνώριση τής άνεξαρτησίας τῶν ‘Ελλήνων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ ΠΗΓΩΝ:

1

Γραπτές όδηγίες τοῦ George Canning ως ύπουργοῦ ἐξωτερικῶν τῆς Μεγ. Βρεττανίας πρός τὸν πρεσβευτὴ του στήν Κων/πόλῃ

«Τήν κατάστασιν τοῦ χριστιανικοῦ τούτου λαοῦ, ὁ ὅποῖος στενάζει ύπό τὸν ζυγόν τῶν βαρβάρων ἀπό ἔκαtontaετηρίδων, δέν δύναται ή Ἀγγλία νά βλέπῃ μετ’ ἀδιαφορίας. Ό βασιλεύς ἐπιθυμεῖ νά ἐνεργήσῃ ὁ πρέσβυς τῆς Μεγάλης Βρετανίας εἰς τήν Πύλην ύπέρ τῶν χριστιανῶν, νά ἀπαιτήσῃ τήν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεων, τάς ὅποιας ἔδωσεν ἡ Πύλη περὶ τούτου πρός τούς πρέσβεις τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων καί νά τῆς ύποδείξῃ ὅτι, ἀν ἀρνηθῆ νά iκανοποιήσῃ τάς ἀξιώσις αὐτάς, δέν δύναται πλέον νά διατηρῇ μετ’ αὐτῆς φιλικάς σχέσεις».

(Κόκκινος, Ἐλληνική Ἐπανάσταση, 6, 68-69)

2

Σχόλια τοῦ βρετανοῦ πρεσβευτῆ στήν Κων/λη γιά τή μεταστροφή τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς χώρας του στίς ἀρχές τοῦ 1823

«ή Ἀγγλία βλέπει τό ἀνατολικόν ζήτημα ἀπό τῆς θρησκευτικῆς πλευρᾶς, ἀπό τῆς ὄποιας ἐκείνοις κατόπιν ἐπιπόνων προσπαθειῶν είχε κατορθώσει ν' ἀπομακρύνῃ τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον». Εἰς ἐκμαστήρευσιν του δέ πρός τὸν αὐτοτριακὸν ἐπιτετραμμένον “Οττενφελδς εἰπεν ὅτι ή ἀγγλική πολιτική μετεστράφη ἐξ ὀλοκλήρου καί ὅτι αὐτό θά τὸν ἡνάγκαδε νά ἐγκαταλείψῃ τήν εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν θέσιν του.

(Κόκκινος, δ.π., 69)

3

‘Οδηγίες τοῦ George Canning πρός τὸ βρετανό ἀρμοστή τῶν Ιονίων Νήσων

«ή ἀγγλική κυβέρνησις ὥφειλε νά θεωρήσῃ τούς ἐξοπλίσαντας τά πλοια τῶν Ἐλληνας ή ώς πειρατάς η ώς ἐμπολέμους. Καί ἐπειδή ὀλόκληρον ἔθνος, ἔξανιστάμενον κατά τῆς Ἀρχῆς του, δέν ἤμπορει νά θεωρηθῇ ώς πειρατικόν, ἀνάγκη πᾶσα νά θεωρηθῇ ώς ἐμπόλεμον, ἐφ’ ὅσον φυλάττει τούς κανόνας, καί ἐνεργεῖ ἐντός τῶν ἐν τοιαύτῃ περιστάσει παραδεδεγμένων ὅρων».

(Κόκκινος, δ.π. 70)

5. Η έξωτερική διπλωματία κατά τό 1824

'Η Άγγλορωσική άντιθεση πάνω στό ζήτημα τῆς 'ΕΛΛ. 'Επανάστασης

'Εκτιμήσεις καί ένέργειες τοῦ Μέττερνιχ

'Ο Μέττερνιχ είχε χάσει πιά τή συνεργασία τῆς 'Αγγλίας, πού τοῦ είχε παράσχει ό Κάστλερη, καί ἔβλεπε τήν ἀγγλική ἐπιρροή νά ἀπλώνεται στή Γαλλία καί τήν Πρωσία. Γι' αύτό θεωροῦσε ἐπιτακτική ἀνάγκη νά κρατήσει κάτω ἀπό τήν αὐστριακή ἐπιρροή τό τσάρο 'Αλέξανδρο. Τό πρώτο μέλημά του ήταν νά ἔξομαλύνει τή ρωσοτουρκική διαφορά.

Τό πράγμα δῆμαρχός δέν ήταν ευκολό. Πρώτο, γιατί ό Πρεσβευτής τῆς 'Αγγλίας στήν Πύλη Στράγκφορντ πολιτευόταν σύμφωνα μέ τίς ὀδηγίες τοῦ Κάνιγκ, όπότε ό Μέττερνιχ ἔχανε τό κύρος πού είχε στήν Πύλη, καί δεύτερο γιατί ή Πύλη πληροφορήθηκε τίς ἐνέργειες τῆς 'Αγγλίας, ιδιαίτερα πάνω στό θέμα τῆς εὔνοιας πού ἔδειξε ἡ ἀγγλική Κυβέρνηση γιά τήν ἑλληνική ναυτιλία, τήν ἐλεύθερη εἰσαγωγή ὅπλων καί πολεμοφοδίων ἀπό τή Μάλτα, τήν Κέρκυρα καί ἀπό τό ίδιο τό Λονδίνο. 'Ο Ρέιζ ἐφέντης, ό τοῦρκος 'Υπουργός 'Εξωτερικῶν, διαμαρτυρήθηκε ἔντονα γι' αύτό. Στράφηκε μάλιστα καί ἐναντίον τῆς Ρωσίας, ἐπειδή ἡ μεταφορά τοῦ ρωσικοῦ σταριοῦ γινόταν ἀπό ἑλληνικά καράβια μέ ρωσική σημαία¹. "Ετοι μέ προσπάθεια τοῦ Μέττερνιχ νά κερδίσει τήν εύγνωμοσύνη του τσάρου παρεμβαίνοντας στή ρωσοτουρκική διένεξη γινόταν δυσκολότερη.

Στό μεταξύ ἔμεναν δύο ζητήματα ἐκκρεμή: τό ἔνα ήταν ἡ ἀποχώρηση τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπό τίς 'Ηγεμονίες καί τό ἄλλο ἡ εἰρήνευση στήν 'Ελλάδα μέ ἐνέργειες τῆς ίδιας τῆς Τουρκίας.

'Αλλά αύτό τό δεύτερο ζήτημα περιπλεκόταν περισσότερο ὕστερα ἀπό τίς συνεχεῖς ἀποτυχίες τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ νά καταπνίξει τήν 'Ελληνική 'Επανάσταση μέ τά ὅπλα.

Στήν Πετρούπολη γίνονταν πολλές μεταβολές στίς διπλωματικές ύπηρεσίες καί ό αὐτοκράτορας τῆς Ρωσίας δεχόταν τίς ἐπιδράσεις τῆς πολιτικῆς τοῦ Γεωργίου Κάνιγκ.

'Ο Μέττερνιχ βλέποντας ὅτι ό κύριος ἀντίπαλός του δέν ήταν ἄλλος ἀπό τόν ἄγγλο 'Υπουργό 'Εξωτερικῶν, πού ἡ ἐπιρροή του μεγάλωνε πάνω στό Τσάρο 'Αλέξανδρο, σκέφτηκε νά προπαρασκευάσει μιά συνάντηση τῶν αὐτοκρατόρων Ρωσίας καί Αὐστρίας γιά τήν ἄρση τῶν δυσχερεῶν στίς σχέσεις Ρωσίας-Τουρκίας. 'Η συνάντηση ἔγινε στό Τσέρνοβιτς. Πόσο μεγάλη σημασία δινόταν σ' αύτό φαίνεται ἀπό τούς λόγους τοῦ Γκέντς, βοηθοῦ 'Υπουργοῦ τοῦ Μέττερνιχ².

Στή συνάντηση αύτή κλήθηκε καί ἡ 'Αγγλία, ἀλλά ό Κάνιγκ ἀπαγόρευσε στό Στράγκφορντ νά πάει στό Τσέρνοβιτς. 'Ο 'Αλέξανδρος μαζί μέ τόν ύπουργό τῶν ἔξωτερικῶν Νέσσελροντ ἔκανε ἀντιφατικές δηλώσεις· ἀπό τή μιά είπε ὅτι ήταν ἔτοιμος νά ἐπαναλάβει τίς διπλωματικές σχέσεις μέ τήν Τουρκία καί οι "Ελληνες ήταν ἀνάξιοι γιά τή συμπάθεια

του κι από τήν άλλη έκρινε ότι ή έλληνική ύπόθεση, δηλαδή ή ειρήνευση, ξπρεπε νά γίνει άντικείμενο «εύρωπαϊκής μέριμνας».³ Σ' αυτή τή δήλωση φαινόταν ή έπιδραση τοῦ Κάνιγκ.

‘Ενέργειες καὶ προτάσεις τῆς Ρωσίας

‘Ο Νέσσελροντ ρώτησε τό Μέττερνιχ ἄνθισταν μιά ‘Επαναστατική Κυβέρνηση στήν ‘Ελλάδα, στήν περίπτωση πού οι “Ελληνες θ’ ἀπόκρουαν τή μεσολάβηση τῶν συμμάχων γιά ειρήνευση. ‘Ο Μέττερνιχ ἀπόφυγε νά ἀπαντήσει καὶ τό μόνο πού εἰπε ήταν ότι «ή φυσική τιμωρία τῶν ‘Ελλήνων θά ήταν νά τούς ἀφήσουν στά χτυπήματα τῶν Τούρκων».

‘Απ’ ὅλα αὐτά φαίνεται ότι ή σκέψη τῶν Ρώσων διπλωματῶν ήταν νά θέσουν τό ‘Ελληνικό Ζήτημα, μέ πρώτη ἐνέργεια τή μεσολάβηση μεταξύ ‘Ελλήνων καὶ Τούρκων, ώστε νά προληφθούν νέες πρωτοβουλίες τοῦ Κάνιγκ, πού μείωναν ήθικά τή θέση τῆς Ρωσίας ἀπέναντι τῶν ‘Ελλήνων, οἱ όποιοι προστατεύονταν ἀπροκάλυπτα πιά ἀπό τήν ἀγγλική πολιτική.

Μέ τό πνεῦμα αὐτό πάρθηκαν ἀποφάσεις. ‘Η ούσια πάντως ήταν ότι μεταξύ τῶν συμμάχων είχε τεθεῖ πιά ‘Ελληνικό Ζήτημα.

Λίγο ςτερερά ἀπό τή σύσκεψη τοῦ Τσέρνοβιτς ό Τσάρος προσκάλεσε σόλες τίς δυνάμεις σέ σύσκεψη στή Πετρούπολη.

Στίς 9 Ιανουαρίου 1824 ή Ρωσία μέ ἔκτακτο ἀπεσταλμένο στήν Κων/πολη, ὑπέβαλε ἔνα σχέδιο, πού ἔμεινε γνωστό ώς σχέδιο «τῶν τριῶν τμημάτων». Ταυτόχρονα τό ὑπόμνημα⁴ αὐτό ἐπιδόθηκε καὶ στά λοιπά ἀνακτοβούλια τῆς Εύρωπης, μέ τά όποια συνεργαζόταν γιά τή ρύθμιση τῶν ζητημάτων τῆς Εύρωπης, στά πλαίσια τῆς Ιερῆς Συμμαχίας ἐναντίον τῶν ‘Ελλήνων ἀλλά διπλωματικά ύπερ τους.

‘Η Ρωσία μ’ αὐτό τό ὑπόμνημα καλούσε τούς «συμμάχους» της νά ἐπέμβουν ὅλοι μαζί, ὅπως καὶ στό παρελθόν. Στήν περίπτωση όμως τῆς ‘Ελλάδας νά ἐπέμβουν ὅχι ἔνοπλα ἀλλά ἐπικυρώνοντας τήν ‘Επανάσταση, μέ σκοπό νά κατασιγάσουν τό γενικό ἐπαναστατικό κλίμα. Μ’ αὐτό τόν τρόπο θά ἀπόφευγαν τήν κατηγορία ότι συνέβαλαν στήν ύποταγή ἐνός χριστιανικοῦ λαοῦ σ’ ἔνα βάρβαρο ἄπιστο ζυγό. Πρότεινε ἀκόμη, ἐπειδή ό Σουλτάνος δέ θά δεχόταν ποτέ νά ἀναγνωρίσει ἀπόλυτη πολιτική ἀνεξαρτησία στούς “Ελληνες, κι οι “Ελληνες πάλι δέ θά δέχονταν τόν τουρκικό ζυγό, νά ίδρυθούν τρεῖς ἡγεμονίες (πριγκηπάτα), κατά τό ύπόδειγμα τῶν παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν: ή μία νά περιλαμβάνει τήν ἀνατολική ‘Ελλάδα (Θεσσαλία, Βοιωτία, Ἀττική), ή δεύτερη τήν ”Ηπειρο καὶ Αίτωλοακαρνανία καὶ ή τρίτη τήν Πελοπόννησο καὶ τήν Κρήτη.

‘Η Πύλη θά διατηρούσε τήν ἐπικυριαρχία τῆς, θά εἰσέπραττε ἔναν ἐτήσιο φόρο καὶ θά κρατούσε φρουρές, μέ στενά τοπικά δικαιώματα.

Τέλειωνε μέ τήν παρατήρηση ότι δέ θά μποροῦσαν νά ἀναγνωρίσουν ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία στούς “Ελληνες, γιατί κάτι τέτοιο θά ήταν

παρέκκλιση άπό τίς άρχες τῆς συμμαχίας.

Τό σχέδιο αύτό έγινε άνεπιφύλακτα δεκτό κατ' άρχήν άπό τήν Γαλλία και τήν Πρωσσία. 'Η Αύστρια τό άποδέχτηκε, άλλα έπιφυλάχτηκε νά τό μελετήσει καλύτερα. 'Η 'Αγγλία φάγηκε διστακτική κι ό Κάνιγκ πληροφόρησε τούς Ρώσους ότι θά συμμετείχε στή συζήτηση τοῦ σχεδίου, ἀνή Ρωσία έστελνε πρεσβευτή στήν Κωνσταντινούπολη.

'Επιφυλάξεις, έκτιμήσεις, προσδοκίες τῆς βρετανικῆς διπλωματίας

Στό μεταξύ άναπτυχθηκε ἔντονη διπλωματική δραστηριότητα, τόσο στήν Κωνσταντινούπολη όσο και στήν Πετρούπολη.

Παρουσιάστηκαν πολλές άντιθέσεις· ή 'Αγγλία μέ τόν Κάνιγκ έκανε νέους έλιγμούς. 'Ο Άλεξανδρος τῆς Ρωσίας, πού κατάλαβε ότι ένα συνέδριο χωρίς τή συμμετοχή τῆς 'Αγγλίας θά ήταν ασκοπο, άνεβαλε τό συνέδριο γι' αργότερα. 'Η παρελκυστική πολιτική τῆς 'Αγγλίας πάλι είχε σκοπό νά άφισει τό Μέττερνιχ νά φθείρεται σέ προστριβές μέ τό Ρώσο Αύτοκράτορα και τούς 'Υπουργούς του και ταυτόχρονα περίμενε και ύπολογίζε τήν άντιδραση τῶν 'Ελλήνων.

Οι "Ελλήνες, σύμφωνα μέ τίς πληροφορίες πού είχε ό Κάνιγκ, είχαν άπογοητευθεί τόσο άπό τή ρωσική στάση στή Βερόγα όσο κι άπό τό ρωσικό σχέδιο τῶν «τριῶν τμημάτων». Κατά συνέπεια, μιά έλληνική προσπάθεια γιά προσέγγιση στήν 'Αγγλία ήταν ζήτημα χρόνου. Καί πράγματι στίς 4 Νοεμβρίου 1824 ό Κάνιγκ έλαβε μέ ίκανοποίηση τήν έλληνική έπιστολή καταγγελίας τοῦ ρωσικού σχεδίου. Τοῦτο είχε γίνει γνωστό στούς "Ελλήνες άπό μιά δημοσίευση πού έγινε στό Παρίσι στίς 31 Μαΐου 1824.

Η τότε 'Ελληνική Κυβέρνηση άποφάσισε νά διάμαρτυρηθεῖ έπισημα και έπικαλέστηκε γι' αύτό τή συνδρομή τῆς 'Αγγλίας, τῆς μόνης δύναμης, πού, κατά τήν έκτιμηση τῶν 'Ελλήνων, μπορούσε νά άντιταχθεῖ στό ρωσικό σχέδιο.

Ο Κάνιγκ άπάντησε (1 Δεκεμβρίου), άλλα ή άπόκρισή του ύπηρξε έπιφυλακτική και γι' αύτό άπογοήτευσε τούς "Ελλήνες⁵.

Τό μόνο σημαντικό στοιχεῖο τῆς έπιστολῆς τοῦ Κάνιγκ ήταν ότι είχε άπαντήσει. 'Ο Κάνιγκ δέ βιαζόταν νά συνδιαλεχτεῖ μέ τόν 'Άλεξανδρο γιά τό ρωσικό σχέδιο και, γιά νά κερδίσει χρόνο, άλλαξε τούς Πρεσβευτές του τόσο στήν Πετρούπολη όσο και στήν Κων/πολη. Στήν Πύλη έστειλε τόν έξαδελφό του Στράτφορντ Κάνιγκ ώς πρεσβευτή, ό όποιος ύπεβαλε ένα ύπόμνημα⁶ γιά τή μελλοντική στάση τῆς 'Αγγλίας στό 'Ελληνικό ζήτημα.

Καμμιά πρόοδος δέν έγινε οὔτε τό 1824 στό διπλωματικό τομέα και οι "Ελλήνες συνέχιζαν τόν άγώνα μέ έντεινόμενη άγωνία γιά τήν έκβασή του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ - ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Διαμαρτυρία τοῦ 'Υπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας (Ρεῖζ Ἐφένδη)

Ἡ Πύλη ἡρνεῖτο τήν ἀδειαν τῆς εἰσόδου εἰς τά στενά καὶ διάπλου εἰς τὸν Εὔξεινον εἰς πλοιὰ ἐλληνικά ύπο ρωσικήν σημαίαν σύμφωνα πρός τὴν συνθήκην τοῦ Κουτσούκ Καϊναρτζῆ, καὶ τά ὅποια σκοπόν εἶχαν τὴν μεταφοράν καὶ τότε ἐμπόριον ρωσικοῦ σίτου. Πολλά ἐκ τῶν πλοίων αὐτῶν πού εἶχαν εἰσόδους εἰς τὸν Βόσπορον εἶχαν ρυμουλκήθει εἰς τὸν τουρκικὸν ναύσταθμον, ὃ δέ ρεῖζ ἐφένδης ἀπαντοῦσεν εἰς τούς διερμηνεῖς τῶν πρεσβειῶν τούς ζητοῦντας τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν πλοίων.

«— Θέλουν νά μᾶς καταστήσουν παιγνια τοῦ κόσμου: Πρέπει λοιπόν οι ἀντάρται νά ἔχουν τό δικαίωμα νά ἐμπορεύωνται πρό τῶν ὄφθαλμῶν μας μέ πλαστά ἔγγραφα, ἐνῶ οι πλοίαρχοί μας μένουν μέ σταυρωμένα τά χέρια»;

(Δ. Κόκκινου, «Ἐλλ. Ἐπανάσταση» τομ. 6ος σ. 72)

2

Λόγοι τοῦ Γκέντς (Βοηθός 'Υπουργός Ἐξωτερικῶν τῆς Αύστριας)

Ἡ σημασία πού ἀπεδίδετο εἰς τὴν συνάντησιν αὐτήν ύπο τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς καταφαίνεται ἀπό τά γραφέντα τότε ύπο τοῦ Γκέντς.

«Πρόκειται ὅχι μόνον περὶ ύπάρξεως ἢ μή ύπάρξεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἀλλά καὶ περὶ τῆς διατηρήσεως ἢ ἀποσυνθέσεως δλοκλήρου τοῦ Ισχύοντος πολιτικοῦ συστήματος».

(Δ. Κόκκινου, «Ἐλλην. Ἐπανάσταση» Τομ. 6ος σ. 72)

3

Δήλωση τοῦ ταάρου 'Αλεξάνδρου

Ἐδηλώθη δέ ἐκεῖ κατηγορηματικῶς ὅτι «ἄν ποτέ ἡ συμμαχία νομίσῃ ὅτι ἐπῆλθεν ἡ στιγμή τῆς ἀποπομπῆς τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης, ἡ Α.Μ. ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας είναι πρόθυμος νά συμπράξῃ εἰς τοῦτο, ἀλλά οὐδέποτε θά προσβάλῃ μόνος τούς Τούρκους».

(Δ. Κόκκινου, «Ἐλλ. Ἐπανάσταση» Τομ. 6ος σ. 74)

4

'Υπόμνημα (memorandum) «Τῶν Τριῶν Τμημάτων» τῆς Ρωσίας

Μετά τὴν κατάπαυσιν τῶν κατά τὴν μεσημβρινήν Εὐρώπην ταραχῶν, αἵτινες τόσον ἐπικινδύνως προώδευσαν, ὁ αὐτοκράτωρ φρονεῖ ὅτι ἥλθεν ἡ ὥρα καὶ τῆς εἰρήνευσεως τῆς Ἐλλάδος. 'Η παῦσις τῶν ταραχῶν αὐτῆς είναι ἀναγκαιοτάτη, διότι ἔξι αἰτίας αὐτῶν βλάπτεται καιρίως τό κατ' ἐκείνο τό μέρος ἐμπόριον τῆς Ρωσίας καὶ παραλύεται ἡ βιομηχανία μεγάλου μέρους τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ρωσικοῦ κράτους.

Χάρις εἰς τὴν ἰκανότητα τοῦ λόρδου Στράγκφορδ ἡ Πύλη παρεδέχθη τά αιτήματα τῆς Ρωσίας, καὶ ἐπί τῇ παραδοχῇ αὐτῶν ἔστειλεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν σύμβουλον τῆς ἐπικρατείας Μιντσιάκι. "Αν δέν ἔστειλε πρέσβυν, εἶχε λόγους ισχυρούς. Τὴν παρουσίαν τοῦ πρέσβεως θά ἔξελάμβαναν οἱ Τούρκοι θρίαμβον κατά τῶν Ἐλλήνων. "Αν ἐνίκουσαν οἱ Ἐλληνες, ἡ Πύλη θά ύπωπτεύετο τὸν πρέσβυτον, θά ύπέθετε σχέσεις αὐτοῦ πρός τούς ἀποστάτας, καὶ ἡ θέσι του θά ώμοιάζε τὴν ἐπί τοῦ ἀδιοκατακρίτου κινήματος τοῦ πρίγκηπος 'Υψηλάντου θέσιν τοῦ βαρώνου Στρογγάνωφ ἀναγκασθέντος νά ἀναχωρήσῃ ἐκ

τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι δέν είσηκούσθησαν οι λόγοι του. "Αν δ' ἔξ· ἐναντίας ἐνικοῦσαν οἱ Τούρκοι, πῶς ἡδύνατο ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσίας νά μένη θεατής τῶν ἀναποφεύκτων κακουργημάτων βαρβάρου λαοῦ; Θά ἔδιδεν ἡ παρουσία του ἀφορμήν εἰς συκοφαντίας κατά τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς σκοπεύοντος νά θέση τούς "Ελληνας ύπο ἑξουσίαν ἀναρχικήν καί βάρβαρον, καί ὡς θεωροῦντος ἐξίσου τούς Μωαμεθανούς καί τούς Χριστιανούς. 'Αναγκαῖον είναι πρός τούτοις νά φροντίσωσιν αλ καπανύσασα τάς ταραχάς τῆς 'Ιταλίας καί τῆς 'Ισπανίας Δυνάμεις ἵνα μή ὑποστηρίζεται ὁ Ἑλληνικός ἄγων ύπο τῆς ἐπιφροῆς τῶν ταραχοποιῶν τῶν τόπων, δπος ἐπανῆλθεν ἡ εύταξία, διά μόνης δέ τῆς ἐτοίμου συμπράξεως τῶν συμμάχων είναι δυνατόν νά προληφθῶσι νέα δυστυχήματα, καί νά πάυσῃ ἡ δύ' δλης τριετίας ἐπικρατήσασα αίματοχυσία. Καθ' δλας τάς εικασίας καί ἡ ἐπί τοῦ δ' τούτου ἔτους ἐκοτρατεία δέν θά πάυση τὸν ἄγωνα. 'Η Πύλη ἀλαζονευομένη διά τάς ἄλλοτε νίκας τῆς θέλει νά ἐπανορθώσῃ τὴν πεσούσαν ἀπόλυτον ἐπί τῶν 'Ελλήνων ἑξουσίαν της. 'Ἐν τῷ μέσω τῶν δύο ἄκρων εύρισκεται ἡ λύσις τοῦ προβλήματος. 'Η αὐλή τῆς Ρωσίας προβάλλει ὡς μέσον δρον τὸν ἀκόλουθον τρόπον τῆς εἰρήνευσεως παρέχοντα τῇ μέν τάς ἀναγκαίας ἐγγυήσεις, τῇ δέ ὀφελείας πραγματικάς ἀντί κυριαρχίας σαλευούσης. Φρονεῖ λοιπόν διτι κατά τά παραδείγματα αύτοῦ τοῦ τουρκικού κράτους συμφέρει νά συστήθωσι τρεῖς ὑποτελεῖς τῇ Πύλη, ἡγεμονίαι ἐπί τῆς Στερεάς 'Ελλάδος; 'Η μὲν ἐκ Θεσσαλίας, Βοιωτίας καί 'Αττικῆς, δ' ἐστὶ τῆς ἀνατολικῆς 'Ελλάδος, ἡ δέ ἔξ 'Ηπείρου καί 'Ακαρνανίας, δ' ἐστὶ τῆς δυτικῆς 'Ελλάδος, τῆς ἄλλοτε ἐνετικῆς παραλίας, ἔξαιρουμένου τοῦ ύπο τὸ σκῆπτρον τῆς Αύστριας μέρους, ἡ δέ ἐκ Πελοποννήσου καί Κρήτης, δ' ἐστιν ἐκ τῆς μεσημβρινῆς 'Ελλάδος, αι δέ νησοι νά διοικῶνται δημογεροντικῶς, καθώς καί μέχρι τοῦδε. 'Ἐν ἔτει 1465 οἱ Τούρκοι, κυριεύσαντες τὴν Βλαχίαν, τὴν κατέστησαν ἡγεμονίαν ύπο τὴν κυριαρχίαν τῶν, καί ἀπτγόρευσαν τὴν εἰσόδου τουρκικῶν στρατευμάτων. 'Ἐν ἔτει 1536 Σουλεημάνης ὁ Α', νικήσας τούς Μολδαύους, τοῖς ἔχαρισε τά αύτά προνόμια. Τά προνόμια ταῦτα ἐτροποιήθησαν, τοῦ καιροῦ προϊόντος, ηὔξηθησαν καί ἐτέθησαν ύπο τὴν ἐγγύησιν τῆς Ρωσίας. 'Ἐν ἔτει 1774 Μουσταφᾶς ὁ Γ' θήθλησε νά καταστήσῃ τὴν Πελοπόννησον ἡγεμονίαν. 'Απέθανε κατά δυστυχίαν τό αύτό ἔτος, καί τό σχέδιόν του δέν ἐπραγματοποίηθη. 'Ισως ἀντείπουν αι Δυνάμεις διτι ἡ Πύλη ἐδείχθη πάντοτε ἐναντία πρός πᾶσαν ἔνην μεσολάβησιν, ἐπί τῶν τελευταίων διαπραγματεύσεων, ἀλλά, κατά τά χρονικά τῶν παρελθόντων καιρῶν, ἐδέχθη ἄλλοτε τὴν ἔνην μεσολάβησιν καί ἐν ἔτει 1774 ἐπί τῆς εἰρήνης τοῦ Καΐναρτσίου, καί ἐν ἔτει 1779 καί 1802. Φρονεῖ δέ ἡ Ρωσία διτι καί αι ἐπίδεις τῶν 'Ελλήνων περιορίζονται εύλόγως ἐντός τούτων τῶν ὅρων, διότι ὑπ' αύτούς ἐλεύθεροι θά είναι καί αὐτοί καί ἐλεύθερον διόλου καί τό ἐμπόριον τῶν ύπο τὴν ἐθνικήν σημαίαν τῶν. 'Ο δέ Πατριάρχης τῶν 'Ελλήνων, διτις θά ἐδρεύῃ καί εἰς τό ἔξῆς 'ἐν Κωνσταντινουπόλει, θ' ἀντιπροσωπεύῃ κατά τινα τρόπον τό ἔθνος. Φρουραὶ τουρκικαὶ θά κάθηνται μόνον ἐντός τινων φρουρίων ἐν ὥρισμένη περιφερείᾳ ἀλλ' οὔτε πασάς οὔτε διοικήτης Τούρκος θά στέλλεται. Πᾶσα δέ ἡγεμονία θά δίδη φόρον ἀνάλογον ὡς πρός τὴν ἔκτασίν της καί τούς πόρους της. Δευτέρα δέ σύσκεψις τῶν Δυνάμεων θά κανονίσῃ τά τοῦ ἑσωτερικοῦ διοργανισμοῦ τῶν ἡγεμονιῶν. 'Αληθῆ ὀφέλειαν παρέχει ὁ συμβιβασμός οὗτος. 'Η ἐπί τοῦ δ' τούτου ἔτους ἐκστρατεία δέν θά είναι πιθανῶς εύτυχεστέρα τῶν παρελθουσῶν, ἐνώ ὁ προβαλλόμενος συμβιβασμός ἀσφαλίζει τὴν εἰρήνην, τὴν ἡσυχίαν καί τά τακτικά εἰσοδήματα τῆς Πύλης διά τῆς πληρωμῆς τῶν φόρων τῶν διαφόρων ἡγεμονιῶν. Μέχρι τῆς σήμερον οι ἀπειθεῖς πασάδες ἐτάρατταν ἀδιακόπως τὴν ἡσυχίαν τῆς Πύλης, καί ίδιοποιοῦντο τά συναζόμενα πλούτη. Αι ἀνταρσίαι αύται

καί αἱ παρεισπράξεις τῶν ἀπλῆστων καὶ φιλάρχων πασάδων θά παύσουν.

Μωάμεθ δέ Β' ἀνέδειξ τάς νήσους ἀπλῶς ὑποφόρους. Τὸ σχέδιον τούτο εἶναι τόσῳ μᾶλλον δξιὸν τῆς παραδοχῆς τῶν συμμάχων, καθ' ὃσον ἐγγυώμενον τὴν λύτρωσιν τῶν Ἑλλήνων ἐμένει ἐντός τῶν ὅρων τῆς πολιτικῆς τῶν συμμάχων, καὶ δέν φαίνεται ἐνισχύον τάς περὶ πλήρους ἀνεξαρτησίας ἀξιώσεις τῶν Ἑλλήνων.

Προβάλλει λοιπόν ἡ Ρωσία: Α'. Νά παραδεχθῶσιν αἱ Δυνάμεις τά ἐν τῷ ὑπομνήματι τούτῳ ἐνδιαλαμβανόμενα. Β'. Νά δοθῶσι ἀνάλογοι δῆμοι τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώποις τῶν. Γ'. Νά δοθῇ αὐτοῖς ἡ περὶ τῆς πραγματοποίησεως τῶν ἐν αὐτῷ ὅρων ἀπαιτουμένη ἔξουσία. Δ'. Νά κοινοποιήσωσιν ἐκ συμφώνου τῷ σουλτάνῳ ἀλληλοδιαδόχως δλους τούς περὶ εἰρηνεύσεως τοῦ σχέδιον τούτου ὅρους. Ε'. Νά εἰδοποιήσωσιν αἱ αὐλαὶ τούς ἀντιπροσώπους τῶν ὅτι περὶ πολλοῦ ποιοῦνται τὴν παρά τοῦ σουλτάνου παραδοχῆν τῆς μεσολαβήσεως τῶν αὐλῶν. ΣΤ'. Νά παραστήσωσι τῷ σουλτάνῳ ὅτι ἡ σύστασις τριῶν ἡγεμονιῶν διαιρεῖ τάς Δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπειδὴ θ' ἀνατεθῇ εἰς αὐτόν ὁ διορισμός τῶν ἡγεμόνων θ' ἀποβλέπουν εἰς αὐτόν αἱ ἐπισημότεραι οἰκογένειαι τῶν Ἑλλήνων.

(Δ. Κόκκινου, «Ἐλλ. Ἐπανάσταση Τομ. 9ος, σ 449-451)

5

‘Απάντηση τοῦ Κάνιγκ (Ἀπόσπασμα) πρὸς τὴν Προσωρινή Ἑλλ. Ἐπαναστατική Κυβέρνηση, γιά τὴν καταγγελία τοῦ Ρωσικοῦ Σχεδίου

«Ἡ προσωρινή κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος δὲ εἶναι βεβαίᾳ ὅτι ἡ ἀγγλική θά διατηρήσῃ καὶ εἰς τό ἔξης τὴν αὐτήν οὐδετερότητα, καὶ δέν θά ἀποπειραθῇ νά βιάσῃ τούς “Ἐλληνας ἐπί λόγῳ εἰρηνοποιήσεως εἰς παραδοχῆν σχεδίου συμβιβασμοῦ παρά τάς εὐχάς τῶν, ἀν ποτὲ γενῆ λόγος περὶ τοιούτου.” Ἄλλ’ ἂν οἱ “Ἐλληνες, ἡ ἐπί τοῦ παρόντος ἡ μετά ταῦτα, νομίσωσι πρέπον νά ζητήσωσι τὴν μεσιτείαν μας, τὴν προσφέρομεν τῷ Σουλτάνῳ καὶ ἀν τὴν δεκτήν οὐδέν θά παραμελήσωμεν, εἰς καρποφορίαν της διά τῆς συνεργείας καὶ τῶν ἄλλων Δυνάμεων, ὃν ἡ συνδρομή καὶ τὸν συμβιβασμόν θά εύκολύνη καὶ τὴν διατήρησιν αὐτοῦ θά ἀσφαλίσῃ».

(ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ Τ. ΙΒ' σελ. 372)

6

‘Υπόμνημα (Memorandum) τῆς Ἀγγλίας γραμμένο ἀπό τὸ Στράτφορντ Κάνιγκ

«Λαμβάνεται σά δεδομένο ὅτι ἡ Βρεταννική Κυβέρνηση θά χαιρετοῦσε μέ ίκανοποίηση τὴν πλήρη ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, ἀν αὐτή ἐπιτυγχανόταν ἀπό τούς ίδιους τούς “Ἐλληνες, σάν τὴν καλλίτερη λύση τῶν δυσκολῶν πού σχετίζονται μέ τὴν παρούσα ρήξη μεταξύ αὐτῆς τῆς χώρας καὶ τῆς Πύλης. Άλλα ἀνθρωπιστικά αισθήματα καὶ μιά φυσική συμπάθεια μεταξύ ἐνός λαοῦ πού ἔχει τὴν ἐλεύθερία του καὶ ἐνός δλλου πού ἀγωνίζεται νά τὴν ἀποκτήσῃ δέν πρέπει νά ἀφέθουν νά δράσουν ἀνεξάρτητα ἀπό δλλους συλλογισμούς... Στὶς συνδιασκέψεις τῆς Πετρουπόλεως δέν είναι δυνατόν νά γίνει λόγος γιά ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας, ἀλλά μόνο γιά εἰρηνευσή της, μέ δρους πού ἀπ' τή μιά μεριά νά είναι σύμφωνοι μέ τὴν ἡγεμονία τῆς Πύλης καὶ ἀπό τὴν δλλη νά ἔχασφαλίζουν τούς “Ἐλληνες ἀπό τὴν βία καὶ τὴν κακοδιοίκηση τῶν πρώην κυρίων τους. “Οπως δέν μποροῦμε νά ἀπατήσουμε ἀπό τὸ Σουλτάνον νά ἐγκαταλείψει δλη του τὴν κυριαρχία στὴν Ἑλλάδα, ἔτσι δέν μποροῦμε νά

Ζήτησουμε καί στούς "Ελληνες νά ξαναζήσουν κάτω ἀπ' τήν ἐξουσία τοῦ Σουλτάνου. 'Αλλά θά ήταν μοιραῖο τό λάθος νά ύποθέσουμε, ἐνῶ ἔχουμε ἀποφασίσει νά μήν φθάσουμε σέ ἑχθροπραξίες, δτι ὅποιαδήποτε ἕκκληση, καθόλου ἀποδεκτή ἀπό τούς "Ελληνες, μπορεῖ νά ἐπιβληθεῖ μέ επιτυχία στήν Πύλη μέ ἄλλο τρόπο παρά θναν οὐσιαστικό ἔξαναγκασμό.. Οἱ πρέσβεις τῶν πέντε Συμμάχων Δυνάμεων θά ἔπρεπε νά διακοινώσουν στήν Πύλη, μέ περίπου ἵδιους δρους ἄλλα χωριστά, τίς κοινές ἀπόψεις τῶν χωρῶν τους σχετικά μέ τήν ειρήνευση τῆς Ἐλλάδας, ἐνῶ ὁ Ρώσος πρέσβυς θά μποροῦσε καί χωριστά νά ἐπέμβει στό ἵδιο πνεῦμα, μέ βάση τίς ὑπάρχουσες συνθῆκες μεταξύ τῆς αὐλῆς του καί τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Μία κοινή διακοίνωση, βασισμένη σέ γενικές ἀρχές καί ἐκφρασμένη σέ πιο ἐπίσημο τόνο, μπορεῖ νά κρατηθεῖ σέ ἐφεδρεία, ἀν δη η Πύλη ἔπιμενει μέ πεισμα νά ἀπορρίπτει τίς προτάσεις τῶν Συμμάχων. Τελικά θά ἀξιζε νά ἔξετάσουμε ἀν τό σημαντικό μέτρο τῆς διακοπῆς ὅλων τῶν φιλικῶν σχέσεων μέ τό Τουρκικό μέρος τῶν κτήσεων τῆς Πύλης δέ θά ἔπρεπε, στήν ἀνάγκη, νά χρησιμοποιηθεί. "Αν οἱ "Ελληνες ἐπέμεναν νά ἀπορρίπτουν τίς προτάσεις τῶν Συμμάχων, ἀφοῦ η Πύλη τίς είχε ἀποδεχθεί, θά ἔπρεπε νά τούς πληροφορήσουμε, δτι δέν έχουν τίποτε τό εύνοικότερο νά πειριμένουν ἀπό Εύρωπαική μεσολάβηση καί δτι στό μέλλον δέ θά έχουν ἄλλη ὑποστήριξη ἀπό ὅποιαδήποτε Χριστιανική Δύναμη παρά αὐτήν πού προέρχεται ἀπό τήν αύστηρή ἐπιβολή τῶν νόμων τῆς οὐδέτερότητας... Πάντως, δέ θά είναι εὔκολο, παρ δτι ἐπιθυμητό, νά φτάσουμε σέ ἀπόφαση σχετικά μέ τόν ἀριθμό τῶν νησιῶν καί τήν ἔκταση τῆς χώρας πού θά περιληφθεῖ στά δρια τῆς Ἐλλάδας. Είναι σημαντικό οι "Ελληνες τής κυρίως Ἐλλάδας νά ἀποκτήσουν, ἀν γίνεται, καλά φυσικά σύνορα πού νά τούς χωρίζουν ἀπό τούς Τούρκους γείτονές τους. Γενικά, στρατιωτική κατοχή ἡ μεγάλη ὑπεροχή πληθυσμοῦ είναι δύο ἀρχές πού ίσως προσφέρονται γιά τό διακανονισμό τῆς ἔκτασης τοῦ ἔδαφους τους".

(ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛ. ΕΘΝΟΥΣ, τομ. IB' σ. 372-73)

6. Η δημιουργία τῶν πρώτων 'Ελληνικῶν κομμάτων μέ ξενικό σηνομα ώς διαφόρων παραγόντων ἐσωτερικῆς καί ἔξωτερικῆς πολιτικῆς

"Η διαφορετική καί σέ πολλά σημεῖα συγκρουόμενη πολιτική τῶν Τριῶν Δυνάμεων, τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καί Ρωσίας, πάνω στό 'Ελληνικό Ζήτημα, ἐπηρέαζε δχι μόνο τόν ἐπαναστατικό ἀγώνα ἄλλα καί τήν πολιτική σκέψη τῶν 'Ελλήνων. Γιατί, καθώς ἡ 'Ἐπανάσταση περνοῦσε δύσκολες στιγμές ὑστερα ἀπό τή σύμπτραξη τοῦ Μεχμέτ 'Αλῆ τῆς Αιγύπτου μέ τό Σουλτάνο καί τήν ἀποβίβαση στό Μοριά τῶν στρατιωτικῶν Δυνάμεων τοῦ Ἰμπραήμ, οι "Ελληνες στρέφονται περισσότερο στίς ξένες Δυνάμεις, οι ὅποιες ἀνάλογα μέ τόν τρόπο καί τή στάση τους ἀποκτοῦν φίλους, ὅπαδούς ἡ ἔχθρούς στήν 'Ελλάδα.

"Ετοι δημιουργοῦνται τρία κόμματα: τό ἀγγλικό, τό γαλλικό καί τό ρωσικό, πού οι ρίζες τους πρέπει νά ἀναζητηθοῦν στήν περίοδο αὐτή, δηλαδή μεταξύ 1825-1826. Τά κόμματα αὐτά θά δεσπόζουν στόν

πολιτικό βίο της 'Ελλάδας από τά πρώτα βήματα του έλευθερου πολιτικού βίου (κι ώς τόν *Κριμαϊκό πόλεμο* 1853-56) και θά έπηρεάζουν τήν έξωτερική πολιτική του νέου κράτους.

Γαλλικό Κόμμα

Οι περιστάσεις, μέσα στίς οποίες ίδρυθηκαν τά τρία αύτά κόμματα είναι οι άκολουθες. 'Η πολιτική θέση της Γαλλίας στήν Εύρώπη είχε δευτερεύουσα σημασία καί ή κύρια έπιδιωξή της ήταν νά περιορίσει τίς άγγλικές καί ρωσικές δραστηριότητες. Γιά νά πετύχει τό σκοπό της εύνόησε διπλωματικά τό Μεχμέτ 'Αλή της Αιγύπτου, πού τότε έγινε θανάσιμος έχθρος της 'Ελλάδας, καί άπό τήν αλλη μεριά άρχισε νά βλέπει μέ προοδευτικά μεγαλύτερη συμπάθεια τίς προσπάθειες τῶν 'Ελλήνων νά κερδίσουν τήν άνεξαρτησία τους. 'Η αντιφατική αυτή γαλλική πολιτική φαίνεται καθαρά άπό τά λόγια του Γάλλου φιλέλληνα στρατήγου Σεμπαστιάνη, μέλους της Γαλλικής 'Εθνοσυνέλευσης, ό όποιος έπεκρινε τό γάλλο πρωθυπουργό Βιλλέλ (*VILLELE*) σέ συνεδρίαση τής Γαλλικής Βουλής γιά τήν έξωτερική πολιτική του¹.

Παρ' άλλα αύτά ύπηρχαν στήν 'Ελλάδα όπαδοί τής γαλλικής πολιτικής, οι όποιοι είχαν σάν κύριο σκοπό νά φέρουν (στήν 'Ελλάδα) τό πολίτευμα τής συνταγματικής μοναρχίας καί νά άνεβάσουν στόν έλληνικό θρόνο τό δευτερότοκο γιό του δούκα τής Ορλεάνης Νεμούρ (*NEMOURS*). Οι άδελφοί Γεώργιος καί Σπυρίδων Βιτάλης άπό τή Ζάκυνθο είχαν άπό τό 1823 έλθει σέ έπαφή μέ τό Δούκα τής Ορλεάνης καί στή συνέχεια έγιναν δεκτοί άπό τό γάλλο πρωθυπουργό Βιλλέλ, πού τους ένθαρρυνε καί ύποσχέθηκε μυστική οίκονομική βοήθεια. Τό Μάιο τοῦ 1825 ό ύποκόμης Ρουμινύ (*RUMIGNY*), ύπασπιστής του Δούκα τής Ορλεάνης, έπανέλαβε τήν παραπάνω πρόταση στόν Ιωάννη Κωλέττη, μέλος τοῦ έκτελεστικοῦ σώματος τής προσωρινής Κυβερνήσεως τής 'Ελλάδας καί ζητούσε τή συνδρομή του γιά τήν εύδόωση τοῦ σχεδίου αύτοῦ. 'Ο Κωλέτης δέχτηκε τήν πρόταση τοῦ Rumigny καί, καθώς ήταν πάντα έπηρεασμένος άπό τό «γαλλικισμό» — κατά τό χαρακτηρισμό τοῦ Κολοκοτρώνη — άνέλαβε νά βοηθήσει γιά τήν έπιτυχία τοῦ σχεδίου. Πολλές ένέργειές του άπό δῶ καί πέρα συντελέσανε στό νά θεωρεῖται καί νά είναι άρχηγός τοῦ «γαλλικοῦ» κόμματος².

Στά μέσα 'Απριλίου τοῦ 1825 οι άδελφοί Βιτάλη καί ό Γάλλος στρατήγος Ρός (*ROCHE*), άντιπρόσωπος τής Φιλελληνικής 'Εταιρείας τῶν Παρισίων, έφτασαν στό Ναύπλιο, μέ πλήρες σχέδιο γιά τήν όργανωση Κόμματος, πού θά καλούσε έπισημα τόν Νεμούρ νά καταλάβει τόν 'Ελληνικό θρόνο².

Στά τέλη Μαΐου 1825 ό Ρός καί οι Βιτάληδες πίστεψαν ότι είχαν κερδίσει τόν άγώνα καί ότι ή Κυβέρνηση θά πρωθυούσε τό όρλεανικό τους σχέδιο, καθώς τούς ύποσχέθηκε. "Ετοι δημιουργήθηκε τό γαλλικό

κόμμα, τό όποιο συστήθηκε γιά νά έξυπηρετήσει μᾶλλον τά γαλλικά συμφέροντα.

Αγγλικό Κόμμα

Η άντιδραση δέν ἄργησε νά φανεῖ. Η αγγλική κυβέρνηση πιθανότατα δέν είδε μέ καλό μάτι τή γαλλική αύτή κίνηση· καί, ḍαν πιστέψουμε στίς δηλώσεις τοῦ ναυάρχου Χάμιλτον (*HAMILTON*) πρός τήν ἐπιτροπή τῶν Ιονίων Νήσων, πού ἔλεγε ὅτι: «ἡ Βρετανική Κυβέρνηση δέ θά μπορούσε νά ἀνέχει τή μεγάλη ἐπιρροή τῆς Γαλλίας, πού ἔδη ύπάρχει στήν Αἴγυπτο, νά ἐπεκτείνεται καί στήν 'Ελλάδα», τότε είναι δυνατό νά καταλάβουμε γιατί τό αγγλικό κόμμα ξεκίνησε ἀπό τά 'Ἐπτάνησα.

Φιλοαγγλική ήταν ḍη διάθεση τῶν Ζακυνθινῶν ἑκείνων, πού σχημάτισαν τόν πυρήνα τοῦ κατόπιν αγγλικοῦ κόμματος. 'Ο Διον. Ρώμας, ḍ. Μ. Στεφάνου καί ḍ. Κ. Δραγόνας είχαν ίδρυσει μιά ἐπιτροπή μέ σκοπό τόν ἀνεφοδιασμό τῶν ἀγωνιστῶν. Καί οἱ τρεῖς είχαν σύνδεσμο μέ τόν ἄγγλο ὕπατο ἀρμοστή τῶν Ιονίων Νήσων "Ανταμ (*Sir FREDERICK ADAM*) καί ἔξαιτίας τῆς σχέσεως αύτής σχημάτισαν ἔναν κύκλο, ὅχι ἀκόμα κόμμα, πού ἦταν περισσότερο ἀντιγαλλικός καί ἀντι-ορλεανικός, καθώς καί ἀντιρωσικός, παρά καθαρά καί τέλεια φιλοαγγλικός.

Ἐάν ḍη σύγχρονη ἐπέμβαση καί τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, Γαλλίας καί Αγγλίας, στά πράγματα τῆς 'Ελλάδας είχε κάποια ἀνιδιοτέλεια καί ήταν ἐνιαία καί ἀδιαίρετη, τότε ḍη χαρακτήρας της θά ήταν φιλάνθρωπος, φιλελληνικός, φιλειρηνικός. 'Από τή στιγμή ὅμως πού τά ίδιοτελή συμφέροντά τους συνδέονταν μέ τήν ἔξεγερση τῶν 'Ελλήνων, ἐπειδή είχαν βλέψεις γιά τήν ἐγγύς 'Ανατολή, ḍη ἐπέμβασή τους ήταν προορισμένη νά προκαλέσει μεταξύ τους ἀνταγωνισμό καί ἀντιζηλίες καί νά συντελέσει στή διαίρεση τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ μέ τό σχηματισμό ἀντίπαλων κομμάτων.

Οι "Ελληνες, πού βρίσκονταν ίδιαίτερα τότε σέ κίνδυνο καί ἀναζητοῦσαν προστασία, δέχτηκαν, μ' αύτή τήν ἀνεπίσημη ἐπέμβαση, νά σχηματίσουν κόμματα.

"Ετοι λοιπόν ḍη ἐπαναστατημένη 'Ελλάδα τό καλοκαίρι τοῦ 1826 ἀπόκτησε καταρχήν τά δύο κόμματά της, τό γαλλικό καί τό αγγλικό. Μόλις δημιουργήθηκε ḍη πυρήνας, ἔστω καί ύποτυπώδης, αύτῶν τῶν κομμάτων, ἄρχισαν οἱ ἐνέργειες, γιά νά δοθεῖ κάποια σταθερότερη μορφή καί ταυτόχρονα νά πληθυνθοῦν οἱ ὀπαδοί τους.

Ρωσικό Κόμμα

Μέσα σ' αύτό τόν ἀνταγωνισμό μεταξύ γαλλικοῦ καί αγγλικοῦ κόμματος, καθώς ἐπίσης αὐξάνονταν οἱ δυσκολίες γιά τόν 'Αγώνα, μιά ἄλλη όμαδα 'Ελλήνων, ḍ. Ιωαν. Θεοτόκης, ḍ. 'Ανδρ. Ζαΐμης, οἱ Δημ. καί 'Α. Παπαγιαννόπουλος, ḍ. Γ. Τουρτούρης, ḍ. 'Ιγνάτιος Ούγγροβλαχίας καί

ἄλλοι, προετοίμαζε τήν πρόσκληση τοῦ Καποδίστρια ώς ἀνώτατου ἄρχοντα. 'Η Καποδιστριακή κίνηση, πού τήν ἀγνοοῦσε ἀρχικά ὁ Καποδίστριας καὶ ὑστέρα τήν ἀπόρριψε, εἶχε σφαλερά χαρακτηριστεῖ, ἀπό δύος οὓς ἤξεραν τήν ὑπαρξή της, ώς φιλορωσική. 'Αργότερα δμως, "Ελληνες στήν 'Ελλάδα καὶ ἄλλοι στή Ρωσία κινήθηκαν γιά τή δημιουργία φιλορωσικού κόμματος, δταν εἶδαν ὅτι ὑπῆρχε περιθώριο γιά ἐνεργότερη συμπαράσταση, ιδιαίτερα ἀφοῦ ἐγκαταλείφηκε τό ρωσικό σχέδιο τῶν «τριῶν τμημάτων» (πού οἱ "Ελληνες τό ἀποποιήθηκαν) καὶ ἀφοῦ στό θρόνο τῆς Ρωσίας ἀνέβηκε ὁ Νικόλαος Α', πού τόν θεωροῦσαν ἀποφασιστικό καὶ δραστήριο.

"Η ἀλήθεια είναι ὅτι γιά τή γένεση τοῦ κόμματος αύτοῦ δέν ἔχουμε σαφεῖς καὶ συγκεκριμένες πληροφορίες³. Τό βέβαιο είναι πάντως ὅτι τό Μάρτιο τοῦ 1826 τό ρωσικό κόμμα ὑπῆρχε, σύμφωνα μέ τή μαρτυρία τοῦ 'Ημερολογίου τοῦ Ζαχαριάδη⁴.

"Αν συνδυάσουμε δσα λέγει ὁ Ζαχαριάδης⁴ μέ τήν ἀλλαγή τῶν ρωσικῶν διαθέσεων τό φθινόπωρο τοῦ 1825, θά μπορούσαμε νά βγάλουμε τό συμπέρασμα ὅτι τό ρωσικό κόμμα ἔλαβε τήν ἀρχή του μέ ὑποκίνηση τῆς Ρωσίας κατά τό χρονικό διάστημα 'Ιανουαρίου - Μαρτίου τοῦ 1826.

'Επίλογος

"Ετσι περίπου ἔλαβαν τήν ὑπαρξή τους στήν ἐπαναστατημένη 'Ελλάδα τά τρία κόμματα, τό γαλλικό, τό ἀγγλικό καὶ τό ρωσικό. Τά κόμματα αύτά δέν ἦταν ὀργανωμένα ὅπως στά ἄλλα ἀνεξάρτητα καὶ εύνομούμενα κράτη.

Δέν εἶχαν σταθερή ὀργάνωση, οὔτε σκοπούς καὶ προγράμματα καθορισμένα μέ σαφήνεια, πέρα ἀπ' αύτά δμως δέν εἶχαν ρίζες μεταξύ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλά οἱ ἀρχές τους ἦταν γνωστές καὶ κατανοητές σέ λίγα πρόσωπα, τά όποια, καλά ἡ ἀσχημα, εἶχαν συγκεντρώσει στά χέρια τους τή διεύθυνση τοῦ 'Αγώνα.

"Ετσι θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι τά κόμματα ἦταν γεννήματα τῆς γενικῆς σύγχυσης πού ἐπικρατοῦσε τότε στήν 'Ελλάδα καὶ τῆς προσδοκίας ὅτι θά μποροῦσε νά κερδηθεῖ γιά τόν ἐλληνικό 'Αγώνα ἡ εύνοια τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Δέν εἶχε κατανοηθεῖ ἀπό τούς "Ελληνες ὅτι ἡ ἔξωτερική πολιτική διαμορφώνεται μέ τήν ψυχρή λογική ἐκτίμηση τῶν συμφερόντων, δπου ὁ συναισθηματισμός δέν ἔχει περιθώρια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Λόγος τοῦ Στρατηγοῦ Σεμπαστιάνι στό Γαλλικό Κοινοβούλιο

'Ο στρατηγός Σεβαστιάνης, ὁ καὶ μέλος τῆς φιλελληνικῆς εταιρίας, κεραυνόν εύγλωττίας ἔρριψεν ἐπί τό ὑπουργείον Βιλλέλου ἐν μιᾷ τῶν βουλευτικῶν

συνεδριάσεων. «Ο Θεός», είπεν «ήκουσε τάς κραυγάς μυριάδων Χριστιανῶν σφαζομένων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ οἱ λογισμοὶ ἀσεβοῦς πολιτικῆς μυκτηρίζονται ἐνώπιον ἀτρομήτου λαοῦ φλεγομένου ὑπὸ τοῦ διττοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ γεννῶντος τούς μάρτυρας καὶ τούς ἥρωας. Οἱ Ἑλληνες δέν εἶχαν πατρίδα καὶ ἄγωνίζονται νά τὴν ἀνάκτησωσι, διότι πατρίς δέν εἶναι ὁ τόπος ὅπου ἡ κυβέρνησις δέν ἔξασφαλίζει ἐλευθερίαν συνειδήσεως, τιμῆν καὶ ἰδιοκτησίαν. Τινές τῶν Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, φοβούμεναι ἐπέκτασιν τῆς Ρωσσίας καὶ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίξιν της, πρός ἣν ἀνοίγει τάς πύλας ἡ ἀκατάληπτος ἐγκατάλειψις τῶν Ἑλλήνων, ματαίως ἐνοῦνται εἰς ὑποστήριξιν τοῦ κλονιζομένου καὶ πίπτοντος ἡδη ὁθωμανικοῦ κράτους. Ἐάν μεγαλοφυεῖς ἀνδρες ἐκυβέρνων τὴν πολιτικήν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, μεγάλη καὶ ἀνεξάρτητος ἐπικράτεια θά κατηρτίζετο κατά τὴν Εὐρωπαϊκήν Τουρκίαν δχι ὑπὸ παρακμασάντων Μωαμεθανῶν, ἀλλά ὑπὸ νεάζοντος χριστιανικοῦ λαοῦ, καὶ τοιουτοτρόπως θά ἐτίθεντο ὅρια κατά τῆς βαρβαρότητος καὶ κατά τοῦ ρωσικοῦ κολοσσοῦ, καὶ θά ἡσαφαλίζετο διά παντός ἡ νῦν κινδυνεύουσα ἡσυχία τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἀντί τῶν μεγάλων τούτων σχέδιων, ποιὰ εἶναι τά τῶν ὑπουργῶν τῆς Γαλλίας; ποταπά σχέσεις πρός ἔνα πασᾶν, οὔτινος ἡ ἐφήμερος ὑπαρξία δομοίζει τὴν περικυλοῦσαν αὐτὸν ἀστατον ἄμμον τῆς ἐρήμου.

(Σπ. Τρικούπη: 'Ιστορία Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, τομ. Γ' σ. 248-49)

2

Πληροφορίες τοῦ Σπ. Τρικούπη γιά τὴν ἴδρυση τοῦ Γαλλικοῦ κόμματος

Μεσοῦντος δέ τοῦ 1824 ἡλθεν εἰς Μεσολόγγι ὁ Γεώργιος Βιτάλης φέρων πρός αὐτὸν γράμματα τοῦ βουλευτοῦ τῆς Γαλλίας Βιλλεβέκου καὶ τοῦ συνταγματάρχου Ρουμινῆ, ὑπασπιστοῦ καὶ ἔξ ἀπορρήτων τοῦ δουκός τῆς Αύρηλίας, ἀποδεικνύοντα τὴν ἀνάγκην νά βασιλευθῇ ἡ Ἑλλάς, προβάλλοντα ώς βασιλέα τὸν δευτερότοκον uiόν τοῦ δουκός, καὶ αιτιολογοῦντα ώς σωτήριον καὶ μεγάλων ἀγαθῶν παραίτιον τὴν ἐκλογήν ταύτην....

Ἐλθών δέ ὁ Ρόσχης εἰς Ἑλλάδα, είπεν ὑπό ἐμπιστοσύνην πρός τὸν Κουντουριώτην, τὸν Μαυροκορδάτον καὶ δύο τρεῖς φίλους αὐτῶν δτὶ εἶχε μυστικήν ἐντολήν νά ἐνισχύσῃ τὸ περί οὐ δ λόγος σχέδιον, καὶ δτὶ εἰς πραγματοποίησιν αὐτοῦ ἔβλεπε κατάλληλον τὴν ὥραν καθ' ἣν αἱ εὐτύχεις πρόσδοι τοῦ Ἰμβραήμη μετά τὴν ἡτταν τῶν ἐν Κρεμμυδίφ καὶ τὴν πτώσιν Ναφαρίνων, Σφακτηρίας καὶ Νεοκάστρου, ἔρριψαν τούς "Ἑλληνας εἰς πλήρη ἀθυμίαν καὶ ἀπελπισίαν ἐπειδή δέ ὁ προβαλλόμενος ώς βασιλεύς, οὔτινος ἔφερε τὴν εἰκόνα ἐν ἰματισμῷ ἐλληνικῷ ἡτον ἀνῆλιξ, ἔβεβαίωνεν δτὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ πρόθυμος ἡτο νά τὸν ἐπιτροπεύσῃ, ἄν ἡθελαν οἱ "Ἑλληνας, ὑπέσχοτε δέ καὶ στρατιωτικήν ἐπικουρίαν καὶ ἀνάλογον τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἑλλάδος χρηματικήν χορηγίαν.....

'Ο Ρόσχης, ιδών δτὶ ὁ Κουντουριώτης, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ οἱ φίλοι αὐτῶν δέν παρεδέχοντο τὴν πρότασιν του, ἄν δέν ἐβεβαιοῦντο περὶ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Ἀγγλίας ἡ περὶ τῆς φανερᾶς καὶ πραγματικῆς ὑπερασπίσεως τῆς Γαλλίας, ἔστρεψε τά βλέμματά του πρός ἄλλους "Ἑλληνας προτρέπων αὐτούς νά συνέλθωσιν εἰς τὴν ἐν Ναυπλίῳ πλατείαν τοῦ Πλατάνου πρός ἀναγόρευσιν τοῦ βασιλέως ἔφερε δέ καὶ πολυειδή δῶρα, ἔξ ὧν διένειμε καὶ εἰς τινας. Εξ αιτίας τῆς κακῆς καταστάσεως τῆς πατρίδος τὸ πράγμα κατήνησε σπουδαῖον καὶ ἐπικινδυνον, ἔφερε διαίρεσιν εἰς τούς ἐν τοῖς πράγμασι καὶ ἀνεφύτη κατά πρώτην φοράν κόμμα γαλλικόν ἐν Ἑλλάδι.....

Πολλῶν δέ συνεντεύξεων περὶ τούτου γενομένων, παρευρισκομένου καὶ τοῦ Ρόσχη καὶ βεβαιοῦντος ἀλλά μή πείθογτος δτὶ, καθ' ἃς εἶχε πληροφορίας, ὁ

Κάνιγγ ένέκρινε τήν έκλογήν ταύτην, άπεφασίσθη νά σταλῇ τις πρός τήν αγγλικήν κυβέρνησιν εἰς ἑξέτασιν.

(Σπ. Τρικούπη ίστ. Ἐλλ. Ἐπαναστάσεως, τομ. Γ' σσ. 243-246)

3

Πληροφορία Σπ. Τρικούπη περί Ρωσικοῦ Κόμματος

‘Η ρωσική αύλή ἡγάπα καί ἐπεριποιεῖτο τούς εἰς τήν ἐπικράτειάν της καταφυόντας “Ἐλληνας, ἀλλ’ ἀπεστρέφετο καί κατέκρινε τόν ἀγώνα των, ὃς ἀπεδείξαμεν· ἐντός δέ τῆς Ἐλλάδος ἐτήρει παρρησία καί μυστικῶς εἰλικρινῆ οὐδέτερότητα· καί ἐν ὧ μοῖραι γαλλικαὶ καί αὐτοτριακαὶ περιέπλεαν τήν ἐλληνικήν θάλασσαν, καί οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἐφρόντιζαν νά ἐπιρρεάζωσι τούς “Ἐλληνας καί τήν κυβέρνησιν αὐτῶν, οὔτε ρωσική σημαία ἐφάνη δι’ ὅλης ἑξετίας, οὔτε ἐπερρέαζέ τις ὑπέρ τῆς πολιτικῆς της· διά τοῦτο οὐδέ κόμμα ρωσικόν ὑπῆρχε τότε ἐν τῇ Ἐλλάδι.

(Σπ. Τρικούπη, ὅπου παραπάνω, σελ. 246)

4

Πληροφορία περί ύπαρξεως Ρωσικοῦ κόμματος. ‘Ημερολόγιο Ζαχαριάδη

‘Ο ρόλος τοῦ κ. Κωλέττη, ἀγκαλά καί ἄτιμος, είναι μ' ὅλον τοῦτο περίεργος, ἐπειδή τόσον εὔμορφα ἡξεύρει νά ἀπατᾷ τόν ἔναν καί τόν ἄλλον. Αύτός, ὃς προείπον, σύρει τόν χορόν τῆς γαλλικῆς φατρίας καί ὁ κύριος Ρώσκης ἐπιστηρίζεται εἰς αὐτόν. “Οθεν καί διά τοῦτο ἀντιπολεμεῖ κάθε στοχασμόν τῶν δύο ἄλλων κομμάτων, Πελοποννησιακονησιώτικου καί Κουντουριωτομαυροκορδατίστικου.

Προλαβόντως ἔδωσεν τήν ύπογραφήν του καί τόν λόγον τῆς τιμῆς τῶν Πελοποννησονησιώτων, ὅτι θέλει φρονῆ καί αὐτός καθώς αύτοί καί ὅτι θέλεις παραιτηθῆ ἀπό κάθε ἄλλο κόμμα, φθάνει μόνον νά κρημνισθῇ τό κουντουριωτομαυροκορδατίστικον. ’Εσχάτως ἀπ’ αὐτά ὅλα, ἅμα τοῦ ἐπαρρησιάσθη καί τό ρηθέν ρωσιστικόν, εὐθύς τό ἐνηγκαλίσθη, ἔδωσεν τήν ύπογραφήν του, ἔσυρεν καί ἄλλους ιδιούς του (ἀγκαλά ἀσμάντοντος) καί σχέδιον ἔδωσεν τοιοῦτον, δηλαδή τοῦ νά σχετίσουν εἰς αὐτό τόν Κουντουριώτην, Μαυροκορδάτον καί τούς ὄπαδους των, ὥστε μ' αὐτόν τόν τρόπον θέλει ήμπορέσουν νά καταπολεμήσουν ἐκείνο τῶν Πελοποννησώτων. “Ολ’ αὐτά τά τοῦ κυρίου Κωλέττη καμώματα ἔχρειαζοντο ἄλλο κονδύλι νά τά ἔξιστορήση σαφέστερα· ἀλλ’ ἔγώ, μήν ήμπορῶντας, σημειώνω μόνον αὐτήν τήν μικράν ὑλην, τήν ὁποία οι περισσοτέραν γνῶσιν ἔχοντες ἄς ἐκκαθαρίσουν τά περισσότερα.

(Από τό ARΧΕΙΟ ΡΩΜΑ, τομ. Β', σ. 106)

9-10-11-12-13 = Διέτριψα ὅλας ταύτας τάς ἡμέρας εἰς τήν Ἐπίδαιρον. “Εως ἔνα καιρόν ἔτρεχαν, ὃς προείπον, τρεῖς φατρίαί· δηλαδή, μία τῶν Πελοποννησιωτονησιώτων, ἄλλη τῶν γαλλιστῶν (οἵτινες είναι μόνον ὀλίγαι Χερσεολλαδῖται), ἄλλη τοῦ Κουντουριώτη, Μαυροκορδάτου καί λοιπῶν, ἐπί λόγῳ τοῦ νά δώσουν μίαν πρᾶξιν εἰς ὅλας τάς Δυνάμεις, προβάλλοντες, ὅτι, ἐπειδή καί ἡ Ἀγγλία δέν ἔδεχθη τήν πρᾶξιν μας καί ὁ ἄξιος πολιτικός πρώην ἐν Πετρουπόλει νῦν δέ Παρισίοις Στρούζας οὕτω τάς συμβουλεύει. ‘Ο δέ ἐρχομός τοῦ Σπυρίδωνος Μεταξᾶ ἀπό Ζάκυνθον εἰς Ναύπλιον καί τώρα εἰς Ἐπίδαιρον ἐσχηματίσθη καί ἄλλη βασιλορρωσική.

(ὅπου παραπάνω, σσ. 108-109)

7.- Συνέπειες ἀπό τὴν ἰδρυση τῶν τριῶν κομμάτων στήν έξωτερική πολιτική τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας

Ἡ στάση ἀναμονῆς τῶν προστατριῶν δυνάμεων

Ἡ ἀντιφατική γαλλική πολιτική, ἡ ἀποτυχία τοῦ Τσάρου νά φανεῖ ἀντάξιος τῶν προσδοκιῶν τῶν Ἑλλήνων ώς προστάτης τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ἡ εύνοϊκότερη στάση τοῦ Κάνιγκ δημιούργησαν νέες προϋποθέσεις γιά τῇ δράση τῶν νεοσύστατων κομμάτων. Εἶναι ὅμως ἀλήθεια ὅτι οἱ Κυβερνήσεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἀπό φόβο μήπως ἔξαιτιας περιπλοκῶν διασπασθεῖ ἡ ὁμοφωνία μεταξύ τῶν Δυνάμεων, ἀρνήθηκαν νά ἀναλάβουν τὴν εὐθύνη γιά τῇ δράση τῶν ἀντίστοιχων Κομμάτων στήν Ἑλλάδα.

Πρώτη ἡ Γαλλία ἀρνήθηκε τὴν εὐθύνη γιά τό διάβημα τοῦ ὑπασπιστῆ τοῦ δούκα τῆς Ὀρλεάνης, Ρουμινύ. Ὁ Ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Νταμά (DAMAS), ὅταν ρωτήθηκε ἀπό τό γάλλο πρεσβευτή τῆς Γαλλίας στήν Κων/πολη Γκιγιεμινό (GUILLEMINOT), ἄν ἡ πρόταση τοῦ Ρουμινύ καὶ οἱ ἐνέργειες τοῦ στρατηγοῦ Ρός ἔγιναν ὑστερα ἀπό ἐπίσημη ἐντολή, ἔδωσε ἀρνητική ἀπάντηση¹.

“Υστερα ἡ Ἀγγλία τοῦ Κάνιγκ ἀρνήθηκε φανερά ν' ἀναλάβει τὴν προστασία τῆς Ἑλλάδας παρολο πού τῆς προσφέρθηκε ἀπό τούς Ἑλληνες.

Τά πράγματα ἔξελίχτηκαν ως ἔξῆς:

Οἱ κινήσεις τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν στήν Ἑλλάδα

Ἡ φιλοαγγλική μερίδα κέρδισε, ἐστω καὶ προσωρινά, τὴν ύποστήριξη τοῦ Κολοκοτρώνη. Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί ἦταν μοιρασμένοι. Ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Κουντουριώτης καὶ ὁ Κωλέττης, εἶχαν ἐνθαρρύνει ἡ ύποστηρίξει τῇ γαλλική κίνηση, μέ διαφορετικά ὁ καθένας ἐλατήρια. Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Μαυρομιχάλης, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος ἔκλιναν συναισθηματικά πρός τή Ρωσία καὶ προτιμοῦσαν τή λύση Καποδίστρια. Ἡ Ἐπιτροπή πάλι τῆς Ζακύνθου εἶχε συντάξει μιὰ ἔκκληση στήν Ἀγγλία νά δεχθεῖ ν' ἀναλάβει τὴν προστασία τῆς Ἑλλάδας. Οἱ ἐκπρόσωποί της (ἀνάμεσά τους ὁ Σπ. Τρικούπης) εἶχαν προσπαθήσει νά πάρουν μέ τό μέρος τους τό Μαυροκορδατο, τόν Κουντουριώτη καὶ ἄλλους. ”Εστειλαν τότε στό Λονδίνο τόν Γ. Σπανιωλάκη μέ γράμμα πρός τόν Κάνιγκ.

Στό γράμμα αὐτό ἡ Ἑλλ. Κυβέρνηση ζητοῦσε ἀπό τήν Ἀγγλία νά διαλέξει ἔνα μονάρχη τῆς ἀρεσκείας της γιά τήν Ἑλλάδα καὶ ταυτόχρονα πρότεινε τό Λεοπόλδο τοῦ Σάξ - Κόμπουργκ².

Ἡ πράξη τῆς ύποτέλειας

Στίς ἀρχές τοῦ Ιουλίου 1825 ἡ Ἐπιτροπή Ζακύνθου εἶχε ἐτοιμάσει

¹ Σάξ Κόμπουργκ Γκόθα, παλαιό πριγκηπάτο στή Σαξονία τῆς Γερμανίας ἀπό τό 1826 ἡγεμόνας του ἀνέλαβε ὁ 'Ἐρνέστος Α', ἀδελφός τοῦ Λεοπόλδου.

ένα κείμενο, μιά έκκληση πρός τή M. Βρετανία, για νά έγκαθιδρύσει άγγελικό προτεκτοράτο στήν 'Ελλάδα. Τό έγγραφο αύτό έστειλε νά έπικυρωθεί έπισημα άπό τήν 'Ελληνική Κυβέρνηση.

Στίς 6 και 7 'Ιουλίου ύπογραψαν (για χάρη τής Πατρίδας πού κινδύνευε) ό Κολοκοτρώνης, ό Ζαΐμης, ό Δεληγιάννης καί άρκετοί άλλοι Πελοποννήσιοι, στίς 22 'Ιουλίου οι Στερεοελαδίτες όπλαρχογοί, στήν 'Αθήνα. Τό έγγραφο αύτό έγκριθηκε άπό τό Βουλευτικό καί τό Νομοτελεστικό καί στάλθηκε στό Λονδίνο μέ τό Δημ. Μιαούλη, τό γιό τοῦ ναυάρχου, καί ζμεινε γνωστό ώς «Πράξη ύποτέλειας», «Πράξις ύποταγῆς» (ACT OF SUBMISSION)³.

Τό «Σεπτέμβριο τοῦ 1910 χρόνου ό Γεώργιος Κάνιγκ δέχτηκε τήν 'Επιτροπή καί παρέλαβε τήν Πράξη. Δέν ζδειξε τόν άναμενόμενο ένθουσιασμό. Μάλιστα παρατήρησε ότι παλιές συνθήκες μεταξύ Αγγλίας καί Τουρκίας, καθώς καί τά συμφέροντα τής Αγγλίας σ' όλόκληρη τήν 'Οθωμανική Αύτοκρατορία, δέν τοῦ έπετρεπαν νά παραβιάσει τήν ούδετερότητα καί νά ταχθεί μέ τό μέρος τῶν 'Ελλήνων.

Σέ τέτοια περίπτωση θά ζέξεθετε τά συμφέροντα τής M. Βρετανίας σέ μεγάλο κίνδυνο.

Σύμφωνα μέ τά άγγελικά πρακτικά τής συζητήσεως ό Κάνιγκ πίσω άπό κάποια «εύχαριστως» καί «ϊσως» ἄφησε κάποια ἐλπίδα γιά μεσολάβηση στό μέλλον⁴.

Οι "Ελληνες άντιπροσωποι ταράχηκαν άπό τήν ἀρνηση, ούσιαστικά, άποδοχῆς τής ἐλληνικῆς προσφορᾶς ύποταγῆς. Δέ δέχτηκαν καμμιά λύση ἐκτός άπό τήν ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία τής 'Ελλάδας καί κατέληγαν μ' αὐτή τήν ἀνταπάντηση: «Οι "Ελληνες δέ θά ξαναζούσαν ποτέ φιλικά μέ τούς Τούρκους, έγκατεστημένους ἀνάμεσά τους. "Επρεπε ή νά νικήσουν ή νά πεθάνουν».

"Οσον ἀφορά τήν «πράξη ύποτέλειας» πού ζκαναν δέν ήταν ἀντιφατική στήν παραπάνω δήλωση, γιατί τό πνεῦμα τής πράξεως αὐτῆς ήταν πιό πολύ ἔνδειξη ἐμπιστοσύνης στήν Αγγλία παρά «ἀπάρνηση τής πολιτικής τους ἀνεξαρτησίας», ὅπως τήν χαρακτήρισε' ό Μέττερνιχ.

Πολιτικές ζυμώσεις ὑστερα ἀπό τήν «πράξη τής ύποτέλειας»

Μέ τήν ἀρνητική ἔξωτερική πολιτική τῶν Δυνάμεων καί μέ τόν αύξανόμενο ἀνταγωνισμό τής Γαλλίας καί τής Αγγλίας ύποδαυλίζονταν περισσότερο τά πάθη μεταξύ τῶν νέων αὐτῶν κομμάτων πού καθένα είχε σκοπό νά ἐκτοπίσει τήν ἐπιρροή τοῦ ἄλλου καί νά ἐνισχύσει τή δική του ἐπιρροή στήν ἐπαναστατημένη 'Ελλάδα.

Καί, ἐνῶ κάθε ἔνέργεια γύρω ἀπό τό θέμα τοῦ δούκα τής 'Ορλεάνης διαψεύδοταν ἀπό τό Δεριγνύ (DE RIGNY), ό στρατηγός Σεμπαστιάνης διαβεβαίωνε τούς ύπευθυνους τοῦ γαλλικοῦ κόμματος, ὅτι ό Νεμούρ θά

δεχόταν τό ελληνικό στέμμα καί γι' αύτό ἐπρεπε νά ύποβάλουν μιά ἔγγραφη αἴτηση πρός τίς Δυνάμεις⁵.

'Η ἀρνητική στάση τῆς Ἀγγλίας καί ἡ προτροπή τοῦ Πρεσβευτῆ τῆς Στράφορντ Κάνιγκ στούς ἀγγλόφιλους νά δεχτοῦν τήν ύποτέλεια στήν 'Υ. Πύλη, δημιούργησε δραστηριότητα στά κόμματα. Τό γαλλικό κόμμα καί ὁ Κωλέττης παρουσίαζαν σάν πλεονεκτική τή γαλλική πρόταση, δηλαδή τήν προσφορά τοῦ στέμματος στό γάλλο δούκα, δόποιος ἔδινε ἔγγυήσεις γιά τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἐλλάδας καί οἰκονομική ἐνίσχυση· κατηγοροῦσαν ταυτόχρονα τό ἀγγλικό κόμμα ὅτι ἐτοίμαζε τήν πλήρη ύποδούλωση τῆς Ἐλλάδας σέ ξένη Δύναμη.

"Ἐτσι ἐπῆλθε ἡ διάσπαση στίς τάξεις τῶν πολιτικῶν καί στρατιωτικῶν, πρώτα τῶν Πελοποννησίων κι ϋστερα τῶν ἄλλων Ἐλλήνων. Ἀφορμή βέβαια δέ στάθηκε ἡ ἑσωτερική πολιτική τῶν κομμάτων, καί ιδιαίτερα τοῦ ἀγγλικοῦ, ἀλλά ἡ ἑσωτερική πολιτική τοῦ Γεωργ. Κουντουριώτη καί τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου, πού ἡταν ἀρχηγοί τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος. "Αρχισαν νά διαρρέουν οἱ Ὀπλαρχηγοί καί πρώτα ὁ Κολοκοτρώνης, πού ἀπομακρύνθηκε ἀπό τήν ἀγγλική ἐπιρροή.

Στά τέλη τοῦ 1825 καί στίς ἀρχές τοῦ 1826 τά δύο κόμματα εἶχαν ισχυροποιηθεῖ, αὔξησαν τούς ὀπαδούς τους καί ἐπέκτειναν τή δράση τους σ' ὅλη τήν ἐπαναστατημένη Ἐλλάδα. Τότε, ὅπως εἴπαμε, ἐμφανίστηκε καί τό ρωσικό κόμμα, γιά ν' ἀναπτυχθεῖ ἀκόμα περισσότερο ὁ ἀνταγωνισμός. 'Αρχηγός τοῦ «ρωσικοῦ» κόμματος ἀναγνωρίστηκε ὁ Ἄνδρεας Μεταξάς.

Κανένα ἀπό τά κόμματα αὐτά δέν εἶχε αὐτοτέλεια καί αὐτενέργεια. Σύμφωνα μέ μαρτυρίες⁶ κάθε ἔνα ἀπό αὐτά, τόσο γιά τήν ὀργάνωση, δόσο καί γιά ὀποιαδήποτε ἐνέργεια, ἑσωτερικῆς ἢ ἑσωτερικῆς πολιτικῆς ζητοῦσε νά λαμβάνει ὀδηγίες ἀπ' ἔξω.

Οἱ ἔνες Δυνάμεις μ' αύτό τόν τρόπο ἐπηρέαζαν τά ελληνικά πράγματα, ἐνῷ οἱ "Ελλήνες ἀποδυναμώνονταν ἀλληλοκατηγορούμενοι γιά φιλαρχία καί προδοσία τῶν ἑθνικῶν συμφερόντων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Απόσπασμα 'Επιστολῆς τοῦ 'Υπουργοῦ τῶν 'Εξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Damas

"Ἐγραφε τή 2 Αύγουστου 1825: «ὅσον ἀφορᾶ εἰς τάς προτάσεις, αἴτινες ἐγένοντο πρός ἐκλογήν ἡγεμόνος τῆς Ἐλλάδος ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Γαλλίας, δέν είναι ἀνάγκη νά είπω, ὅτι ούδέποτε ἐφείλκυσαν τήν προσοχήν τοῦ βασιλέως. 'Εάν παρόμοιον σχέδιον θά ἦρχετο ήμīν κατά νοῦν, θά ἐπρεπε νά εἰδοποιήσωμεν ὑμᾶς, ὅπως ύποστριψήτε αύτό ἐνώπιον καί ἐναντίον πάντων καί νά διαλύσωμεν τούς δεσμούς, τούς ὀποίους συνήψαμεν χάριν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος τῶν ἑθνῶν». 'Ολίγας δέ ήμέρας ἀργότερον ὁ αύτός ύπουργός τῶν ἑξωτερικῶν τῆς

Γαλλίας κατά τρόπον κατηγορημάτικώτερον ἀπεδοκίμασε τήν διαγωγήν τοῦ στρατηγοῦ Roche: «Πράκτωρ τῆς φιλλελληνικῆς ἑταιρείας τῶν Παρισίων ὁ στρατηγός Roche δέν είχεν ἐπίσημον ἐντολήν ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως· ἡ γαλλική κυβέρνησις ούδεμιάν ἄλλην ἀναγνωρίζει ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπίσημον ἀποστολήν ἥ τήν τοῦ κόμητος Guilleminot».

('Από τή μελέτη N. Βλάχου «Ἡ γένεσις τῶν κομμάτων ἐν Ἑλλάδι, σ. 8)

2

Σπ. Τρικούπη, Ἰστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, τόμ Γ', σ. 250

Προκειμένης δέ ἦδη ἐκλογῆς βασιλέως, ἔστρεψεν, ώς καὶ ἄλλοτε, πρός τήν αὐτήν κυβέρνησιν τά ὅμματά της, καὶ τήν 11 Ἰουνίου 1825 ἀπέστειλεν εἰς Λονδίνον τόν Σπανιωλάκην ώς μέλος μέν συμπληρωματικόν τῆς ἐπιτροπῆς, ἀνακληθέντος τοῦ μέλους αὐτῆς Ἰωάννου Ζαήμη διά τήν εἰς τόν ἐμφύλιον πόλεμον ἐνοχήν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλὰ κυρίως ἵνα ἐκθέσῃ εἰς τόν Κάνιγγα τήν κατάστασιν τοῦ τόπου, τήν ἀφευκτὸν ὄντινα ἐπρότεινεν ἥ Ἀγγλία ώς μονάρχην· παρηγέλθη δέ ιδιαιτέρως νά παρενείρη ώς τοιοῦτον τόν Λεοπόλδον δοῦκα τοῦ Σαξεκοπύργου, ἀλλὰ δέν εἰσηκούσθη, ἐπικένοντος τοῦ Κάνιγγος, ὅτι ἡ πολιτική τῆς Ἀγγλίας ἐν τῇ ἐλληνοτουρκικῇ πάλῃ ἥτον ἥ οὐδετερότης, ὅτι θά ἐπέφερε δεινά ἥ ἀλλως πως παρέμβασίς της, καὶ ὅτι ἐλληνωφελῆ νομίζουσα εἰρηνικόν τίνα συμβίβασμόν, ἔτοιμη ἥτο νά συνεργήσῃ, ἄν ἥ Ἑλλάς ἐπεκαλείτο τήν κατά τοῦτο συνέργειάν της. Καὶ ταῦτα μέν ἀπήντησε πρός τήν Ἑλλάδα ἥ Ἀγγλία.

3

Πράξη τῆς ύποτέλειας

263. (ΑΙΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ)

(Φάκελλος ἴδιος ἐν τῷ τμήματι τῶν χειρογράφων

τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης)

‘Ο Κλήρος, οἱ Παραστάται, οἱ Ἀρχηγοί, Πολιτικοί καὶ Στρατιωτικοί ἡηρᾶς καὶ θαλάσσης, τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους.

Αον Παρατηροῦντες ὅτι διά τά ἀνεξάλειπτα δικαιώματα τῆς ἰδιοκτησίας καὶ κυριότητος, διά τάς ἐπικρατούσας ἀρχάς τῆς Θρησκείας καὶ Ἐλευθερίας καὶ διά τό ἐκ φύσεως ἔμφυτον, τοῦ νά διατηρή καὶ ἀσφαλίζῃ ἔκαστος τήν ιδίαν ὑπαρξίν, οἱ “Ἐλληνες ἐνωπούσιθησαν μέ τά ὅπλα τῆς Δικαιοσύνης καὶ εἰς διάστημα πλέον τεσσάρων ἐτῶν ὑπέστησαν ἀποφασιστικῶς καὶ σταθερῶς κατά τῶν Δυνάμεων τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Αἰγύπτου, πεζῶν τε καὶ ναυτικῶν, καὶ εἰς ὅλους τούτους τούς κινδύνους τώρα ἥφαντισαν καὶ τώρα ἀμπωσαν τάς κολοσσαίας δυνάμεις τῶν ἔχθρων, καὶ, τελευταῖον, στερημένοι παντός μέσου ἀνήκοντος εἰς τοιοῦτον ὑψηλὸν ἐγχείρημα, καθιέρωσαν ούτοι διά τοῦ αἵματός των τά πολύτιμα αὐτῶν δικαιώματα καὶ ἔδωκαν εἰς τόν ἐκπεπληγένον κόσμον ὅχι τόσον κοινάς ἀποδείξεις, δι’ ὅσον είναι ἱκανός ἔνας λαός, ἐκ φύσεως γεννημένος διά νά ζῆ ελεύθερος καὶ ὅστις ἥδη ἐδυνήθη νά διασπάσῃ τούς βρόχους μιᾶς ἱκανῶς πολυχρονίου καταθλιπτικῆς δουλείας.

Βον Παρατηροῦντες, ὅτι ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων μιᾶς πάλης οὕτως ἀνομοίου, ἀπέκτησαν οἱ “Ἐλληνες τήν ἀπαράμιλλον ἀπόφασιν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν καταστάσεως.

Γον Σκεπτόμενοι, ὅτι πράκτορές τινων ἡπειρωτικῶν Δυνάμεων, ἄν καὶ χριστιανῶν, δέν διεφύλαξαν ὀδηγίαν, συνεχομένην μέ τάς ἀρχάς, τάς ὅποιας

αύτοί έστερέωσαν, άλλά από μέρους τών αύτών δέν έλειψαν νά έκβωσιν συνεχῶς άντιρρήσεις πολιτικαί πολυμόρφου ούσιας καί χαρακτήρος.

Δον Παρατηροῦντες, ότι τινές τούτων τών πρακτόρων παίζουν διά τών άπεσταλμένων των έντός της 'Ελλάδος, ώστε νά είσχωρήσῃ εἰς τινας "Ελληνας ή κλίσις, διά νά συστήσουν νέους σχηματισμούς πολιτικούς, άρμοδιους πρός τό πνεῦμα καί τά τέλη τών τοιούτων παρακινητῶν.

Εον Παρατηροῦντες, ότι όχι διλίγους κατατρεγμούς καί παρεκβάσεις ύποφερει ή νόμιμος καί τακτική κίνησις τού έλληνικοῦ Ναυτικοῦ από τούς 'Αρχηγούς τών Θαλασσίων Δυνάμεων τινῶν Βασιλειῶν, οἵτινες κατά πάντα τρόπον πειράζουν τά καθήκοντα τῆς διακηρυχθείσης ούδετερότητος από τάς Αύλας των εἰς τάς Συνελεύσεις τού Λειβάχ καί Βερώνης.

ζον Παρατηροῦντες μέ μεγάλην θλίψιν αύτούς τούς Χριστιανούς όπλιζομένους έναντιον τών όπαδων τοῦ Εύαγγελίου καί εἰς βοήθειαν ἐκείνων τοῦ 'Αλκοράνιου, εἰς τρόπον, ὥστε, στρατιῶται εύρωπαιοι, έναντιον πάσσης ἀρχῆς ἀληθοῦς πολιτικῆς καί ήθικῆς σπεύδουν νά διδάξουν, διορίσουν καί ὀδηγήσουν τά στίφη τών βαρβάρων, διευθυνόμενα νά λεγετάσουν τήν ιεράν ἐκείνην γῆν, ήτις σκεπάζει ἀνάμικτα καί συγκεχυμένα τά ἀθάνατα κόκκαλα τών Κιμώνων, τών Τσαμαδῶν, τών Λεωνιδῶν, τών Βοτσαρῶν, τών Φιλοποιμένων, τών Νικηταράιων καί Κολιαίων, ὅπερ ἐμποδίζει τάς προόδους τῆς ιερᾶς ύποθέσεως τῆς 'Ελλάδος.

Ζον Παρατηροῦντες, ότι ή Διοίκησις τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, εύτυχής εἰς τό νά διευθύνη λαόν ἐλεύθερον, είναι ή μόνη, ήτις διετήρησε μέχρι λεπτοῦ καθαράν τήν ούδετερότητα, περιφρονοῦσα νά μιμηθῇ τάς ἀναφανδόν βίας ή τάς νεφώδεις διαχειρίσεις, αἱ όποιαι ἀπ' ἄλλους ἀδακόπως ἐπράχθησαν καί πράττονται εἰς τήν 'Ελλάδα, Κωνσταντινούπολιν καί Αἴγυπτον.

Ηον Σκεπτόμενοι, ότι ή Βρεττανική ἀδιαφορία δέν ἀρκεῖ νά ἀντιρροπήσῃ τόν ἥδη ἐπηγκημένον ἔξωτερικον κατατρεγμόν πρός βλάβην τῆς 'Ελλάδος.

Θον Παρατηροῦντες, ότι ή 'Ελλάς, όχι ἀπό χαύνωσιν δυνάμεων, οὕτε ἀπό ἀδυνατισμένην ἀπόφασιν, δέν ἡδυνήθη μέχρι τοῦδε νά προσεπιχειρῇ, ἀλλά διά τά προρρηθέντα αἴτια καί μάλιστα τήν πηγάζουσαν ἀπό τοῦ νά μήν ἔλαβε ποτέ Διοίκησιν ὑπέρτεραν τών παθῶν καί σχέσεων.

Ιον Παρατηροῦντες, ότι οι "Ελληνες, εἰς τοιαύτην γενναίαν μάχην, η πρέπει νά έκβωσιν ἀπό ταύτην νικηταί, η θέλουν εἰσθαι τελείως ἀφανισμένοι, ἐπειδή ούδεν μέσον είναι, τό όποιον νά δύναται νά τούς ἀποσπάσῃ ἀπό ταύτην τήν ἀπόφασιν. ήτις ἥδη κατήντησεν ἀπό τάς φοράς τοῦ πολέμου καί τοῦ χρόνου ἀφευκτος.

Ιαον Παρατηροῦντες, τελευταῖον, ότι ἄν ἀπό ὑπερτάτην χάριν τῆς Προνοίας, εύρισκονται στερεωμέναι πλησίον μας αἱ βρεττανικαὶ δυνάμεις, χρεωστεῖ ή 'Ελλάς εἰς τήν παρούσαν αύτῆς κατάστασιν νά ὠφεληθῇ ἀπό τοῦτο ἔγκαιρως, ὡς καὶ νά ἐλπίσῃ εἰς τήν εύθυτητα καί φιλανθρωπίαν τῆς ισχυρῆς αύτῆς Διοίκησεως.

"Οθεν, πρός ἀσφάλειαν τών ιερῶν δικαιωμάτων τῆς τοῦ Κράτους ἐλευθερίας καί ίκανῶς στερεάς πολιτικῆς ύπάρξεως, ή 'Ελλάς, διά τής παρούσης δημοσίας πράξεως, προσδιορίζει, θεσπίζει, ἀποφασίζει καί βούλεται τόν ἐπόμενον.

Νόμον

Α'.) Τό' Ελληνικόν "Εθνος, δυνάμει τῆς παρούσης πράξεως, θέτει ἐκουσίως τήν ιεράν παρακαταθήκην τής αύτοῦ 'Ελευθερίας, 'Εθνικῆς 'Ανεξαρτησίας καί τῆς πολιτικῆς αύτοῦ ύπάρξεως ύπό τήν μοναδικήν υπέρασπισιν τῆς Μεγάλης Βρεττανίας.

Β'.) 'Η παροῦσα αύτη ὁργανική Πρᾶξις τοῦ ἐλληνικοῦ "Εθνους σύνοδεύεται μέ ἐπί τούτῳ διπλοῦν ύπόμνημα πρός τήν Σεβασμίαν Διοίκησιν τῆς Αύτοῦ

Βρεττανικής Μεγαλειότητος κατ' εύθειαν εἰς Λονδίνον καὶ συγχρόνως ἀποστέλλεται ἐμμέσως διὰ τῆς Αὔτου Ἐξοχότητος τοῦ Λόρδου Μεγάλου Ἀρμοστοῦ τῆς Αὔτου Μεγαλειότητος εἰς τάς Ἐνωμένας ἐπαρχίας τῶν Ἰονικῶν Νήσων.

Γ'.) Οἱ Πρόεδροι τῶν εὐτάκτων Βουλευτηρίων τοῦ Κράτους, Ἑηρᾶς καὶ θαλάσσης θέλουν ἐτοίμως ἐκπληρώσῃ τὸν παρόντα NOMON.

("Υπό τὸ πρῶτον τοῦτο πρωτόγραφον, ὡς καὶ ὑπό τὸ τελευταῖον, φέρεται χρονολογία:)

'Ἐν Πελοποννήσῳ τῇ... Ἰουνίου 1825.

(Καί μία ὑπογραφή:)

'Ο Πρόεδρος τῶν κατά Ἑηράν εὐτάκτων Βουλευτηρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ Γενικός Ἀρχηγός τῶν κατά γῆν Δυνάμεων

Θ. Κολοκοτρώνης.

(Τά λοιπά τέσσαρα φέρουσιν ἐν τέλει τὸ ἔξῆς:)

'Ο Πρόεδρος τῶν εὐτάκτων συσσωματώσεων τῶν Νήσων τοῦ Αιγαίου Πελάγους καὶ λοιπῶν μερῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ ἀρχιναύαρχος τῶν κατά θάλασσαν Δυνάμεων.

("Ἔχουσι δέ ταῦτα χρονολογίας: Τό μέν 26 Ἰουλίου 1825, τά ἔτερα τρία ἀπλῶς: Ἰουλίου 1825 καὶ τό τελευταῖον 14 Ἰουλίου 1825).

("Υπό τὸ πρῶτον ὑπάρχει ἡ ὑπογραφή:

Ἀνδρέας Μιαούλης

καὶ μετ' αὐτήν αἱ λοιπαὶ ὑπογραφαί, ὡς ἔξῆς:)

'Ανατολική καὶ Δυτική Χέρσος Ἐλλάς

Ο Κλῆρος

'Ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἀρτης Πορφύριος, Νικοπόλεως καὶ πάσης Αιτωλίας, ὁ Ἐπίσκοπος Ρογῶν

('Αρχεῖο Ρώμα, τόμ. A', σ. 592-595)

4

'Απάντηση τοῦ Γ. Κάννικ γ στήν Πράξῃ τῆς 'Υποτέλειας τῶν 'Ελλήνων

Κατά Σεπτέμβριον δέ τοῦ ἔτους 1825 ὁ ὑπουργός τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Μ. Βρεττανίας Γεώργιος Canning δεχθεὶς τὴν ἐλληνικήν ἀποστολήν μὲ ἐπί κεφαλῆς τόν υἱόν τοῦ ἐνδόξου ναυάρχου Ἀνδρέου Μιαούλη Δημήτριον, ἥτις εἶχεν ἐπιφορτισθῆ, ἵνα ἐπιδώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν αἰτησιν τοῦ Ἰουνίου τοῦ κλήρου καὶ τῶν προκρίτων τῆς Ἑλλάδος, παρετήρησεν, ὅτι παλαιαὶ συνθῆκαι μεταξύ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Τουρκίας, ἐγγυώμεναι ζωτικά συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας καθ' ἄπασαν τὴν ὁθωμανικήν αὐτοκρατορίαν δέν ἐπέτρεπον, ἵνα ἡ Ἀγγλία παραβιάζουσα τὴν οὐδετερότητα ταχθῇ μὲ τό μέρος τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θά ἔξετίθεντο εἰς κίνδυνον σοβαρὸν τά συμφέροντα ταῦτα τῆς Μ. Βρεττανίας. Προσέθετεν ὅμως, «ὅτι εὐχαρίστως θέλει δράξει πᾶσαν εὐκαιρίαν, ἵνα ἡ τύχη τοῦ πολέμου καὶ αἱ ἀμοιβαῖς ἐχθροπραξίαι ἥθελον παράσχει αὐτῇ, ἵνα συντελέσῃ εἰς τὸ νά λάβῃ τέλος ὁ πολιαίμακτος ούτος ἀγών διά μεσολαβήσεως καὶ συνθήκης διατηρούσης ἀπρόσβλητα τά συμφέροντα καὶ τὴν τιμὴν ἀμφοτέρων τῶν μερῶν».

('Από τὴν μελέτη τοῦ N. Βλάχου, Γένεσις τῶν κομμάτων, σελ. 8-9)

«”Ισως ύπάρχει κάποιο σημείο στόν άγώνα, πού ή Μεγάλη Βρεττανία νά μπορέσῃ νά άσκηση τήν έπιρροή της γιά νά πρωθήσει ένα συμβιβασμό μεταξύ τών ‘Ελλήνων καί τῆς Πύλης όχι γιά τήν άπολυτη άνεξαρτησία τῆς ‘Ελλάδος, γιατί αύτό θά ήταν σάν νά τά ζητούσαμε δύλα καί δέν θά μπορούσε νά είναι τό άντικείμενο ένός συμβιβασμοῦ (ἄν μπορούσαν οι ‘Ελληνες νά κερδίσουν τήν άνεξαρτησία τους μόνοι τους, πάies καλά, καί αύτό είναι δική τους ύπόθεση), άλλά γιά όποιαδήποτε λύση έκτός από άνεξαρτησία πού θά μπορούσε νά γίνει βάση μιᾶς συμφωνίας μέ τήν Πύλη».

('Από τήν 'Ιστορία 'Ελλ. "Εθνους τόμ. ΙΒ' σ. 407)

5

“Εγγραφη Αϊτηση (ΥΠΟΜΝΗΜΑ) τῶν ύπευθύνων τοῦ γαλλικοῦ κόμματος πρός τὸ Δούκα τῆς Ὀρλέανης

(ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ)

Ἐκλαμπρότατε!

Αἱ ύπό χρονολογίαν 28 λήξαντος Ὁκτωβρίου ἐπιστολαὶ τοῦ Στρατηγοῦ κ. Σεβαστιάνη καί αἱ τοῦ Κ^{ων} Ρουμινύ ηὐχαρίστησαν ἡμᾶς τελείως περὶ τῆς πιθανῆς ἀποδοχῆς ύπό τῆς 'Υ. Β. 'Υψ. τοῦ θρόνου τῆς 'Ελλάδος ύπερ τοῦ Σεπτοῦ υἱοῦ Αὔτης, τοῦ δουκός τοῦ Νεμούρ.

Εἶχομεν ἀποφασίσειν ν' ἀκολουθήσωμεν κατά γράμμα τάς συμβουλάς τοῦ Στρατηγοῦ κ. Σεβαστιάνη καί τοῦ Ρουμινύ ώς πρός τό ἔγγραφον, τό όποιον ἦθελομεν ἀπευθύνει πρός τούς 'Ηγεμόνας τῆς Χριστιανωσύνης καί νά προβῶμεν ἀκολούθωμας ἐν τῇ Γενικῇ τοῦ "Εθνους Συνελεύσει εἰς τήν ἐκλογήν τοῦ δουκός τοῦ Νεμούρ, ἐπετύχομεν δέ, κατά τάς συμβουλάς αὐτῶν, νά συγκεντρώσωμεν ἐπί τοῦ αύτοῦ πάσας τάς γνώμας, οὐχί δ' ἀνευ κόπου τοῦ εἶχομεν κατορθώσει, ὅτε ὁ ἀντιναύαρχος κ. δέ 'Ρινύ, διά τῶν ἀκαίρων ἐπιστολῶν του ἀνεστάτωσε τούς ἐκ τῆς Πελοποννήσου κυρίους, τοῦτο δ' ἀναγκάζει ἡμᾶς νά προβῶμεν εἰς τό νέον τοῦτο διάβημα παρά τῇ 'Υ. Β. 'Υψ., ὅπως διαβεβαιώσωμεν δι, τι προεξεθέσαμεν.

Αἱ ἐπιστολαὶ, τάς όποιας ὁ Κ^{ων} Δεριγύν ἔγραψε πρός τόν Κ^{ων} Μαυροκορδάτον, ύπουργόν ἐπί τῶν 'Εξατερικῶν, ὅπως προκαταλάβῃ αὐτόν κατά θετικόν τρόπον, ἵνα δυσπιστῇ πρός τάς ραδιουργίας τοῦ Στρατηγοῦ Κ^{ων} Ρός, εἰς τόν όποιον ἡμεῖς ἔχομεν πλήρη ἐμπιστοσύνην, λέγων εἰς τήν πρός τόν Κ^{ων} Φαβιέρον ἐπιστολὴν του, ὅτι ἔβλεπε μετά λύτης, ὅτι αὐτός ὁ τρελλός δέ Ρουμιγνύ διά τῶν πρός τόν Ρός ἐπιστολῶν του, ἔξηψε τάς ἑλληνικάς κεφαλάς, καί προσθέτων ἐπί πλέον, ὅτι δέν ἐνόει πῶς ἡδύναντο νά πιστεύωσιν εἰς αύτό τό ζήδον τόν Βιτάλην' είναιν αἱ ίδιαι φράσεις του· τέρπονται νά ἀνακοινώσιν εἰς τό Κοινόν τάς ἐπιστολάς ἑκείνας, ὅπως διεγείρωσι τήν δυσπιστίαν πρός πᾶν δι, τι ἐπράξαμεν ύπερ τῆς πατρίδος ἡμῶν. 'Επι τῇ ύποθέσει ταύτη ἐθεωρήσαμεν, ὅτι ὀφειλομεν ν' ἀποτελέσωμεν ἐπιτροπήν, συγκειμένην ἐκ τριῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως, τριῶν γερουσιαστῶν, ἐκ τριῶν πρωτευόντων προύχόντων τής Πελοποννήσου, ἐκ τοῦ 'Αρχιεπισκόπου Πατρών, τοῦ ἐν τῇ 'Εθνικῇ συνελεύσει πληρεξουσίου Κ^{ων} Αινιάνος καί τοῦ Κ^{ων} 'Υπουργοῦ ἐπί τῶν Στρατιωτικῶν 'Αδάμ Δούκα, ὅπως ύποβάλωμεν τά ζητήματα, τά μνημονεύσμενα ἐν τῇ ἀπό κοινοῦ ἐπιστολῇ ἡμῶν, τήν ὅποιαν λαμβάνομεν τήν τιμήν ν' ἀπευθύνωμεν πρός τήν 'Υ. Β. 'Υψ., παρακαλοῦντες αὐτήν ἐν ὀνδματι τῆς Πατρίδος νά δώσησι ταχεῖαν λύσιν, διότι ἡ 'Εθνουσυνέλευσις, ήτις ἔπρεπε νά συνέλθῃ ἐπί τῷ σκοπῷ τούτῳ τῶν 'Ιανουάριον, ἀνεβλήθη διά τάς ἀρχάς τοῦ προσεχοῦ Μαρτίου, ὅπως δυνηθῇ νά λάβῃ τήν 'Υμ. ἀπάντησιν. 'Ενεκα τούτου, ἔδεισε νά πιέσωμεν τόν γενναίον στρατηγόν Ρός ν' ἀποφασίσῃ νά δανείσῃ μίαν

ήμιολίαν, ίν' ἀποστείλωμεν τό σπουδαῖον τοῦτο ἔγγραφον, τό μέλλον ν' ἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης τῆς χώρας ἡμῶν καὶ ὅπερ ἐπιφορτίζομεν, ἵνα φέρῃ Ὑμῖν ὁ συμπατριώτης ἡμῶν Κ^ρος Γεώργιος Βιτάλης. Θέλει ἐξηγήσει ὑμῖν οὕτος πάσας τάς δυσκολίας, τάς ὁποίας ἐδέησε νά ύπερπτηδήσωμεν, προερχομένας δ' ἐκ τῶν ἀμφιβολῶν, τάς ὁποίας περὶ τῆς ύμετέρας συγκαταθέσεως ἔρριψεν ὁ Κ^ρος δέ Ριγνύ.

Δέν ἔχομεν ἄλλην ἀσφαλεστέραν καὶ ταχυτέραν ὁδόν, διότι τά πλοια τοῦ Βασιλέως τῆς Γαλλίας δέν ἐφάνησαν ἐνταῦθα ἀπό τῆς 3 Δ/βρίου ληξαντος. "Αλλως, πῶς δυνάμεθα νῦν νά ἐμπιστευθῶμεν εἰς τὸν Κ^ρον δέ Ριγνύ, ὅστις, διά τοῦ ὑποπλοιάρχου Βαιλλάν, ἀνεκόνωσε πρός τὴν Κυβέρνησιν, ὅτι νά δυσπιστῶμεν πρός τούς ἐνταῦθα εύρισκομένους ἁδιούργους Γάλλους, οἵτινες ἐτόλμων νά λέγωσιν, ὅτι ἡ 'Υ. Β. 'Υψ. Θέλει δεχθῇ τό στέμμα τῆς Ἑλλάδος ύπέρ τοῦ δουκός τοῦ Νεμούρ, προσθέτων, ὅτι ἡ τοιαύτη διαβεβαίωσις είναι παντελῶς ψευδῆς καὶ ὅτι ἔχει ἐντολήν τῆς Κυβερνήσεως του νά εἰδοποιήσῃ τούς "Ἑλληνας, ὅτι οὐδέποτε ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας θέλει συγκατανεύσει εἰς τὸν διορισμόν τοῦτον.

Αἱ θλιβεραὶ αὗται εἰδήσεις, Ἐκλαμπρότατε, εἰναι τοιαῦται, ὥστε ν' ἀνησυχῶσι τούς "Ἑλληνας καὶ νά ὁρίπτωσιν αὐτούς εἰς δικαίαν δυσπιστίαν.

Προσφεύγομεν, λοιπόν, εἰς τὴν ύψηλήν περίονιαν 'Υμῶν, ὅπως διαφωτίσῃ ἐκ νέου τούς ἀμφιβάλλοντας καὶ νά χαράξῃ ἡμῖν τὴν πορείαν, τὴν ὅποιαν ὄφειλομεν ν' ἀκολουθήσωμεν ἐν τῇ προσεχεῖ Ἐθνοσυνελεύσει καὶ νά ἐπιβεβαίώσητε τάς ύπό χρονολογίαν 18 Ὁκτωβρίου ἐπιστολάς τοῦ Κ^ρον δέ Ρουμινύ καὶ τοῦ Κ^ρον Σεβαστιάνη. 'Ικετεύομεν τὴν 'Υ. Β. 'Υψ. ν' ἀπευθύνῃ τάς ἀπαντήσεις αὐτῆς εἰς τάς ἀπό κοινοῦ ἐπιστολάς ἀπ' εὐθείας πρός τὸν Πετρόμπενην, ἡγεμόνα τῆς Μάνης, ὅστις εύρισκεται εἰς Μέθανα τόπον τῆς Συνελεύσεως, ἐντός φακέλλου πρός τὸν στρατηγὸν 'Ρόσ, καὶ νά εἴπῃ ἡμῖν ἐάν δυνάμεθα νά ἐνεργήσωμεν κατά τὸν ἐθνικὸν πόθον, τὸν κηρύττοντα ἐκ τῶν προτέρων ἡμέτερον ἡγεμόνα τὸν Κύριον δούκα τοῦ Νεμούρ.

Λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νά εἰμεθα μετά βαθέως σεβασμοῦ

τῆς 'Υ. Β. 'Υψ. οἱ ταπεινότατοι καὶ
εύπειθέστατοι θεράποντες

Ναύπλιον, 10/22 Φεβρουαρίου 1826

ΑΡΧΕΙΟ ΡΩΜΑ, Τόμος Β', σ. 51-53

6

Θ. ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΚΑΙ Α. ΖΑΪΜΗΣ ΠΡΟΣ Δ. ΡΩΜΑΝ ΚΑΙ Κ. ΔΡΑΓΩΝΑΝ
(Πρωτότυπον. 'Αριθ. 7514 'Αρχείου 'Εθν. Βιβλιοθήκης).

'Ἐξοχώτατοι Κύριοι!

Τό μέ τὸν Κύριον Ζαχαριάδην γράμμα Σας ἐλάβομεν καὶ ἀνέγνωμεν μετ' ἐπιστασίας νοός τά ἐν αὐτῷ. Ἡκούσαμεν παρά τοῦ ἰδίου καὶ ὅσα παρηγγέλθη νά μᾶς εἴπῃ. Εἴδαμεν καὶ τὴν ἐξ "Υδρας σταλεῖσαν μας ἀπόκρισιν, τὴν δοθεῖσαν πρός τὸν υἱόν τοῦ Μιαούλη παρά τοῦ ύπουργοῦ τῆς Αύτοῦ Βρεταννικῆς Μεγαλειότητος εἰς τά πρός τὴν ἐξοχότητά του διευθυνθέντα δημόσια ἔγγραφά μας, καὶ θέλει ἀπαντήσωμεν εἰς αὐτήν, καθώς μᾶς ὅδηγήσῃ τό συμφέρον τῆς πατρίδος μας.

Σπεύδομεν νά Σᾶς ἀποστείλωμεν ἄνευ βραδύτητος τὸν Κύριον Ζαχαριάδην, διά νά Σᾶς κοινοποιήσωμεν τά ἀκόλουθα: 'Ἐνῷ ἀνεσκάπταμεν πανταχόθεν τό τοῦ Γαλλικισμοῦ Δένδρον καὶ τό κατηντήσαμεν εἰς τό ν' ἀποσπασθῇ πρόρριζον καὶ

ένησοχολούμεθα εις τό νά συνάψωμεν καί διευθύνωμεν τῶν περισσοτέρων τά πνεύματα (έννοοῦμεν τούς ἄχρι τοῦδε ἀντιφρονοῦντας) εἰς ἔν καί τό αὐτό φρόνημα, ἐπί τοῦ ὁποίου κατεβάλαμεν τά θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματός μας, τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος μας, βλέπομεν αἴφνης ἀναφύσμενον ἄλλο, τοῦ ὁποίου οἱ κλάδοι ἐπαιχανόμενοι ἔξαπλουνται μάλιστα εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Ἀντί τοῦ πίπτοντος Γαλλικισμοῦ, ἀναφαίνεται **Ρωσσισμός**, καί, καθ' ὅσον ἐν μικρῷ καιροῦ διαστήματι παρετηρήσαμεν, πληροφορούμεθα εὗρε πολλούς προσηλύτους ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι, καί ἡ πρόσδος του φαίνεται τόσον ταχυτέρα, καθόσον ὑποστηρίζεται ἀπό μεγάλας καί πραγματικάς νομιζομένας ὑποσχέσεις καί ἐπί πάσι μέ ἀνά χείρας χρήματα.

'Ημεῖς, σταθεροὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐπατήσαμεν γραμμήν, τείνουσαν εἰς τὴν προστασίαν τῆς ἐλευθερίας καί ἀνεξαρτησίας τοῦ "Ἐθνους μας, ἐπεχειρήσαμεν τά χρεώδη καί κατά τοῦ Νεοφανοῦς τούτου καί ἔχομεν πεποίθησιν, ὅτι τούλαχιστον θέλει εύρεθῶμεν σύμφωνοι Πελοποννήσιοι καί Ὑδραιοί. Ἀλλ ἐπειδή, ὡς προείρηται, δέν είναι τῶν μή ἐνδεχομένων **νά προοδεύσῃ τό κόμμα τοῦτο**, παρακαλεῖσθε, ἀναφερόμενοι περί αὐτοῦ ὅπου ἀνήκει, **νά μή βραδύνετε νά μᾶς δώσετε τάς ἀπαιτουμένας δόηγίας, διά νά ηξεύρωμεν πῶς νά φερθῶμεν εἰς τά πράγματα. Τάς ἀναμένοντας δόσον τό γλιγωρότερον.**

Οι μυσταγογοί τοῦ νεοφανοῦς τούτου κόμματος δέν ἐνεφανίσθησαν πρός οὐδένα ἔξ ἡμῶν εἰσέτι. 'Υμεῖς ἔνασχολούμεθα εἰς τὴν ταχείαν συγκρότησιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, προσπαθοῦντες ἐν ταύτῳ νά πείσωμεν τούς ἀγνοοῦντας τά ἀληθῆ τῆς πατρίδος συμφέροντα, πλήν καί εἰς αὐτήν τὴν συγκρότησιν τῆς Συνελεύσεως ἀναφύονται πολλαὶ δυσκολίαι, ἐπειδή οἱ ἐπέχοντες τόν Διοικητικόν τόπον, φοβούμενοι δικιάς τήν πτώσιν των, ἀντενεργούν μυριοτρόπως· καί ἀφοῦ μέχρι τοῦδε διεσκεδάσαμεν ίκανά τῶν ἐπιχειρημάτων των μέ κολακευτικούς καί ὑποσχετικούς τρόπους, ἐσχάτως ἔφθειραν τούς ὀπλαρχηγούς τούς προαπεσταλμένους ἀπό Μεσολόγγι διά νά γράψουν πρός τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, διαμαρτυρόμενοι καθ' ἕνα τρόπον, ὅτι ἡ Συνέλευσις αὕτη δέν είναι οὔτε ἔγκαιρος, οὔτε συμφέρουσα νά γίνεται πρός τό παρόν, ἐνῷ τό Μεσολόγγι, τό ὅποιον βαστᾷ τόν πολέμον, κινδυνεύει καί δέν ἥμποροῦν οἱ πατριώται, οἱ οὐρισκόμενοι ἐν Μεσολογγίῳ, νά στείλουν τακτικῶς τούς πολιτικούς καί πολεμικούς πληρεδουσίους των εἰς αὐτήν τήν Συνέλευσιν, καί ὅτι είναι τῆς πρώτης ἀνάγκης νά δώσουν οἱ "Ἐλληνες ἐν γένει τήν προσοχήν των εἰς τὴν διάσωσιν τοῦ Μεσολογγίου καί ὅχι νά καταγίνωνται εἰς τήν Συνέλευσιν, ἡ ὅποια θέλει φέρει παραλυσίαν εἰς τά τοῦ πολέμου. Τοῦτο, ἀν καί ἀνίσχυρον, ἐπειδή ὑποστηρίζεται ἀπό τόν Γαλλικισμόν καί Ρωσσισμόν, παρρησιάζεται ὡς φαινόμενον δύσκολον νά ματαιωθῇ. Οι ἐν Μεσολογγίῳ Στρατηγοί είναι προκατειλημένοι ἀπό τόν Ρωσσισμόν, οἱ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, τό πλείστον μέρος είναι, καθ' ὅσον ἔως τώρα παρετηρήθη, ἀφωσιωμένοι εἰς τόν Γαλλικισμόν καί ἐπειδή θεωροῦν ἀμφότερα τά κόμματα, ὅτι, συγκροτουμένης τῆς Συνελεύσεως θέλει ματαιωθούν τά ἐπιχειρήματά των καί ἔπειτα νά ὑπερισχύσῃ ἡ πρός τήν κραταίων Βρεταννίαν τοῦ "Ἐθνους ὀφοσίωσις, εὐάρεστούνται νά ἀναβληθῇ ἡ Συνέλευσις καί νά μείνουν τά πράγματα εἰς τήν ιδίαν στάσιν ἔως νά λάβῃ καθέν τῶν ἀνωτέρω μερῶν τάς ὅποιας ἐλπίζει ὀδηγίας. 'Ημεῖς ἀντέχομεν εἰς ὅλας αὐτάς τάς προσβολάς (μολονότι καί ἔν μέρος τῶν ὄμοιφρονούντων μᾶς ἐπιβούλευθή, καί οὔτος είναι ὁ Κολιόπουλος, καθώς θέλετε ἀκούση πλατύτερον ἀπό τόν Κύριον Ζαχαριάδην, ὅστις εἰδεν ιδίοις ὄφθαλμοῖς καί ἡκουσε τό φέρσιμόν του) καί ἡδη, γράφοντες πρός ύμᾶς, γράφομεν καί πρός τούς ἐν "Ὑδρα προκρίτους ἔξηγούντες πρός αὐτούς λεπτομερῶς τήν στάσιν τῶν πραγμάτων καί τήν μεγάλην ἀνάγκην, ἥτις ὑπογορεύει νά φανώμεν εἰς τό

στάδιον προφανῶς σύμφωνον καὶ δχι πλέον δι' ὑποκεκρυμμένων ἀνταποκρίσεων· καὶ εἴθε νά αἰσθανθώσι καὶ αὐτοὶ τόν ὁποῖον τρέχομεν κίνδυνον.

Ἐν τοσούτῳ, Κύριοι, Ὑμεῖς, οἵτινες καὶ τό τῆς πατρίδος συμφέρον ὄμοιογουμένως ἀγαπᾶτε καὶ πρός ἡμᾶς ἐλάβετε φιλικήν διάθεσιν, φροντίσατε σπουδαίως, ἵν τά πράγματα τό συγχωροῦν, νά μᾶς ὀδηγήσετε καθαρά καὶ νά μᾶς ὑποστηρίξετε διά τῶν φίλων βασίμως, διά νά μήν ὑποπέσῃ καὶ ή 'Ελλάς εἰς δυστυχίαν καὶ ἡμεῖς ἐκτεθῶμεν εἰς νέους κινδύνους.

Είσθε ἀρκετοί, καὶ νά Σᾶς εἰπωμεν περισσότερα είναι περιττόν· μάλιστα, ἐρχομένου τοῦ Κυρίου Ζαχαριάδου, πληροφορεῖσθε τά πάντα λεπτομερέστερον.

Μένομεν εἰς τάς προσταγάς σας

Οἱ ἀδελφοί

Θ. Κολοκοτρώνης
Ἀνδρέας Ζαΐμης

• Άπο Νέαν Ἐπίδαυρον
Τῇ 14 Μαρτίου 1826

8. **'Η ἐνεργός ἀνάμειξη τῆς Ἀγγλίας στήν Ἑλληνική ὑπόθεση (1825)- τό πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης (1826)**

'Εκτιμήσεις καὶ ἐνέργειες τοῦ Κάνιγκ

Ἐνώ ἡ διπλωματία προχωροῦσε μέ προσεκτικά βήματα γιά ξενική μεσολάβηση, τά γεγονότα τοῦ πολέμου ὀδηγοῦσαν ταχύτατα στό ἴδιο ἀποτέλεσμα. 'Ο Κάνιγκ ἐνθαρρυμένος ἀπό τίς ἐλληνικές ἐνέργειες ἀποπειράθηκε νά λύσει τό 'Ἑλληνικό Ζήτημα, ἀποκομίζοντας φυσικά τά μεγαλύτερα δυνατά ὀφέλη γιά τήν 'Αγγλία¹. Στήν Κων/πολη ὁ νέος Πρεσβευτής Στρ. Κάνιγκ θά πίεζε τούς Τούρκους νά προβοῦν σέ μεγαλύτερες ὑποχωρήσεις, ἀπειλώντας τους ὅτι σέ περίπτωση Ρωσοτουρκικῆς σύραξης οἱ εὐρωπαϊκές δυνάμεις θά ἔμεναν οὐδέτερες. 'Από τήν ἄλλη μεριά θά προσπαθοῦσε νά προσεταιριστεῖ τούς Ρώσους. 'Ο ἴδιος ὁ Κάνιγκ ἔκανε τά πρώτα ἀνοίγματα στό Ρώσο Πρεσβευτή στό Λονδίνο Λίβεν.

Στίς 30 Οκτωβρίου 1825 ό Λίβεν πληροφόρησε τήν Πετρούπολη ὅτι «ὁ Κύριος Κάνιγκ κι ἐγώ βρισκόμαστε στό δρόμο τῶν ἐκμυστηρεύσεων». 'Ωστόσο τά πράγματα ἤλθαν λίγο ἀπρόσοπα. Στίς 19 Νοεμβρίου ό Τσάρος Ἀλέξανδρος πέθανε στό Ταγκαρόκ ὕστερα ἀπό ὀλιγοήμερη ἀσθένεια.

'Απροσδόκητες ἔξελίξεις στή Ρωσία

Τό γεγονός ἀναστάτωσε τήν Πετρούπολη καὶ προκάλεσε ἀνησυχίες τόσο στήν Κων/πολη, ὃσο καὶ στό Λονδίνο, τή Βιέννη καὶ τό Παρίσι. 'Η διπλωματία σταμάτησε περιμένοντας τή διάδοχη κατάσταση.

Νέος αὐτοκράτορας ἀνακηρύχθηκε ό μέγας δούκας Νικόλαος

ύστερα άπό παραμερισμό τοῦ νόμιμου διαδόχου, τοῦ μεγαλύτερου ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου.

Μιά σειρά συνωμοσίες καὶ αίματηρές συγκρούσεις ἀπόδειξαν ὅτι ὁ νέος Τσάρος ἦταν θεληματικός καὶ ίκανός νά χτυπήσει μέ τά ὅπλα ὅ,τι θά τόν ἐμπόδιζε, περιστοιχισμένος ἀπό φιλοπόλεμους στρατιωτικούς πού τόν βοήθησαν ν' ἀνέβει στό θρόνο. Ἀποφάσισε νά λύσει τή Ρωσοτουρκική διαφορά μέ πόλεμο. Ἀμέσως μάλιστα διέταξε νά ἔτοιμαστοῦν τά ρωσικά στρατεύματα.

Διπλωματικές ἐπαφές τῆς Ἀγγλίας μέ τήν Πετρούπολη καὶ μέ "Ελληνες"

Ἀνήσυχος ὁ Κάνιγκ ἔπεισε τό Γεώργιο Δ', βασιλέα τῆς Μ. Βρετανίας, νά στείλει στήν Πετρούπολη τό δούκα Οὐέλιγκτον, τό νικητή τοῦ Ναπολέοντα, γιά νά συγχαρεῖ τό νέο αύτοκράτορα ἐκ μέρους τοῦ βασιλιά του καὶ ταυτόχρονα νά προσπαθήσει ν' ἀποτρέψει τόν πόλεμο προτείνοντας στό Νικόλαο σύμπραξη τῆς Ρωσίας μέ τήν Ἀγγλία πάνω στό «Ἐλληνικό Ζῆτημα», μέ βάση τό ἀγγλικό σχέδιο, πού ἔγινε ὕστερα ἀπό τήν αἰτηση τῶν Ἐλλήνων γιά μεσιτεία τῆς Ἀγγλίας. Ἀρχικά ὁ Νικόλαος ἀπόρριψε ἅμεσα τίς προτάσεις τῆς Ἀγγλίας, ζητώντας νά μήν ἀνακατεύεται στά θέματα τῆς Ρωσίας μέ τήν Τουρκία· ὕστερα ὅμως ἄρχισε νά σκέπτεται τή συνεργασία. Σ' αὐτό συνέβαλαν καὶ τά παρακάτω γεγονότα.

Στό τέλος τοῦ 1825 ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ, καθώς πήγαινε γιά τήν Κων/πολη ὡς Πρεσβευτής τῆς Ἀγγλίας στήν Ὑψηλή Πύλη, συναντήθηκε μέ τόν Καποδίστρια στή Γενεύη, στάθηκε ὕστερα στήν Κέρκυρα καὶ τέλος στίς 28 Δεκεμβρίου (9 Ιανουαρίου) είχε μιά συνάντηση κοντά στήν "Υδρα μέ τούς Α. Μαυροκορδάτο καὶ Ζωγράφο². Στή συνάντηση αὐτή οἱ δύο "Ελληνες, πού ἀνήκαν στό ἀγγλικό κόμμα, φάνηκαν πολύ μετριοπαθεῖς κάτω ἀπό τήν πίεση τῶν γεγονότων καὶ τήν ἔλλειψη χρημάτων· καὶ ἐνώ ἡ ἐπίσημη γραμμή τῆς Ἐλληνικῆς Κυβέρνησης, παρέμενε τό «ἀνεξαρτησία ἡ θάνατος», ὁ Μαυροκορδάτος κι ὁ Ζωγράφος διαβεβαίωσαν ἐμπιστευτικά τόν Στράτφορντ Κάνιγκ ὅτι πολλοί "Ελληνες ἀρχηγοί ἦταν ἔτοιμοι νά δεχτοῦν τή λύση τῆς αύτονομίας, ἔστω κι ἄν ἡ 'Ελλάδα παρέμενε φόρου ύποτελής στό Σουλτάνο.

Ἡ ἀποδοχή τῆς λύσης αὐτῆς θά διευκόλυνε τίς ὄποιεσδήποτε συμφωνίες.

Τό πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης καὶ ἡ σημασία του

Ο Στράτφορντ Κάνιγκ ἀμέσως ἔστειλε ὅλα τά σχετικά μέ τίς μετριοπαθεῖς αὐτές δηλώσεις τῶν Ἐλλήνων "ύπευθύνων" στόν Οὐέλιγκτον καὶ ὁ "Αγγλος ἀπεσταλμένος στήν Πετρούπολη ἔκανε χρήση αὐτῶν ἀμέσως στίς συζητήσεις μέ τούς Νέσσελροντ καὶ Λίβεν. Ὁ

Τσάρος Νικόλαος ἀποδέχτηκε τίς ἀγγλικές προτάσεις νά συνεργαστοῦν μέ τόν Οὐέλιγκτον καί νά προχωρήσουν στήν κατάρτιση πρωτοκόλλου γιά τή σύμπραξη τῆς Ἀγγλίας καί τῆς Ρωσίας μέ βάση τό ἀγγλικό σχέδιο γιά μεσολάβηση μεταξύ τῆς Ἑλλάδας καί τῆς Τουρκίας καί μέ καθορισμό τῶν ὥρων συμβιβασμοῦ.

Μεγάλη σημασία είχε ὅτι ἐγκαταλειπόταν τό σχέδιο τοῦ Ἀλέξανδρου γιά τό διαμελισμό, εξοβελιζόταν ἡ Αύστρια ἀπό τόν κατάλογο τῶν συμμάχων πού ἐνδιαφέρονταν γιά τό «Ἐλληνικό Ζήτημα» καί, τέλος, ἀποτρεπόταν γιά τήν ὥρα ὁ πόλεμος.

Τό πρωτόκολλο αὐτό **ούσιαστικά κατέλυε τήν Ιερή Συμμαχία**. Ἡταν τό πρῶτο ἐπίσημο διπλωματικό ἔγγραφο πού ἀναγνώριζε πολιτική ὑπαρξὴ στήν Ἑλλάδα καί μιά θέση μεταξύ τῶν ἄλλων κρατῶν.

Τό πρωτόκολλο ὑπογράφτηκε στίς 4 Ἀπριλίου 1826, καί παρατίθεται στό τέλος, ὅπως μεταφράστηκε λίγο ἀργότερα στό Ναύπλιο³.

Τό πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης, πού δέν ἰκανοποίησε ἵδιαίτερα τόν Κάνιγκ καί τό χαρακτήρισε σάν «οἷχι πολὺ ἀριστοτεχνικά διαγραμμένο», είχε πραγματικά πολλές ἀοριστίες, τόσο γιά τή δράση πού θά ἀναλάμβαναν οἱ Δυνάμεις, ὅσο καί γιά τά σύνορα τοῦ νέου Κράτους.

Ούσιαστικά ἡ ὑπογραφή τοῦ πρωτοκόλλου ἦταν ρωσική ἐπιτυχία, γιατὶ ἐπέτρεπε στή Ρωσία νά κηρύξει τόν πόλεμο στήν Τουρκία μονομερῶς, χωρίς νά ἀδρανήσει ἡ ἴσχυς τοῦ Πρωτοκόλλου καί οἱ ἀπ' αὐτό προερχόμενες ἀγγλικές ὑποχρεώσεις.

Ἐκμετάλλευση τοῦ πρωτοκόλλου ἀπό τή Ρωσία στό "Ἀκκερμαν"

Τέλος, ἡ Ρωσική διπλωματία χρησιμοποίησε μέ ἐπιδέξιο τρόπο, τό πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης στίς διαπραγματεύσεις πού είχε μέ τούς Τούρκους στό "Ἀκκερμαν". Ἐκεὶ στίς 7 Ὁκτωβρίου 1826 ὑπογράφτηκε ἡ συνθήκη τοῦ "Ἀκκερμαν" πού ὅριζε νά γίνουν ὅλα ὅσα είχε ζητήσει ἡ Ρωσία μέ τό τελεσίγραφο πού ἔστειλε στήν Πόλη στίς 17 Μαρτίου 1826.

Στή συνθήκη αὐτή μπῆκε καί ὁ ὄρος ὅτι ἡ Ρωσία «δέ θά ἀνακατευόταν πιά στό Ἑλληνικό ζήτημα ποτέ». Ὁ Νικόλαος δέχτηκε νά ἀναλάβει μιά τέτοια ὑποχρέωση, γιατὶ ἦξερε πώς θά μποροῦσε εὔκολα νά ἀποδεσμευτεῖ, ἐπικαλούμενος ἀκριβῶς τό πρωτόκολλο, πού είχε ἥδη ὑπογράψει μέ τήν Ἀγγλία.

³ Οὐκρανική πόλη κοντά στά ρουμανικά σύνορα· ἐκεὶ ὑπογράφτηκε ἡ ὁμώνυμη συνθήκη μεταξύ Ρωσίας καί Τουρκίας, πού: (α) ἀναγνώριζε τήν αὐτονομία τής Σερβίας καί (β) τό δικαίωμα ρωσικῆς ἐπέμβασης στή Μολδαυία καί Βλαχία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1 Γράφει σχετικά ό Finley, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛ. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ, σελ. 391:

Στίς 25 Αύγουστου 1825 ύπογράφηκε μια πράξη από τή μεγάλη πλειοψηφία τοῦ κλήρου, τῶν ἀντιπροσώπων, τῶν προεστῶν καὶ τῶν ναυτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τοῦ Ἐλληνικοῦ ἔθνους, πού ἔβαζε τήν Ἐλλάδα κάτω ἀπό τήν προστασία τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Ἡ πράξη αὐτή ἔξουσιοδότησε τήν Βρεττανική κυβέρνηση νά διαπραγματεύεται σχετικά μέ τήν εἰρήνευση στήν Ἐλλάδα μέ ἔνα βαθμό ἔξουσίας προ την προηγούμενα δέν είχε. Καὶ ὁ Τζώρτζ Κάννιγκ ἀπότολμός τώρα νά συνηγορήσει ὑπέρ τῆς ιδρύσεως Ἐλληνικοῦ κράτους, σάν τό ἀσφαλέστερο μέσο εἰρηνεύσεως τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ αὐτός, ὅπως πολλοί ἄλλοι φίλοι τῆς Ἐλλάδας, πιστεύανε ὅτι ἡ ἐλευθερία θά γεννοῦσε τήν ἄγαπό τῆς δικαιοσύνης, ὅτι οἱ "Ἐλληνες ἀπό ἔθνική συμπάθεια, ὅσο καὶ ἀπό συμφέρον θά γινόντουσαν σύμμαχοι τῆς Ἀγγλίας καὶ ὅτι κάτω ἀπό μά ἐλευθερη καὶ φωτισμένη διοίκηση, οἱ "Ἐλληνες θά καθιστοῦσαν τήν πολιτική ἐλευθερία καὶ τό χριστιανικό πολιτισμό πολύ εὔεργετικά στούς πληθυσμούς τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Δυτικῆς Ἀσίας. Ἡ Ρωσία θά ἔχανε τή δύναμη νά βρίσκει στό θρησκευτικό φανατισμό τό μέσο γιά νά προκαλεῖ ἀναρχία στήν Τουρκία σάν πρώτο βῆμα γιά τήν κατάκτηση, καὶ ἵσως οἱ "Ἐλληνες νά ξεπερνοῦσαν τήν πρόοδο τῶν Ἀγγλικῶν ἀποικιῶν, καὶ με ταχύτατη αὔξηση τοῦ πληθυσμού καὶ τῆς οἰκονομίας τους νά ἐπανδρώνανε καὶ νά ἀναζωγονούσανε τίς ἐρημωμένες περιοχές τῆς Εύρωπαϊκής Τουρκίας. "Οσο κι ἀν εἴτανε λογικές αὐτές οἱ ἐλπίδες στά 1825, οἱ "Ἐλληνες ἀφήσανε νά περάσουν τριανταπέντε χρόνια χωρίς νά κάνουν πολλά πράγματα γιά νά τίς ἐκπληρώσουν.

2 Γράφει σχετικά ό Σ. Τρικούπης, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛ. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ, τόμος Δ', σελ. 3.

Προθέμενος ό πρέσβυς οὗτος νά μάθη τί ἔβουλεύοντο οἱ "Ἐλληνες περί τοῦ μελετωμένου συμβιβασμοῦ, κατήρεν ἐπί τοῦ διάπλου ἀντικρύ τῆς "Υδρας, λήγοντος τοῦ Δεκεμβρίου (1825), ὅπου εἶδεν ἐν πρώτοις τόν Μιαούλην καὶ τόν Τομπάζην ὡς ιδιώτας, καὶ μετ' αὐτούς τόν Μαυροκορδάτον καὶ τόν Ζωγράφον, σταλέντας παρά τῆς κυβερνήσεως. Ἀφ' οὐ δέ ἐγένετο μεταξύ αὐτῶν πολὺς λόγος ἀνεπισήμως περί συμβιβασμοῦ βάσιν ἔχοντος τήν αὐτονομίαν τῆς Ἐλλάδος καὶ ἀπλῆν ὑπότελευνει εἰς τήν Πύλην, ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔτυχε λαμπρᾶς ἄλλ' ὥχι καὶ φιλικῆς ὑποδοχῆς: δέν ἐπρότεινε δέ τι κατ' ἀρχάς περί Ἐλλάδος, διότι η Πύλη ἐλέγει παρρησίᾳ ὅτι "οὐδεμία ξένη μεσιτεία μεταξύ δεσπότου καὶ ραγιάδων ἥτο δεκτή, καὶ οὐδεμία παρέμβασις ἀνεκτή" οὐδὲ ἐπειθετο, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐπροτίθετο κυρίως διά τοῦ ἐλληνοτουρκικοῦ συμβιβασμοῦ νά τήν προφυλάξῃ τοῦ ἐπικειμένου 'ρωσσικοῦ πολέμου.

'Αλλ', ἐν ὡ αὐτῇ ἐδυστρόπει, ὁ Βελλιγκτών ήντε πρόθυμον τόν νέον αὐτοκράτορα εἰς ἀναλαβήν τῶν ἐπί τοῦ προκατόχου του διακοπεισῶν ἐπί τοῦ τουρκοελληνικοῦ ζητήματος ἀγγλορωσσικῶν συνδιαλέξεων, καὶ εἰς θερμήν σύμπραξιν πρός εἰρήνευσιν καὶ ὄριστικήν ἀποκατάστασιν τῆς Ἐλλάδος. «Ἄς ἀρχίσωμεν, πρέπει καὶ νά τελειώσωμεν», ἀπεκρίθη ὁ αὐτοκράτωρ πρός τόν προτείναντα τήν εἰρήνευσιν Βελλιγκτώνα. 'Υπό τόν ὅρον τοῦτο ὑπέγραψαν αἱ δύο αὐλαί τήν 23 Μαρτίου πρωτόκολλον διαλαμβάνον τά ἔξῆς.

Πρώτον πρωτόκολλον μεταξύ Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας
περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων

Δευτερίσης παρά τῶν Ἑλλήνων τῆς Βρετανικῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος νά μεσοτεύση περὶ συνδιαλλαγῆς αὐτῶν μετά τῆς Ὁθωμανικῆς Πόρτας — τῆς Πύλης — προβαλλούσης ἐπομένως τήν μεσοτείαν τῆς πρός ταύτην τήν Δύναμιν, καὶ ἐπιθυμούσης νά συμφωνήσῃ μετά τῆς Α.Μ. τοῦ Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσιῶν περὶ τῶν κατά ταῦτα μέτρων τῆς Κυβερνήσεώς της. Ἐπιθυμούσης δέ πάλιν καὶ τῆς Α.Α.Μ. νά καταπαύσῃ ὁ πόλεμος, ὁ κατά τήν Ἑλλάδα καὶ τό Αιγαίον πέλαγος ὑφίσταμενος, διά συμβιβασμοῦ ἀρμόζοντος εἰς τάς ἀρχάς τῆς θρησκείας, τῆς Σικαίουσύνης καὶ τῆς φιλανθρωπίας, οἱ ύποφαινόμενοι ὥρισαν:

1. Ἡ εἰς τήν Πόρταν προβληθησομένη συνδιαλλαγή, ἐάν ἡ κυβέρνησις αὕτη δεχθῇ τήν προταθεῖσαν μεσοτείαν, **σκοπόν θέλει ἔχει τό νά θέση τούς "Ἑλληνας πρός τήν Ὁθωμανικήν Πόρταν** εἰς τάς κατωτέρων ρηθησομένας σχέσεις.

Ἡ Ἑλλάς θέλει εἰσθαι ἐξάρτημα ἐκείνου τοῦ βασιλείου, καὶ οἱ Ἑλληνες θέλουσιν πληρώνει εἰς τήν Πόρταν φόρον ἐτήσιον, τό ποσόν τοῦ ὄποιου νά προσδιορισθῇ διά κοινῆς συγκαταθέσεως. Θέλουσιν κυβερνᾶσθαι ἀποκλειστικῶς ἀπό Διοικητάς, παρ' αὐτῶν ἐκλεγομένους καὶ διοριζομένους, εἰς τόν διορισμόν ὅμως τῶν ὄποιων. Ἡ Πόρτα θέλει ἔχει κάποιαν ἐπιρροήν. Εἰς τήν κατάστασιν ταύτην οἱ Ἑλληνες θέλουσιν ἀπολαμβάνει τελείαν ἐλευθερίαν συνειδήσεως, ὀλόκληρον ἐλευθερίαν ἐμπορίου, καὶ θέλουσιν κανονίζει ἀφοριστικῶς τήν ἐσωτερικήν αὐτῶν κυβέρνησιν.

Διά νά ἐκτελεσθῇ δέ πλήρης διαχώρισις μεταξύ τῶν ἀνθρώπων τῶν δύο ἔθνων καὶ νά ἐμποδισθοῦν αἱ συγκρούσεις, αἵτινες μέλλουσιν νά είναι τά ἀναγκαῖα παρεπόμενα τόσον μακροχρονίου πολέμου, οἱ Ἑλληνες θέλουσιν καταλάβει (ἀγοράσει) τάς τε ἐν τῇ Ἡπείρῳ καὶ τάς ἐν ταῖς νήσοις τῆς Ἑλλάδος κειμένας Τουρκικάς κτήσεις.

2. Γενομένης δεκτῆς τῆς ἀρχῆς μεσοτείας μεταξύ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, κατά συνέπειαν τῶν ἐπί τούτω γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει παρά τοῦ Πρέσβεως τῆς Β.Α.Μ. διαβημάτων, ἡ Α.Α.Μ. θέλει μεταχειρισθῇ κατά πᾶσαν περίστασιν τήν ἐπιρροήν Της διά νά ἐπιταχύνῃ τόν σκοπόν τῆς μεσοτείας ταύτης. Ὁ δέ τρόπος καὶ ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἡ Α.Α.Μ. θέλει μεθέξει εἰς τάς μετέπειτα πρός τήν Ὁθωμανικήν Πόρταν διαιτραγματεύσεις, αἵτινες θέλουσιν εἰσθαι τό παρεπόμενον ταύτης τῆς μεσολαβήσεως θέλουσιν προσδιορισθῇ μετέπειτα ἐκ κοινῆς συγκαταθέσεως ἀπό τάς κυβερνήσεως τῆς Β.Α.Μ. καὶ τῆς Αὐτοκρατ. Α.Μ.

3. Ὁψέ ποτε ἡ Πόρτα δέν ἤθελε δεχθῇ τήν παρά τῆς Α.Β.Μ. προταθεῖσαν εἰς αὐτήν μεσολάβησιν, ὅποια δῆποτε καὶ ἄν ἤθελεν εἰσθαι ἡ φύσις τῶν πρός τήν Τουρκικήν Κυβέρνησιν σχέσεων τῆς Β.Α.Μ., ἡ Β.Α.Μ. καὶ ἡ Α.Α.Μ. θέλουσιν πάντοτε τούς ὄρους τοῦ συμβιβασμοῦ τοῦ εἰς τόν ἀριθ. 1 τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου δηλωθέντος, ὡς βάσιν ὅποια δῆποτε συνδιαλλαγῆς μεταξύ τῆς Πόρτας καὶ τῶν Ἑλλήνων (γενησομένης διά τῆς μεσολαβήσεως αὐτῶν ἀπό σκοποῦ ἡ κατ' ίδιαν), καὶ δέν θέλουσιν παραβλέψει καμμίαν ἀρμοδίαν εύκαιριαν νά μεταχειρισθοῦν τήν ἐπιρροήν των πρός τά δύο διαμαχόμενα μέρη, διά νά κατορθώσουσιν τήν συνδιαλλαγήν κατά τάς ἄνω εἰρημένας βάσεις.

Ἡ Β.Α.Μ. καὶ ἡ Α.Α.Μ. ἐπιφυλάττονται εἰς τό μετά ταῦτα νά παραδεχθοῦν τά ἀναγκαῖα μέτρα, διά νά προσδιορίσουν τά καθέκαστα τῆς περί ἡς ὁ λόγος συνδιαλλαγῆς, καθώς καὶ τά ὅρια τῆς γῆς, καὶ τά δινόματα τῶν τοῦ Αιγαίου

πελάγους νήσων, αιτινες θέλουν συμπεριληφθή καί τά όποια θέλουν προταθή εις τήν Πόρταν, νά γνωρίζῃ ύπο τό σνομα 'Ελλάς.

5. "Ετι δέ ή B.A.M. καί ή A.A.M. δέν θέλουν ζητήσει κατά τόν συμβιβασμόν τούτον καμμίαν αὐξησιν γῆς, οὔτε καμμίαν ἀποκλειστικήν ἐπιφροήν ή πλεονεκτήματα διά τό ἐμπόριον τῶν ὑπηκόων Των, τό όποιον νά μήν ἀπολαμβάνουν ἐπίσης ὅλα τά ἄλλα ἔθνη.

6. 'Η B.A.M καί ή A.A.M. ἐπιθυμοῦσιν νά συμμεθέξωσιν οἱ σύμμαχοί των εἰς τούς ὄριστικούς συμβιβασμούς, τῶν όποιών τό παρόν πρωτόκολλον περιέχει τό σχέδιον, θέλουν κοινοποίησει τήν παροῦσαν συνθήκην μυστικῶς εἰς τάς Αὐλάς τῆς Βιέννης, τῶν Παρισίων καί τοῦ Βερολίνου, καί θέλουν προβάλλει εἰς αὐτάς τό νά στέρεξουν νά ἔγγυηθοῦν μετά τοῦ Αύτοκράτορος τῆς Ρωσίας τήν συνθήκην, διά τῆς όποιας θέλει ἐκτελεσθή ή μεταξύ Τούρκων καί 'Ελλήνων συνδιαλλαγή, ἐπειδή ή B.A.M. δέν δύναται νά ἔγγυηθῇ παρομοίαν συνθήκην.

'Ἐν Πετρουπόλει τή 23 Μαρτίου (4 'Απριλίου] 1826.

Οὐέλιγκτον, Νέασελροδ, Λιέβεν.

(Δ. Κόκκινου, ίστ. 'Ελλην. 'Επαναστάσεως, Τ. 9, σελ. 456-457)

9.— 'Η ἐξωτερική πολιτική τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως σύμφωνα μέ τίς ἀποφάσεις τῆς Γ' ἐθνοσυνελεύσεως τῆς 'Επιδαύρου

'Η Γ' 'Ἐθνοσυνέλευση τῆς 'Επιδαύρου" συνδέεται ἁμεσα μέ τήν ἐξωτερική πολιτική. Είναι ή πρώτη 'Ἐθνοσυνέλευση, πού ἀποφάσεις τῆς ἀφοροῦσαν τίς ἐξωτερικές σχέσεις τοῦ ἐπαναστατημένου ἔθνους. Φυσικά ή Γ' αὐτή ἐθνοσυνέλευση είναι δεμένη μέ τήν ἐξωτερική πολιτική τῆς 'Αγγλίας καί μάλιστα ώς συνέπειά της¹.

Εϊδαμε στό προηγούμενο μάθημα ὅτι ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ, ἐξάδελφος τοῦ Γεωργίου Κάνιγκ, 'Υπουργοῦ 'Ἐξωτερικῶν τῆς 'Αγγλίας, πηγαίνοντας στήν Πόλη ώς πρεσβευτής τῆς πατρίδας του καί περνώντας ἀπό τήν "Υδρα, ἥλθε σέ ἐπαφή ἐθιμοτυπικά μέ τό Μιαούλη καί τόν Τομπάζη, οὐσιαστικά ὅμως μέ τό Μαυροκορδάτο καί τό Ζωγράφο. 'Εκεῖ, στό λιμανάκι Περιβόλες, συζητήθηκαν τά θέματα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Τό πρώτο πού τούς ρώτησε ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ ἦταν ἃν οἱ "Ελληνες, σύμφωνα μέ τήν «πράξη ύποτέλειας», πού είχαν στείλει στήν 'Αγγλική Κυβέρνηση, ἐπιθυμοῦσαν τή μεσολάβηση. 'Εκείνοι ἀπάντησαν θετικά·

* 'Ὑπενθυμίζεται ὅτι στήν ἐπίσημην ἀριθμηση τῶν Συνελεύσεων ἀναφέρονται ἐκεῖνες πού ψήφισαν ἡ ἀναθεώρησαν κείμενα συνταγματικά (Α' 'Ἐθνοσυνέλευση στήν 'Επιδαύρῳ [1821-22], Β' στό "Αστρος [1823], Γ' στήν Τροιζήνα [1827])· τούτη ἡ 'Ἐθνοσυνέλευση διαφορίζεται ἀπό τήν ἐπίσης Γ' 'Ἐθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας μέ βάση τόν τόπο, τό χρόνο καί τό σκοπό τῆς σύγκλησής της, πού ἀναλύεται σέ τούτο τό μάθημα.

τότε αύτός ζήτησε, γιά νά μπορέσει νά διαπραγματευθεί μέ τήν Πύλη, έξουσιοδότηση άπό τήν 'Ελληνική Κυβέρνηση, πού θά δεχόταν τόν όρο, τής έπικυριαρχίας τής Τουρκίας πάνω στήν 'Ελλάδα. Μάλιστα στήν ἄποψή του αύτή, ό κ. Πρεσβευτής ήταν άνυποχώρητος. 'Αποτέλεσμα τής συνάντησης αύτής στάθηκε ή Γ' 'Εθνοσυνέλευση τής 'Επιδαύρου.

'Η Συνέλευση δέν άσχολήθηκε μόνο μέ αύτό τό άντικείμενο, άλλα καί μέ θέματα έξωτερικής όργανώσεως καί πολιτικής, πού ή διαπραγμάτευσή τους θά γίνει σέ άλλο σημείο τοῦ βιβλίου αύτοῦ. "Ο, τι ἀφορᾶ τήν ἔξωτερική πολιτική είναι τό ἔξης:

'Η Συνέλευση ἄρχισε τίς ἑργασίες της στίς 6 'Απριλίου 1826. Στίς 12 'Απριλίου ἔφθασε τό θλιβερό ἄγγελμα τής πτώσης τοῦ Μεσολογγίου. "Υστερα ἀπό αύτό, γιά νά ἀντιμετωπιστεῖ ή κατάσταση, ἀποφασίστηκε νά ὁριστεῖ μιά ἐνδεκαμελής ἐπιτροπή «γιά ὅλική κυβέρνηση τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων», πού ὀνομάσθηκε «Διοικητική 'Ἐπιτροπή τῆς 'Ελλάδος».

Στήν ἵδια συνεδρίαση τής 12ης 'Απριλίου ὥριστηκε ή «'Ἐπιτροπή τῆς Συνελεύσεως», πού τήν ἀποτελούσαν οἱ: Παλ. Πατρῶν Γερμανός, 'Α. Πορφυρίου, Παν. Νοταράς, Β. Μπουντούρης, 'Α. Κοπανίτσας, 'Α. Λόντος, Γ. Μπούκουρης, Γ. Δαρειώτης, 'Εμμ. Ξένος, Γ. Αινιάν, Σπ. Καλογερόπουλος, N. Ρενιέρης καί ό N. Βελισσαρίου. "Εργο της ήταν «νά διαπραγματευθεί διά τοῦ ἐν Κων/πόλει "Ἄγγλου Πρέσβεως κυρίου Κάνιγκ τό μεταξύ τοῦ "Ἐθνους καί τῆς 'Οθωμανικῆς Πόρτας συμβιβασμόν μέ τόν πλέον ἐπωφελῆ τρόπον διά τό Ἑλληνικόν "Ἐθνος καί ἀνταξίως τῶν μεγάλων του θυσιῶν». "Ετοι ὥριστηκε γιά πρώτη φορά ἐπιτροπή γιά τίς ἔξωτερικές ύποθέσεις καί ψηφίστηκαν ὀδηγίες καί ύποδειξεις στήν ἐπιτροπή. Μέσα στό ψήφισμα αύτό ὑπῆρχαν οἱ όροι τοῦ συμβιβασμοῦ².

Τά ψηφίσματα γιά τόν καταρτισμό τής ἐπιτροπῆς ἔξωτερικῶν θεμάτων καί γιά τίς ὀδηγίες πρός αύτή ύπογράφηκαν από τήν πλειοψηφία. Οι μόνοι πού δέν ύπογραψαν ήταν λίγοι πληρεξούσιοι τής Στερεάς 'Ελλάδας, τής Σάμου καί τής Μυκόνου, πού ἀνήκαν στό «γαλλοφρονικό» κόμμα.

Κανείς δέν ἀντέδρασε σ' ό, τι πρότεινε τό ἀγγλικό κόμμα ούσιαστικά. 'Ο 'Αλ. Μαυροκορδάτος, πού ήταν ἀνακατεμένος σ' όλα αύτά, δέν παρευρισκόταν στή Συνέλευση, ἀλλά ξεκουραζόταν στήν Τήνο.

'Ο μόνος πού ἀντέδρασε καί διαμαρτυρήθηκε γραπτά ήταν ο Δημήτριος 'Υψηλάντης, ό τίμιος καί ἀγνός αύτός πατριώτης.

Είχε μελετήσει, φαίνεται, τήν «πράξη ύποτέλειας» πού είχαν στείλει στόν Κάνιγκ οι ἐκπρόσωποι τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος καί είχε νιώσει φοβερή ἀπογοήτευση. Δέν ἀντέδρασε τότε γιατί ο Κάνιγκ δέ φάνηκε νά ἐνθουσιάζεται· τώρα ὅμως ἔβλεπε καλά τί χρήση ἔκανε η ἀγγλική διπλωματία, γι' αύτό ἔγραψε τήν περίφημη διαμαρτυρία του γιά τήν

πράξη αύτή τοῦ συμβιβασμοῦ, πού τή χαρακτήρισε «παράνομον καί ἀνθελληνικήν»³.

‘Η συνέλευση ὅμως ἀποδοκίμασε τή στάση τοῦ ‘Ψηφηλάντη καί μέ ψήφισμά της τόν στέρησε ισόβια ἀπό κάθε πολιτικό καί στρατιωτικό δικαίωμα⁴. ‘Η παρέμβαση τοῦ Κολοκοτρώνη, πού μίλησε θερμά γιά ὅσα πρόσφερε ὁ Δημ. ‘Ψηφηλάντης καί ὁ ἀδελφός του Ἀλέξανδρος στόν Ἀγώνα καί τόνισε ὅτι δέν μποροῦσαν νά τούς καταργήσουν ἀπό τήν Ἰστορία τῆς Ἑλλάδας, στάθηκε αἰτία τοῦ περιορισμοῦ τῆς ποινῆς σέ ἔνα χρόνο.

“Υστερα ἀπό αὐτά ἡ Συνέλευση μέ επίσημο ἔγγραφο, πού τό ύπόγραψε ὁ Πανούτσος Νοταράς, ἔδινε ὄδηγίες καί τήν πληρεξουσιότητα στόν Στράτφορντ Κάνινγκ νά χειριστεῖ τό θέμα τῆς μεσιτείας⁵.

“Οσα ψηφίστηκαν στή Συνέλευση αύτή εἶχαν ἅμεση ἥ ἔμμεση τουλάχιστον σχέση μέ τήν ύπογραφή τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Πετρούπολης, πού τό κείμενό του στό μεταξύ εἶχε φτάσει στήν ‘Ἑλλάδα. Συμπέρασμα τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἐθνοσυνέλευσης αύτῆς ἦταν ὅτι ἡ ἀγγλική πολιτική εἶχε κυριαρχήσει καί εἶχε γίνει συνείδηση στούς περισσότερους ‘Ἑλληνες ἡ ἀνάγκη νά ἔχαρτηθοῦν ἀπό τήν Ἀγγλία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1 Σχολιάζει σχετικά ὁ Finley, ‘Ιστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, σελ. 392:

‘Ο κ. Στάτφορδ Κάνινγκ (Λόρδος Στράτφορντ ντές Ράντκλιφ), ἔνας ἀπό τούς ικανότερους ‘Ἀγγλους διπλωμάτες, ἔφτασε στήν Κωνσταντινούπολη σάν πρεσβευτής στήν Πύλη, στίς ἀρχές τοῦ 1826, μέ τή λεπτή ἀποστολή νά πείσει τό σουλτάνο νά τερματίσει τόν πόλεμο στήν ‘Ἑλλάδα καί νά ἐμποδίσει τήν ἔκρηξη πολέμου μεταξύ Ρωσίας καί Τουρκίας. Κατεύθυνόμενος στά Δαρδανέλλια συσκέφτηκε μέ τό Μαυροκορδάτο σχετικά μέ τή βάση μιᾶς ἀποτελεσματικῆς μεσολαβήσεως μεταξύ τῶν ἐμπολέμων¹. ‘Αποτέλεσμα τῆς συναντήσεως αύτῆς εἴτανε ὅτι ἡ Ἐθνοσυνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου ψήφισε διάταγμα, μέ ἡμερομηνία 24 Ἀπριλίου 1826, μέ τό όποιο ἔξουσιοδοτούντανε ὁ Βρεττανός Πρεσβευτής στήν Κωνσταντινούπολη νά διαπραγματευθεῖ τήν εἰρήνην πάνω στή βάση μιᾶς ἀνεξάρτητης αὐτοδιοικούμενης ‘Ἑλλάδας, μέ τήν ἀναγνώριση τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ σουλτάνου καί τής καταβολῆς ἐτήσιου φόρου ὑποτελείας.

‘Η εἰρήνευση τῆς Ἑλλάδας εἶχε γίνει τώρα πρωταρχικός σκοπός τῆς βρεττανικῆς πολιτικῆς στήν ‘Ανατολή. ‘Ο αὐτοκράτορας Νικόλαος εἶχε ἀπορρίψει κάθε μεσολαβήση στίς διαφορές του μέ τήν Τουρκία, ἀλλά ἡ Βρεττανική κυβέρνηση ἔξακολουθοῦσε νά ἐπιδιώκει τήν ἔξασφάλιση ἐνότητας δράσεως μεταξύ ‘Ἀγγλίας καί Ρωσίας στό ἑλληνικό Δήμητρα. ‘Ο Δούκας τοῦ Οὐέλινγκτων στάλθηκε στήν Πετρούπολη γι’ αὐτό τό σκοπό καί στίς 4 Ἀπριλίου 1826 ύπογράφηκε πρωτόκολλο, πού ἀνέφερε τούς ὄρους πού συμφωνήθηκαν ἀπό τίς δύο δυνάμεις σά βάση εἰρήνευσεως τῆς Ἑλλάδας. Τό πρωτόκολλο ἀναγνώριζε τό δικαίωμα τῶν ‘Ἑλλήνων νά ἀποκτήσουν ἀπό τήν Πύλη ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς ἀνεξάρτητης

πολιτικής ύποστάσεώς τους, μέχρι σημείου πού νά ξεσφαλίζεται ή έγγυηση τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, ή ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου καὶ ή ἀποκλειστική ρύθμιση τῆς ἑσωτερικής τους διοικήσεως. Τοῦτο ἀποτελοῦσε σημαντικό βῆμα πρός τήν ἔγκαθίδρυση τῆς ἔθνικής ἀνεξαρτησίας πάνω σέ στερεά θεμέλια.

2

‘Οδηγίες τῆς Γ’ ‘Εθνοσυνέλευσης τῆς ‘Επιδαύρου γιά τήν ‘Εξωτερική Πολιτική

“Οδηγία πρός τήν ‘Επιτροπήν τῆς Συνελεύσεως”

Α’. Εἰς τήν περί συμβιβασμοῦ διαπραγμάτευσιν μεταξύ τοῦ ‘Ελληνικοῦ ‘Εθνους καὶ τῆς ‘Οθωμανικῆς Πόρτας, χρεωστεῖ ἡ ‘Επιτροπή νά ἐπιμείνη ἀνενδότως, ὥστε οἱ Τούρκοι νά μήν ἔχουν ίδιοκτησίαν, οὕτε μόνιμον κατοικίαν εἰς τήν ‘Ελλάδα.

Β’. Νά ἐπιμείνῃ εἰς τό νά ἀφεθοῦν ἀπό τούς Τούρκους τά κρατούμενα ἀπό αὐτούς φρούρια.

Γ’. Νά μή δεχθῇ ὥστε η Πόρτα νά ἔχῃ μέρος ἡ ἐπιρροήν, μήτε ἐκ πλαγίου μήτε κατ’ εὐθείαν, εἰς τήν ἑσωτερικήν κυβέρνησιν, εἴτε πολιτικήν, εἴτε ἐκκλησιαστικήν τῆς ‘Ελλάδος.

Δ’. Νά ζητήσῃ ἐπιμόνως τό νά ἔχῃ ἡ ‘Ελλάς τά ἀναγκαῖα στρατεύματα διά τήν ἑσωτερικήν καὶ ἑξωτερικήν ἀσφάλειαν τῆς ἐπικρατείας, καὶ τήν ἀναγκαίαν ναυτικήν δύναμιν διά τήν ὑπεράσπισιν τοῦ ἐμπορίου τῆς.

Ε’. Νά ἐπιμείνῃ ὥστε η Πελοπόννησος, η ‘Ανατολική καὶ Δυτική ‘Ελλάς, αἱ Ναυτικαὶ καὶ αἱ τοῦ Αιγαίου πελάγους νῆσοι, καὶ η Κρήτη, νά λάβουν ἐξ Ιου διά τῆς εἰρήνης ἡ πάραλλακτα τά ίδια δικαιώματα καὶ τήν αὐτήν τύχην, χωρίς νά ἡμιπορή ἡ ‘Επιτροπή, δι’ ὅποιονδήποτε λόγον καὶ εἰς οἰανδήποτε περίστασιν, νά συγκατατεθῇ ὥστε νά ἔξαιρεθῇ τής περί ίσων δικαιωμάτων διαπραγμάτευσεως κανέν τά ἀνωτέρω μέρη τῆς ‘Ελληνικῆς ‘Επικρατείας. Νά ἀπαίτηση πρός τούτοις καὶ δι’ ὅσα ἄλλα μέρη ἐπιπασαν ὅπλα κατά τοῦ ἐχθροῦ ἡ ἐσυσσωματώθησαν μέ τήν Προσωρινήν ‘Ελληνικήν Διοίκησιν, τά αὐτά δικαιώματα, καθ’ ὅσον δύμας ἡ ἀπαίτησις αὕτη είναι δυνατόν νά κατορθωθῇ.

ΣΤ’. Νά ζητήσῃ ὥστε οἱ ‘Ελληνες νά ἔχωσι σημαίαν καὶ νόμισμα ἔθνικά καὶ τό δικαιώμα νά στέλλουν εἰς ζένας αὐλάς καὶ νά δέχωνται διπλωματικούς πράκτορας.

Ζ’. ‘Εμπορεῖ ἡ ‘Επιτροπή νά συγκατατεθῇ διά τήν ὑπεροχήν τῆς Πόρτας, εἰς τό νά πληρώνη εἰς αὐτήν ἡ ἀπαξ μίαν χρηματικήν ποσότητα εἰς διαφόρους δόσεις, ἡ ἔνα ἑτήσιον φόρον.

Η’. ‘Εννοεῖται ὅτι μόλις ἀρχίσῃ ἡ διαπραγμάτευσις τής εἰρήνης, ἡ ‘Επιτροπή χρεωστεῖ νά ἀπαίτησῃ τήν ἀνακωχήν τῶν ὅπλων μεταξύ τῶν διαμαχομένων μερῶν.

Θ’. Νά ζητήσῃ ἐπιμόνως ὥστε η Μεγάλη Βρετανία νά γίνη ἔγγυητρια διά τήν συντήρησιν τῶν συνθηκῶν ἐκ μέρους καὶ τῶν δύο διαμαχομένων ἐθνῶν.

Ι’. Ἡ ‘Επιτροπή κατά τάς ὅποιας ἡθελε ἀπαντήσεις ἀπό τόν πρέσβυν, καὶ κατά τήν πολεμικήν τῆς ‘Ελλάδος κατάστασιν, ἐμπορεῖ νά δεχθῇ ἡ νά ἀπορρίψῃ (ἔχουσα δύμας πάντοτε υπ’) ὅψιν τήν πλειοτέραν ὀφέλειαν τῆς ‘Ελλάδος) νέας ἐνδεχομένας προτάσεις, ἡ τάς προβληθησμένας προσθαφαιρέσεις εἰς ὅλα τά ἀνωτέρω, ἐκτός τῶν ἀριθμῶν Α’, Β’, Γ’, Δ’, Ε’ τά ὅποια χρεωστεῖ νά φυλάξῃ ἀπαρασαλεύτως καὶ ἀναλοιώτως καθ’ ὅλην τήν ἔκτασιν.

ΙΑ’. Εἰς ἀποτυχίαν δέ τής διά τοῦ ‘Αγγλικοῦ πρέσβεως διαπραγμάτευσεως τοῦ συμβιβασμοῦ νά ἐπικαλεσθῇ τήν βοήθειαν εἴτε γενικῶς ἀπό δλας τάς Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, εἴτε μερικῶς, καθώς ἡ περίστασις τό ὑπαγορεύση.

ΙΒ'. 'Η Ἐπιτροπή ἐκλέγει πρόσδρον μεταξύ τῶν μελῶν της, ἢ διά τῆς ψήφου τῶν πλειόνων ἢ διά τοῦ κλήρου.

ΙΓ'. Αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς γίνονται διά τῆς ψήφου τῶν πλειόνων.

ΙΔ'. "Εχει γενικόν γραμματέα, ὅστις προσυπογράφεται εἰς ὅλα τά ἔγγραφά της, ὑπογεγραμμένα ἀπό τά μέλη της, ἢ ἀπό τά δύο τρίτα, καὶ ἐσφραγισμένα μέ τὴν σφραγίδα της.

ΙΕ'. Χρεωστεῖ νά κρατῇ ἀκριβῆ ἔκθεσιν τῶν πρακτικῶν της καὶ νά δώσῃ λόγον τῶν πράξεών της εἰς τὴν Ἐθνικήν Συνέλευσιν.

ΙΣΤ'. 'Η καθέδρα της διορίζεται παρά τῆς ιδίας Ἐπιτροπῆς.

Τῇ 12 Ἀπριλίου 1826 ἐν Ἐπιδαύρῳ.

‘Ο Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Γ’ Συνελεύσεως
Πανούτσος Νοταρᾶς
‘Ο Ἀρχιγραμματεύς
Α. Παπαδόπουλος

(Δ. Κόκκινου, Ἰστορία Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, Τόμ. 9, σελ. 460-61)

3 Διαμαρτυρία

Πρός τὴν Γ' Ἐθνικήν Συνέλευσιν τῶν Ἑλλήνων

Καὶ ὡς ἀπλοῦς πολίτης καὶ ὡς πρωταίτιος τοῦ σημερινοῦ ἀγῶνος, χρεωστῶ εἰς τὸ Ἐθνος, εἰς τὴν οἰκογένειάν μου, εἰς ἐμέ τὸν ἴδιον νά ἐκφράσω παρρησίᾳ τὰ φρονήματά μου εἰς μίαν κρίσιμον περίστασιν, ἐκ τῆς ὧδης κρέμαται ἡ μέλλουσα τύχη τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ἐθνική Συνέλευσις ἀποφασίζουσα νά ζητήσῃ τὴν μοναδικήν μεσιτείαν τοῦ ἐν Κων/πόλει πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας διά νά συμβιβάσῃ τὴν Ἑλλάδα μέ τούς τυράννους της, παρεκτέπεται ἀπό τά ιερά χρέα της καὶ ἀπό τὸν πρός ὄν δρον τῆς συγκροτήσεως της.

Ο λαός, κύριοι, τοῦ ὅποιού παρρησιάζετε τό πρόσωπον, δέν σᾶς ἔδωκε πληρεξουσίατη νά καταργήσετε τὴν Ἐθνικήν καὶ πολιτικήν ἀνεξαρτησίαν του, ἀλλά νά τὴν στερεώσετε, νά τὴν διαιωνίσετε. Ἡ Ιστορία θέλει κρίνει μίαν ἡμέραν ἀδεκάστως τὴν πρᾶξιν σας. Ἡ Εύρώπη, κύριοι, ήσθάνθη παρά ποτε πλέον ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῶν Ἑλλήνων είναι ἀρκετά προχωρημένη, διά νά μήν ὑποπέσῃ ἐφεξῆς εἰς τάς ἐναντιότητας τῆς τύχης. Καὶ πῶς γίνεται οἱ πληρεξουσιοι τοῦ ίδιου αὐτοῦ έθνους διά μιᾶς πράξεως, ἀνήκουστου εἰς τά χρονικά τῶν λαῶν, ν' ἀποδεικνύωσιν εἰς τὸν κόσμον ὅτι μόνοι αὐτοί δέν γνωρίζουν αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν! Σᾶς φοβίζει ἡ πτώσις τοῦ Μεσολόγγιου; 'Αφιερωθῆτε, ὡς καὶ τάς ἀρχάς τοῦ ἀγώνος, εἰς τὴν χαρακτηριστικήν ἐνέργειαν καὶ εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ στήθος κάθε Ἑλλήνος είναι δεύτερον Μεσολόγγιον. Σᾶς θορυβεῖ ἡ ἔλλειψις τῶν χρηματικῶν πόρων; Καταφύγετε εἰς τὴν γενναιοφροσύνην τῶν πολιτῶν. "Ἐλλην δέν ἔκώφευσέ ποτε εἰς τὴν φωνήν τῆς πατρίδος. "Έχομεν ἀνάγκην προστασίας; "Ἄς καταφύγωμεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας δῶλων τῶν ἐθνῶν. "Εξίσου δόλα ἔχουσι δικαιώματα εἰς τὴν εύγνωμοσύνην μας. Αἱ περιστάσεις μας, αἱ θέσεις των ἔγγυῶνται τὴν ἐπιθυμητήν, βοήθειαν. Τά μεγάλα ἔθνη καὶ οἱ καλοί πατριώται φαίνονται εἰς τάς κρισίμους περιστάσεις τῆς πατρίδος των. Δοῦλος εἰν' εὔκολον νά γενή τις ὅταν θέλῃ. Αὐθέντης είναι δύσκολον. "Ἐπιθυμοῦμεν τὴν ειρήνην: "Ἄς τρέξωμεν εἰς τά ὅπλα. "Αν ἐξ ἐναντίας διά λόγους ἀποκρύφους εἰς ἐμέ ἡ Ἐθνική συνέλευσις ἐπιμένη εἰς τὴν προλαβοῦσαν ἀπόφασίν της, κρίνω χρέος μου ιερόν

καί ἀπαραίτητον νά διαμαρτυρθῶ, ὡς καί ἥδη διαμαρτύρομαι ἐπισήμως κατ' αὐτῆς ἑνώπιον τοῦ Ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν τῆς χριστιανικῆς Εύρωπης, ὡς κατά μᾶς πράξεως παρανόμου, ἀνθελληνικῆς καὶ διόλου ἀναξίας ἐνός ἔθνους, τό ὅποιον ὑπεδουλώθη μέν πολλάκις, πλὴν ποτέ δέν ἐσυμβιβάσθη μέ τούς τυράννους του. "Ἐλλην ὅμως, καὶ φίλος ἄδολος τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους μου, δέν θέλω λείψει νά συναγωνισθῶ μετά τῶν λοιπῶν συναδέλφων μου, καὶ νά χύσω καὶ τήν τελευταίαν ρανίδα τοῦ αἰματός μου, ἐν δσῳ διαρκεῖ ὁ ὑπέρ ἀνεξαρτησίας πόλεμος. Παρακαλῶ δέ νά μοι διθῆ ἐπίσημον ἀντίγραφον τῆς παρούσης μου διαμαρτυρήσεως.

Μένω μέ τό ἀνήκον σέβας.

'Ἐν Πιάδᾳ τῇ 12ῃ Ἀπριλίου 1826.

'Ο πατριώτης
Δημήτριος 'Υψηλάντης

4 'Αποδοκιμασία τῆς Συνελεύσεως γιά τήν ἐνέργεια τοῦ Δ. 'Υψηλάντη

'Ἐν ὧ δέ κατεγίνετο εἰς τόν συμβιβασμόν διά τῆς μοναδικῆς μεσιτείας τῆς Ἀγγλίας, ἀνεγνώσθη ἐπί συνεδριάσεως διαμαρτύρησις τοῦ Δημητρίου 'Υψηλάντου κατά τῆς περί τοῦ συμβιβασμοῦ πράξεως, ὡς παρανόμου καὶ ἀνθελληνικῆς. 'Αγανακτήσασα ἡ συνέλευσις ἐπί τῇ διαμαρτυρήσει ἐνός πολίτου κατά τῆς ὁμοφώνου ἀποφάσεως ὅλου τοῦ ἔθνους ἐστέρησε διά ψηφίσματός της τόν διαμαρτυρηθέντα παντὸς πολιτικοῦ δικαιώματος καὶ τόν ἀπέκλεισε πάσης στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

(Τρικούπης, 'Ιστορία Ἑλλην. Ἐπαν. τ. 4, σ. 13.)

5 'Η Συνέλευση ἐξουσιοδοτεῖ τόν Στράτ. Κάνιγκ νά μεσιτεύσει γιά τό 'Ελλην. Ζήτημα:

'Οἱ νόμιμοι τοῦ Ἐλληνικοῦ "Ἐθνους πληρεξούσιοι μετά τοῦ κλήρου καὶ τῶν πολεμικῶν συνελθόντες διά νά σκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι περί τῶν μεγάλων αὐτοῦ συμφερόντων καὶ περί τῆς ἔξασφαλίσεως τῶν ιερῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων.

Θεωροῦντες πόσον εἶναι ἐναντία εἰς τήν ἀνθρωπότητα, ἐπιζήμιος εἰς τ' ἀληθινά συμφέροντα καὶ τῶν δύο διαμαχομένων ἔθνων, καὶ ταραχῆς καὶ σκανδάλου πρόξενος εἰς τόν χριστιανικόν κόσμον ἡ περαιτέρω παρέκτασις τοῦ μεταξύ 'Ελλήνων καὶ Τούρκων ἔξολοθρευτικοῦ πολέμου, ἐπιθυμοῦντες νά ἴδωσι τήν κατάπαυσίν του καὶ ἔχοντες ὅλην τήν πεποίθησιν εἰς τάς φιλανθρώπους καὶ φιλελευθέρους ἀρχάς τῆς Διοικήσεως τῆς Βρετανικῆς Αύτοῦ Μεγαλειότητος καὶ εἰς τάς διπλωματικάς γνώσεις τῆς 'Υμετέρας 'Εξοχότητος Σάς παρακαλοῦν νά μεταχειρισθῆτε ἐπ' αὐτῷ, τούτῳ τήν εύνοϊκήν Σάς συνέργειαν.

Δυνάμει δέ τῆς παρούσης πράξεως Σάς δίδουν τήν δύναμιν νά διαπραγματευθῆτε καὶ φέρετε εἰς ἔκβασιν μίαν ειρήνην, σύμφωνον μέ τήν τιμήν καὶ τά συμφέροντα τοῦ Ἐλληνικοῦ "Ἐθνους, καὶ ἀνάλογον μέ τάς μεγάλας ὑπέρ ἐλευθερίας θυσίας του.'

(Κόκκινος, 'Ιστ. 'Ελλ. Ἐπαν., τ. 9, σελ. 492)

10. Έξελίξεις στό διπλωματικό πεδίο πού όδηγούν στή συνθήκη τοῦ Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827) και στή ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου (7/20 Οκτωβρίου 1827)

Η ειρήνευση τῆς Ελλάδας είχε γίνει τώρα πρωταρχικός σκοπός τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς στήν Ανατολή. Ο Τσάρος Νικόλαος είχε ἀπορρίψει κάθε μεσολάβηση στής διαφορές του μέ τήν Τουρκία, ἀλλά ἡ ἀγγλική κυβέρνηση ἐξακολουθοῦσε νά ἐπιδιώκει τή συνεργασία Ἀγγλίας και Ρωσίας στό Ελληνικό Ζήτημα.

Δυστυχῶς ὅμως οἱ σχέσεις τῆς Ἀγγλίας μέ τίς ἄλλες κυβερνήσεις δέν ἦταν και τόσο φιλικές. Γι' αὐτό δέν μποροῦσε νά γίνει καμία πρόοδος σέ διαπραγματεύσεις, στής όποιες ἡ Πύλη θά ύποχρεωνόταν νά συμφωνήσει μόνο ἀπό φόβο σύμπραξης τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων και τῆς ἀπόφασής τους νά ἐνεργήσουν ὄλες μαζί.

Στό τέλος τοῦ 1826 ὁ Κάνιγκ πρότεινε τήν ἀνάκληση τῶν διπλωματῶν ἀπό τήν Τουρκία και τήν ἀπειλή ἀναγνώρισης τῆς Ἐλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας. Οἱ προτάσεις αὐτές ὅμως δέν ίκανοποίησαν τήν Πετρούπολη. Τό Σεπτέμβριο τοῦ ἵδιου χρόνου ὁ Νέσσελροντ πληροφόρησε τόν Κάνιγκ ὅτι ὁ Τσάρος ἦταν ἀποφασισμένος νά λύσει τό Ελληνικό Ζήτημα. Στής ὁδηγίες-προτάσεις¹, πού ἔστειλε ὁ ρώσος Υπουργός Ἐξωτερικῶν στόν πρεσβευτή του Λίβεν στό Λονδίνο και πού ἰσοδυναμοῦσαν μέ πρόταση κοινοῦ πολέμου, χωρίς μάλιστα προηγούμενη κήρυξή του, ύπάρχουν τά σπέρματα τοῦ μετέπειτα μυστικοῦ ἄρμθρου τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου, πού ὁδήγησε στή ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου και συνέβαλε ἀποφασιστικά στήν ἀπελευθέρωση τῆς Ελλάδας.

Ο Κάνιγκ ἀπάντησε ὅτι «ἡ Ἀγγλία ἦταν ἔτοιμη νά συνεχίσει ἀποκλειστικά μέ τή Ρωσία τό ἔργο τοῦ συμβιβασμοῦ και τῆς Ειρήνης... χωρίς νά φείδεται προσπαθειῶν προκειμένου νά τό φέρει σέ αἰσιο πέρας».

Τό Νοεμβρίο 1826 ὁ Κάνιγκ ἐπισκέφτηκε τό Παρίσι, ὕστερα ἀπό πρόσκληση. Ἐκεῖ ἄρχισε προσπάθειες συνεννόησης μέ τή Γαλλία, σκοπεύοντας νά τήν προσελκύσει ὡς τρίτη δύναμη στήν ύπόθεση τῆς Ελλάδας. Στή συνάντησή του μέ τό Βασιλιά τῆς Γαλλίας Κάρολο I' ὁ Κάνιγκ βρήκε πρόσφορο ἔδαφος. Ο Γάλλος Βασιλιάς, σάν νά ἐπρόκειτο αὐτός νά πείσει τόν Κάνιγκ, εἶπε τά ἔξης χαρακτηριστικά: «Δέν ἀνέχομαι νά βλέπω μέ ἀδιαφορία τούς ὁμοθρήσκους μους "Ελλήνες νά ἔξοδοθρεύονται ἀπό τούς Τούρκους και τούς Αιγύπτιους. Είμαι ἀποφασισμένος νά ἐνεργήσω καθετί πού είναι ἀναγκαῖο γιά τήν παρεμπόδιση μιᾶς τέτοιας ἀξιοθρήνητης κατάστασης».

Η Γαλλική Κυβέρνηση τοῦ Βιλλέλ, πού δέ συμφωνοῦσε μέ ὄσα ἔλεγε ὁ Βασιλιάς και πού ἦταν δεμένη ὡς τότε στό ἄρμα τοῦ Μέττερνιχ, ἀναγκάστηκε ν' ἀκολουθήσει τήν Ἀγγλία.

Η Αύστρια συνέχιζε ν' ἀρνεῖται τή συμμετοχή τῆς στής ἐργασίες τῆς

συνθήκης κατά της Τουρκίας λέγοντας πώς: «Η Αύτοῦ Μεγαλειότητα πάντοτε ἐναντιωνόταν καὶ ἀκόμη ἐναντιώνεται σέ ὁποιαδήποτε βίαιη ἐπέμβαση, σέ ὁποιαδήποτε ἐπίθεση στά δικαιώματα τῆς Τουρκίας καὶ ἀκόμη σέ ὁποιαδήποτε ἀπειλή ἐναντίον αὐτῆς τῆς Δύναμης».

Ἐξακολουθοῦσε νά θεωρεῖ τούς “Ἐλληνες ἀντάρτες καὶ καλοῦσε τήν Τουρκία νά τούς πατάξει. ‘Ο Μέττερνιχ μισοῦσε θανάσιμα τόν Κάνιγκ γιά τήν πολιτική του καὶ συνήθιζε νά λέει ὅτι: «τό γάντι μεταξύ τοῦ κυρίου Κάνιγκ καὶ ἐμοῦ ἔχει πιά ριχτεῖ». Μέγα χάσμα ύπηρχε στήν Ιερή Συμμαχία. ‘Η Πρωσία πάλι ἀκολουθώντας τήν Αύστρια ἀρνήθηκε νά συμμετέχει σ’ ὁποιαδήποτε ἐνέργεια. ”Ετσι ἀπό τίς πέντε μεγάλες δυνάμεις ἀποτέλεσαν μιά ἔνωση οἱ τρεῖς μόνο, ἡ Ἀγγλία, ἡ Ρωσία καὶ τελευταία ἡ Γαλλία.

Στίς ἀρχές τοῦ 1827 ὁ Νέσσελροντ ἔστειλε ὄδηγίες πάλι στό Λίβεν, ὅπου ἐπέμεινε στό ζήτημα τής ἔνωσης τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῶν τριῶν χωρῶν, γιά νά ἔξαναγκάσουν τήν Τουρκία νά δεχτεῖ τή συμφωνία². Τόν Ἀπρίλη τοῦ 1827 ὁ Γεώργιος Κάνιγκ γίνεται Πρωθυπουργός τῆς Ἀγγλίας καὶ ἔτσι λύνονται τά χέρια του. ‘Η Γαλλία στό μεταξύ ύπεβαλε στήν κρίση τής Ἀγγλίας ἔνα σχέδιο συνθήκης.

‘Η Τουρκία ὅμως εἶχε σκληρύνει τή στάση της, ὕστερα μάλιστα ἀπό τίς ἐπιτυχίες τοῦ Ἰμπραήμ καὶ τοῦ Κιουταχῆ. “Ολη αὐτή ἡ διπλωματική δραστηριότητα τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ ἡ ἀπόρριψη τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Πετρούπολης ἀπό τόν Ρέις Ἐφέντη Μεχμέτ Περτέφ, ἔδωσαν τήν τελευταία ὥθηση γιά μιά εύνοϊκή κατάληξη τῶν συμμαχικῶν διαπραγματεύσεων στό Λονδίνο. Ἐκεῖ είχαν συγκεντρωθεῖ οἱ ύπευθυνοί ‘Υπουργοί ‘Εξωτερικῶν τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ περίμεναν τά ἀποτελέσματα τῶν παραπάτασεων τῶν Πρεσβευτῶν τους.

Ξαφνικά τήν 6η 'Ιουλίου 1827 ύπογράφηκε ἡ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου³, ἀπό τούς ἐκπροσώπους τής Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ τής Ρωσίας. ‘Η πρωτοβουλία αὐτή τῶν τριῶν Δυνάμεων θεμελιωνόταν, σύμφωνα μέ τό προσοίμιο τῆς συνθήκης, στήν ἀνάγκη προστασίας τοῦ ἐμπορίου (καταπολέμηση πειρατείας, κτλ.), στήν αἰτηση προστασίας πού είχαν κάνει οι “Ἐλληνες στήν Ἀγγλία καὶ τή Γαλλία καὶ σέ γενικότερους ἀνθρωπιστικούς λόγους.

Οἱ ὄροι τής συνθήκης δέν ἦταν τίποτε ἄλλο ἀπό ἐπανάληψη τῶν ὅρων τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Πετρούπολης. ‘Απαιτοῦσαν ἀπό τούς Τούρκους καὶ ἀπό τούς “Ἐλληνες νά κάνουν ἀνακωχή. ”Αν συνέβαινε αὐτό, τότε οἱ Δυνάμεις θά ἄρχιζαν στήν Κων/πολη διαπραγματεύσεις. ‘Η ‘Ελλάδα θά ἔμενε φόρου ύποτελής στό Σουλτάνο, ἀλλά θά κέρδιζε τήν αὐτονομία της. Γιά τά σύνορα τοῦ νέου Κράτους ἔβαλαν ὄρο νά τά διαπραγματευτοῦν μέ τήν Τουρκία καὶ τήν ‘Ελλάδα.

Τό πιό σημαντικό μέρος τής συνθήκης τοῦ Λονδίνου ύπηρξε τό μυστικό «συμπληρωματικό» ἄρθρο⁴ πού καθόριζε τά μέσα ἔξαναγκα-

σμοῦ τῶν μερῶν, ιδιαίτερα τῆς Τουρκίας, γιά τή συμμόρφωσή τους μέ τούς όρους τῆς συνθήκης. "Αν σέ ἔνα μήνα οἱ ἀντιμαχόμενοι δέν ἀποδέχονταν τήν ἀνακωχή, οἱ Δυνάμεις θά τούς δήλωναν ὅτι ἡταν ἀποφασισμένες νά τήν ἐπιβάλουν. Θά ἔστελναν ὁδηγίες στούς ναυάρχους νά λάβουν τά κατάλληλα μέτρα. Στίς 12 'Ιουλίου ό Ναυάρχος Κόδριγκτον ἔλαβε τίς πρώτες ὁδηγίες⁵ ἀπό τούς συνεδριάζοντες στό Λονδίνο γιά τό τί ἔπρεπε νά πράξει.

"Η συνθήκη τοῦ Λονδίνου είχε πολύ μεγάλη σημασία γιά τό 'Ελληνικό Ζήτημα. Γιατί δέν ἡταν μιά «μεσολαβητική» συνθήκη, ὅπως διακήρυξαν οι Δυνάμεις, ἀλλά μιά ἀποφασιστική παρέμβαση γιά τήν ειρήνευση. "Υστερα ἀπό αύτή τήν ἐπέμβαση στό διπλωματικό πεδίο ἡταν πολύ εὔκολο τό πέρασμα στήν πολεμική ἐνέργεια.

"Η συνθήκη δημοσιεύτηκε στούς τάιμς («TIMES») τοῦ Λονδίνου στίς 12 'Ιουλίου μαζί μέ τό «συμπληρωματικό» ἄρθρο καί, ὅταν μαθεύτηκε στήν 'Ελλάδα, προκάλεσε ἐνθουσιασμό καί χαρά πού ἐκφράστηκε μέ πανηγυρισμούς, κωδωνοκρουσίες καί διοιογίες πρός τό Θεό.

Οι ὁδηγίες πού στάλθηκαν στούς ναυάρχους, ώς συνέπεια τῆς συνθήκης αύτής, διπλωματικά δημιουργοῦσαν τή δυνατότητα μιᾶς σύγκρουσης ἔνοπλης μέ τόν τουρκοαιγυπτιακό στόλο· πραγματικά ἡ ἀφορμή δόθηκε ἀπό τήν αἰγυπτιακή πλευρά καί ἀκολούθησε ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΙ ΩΝ:

1 Οδηγίες τοῦ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ τῆς Ρωσίας ΝΕΣΣΕΛΡΟΝΤ πρός τόν Πρεσβευτή του στήν 'Αγγλία ΛΙΒΕΝ (α) 29-9-1826

«Νομίζουμε ὅτι θά ἡταν ἀπαραίτητο, ἀπό τή μιά μεριά, νά συνεργαστοῦμε στέλνοντας προξενικές ἀρχές στήν 'Ελλάδα γιά τήν ὄργανωση αύτής τῆς χώρας σύμφωνα μέ ἀρχές ἀνάλογες μέ ἑκεῖνες πού ὄριστηκαν στό πρωτόκολλο τής 4ης 'Απριλίου, νά αύξησουμε τά μέσα καί τίς πιθανότητες ἐπιτυχίας τοῦ ἀγῶνος της, καί συγχρόνως νά προωθήσουμε τήν ἐμπέδωση τῆς τάξεως, νά ἔξαλεψόυμε τή διχόνοια καί νά ἐπιμείνουμε στόν σχηματισμό πραγματικά ισχυρῆς κυβερνήσεως. 'Από τήν ἄλλη μεριά, τό κύριο μέλημα μας θά ἔπρεπε νά είναι νά παραλύσουμε τήν ύποστηριξη πού ὄ πασάς τής Αιγύπτου προσφέρει στήν Πύλη... Συνεπῶς, θά προσπαθήσετε, ἀγαπητή μου Πρίγκιψ, νά πείσετε τόν κύριο Κάνιγκ ὅτι τό καταλληλότερο σχέδιο... θά ἡταν αύτό πού ὄ ἵδιος είχε κάποτε προβάλει, ὅταν είχε προτείνει τήν ἀποστολή ἐνός στόλου πού θά σταματοῦσε τίς ἐνισχύσεις πού στέλνει ὄ πασάς τής Αιγύπτου στόν τουρκικό στρατό στήν 'Ελλάδα καί νά ἀποκλείσουμε τόν στρατό⁶ τοῦ 'Ιμπραήμ, δείχνοντας ἔτσι στήν Πύλη, χωρίς κήρυξη πολέμου, ὅτι ἄν δέν είναι διατεθειμένη νά ἀποδεχτεῖ τήν ἀνέξαρτησία τής 'Ελλάδος θά ἀναγκαστεῖ νά ύποκυψει στίς ειρηνικές πρωτοβουλίες τής Ρωσίας καί τής 'Αγγλίας. 'Η ίδεα αύτή ἔξ ἄλλου είναι πρακτικῶς εὔκολα πραγματοποιήσιμη, σίγουρα θά είναι ἀποτελεσματική καί μπορεῖ νά ἐφαρμοστεῖ

μέ μια κοινή έπιχειρηση τῶν στόλων ὅλων τῶν Δυνάμεων πού συνεργάζονται γιά τὴν εἰρήνευση τῆς Ἑλλάδος».

('Από τὴν Ἰστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ "Εθνους, τ. IB', σελ. 437)

2

Οδηγίες τῆς 9-1-1827 τοῦ ΝΕΣΣΕΛΡΟΝΤ στὸν ΛΙΒΕΝ στὸ Λονδίνο (β)

«Τὰ πραγματικά ἔχαναγκαστικά μέτρα στά ὁποῖα ἀποδίδουμε σημασία είναι νά ενωθοῦν οἱ ναυτικές μοῖρες μέ σκοπό τὴν παρεμπόδιση εἰσόδου τουρκικῶν ἢ αἰγυπτιακῶν ἐνισχύσεων ἀνδρῶν, ὄπλων, πλοίων καὶ πολεμοφοδίων στὴν Πελοπόννησο ἢ στὸ Ἀρχιπέλαγος...» Αν ὁ κύριος Κάνιγκ ἀρνηθεῖ μιά συνθήκη σύμφωνη ἡεὶ τίς ἐπιθυμίες μας... ὁ αὐτοκράτωρ σᾶς ὑποβάλλει μιά μέθοδο διαπραγματεύσεων, τὴν ὁποία νά κρατήσετε σάν ἐφεδρικό μέσο πού θά μεταχειριστείτε μόνο σέ σχατη ἀνάγκη. Αὐτή ἡ μέθοδος θά ἡταν νά ἐπιστήσετε τὴν προσοχή τοῦ κυρίου Κάνιγκ στό ἕκτο ἄρθρο τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 4ης Ἀπριλίου, ὑπὸδεικνύοντάς του διτὶ σύμφωνα μέ αὐτό τά συμβαλλόμενα μέρη διατηροῦν τό δικαιώμα, ὅποιαδήποτε είναι ἡ κατάσταση τῶν σχέσεων τῆς Ρωσίας μέ τὴν Πύλη, νά ἐκμεταλλεύονται κάθε εύνοϊκή εὐκαιρία, για νά παρακινήσουν τό Διβάνι νά ἀποδεχτεῖ τίς συμφωνίες για τὴν ἀποκατάσταση τῆς εἰρήνης στὴν Ἑλλάδα».

('Από τὴν Ἰστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ "Εθνους, IB', 461)

3

ΤΟ ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ τῆς 6 Ιουλίου 1827

«Ἐν ὀνόματι τῆς Ἀγίας καὶ Ἀδιαιρέτου Τριάδος

Ἡ Μεγαλειότης του ὁ βασιλεύς τοῦ Ἡνωμένου κράτους τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας, ἡ Μεγαλειότης του ὁ βασιλεύς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ναβάρρας, καὶ ἡ Μεγαλειότης του ὁ αὐτοκράτωρ ὅλων τῶν Ρωσιῶν, αἰσθανόμενοι τὴν ἀνάγκην τοῦ νά δώσουν τέλος εἰς τὴν αἰμοσταγή πάλην, ἡ ὁποία παραιτοῦσα τάς Ἑλληνικάς ἐπαρχίας καὶ τάς νήσους τοῦ Αίγαίου πελάγους εἰς ὅλας τάς ἀταξίας τῆς ἀναρχίας ἐπιφέρει νέα καθημερινά ἐμπόδια εἰς τό ἐμπόριον τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐπικρατειῶν καὶ διδει ἀλτίαν εἰς πειρατείας, αἱ ὁποῖαι ὅχι μόνον ἐκθέτουν τούς ύπηκόδους τῶν ύψηλῶν συμφωνουσῶν Δυνάμεων εἰς σημαντικάς ζημίας, ἀλλὰ περιπλέον ἀποκατασταίνουν ἀναγκαῖα μέτρα βαρέα (πολυδάπανα) προστασίας καὶ παιδείας.

Ἡ Μεγαλειότης του ὁ βασιλιάς τοῦ Ἡνωμένου κράτους τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας καὶ ἡ Μεγαλειότης του ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ναβάρρας, λαβόντες προσέτι ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων μίαν σπουδαίαν ζήτησιν, διά νά μεταχειρισθοῦν τὴν μεσιτείαν τῶν πρός τὴν ὁθωμανικήν αὐλήν, καὶ ὃντες ἐξ Ἰσου μέ τὴν Μεγαλειότητά του τὸν αὐτοκράτορα ὅλων τῶν Ρωσιῶν ἐμψυχωμένοι ἀπό τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νά ἐμποδίσουν τὴν χύσιν τοῦ αἵματος καὶ νά ἀναχαιτίσουν τά παντοειδή κακά, τά ὁποῖα ἡμποροῦν νά πηγάζουν ἀπό τὴν ἐξακολούθησιν τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἀπεφάσισαν νά ἐνώσουν τά δυνατά τῶν καὶ νά κανονίσουν τάς ἐργασίας αὐτῶν μέ μίαν ἐπίσημον συνθήκην ἀποβλέποντες εἰς τό νά ἀναστερέωσουν τὴν εἰρήνην μεταξύ τῶν διαμαχομένων μερῶν διά μέσου ἐνός συμβιβασμοῦ, τόν ὁποίον ἡ φιλανθρωπία καὶ τά συμφέροντα τῆς Εὐρωπαϊκής ἡσυχίας ἀπαιτοῦσι.

Διά ταῦτα ἐδιόρισαν τούς πληρεξουσίους τῶν, διά νά συζητήσουν, συμφωνήσουν καὶ ύπογράψουν τὴν ρηθεῖσαν συνθήκην, ἥτοι:

Ἡ Μεγαλειότης του ὁ βασιλεύς τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας

τόν ἐντιμότατον Οὐῆλιαμ ἀντικόμητα Δούδλεϋ, ὄμότιμον (πατρίκιον) τοῦ ἡνωμένου κράτους τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας, σύμβουλον τῆς Α.Β.Μ. εἰς τὸ ἰδιαίτερον του συμβούλιον καὶ ἀρχιγραμματέα τῆς ἐπικρατείας διὰ τὸν κλάδον τῶν ἔξωτερικῶν ὑπόθεσεων.

‘Η Μεγαλειότης του ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ναβάρρας τὸν πρίγκηπα Ἰούλιον κόμητα τοῦ Πολινιάκ, ἵπποτὴν τῶν ταγμάτων τῆς Α.Χ.Μ., στρατηγὸν τῶν στρατευμάτων του, μεγάλον σταυρόν τοῦ τάγματος τοῦ Ἀγίου Μαυρικίου τῆς Σαρδηνίας κτλ. κτλ. καὶ πρέσβυτον του πρός τὴν Αὔτοῦ Β. Μεγαλειότητα.

Καὶ ἡ Μεγαλειότης του ὁ αὐτοκράτωρ ὥλων τῶν Ρωσιῶν τὸν πρίγκιπα Λιέβεν, στρατηγὸν τοῦ πεζικοῦ τῶν στρατευμάτων τῆς Α.Α.Μ., γενικὸν ὑπασπιστὴν του, ἵπποτὴν τῶν ταγμάτων τῆς Ρωσίας, ἐκείνων τοῦ Μαύρου Ἀετοῦ, καὶ τοῦ Ἐρυθροῦ Ἀετοῦ τῆς Πρωσσίας, ἐκείνου τῶν Γουέλφων τοῦ Χανόβερ, διοικητὴν μεγάλον σταυρόν τοῦ τάγματος τῆς σπάθης, καὶ τοῦ τάγματος τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, πρέσβυτον του ἔκτακτον καὶ πληρεξούσιον πρός τὴν Αὔτοῦ Β.Μ.

Οἱ ὅποιοι ἀφοῦ ἐκοινοποίησαν τά ἔγγραφα τῆς πληρεξουσιότητάς των καὶ τά εὑρῆκαν εἰς καλὴν καὶ τὴν ἀπαίτουμένην τάξιν, ἐσυμφώνησαν εἰς τά ἐπόμενα ἅρθρα:

“Ἀρθρον 1. Αἱ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις θέλουν προσφέρει εἰς τὴν ὁθωμανικήν αὐλὴν τὴν μεσιτείαν τῶν ἐπί σκοπῷ νά πραγματοποιήσουν μίαν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν Ἑλλήνων συνδιαλλαγὴν. Ἡ προσφορά αὕτη τῆς μεσιτείας θέλει γίνει πρός τὴν ρηθεῖσαν Δύναμιν ἀμέσως μετά τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης διὰ μέσου μιᾶς κοινῆς διακρητέως ὑπογεγραμμένης ἀπό τούς εἰς Κωνσταντινούπολιν πληρεξουσίους τῶν συμμαχικῶν αὐλῶν, καὶ θέλει γίνει εἰς τὸν ἴδιον καιρόν καὶ εἰς τὰ δύο διαμαχόμενα μέρη ζήτησις μιᾶς ἀμέσου εἰς τὸ μεταξὺ των ἀνακωχῆς ὅπλων, ὡς ἀναποφεύκτου προηγουμένου εἰς τὴν ἔναρξιν ὁπιασδήποτε διαπραγματεύσεως.

“Ἀρθρον 2. Ὁ προβληθούμενος εἰς τὴν ὁθωμανικήν αὐλὴν συμβιβασμός θέλει θεμελιωθῆ εἰς τὰς ἐφεξῆς βάσεις. Οἱ Ἑλληνες θέλουν θεωρεῖ τὸν σουλτάνον ὡς ἀνώτερον κύριον καὶ κατά συνέπειαν αὐτῆς τῆς ὑπεροχῆς θέλουν πληρώσει εἰς τὸ ὁθωμανικὸν κράτος χρονικόν (ἐτήσιον) φόρον, τὸ ποσόν τοῦ ὅποίου θέλει ὄρισθη μίαν φοράν διὰ πάντα ὡς κοινὴ συμφωνία. Θέλουν διοικεῖσθαι ἀπό ἔξουσίας, τὰς ὁποίας αὐτοὶ οἱ Ἰδιοί θέλουν ἐκλέγει καὶ ὄνοματίζει, ἀλλ’ εἰς τὸν ὄνοματισμόν τῶν ὅποιών ἡ Πόρτα θέλει ἔχει μίαν προσδιωρισμένην ψῆφον. Διά νά ἐπέλθῃ πλήρης ὁ διαχωρισμός μεταξὺ τῶν ἀτόμων τῶν δύο ἔθνων, καὶ διὰ νά ἐμποδισθοῦν αἱ συγκρούσεις, αἱ ὁποίαι εἰναι ἄφευκτον ἀποτέλεσμα τοιαύτης πολυχρονίου ἡλής, οἱ Ἑλληνες θέλουν ἔξουσιάζει τὰ εἰς τὴν Στερεάν ἡ τάς νήσους τῆς Ἑλλάδος κείμενα τουρκικά κτήματα, ἐπὶ συμφωνίᾳ τοῦ ν' ἀπόζημισσουν τούς προλαβόντας κυρίους των ἡ μέ τὴν πληρωμήν ἐτησίου τινός χρηματικῆς ποσότητος προστεθησομένης εἰς τὸν φόρον, ὅστις μέλλει νά πληρώνεται εἰς τὴν Πόρταν, ἡ κατ' ἄλλον τινά τρόπον τῆς αὐτῆς φύσεως.

“Ἀρθρον 3. Αἱ λεπτομέρειαι αὐτοῦ τοῦ συμβιβασμοῦ, καθώς ἀκόμη καὶ τὰ ὅρια τοῦ τόπου ἐπί τῆς Στερεάς, καὶ ἡ φανέρωσις τῶν νήσων τοῦ Αιγαίου, εἰς τὰς ὁποίας θέλει προσαρμοσθῆ συμβιβασμός, ταῦτα θέλουν προσδιωρισθῆ εἰς μίαν μεταξὺ τῶν ὑψηλῶν Δυνάμεων καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν προσεχῶς ἐπακόλουθον διαπραγμάτευσιν.

“Ἀρθρον 4. Αἱ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις ύπόσχονται νά ἔξακολουθήσουν τὴν σωτήριον πράξιν τῆς εἰρήνευσεως τῆς Ἑλλάδος ἐπί τῶν εἰς τὰ προηγούμενα

ἄρθρα στερεωθεισῶν βάσεων, καὶ νά ἐφοδιάσουν χωρίς τῆς παραμικρᾶς ἀναβολῆς τούς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντιπροσώπους των μέ δλας τάς ὁδηγίας, αἱ ὅποιαι εἶναι ἀναγκαῖαι διά τὴν ἑκτέλεσιν τῆς ἤδη ὑπογραφομένης συνθήκης.

”Αρθρον 5. Αἱ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις δέν θέλουν ζητήσει εἰς αὐτάς τὰς διατάξεις καμμίαν αὔξησιν τόπων, οὔδεμίαν ἀποκλειστικήν ἐπιρροήν, κανένες ἐμπορικὸν δῆφελος διά τούς ὑπηκόους των, τὸ ὅποιον οἱ ὑπήκοοι ὅποιαςδήποτε ἄλλης Δυνάμεως δέν δύνανται ἐπίσης ν' ἀπολαύσουν.

”Αρθρον 6. Αἱ συνδιατάξεις τῆς συνδιαλλαγῆς καὶ εἰρήνης, αἱ ὅποιαι ὄριστικῶς θέλουν συμφωνηθῆ μεταξύ τῶν διαμαχομένων μερῶν, θέλουν εἰσθαι ὑπό τὴν ἔγγυήσιν ἑκείνης μεταξύ τῶν ὑπογραφομένων Δυνάμεων, ἡ ὅποια θέλει κρίνει ὠφέλιμον καὶ δυνατόν τὸ ν' ἀναλάβῃ τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἔγγυήσεως. 'Ο τρόπος τῶν ἀποτελεσμάτων, ἵσως καὶ τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἔγγυήσεως θέλει εἰσθαι τὸ ἀντικείμενον ἐπακολούθων συμφωνιῶν μεταξύ τῶν ὑψηλῶν Δυνάμεων.

”Αρθρον 7. Η παροῦσα συνθήκη θέλει ἐπικυρωθῆ καὶ ἡ ἐπικύρωσις θέλει συναλλαχθῆ εἰς δύο μῆνας ἡ καὶ ταχύτερον, ἢν εἴναι δυνατόν. Εἰς πίστιν τῶν ὀποίων οἱ πληρεξούσιοι ὑπέγραψαν τὴν παροῦσαν καὶ τὴν ἐφωδίασαν μέ τὴν σφραγίδα τῶν ἐμβλημάτων των.

”Εγίνεν εἰς Λονδίνον τῇ 6 Ιουλίου 1827

Δούλεϋ, Πολινιάκ, Λιέβεν

(ἀπό Δ. Κόκκινου, 'Ελληνική 'Ἐπανάσταση, IA', 194-197)

4

Τό μυστικό «Συμπληρωματικό ΑΡΘΡΟ τῆς ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ τῆς 6 Ιουλίου 1827

”Αρθρον Συμπληρωματικόν

”Εάν ἡ Ὀθωμανικὴ Πόρτα, ἐν διαστήματι ἐνός μηνός, δέν δεχθῆ τὴν προβληθησομένην μεσιτείαν, αἱ Ὕψηλαί συμφωνοῦσαι Δυνάμεις παραδέχονται τά ἀκόλουθα μέτρα:

A'. Θέλει δηλοποιηθῆ εἰς τὴν Πόρταν ἀπό τούς ἐν Κωνσταντινούπολεις ἀντιπροσώπους των ὅτι τά δυσάρεστα ἐπακόλουθα καὶ δεινά, τά ὅποια ἀναφέρονται εἰς τὴν φανεράν Συνθήκην, ὡς ἀχώριστα ἀπό τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἥτις πρό ἔξ ἤδη ἐτῶν διαρκεῖ εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ τῆς ὅποιας τὸ τέλος, κατά τά φαινόμενα μέτρα τῆς Ὅψηλῆς Πόρτας, δέν φαίνεται ὅτι προσεγγίζει, ὑποχρεώνουν τάς ὑψηλάς συμφωνούσας Δυνάμεις νά λάβουν ἀμεσα μέτρα διά νά σχετισθῶν μέ τούς 'Ἐλληνας.

”Εννοεῖται ὅτι αἱ Δυνάμεις διά νά ἑκτελέσουν αὐτόν τὸν σκοπόν, θέλουν συστήσει ἐμπορικάς σχέσεις μετά τῶν 'Ἐλλήνων, στέλλουσσαι καὶ δεχόμεναι ἐκ μέρους αὐτῶν Προξένους, ἐν δσῳ ύπάρχουν εἰς τὴν 'Ἐλλάδα 'Αρχαί ikavai νά διατηρήσουν τοιαύτας σχέσεις.

B'. 'Εάν, εἰς τὸ ρηθέν διάστημα τοῦ ἐνός μηνός, ἡ Πόρτα δέν δεχθῆ τὴν προβαλλομένην εἰς τό α' ἄρθρον τῆς φανερᾶς συνθήκης ἀνακωχήν, ἥ ἐάν οἱ 'Ἐλληνες δέν στέρεξουν νά τό ἑκτελέσουν, αἱ Ὅψηλαί συμφωνοῦσαι Δυνάμεις θέλουν δηλοποιήσει εἰς ἑκεῖνο τῶν διαμαχομένων δύο μερῶν, τό ὅποιον θέλει ἐξακολούθησει τας ἐχθροπραξίας, ἥ καὶ εἰς τὰ δύο, χρείας καλούσης, ὅτι αἱ ρηθεῖσαι 'Ὕψηλαι Δυνάμεις ἔχουν σκοπόν νά μεταχειρισθοῦν ὅσα μέτρα αἱ περιστάσεις ύπαγορεύουσσαν εἰς τὴν φρόνησίν των, διά νά ἐπιτύχουν τὴν ἐπιθυμήτην ἀνακωχήν, προλαμβάνουσσαι, ὅσον δύνανται, κάθε σύγκρουσιν μεταξύ τῶν

διαφερομένων μερῶν. Και τώραντι, ἀμέσως μετά τήν ρηθεῖσαν δηλοποίησιν, αἱ Ὑψηλαὶ Δυνάμεις θέλουν μεταχειρισθῆ ἐκ συμφώνου ὅλα τά μέσα διά νά ἐκτελέσουν τὸν σκοπόν των, χωρὶς ὅμως καὶ νά λάβουν μέρος εἰς τὰς μεταξύ τῶν δύο διαμαχομένων μερῶν ἔχθροπραξίας.

Κατά συνέπειαν, αἱ Ὑψηλαὶ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις, ἀμέσως μετά τήν ὑπογραφήν τοῦ παρόντος συμπληρωματικοῦ καὶ μυστικοῦ ἄρθρου, θέλουν πέμψει εἰς τούς κατά τὰς θαλάσσας τῆς Ἀνατολῆς ἀρχηγούς τῶν στόλων των ὁδηγίας συμπτωματικάς (éventuelles), συμφώνους μέ τά ἀνωτέρω παραδεδεγμένα.

Γ. Καὶ τό τελευταῖον, ἃν παρά πᾶσαν ἐλπίδα τά μέτρα ταῦτα δέν εἶναι ἵκανά διά νά κρίνουν τὴν Ὁθωμανικὴν Πόρταν νά ἐχεθῇ τάς προτάσεις τῶν Δυνάμεων, ἢ ἃν οἱ Ἕλληνες ἀπορρίψουν τάς ὑπέρ αὐτῶν συμφωνίας τῆς σημερινῆς συνθήκης, αἱ Ὑψηλαὶ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις οὐχ ἡττον θέλουν ἐξακολουθήσει τό τῆς εἰρήνηποιήσεως ἔργον εἰς τάς μεταξύ αὐτῶν συμφωνηθείσας βάσεις καὶ κατά συνέπειαν δίδουν ἀπό τοῦ νῦν εἰς τούς ἐν Λονδίνῳ ἀντιπροσώπους των τῆν ἀδειαν νά συζητήσουν καὶ νά προσδιορίσουν τά μετά ταῦτα μέτρα, εἰς τά ὅποια ἡμπορεῖ νά γίνη χρεία νά καταφύγουν.

Τό παρόν συμπληρωματικόν καὶ μυστικόν ἄρθρον θέλει ἔχει τὴν αὐτήν ισχύν ώς νά ἡτο καταχωρημένον κατά λέξιν εἰς τὴν σημερινήν συνθήκην. Θέλει δέ ἐπικυρωθῆ καὶ αἱ ἐπικυρώσεις θέλουν ἀνταλλαχθῆ συγχρόνως μέ τήν ρηθεῖσαν συνθήκην.

Ἐν Λονδίνῳ τὴν 6ην Ιουλίου 1827

Δούλεϋ, Πολινιάκ, Λιέβεν
(Δ. Κόκκινου, Ἐλληνική Ἔπανάσταση, IA', 197-98)

5

‘Οδηγίες τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως πρός τὸν ΛΟΡΔΟ ΚΟΔΡΙΓΚΤΟΝ

Οἱ ὁδηγίες κατέληγαν: «”Ἐχετε ὑπ’ ὄψη σας ὅτι πρέπει νά μεταχειρισθῆτε ἔξαιρετική προσοχή, ὥστε τά μέτρα πού θά λάβετε κατά τοῦ ὁθωμανικοῦ ναυτικοῦ νά μήν καταλήξουν σέ ἔχθροπραξίες. Ἡ ἀκριβής ἐπιδίωξη τῶν τριῶν Δυνάμεων εἶναι νά παρεμβληθοῦν σάν εἰρηνοποιοί... Κάθε ἔχθρική διαδικασία θά ἀντέβαινε στόν εἰρηνικό ρόλο πού ἐπιθυμοῦν νά διατηρήσουν. Ἡ παράταξη τῆς δυνάμεως πού ἔχουν συγκεντρώσει ἔχει σκοπό νά ἐπιβάλῃ τόν σεβασμό αὐτῆς τῆς ἐπιθυμίας. Ἄλλα [οἱ Δυνάμεις] δέν θά χρησιμοποιήσουν αὐτή τή δύναμη, ἐκτός ἔάν οἱ Τούρκοι ἐπιμείνουν νά βιάσουν τά περάσματα πού θά ἔχουν καταλάβει [οἱ στόλοι τους].»

Στίς 4 Σεπτεμβρίου ὁ Στράτφορδ Κάνιγκ ἔστειλε στὸν Κόδριγκτον λεπτομερέστερες ὁδηγίες: «”οχὶ μόνον ἐπρεπε νά ἐμποδίσῃ μετακινήσεις ἀπό ἔνα ἐλληνικό λιμάνι σέ ἄλλο, ἀλλά ἐπρεπε καὶ νά συνοδεύσῃ ώς τόν προορισμό του καὶ νά προστατεύσῃ ἀπό ἐλληνικές ἐπιθέσεις ὅποιο μέρος τοῦ τουρκοιγυπτιακοῦ στόλου ἀποφάσιζε νά ἐπιστρέψῃ στήν Ἀσίᾳ ἢ στήν Ἀφρική. Σέ προσωπική ἐπιστολή του στὸν Κόδριγκτον ὁ Στράτφορδ Κάνιγκ διευκρίνιζε: «Παρ’ ὅτι τά μέτρα δέν παίρνονται μέ τέχνη τοῦ πνεύμα, ἡ παρεμπόδιση ἐνισχύσεων στήν ἀνάγκη θά ἐπιβληθῇ, ὅταν ὅλα τά ἄλλα μέσα ἔχαντηθοῦν, μέ κανονιοβολισμό». “Οσο γιά τά τουρκικά καὶ τά αιγυπτιακά πλοῖα πού εἶναι τώρα στά λιμάνια τοῦ Ναβαρίνου καὶ τῆς Μεθώνης καὶ πού θά ἐπιμείνουν νά παραμείνουν ἐκεῖ, θά πρέπει νά ἀντιμετωπίζουν τό ἐνδεχόμενο μιᾶς ἐπιθέσεως».»

(Από τήν Ἰστορία τοῦ ‘Ελληνικοῦ ‘Εθνους, IB', 642)

11. Οι συνέπειες τής ναυμαχίας του Ναβαρίνου στήν έξωτερη πολιτική τῶν μεγάλων δυνάμεων

‘Ο αντίκτυπος τής Ναυμαχίας του Ναβαρίνου στάθηκε τεράστιος πρός όλες τίς κατευθύνσεις. Οι καρδιές τῶν Ἑλλήνων γέμισαν από χαρά, πού σώθηκαν από μεγάλο κίνδυνο. ‘Η πολύπαθη Ἑλλάδα πανηγύριζε¹. Στήν Τουρκία τό γεγονός μαθεύτηκε ύστερα από τρείς μέρες. ‘Ο πρώτος πού τό έμαθε ήταν ὁ Ἀγγλος Πρεσβευτής Στράτφορντ Κάνιγκ καί εἰδοποίησε τούς Πρεσβευτές τῆς Γαλλίας Γκιγιεμινό καί τῆς Ρωσίας Ριβωπιέρ. ‘Η ὄργη τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ ἔφτασε τά ὅρια τῆς ύστερίας, σάν τό έμαθε. ‘Η κατάσταση δέ σήκωνε καθόλου ἥρεμη διπλωματία. ‘Η ἀπειλὴ γενικῆς σφαγῆς τῶν χριστιανῶν ραγιάδων καί τῶν φράγκων τῆς Κων/πολης ἐπέβαλε τή σύσκεψη τῶν Πρεσβευτῶν μέ τὸν Ρέις Ἐφέντη Περτέφ. ‘Η σύσκεψη ἔγινε στίς 24 Νοεμβρίου 1827. ‘Ο Ρέις Ἐφέντης ἔβαλε τρεῖς ὄρους γυρεύοντας πανηγυρική ἐκδίκηση γιά τὴν αἰσχρί κατά τοῦ Σουλτάνου βιαιοπραγία, ὅπως είτε. Οι ὄροι ήταν: 1) Νά παραιτηθοῦν οἱ Δυνάμεις από κάθε ἄλλη ἀνάμειξη τους στό Ἑλληνικό Ζήτημα. 2) Ν' ἀποζημιώσουν τὴν Τουρκία γιά τὴν καταστροφή τοῦ στόλου της, καί 3) Νά ίκανοποιήσουν ἔμπρακτα τὴν Πύλη.

Στίς ἀπειλές τοῦ Ρέις Ἐφέντη οἱ Πρεσβευτές ζήτησαν νά ἐπιρρίψει τὴν εὐθύνη στόν Ἰμπράημ, πού προκάλεσε τή σύγκρουση καί γύρεψαν ν' ἀποσπάσουν κατηγορηματική ἀπάντηση, ἃν οἱ σχέσεις τῆς Τουρκίας καί τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων θά ἔξακολουθοῦσαν νά είναι φιλικές ἢ ὅχι. ‘Ο Περτέφ ἀπόφυγε νά ξεκαθαρίσει τή θέση του καί οἱ Πρεσβευτές δέ δέχτηκαν τούς ὄρους, πού ύπεβαλε. Εύτυχῶς γιά τὴν Ἑλλάδα ἡ Τουρκία κράτησε ἀδιαλλαχτη στάση, ἐνῶ οἱ Πρεσβευτές ἔδειχναν σημεῖα συμβιβασμοῦ ἀναλογιζόμενοι τή συμφωνία τοῦ Λονδίνου, πού ήταν ἡ εἰρήνευση κι ὅχι ἡ ἔμπολεμη ρήξη μέ τὴν Ὁθωμανική Αύτοκρατορία.

‘Η ἀδιαλλαξία ὅμως τῆς Τουρκίας, πού δέν ηθελε νά κάνει καμιά ὑποχώρηση στό Ἑλληνικό Ζήτημα καί ἡ γνώμη τοῦ Ρέις Ἐφέντη, ὅτι «ἡ ὑποταγή είναι ἡ μόνη λέξη γιά τούς “Ἑλληνες”, ἔφερε τούς Πρεσβευτές στήν ἀπόφαση νά φύγουν ἀπό τὴν Κων/πολη καί νά ἐγκατασταθοῦν στήν Κέρκυρα πού ήταν ύπό βρετανική ἀρμοστεία. “Ολα τά ἐπιχειρήματα τῶν Τούρκων στάθηκαν ὀδύνατα νά τούς μεταπείσουν νά παραμείνουν. ‘Η ὄργη τοῦ Σουλτάνου ύπηρξε μεγάλη. Κακοποιήθηκαν μερικοὶ Εύρωπαιοι καί ὅλα τά Εύρωπαικά ἔμπορεύματα ρίχτηκαν στό Βόσπορο καί γιά λίγες μέρες ἡ διατήρηση τῆς εἰρήνης ήταν πολύ ἀμφίβολη. Στό Λονδίνο τό συμμαχικό συνέδριο ὅταν πληροφορήθηκε γιά τὴν τουρκική ἀδιαλλαξία ύστερα από τό Ναβαρίνο, ἀποφάσισε ὅτι: ‘Η στιγμή, ἔφτασε πού, παρά τίς ἐπιθυμίες καί τίς προσπάθειές τους, οἱ συμμαχικές Δυνάμεις ἵσως δοῦν τὸν ἑαυτόν τους ἀναμιγμένο σ' ἔνα πόλεμο μέ τὴν

‘Οθωμανική Πύλη’.

‘Ο Σουλτάνος πάλι μέ μιά δργισμένη προκήρυξη στρεφόταν κατά της Ρωσίας «πού έδω καί πενήντα χρόνια δέν ἄφηνε καμιά εύκαιρια πού νά μή στραφεῖ κατά τῆς Τουρκίας». “Ολοὶ οἱ Ὀθωμανοί ἔπρεπε νά ξεσηκωθοῦν, γιά «νά ξεπλύνουν τήν προσβλημένη τιμή τοῦ Ἰσλάμ». Τό πολεμικό αύτό προσκλητήριο τοῦ Μαχμούτ είχε σάν αποτέλεσμα νά ἐνταθοῦν στό ἔπακρο οἱ ρωσοτουρκικές σχέσεις.

‘Ο ἀντίκτυπος τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου στήν Εύρώπη δέ στάθηκε όμοιόμορφος. Μάλιστα ἡ ἀγγλική στάση ἦταν ἀντιφατική. Στήν ἀλλαγή αύτή συνέβαλε φυσικά ὁ θάνατος τοῦ Κάνιγκ. ‘Η καινούργια Κυβέρνηση τοῦ Οὐέλλιγκτον ἥθελε νά δείξει τήν ἀντίθεσή της στήν ἔξωτερική πολιτική πού είχε ἀκολουθήσει ὁ Κάνιγκ. ‘Εφτασε μάλιστα σέ σημείο νά γίνει ἐπίσημη ἀποκήρυξη τῆς ναυμαχίας ἀπό τό Βασιλιά τῆς Ἀγγλίας Γεώργιο Δ’ «στό λόγο τοῦ θρόνου»². ‘Ο Κόδριγκτον, ὁ πρωτεργάτης στή Ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, παύτηκε ἀπό τήν ἀρχηγία τοῦ στόλου τῆς Μεσογείου. ‘Ο Ναύαρχος Ντεριγνύ ἔστειλε γράμμα στόν Κόδριγκτον πού ἐκφράζει τή λύπη καί τήν ἀγανάκτησή του γιά τά γεγονότα αύτά³. Σχετικά μέ τήν ἀγγλική μεταστροφή ὁ Καρολίδης γράφει⁴ δτι αύτή ὅφειλεται στή διάψευση τῶν ἀγγλικῶν ἐπιδιώξεων· δηλαδή, ἡ Ἀγγλία είχε προσπαθήσει νά δεσμεύσει τή Ρωσία καί τώρα (ὕστερα ἀπό τό Ναυαρίνο) ἔνιωθε δτι αύτή είχε ούσιαστικά παρασυρθεῖ ἀπό τή ρωσική πολιτική.

‘Αντίθετα μέ τήν Ἀγγλία, ἡ νίκη τῶν συμμαχικῶν στόλων στό Ναυαρίνο γίνηκε δεκτή μέ ἐνθουσιασμό ἀπό τήν Γαλλία καί τή Ρωσία. Στή Γαλλία βέβαια ὑπῆρξαν καί ἀντίθετες ἐκδηλώσεις, ὅπως ἐκείνη τοῦ ‘Υπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν Σαβρόλ⁵, ἀλλά γενική ἦταν ἡ χαρά· μάλιστα, πέρα ἀπ’ αύτό, Γάλλοι ἐκφράσανε τή γνώμη δτι οἱ ‘Ἐλληνες κατέκτησαν μόνοι τους τή λευτεριά τους κι δτι ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου στάθηκε κατόρθωμα τῶν λαῶν⁶.

‘Η πιό ἐνθουσιώδης δμως ὑποδιχή τῆς ναυμαχίας ἔγινε στή Ρωσία. ‘Ο ἴδιος ὁ Τσάρος Νικόλαος τίμησε τούς τρείς ναυάρχους ἐπιδεικτικά καί ἔστειλε συγχαρητήριο γράμμα στόν Κόδριγκτον⁷.

‘Ολα αύτά κάνανε τό Σουλτάνο νά γίνει τελείως ἀδιάλλακτος. ‘Ο Ρέις Ἐφέντης ἀπόρριψε κάθε συμβιβαστική λύση λέγοντας πώς «ἡταν ἀδύνατο νά παραχωρήσουν στούς ‘Ἐλληνες πλεονεκτήματα σάν αύτό πού τούς ζητοῦσαν, δηλαδή αύτονομία».

‘Η Τουρκία, ἀποκραύοντας τήν ἵδρυση περιορισμένης ἐλληνικῆς ἡγεμονίας κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία της κατά τό πρότυπο τῶν ἡγεμονιῶν τῆς Μολδοβλαχίας, βοηθοῦσε ἀθελά της γιά πιό ριζική λύση: δημιουργία ἀνεξάρτητου ‘Ἐλληνικοῦ Κράτους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Έντυπώσεις άπό τή Ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου:

α) ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΑΝΩΝΥΜΟΥ

(Ν. Λιδωρίκης): Σελίδες τινές τῆς Ἰστορίας τοῦ Βασιλέως "Οθωνος"

«Τὴν ἐπαύριον (τῆς ναυμάχίας) οἱ χωρικοὶ ἐπανελθόντες ἐκ τῆς τακτικῆς ἐβδομαδίας καθόδου τῶν (στὸ χωριό Περαχώρα κοντά στὸ Λουτράκι), διηγήθησαν τῷ Ἱερεῖ, ὅτι ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Ἀρκαδίας διέκρινον οἱ ποιμένες κατά τὴν Πύλον φλόγας ὑπερμεγέθεις, καὶ ισχυρός κανονιοβολισμός ἐτάραπτε τὴν γῆν τοῦ Μωρέως ὡς κεραυνός κατὰ συνέχειαν ἐξ οὐρανοῦ, ὁ κόσμος ἥτο τὸν τρομός μή δυνάμενος νά ἔξηγήσῃ τὸ γεγονός, καὶ οἱ πάντες ἐπίστευον εἰς Θείαν ἐπέμβασιν. Τά ἐρημοκλήσια ἥνοιχθησαν, καὶ προσδέτρεχον ἐν κατανύξει προσευχόμενοι, καὶ προσδοκήσαντες τὸ ἔλεος τοῦ Ὑψίστου. "Ἡ τὸ πᾶν ἀπώλετο ἡ Θεός πάσχει, ἀνέκραξεν ὁ Ἱερεὺς καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου, καὶ ἡ μεγάλη παράκλησις ἐψάλλει ἀναφωνούντων πάντων, Κύριε ἐλέέσον. Αἱ γυναίκες ἔκλαιον· ἡ νύξ ἐκείνη ἐν ἀύπνᾳ καὶ συγκινήσει παρῆλθεν. Αἱ δύο γυναίκες ἔτρεμον μή μέ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τὰ ἀπευκαταί γίνωσιν αἰσθητά, καὶ προυτίμων τὴν ἄγωνιάδη νύκτα τῆς ἀληθείας τῆς ἡμέρας. 'Ἄλλ' ὅποια ὑπῆρξεν ἡ εὔδαιμονία τῶν, ὅτε κώδων ἡμίόνου εὐκρινῶς ἥκούετο ἀνερχομένου πρός τὸ χωρίον, καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον διεκρίνετο καὶ ὁ ἀναβάτης μή ἔχων φορέματα χωρικοῦ· ἀλλ' ἀρειμάνιος μὲ καρυοφίλι ἐπ' ὅμου, σπάθην παρὰ τὸ πλευρόν, καὶ γιαταγάνι εἰς τὸ σελάχι. "Ε! ἐφώναξε πρός τούς παιδάς περιέργως πρός αὐτὸν συναζομένους· δέν είναι ἐδῶ δύο κυράδες ἀπό τὰ Γιάννενα; Νούκ ἐντί, λέγουν τά παιδιά⁷⁵. 'Ο ἀρειμάνιος ἥτοιμάζετο πρός ἐπίθεσιν νομίζων ὅτι ἐμποτήριον αὐτόν, ὅτε ὁ Νικόλαος προλαμβάνει τὴν ρῆξιν, λέγων: Κύριε μόνον ἐγώ καὶ ἡ μάνα μου καὶ ὁ παπᾶς ὅμιλοῦμεν ἐλληνικά ἐδῶ, καὶ κατά τὴν πολυλογίαν τῇ συνήθῃ εἰς τὴν ἡλικιάν του, ἥτοιμάζετο νά δώσῃ πάσας τάς πληροφορίας, καὶ χωρίς νά ζητηθῶσιν. 'Ο ἀρειμάνιος τὸν διακόπτει λέγων «δέν είσαι τοῦ Κύρ Θανάση παιδί ἐσύ;» καὶ ἀφιππεύων τὸν ἀσπάζεται τρυφερῶς. Εἰσελθών δέ μέτ' αὐτοῦ εἰς τὴν καλύβην διηγήθη εἰς τάς δύο συγκεκινημένας γυναικας καὶ εἰς τὸν Ἱερέα προστρέζαντα, ὅτι ἥτο ἀπεσταλμένος τοῦ πατρός τοῦ Νικολάου, ἐξέθηκε τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναβαρίνου, τὴν καθ' ὀλοκληρίαν καταστροφήν τοῦ στόλου τοῦ Τουρκικοῦ, τούς κατά μυριάδας ἀναβραζούμενους ἐκ τῆς θαλάσσης "Αραβας, τὸν τρόμον τοῦ κόσμου μή γνωρίζοντος τί συμβαίνει, ἔως οὐ πλοίον 'Αγγλικόν ἐκπλεῦσαν ἐκεῖθεν ἔφθασεν ἀντίπεραν τῆς Αιγίνης, καὶ διά σημείων πρός τὴν ἐδρεύουσαν ἐκεὶ Κυβέρνησιν τοῦ τόπου προσεκάλεσεν ἀκόλουθόν τινα αὐτῆς ἐν τῷ πλοίῳ εἰς ὃν ἀνεκοίνωσε τά γενόμενα, τὴν ἀπόφασιν τῆς σωτηρίας τῆς 'Ἐλλάδος ὑπό τῆς Εύρωπης, τὴν προσεχή ἐκλογήν ἡγεμόνος, καὶ ἀπῆλθεν δλοταχῶς, φέρων πανταχόσε τὴν εἰδησιν τοῦ ἐκλάμπρου γεγονότος. Εἰς τὴν Αιγίνιαν είχε συναχθῆ τό πᾶν· αἱ ἀρχαὶ, οἱ προεστῶτες, αἱ μεγάλαι οἰκογένειαι αἱ ἐκδιωχθεῖσαι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' οἱ πάντες κατοικοῦντες ἐν καλύβαις καὶ ξυλίνοις οἰκίσκοις. 'Ανάρπαστος ἔγινεν ὁ φέρων τάς ἐκ τοῦ πλοίου εἰδήσεις, τό πλήθος τὸν ἔφερεν εἰς τάς χειρας μέχρι τοῦ Κυβερνείου, οὐρανομήκη οὐρρά ἥκούοντο, πυραί διά ρητίνης ἡνήφθησαν, οἱ χοροί δι' ὅλης τῆς νυκτός ἐσύροντο, καὶ ρητινίτης ἔρρεε ἀφθόνως».

β) ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΚΑΣΟΜΟΥΛΗ, Τομ. Β' σ.σ. 670-71

«Ἐνῶ ἐμελετοῦσα αὐτά ἔτοιμαζόμενος διά τό ταξίδι (νά πάει στήν Αἴγινα) καί οἱ ὀπλαρχηγοὶ προετοιμάζοντο, καί εύρισκόμασθον συνηθροισμένοι, κρότον βαθύν φέρει ὁ ἀέρας εἰς τάς ἀκοάς μας, δυνατώτερον τῶν κανονίων, καί ἀκολουθῶς φήμην, εἰς 24 ὥρας, ὅτι οἱ στόλοι τῶν τριῶν Δυνάμεων κατακεραύνωσαν τόν στόλον τοῦ ἔχθροῦ, εύρισκόμενοι ὅλοι μαζί ἐντός τοῦ λιμένος τοῦ Νεοκάστρου.

«Εἶναι ἀδύνατον νά περιγράψῃ κανένας τήν χαράν ἐκείνης τῆς ἡμέρας. Δέν ἡξεύραμεν τί νά κάμωμεν νά εύαρεστήσωμεν τόν ἔαυτόν μας συγχαιρόμενοι ἔαυτούς, συλλογιζόμενοι ὅτι ἐκείνη ἡ ἡμέρα ἡτον ἡ πρώτη όπου ἔκοψεν τόν δεσμόν, τόν ὅποιον οἱ διπλωμάται μέ τό κονδῦλι δέν είχαν τελειώσει ἔως τότε.

«Εἶδομεν πράγματα πλέον τῆς θελήσεως τῶν Βασιλέων τῶν μεγάλων Ἐθνῶν, καί λογαριάζοντες στρατιωτικῶς τήν πρᾶξιν, εύρισκαμεν αὐτήν πρώτην τῆς ἀποκαταστάσεως μας. Διότι ποὺ ἡξεύραμεν οἱ δυστυχεῖς ἡμεῖς τί ἔκαμνον αἱ Αὔλαι, καί ἔως ποὺ ἐκαταγίνοντο νά φθάσουν, ἀφοῦ εἰχαμεν βαρεθῆ ἀκούγοντες τήν ὑπέρασπισίν μας, χωρίς νά βλέπωμεν πρᾶξιν». Αὐτήν τήν ἡμέραν ἐπερίμεναν ὅλοι οἱ γέροντες καί πατέρες μας, αὐτήν ὁ Γάγος Βακόλας ὅστις ἀπέθανεν ἀπελπισμένος, αὐτήν οἱ ἀποθανόντες εἰς Μεσολόγγι καί Ἀθήνας, αὐτήν οι ψευδῶς προσκυνήσαντες Ἀρματωλοί καί οἱ εἰκονικῶς ύποταχθέντες λαοί.

«Ο ἥχος τῶν πυροβόλων ἐξαπλώθη διαδιδόμενος διά τῶν φαράγγων, τῶν ύψηλῶν βουνῶν, ἀπέρασεν ἐκεῖθεν ἀπό τόν «Ολυμπον καί ἐκεῖθεν ἀπό τήν «Ηπειρον καί εἰς ὅλην τήν Μεσόγειον».

2

‘Απόσπασμα ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ’ γιά τό Ναβαρίνο

«— Εἰς τήν πορείαν τῶν μέτρων, τά όποια είχον ἐγκριθεῖ καί ἀπέβλεπον εἰς τήν ἐφαρμογήν τῆς Συνθήκης, ἐπτκολούθησε, ἐντελῶς ἀπροσδοκήτως διά τήν Αὔτοῦ Μεγαλειότητα, σύγκρουσις εἰς τόν λιμένα τοῦ Ναβαρίνου μεταξύ τῶν στόλων τῶν ύπογραφασθών τήν συνθήκην Δυνάμεων καί τῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης. Καίτοι ἐκτιμῶμεν τήν ἀνδρείαν τήν όποιαν ἐπέδειξεν ὁ ἡνωμένος στόλος, ἡ Αὔτοῦ Μεγαλειότης θρηνεῖ διότι ἡ ἐν λόγῳ σύγκρουσις ἐγένετο μέ τάς ναυτικάς Δυνάμεις παλαιοῦ συμμάχου. Ἐν τούτοις ἀκόμη διατηρεῖ μετ' ἐμπιστοσύνης τήν ἐλπίδα, ὅτι τό δυσάρεστον τούτο γεγονός (untoward event) δέν θά τό ἀκολουθήσουν ἄλλαι ἔχθροπραξίαι».

3

‘Επιστολή Ντεριγύνυ πρός Κόδριγκτον γιά τό Ναβαρίνο

Συμμερίζομαι ὅλη τή λύπη πού θά νιώσετε διαβάζοντας τό λόγιο τοῦ βασιλιά τῆς Ἀγγλίας. Κατάφερε νά φουσκώσει τά κεφάλια τῶν Τούρκων καί τῶν ἐμπόρων μας. «Ἄν τυχόν ἀκολουθήσει πόλεμος ἵσως ἡ λέξη untoward (δυσάρεστο) νά σταθεῖ ἡ αιτία. «Ἄν καί δέν πήρατε τίς εὐχαριστίες τῆς Βουλῆς, ἔχετε τοποθετηθεῖ, ἀκριβῶς γι’ αὐτό, ἀκόμα πιό ψηλά στή δημόσια ἐκτίμηση.

4

Γνώμη τοῦ ΚΑΡΟΛΙΔΗ γιά τά αίτια τῆς μεταστροφῆς τῆς Ἀγγλίας υστερά ἀπό τό Ναβαρίνο

«Ἡ Ἀγγλορωσική συνεννόησις καί ἡ ἐκ ταύτης προελθοῦσα καί ἐπί μακρόν

έμπεδώσασα αύτήν τριπλή συμμαχία έγένετο, ίνα παρακαλύσῃ τόν πόλεμον τόν Ρωσσικόν. 'Άλλ' ή ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου διαλύσασα κατ' ούσιαν τήν συμμαχίαν καί παρασκευάσασα έμμεσώς τόν πόλεμον ἔφερε τό 'Ελληνικόν Ζήτημα εἰς τήν μόνην λογικήν καί πρακτικήν όδόν τῆς λύσεως. Καί ή όδός αὐτῇ ήτο νῦν τοσούτῳ μᾶλλον ἢ πρότερον δμαλή, ὅσον ἡ 'Αγγλία ζητήσασα διά τῆς συμμαχίας νά δεσμεύσῃ τήν Ρωσίαν, δεσμευομένη δέ πράγματι αὐτή πρός τήν Ρωσίαν, ύπεχρεούτῳ ήθικῶς νά μή ἀντιπράξῃ κάτ' αὐτής ἐν τῷ ἀπαραιτήτῳ Ρωσοτουρκικῷ πολέμῳ. Καί κατά τοῦτο ή ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου υπό τήν ἐποψιν τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς εἶναι ήττα ήθική καί πολιτική τῆς 'Αγγλίας καί νίκη ήθική τῆς Ρωσίας».

(Π. Καρολίδη, Σύγχρονη Ἰστορία, Β', 715)

5

Γράμμα τοῦ Σαβρόλ 'Υπουργοῦ τῶν ΝΑΥΤΙΚΩΝ τῆς Γαλλίας πρός ΤΟΝ ΝΤΕΡΙΓΝΥ γιά τό Ναβαρίνο

«Ημεῖς δ' αὐτοὶ ήθελήσαμεν ν' ἀποφύγωμεν τήν διάλυσιν τῆς διθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί ίσως ίσως τήν ἐπεσπεύσαμεν. Τ' ἀνακτοβούλια ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ φέρονται μᾶλλον υπό τῆς κοινῆς γνώμης ἢ υπό τῆς περισκέψεως καί τῆς φρονήσεως· τέλος δημαρχούμεν εἰς τήν όδόν ταύτην, πρέπει νά φθάσωμεν μέχρι τέρματος». Καί πρόσθετε: «Φοβούμαι διτὶ οὐδέν σπουδαῖον γενήσεται μετά τοῦ λαοῦ τούτου (τοῦ ἑλληνικοῦ) τῶν πειρατῶν».

6

α) ΓΝΩΜΗ τοῦ ΕΝΤΓΚΑΡ ΚΙΝΕ, Γάλλου συγγραφέα γιά τό Ναβαρίνο

«Τήν ἀπαρχή τῆς ἑθνικῆς ζωῆς τους οἱ 'Ελληνες, πού συχνά τούς κατηγοροῦν πώς τήν ἀπόχτησαν ἀπό εὑεργεσία, τή χρωστάνε στόν ίδιο τόν ἑαυτό τους. Στάθηκε ἔργο τῶν χεριῶν τους. 'Η Εύρώπη ἐπενέβη ἐπειτα ἀπό ἐφτά μονάχα χρόνια, ὅταν πιά χόρτασε τό θέαμα τῆς σφαγῆς».

β) Γνώμη Πιέρ Λεμπρέν γιά τό Ναβαρίνο

«'Η μάχη τοῦ Ναβαρίνου στάθηκε κατόρθωμα τῶν λαῶν. 'Ο ἀλαλαγμός τῆς Νίκης πού μᾶς ἔρχεται ἀπό τό Αιγαίο εἶναι ίσως ὁ πρώτος πού ἐπειτα ἀπό πολλούς αἰώνες οι λαοί δέχτηκαν μέ κοινή συμπάθεια. Τά κανόνια τοῦ Ναβαρίνου ἀνοίξαν μιά καινούργια περίοδο, ἀναγγέλοντας τό θριαμβευτικό ἀνέβασμα τῆς κοινῆς γνώμης πού ύψωνεται πάνω ἀπό τούς θρόνους καί γίνεται γιά πρώτη φορά ἀληθινή βασιλισσα, ἔχοντας στή διάθεσή της στόλους καί κανόνια καί δίνοντας διαταγές σέ ναύαρχους».

7

Επιστολή τοῦ ΤΣΑΡΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Α' πρός τό Ναύαρχο ΚΟΔΡΙΓΚΤΟΝ. (8/20 Νοεμβρίου 1827)

Κατηγάγατε μίαν νίκην, Κύριε 'Αντιναύαρχε, διά τήν όποιαν ἡ πεποιλιτισμένη Εύρώπη σᾶς ὄφειλε: διπλῆν εύγνωμοσύνην. 'Η ἀξιομνήμονευτος ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου δέν φανερώνει μόνον εἰς τόν κόσμον ὀλόκληρον τόν ζῆλον τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων πρός ἐκτέλεσιν ἔργου, οὐτίνος, ἡ ἀνιδιοτέλεια ἐξυψώνει ἔτι μᾶλλον τήν εὐγένειαν. 'Αποδεικνύει ἀκόμα πόσον ἡ ἐνεργητικότητα ύπερέχει τοῦ ἀριθμοῦ, πόσον τό ίκανῶς δόηγούμενον θάρρος εἶναι ύπερτερον τῆς τυφλῆς

βίας, δσασδήποτε καί ἀνήποτε τελευταία διαθέτη δυνάμεις. Ἐφεξῆς, τό δνομά σας ἀνήκει εἰς τήν ιστορίαν. Οι ἔπαινοι θά ἐσκίαζον μᾶλλον τήν δόξαν, ἡτις τό περιβάλλει. Θεωρῶ ἐν τούτοις ἐμαυτόν ύποχρεωμένον νά σᾶς παράσχω λαμπρόν δεῖγμα τῆς εὐγνωμοσύνης καί τῆς ἐκτιμήσεως ἥν ἐνεπνεύσατε ἐν Ρωσίᾳ καί ἐπί τοιούτῳ τέλει ὅσας ἀποστέλλω τό παράσημον τοῦ στρατιωτικοῦ τάγματος τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Ὁ ρωσικός στόλος εἶναι τετιμημένος διότι ἔτυχε τῆς συνδρομῆς σας εἰς Ναυαρίνον.

Εἰς ἐμέ ἰδιαιτέρως εἶναι ἔξαιρέτως εὐχάριστον νά σᾶς διαβεβαιώσω περί τῶν πρός ύμᾶς αἰσθημάτων τῆς ἐκτιμήσεώς μου.

Νικόλαος

12. Οἱ διπλωματικές ἐνέργειες τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια ὡς κυβερνήτη καί οἱ ἔξελίξεις τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος

Ἡ συνθήκη τῆς θῆς Ἰουλίου στό Λονδίνο, τό μυστικό ἄρθρο της καί ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου προκάλεσαν ραγδαίες ἔξελίξεις· ἰδιαιτέρα μάλιστα ὅταν τή διακυβέρνηση τῆς Χώρας ἀνέλαβε ὁ Καποδίστριας.

Ἐντυπωσιακή στάθηκε ἡ ἄμεση καταστολή τῆς πειρατείας, πού ἐνδιέφερε τό εύρωπαϊκό ἐμπόριο καί πού ἦταν μιά βασική προϋπόθεση γιά τήν ἀνταλλαγή ἐμπορικῶν πρακτόρων μεταξύ τῶν τριῶν Δυνάμεων καί τῶν Ἑλλήνων.

Κύριο μέλημα τῆς πολιτικῆς τοῦ Καποδίστρια ἦταν ἡ ἴση φιλία πρός τίς τρεῖς Δυνάμεις καί ἡ ἀποφυγή ἀπόκλισης πρός τή μία ἥ τήν ἄλλη.

Ο ἐμπειρότατος στίς διπλωματικές κινήσεις Κυβερνήτης ἤξερε καλά ὅτι στό σημείο πού είχαν φτάσει τά πράγματα ἡ παραμικρή ἀστοχη ἐνέργεια ἀπό ἑλληνική πλευρά θά μποροῦσε νά είναι μοιραία τήν ὥρα πού κρίνονταν δύο σοβαρότατα θέματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ: τά σύνορα καί ὁ βαθμός ἀνεξαρτησίας. Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, γραμματέας τῆς Ἐπικράτειας καί γνώστης τῆς πολιτικῆς τοῦ Καποδίστρια, παρ' ὅλο πού ἦταν ἀγγλόφιλος, δίνει ἐγκυρότατες μαρτυρίες γιά τόν Κυβερνήτη¹.

Ο Καποδίστριας τήρησε αὐτή τήν ἀρχή ἀπαρέγκλιτα καί, ἔχοντας διεθνές κύρος καί ἔξαιρετικές ίκανότητες, ἔφερε τό Ἑλληνικό Ζῆτημα σέ πρώτη θέση μέσα στή διεθνή διπλωματική κονίστρα. Αύτό δέν ἀρεσε στήν Ἀγγλία τοῦ Ἀμπερντην, Ὅπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας ἀπό τό 1828 ἕως τό 1830.

Ο Κυβερνήτης είχε ὡς ἀρχή νά προχωρεῖ στίς ἐνέργειές του μέ σύστημα καί μέ σειρά, σάν νά ἀνέβαινε μιά σκάλα πού σέ κάθε

σκαλοπάτι ἔπρεπε νά πατάει καλά. "Υστερα φρόντιζε νά ύπολογίζει καλά τίς δυνατότητες και σύμφωνα μέ αύτές νά προχωρεῖ κάθε φορά. "Ετσι άμεσως μετά ἀπό τή συνθήκη τοῦ Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827) δέχεται ἀδιαμαρτύρητα τήν αὐτονομία τῆς Χώρας μέ ύποτέλεια στό Σουλτάνο. 'Έκείνη τή στιγμή ἔτσι ἔπρεπε νά κάνει, μή ἔχοντας τίποτε σταθερότερο στά χέρια του. "Υστερα ὅμως ἀπό τρείς μῆνες φανερώνεται τολμηρότερος: στίς 3 Οκτωβρίου 1827 διαμαρτύρεται ἐντονα πρός τό 'Αγγλικό 'Υπουργείο 'Εξωτερικῶν γιά τόν περιορισμό τῶν ἐδαφῶν ποὺ θά δίνονταν στήν 'Ελλάδα. Μέ ἔνα θαυμάσιο ύπόμνημα² πρός τά «'Ανακτοβούλια 'Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας» ὁ Καποδίστριας ύποδείκνυε τρόπους γιά τήν ταχύτερη πραγματοποίηση τῶν σκοπῶν τῆς συνθήκης τῆς 6ης Ιουλίου.

Στό μεταξύ ἡ στάση τῆς 'Αγγλίας ἀπέναντι στήν Τουρκία είναι ἐφεκτική καί τρομερά διστακτική ἀπέναντι στήν 'Ελλάδα. 'Η γαλλική πολιτική είναι εύνοϊκότερη ἀπό τήν ἀγγλική, ἡ ρωσική ὅμως στάση βοήθησε ιδιαίτερα τίς διπλωματικές ἔξελίξεις. Στίς ἀρχές τοῦ 1828, τόν 'Απρίλη, ἄρχισε ὁ Ρωσοτουρκικός πόλεμος, πού ἡ ἐπίδρασή του στάθηκε ιδιαίτερα ώφελιμη γιά τά ἑλληνικά πράγματα³, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω.

Τά ἐπακόλουθα τοῦ πολέμου φάνηκαν ἀμέσως. Στό Λονδίνο συνέρχονται σέ Διάσκεψη οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν Δυνάμεων γιά νά ἀποφασίσουν. Βασικό θέμα ὁ καθορισμός τῶν συνόρων γιά τήν 'Ελλάδα. Μιά πρώτη ἀπόφαση ἦταν ἡ ἀποστολή γαλλικοῦ στρατοῦ στήν Πελοπόννησο⁴. 'Ο Καποδίστριας δέν ἥθελε στρατό ἀπό ἔνα κράτος, ἀλλά ζητοῦσε «συμμαχικά τάγματα», ὥστε νά μή δεσμεύεται μέ μιά Δύναμη, ἀναγκάστηκε ὅμως νά δεχτεῖ τό γαλλικό, μιά καί ἡ 'Αγγλία ἀρνήθηκε νά στείλει δικό της. Καί ἡ Ρωσία βρισκόταν σέ ἐμπόλεμη κατάσταση. Τόν ἀνταγωνισμό μεταξύ Γαλλίας καί 'Αγγλίας ἐκμεταλλεύτηκε μέ κατάλληλη ἐνέργεια ὁ Καποδίστριας. Πρίν φτάσει ὁ γαλλικός στρατός στό Μωριά, ἔτρεξε ὁ Κυβερνήτης στή Ζάκυνθο, 27 Ιουνίου/6 Ιουλίου 1828, νά συναντήσει τόν Κόδριγκτον. 'Εκεῖ ὁ Καποδίστριας ύπεβαλε τήν ίδέα στόν "Αγγλο Ναύαρχο νά πλεύσει τό ταχύτερο στήν 'Αλεξάνδρεια γιά νά πείσει τό Μωχάμετ "Αλυ νά διατάξει τήν ἐκκένωση τῆς Πελοποννήσου. Μέ αύτό τόν τρόπο ἔδινε νά καταλάβει ὅτι συμφέρον τῆς 'Αγγλίας ἦταν νά μήν ἔχει ἡ Γαλλία μόνη τήν τιμή τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Πελοποννήσου. Πραγματικά, ὁ Κόδριγκτον ἔσπευσε στήν 'Αλεξάνδρεια, συνάντησε τό Μωχάμετ "Αλυ καί μέ τήν παρουσία τῶν Προξένων τῆς Γαλλίας καί τῆς 'Αγγλίας ύπογράφτηκε στίς 9 Αύγουστου ἡ Συνθήκη τῆς 'Αλεξάνδρειας, μέ τήν ὅποια δόθηκε ἡ ύπόσχεση τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν αἰχμαλώτων καί τῆς ἀποχώρησης τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων⁵.

Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1828 οἱ Πρεσβευτές τῶν τριῶν Δυνάμεων στήν

Κωνσταντινούπολη Στράτφορντ Κάνιγκ, Γκιγιεμινό και Ριμπωπιέρ, διατάχτηκαν νά αφήσουν τήν Κέρκυρα και νά συνεχίσουν τίς έργασίες τους κοντά στήν έδρα της 'Ελληνικής Κυβερνήσεως. Οι Πρεσβευτές έφτασαν στόν Πόρο μέ όδηγίες γιά τόν καθορισμό τών συνόρων τοῦ νέου κράτους, οι οποίες δέν ίκανοποιούσαν τίς έπιδιώξεις της 'Ελληνικής Κυβερνήσεως.

'Ο Καποδίστριας πάλι έκρινε τή στιγμή κατάλληλη νά προβάλει τίς 'Ελληνικές διεκδικήσεις τολμηρότερα, ένθαρρυμένος άπό τή νέα κατάσταση, ύστερα άπό τό Ρωσοτουρκικό πόλεμο και τόν έρχομό τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ.

"Ετσι ύπέβαλε στούς Πρεσβευτές «ύπόμνημα έμπιστευτικόν τῆς Α.Ε. τοῦ Κυβερνήτου τῆς 'Ελλάδος πρός τούς ἀντιπροσώπους τῶν Τριῶν Συμμάχων Δυνάμεων» (11/23 Σεπτεμβρίου 1828). Στό ύπόμνημα αύτό προσπαθούσε ό Κυβερνήτης νά δώσει νά καταλάβουν ὅτι ήταν ἀσφυκτικά τά σύνορα τοῦ νέου Κράτους και ὅτι, ἀφοῦ ἡ Τουρκία ἀρνήθηκε νά δεχτεῖ τή μεσολάβηση τῶν Δυνάμεων, ἐπρεπε νά γίνει μετατροπή και ἀναπροσαρμογή τῶν ὅρων τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου. Στό ύπόμνημα αύτό ἀπόφευγε νά ἀποκηρύξει τήν ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου, γιατί ήταν νωρίς ἀκόμη, μιά και ἐπρεπε νά πειστοῦν οἱ ἀντιπρόσωποι πρώτα γιά τά σύνορα. "Υστερα λοιπόν ἀπό τό ύπόμνημα τῆς 11/23 Σεπτεμβρίου ό Καποδίστριας ἔστειλε ἄλλα δύο. 'Η διάσκεψη στόν Πόρο ἀπέδωσε ίκανοποιητικά ἀποτελέσματα γιά τήν «όροθεσία» τοῦ 'Ελληνικοῦ Κράτους. 'Η γνωμάτευση τῶν τριῶν Πρεσβευτῶν γιά τόν καθορισμό τῶν συνόρων συμφωνούσε μέ τίς ἀπόψεις τῆς 'Ελλην. Κυβερνήσεως. 'Ο Ϊδιος ό Καποδίστριας, μέ αύτοπρόσωπη παρουσία, πέτυχε νά πείσει τούς Φιλέλληνες Πρεσβευτές, ίδιαίτερα τόν Στρατ. Κάνιγκ, προσωπικό φίλο του ἀπό τό 1814.

Οι προτάσεις ὅμως τοῦ Στρατ. Κάνιγκ ἀπόδοκιμάστηκαν ἀπό τόν Προϊστάμενό του 'Υπουργό 'Εξωτερικῶν "Αμπερντην, ό ὅποιος μόλις εἶδε ὅτι οἱ διαθέσεις τῶν Πρεσβευτῶν ήταν εύνοϊκές γιά τήν 'Ελλάδα κάλεσε τούς πληρεξουσίους τῆς Γαλλίας Πολινιάκ και τῆς Ρωσίας Λίβεν στό Λονδίνο και, ἐνῶ συνεχίζοταν ἡ σύνοδος τῶν τριῶν Πρεσβευτῶν στόν Πόρο, ύπόγραψαν τό Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τῆς 4/16 Νοεμβρίου 1828, δημοσιεύοντας τόν καθορισμό στενῶν συνόρων. Τό νέο κράτος θά περιλάβαινε μόνο τήν Πελοπόννησο και τίς Κυκλαδες⁶.

Γιά τήν ἀποτροπή τοῦ κινδύνου νά περιοριστεῖ τό 'Ελληνικό Κράτος στήν Πελοπόννησο και στίς Κυκλαδες, ό Καποδίστριας ἀπευθύνθηκε μέ κατάλληλα ύπομνήματα πρός τή Ρωσία και τή Γαλλία. Μέ τά ύπομνήματα αύτά ό Καποδίστριας ἔκανε τή Ρωσική Κυβέρνηση νά ἀρχίσει νά προσανατολίζεται πρός τήν ἀναγνώριση τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ 'Ελληνικοῦ Κράτους.

'Ο Νέσσελροντ εἶδε στά ἐκτεταμένα και ἀσφαλή σύνορα, πού

διεκδικοῦσε γιά τήν 'Ελλάδα ό παλιός συνυπουργός του Καποδίστρια, τήν πρόθεση δημιουργίας ἀνεξάρτητου Κράτους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Γνώμη Σπ. Τρικούπη γιά τόν Καποδίστρια

Μεγαλυνθείς ό Καποδίστριας ἐν τῇ αὐλῇ τῆς 'Ρωσσίας ἐθεωρεῖτο ὅχι μόνον φίλος· ἀλλά καὶ θιασώτης τῆς πολιτικῆς τῆς ἐν 'Ελλάδι. Εἰς μάτην, καθ' ἥν ὡραν ἐκλήθη εἰς τήν κυβέρνησιν τοῦ τόπου τούτου, παρητήθη πάσης συντάξεως 'ρωσσικῆς καὶ ἀπελύθη παντός 'ρωσσικοῦ δεσμοῦ· οὐδεὶς ὑπελάμβανε τήν διαιγαγήν του ταύτην εἰλικρινῆ· ἀλλ' ἡδίκουν τόν ἄνδρα, διότι οἰαδήποτε καὶ ἄν ἦτον ἡ πρός τήν 'ρωσσικήν αὐλήν κλίσις του, οὐδενός 'Ελληνος καρδία ἦτον ἐλληνικωτέρα· ὑπέρ τῆς 'Ελλάδος μετήλθε τήν 'ρωσσικήν ἐπιρροήν του, καὶ ὅχι ὑπέρ τῆς 'Ρωσσίας τήν ἐλληνικήν 'Αρχήν του· ἀρχηγός ἔθνους, καὶ ἀρχηγός ὅχι διά 'ρωσσικῆς ἡ ἀλλης ἔνηντος ἐπιρροῆς οὐδέ δι' ἐσωτερικῆς 'ραδιοιουργίας, ἀλλά διά τῆς αὐθορμήτου θελήσεως τοῦ ἔθνους, οὐδένα λόγον εἰχε ν' ἀσπασθή ἔνηντος ἐπικρατείας συμφέροντα εἰς βλάβην τῆς πατρίδος του· ἄν δέ ἐφαίνετο κλίνων πρός τήν 'ρωσσικήν αὐλήν, ὥφειλεν αὐτῇ πολλήν εύγνωμοσύνην ὡς κυβερνήτης τῆς 'Ελλάδος, διότι καὶ πᾶσαν ὑπέρ αὐτῆς αἰτησίν του προθύμως ἐδέχετο, καὶ εὐμενῶς πρός αὐτὸν διέθεσε τήν κυβέρνησιν τῆς Γαλλίας καὶ τήν ἀσπίδα τῆς ἔστησεν ἐνώπιόν του εἰς ἀντίκρουσιν τοῦ δυσμενῶς πρός αὐτὸν διακειμένου ἀγγλικοῦ ὑπουργείου· οὐδενός, ἐνί λόγῳ, ἐφείσθη ἡ 'ρωσσική αὐλή εἰς ὑποστήριξιν τοῦ κυβερνήτου, οὐδέν οὐδέποτε ἀπήτησε παρ' ἐκείνου ὑπέρ ἐστητῆς ἐν 'Ελλάδι, καὶ ἀγάθοποιός ἀπέβη πρός τόπον ἡ πρός αὐτὸν σχέσις της.

ΣΠ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ: Ιστορία Ἑλλην. ἐπαναστάσεως τόμ Δ' σ. 267-68

2

'Υπόμνημα τοῦ 'Ι. Καποδίστρια πρός τίς Μεγάλες Δυνάμεις:

[«Ἡ ἐν Λονδίνῳ συνθήκη τῆς δης 'Ιουλίου ἀναγγέλλει ὅτι ἡ αἱματοχυσία καὶ τά δυστυχήματα ὃς ἀπό τοῦ 1821 ἐρημάνουν τά πρός 'Ανατολάς καὶ θέτουν εἰς κίνδυνον τά μέγιστα συμφέροντα θά πάσουσιν καὶ ἐπομένων δέν θά ταραχῆ ἐκ τούτων ἡ εἰρήνη, τήν ὅποιαν ἡ Εὐρώπη ἀπολαύει, διότι πρός τοῦτον τόν σκοπὸν αἱ Δυνάμεις τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσσίας προσφέρουν διά τῆς μεσιτείας καὶ ἔγγυήσεώς των πρός μέν τόν Σουλτάνον ἔντιμον μέ τήν 'Ελλάδα εἰρηνοποίησιν, πρός δέ τούς "Ἐλληνας τόν τρόπον τοῦ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπό τήν ὀλεθρίαν ἀπομόνωσίν των, νά βελτιώσουν τήν ἐνεστῶσαν κατάστασίν των καὶ τέλος νά ἐλπίσουν εύτυχέστερον μέλλον. Ἀλλά τά Μυστικοσυμβούλια αὐτῶν μελετῶντα τάς περιστάσεις, ὃσας δύνανται νά βραδύνουν ἢ νά ἐπενέγκουν δυσκίνητα ἐμπόδια εἰς τήν κατόρθωσιν τῆς σωτηριώδους προθέσεώς των καὶ ζητοῦντα νά προλάβουν ἢ νά ὑπερνικήσουν ὅλα τάνατία, θά καταπεισθοῦν ὅτι δέν θά φθάσουν τόν σκοπὸν τῶν Δυνάμεων εύτυχῶς πως, εἰμὶ μόνον ἀπαλλάττοντα τήν 'Ελλάδα ὃσον τάχιον ἀπό τήν ἀθλιωτάτην καὶ ἀξιοθρήνητον κατάστασιν, εἰς τήν ὅποιαν ἔφθασεν ἐξ αἰτίας τοῦ ὁκταετοῦ ἐξολοθρευτικοῦ πολέμου καὶ τῶν ἔξ αὐτοῦ συμφορῶν.]

Στό μακρό κείμενο πού ἀκολουθοῦσε ό Καποδίστριας προσπαθοῦσε νά

έκμεταλλευθεί μέ τόν καλύτερο τρόπο τήν τότε διπλωματική κατάσταση, γιά νά
έξυπηρετήσει τά έλληνικά συμφέροντα.

(άπό Δ. Κόκκινου *'Ιστορία Έλλην. Ἐπαναστάσεως*, τ. 12, σελ. 231 κ.έ.)

3

Δήλωση τῆς Ρωσίας γιά τόν Πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας

«Ἐνώ ό σουλτάνος ἐρεθίζει τό μίσος τῶν Μουσουλμάνων κατά τῆς Ρωσίας, παριστάνων αὐτήν ώς ἔχθράν θανάσιμον τῶν ὀπαδῶν τοῦ Προφήτου, ἐνῶ προσκαλεῖ εἰς πόλεμον ὅλους τούς παρά τά ἀνατολικά ὅρια ἡμῶν γείτονας λαούς καὶ τούς πολυαριθμούς ὑπηκόους τοῦ αὐτοκράτορος, οἵτινες ὑπό τήν προστασίαν τοῦ νόμου πρεσβεύουν ἐν εἰρήνῃ τόν Ἰσλαμισμόν, ἐνῶ ἀποδίδει εἰς ἡμᾶς τήν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τήν πρόθεσιν τοῦ νά καταστρέψωμεν τό κράτος του, κηρύττει συγχρόνως πρός τάς συμμάχους αὐλάς ὅτι ὁ μόνος καὶ ἀληθής σκοπός του οὐδείς ἄλλος ἥτο εἰμὶ νά κερδίση καιρόν καὶ ν' ἀπαντήσῃ ἐνόπλως εἰς τάς προτάσεις τάς σκοπούσας εἰς τήν εἰρήνην τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπί πλέον δέ διά τοῦ αὐτοῦ κηρύγματος ὁ σουλτάνος ἀναγγέλλει εἰς τήν Ρωσίαν τήν κατάργησιν ὅλων τῶν μετά τῆς Πύλης συναφθεισῶν συνθηκῶν, λέγων ὅτι οὐδέποτε ἐθεώρησε τήν ἐν "Ακκερμαν σύμβασιν ώς ὑποχρεωτικήν δ'" ἐαυτόν, ὅτι συνήψεν αὐτήν διά νά τήν διαρρήξῃ καὶ διά νά σχίση μετ' αὐτής ὅλας τά προτέρας συνθήκας, τάς ὅποιας αὐτη ἐπεκύρωσε καὶ ἐπομένως νά ἔχαφανίση τούς πολυτιμοτέρους καὶ σπουδαιοτέρους τίτλους τῶν δικαιωμάτων μας, τῆς δόξης μας.

Πρίν καὶ μετά τήν δημοσίευσιν τοῦ ἐγγράφου τούτου τό Διβάνιον τῆς Κωνσταντινούπολεως δέν ἔπαυσε νά παραβιάζῃ ἀναφανδόν τάς συνθήκας ταύτας, περὶ τῶν ὅποιων ἐδήλωσε πλέον τήν ἀληθή γνώμην του. Ἡ σημαία μας καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀπεκλείσθησαν πλέον ἀπό τοῦ Βοσπόρου. Αἱ μεσημβριναί ἐπαρχίαι μας βλέπουν τήν μόνην πόλιν τοῦ ἐμπορίου των ἀποκλεισμένην. Τά πλοία μας συλλαμβάνονται εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν καὶ τά φορτία των ἀρπάζονται. Τέλος, οἱ ὑπῆκοοι μας ἔξεδιώχθησαν ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς χώρας ἐντός δεκατεσσάρων ἡμερῶν ἢ ἐβιάσθησαν νά γίνουν ραγιάδες καὶ νά ύποστοῦν τά ἐπακόλουθα τῆς βίας ταύτης.

Τοιαύτη διαγωγή, τοιαύται βαρεῖται προκλήσεις καὶ τά ώς ἐκ τούτου ἀναγκαῖα μέτρα, εἶναι λίαν ἀξιοθρήνητα. Ἀλλά τά αἱτια τῶν παραπόνων, τά ὅποια ἔδωσεν εἰς ἡμᾶς ἡ Πύλη, ἀπαιτοῦν ταχέα καὶ ἀποτελεσματικά φάρμακα καὶ ἡ Ρωσία ἐνῶ ἔξακολουθεῖ συνεργαζομένη μετά τῶν συμμάχων της εἰς τό ἔργον τῆς Λονδίνείου συνθήκης καὶ θέλει φροντίσει νά ἐκπληρώσῃ ἀκριβῶς τό γράμμα καὶ τήν ἔννοιαν τῆς συνθήκης ταύτης, θέλει ἐπιφέρει, θεοῦ βοηθοῦντος, καὶ τήν ἀπαραίτητον ταύτην θεραπείαν. Θέλει ἀσφαλίσει τήν ἀπαραβίαστον ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου εἰς τόν Εὔξεινον καὶ θέλει καταστήσει τάς μετά τῆς Πύλης συνθήκας στερεάς καὶ σεβαστάς, ώς εἶναι δίκαιον, καὶ θέλει χορηγήσει εἰς τούς ἀδικουμένους ὑπηκόους της τήν δικαίων ἀποζημίωσιν.»

(ὅ.π., τόμ. 12, σ. 15-16)

4

Ἀπόσπασμα Πρωτοκόλλου Γιά τήν ἀποστολή Γαλλικοῦ Στρατοῦ

«Υπογράφηκε ἔτοι τό ἀπό 7/19 'Ιουλίου πρωτόκολλο τῆς Διασκέψεως τοῦ Λονδίνου. Τά ούσιαστικώτερα σημεῖα του ἦταν: ... Νά σταλῇ, ὅσον τάχος, εἰς τήν Πελοπόννησον σῶμα στρατιωτικόν, διά νά πολιορκήσῃ αὐτηρῶς τό στράτευμα τοῦ Ἰμπραήμ. Νά προσκληθῇ ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας νά ἀναλάβῃ μόνος τήν ἐκτέλεσιν τοῦ μέτρου τούτου ἐξ ὀνόματος τῶν τριῶν Αὐλῶν, διότι ἡ μέν

Αγγλία έχει αιτίας, αι όποιαι τήν έμποδίζουν νά δώση τό άνάλογον εις τήν έπιχειρησιν αύτήν μέρος της, ή δέ Ρωσία δέν θέλει νά παροξύνη περισσότερον εις τάς σημερινάς περιστάσεις τήν Τουρκίαν, μέ τήν παρουσίαν στρατιωτικῶν δυνάμεων εις τήν 'Ελλάδα... Νά λάβουν δόγματα τά Γαλλικά στρατεύματα νά άναχωρήσουν από τήν Πελοπόννησον, ἄμα ἐπιβιβασθή εις τά πλοια ὁ στρατός τοῦ Ἰμπραήμ πασᾶ. Ειδέ καὶ ὁ στρατός άναχωρήσῃ διά Εηρᾶς, νά μείνη σῶμα ἐπιτηρητικόν εις τόν 'Ισθμόν τῆς Κορίνθου, διά νά έμποδίσῃ τήν ἐπιστροφήν του εις τήν Πελοπόννησον».

(ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ, τόμ. ΙΒ', σ. 501)

5

Τά κύρια σημεία τής Συνθήκης τῆς 'Αλεξάνδρειας

«...Α'. 'Ο 'Υ. Μωχάμετ "Άλυ πασᾶς ύπόσχεται νά ἀπολύσῃ τούς αἰχμαλώτους "Ελληνες τούς μετά τήν ναυμαχίαν τοῦ Νεοκάστρου μεταφερθέντας ἐκ Πελοπόννησον εις Αἴγυπτον. Θέλει δέ παραδώσει, ἐν πρώτοις εις τόν 'Ε. ναύαρχον Κόδριγκτον ὅλους ἐκείνους ἐκ τῶν αἰχμαλώτων, τούς όποίους δύναται νά ἀπολύσῃ πάραυτα. "Οσον δέ περι ἐκείνων, οἵτινες εύρισκονται εις τήν ἔξουσίαν ιδιαιτέρων (ἰδιωτῶν), ή Α.Υ. ύπόσχεται νά μεσιτεύσῃ δραστηρίας, ὥστε οἱ κύριοι Πρόξενοι τοῖν συμμάχων Δυνάμεων νά δυνηθοῦν νά ἔξαγοράσωσι τούς πλειστέρους ἐξ αὐτῶν καὶ μέ τάς ὅσον τό δυνατόν καλυτέρας συμφωνίας. 'Ο δέ 'Ε. ναύαρχος Κόδριγκτον ὑποχρεούται πάλιν νά ἐνεργήσῃ τήν ἀπελευθέρωσιν ὅλων τῶν στρατιωτῶν ἡ ὑπηκόων Αἴγυπτίων, τῶν εύρισκομένων αἰχμαλώτων παρά τοῖς "Ελλησιν καθώς καὶ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ναυτῶν τῆς αἰγυπτιακῆς κορβέτας, τῆς ὑπό τῶν Ρώσων συλληφθείσης εις τά παράλια τῆς Μεθώνης.

Β'. 'Ο 'Υ. Μωχάμετ "Άλυ πασᾶς ύπόσχεται νά στείλη ὅσον τάχιστα ὅλα τά ὑπό τήν ἔξουσίαν του πολεμικά καὶ φορτηγά πλοια, διά νά ύπαγουν εις τό Νεόκαστρον νά λάβουν ὅλα τά αἰγυπτιακά στρατεύματα. Τά στρατεύματα ταῦτα θέλουν ἀναχωρήσει ὀλοτελῶς ἐκ Πελοποννήσου ὅσον τάχιστα.

Ε'. Οὔτε ὁ 'Ε. Ἰμβραήμ πασᾶς, οὔτε κανείς ἀξιωματικός ἐκ τῆς οἰκίας ἡ τοῦ στρατεύματός του, τέλος πάντων κανείς ἐκ τῶν ἀναχωρούντων δέν θέλει δυνηθῆ νά πάρῃ κανένα "Ελληνα, ἐκτός ἐάν αὐτός ἐκείνος θέλῃ, εἴτε γυνή εἴτε παιδίον είναι.

ΣΤ'. 'Ο 'Ε. Ἰμβραήμ πασᾶς, ἀναχωρῶν ἐκ Πελοποννήσου, θέλει δυνηθῆ νά ἀφήσῃ εις τά φρούρια τῶν Πατρῶν, Χλουμούστοι, Μεθώνης, Κορώνης καὶ Νεοκάστρου, φρουράν ίκανήν πρός ύπεράσπισίν των....».

(ὅπου παραπάνω τόμ. ΙΒ', σ. 501)

Ο Κύριος "Ορος τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 4/16 Νοεμβρίου 1828 στό Λονδίνο πού καθόριζε τά σύνορα τῆς 'Ελλάδας

«Η Πελοπόννησος, αι παρακείμεναι νήσοι καὶ αι κοινῶς καλούμεναι Κυκλαδες, νά τεθῶσιν ύπό τήν προσωρινήν ἐγγύησιν τῶν τριῶν Αύλων, ἔως ὅτου νά ἀποφασισθῇ ὄριστικῶν ἡ τύχη τῆς 'Ελλάδος μέ τήν συγκατάθεσιν τῆς Πύλης, χωρίς νά ἐννοοῦν μέ τοῦτο νά προσαποφασίσουν εις τό παραμικρόν τό περί τῶν ὄριστικῶν ὄριών τῆς 'Ελλάδος ζήτημα, τό όποιον θέλει ἀποφασισθῆ εις τάς μετά τῆς Τουρκίας νέας διαπραγματεύσεις».

(ὅπου παραπάνω, τόμ. ΙΒ', σ. 13)

13. Η διπλωματική πορεία πρός άναγνώριση άνεξάρτητου έλληνικού κράτους. Οι έπιπτώσεις του ρωσοτουρκικού πολέμου. Η συνθήκη τής άνεξαρτησίας

Οι όροι του πρωτοκόλλου του Λονδίνου της 4/16 Νοεμβρίου 1828 ήταν πολύ δυσμενείς για την Έλλαδα κι ότι Κυβερνήτης άντεδρασε μέ κάθε τρόπο γιά τη βελτίωσή τους. Απειυθύνθηκε λοιπόν μέ ύπόμνημα στίς άρχες του 1829 στόν 'Υπουργό 'Εξωτερικών της Γαλλίας Λαφερονάι. Σ' αύτό παρουσίαζε πόσους σοβαρούς κινδύνους έκρυψε αύτό γιά τήν 'Έλλαδα καί ίδιαίτερα γιά τούς πληθυσμούς της Στερεάς. 'Η 'Έλληνική 'Επικράτεια μόνο μέ την Πελοπόννησο καί τίς Κυκλαδες δέ θά ήταν βιώσιμη.

Τό Μάρτιο του 1829 ἄρχισε πάλι τίς ἔργασίες της ή Διάσκεψη του Λονδίνου γιά τό 'Έλληνικό Ζήτημα. 'Ο πληρεξούσιος της Γαλλίας ύπεβαλε ύπόμνημα καί πρότεινε νά γίνει δεκτή ή ἔκθεση τῶν Πρεσβευτῶν στόν Πόρο, πού καθόριζε τή συνοριακή γραμμή Παγασητικοῦ-'Αμβρακικοῦ κόλπου καί συνιστοῦσε παραχώρηση της Κρήτης στό νέο κράτος. 'Ο ρώσος πληρεξούσιος συντάχτηκε μέ τό Γάλλο συνάδελφό του. 'Ο ἄγγελος ἀντιπρόσωπος ὅμως ἀντιτάχτηκε λέγοντας ὅτι οὔτε οι Τούρκοι θά δέχονταν νά παραχωρήσουν τόσα ἐδάφη, οὔτε οι "Έλληνες θά μπορούσαν νά τά κρατήσουν. Πρότεινε ἀκόμη ή στάση τῶν Δυνάμεων νά είναι διαπραγματευτική καί νά μήν ἔχει τή μορφή τελεσιγράφου. 'Ο Καποδίστριας σ' ὅλο αύτό τό διάστημα, ὕστερα ἀπό τό Νοέμβριο του 1828, βομβάρδιζε συνέχεια τούς γάλλους καί τούς ρώσους ύπεύθυνους μέ ύπομνήματα.

Τέλος, οι πληρεξούσιοι μετά ἀπό ἀμοιβαῖες ύποχωρήσεις ύπόγραψαν τό νέο πρωτόκολλο της 10/22 Μαρτίου 1829¹. Σ' αύτό υἱοθετοῦσαν, ὅσον ἀφορᾶ τό θέμα τῶν συνόρων, τίς προτάσεις τῶν Πρεσβευτῶν, πού είχαν κάνει στόν Πόρο. Πέρ' ἀπ' αύτό, τό πρωτόκολλο καθόριζε τόν ἐτήσιο φόρο, πού ἐπρεπε νά καταβάλει τό νέο κράτος στό Σουλτάνο, δηλαδή 1.500.000 γρόσια, καθώς ἐπίσης τόν τρόπο ύπολογισμοῦ τῶν ἀποζημιώσεων τῶν μουσουλμανικῶν κτημάτων. Στό πρωτόκολλο αύτό δέν περιλαμβανόταν ή Κρήτη στό 'Έλληνικό κράτος.

Τό πρωτόκολλο ἀπογοήτευσε καί δυσαρέστησε τούς "Έλληνες, ίδιαίτερα μέ τούς όρους ἐκείνους, πού πρόβλεπαν κληρονομικό ἡγεμόνα χωρίς τή γνώμη τοῦ 'Έλληνικοῦ λαοῦ καί ἀβάσταγο φόρο ύποτέλειας.

'Ο Καποδίστριας ἀντέδρασε πάλι μεθοδικά, βασιζόμενος ἀπό τή μιά μεριά στό ὅτι οι Τούρκοι δέ θά δέχονταν ἀμέσως τίς προτάσεις καί ἀπό τήν ἄλλη στίς στρατιωτικές ἐπιτυχίες, πού φαινόταν ὅτι θά είχαν οι ρώσοι ἐνάντια στούς Τούρκους (συνεχίζόταν ὁ ρωσοτουρκικός πόλεμος).

'Ο Βρετανός ἀντιπρέσβυτος Ντώκινς, διαπιστευμένος στήν 'Έλληνική

Κυβέρνηση από τό Νοέμβριο τοῦ 1828, κοινοποίησε τό Πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτίου καί ζήτησε τήν ἄμεση ἀνάκληση τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων από τή Στερεά Έλλάδα, ώς ἀπόδειξη καλῆς πίστης. 'Ο Καποδίστριας ὅμως ἀρνήθηκε νά συμμορφωθεῖ στήν ἐντολή καί στάθηκε ἀνένδοτος. "Εστειλε παντοῦ ὑπομνήματα-ἀπαντήσεις δικαιολογώντας τήν ἄρνησή του.

Στά τέλη 'Ιουνίου 1829 ἄρχισε τίς ἔργασίες της ἡ Δ'. 'Εθνική Συνέλευση στό "Αργος. 'Έκει ὁ Καποδίστριας ζήτησε νά ἐγκριθεῖ ἡ ἔξωτερική του πολιτική. Πραγματικά μέ τό Α' Ψήφισμα τῆς 22 'Ιουλίου ἐγκρίθηκαν ὅλες οἱ διπλωματικές του ἐνέργειες καί ἐξουσιοδοτήθηκε από τή Συνέλευση νά συνεχίσει καί στό μέλλον².

Στήν πορεία τῶν πραγμάτων ὁ Καποδίστριας δικαιώθηκε στίς προβλέψεις του ὅσον ἀφορᾶ τό Ρωσοτουρκικό πόλεμο, ὁ δόποιος ἔφερε αἰσια ἔκβαση γιά τά Ἑλληνικά πράγματα. Γιατί ἡ 'Οθωμανική κυβέρνηση ὅσο πιεζόταν μόνο διπλωματικά δέν ὑποχωροῦσε καί ἀπέρριπτε συνέχεια ὅλες τίς προτάσεις τῶν διαπραγματευτικῶν πρωτοκόλλων τοῦ Λονδίνου, ιδιαίτερα μάλιστα τοῦ τελευταίου, δηλ. τῆς 20/22 Μαρτίου. "Οταν ὅμως οἱ ἡττες στόν πόλεμο ἥλθαν ἡ μιά πάνω στήν ἄλλη ἄρχισε νά υποχωρεῖ σταδιακά.

Στίς 9 Σεπτεμβρίου ὁ ρωσικός στρατός προέλασε πέρα ἀπό τήν 'Αδριανούπολη καί κατευθυνόταν πρός τήν Κων/πολη. Τότε ἡ 'Οθωμανική Πύλη πανικοβλήθηκε καί ἀποδέχτηκε χωρίς ὄρους τή Συνθήκη τῆς 6ης 'Ιουλίου 1827.

"Υστερα ἀπό λίγες μέρες, στίς 14 Σεπτεμβρίου 1829, στό στρατηγεῖο τοῦ ρώσου ἀρχιστρατήγου Δείβιτς στήν 'Αδριανούπολη, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς 'Οθωμανικῆς Πύλης ύπόγραψαν τό κείμενο τής Συνθήκης τῆς 'Αδριανούπολης. 'Η Συνθήκη αὐτή, δημοσίευσε τήν 'Ελλάδα³ ή Τουρκία ύποχρεώθηκε νά ἀποδεχτεῖ:

α) τή συνθήκη τῆς 6 'Ιουλίου 1827 καί β) τό πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτίου 1829, πού ὅριζε συνοριακή γραμμή Παγασητικοῦ-Αμβρακικοῦ κόλπου.

'Η συνθήκη τῆς 'Αδριανούπολης κατατάραξε τήν ἀγγλική κυβέρνηση καί τά μέλη της παρουσίασαν ποικίλες ἀντιδράσεις. 'Ο φόβος, μήπως ὕστερα ἀπό τήν ἐπικείμενη κατάρρευση τῆς 'Οθωμανικῆς αύτοκρατορίας, ἐπεκταθεῖ ἡ ρωσική δύναμη στή Μεσόγειο, στήθηκε μπροστά στά μάτια τῶν ἄλλων διπλωματῶν. Τό ἄρθρο 10 τῆς Συνθήκης δημιουργοῦσε αὐξημένο γόνητρο τῆς Ρωσικῆς Αύτοκρατορίας στήν 'Ελλάδα καί μείωση τοῦ γοήτρου, ἃν ὅχι ταπείνωση, τῆς 'Αγγλίας. "Ετσι ἐρμήνευσαν οἱ ἄγγλοι διπλωμάτες τήν παραπάνω Συνθήκη. Γιά ν' ἀντιδράσουν σκέφτηκαν τή δημιουργία ἐνός ἀνεξάρτητου ίσχυροῦ 'Ελληνικοῦ κράτους. Σ' αὐτή τή λύση στράφηκε ὁ "Αμπερντην, ὁ ἄγγλος ὑπουργός 'Εξωτερι-

κῶν, πού ἔδειξε τότε μιά ἔντονη φιλελληνική διάθεση. Ἀντίθετα, ὁ Πρωθυπουργός Οὐέλλιγκτον δέν πίστεις πώς μποροῦσε νά ύπάρξει δυνατότητα νά ύποκατασταθεί ἡ Ὀθωμανική Αύτοκρατορία μέ iσχυρό Ἑλληνικό Κράτος και ζητοῦσε λύση «τιμῆς» γιά τήν Ἀγγλία. Στό μεταξύ ἡ Γαλλία, μέ τόν Πολινιάκ ώς πρωθυπουργό της και ύπουργό Ἐξωτερικῶν, ἔτρεφε τολμηρά σχέδια γιά τήν Ἑλλάδα. Ὁ Μέττερνιχ τήρησε πάλι μιά στάση ἐφεκτική χωρίς θεαματικές ἀντιδράσεις.

Γεννιέται τότε θέμα «Ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος» και κρατοῦν τρεῖς μῆνες τά διαβούλια τῶν μεγάλων Δυνάμεων γύρω ἀπό τό ζήτημα αὐτό. Ἡ Γαλλία και ἡ Ρωσία είχαν ἥδη δεχθεὶς γιά κληρονομικό ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδας τό Λεοπόλδο τοῦ Σαξονικού, ἡ Ἀγγλία ὅμως είχε ἀντιρρήσεις γιά τό πρόσωπο αὐτό· στό τέλος ὁ Οὐέλλιγκτον ἀποδέχτηκε κι αὐτός τό Λεοπόλδο παρ' ὅτι ἦταν ἀνεπιθύμητος στό Βασιλιά τῆς Ἀγγλίας. Ἐγκρίθηκε ἀκόμη και σχέδιο Πρωτοκόλλου γιά τή ρύθμιση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ζητήματος.

Ο Καποδίστριας μέσα σ' αὐτές τίς διπλωματικές ἐνέργειες δέν ἔμενε ἀργός· διά μέσου τοῦ Στόκμαρ^{*} εἰσηγεῖται στό Λεοπόλδο ὅρους, πού ὁ ὑπουργός βασιλιάς παρουσίασε και ζήτησε νά τούς κάνουν δεκτούς οἱ Δυνάμεις προκειμένου κι αὐτός μέ τή σειρά του νά ἀποδεχθεὶς τόν Ἑλληνικό θρόνον. Συγκεκριμένα, ζήτησε νά περιληφθεῖ και ἡ Κρήτη στό νέο κράτος. Οἱ ὄροι του ὅμως ἀγνοήθηκαν τελείως.

Στίς 22 Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830 ἡ Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου, ὕστερα ἀπό ἀγγλική πρόταση, διακήρυξε τήν πολιτική ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας⁴. Μέ τό ἄρθρο 1 τοῦ Πρωτοκόλλου αὐτοῦ καθορίζοταν πανηγυρικά ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἦταν ἔνα ἐλεύθερο κι ἀνεξάρτητο κράτος. Μέ τά II ἄρθρα τοῦ Πρωτοκόλλου οἱ μεγάλες Δυνάμεις ἔβλεπαν τήν ὄριστική διευθέτηση τοῦ ἐνοχλητικοῦ Ἑλληνικοῦ Ζητήματος· γι' αὐτό στό «Συμπέρασμα» τοῦ Πρωτοκόλλου ἡ μιά συνέχαιρε τήν ἄλλη γιά τήν ἐπίτευξη τοῦ «κλεισίματος» τοῦ προβλήματος. Οἱ «Ἐλληνες ὅμως ἔβλεπαν σ' αὐτά, και ιδίως στό πρώτο ἄρθρο, τήν ἔναρξη τοῦ ἐλεύθερου πολιτικοῦ βίου τοῦ «Ἐθνους». Ἔτσι, μέ τό Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830, τερματίζοταν ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση, πού ἔκεινησε πρίν ἀπό ἔννεα χρόνια, και ἄρχιζε ἐπίσημα νά ύπάρχει Ἑλληνικό Κράτος μέσα στήν Κοινωνία τῶν «Ἐθνῶν».

* Stockmar Κάρολος, φίλος τοῦ Λεοπόλδου και ἀπεσταλμένος του πρός τόν Καποδίστρια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 10/22 Μαρτίου 1829

«ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ ΤΗΣ ΥΠΟ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑΝ 10/22 ΜΑΡΤΙΟΥ
ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΕΩΣ ΤΟΥ ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ»

Παρόντες: Οι Πληρεξούσιοι τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας.

Οι Πληρεξούσιοι τῆς Συμμαχίας, ἀναγνόντες τά ἔγγραφα, τά ἐν τῷ παρόντι πρωτοκόλλῳ ἐπισυνημένα ὑπό τά στοιχ. Α,Β,Γ,Δ, καὶ συνδιασκεψάμενοι, ἀπέφηντο τάδε.

Οι παρά τῇ Ὁθωμανικῇ Πύλῃ πρέσβεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ἅμα φθάσαντες εἰς Κωνσταντινούπολιν, θέλουσιν ἀρχίσει διαπραγμάτευσιν μετά τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἐν ὄνόματι τῶν τριῶν Αὐλῶν, αἵτινες ὑπέγραψαν τήν συνθήκην τῆς θης Ἰουλίου 1827, περί τῆς μελλούσης εἰρηνοποιήσεως καὶ διοργανώσεως τῆς Ἑλλάδος, κατά τάς κάτωθι σημειουμένας βάσεις.

Νοεῖται δέ, ὅτι ἔκάστη τῶν Συμμάχων Αὐλῶν ἐπιφυλάττεται εἰς ἑαυτήν τό δικαίωμα νά σταθμίσῃ τήν ἀξίαν τῶν παρατηρήσεων, τάς όποιας ἡ Ὁθωμανική Πύλη ἡθελε κάμει ἐπί τῶν προτάσεων τῶν δυνάμει τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου γενησομένων εἰς αὔτήν. Καὶ ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει αἱ τρεῖς Δυνάμεις, μετά συνδιάσκεψιν, ἐμποροῦν νά κάμωσιν ἐκ συμφώνου ἄλλας προτάσεις, βάσιν ἔχοντας τήν διηνεκή ἔφεσιν αὔτῶν, τό νά περαιωθῇ τουτέστι ταχέως, ἡ, εἰς ἣν αὔται ἀσχολοῦνται ἥδη, ὑπόθεσις.

‘Οροθεσία τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν Νήσων.

Φόρος.

’Αποζημίωσις.

’Επικυριότης.

’Αμνηστεία καὶ δικαίωμα μεταναστεύσεως.

Οι Πληρεξούσιοι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἀνήγγειλαν ὅτι μετά τοιαύτην δήλωσιν, καὶ διά τήν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου, οι παρά τῇ Ὁθωμανικῇ Πύλῃ Ἀντιπρόσωποι τῶν Αὐλῶν αὔτῶν θέλουσι θεωρεῖσθαι, χωρίς νά είναι ἀνάγκη ἄλλων τύπων, ὡς νομίμως ἐπιτετραμένοι νά διαπραγματευθῶσι τόσον ἐν ὄνόματι τοῦ Αύτοκράτορος τῆς Ρωσσίας, καθώς καὶ ἐν ὄνόματι τῶν Βασιλέων αὔτῶν. Καὶ ὅτι θέλουσι διαταχθῆντας ἀνευ ἀναβολῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, διά τήν ἀρχίσασι τάς διαπραγματεύσεις, ἐν ὄνόματι τῶν τριῶν, συνάμα, συμμάχων Αὐλῶν, καὶ κατά τάς βάσεις καὶ τάς συμφωνίας, τάς διά κοινῆς συναινέσεως ἀνωθι ὄρισθείσας.

’ΑΒερδῆνος, πρίγκιψ Πολινιάκ, Λιέβεν

(Δ. Κοκκίνου, τόμ. 12, σελ. 104-109)

A' Ψήφισμα τῆς Δ' ἔθν. Συνελεύσεως τοῦ "Ἀργους"

'Η Δ' ΕΘΝΙΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

'Ακούσασα μετά προσοχῆς τά διπλωματικά ἔγγραφα, τά εἰς αὐτήν διακοινώθέντα παρά τῆς A.E. τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, διά τοῦ ἐπί τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματέως.

'Ἐπιστήσασα τόν νοῦν συντονώτερον:

1. Εἰς τὴν διακοινώσιν τῆς 6/18 Μαΐου (KZ), τὴν όποίαν ὁ ἀντιπρέσβυτος τῆς A.M. τοῦ Βασιλέως τῆς Μεγάλης Βρετανίας κύριος Δῶκινς διηγύθυνεν ἐπὶ ὄνόματι τῶν συμμάχων Αὐλῶν πρός τὴν Ἑλληνικήν Κυβέρνησιν, ἐγχειρίσας εἰς αὐτήν τὸ πρωτόκολλον τῆς 10/22 Μαρτίου 1829.

2) Εἰς τὴν ἐπίσημον ἐπιστολήν τῶν ἔξοχωτάτων πρέσβεων τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Γαλλίας, γεγραμμένης ἐκ Σμύρνης τῇ 9ῃ Ἰουνίου.

3) Καί τελευταῖον, εἰς τάς ἀπάντησεις τῆς A.E. τοῦ Κυβερνήτου κατά τὴν 11ην καὶ 24ην Μαΐου πρός τὰς εἰρημένας διακοινώσεις.

Θεωροῦσα, ὅτι ἡ Κυβέρνησις, ἐκπληροῦσα τό σπουδαιότατον ἐπίσησης καὶ δυσχερέστατον ἔργον τοῦ νά ἀπαντήσῃ πρός αὐτάς ταύτας τάς διακοινώσεις, ἐνόμισε χρέος τῆς νά μή παρεκτραπῇ παντελῶς ἀπό τάς βάσεις, τάς όποιας ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνική Συνέλευσις ἔθεσε, περί τῆς ἐπανορθώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἐκτιθεμένας εἰς τάς ὀδηγίας τῆς 14ης Ἀπριλίου 1826, μέ τάς όποιας ἐφωδίασε τὴν παρ' αὐτῆς διορισθεῖσαν διπλωματικήν Ἐπιτροπήν.

Θεωροῦσα, ὅτι αἱ ἄνω εἰρημέναι ὀδηγίαι θετικῶς ἐκφράζουσι τάς ἐφέσεις τῆς Ἑλλάδος, ὅσας αὐτή ἔχει καὶ θέλει ἔχει ἀμεταβλήτως περὶ τῶν μεγάλων αὐτῆς συμφερόντων, καθό νομιμοποιηθεῖσας διά τῶν ὑποχρεώσεων, τάς όποιας ἐμαρτύρησεν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τόσον αὐτή πρὸς ἐαυτήν καθό ἔθνος, ὅσον καὶ πρός ἔνα καστόν τῶν Ἐλλήνων, οἱ όποιοι ἐθυσίασαν καὶ τὴν περιουσίαν καὶ τάς ἔστιας των, καὶ ἔχουσαν τό ἴδιον αἷμα ὑπέρ τοῦ ἱεροῦ τῆς πατρίδος ἀγῶνος.

Θεωροῦσα, ὅτι αἱ ὑποχρεώσεις αὗται εἰναι, καὶ ὀφείλουν νά διαμείνωσιν, ἀπαραβίαστοι, καθότι ἡ τιμή καὶ ἡ θρησκεία καὶ τάς ὥρισαν καὶ τάς καθιέρωσαν.

Η Δ' ΕΘΝΙΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Ψηφίζει

"Ἀρθρον Α'. Αἱ βάσεις, τάς όποιας ἡ A.E. ὁ Κυβερνήτης ἡκολούθησεν εἰς τάς ἀπαντήσεις, τάς όποιας καθυπέβαλεν εἰς τὴν δικαιοσύνην τῶν συμμάχων Αὐλῶν, διά τῆς διακοινώσεως τῆς 11ης Μαΐου, καὶ τοῦ ὑπομνήματος τῆς 24ης τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἐγκρίνονται καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν.

B' Δίδεται εἰς τὴν A.E. τὸν Κυβερνήτην Ἰωάννην A. Καποδίστριαν πᾶσα πληρεξουσιότης τοῦ νά λάβῃ μέρος εἰς τάς διαπραγματεύσεις, εἰς τάς όποιας αἱ σύμμαχοι Αὐλῶν ἥθελον εὑαρεστηθῆ νά τὸν προσκαλέσωσι, διά νά συμφωνήσῃ συμβιβασμούς ἀναφορικῶς πρός τὴν ἔκτελεσιν τῆς ἐν Λονδίνῳ συνθήκης, συμμορφούμενος μολοντοῦτο μέ τάς εἰς τὸ ἄρθρον Α' διαλαμβανομένας ἀρχάς καὶ ἐπιστηριζόμενος εἰς τάς βάσεις, τάς όποιας ἔθεσεν ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνική Συνέλευσις, περιεχομένας εἰς τάς όποιας ἐξέδωκεν ὀδηγίας κατά τὴν δεκάτην τετάρτην Ἀπριλίου, τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ ἔκτῳ.

Γ'. Οἱ συμβιβασμοί, οἱ όποιοι ἥθελον συμφωνηθῆ, δέν θέλουν ὑποχρεοῖ τό "Ἐθνος, εἰμή ὅταν ἥθελον γνωρισθῆ καὶ ἐπικυρωθῆ ἀπό τούς πληρεξουσίους Ἀντιπροσώπους του.

Δ' Τό παρόν ψήφισμα καταχωρηθέν είς τὸν Κώδικα τῶν Ψηφισμάτων, καὶ ἐπικυρωθέν, νά διευθυνθῇ πρός τὴν Κυβέρνησιν, διά νά δημοσιευθῇ διά τῶν τύπων καὶ νά ἐνεργηθῇ.

Ἐν "Ἄργει, τὴν εἰκοστήν δευτέραν Ἰουλίου, τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ ἐνάτῳ.

Ο Πρόεδρος
Γεώργιος Σισίνης

(Δ. Κόκκινου, Τόμ. 12, σελ. 144-146)

3

Τό αρθρο 10 τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως

«Ἀρθρον 10. Ὄμοιογοῦσα ἡ Ὑψηλὴ Πόρτα τὴν τελείαν Αὐτῆς συγκατάθεσιν εἰς τὰ ὠρισμένα ἐν τῇ τοῦ Λονδίνου συνθήκῃ τῆς 24ης Ἰουνίου (6 Ἰουλίου) 1827 μεταξὺ τῆς Ρωσίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Γαλλίας, συναποδέχεται καὶ τὴν πρᾶξιν τῆς 10/22 Μαρτίου 1829, ἐκ συμφώνου μεταξύ τῶν αὐτῶν τούτων Δυνάμεων, ἀποφασισθεῖσαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς εἰρημένης συνθήκης καὶ διαλαμβάνουσαν τούτης πρὸς τὴν ὁριστικὴν ἐκείνην ἐκτέλεσιν λεπτομερεῖς συμβιβασμούς. Εὔθυς δέ μετά τὴν συναλλαγὴν τῶν ἐπικυρώσεων τῆς παρούσης περὶ εἰρήνης συνθήκης ἡ Ὑψηλὴ Πόρτα θέλει διορίσει πληρεξουσίους διά νά συμφωνήσωσι μετά τῶν τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς καὶ τῶν Αὐλῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν εἰρημένων ὄρισμάν καὶ συμβιβασμῶν.»

(Δ. Κόκκινου, τόμ. 12, σελ. 156)

4

Οριστική συνθήκη διακήρυξης τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδας
(22 Ἰανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830)

«Παρόντες: Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας....

1. Ἡ Ἑλλάς θέλει σχηματίσει ἐν Κράτος ἀνεξάρτητον, καὶ θέλει χαίρει ὅλα τὰ δίκαια πολιτικά, διοικητικά καὶ ἐμπορικά τὰ προσπεφυκότα εἰς ἐντελῇ ἀνεξαρτησίαν.

2. Κατά λόγον αὐτῶν τῶν εἰς τὸ νέον Κράτος παρεχομένων πλεονεκτημάτων, καὶ πρός συγκατάνευσιν εἰς τὴν ἥν ἔξεφρασεν ἔφεσιν ἡ Πόρτα περὶ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ὑπό τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22ας Μαρτίου τεθέντων ὄριων, ἡ διοριστικὴ γραμμὴ τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος, ἀρξάμενη ἀπό τάς ἐκβολάς τοῦ Ἀσπροποτάμου, θέλει ἀνατρέξει τὸν ποταμὸν αὐτὸν ἔως κατέναντι τῆς λίμνης τοῦ Ἀγγελοκάστρου, καὶ διασχίσασα τόσον αὐτὴν τὴν λίμνην δօσον καὶ τάς τοῦ Βραχωρίου, καὶ τῆς Σαυροβίτσας, θέλει καταλήξει εἰς τὸ ὅρος Ἀρτοτίνα, ἐξ οὗ θέλει ἀκόλουθησει τὴν κορυφήν τοῦ ὅρους Ἀξου, τὴν κοιλάδα τῆς Κοτούρης, καὶ τὴν κορυφήν τοῦ ὅρους Οἴτης ἔως τὸν κόλπον τοῦ Ζητουνίου, εἰς τὸν ὅποιον θέλει καταντήσει πρός τάς ἐκβολάς τοῦ Σπερχειοῦ.

“Ολαι αἱ χῶραι καὶ τόποι κείμενοι πρός Μεσομβρίαν αὐτῆς τῆς γραμμῆς, τὴν ὅποιαν τὸ συμβούλιον ἔχαραξεν ἐπὶ τοῦ ἐνταῦθα ὑπό στοιχείον ΣΤ σύναπτομένου γεωγραφικοῦ πίνακος, θέλουν ἀνήκει εἰς τὴν Ἑλλάδα. “Ολαι δέ αἱ χῶραι καὶ τόποι, οἱ πρός Ἀρκτὸν κείμενοι τῆς αὐτῆς γραμμῆς, θέλουν ἔξακολουθεῖν ἡ ἀποτελώσι μέρος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Θέλουν ἀνήκει ὡσαύτως εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ νῆσος Εύβοια ὀλόκληρος, αἱ Δαιμονόνησοι, ἡ νῆσος Σκύρος, καὶ αἱ νῆσοι, ἡ ἐγνωσμέναι τὸ ἀρχαίον ὑπό τὸ ὄνομα Κυκλάδες, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς νῆσου Ἀμοργοῦ, κείμεναι

μεταξύ τοῦ 36 καὶ τοῦ 39 βαθμοῦ πλάτους βορείου, καὶ τοῦ 26 βαθμοῦ μήκους ἀνατολικοῦ, τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ Γρεβίσχ (Γκρήνουιτς).

3. 'Η Ελληνική Κυβέρνησις θέλει εἶναι μοναρχική καὶ κληρονομική κατά τάξιν πρωτοτοκίας. Θέλει ἐμπιστευθῆ ἵες ἔνα 'Ηγεμόνα, δστις δέν θέλει εἶναι δυνατόν νά ἐκλεχθῇ μεταξύ τῶν οἰκογενειῶν τῶν βασιλευούσων εἰς τάς 'Επικρατείας τάς ύπογραψάσας τήν συνθήκην τῆς θης 'Ιουλίου 1827, καὶ θέλει φέρει τόν τίτλον 'Ηγεμών Κυριάρχης τῆς 'Ελλάδος. 'Η ἐκλογὴ αὐτοῦ τοῦ 'Ηγεμόνος θέλει εἶναι τό ἀντικείμενον διακοινώσεων καὶ συμφωνιῶν μεταγενεστέρων.

4. 'Αμα τά ἄρθρα τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου ἥθελον γνωστοποιηθῆ εἰς τά ἐνδιαφερόμενα μέρη, ή μεταξύ τοῦ 'Οθωμανικοῦ Κράτους καὶ τῆς 'Ελλάδος εἰρήνη θέλει ἐκλαμβάνεσθαι ἀποκαταστημένη ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ γεγονότος. Καὶ ἐκάτερα τά Κράτη θέλουν προσφέρεσθαι πρός τούς ύπηκόους ἑκατέρων ἀμοιβαίως ὡς πρός τά δίκαια τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας, καθὼς πρός τούς ύπηκόους τῶν ἄλλων 'Επικρατειῶν, τῶν ἐν εἰρήνῃ μετά τοῦ 'Οθωμανικοῦ Κράτους καὶ τῆς 'Ελλάδος.

5. Πράξεις πλήρους καὶ ὀλοσχεροῦς ἀμνηστίας θέλουν ἀμέσως δημοσιευθῆ παρά τῆς 'Οθωμανικῆς Πύλης καὶ παρά τῆς 'Ελληνικῆς Κυβερνήσεως.

'Η περί ἀμνηστίας πράξις τῆς Πύλης θέλει κηρύξει ὅτι κανείς 'Ελλην ἐφ' ὅλην τήν ἔκτασιν τῆς 'Επικρατείας της, δέν θέλει εἶναι δυνατόν νά στερηθῇ τάς ἰδιοκτησίας του, μηδὲ νά ἐνοχληθῇ παντάπαι σιά τὸν λόγον ὅτι ἔλαβε τάχα μέρος εἰς τήν 'Ελληνικήν ἐπανάστασιν. 'Η περί ἀμνηστίας πράξις τῆς 'Ελληνικῆς Κυβερνήσεως θέλει κηρύξει τήν αὐτήν ἀρχήν ύπερ ὅλων τῶν Μουσουλμάνων ἢ Χριστιανῶν, οἵτινες τυχόν ἔλαβον μέρος ἐναντίον τῆς ύποθέσεώς της. Θέλει δέ προσέτι ἐννοεῖσθαι καὶ δημοσιευθῆ ὅτι οἱ Μουσουλμᾶνοι, οἵτινες ἔκουσίως ἥθελον ἐξακολουθήσει νά κατοικῶσιν εἰς τάς χώρας καὶ νήσους τάς διορισθείσας εἰς τήν 'Ελλάδα, θέλουν διατηρεῖ ἐν αὐταῖς τάς ἰδιοκτησίας των, καὶ θέλουν χαίρει ἐν αὐταῖς ἀμεταβλήτως μετά τῶν οἰκογενειῶν των ἐντελῇ ἀσφάλειαν.

6. 'Η 'Οθωμανική Πύλη θέλει παρέξει εἰς δσους ἐκ τῶν ύπηκόων τῆς 'Ελλήνων ἥθελον ἐπιθυμήσει νά παραιτήσωσι τό 'Οθωμανικόν ἔδαφος προθεσμίαν: ἐνός ἔτους διά νά πωλήσωσι τάς ἰδιοκτησίας των καὶ νά ἔξελθωσιν ἐλευθέρως ἀπό τόν τόπον.

'Η Ελληνική Κυβέρνησις θέλει ἀφήσει τό αὐτό ἐλεύθερον εἰς τούς κατοίκους τῆς 'Ελλάδος, οἵτινες ἥθελον ἐπιθυμήσει νά μεταφερθῶσιν εἰς τόπον 'Οθωμανικόν.

7. 'Ολαι αἱ θαλάσσιοι καὶ πεζικαὶ 'Ελληνικαὶ δυνάμεις θέλουν κενώσει τάς χώρας, φρούρια καὶ νήσους, τά όποια κατέχουσιν ἐπέκεινα τῆς γραμμῆς τῆς τεθείσης εἰς τά δρια τῆς 'Ελλάδος ἐν τῷ § 2, καὶ θέλουν ἀποσυρθῆ ὅπισθεν αὐτῆς ταύτης τῆς γραμμῆς ἐντός τῆς πλέον συντόμου προθεσμίας. 'Ολαι αἱ θαλάσσιοι καὶ πεζικαὶ 'Οθωμανικαὶ δυνάμεις, αἱ κατέχουσαι χώρας, φρούρια καὶ νήσους, περιλαμβανόμενα εἰς τά ἄνω εἰρημένα δρια, θέλουν κενώσει αὐτάς τάς νήσους, φρούρια καὶ χώρας, καὶ θέλουν ἀποσυρθῆ ὅπισθεν τῶν εἰρημένων δριών, καὶ ώσαύτως ἐντός τῆς πλέον συντόμου προθεσμίας.

8. 'Εκάστη τῶν τριῶν Αὔλων φυλάττει τήν διά τοῦ ἔκτου ἄρθρου τῆς συνθήκης τῆς θης 'Ιουλίου ἔξασφαλιζομένην ἔξουσίαν, τοῦ νά ἔγγυσται περί τοῦ ὅλου τῶν προηγουμένων συμβιβασμῶν καὶ ἄρθρων. Αἱ περί ἔγγυσήσεως πράξεις, ἔάν γενῶσι, θέλουν συνταχθῆ χωριστά. 'Η ἐνέργεια καὶ τό ἀποτέλεσμα τῶν διαφόρων αὐτῶν πράξεων θέλουν γενῆ κατά συνέπειαν τοῦ ἄνω εἰρημένου ἄρθρου, τό ἀντικείμενον μεταγενεστέρων συνθηκῶν τῶν 'Υψηλῶν Δυνάμεων.

Κανέν στράτευμα ἀνήκον εἰς τινα τῶν συνταξιασῶν τήν συνθήκην τριῶν

Δυνάμεων δέν θέλει δυνηθή, νά έμβη εἰς τό έδαφος τοῦ 'Ελληνικοῦ νέου Κράτους, ἀνεύ τῆς συγκαταθέσεως τῶν δύο ἑτέρων Αὐλῶν τῶν ύπογραψασῶν τὴν συνθήκην.

Πρός ἀποφυγὴν τῶν συγκρούσεων, αἱ ὅποιαι θέλουν ἀναμφιβόλως γεννηθῆ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ἀπό τὴν συναφήν μεταξύ τῶν ἐπιτρόπων ὁροθετῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν ἐπιτρόπων ὁροθετῶν 'Ελλήνων, ὅταν προτεθῆ τὸν ἄποφασισθῆ ἐπιτοπίως ἡ διαχάραξις τῶν ὄριών τῆς Ἑλλάδος, συμφωνεῖται ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη θέλει ἀνατεθῆ εἰς ἐπιτρόπους "Αγγλους, Γάλλους καὶ Ρώσους, καὶ ὅτι αἱ τρεῖς Αὐλαὶ θέλουν διορίσει ἀνά ἓνα ἔκαστη. Οὗτοι οἱ ἐπίτροποι, ἐφωδιασμένοι μὲ τὴν ύπο στοιχείον Ζ συναπτομένην ἐνταῦθα ὀδηγίαν, θέλουν ἀποφασίσει τὴν διαχάραξιν τῶν εἰρήμενών ὄριών, ἐπόμενοι μὲ δὴν τὴν δυνατήν ἀκρίβειαν εἰς τὴν ἐνδεικνυμένην ἐν τῷ § 2 γραμμήν, τὴν ὅποιαν θέλουν ἐπισημάνει μὲ πασσάλους, καὶ θέλουν σχεδιάσει δύο πίνακάς της ύπογεγραμμένους πάρ' αὐτῶν, καὶ ὁ μὲν εἰς θέλει διοθῆ εἰς τὴν Ὀθωμανικήν Κυβέρνησιν, ὁ δέ ἔτερος εἰς τὴν Ἑλληνικήν Κυβέρνησιν.

Θέλουν ὄφείλειν νά ἀποπερατώσουν τὰς ἐργασίας των ἐν τῷ διαστήματι μηνῶν ἔξ. Ἐάν συμβῇ διαφορά γνωμῶν μεταξύ τῶν τριῶν ἐπιτρόπων, ἡ πλειοψηφία θέλει ἀποφασίσει.

10. Αἱ διατάξεις τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου θέλουν ἀμέσως γνωστοποιηθῆ εἰς τὴν Ὀθωμανικήν Κυβέρνησιν διὰ τῶν Πληρεξουσίων τῶν τριῶν Αὐλῶν, οἵτινες θέλουν ἐφοδιασθῆ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ μὲ τὴν κοινήν ὀδηγίαν τὴν ἐνταῦθα ὑπό στοιχείον Η συναπτομένην. Οἱ ἐν τῇ Ἑλλάδι ἐδρεύοντες Ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν Αὐλῶν θέλουν λάβειν ὥσαύτως περὶ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως τὴν ύπό στοιχείον Θ συναπτομένην ἐνταῦθα ὀδηγίαν.

11. Αἱ τρεῖς Αὐλαὶ ἐπιφυλάττουσιν εἰς ἑαυτάς τὸ νά κάμωσιν νά εἰσαχθῶσιν αἱ παροῦσαι συμφωνίαι εἰς συνθήκην τινά ἐπίσημον, ύπογραφησομένην ἐν Λονδίνῳ θεωρηθησομένην ὡς ἐκτελεστικήν τῆς κατά τὴν δηνήν Ιουλίου 1827, καὶ διακοινωθησομένην καὶ πρός τὰς ἄλλας τῆς Εὐρώπης Αὐλάς, διά νά τὴν παραδεχθῶσιν, ἐάν το κρίνωσι προσῆκον.

Συμπέρασμα

Αἱ τρεῖς Αὐλαὶ φθάσασαι οὕτως εἰς τό τέρμα μακρᾶς τινος καὶ χαλεπῆς διαπραγματεύσεως, συγχαίρουσιν αὐταὶ ἑαυτάς μετ' εἰλικρινείας, διότι ἔφθασαν εἰς ἐντελὴ συμφωνίαν ἐν μέσῳ τῶν πλέον ἐμβριθῶν καὶ τῶν πλέον ἀξιῶν προσοχῆς καὶ ἀκροσφαλῶν περιστάσεων.

Ἡ τῆς συναφείας αὐτῶν συντήρησις κατά στιγμάς τοιαύτας παρέχει τό ἀσφαλέστερον ἔχεγγυον τῆς διαρκείας της· καὶ αἱ τρεῖς Αὐλαὶ προσηνείς ἔχουσιν ἐλπίδας, ὅτι αὕτη ἡ τόσον μόνιμος, δৰον ἀγαθοποιός ἔνωσις, δέν θέλει παύσει ἀπό τὸ νά συνεισφέρῃ εἰς τὴν παγκοσμίου εἰρήνης τὴν ἐμπέδωσιν.

"Αβερδην, Μοντμορανσύ - Λαβάλ, Λιέβεν"

14. Οι διπλωματικές συνέπειες τοῦ πρωτοκόλλου τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδας (3 Φεβρουαρίου 1830). Οἱ ἐνέργειες τοῦ Κυβερνήτη γιά τὴν δριστική ρύθμιση τῶν συνόρων τοῦ νέου κράτους

‘Η συνθήκη τοῦ Λονδίνου (3 Φεβρουαρίου 1830) ἀνακοινώθηκε στὴν ‘Ψηφλή Πύλη ἀπό τούς Πρεσβευτές τῶν Τριῶν Δυνάμεων στὶς 27 Μαρτίου / 8 Ἀπριλίου 1830. ‘Η Πύλη, κάτω ἀπό τὴν πίεση τῶν πραγμάτων, ἀναγκάστηκε νά δεχτεῖ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας καὶ τὴν ἀναγνώριση εὐρύτερων συνόρων στὶς 12/24 Ἀπριλίου¹.

“Υστερα ἀπό τὴν Τουρκικὴ αὐτὴ ἀποδοχὴ οἱ διαπιστευμένοι ‘Αντι-πρέσβεις τῶν Τριῶν Δυνάμεων στὴν ‘Ἑλλάδα κοινοποίησαν ἐπίσημα καὶ στὴν ‘Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση τὸ πρωτόκολλο τῆς 3ης Φεβρουαρίου. ‘Η γλώσσα πού χρησιμοποίησαν στὸ συνοδευτικό τοῦ πρωτοκόλλου ἔγγραφο καὶ οἱ ἀμεσες ἀξιώσεις πού πρόβαλαν² δέν ἔκαμαν τὸν Κυβερνήτη ’Ι. Καποδίστρια νά πτοηθεῖ καὶ νά σταματήσει τίς ἐνέργειές του γιά βελτίωση τῶν ὅρων τοῦ πρωτοκόλλου. Γιατί βέβαια ἡταν πολύ ἰκανοποιημένος γιά τό ἀναπάντεχο δῶρο τῆς ἀνεξαρτησίας, πού ἡλθε πολύ νωρίτερα ἀπ’ ὅ, τι ὑπολόγιζε ὁ ἔμπειρος διπλωμάτης, γνώριζε ὅμως ὅτι δέν ἔπρεπε νά δεῖξει αὐτὴ τὴν ἰκανοποίηση. Συνέχισε λοιπόν νά παραπονεῖται, γιατί δέν εἶχαν δοθεῖ ὅλα ὅσα ζητοῦσε. Τά βόρεια σύνυρα εἶχαν χαραχτεῖ μέ διάθεση νά περιορίσουν τὴν ‘Ἑλληνικὴ Ἐπικράτεια. Ταυτόχρονα ἔπρεπε νά ἀποφύγει τή ρήξη μέ τίς τρεῖς Δυνάμεις ἢ ἔστω καὶ νά τίς δυσαρεστήσει, γιατί τό νέο ‘Ἑλληνικό Κράτος εἶχε ἀνάγκη ἀπό τὴν οἰκονομικὴ ύποστήριξή τους γιά νά μπορέσει νά ἐπιβιώσει.

‘Εξ ἄλλου ὑπῆρχε καὶ ἔνα ἄλλο ζήτημα: οἱ τρεῖς Δυνάμεις εἶχαν ἡδη ὑποδείξει ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδας τό Λεοπόλδο τοῦ Σάξ Κόμπουργκ καὶ ἀποτελοῦσε κι αὐτός τώρα ἔνα σοβαρό παράγοντα γιά τή θέση τῆς Ἑλλάδας ἀπέναντι στὶς Τρεῖς Δυνάμεις.

‘Ο Καποδίστριας, ἀντιμετωπίζοντας ὅλα αὐτά, κατόρθωσε νά πολιτευτεῖ μέ δεξιότητα μοναδική. Χρησιμοποίησε δύο δρόμους γιά νά διαπραγματευτεῖ πρός τίς Δυνάμεις: ὁ ἔνας ἡταν νά ἐνεργήσει ὁ Ἰδιος ὡς κυβερνήτης καὶ ὁ ἄλλος διαμέσου τῆς Γερουσίας, μέ τὴν ὥποια συνεργάστηκε πρίν ἀπαντήσει στούς ‘Αντιπρέσβεις³.

‘Η ἀπάντηση, πού ἐγκρίθηκε ἀπό τή Γερουσία ὁμόφωνα, ἐκθέτει μέ ἔξοχη διπλωματική εὔστροφία τά ζητήματα πού δέθεταν τά πρωτόκολλα γιατί τό “Ἐθνος”.

“Οσον ἀφορᾶ τό θέμα τῶν συνόρων δι Κυβερνήτης ἀκολούθησε τή μέθοδο τῆς ἀναβλητικότητας.” Εθεσε ως προϋπόθεση γιά τήν ἀποχώρηση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἀπό τίς ἐπαρχίες Αίτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, τήν προηγουμένη ἀποχώρηση τῶν Τούρκων ἀπό τήν Ἀττική καὶ τήν Εύβοια, τήν ἐπί τόπου παρουσία ξένων ὄροθετῶν καὶ τήν ἔξασφάλιση

μέσων άρκετῶν γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ προσφυγικοῦ ζητήματος, πού θά δημιουργοῦσε ἡ ἐκκένωση τῶν ἔξω ἀπό τὰ σύνορα περιοχῶν. Μ' αὐτό τὸν τρόπο πίστευε ὅτι θά ματαιωνόταν ἡ ἐκκένωση καὶ ὅτι οἱ ἀποσπάμενες ἐπαρχίες τῆς Στερεάς θά δίνονταν στὴν Ἑλλάδα. Πραγματικά, ὁ Κυβερνήτης δίκαιωθηκε στίς προβλέψεις του.

Στὸ τέλος τῆς ἀπάντησής του δήλωνε πρός τούς Ἀντιπρέσβεις ὅτι ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση θά ύπεβαλε ὅλες τίς παρατηρήσεις της γιά τὸ θέμα τῆς Συνθήκης στὸ Λεοπόλδο, τὸν ἐκλεγμένο ἀπό τίς τρεῖς Δυνάμεις ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδας, καὶ γι' αὐτὸν ἀρμόδιο νά ἐκπροσωπήσει ἐκεὶ τὴ χώρα πρός αὐτές.

Παράλληλα μέ τὴν ἀπάντηση ἔστειλε στὸ Λεοπόλδο ἀντίγραφό της, καθὼς ἐπίσης ὑπόμνημα τῆς Γερουσίας γιά τίς ἐθνικές ἐπιδιώξεις καὶ ἄλλα ἔγγραφα καὶ ἐπιστολές, γιά νά εἰναι ἐνήμερος καὶ νά ὑποστηρίξει σωστά τὰ Ἑλληνικά δίκαια.

Ο Καποδίστριας πραγματικά κατόρθωσε νά πείσει τὸ Λεοπόλδο νά ἐνστερνιστεῖ τίς ἀπόψεις καὶ τίς γνώμες του καὶ νά ἐργαστεῖ μέ ζῆλο γιά τὴν Ἑλληνική ὑπόθεση.

Ο Λεοπόλδος ὅμως βρήκε ἄκαμπτη ἀντίσταση ἀπό τὴν Ἀγγλική Κυβέρνηση σ' ὅ,τι προσπάθησε νά ἐπιτύχει. "Ολη αὐτή τὴν ἀντιπολιτευτική προσπάθεια τῆς Ἀγγλίας ἐνάντια στὰ Ἑλληνικά δίκαια ὁ Λεοπόλδος τὴ θεώρησε προσωπική του ὑπόθεση, κι ὅταν εἰδεῖς ὅτι δέν είχαν διάθεση νά ἰκανοποιήσουν τὰ δίκαια αἰτήματα τῶν Ἑλλήνων, πού καὶ ὁ ἴδιος τὰ συμμεριζόταν, ύπεβαλε τὴν παραίτησή του⁴ πρός τούς πληρεξουσίους τῶν Τριῶν Δυνάμεων ἀπό τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας. Βασικό ἐπιχείρημα τῆς παραίτησής του, πέρα ἀπό τούς προσωπικούς λόγους πού είχε, ύπηρξε τὸ ζήτημα τῶν συνόρων.

Η παραίτησή του, μέ τὰ ἐπιχειρήματα πού ἔφερε σ' αὐτή, καθὼς κι ὅλες οἱ ἐνέργειές του, βοήθησαν ιδιαίτερα τὴ χάραξη νέων συνόρων. Γιατί μέ τὴν ἀλλαγὴ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ὁ νέος Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Πάλμερστον ἔστειλε ἀπόρρητη ἐπιστολή στὸν ἄγγλο Ἀντιπροσευτή στὴν Ἑλλάδα Ντώκινς (28 Οκτωβρίου 1830) νά μή πιέζει τὸν Καποδίστρια γιά τὴν ἐκκένωση τῆς Ἀκαρνανίας καὶ μέρους τῆς Αιτωλίας.

Στὸ μεταξύ ἡ ἀναβλητὴ πολιτική τοῦ Κυβερνήτη ἔφερε τὰ ἀποτελέσματά της. Σ' αὐτό βοήθησε καὶ ἡ σκόπιμη καθυστέρηση τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας νά στείλουν ἐκπροσώπους γιά τὴ χάραξη τῆς συνοριακῆς γραμμῆς, ὅπως ὁ Καποδίστριας είχε θέσει ὡς προϋπόθεση. Βοήθησε σ' αὐτό ἐπίσης καὶ ὁ Στράτιφορντ Κάνιγκ, πού τὸν Αὔγουστο τοῦ 1831, ἔγινε πάλι Πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας στὴν Κων/πολη.

Τὸν Ιούλιο τοῦ 1831 συνήλθε στὸ Λονδίνο ἡ τακτική Διάσκεψη τῶν Τριῶν Δυνάμεων γιά τὸ θέμα τῶν Ἑλληνικῶν συνόρων. "Υστερα ἀπό συζητήσεις ἀποφάσισαν νά ἐτοιμάσουν σχέδιο ὀδηγιῶν πρός τούς

Πρεσβευτές τῶν Τριῶν Δυνάμεων, γιά νά προτείνουν στήν Ὀθωμανική Κυβέρνηση τή βελτίωση τῶν βορείων συνόρων τῆς Ἑλλάδας. Σύμφωνα μέ τήν ἀπόφαση αὐτή στίς 14/26 Σεπτεμβρίου 1831 ή Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου ὑπέγραψε Πρωτόκολλο, ὅπου ἀναγνωρίζοταν ὅτι ἡ συνοριακή γραμμή τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 εἶχε πολλά καὶ σπουδαῖα ἐλαττώματα, πού δέν παρεῖχαν ἔγγυηση ἀμοιβαίας ἀσφάλειας τῶν δύο χωρῶν, καὶ ὑποδείκνυε στήν Τουρκία νά ἀναγνωρίσει τή συνοριακή γραμμή Βόλου-Ἄρτας, πού εἶχε ὄριστει μέ τό πρωτόκολλο τῆς 22ας Μαρτίου 1829. Τά ἐπιχειρήματα πού χρησιμοποίήσαν οἱ Πρεσβευτές γιά τήν τροποποίηση αὐτή ἡταν ὅλα παρμένα ἀπό τήν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Καποδίστρια.

Ο Στράτφορντ Κάνιγκ ἐπί ἔνα χρόνο χειρίστηκε τό ζήτημα μέ πολλή δεξιότητα ἔως ὅτου πέτυχε. Συνέβαλε βέβαια, σάν ιστορική συγκυρία, κι ὁ πόλεμος Τουρκίας καὶ Αιγύπτου, τόν ὅποιο ἐκμεταλλεύτηκε κατάλληλα καὶ πέτυχε ἔτσι τή βελτίωση τῶν Ἑλληνικῶν συνόρων τόν ἐπόμενο χρόνο.

Ο Καποδίστριας ὅμως δέν ύπηρχε πιά. Εἶχε ἥδη δολοφονηθεῖ λίγες μέρες μετά τήν ύπογραφή τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 14ης/26ης Σεπτεμβρίου 1831 καὶ δέν εἶδε τή δικαίωση τῆς ἔξωτερηκῆς του πολιτικῆς πάνω στό συνοριακό ζήτημα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1 Δήλωση ἀποδοχῆς τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου (3-2-1830) ἀπό τήν 'Υψηλή Πύλη

«Ἐσκέφθη ἡ 'Υψηλὴ Πόρτα τά διαλαμβανόμενα ἐν τῇ ἀξιωματικῇ διακοινώσει, τήν ὅποιαν ἔστειλαν πρός αὐτήν οἱ φίλοι τῆς, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβοντες ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν 'Υψηλῶν Δυνάμεων, καὶ ἡ ὅποια περιέχει τάς τελευταίας ἀποφάσεις τάς ἐν ταῖς συνδιαλέξειν τοῦ Λονδίνου γενομένας.

Ἡ ἀπάντησις τῆς Υ. Πόρτας, ἀνάλογος μέ τό περιεχόμενον αὐτῶν, καὶ σύμφωνος μέ τήν συνορικήν γραμμήν τήν κεχαραγμένην ἐπί τοῦ χάρτου τοῦ εἰς τήν διακοίνωσιν ταύτην συνημένου, θεωρεῖται ἀπό τάς τρεῖς Δυνάμεις ὡς μέσον τοῦ νά καταπαύσωσιν αἱ ὑπάρχουσαι ταραχαῖ, ἵκανόν νά χορηγήσῃ τάς ἀναγκαῖας ἔγγυήσεις. Καὶ ἡ ὑποχώρησις τῆς Πόρτας ἥθελε καταπαύσει ὄλας τάς περί τοῦτο ἀμφισθήτησεις.

Δίδει ἡ Υ. Πόρτα εἰς τοῦτὸ τήν συγκατάθεσίν της, καὶ ἀποδέχεται τά περί αὐτό ἀποφασισθέντα, ὡς ἀφορῶντα εἰς τό νά παρέξωσιν εἰς τόν τόπον ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν, καὶ νά στερεώωσι τήν καθολικήν εύδαιμονίαν καὶ τήν κοινήν ειρήνην.

Γίνεται δέ ἡ παρούσα ἀξιωματική διακοίνωσις καὶ στέλλεται πρός τούς ἔξοχωτάους τούς προειρημένους ἡμῶν φίλους, διά νά τούς κοινοποιηθῇ αὐτή ἡ ἀπόφασις, καὶ νά τήν γνωστοποιήσωσιν εἰς τήν ίδιαν αὐτοῦ Αὔλην ἔκαστος.

Τήν 1ην Ἰσκλαδέ 1245 (12ην Ἀπριλίου 1830).»

(Δ. Κοκκίνου 'Ελλ. ἐπανάσταση, τόμ. ΙΒ', σελ. 168)

'Απόσπασμα προκηρύξεως σουλτάνου Μαχμούτ γιά τή συνθήκη τοῦ Λονδίνου'

«... Δυατυχῶς ἐλλείπει ἡ πρός τὴν πίστιν καὶ τὴν θρησκείαν θεόθεν ἀφοσίωσις, ὅπως συστειρώμενος θυσιάσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν κεφαλήν του ὑπέρ τῆς πίστεως καὶ τοῦ κράτους αὐτοῦ. Εἶδον καὶ κατενόησα, προσεγγίζοντος τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ πρός τὴν πρωτεύουσαν Ἰστανμπόλη, εἰς ποίαν κατάπτωσιν περιήλθατε καὶ ἔχασατε τὰ λογικά σας. "Εμαθα πώς τά ἀνθρωπάκια (τουρκιστί:, χερίφ " οἱ ἐρίφηδες), τά ὅποια λέγονται λαός τῆς Ἰστανμπόλη, θά διαπράξουν ἐπαναστατικά κινήματα. 'Ἐνώ φανερά ἥσαν ὅλα ταῦτα τά δεινά, μὲν ποίον νά ἀντισταθῶ καὶ, ἄν ἀπήντω ἀρνητικῶς, πῶς νά κρατήσω τὸν πόλεμον; Γνωρίζοντες ποία δεινά θά προκύψουν κατόπιν, ἐδέησε νά δεχθῶμεν τὴν εἰρήνην..."»

(δ.π., σελ. 169)

2

Συνοδευτική διακοίνωση τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου ἀπό τούς τρεῖς ἀντιπρέσβεις τῶν δυνάμεων

«Πρός τὸν ἔξοχώτατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος

Οἱ παρά τῇ προσωρινῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν συμμάχων Αὐλῶν διετάχθησαν νά κοινοποιήσουν εἰς αὐτῆν τάς ὄριστικάς ἀποφάσεις ὁμοῦ μὲν τάς συμπληρωτικάς αὐτῶν πράξεις, τάς ὅποιας ἀπεδέχθησαν τά Συμβούλια τῶν εἰρημένων Δυνάμεων, διά νά κατανήσωσι τέλος πάντων εἰς τὸν ὅποιον προέθεντο σκοπόν, ὅτε συνυπέργραψαν τὴν συνθήκην τῆς θης ἰουλίου...

A' Νά δημοσιεύσῃ ἐπισήμως τὴν ἀνάκωχήν, ὑπάρχουσαν ἡδη πραγματικῶς.

B' Νά κενώσωσι τά Ἑλληνικά στρατεύματα καὶ αἱ θαλάσσαι ναυτικαὶ μοῖραι ὅλους τούς τόπους, μέρη καὶ νήσους, τά ὅποια δέν θέλουν συμπεριληφθῆ εἰς τό νέον Ἑλληνικόν Κράτος, καὶ νά ἀποσυρθῶσιν ἐντός τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς, τῆς ὄριζομένης διά τοῦ πρωτοκόλλου.

Γ' Νά χαίρωσι τὴν προσωπικήν καὶ κτηματικήν ἀσφάλειαν δοσοι τῶν Μουσουλμάνων προαιροῦνται νά διαμείνωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις, ἀπαιτοῦσαι τὴν ἀποδοχὴν τούτων τῶν συμβιβαστικῶν μέτρων, ἔχουν ὅλην τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἐκπληροῦσα αὐτά μετά σπουδῆς, θέλει ἀναφανῆ ἀδιαλείπτως ἀξία τῶν πρός αὐτήν εὐεργετημάτων.

Τὸ αὐτό πρωτόκολλον, τὸ ὅποιον δίδει εἰς τὴν Ἑλλάδα τά προνόμια ταῦτα, περιέχει καὶ ἄλλο ἄρθρον, τοῦ ὅποιου ή ἐκτέλεσις ἔδωσεν ἀφορμήν νέων συνθηματικῶν πράξεων.

Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις γνωρίζουσαι καλῶς ὅτι μόνη ἡ μοναρχική καὶ διαδοχικὴ Κυβέρνησις δύναται νά ἐγγυηθῇ τὴν σταθεράν κατάστασιν, τὴν ὅποιαν ἀπαιτεῖ ἡ εἰρηνοποίησις, ἡτις ἡτον τὸ ἀντικείμενον τῶν σκέψεων των συνέθεντο ὁμοφώνων νά τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ νέου Κράτους Ἡγεμών τοιοῦτος, τοῦ ὅποιου ὁ χαρακτήρας νά ἐγγυᾶται ἀσφαλῶς τὴν ἡσυχίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ δλης τῆς Εὐρώπης.

Αἱ ψῆφοι καὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων συνήλθον χωρίς ἀναβολήν εἰς τὴν ἐκλογήν τῆς Α.Β.Υ. τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου, τοῦ ὅποιου αἱ προσωπικαὶ ἀρεταὶ καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ ἀνεξάρτητος θέσις ἐπλήρουν κατ' εύχην τὸ ἐπιθυμητόν τοῦτο ἀντικείμενον.

Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις, ἀφοῦ διέθεσαν οὕτω περὶ τῶν εἰρημένων, ἀπεφάσισαν καὶ εἰδικούς τινας ὄρισμούς, τούς ὅποιους διέταξαν τούς ἀντιπρέσβεις αὐτῶν νά γνωστοποιήσωσιν ὡσαύτως εἰς τὴν Ἑλληνικήν προσωρινήν Κυβέρνησιν.

Ο πρώτος εἶναι ὅτι αἱ τρεῖς Αὐλαὶ νά δώσωσιν ἐξάπαντος εἰς τὸ νέον Κράτος

χρηματικά βιοηθήματα δι' ένός δανείου, τό δόποιον θέλει ένεργήσει ή 'Ελληνική Κυβέρνησης με τήν έγγύησιν τῶν Δυνάμεων. Τό δέ δάνειον τοῦτο θέλει χρησιμεύσει εἰς μισθοδοσίαν καὶ διατροφήν τῶν στρατευμάτων, τά όποια ὁ κυρίαρχος 'Ηγεμών έν ανάγκῃ ηθελε στρατολογήσει πρός ίδιαν ύπηρεσίαν.

Συνεφωνήθη πρός τούτοις ἀπό τάς τρεῖς Δυνάμεις νά διαμένη εἰς τήν διάθεσιν τῆς A.B.Y. έν διαστήματι ένός χρόνου τό κατά τήν 'Ελλάδα εύρισκό- μενον ἥδη Γαλλικόν στράτευμα. 'Εάν δέ η περαιτέρω διαμονή τής στρατιωτικῆς ταύτης μοίρας κριθῇ ἀφεύκτως ἀναγκαία, τότε ἀπαίτεται νά συγκατανεύσωσιν αἱ εἰρήμεναι Δυνάμεις κατά ζήτησιν τοῦ 'Ηγεμόνος συνενοούμεναι μετ' αὐτοῦ.

Οἱ ἀντιπρέσβεις τῶν συμμάχων Δυνάμεων κοινοποιήσαντες ταῦτα εἰς τήν 'Ελληνικήν Κυβέρνησην, καθὼς διετάχθησαν ἀπό τάς ίδιας αὐτῶν Κυβερνήσεις, τρέφουσι χρηστάς ἐλπίδας ὅτι Θέλουν εὔρει σηληνὸν τήν ἀποδοχήν ἐκ μέρους τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Εθνους μὲ αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης, τά όποια πρέπει νά τοῦ ἐμπνέωσιν αἱ πράξεις αὗται, καὶ μέ τήν ὄποιαν ἐκήρυξεν ἄχρι τοῦδε πεποιθησιν πρός τούς κρατούσις ὑπερασπιστάς του. 'Ισχυροί καὶ δίκαιοι λόγοι ἡτον ἀκόλου- θον νά ἐμπνεύσωσιν εἰς αὐτό τοιαῦτα αἰσθήματά, διότι η 'Ελλάς ὀφείλει τήν ὑπαρξίν της εἰς τά παντοῖα βοηθήματα, τά όποια ἐπιδαψίλευσαν εἰς αὐτήν αἱ τρεῖς Δυνάμεις. 'Ελευθερώσασαι αὐτήν ἔλαβον ὑπό τήν ἄμεσον πρωτασίαν τῶν καὶ τήν διέσωσαν ἀπό τόν ἀναπόδραστον ὀλεθρον. Διά τούτους τούς λόγους προσεκτήσαντο θετικά δικαιώματα εἰς τήν ἐκ μέρους τῶν 'Ελλήνων τελείαν καὶ πρόθυμον προσχώρησιν εἰς τά δεδογμένα.

Αἱ Δυνάμεις αὗται ἔχουσι νέα δικαιώματα εἰς τήν εὐγνωμοσύνην της, διότι συμπληρώσασαι σήμερον τό νησιωτικόν αὐτῆς σύστημα, δίδουσιν εἰς αὐτήν τήν δισφαλή κτησίν τόπων, οἱ όποιοι εἶναι ἀγαπητοί διά τήν ἀνάμνησιν τῶν προγόνων, καὶ ὧφέλιμοι διά τήν γεωγραφικήν αὐτῶν θέσιν.

Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις συγκατατεθεῖσαι νά δώσωσιν εἰς τό νέον τοῦτο Κράτος τελείαν ἀνέξαρτησίαν καὶ ὅλα τά ἐκ ταύτης πηγάζοντα δικαιώματα, ἀπαλλάξαν- τες αὐτήν πρός τούτοις καὶ ἀπό τόποχρεώσεις δυσφόρους, ὑπερέβησαν παρά πολύ τάς ἐλπίδας, τάς όποιας νομίμως ἐδύνατο νά τρέφη. 'Η ἀνάπτυξις τῆς ἐσωτερικῆς της εύτυχίας, η ἀναγέννησις τοῦ ἐμπορίου της, εἶναι ἥδη ἡσφαλισμέ- ναι, καὶ η ἐκλογὴ αὐτή τοῦ ἡγεμόνος, διστι μέλλει νά τήν κυβερνήσῃ. διίδει εἰς αὐτήν πᾶσαν ἐγγύησιν τῆς εύταξίας καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἡσυχίας, τῶν ὄποιαν ἔχει ἀνάγκην, καὶ τά μέσα τοῦ νά συνταχθῇ κατά τά σωτηριώδεις ἀρχάς, αἱ όποιαι φέρουσιν τήν εύδαιμονίαν τῶν ἐπικρατειῶν. Αἱ σύμμαχοι Αύλαι διέταξαν πρός τούτοις τοῦ ἀντιπρέσβεις τῶν νά διασαφήνησωσιν ὅτι, μέχρι τῆς εἰς τήν 'Ελλάδα ἀφίξεως τοῦ ἡγεμόνος Λεοπόλδου, αἱ ύπαρχουσαι σχέσεις μεταξύ τής διοικητι- κῆς ἀρχῆς τοῦ τόπου τούτου καὶ τῶν συμμάχων, θέλουν διατηρεῖσθαι όποιαι καὶ δπως ὑπάρχουσιν ἐπί τοῦ παρόντος.

Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις τῶν τριῶν Δυνάμεων ἔλαβον ἐπίσης ἀναλόγους διαταγάς με τάς σταλείσας ὀδηγίας πρός τούς παρά τήν 'Ελληνικήν Κυβερνήσει ἀντιπρέσβεις. Διευθύνθησαν δέ καὶ πρός τούς ναυάρχους τῶν κατά τό ἀρχιπέλαγος θαλασσίων μοιρῶν, μέ διαταγήν νά συμπράξωσιν ἐκ συμφώνου εἰς τήν ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22ας Ἰανουαρίου /3ης Φεβρουαρίου.

Οἱ ύποφαινόμενοί ἔχουν τήν τιμήν νά προσφέρωσι πρός τήν Α.Ε. τόν Πρόεδρον τῆς Προσωρινῆς τῶν 'Ελλήνων Κυβερνήσεως βαθύτατον σέβας.

'Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 27η Μαρτίου /8η 'Απριλίου 1830

E. Δάκινς, βαρώνος A. Ρουάν, κόμης N. Πανίν

(Δ. Κοκκίνου, IB', σελ 170-174)

Διάγγελμα τοῦ Κυβερνήτη πρός τὴ Γερουσία

"Υστερον ἀφοῦ ἔλαβα ἐκ μέρους τῶν κυρίων Ἀντιπρόσωπων τῶν συμμάχων Αὐλῶν τὴν διακοίνωσιν τῶν πράξεων τῆς ἐν Λονδίνῳ Συνδιαλέξεως, αἱ ὅποιαι αἴφορῶσι τὴν τύχην τῆς Ἐλλάδος, σᾶς ἐσυγκάλεσα περὶ ἐμέ πολλάκις διὰ νά σᾶς γνωστοποίησα τάς πράξεις ταύτας, καὶ διὰ νά φωτισθῶ ἀπό τὴν γνώμην σας.

Δέν θέλω σᾶς ἐπαναλέξει, Κύριοι, δλας τάς παρατηρήσεις, τάς ὅποιας ἡτον ἐκ τῶν καθηκόντων μου νά σᾶς κάμω, διά νά σᾶς ἀποδεῖξω κατά τρόπον σαφῆ καὶ θετικόν ύφ' ὅποιαν πρόσωψιν ἐθεωροῦσα τὴν πρᾶξιν τῆς 3ης Φεβρουαρίου, καὶ τὸ συνοδεύον αὐτὴν ἐπαγγελματικόν ἔγγραφον.

Δέν θέλω σᾶς ἐπαναλέξει ὡσαύτως τάς μεγάλας θεωρίας, καθ' ἄς ἡ Ἑλληνικὴ Κυβερνήσις εἰς τὴν ἐμβριθή περίστασιν ταύτην ὥφειλε νά ρυθμίσῃ τὴν διαγνήν της, τὴν ὅποιαν ἐξηκολούθησεν ὥφειλεν αὔτη ἐξ ἐνός μέν μέρους νά δικαιώσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην, μὲ τὴν ὅποιαν τὸ "Ἐθνος τὴν τιμᾶ, καὶ ἀφ' ἐτέρου ν' ἀποδεῖξῃ τά αἰσθήματα τῆς εὐγνωμοσύνης, τά ὅποια ἐμπνέουσιν εἰς τούς "Ἑλληνας οἱ γενναῖοι σκοποὶ τῶν σεβαστῶν συμμάχων Ἡγεμόνων καὶ αἱ ἐκ τῆς μεγαλοδωρίας τῶν πρός αὐτούς εὐεργεσίαι.

Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἔργον, τό ὅποιον τά καθήκοντά μου μέ ύποχρέωσαν νά ἐκπληρώσω, καὶ τολμῶ νά καυχηθῶ ὅτι ἐπέτυχα εἰς τοῦτο.

Εἰς Σᾶς, Κύριοι, ἀνήκει νά κρίνετε περὶ τούτου, θεωρήσαντες τά συναπτόμενα ἐνταῦθα ἔγγραφα. Θέλετε ἵδει εἰς αὐτά τάς διακοινώσεις τῶν Κυρίων Ἀντιπρόσωπων τῶν συμμάχων Αὐλῶν, καὶ τό σχέδιον τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀπαντήσεως μου.

Εὔελπις είμαι ὅτι θέλετε συμμεθέξει, κύριοι, καὶ εἰς τούς ἀγῶνες μου καὶ εἰς τὴν εὐθύνην μου, καὶ θέλετε καταστήσει τούς μέν δραστικώτερους, τὴν δέ εὐθύνην ὀλιγώτερον βαρεῖαν, ἐμφανίζοντες σεῖς αὐτοί πρός τὴν Βασιλικήν Α. Υ. τὸν Ἡγεμόνα Λεοπόλδον τάς νομίμους εὐχάριστού "Ἐθνους. Αὐτός οὕτος μόνος εἰς τό ἔχης δύναται μετ' ἐπιτυχίας νά γένη τό ὅργανον τῶν εὐχῶν τοῦ "Ἐθνους παρά ταῖς σεβασταῖς συμμάχοις Αὐλαῖς.

Σᾶς προβάλλω ὡσαύτως τό νά συναποφασίσετε μετ' ἐμοῦ περὶ τῆς ἀποστολῆς μιᾶς πρεσβείας, εἰς προϋπάντησιν τῆς Βασιλικῆς Α. Υ.

'Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 4ην /16ην 'Απριλίου 1830

'Ο Κυβερνήτης

I. A. Καποδίστριας

'Ο ἐπί τῶν Ἐξωτερ. καὶ τοῦ Ἐμπορ. Ναυτικοῦ Γραμματεύς

I. Ριζός

(Δ. Κοκκίνου, 'Ελλ. ἐπανάσταση, τόμ. IB', σελ. 174-75)

Παραίτηση τοῦ Λεοπόλδου, Πρίγκιπα του ΣΑΞ ἀπό τὸν 'Ελλ. Θρόνο

«Πρός τούς Πληρεξουσίους τῶν τριῶν συμμάχων Αὐλῶν

'Ο ύπογεγραμμένος, μόλις ἔλαβε τά ἔγκλειστα σοβαρά ἔγγραφα — ἐπρόκειτο περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καποδίστρια — καὶ τά κοινοποιεῖ εἰς τό πρωτότυπον πρός τούς πληρεξουσίους τῶν τριῶν συμμαχικῶν Αὐλῶν.

'Ο ύπογεγραμμένος βλέπει μέ ἄκρα τοῦ λύπην, ὅτι ἐβεβαιώθησαν οἱ ἀπ' ἡρχῆς τούτων τῶν διαπραγματεύσεων ἐκφρασθέντες φόβοι του, μήπως ἡ ἀπόκλεισις τῶν Ἐλλήνων ἀπ' αὐτάς τάς διαπραγματεύσεις, καὶ ἡ ἡδη γενομένη ὄροθεσία τῆς Ἐλλάδος ἡθελον ἐπιφέρει τάς μεγίστας δυσκολίας καὶ τούς μεγίστους κινδύνους. Αὗται αἱ δυσκολίαι καὶ οἱ κίνδυνοι τόν φαίνονται τώρα πολύ

δικαιότεροι, καί πολύ μεγαλυτέραν ἀνησυχίαν τὸν προξενοῦσι, καθότι εἶναι συνδεδεμένοι καὶ μὲ συνθήκας, τάς δόπιας ὁ ὑπογεγραμμένος δέν ἐμπορεῖ νά παραδεχθῇ. 'Ο δέ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, τὸν λέγει καθαρά, ὅτι ἀπορεῖ πῶς ἄλλως δύναται νά γένη ἀσπαστός εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τούτων οὕτως ἔχόντων, χρεωστεῖ ὁ ὑπογεγραμμένος νά παρακαλέσῃ θερμῶς τούς Πληρεξουσίους διά νά συσκεφθῶσιν, ὅτι αἱ ἀποφασισθεῖσαι συμβάσεις δέν δύνανται, ἄνευ οὐσιωδῶν μεταρρυθμίσεων, νά συμφωνήσωσι μὲ τ' ἀληθῆ συμφέροντα τῶν Δυνάμεων, ὡς δέν συμφωνοῦσιν οὔτε μέ τά συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος.

'Ο ὑπογεγραμμένος εύρισκεται, ὅσον ἀπό μέρους του, εἰς τὴν πλέον δεινήν ἀμηχανίαν. Μέ δυσαρέσκειάν του βέβαια ἥθελεν ἀποβάλει ἐν ἐπιχείρημα, τό δόπιον ἡμποροῦσε νά είναι πολλὰ ὀφέλιμον. Μ' δλον τοῦτο βλέπει, ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφάσεων, ὡς τὸ προεῖδε, τὸν ἐκθέτει πολύ πλέον εἰς παντοίους κινδύνους, ἔτι δέ καὶ εἰς τὸν κίνδυνον νά μισθῇ ἀπό τούς "Ἐλληνας, ὅταν ἥθελε τούς βιάσει νά ὑποταχθῶσιν εἰς μίαν συνθήκην, μέ τὴν ὁποιαν ὅτι δέν συμφωνεῖ ἡ Γερουσία, τό ἐφανέρωσεν ἡδη εἰς τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, καὶ τῆς ὁποίας ἐπιθυμεῖ αὐτή νά μείνῃ ἀμέτοχος.

'Ο ὑπογεγραμμένος, πρίν διακοινώσῃ τὴν τελευταίαν ἀποφασίν του, θέλει προσμείνει τό φθάσιμον τῶν ἔγγραφων, τῶν ὁποίων είναι ἀντίγραφα τά παρόντα. Κρίνει ὅμως χρέος του νά προπαρασκευάσῃ, τούς Πληρεξουσίους εἰς τὴν παραίτησίν του ἀπό ἐν ἐπιχείρημα, τό δόπιον είχε μέν δεχθῆ μέ ἄκραν του εὐγνωμοσύνην διά τὴν πρός αὐτόν ἐνδειχθείσαν ἐμπιστοσύνην τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων, ἀλλά τοῦτο τὸ ἔκαμε καὶ μέ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θέλει συνεισφέρει εἰς τὴν παρούσαν εἰρήνην, ἀνέξαρτησίαν καὶ εύδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος.

'Ο ὑπογεγραμμένος λαμβάνει τό ἐλεύθερον νά βάλῃ ὑπ' ὅψιν τῶν Πληρεξουσίων τὴν λυπηράν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εύρισκεται ταύτην τὴν στιγμήν ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις, καὶ τὴν ὁποίαν είναι τόσον εὔκολον εἰς αὐτούς νά θεραπεύσωσιν.

'Ωφελεῖται ἀπό αὐτήν τὴν περίστασιν διά νά ἐκφράσῃ τά πρός αὐτούς ἔξαιρετά του αἰσθήματα.

Μάλμπορου Χάους 3/15 Μαΐου 1830

Λεοπόλδος, Πρίγκηψ τοῦ Σάξ.»

(Δ. Κοκκίνου, τόμ. IB', σελ. 220-21)

15. Οἱ Διπλωματικές ἐνέργειες τῶν ξένων δυνάμεων γιά τὴν ἐκλογή τοῦ "Οθωνα ως βασιλιά τῆς Ἑλλάδας

Ἡ τελική ρύθμιση τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος

Τόν πρῶτο χρόνο τῆς Ἐπανάστασης κανένας ἀπό τὴν Ἐπίσημη Εὐρώπη δέν πίστευε στὴν ἐπιτυχία τοῦ Ἀγώνα. "Ετσι δέν ἐκδηλώθηκε καμία κίνηση γιά τό πῶς θά διοικηθεῖ ἡ ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα. "Υστερα ὅμως ἀπό τίς πρῶτες ἐπιτυχίες φαινόταν ὅτι ἔνα καινούριο

κράτος πήγαινε νά ίδρυθεί καί γεννήθηκε σέ πολλούς ή έλπιδα τής¹ κατάκτησης ένός νέου θρόνου. Οι μνηστήρες ύπηρξαν πολλοί. Καί ποικίλα τά κίνητρα έκεινων πού τούς πρόβαλαν. Πρώτη έμπνευση γιά βασιλιά είχε ό Μαυροκορδάτος καί πρότεινε τόν πρίγκηπα Εύγενιο Μπωαρνάι νά άναλαβει¹. Αύτός όμως άρνήθηκε. Δεύτερος προβλήθηκε από τούς όμογενεις τής Τεργέστης ό 'Ιερώνυμος, άδελφός τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντα. Τό πρόσωπο τοῦ 'Ιερώνυμου υιοθέτησαν ό Θ. Νέγρης καί ό Κωλέττης. 'Υπόβαλαν μάλιστα ένα ύπόμνημα μέ πέντε όρους, σύμφωνα μέ τούς όποιους θά γινόταν δεκτός στό θρόνο ό υποψήφιος².

'Η ύποψηφιότητα όμως άπορρίφηκε καί σ' αύτό ένέργησε ιδιαίτερα ό Μαυροκορδάτος. 'Υποψήφιο βασιλιά ύπόδειξε κι ό Ρώμας, ό Ζακύνθιος Κόντες· τό γιό τοῦ πρώην βασιλιά τής Σουηδίας, πού είχε μείνει χωρίς θρόνο.

"Ολες αύτές οι φιλοβασιλικές κινήσεις ξεκίνησαν από "Ελληνες. "Ολες όμως έπεσαν στό κενό. 'Εκείνη τήν έποχή έκδηλώθηκε ή πρώτη κίνηση από τό έξωτερικό. "Οπως έχουμε ηδη μιλήσει, ύποψηφιος προτάθηκε Γάλλος, ό γιός τοῦ δούκα τής Όρλεάνης, ό Νεμούρ, πού ήταν τότε μόλις 10 χρονών.

'Η περίπτωση αύτή έγινε αιτία νά δημιουργηθεί τό γαλλικό κόμμα στήν 'Ελλάδα, πού προπαγάνδιζε μέ πάθος γιά τήν έπιτυχία αύτοῦ τοῦ σκοπού. Καί ή περίπτωση αύτή δέν είχε καλύτερη τύχη από τίς προηγούμενες.

Πέρα από όσα άναφέραμε προβλήθηκαν στό μεταξύ καί πολλές άλλες ύποψηφιότητες, ώσπου οι τρεῖς μεγάλες Δυνάμεις κατάληξαν νά άναγορεύσουν ήγειμόνα τής 'Ελλάδας τό Λεοπόλδο, πρίγκηπα τοῦ Σάξ-Κόμπουργκ, μέ πρωτόκολλο πού ύπογράφηκε τήν ίδια μέρα μέ τό Πρωτόκολλο τής 'Ανεξαρτησίας (22 Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830), όπου στό άρθρο 3 γινόταν ό καθορισμός καί τοῦ τίτλου του «'Ηγεμών Κυριάρχης τής 'Ελλάδος»³. 'Ο Λεοπόλδος άποδέχτηκε άρχικά τό θρόνο, κατόπιν όμως, γιά λόγους πού ηδη άναφέραμε στό προηγούμενο μάθημα, παραιτήθηκε.

Μέ τήν άρνηση τοῦ Πρίγκηπα Λεοπόλδου νά δεχτεί τό θρόνο τοῦ 'Ηγεμόνα-Κυριάρχη, οι τρεῖς Δυνάμεις άναζήτησαν νέο ύποψηφίο. Στό μεταξύ ή Εύρωπη είχε ζήτησε προβλήματα νά άντιμετωπίσει. Τόν 'Ιούλιο τοῦ 1830, γίνεται έπανάσταση στή Γαλλία καί έκθρονίζεται ό Κάρολος ό Ι'. Νέος Βασιλιάς τής Γαλλίας στέφεται ό Λουδοβίκος-Κάρολος, Δούκας τής Όρλεάνης. Τήν ίδια έποχή ή έξέγερση τῶν Βέλγων θά άναστατώσει τήν Εύρωπη. Σοβαρά γεγονότα συμβαίγουν έπισης στήν 'Ιταλία καί τήν Πολωνία.

Μέσα σ' αύτή τήν άναστατωση μόνο ή Συνδιάσκεψη τοῦ Λονδίνου μπορεί νά άσχοληθεί μέ τό 'Ελληνικό Ζήτημα, πού ηδη θεωρείται δευτερεύον.

‘Η δολοφονία τοῦ Καποδίστρια καί ἡ ἀναρχία πού ἀκολούθησε ἀνάγκασαν τίς Δυνάμεις νά στραφοῦν πρός τήν ‘Ελλάδα, παρ’ ὅλα τά συγκλονιστικά γεγονότα πού συνέβαιναν στήν Εύρωπη.

Θεωρήθηκε εὐτύχημα τότε γιά τήν ‘Ελλάδα ὅτι τήν ἔξωτερική πολιτική τῆς Ἀγγλίας διαχειρίζόταν ὁ Πάλμερστον, πολιτικός πού ἦταν διατεθειμένος εύνοϊκά, συνεχίζοντας κατά κάποιο τρόπο τήν πολιτική τοῦ Γεωργίου Κάνιγκ. ‘Ο Πάλμερστον λοιπόν ἀπέστειλε στήν Κων/πολη Πρεσβευτή τόν Στράτφορντ Κάνιγκ μέ ἐντολή νά πείσει τήν Πύλη νά δεχθεῖ ὅ,τι πρόβαλαν οἱ τρεῖς Δυνάμεις καί νά ύπογραφεῖ συνθήκη. ‘Ακόμα, σάν δεύτερο σοβαρό στοιχεῖο, ἔδωσε ταχύτερο ρυθμόν στίς ἐργασίες τοῦ συνεδρίου γιά τό ‘Ελληνικό Ζήτημα.

Οἱ ύποψήφιοι γιά τό θρόνο τῆς ‘Ελλάδας ύπηρξαν πολλοί. Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Δυνάμεων ὅμως ἀπόκλεισαν τούς Πρίγκηπες ἐκείνους πού ἀνήκαν στίς βασιλικές οἰκογένειες τῶν τριῶν Δυνάμεων ἡ συγγένευαν μ’ αὐτές. “Ἐτσι, τελικά οἱ πληρεξούσιοι τῶν Δυνάμεων κατά τό τέλος τοῦ 1831 στράφηκαν στήν ύποψηφιότητα τοῦ νεαροῦ Πρίγκιπα Φρειδερίκου ”Οθωνα, δευτερότοκου γιοῦ τοῦ βασιλιά τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου Α’.

Σύμφωνα μέ τή μαρτυρία τοῦ Ντριώ (DRIAULT) (E. DRIAULT ET M. LEHERITIER, HISTOIRE DIPLOMATIQUE DE LA GRECE, τόμ. Β' σελ. 32), ὁ ‘Ευνάρδος πρώτος ἄσκησε ὅλη του τήν ἐπιρροή στό Παρίσι, ὥστε νωρίς ὁ ”Οθων νά προβληθεῖ ὡς ύποψήφιος ἀπό τή Γαλλία. Αύτό πρέπει νά συνέβη γύρω στά 1829. “Οταν ὅμως παραιτήθηκε ὁ Λεοπόλδος, ὁ Βαυαρός Βασιλιάς ἄρχισε ὁ ἴδιος ἐπίμονες προσπάθειες γιά νά ἐκλεγεῖ ὁ ἀνήλικος γιός του ”Οθωνας ἡγεμόνας τῆς ‘Ελλάδας. Στήν ἄρχη ύπηρξαν δυσκολίες· οἱ Ρώσοι δέν ἤθελαν τόν ”Οθωνα, γιατί δέν ἦταν ὀρθόδοξος, οἱ ”Ἀγγλοι, γιατί ἦταν ἀνήλικος. Στήν πραγματικότητα τό πρόβλημα ἦταν ἄν ἐκλογή τοῦ ”Οθωνα, πού ἦταν καί ὁ πιό πιθανός ύποψήφιος, συνοδευόταν μέ ἔξασφάλιση συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν. Οἱ Ρώσοι καί ιδιαίτερα ὁ Τσάρος Νικόλαος ἦταν ἐναντίον κάθε μορφῆς Συντάγματος, ιδιαίτερα δέ κατά τοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζήνας-Ἐπιδαύρου, ἐπομένως δέν ἤθελαν νά ἐκλέξουν Βασιλιά μέ προϋπόθεση νά δοθεῖ σύνταγμα. Μέ τή ρωσική ἀποψή συντάχτηκε κι ἡ Γαλλία. ‘Η διπλωματική αύτή συμμαχία Γαλλίας καί Ρωσίας ὀδήγησε στήν ἐκλογή τοῦ ”Οθωνα καί στό σιωπηρό ἀποτνιγμό τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν.

‘Η Ἀγγλία μέ τόν Πάλμερστον προσπάθησε νά ἀντιδράσει βρέθηκε ὅμως σέ μειοψηφία καί ἀναγκάστηκε νά ύποχωρήσει.

‘Η δεύτερη φάση τῆς δολοπλοκίας διαδραματίστηκε στά ἀνάκτορα τοῦ Μονάχου, ὅπου ὁ Βασιλιάς Λουδοβίκος εἶχε ἀρχικά τήν πρόθεση νά «παραχωρήσει» Σύνταγμα στούς ”Ελληνες. “Υστερα ὅμως ἀπό πιέσεις ἀναγκάστηκε νά ἐνδώσει καί νά ίκανοποιήσει τό φίλο του Τσάρο

Νικόλαο Α⁴, προκειμένου νά εξασφαλίσει τό θρόνο και τήν προστασία.

‘Η έκλογή τοῦ’ Οθωνα έγινε καταρχήν μέ πρωτόκολλο, πού ύπογράφηκε στίς 1/13 Φεβρουαρίου 1832⁵. Άκολούθησαν διαπραγματεύσεις μεταξύ τῶν τριῶν Δυνάμεων και τοῦ Βασιλιά τῆς Βαυαρίας. Στίς 14/26 Απριλίου 1832 ό πληρεξούσιος τῆς Βαυαρίας στό Λονδίνο Ντέ ΣΙΤΤΟ (DE CETTO) ύπέβαλε στή Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου ύπόμνημα. ‘Ο Λουδοβίκος τῆς Βαυαρίας ἀποδεχόμενος τό θρόνο γιά τό γιό του ζητοῦσε διασφαλίσεις.

Οι δροὶ του ἡταν α) Νά ἐπεκταθοῦν τά ὅρια τοῦ νέου Κράτους ὡς τή γραμμή “Αρτας - Βόλου (δέν εἶχαν ἀκόμη καθοριστεῖ). β) Νά προστεθοῦν στό νέο Κράτος ή Σάμος και ή Κρήτη. γ) Νά προσαγορεύεται ό “Οθωνας ὅχι ἡγεμόνας Κυριάρχης ἀλλά Βασιλιάς. δ) Νά ἔγγυηθοῦν οἱ Δυνάμεις σημαντικό δάνειο γιά τίς δαπάνες διοργάνωσης τοῦ νέου Βασιλείου.

Πέρα ἀπό αύτά ό Πληρεξούσιος ύπέβαλε και ύπόμνημα μυστικό, όπου ό Λουδοβίκος εἰσηγήθηκε νά ἀποτραπεῖ μέ κάθε τρόπο ή χορήγηση Συντάγματος στούς “Ελληνες⁶. Είναι ἀλήθεια βέβαια ἡ ταυτόχρονα και μέ κάθε τρόπο ἀπέκρυψε αὐτή του τή θέση, ίδιαίτερα ἀπό τούς “Ελληνες. “Εστειλε μάλιστα γι’ αὐτόν τό σκοπό, τήν προβολή δηλαδή τῆς ύποψηφιότητας τοῦ γιοῦ του, τόν Καθηγητή Θείρσιο, πού μιλοῦσε παντοῦ γιά εἰσαγωγή στήν ‘Ελλάδα φιλελεύθερων θεσμῶν. Αὐτή τή θέση ἀπέναντι στούς “Ελληνες τή στήριξε και μέ ἐπίσημο ἔγγραφο, πού ἔστειλε ό “Υπουργός ΕΞΙΤΕΡΙΚΩΝ τῆς Βαυαρίας Φόν Γκίζε στήν ‘Ελληνική Κυβέρνηση⁷.

Μ’ αὐτές τίς διπλωματικές κινήσεις και διπλοπροσωπίες ύπογράφηκε στίς 25 Απριλίου/7 Μαΐου τό ἔγγραφο τῆς Συνθήκης, μέ τήν όποια ἡ ‘Ελλάδα γινόταν κράτος μοναρχικό και ἀνεξάρτητο μέ Βασιλιά τόν “Οθωνα. Οι πληρεξούσιοι τῆς Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας ἀπηγούθηναν προκήρυξη πρός τόν ‘Ελληνικό Λαό και ζητοῦσαν νά περιβληθεῖ ό “Οθωνας μέ τήν ἐμπιστοσύνη και τήν ἀγάπη τῶν ‘Ελλήνων⁸.

Στό μεταξύ τό ‘Ελληνικό ζήτημα συζητήθηκε στήν Κων/πολη ἀπό τούς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων και τήν ‘Υψηλή Πύλη. Τό θέμα τῆς ρυθμίσεως τῶν ἑλληνικῶν συνόρων ἦταν πολύ ἀκανθώδες. ‘Η Τουρκία, πού βρισκόταν σέ δυσχερή θέση, δέν ἦταν διατεθειμένη νά ύποχωρήσει. Τέλος ὅμως ό Στράτφορντ Κάνιγκ, ἔμπειρος διπλωμάτης, κατόρθωσε νά πείσει τήν Πύλη νά γίνουν δεκτές οι προτάσεις.

“Ετσι στίς 9/21 Ιουλίου 1832 στό ‘Ανάκτορο τοῦ Κελεντέρ - Κιόσκ κοντά στό Βόσπορο ύπογράφηκε ἀπό τούς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων και τήν ‘Υψηλή Πύλη ή Συνθήκη τῆς Κωνσταντινούπολης.

Μέ τόν Διακανονισμό τῆς Κωνσταντινούπολης δόθηκε ἡ ὄριστική λύση τοῦ ‘Ελληνικοῦ Ζητήματος. Τό Αὔγουστο τοῦ 1832 ἐπιδιάστηκε και ἡ περιοχή τῆς Λαμίας στήν ‘Ελλάδα και ἔγινε δεκτή ἡ χάραξη τῶν

συνόρων άπό τούς όροθέτες. Στίς 14/26 Δεκεμβρίου 1832 ή 'Οθωμανική Πύλη μέ Διακοίνωση τοῦ Ρέις 'Εφέντη άποδέχτηκε δλες τίς ρυθμίσεις τῶν συνόρων καθώς καὶ τὴν ἐκλογή τοῦ "Οθωνα ὡς Βασιλιά τῆς Ἑλλάδας".

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

a) Απόσπασμα 'Ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου πρός τὸν Δ. Ὑψηλάντη

Στίς 27 Ὁκτωβρίου 1821 ὁ Μαυροκορδάτος — ποὺ εἶχε φτάσει στήν Ἑλλάδα πρό τριῶν μόλις μηνῶν — ἔγραψε στόν Δημήτριο Ὑψηλάντη: «... Ἐν θέλωμεν νά σώσωμεν τό Γένος... νά συγκεντρώσωμεν (τὴν διοικησιν) εἰς ὀλίγας χεῖρας, ἐν ὄσῳ (μέχρις ὅτου) νά προκαλέσωμεν κανένα ὑποκείμενον, οἷος ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος, ἢ ὁ κόμης Καποδίστριας, ἢ πᾶς τις ἄλλος Ικανώτερος ἡμῶν...»

β) Ἀπάντηση τοῦ Ἰγνάτιου μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας πρός τό Μαυροκορδάτο

«Ἐγώ — ἔγραφε — ἔκαμα περισσότερον. Ἐδοκίμασα ἄν εύρισκεται κανέν ύποκείμενον εἰς τήν Εὐρώπην μέ πλούτη καὶ ἀξιότητα, ὡς ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος, πρώην ἀντιβασιλεύς τῆς Ἰταλίας, διά νά τὸν προσκαλέσωμεν καὶ νά τοῦ δώσωμεν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἀλλά καὶ κατά τοῦτο ἀπέτυχα, διότι ἀνθρωπος μέ λαμπράν τύχην δέν τήν κινδυνεύει εἰς ἀβέβαια πράγματα, ἄν δέν είναι τρελλός, καὶ ὁ τρελλός τί χρησιμεύει;...» (28 Ἰουνίου 1822).

(Γ. Ρούσσου: Νεώτερη Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. "Εθνους τόμ. B', σελ. 17-18)

2

'Υπόμνημα γιά τήν ύποψηφιότητα τοῦ 'Ιερωνύμου

«Ἡ Ἑλληνική Βασιλεία προσδιορίζεται εἰς τό ύποκείμενον αὐτοῦ .(τοῦ 'Ιερωνύμου) καὶ εἰς τούς διαδόχους αὐτοῦ, ἀπό πατέρα εἰς υἱόν... Ὁ Βασιλεύων εἰς τήν Ἑλλάδα νά είναι πάντοτε Χριστιανός τῆς Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὡσαύτως καὶ ὀλόκληρος ὁ Οίκος αὐτοῦ... Νά λαμβάνη τό ὄνομα Βασιλεύς τῆς Ἑλλάδος... Νά ὄρκίζεται πρίν ἀνεβῇ εἰς τό θρόνον, ὅτι θά φυλάξῃ καὶ προφυλάξῃ τά καθεστώτα» (τό Σύνταγμα). «Ο ὁργανικός νόμος τῆς Ἐπιδαύρου (τό Σύνταγμα) νά μή καταργηθῇ ποτέ, ὀλικῶς θεωρούμενος, ἀλλά νά ισχύη ὡς θεμελιώδης νόμος τοῦ 'Εθνους. Ἐπειδή δῆμας ὁ προσδιορισμός τῆς Διοικήσεως εἰς Μοναρχίαν ἀπαιτεῖ ἀλλοιώσεις καὶ προσθαφαιρέσεις, νά φυλαχθῶσιν εἰς αὐτάς οι τρεῖς ἀκόλουθοι ὅροι: α) Τό παραστατικόν τῆς Διοικήσεως, (δηλαδή ἡ ὑπαρξίς Βουλῆς καὶ τό ἀντιπροσωπευτικόν σύστημα) νά παραμείνη ἀναλλοίωτον, καὶ ἐπομένως νά διατηρηθῇ ἡ ἀκεραιότης τῶν δύο αὐτῶν συγκροτούντων ἀρχῶν, Μοναρχίκης καὶ Δημοτικῆς, (δημοκρατικῆς) β) Νά περιορισθοῦν τά βασιλικά δικαιώματα καὶ προνόμια εἰς τά ὅποια περιγράφει ὅρια ἡ ἐντελώς παραστατική Διοικησις κατά τόν Γαλλικόν Συνταγματικόν Χάρτην... γ) Νά μήν ἐπέλθῃ τό παραμικρόν ἐμπόδιον (στίς συνταγματικές ἐλευθερίες τοῦ λαοῦ) ἀπό αὐτάς τάς προσθαφαιρέσεις, ἀλλά μάλιστα (νά ἔχασφαλισθῇ) ἡ δυνατή εύκολια καὶ ἀσφάλεια εἰς τήν ἐντελή ἀπόλαυσιν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ ὅλων τῶν ἐγγυήσεων καὶ εἰς τήν ταχείαν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου νοός εἰς τήν Ἑλλάδα». (Γ. Ρούσσου, τόμ. B', σελ. 20)

3 Βλέπε ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ στό προπροηγούμενο μάθημα

4 Γνώμη τοῦ Καρολίδη γιά τό Λουδοβίκο τῆς Βαυαρίας

«Ο φιλέλλην βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος, δῖστις καὶ ὡς κηδεμῶν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ ὡς κυρίαρχος τῶν ἀποτελούντων τήν Ἀντιβασιλείαν ἀνδρῶν ἡτο, μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ "Οθωνος, οἵονεις ὑπέρτατος κυρίαρχος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, δέν ἐφρόντισε νά προικίσῃ τήν Ἑλλάδα τουλάχιστον μετά τῶν μετρίων φιλελευθέρων ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν, οἵτινες ἴσχυον κατά τὸν χρόνον ἔκεινον ἐν Βαυαρίᾳ καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ μεσαίοις ἢ μικροῖς κράτεσι τῆς νοτίου ιδίως Γερμανίας. 'Ο Λουδοβίκος δέν ἡτο μέν τυφλῶς καὶ φανατικῶς ἀπολυταρχικός ἡγεμών, ἀλλά ἡτο ὁπωσδήποτε θερμότατος θιασώτης συντηρητικῶν ἀρχῶν μοναρχίας πατρικῆς, πεφωτισμένης. Ἀλλά καὶ θέλων ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος, ὁ στενῶς συνδεδεμένος πρός τὸν Τσάρον Νικόλαον, δέν ἡδύνατο νά προβῆ εἰς ἐνέργειαν ἀντιβαίνουσαν εἰς τήν τοσοῦτον σαφῶν καὶ ἐντόνων ἐκδηλωθεῖσαν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ γνώμην τῆς ρωσικῆς Αὐλῆς».

(δ.π. σ. 41-42)

5 Πρωτόκολλο ἐκλογῆς τοῦ "Οθωνα ἀπό τούς πληρεξουσίους τῶν τριῶν Δυνάμεων

«Παρόντες: Οι Πληρεξούσιοι τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ρωσίας.

Οι Πληρεξούσιοι τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ρωσίας, συνελθόντες εἰς συνδιάσκεψιν, ἡρεύνησαν τάς μεταξύ τῶν τριῶν Αύλῶν ἀνταλλαγείσας κοινοποιήσεις περί ἐκλογῆς Ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος.

'Ἐκ τῆς ἐρεύνης ταύτης προκύπτει, ὅτι αἱ τρεῖς Αὔλαι εἶναι παμψηφεί σύμφωνοι περὶ τῆς κατεπειγούσης ἀνάγκης τῆς ἐκλογῆς ταύτης.

"Οτι τήν θεωροῦσιν ὡς τό μόνον μέσον πρός κατάπαυσιν τῶν μαστιζόντων τήν Ἑλλάδα δεινῶν καὶ πρόληψιν τῶν δσων εἰσέτι τήν ἐπαπειλοῦσι.

"Οτι κατά τήν κοινήν Αύτῶν γνώμην, ἡ ἀρίστη ἐκλογή, ἣ δύνανται νά κάμωσιν, ἡθελεν εἰσθαι ἡ Α.Β.Υ. τοῦ Πρίγκηπος "Οθωνος τῆς Βαυαρίας, δευτερότου υἱοῦ τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, Πρίγκιπος, δῖστις εἰς τάς παρούσας περιστάσεις τούς φαίνεται συγκεντρώνων τάς ἐπιθυμητάς ιδιότητας ὑπέρ πάντα ἔτερον ὑποψήφιον, εἰς ὃν ἡδύναντο νά ἐπιστήσωσιν τήν ἐκλογῆν των αἱ τρεῖς Αύλαι.

Κατά συνέπειαν οἱ Πληρεξούσιοι συνεφώνησαν:

1. Νά κοινοποιήσωσιν πρός τήν Α.Μ. τόν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας τό ἐπισυνημένον ἔγγραφον ὑπό στοιχ. Α', δι' οὐ τό 'Ἑλληνικόν "Εθνος ἀνέθεσεν εἰς τάς τρεῖς Αύλας τήν ἐκλογήν 'Ἡγεμόνος.

2. Νά εἰδοποίησωσιν ἐμπιστευτικῶν τήν Α.Μ. τόν Βασιλέας τῆς Βαυαρίας, ὅτι αἱ τρεῖς Αύλαι προτίθενται νά προσφέρωσι τό 'Ἑλληνικόν στέμμα εἰς τόν δευτερότοκον Αύτοῦ υἱόν, τόν Πρίγκιπα "Οθωνα τῆς Βαυαρίας.

3. Νά προσκαλέσωσι τήν ρηθεῖσαν Α. Μ. νά πέμψῃ εἰς Λονδίνον πληρεξούσιον εἰδικόν, ἣ νά ἐφοδιάσῃ τόν παρά τῇ Βρετανικῇ αὐτοῦ Μεγαλειότητι Πρέσβυτον Της μέ τήν ἀναγκαίαν πληρεξουσιότητα, ἵνα συμφωνήσῃ μετά τῶν Πληρεξουσίων τῶν Αύλῶν τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ρωσίας περί πάντων τῶν μέτρων, ύψ' ὧν ἡ ἐκλογή τοῦ Πρίγκηπος "Οθωνος τῆς Βαυαρίας πρέπει ἀναγκαίως νά συνοδευθῇ, ἵνα ἔξασφαλίσῃ τήν ήσυχιαν καὶ τήν εύδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος.

4. Νά κοινοποιηθή τό παρόν Πρωτόκολλον πρός τόν ἐν Λονδίνῳ Πρέσβυτον τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας καὶ νά προσκληθῇ, ἵνα φέρῃ αὐτό εἰς γνῶσιν τοῦ Σεβαστοῦ αύτοῦ Ἡγεμόνος.

5. Νά κοινοποιηθῇ προσέτι εἰς τούς παρά τῇ Αὐλῇ τοῦ Μονάχου διαπεπιστευμένους Πρέσβεις τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ τῆς Ρωσίας, ἵνα τεθῶσιν εἰς κατάστασιν νά ἐνεργήσωσιν ὁμοφώνως κατά τάς προθέσεις τῶν τριῶν Δυνάμεων.

Ταλλεϋράνδ, Πάλμερστον, Λιέβεν, Ματούτσεβιτς.»

(Δ. Κοκκίνου, 'Ελλ. Επανάσταση, τόμ. ΙΒ', σελ. 556)

6

α) Μυστικό ύπόμνημα Λουδοβίκου Α' Βαυαρίας πρός τίς τρεῖς Δυνάμεις

«Νέος σκόπελος ἀπειλῶν τήν ἐσωτερικήν ἡσυχίαν θά είναι τό Σύνταγμα διότι θά είναι γέννημα ἀναβρασμοῦ, συγκεφαλαίωσις διασκέψεων ὑποκινουμένων ἀπό τά πάθη. "Οτι ἐπομένων δέν θέλει χορηγή εἰς τόν ἡγεμόνα τήν ἀναγκαίαν ἔξουσίαν, ὥστε νά δύναται νά κυβερνᾷ ἐπιτυχῶς... Ἡ Α.Μ. (ό βασιλεὺς Λουδοβίκος) δέν ἐπιθυμεῖ νά εύρεθη ὁ μίσος του εἰς θέσιν τοιαύτην, ὥστε νά διακινδυνεύσῃ τά πάντα. Παρακαλεῖ, λοιπόν, ἐπιμόνως τάς δυνάμεις νά διαβιβάσουν εἰς τούς ἐν 'Ελλάδι πράκτοράς των τήν διαταγήν νά ἀντισταθοῦν δι' ὅλων τῶν μέσων εἰς τήν ἐγκαθίδρυσιν Συντάγματος, τό όποιον ἦθελεν ἀφαιρέσει ἀπό τόν Μονάρχην τά μέσα τής ἐνεργείας..."

(Γ. Ρούσσου δ.π., τ. Β', σελ. 45.)

β) Ἐντολή Λουδοβίκου Α' πρός τούς Ἀντιβασιλεῖς

«Ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις τοῦ Βασιλείου τῆς Ἐλλάδος, ὑπό τήν ἔννοιαν μιᾶς Ἀντιβασιλείας, ούδαμῶς δικαιοῦται, διαρκούσης τῆς ἀνηλικότητος τοῦ βασιλέως, νά παραχωρήσῃ ἐν Σύνταγμα εἰς τό Βασίλειον, θά ἀσχοληθῇ κυρίως αὕτη (ή Ἀντιβασιλεία) εἰς τό νά διαφυλάξῃ ἀκέραια τά δικαιώματα τοῦ Βασιλέως, καὶ οὐδενός τούτων νά ἀποξενωθῇ». Καὶ προχώρησε ἀκόμα περισσότερο ὁ Λουδοβίκος — ὅπως ἀποκάλυψε μετέπειτα ὁ ἔνας ἐκ τῶν ἀντιβασιλέων, ὁ φόνος Μάσουερ: «Τά μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας ὑπεχρεώθησαν μάλιστα, πρό τῆς ἀναχωρήσεως αὐτῶν, νά ὄρκισθοῦν πρό τοῦ Βασιλέως, ὅτι δέν θά ἔξετίθεντο ποτέ εἰς συνταγματικά πειράματα».

(Γ. Ρούσσου, δ.π., σελ. 44)

7

‘Απόψεις τοῦ ‘Υπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Βαυαρίας φόν Γκίζε

«Πρωτίστη φροντίς τῆς Ἀντιβασιλείας, ἡ ὁποία ἐπεφορτίσθη τήν Διοίκησιν τοῦ Κράτους κατά τήν διάρκειαν τῆς ἀνηλικότητος τοῦ βασιλέως ("Οθωνος), θά είναι νά συγκαλέσῃ τήν γενικήν τοῦ "Ἐθνους Συνέλευσιν... Ἡ συνέλευσις αὕτη θέλει ἐπιφορτίσθη νά συνεργασθῇ μετά τῆς Ἀντιβασιλείας, εἰς τήν προπαρασκευήν τοῦ ὀριστικοῦ τοῦ Κράτους πολιτεύματος, τό όποιον καταρτιζόμενον τοιουτοτρόπως διά τῆς ἐλευθέρας συνδρομῆς τοῦ "Ἐθνους καὶ τῆς βασιλείας του», κτλ.

(Γ. Ρούσσου, δ.π., σελ. 43)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Προκήρυξη τῶν δυνάμεων πρός τούς "Ελληνες"

«"Ελληνες

Τά τῆς νέας σας τύχης ἀποπερατοῦνται. Αἱ Αὐλαί τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ τῆς Ρωσίας ἐκλεξαν ἑσχάτως τόν "Ανακτα, καθώς ἐπ' αὔτῷ τούτῳ ἐπροσκλήθησαν ἀπό τὸ Ἑλληνικόν ἔθνος. Ἐπίσης δραστήριος καὶ ἀφιλοκερδῆς ἡ σύμπραξίς των συνέδραμεν εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἀνακτορική σημερινὴ ἐκλογὴ τῶν τῆν ἐπιστηρίζει. Ὑπό τό σκῆπτρον τοῦ Πρίγκηπος "Οθωνος τῆς Βαυαρίας, ἡ Ἑλλάς ἀξιώνεται νά συστηθῇ Βασιλειον, καὶ ἀποκτά τὴν συμμαχίαν ἐνός τῶν παλαιοτέρων καὶ ἐπιφανεστέρων Βασιλικῶν οἰκων τῆς Εὐρώπης, ἐνός οἴκου, ὁ ὄποιος τὴν ύπεστηρίξεν εἰς τὸν ἀγῶνα της, τὴν ἐβοήθησεν εἰς τὰ παθήματα της, τὴν ἐνεθάρρυνεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν της. Ὁ Βασιλεύς τῆς Ἑλλάδος δέν θ' ἀργήσῃ νά ἐλθῃ νά συνδέσῃ ἡ Ἰδιος τούς ιερωτέρους δεσμούς μέ τό ἔθνος. Φέρει πρός αὐτό τὴν δικαίαν ἐλπίδα ἀσφαλεστέρων καὶ πλατυτέρων ὄριών, μεγάλους χρηματικούς πόρους, δλα τά μέσα διά νά προχωρήσῃ εἰς μέγαν ἔξευγενισμόν βαθμηδόν, δλα τά στοιχεία μᾶς σοφῆς διοικήσεως, δλα τά στοιχεία καλοῦ στρατιωτικοῦ ὄργανισμοῦ, ἐπομένως δλα τά ἔχεγγυα τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εύδαιμονίας τῆς νέας πατρίδος του. Αἱ τρεῖς Αὐλαί ἡθελον νομίσει ἑαυτάς ἀπατημένας περί τοῦ χαρακτήρος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀν ἀμφέβαλλαν περί τῶν αἰσθημάτων, τά ὄποια ὄμοφώνως ἡ Ἑλλάς δέν θέλει λείψει νά διαδηλώσῃ.

"Ελληνες! δείξατε θαρρούντως ὅτι τοιαῦτα είναι τά αἰσθήματά Σας. Περικυκλώσατε τὸν νέον "Ανακτά σας μέ τὴν εὐγνωμοσύνην Σας, καὶ μέ τὴν ἀγάπην Σας. Πιστοὶ ὑπήκοοι, συναθροιστήτε δλοι γύρωθεν τοῦ θρόνου του. Συντρέχατε τὸν διά τῆς δικαίας ἀφοσιώσεως Σας, εἰς τό ἔργον τοῦ νά δώσῃ εἰς τό Κράτος δριστικόν Σύνταγμα, καὶ τοῦ νά τῷ ἀσφαλίσῃ τό διπλοῦν καλόν τῆς εἰρήνης ἔξωθεν, καὶ τῆς ἡσυχίας, τῆς ισχύος τῶν νόμων καὶ τῆς εὐταξίας ἔσωθεν. Είναι ἡ μόνη ἀνταμοιβή τὴν ὄποιαν Σᾶς ζητοῦν αἱ τρεῖς Αὐλαί δι' ὅσα ύπερ 'Υμῶν ἐπράξαν.

Ταλλεϋράντ, Πάλμερστον, Λιέβεν, Ματούστεβιτς

(Δ. Κοκκίνου, δ.π., τομ ΙΒ' σελ. 566)

Διακοίνωση τοῦ Τούρκου ύπουργοῦ Ἐξωτερικῶν (Ρέις ἐφέντη) γιά τὴν ἀποδοχὴ τῆς συνθήκης καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ "Οθωνα

«"Ελαβεν ἡ 'Ψηλή Πύλη γνῶσιν τοῦ περιεχομένου ἐν τῇ ἀπό 7 τοῦ παρελθόντος Νοεμβρίου διακοινώσει, ἥν οἱ Ἡμέτεροι φίλοι, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδρεύοντες κ. κ. Ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν Αὐλῶν, τῇ ἐπαρουσίασαν, περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πρίγκηπος "Οθωνος, υἱοῦ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Τό ἀντικείμενον τῆς διακοινώσεως ταύτης ὑπῆρξε δι' Αὐτήν λίαν εὐάρεστον.

Ἡ 'Ψηλή Πύλη γενομένη τοῦ περιεχομένου ἐλπίζεται εὐλόγως ὅτι, τοῦ Θεοῦ εὐδοκοῦντος, θέλουσι παύσει αἱ ταραχαί ἐν τοῖς τόποις τοῖς περιλαμβανομένοις ἐντός τῶν κανονισθέντων καὶ τεθησομένων ὄριών, ὅτι τά πρός ἐξασφάλισιν τῆς

Διά τῆς γενομένης ταύτης ἀποφάσεως ἐλπίζεται εὐλόγως ὅτι, τοῦ Θεοῦ εὐδοκοῦντος, θέλουσι παύσει αἱ ταραχαί ἐν τοῖς τόποις τοῖς περιλαμβανομένοις ἐντός τῶν κανονισθέντων καὶ τεθησομένων ὄριών, ὅτι τά πρός ἐξασφάλισιν τῆς

ήσυχίας καί τῆς εύταξίας τῶν ὁμόρων λαῶν συμφωνηθέντα θέλουσι τηρηθῆ ἀπαρασάλευτα, καί δι τοῦ θέλουσιν ὑπάρχει σχέσεις φιλικαὶ μεταξύ τῶν δύο γειτνιαζουσῶν Ἐπικρατειῶν.

Ἐπιθυμοῦσα νά ἐκφράσῃ τὴν ἐλπίδα δι τοῦ μεγίστη θέλει καταβληθῆ προσοχῆ ὡς πρός ἄπαντα ταῦτα τά ἀ. τικείμενα, ἡ Ὅψηλή Πύλη ἐπέδωκε διακοίνωσιν πρὸς τὸν κ. πρέσβυτον τῆς Ἀγγλίας καί πρός τὸν κ. ἀπεσταλμένον τῆς Ρωσίας, διαβιβάζουσα συγχρόνως τὴν παροῦσαν φιλικήν διακοίνωσιν πρὸς τὸν κ. ἐπιτετραμένον τῆς Γαλλίας, μετά τῆς ἐπανειλημμένης διαβεβαιώσεως τῆς ὑπολήψεως κτλ. κτλ.»

(Δ. Κοκκίνου δ.π., τόμ. ΙΒ', σελ. 571)

Περιεχόμενα:

Πρόλογος	5
Πρώτο Μέρος: 'Ο Εύρωπαϊκός Διαφωτισμός	
— Εισαγωγικά και διάδοσης	11
— Κύρια γνωρίσματα του Διαφωτισμοῦ	13
— 'Η πρόδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ ἐπίδρασή τους στόν τρόπο σκέψης τῶν Διαφωτιστῶν	14
— Οἱ ιδέες τοῦ Λόκ καὶ τοῦ Μοντεσκιέ γιὰ τὴν πολιτικὴν ζωὴν	15
— 'Υπεράσπιση τῆς ἀνεξιθρησκίας	16
— Τό αἴτημα γιά ἐλευθερία	17
— Οἱ Ἑγκυκλοπαιδιστές καὶ ἡ διάδοση τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ	18
— Κοινωνικές ἀλλαγές πού προώθησε ὁ Διαφωτισμός	19
— 'Η οἰκονομική σκέψη κατά τούς χρόνους τοῦ Διαφωτισμοῦ. Οἱ φυσιοκράτες	20
— 'Επίλογος	22
Κείμενα	
1. Ντεκάρτ, Κανόνες μεθοδικῆς σκέψης	23
2. Νεύτονα, Κανόνες διαλογισμοῦ στή Φιλοσοφία	23
3. Λόκ, Οἱ δύο πηγές τῶν ἰδεῶν μας	24
4. Μοντεσκιέ, Τό πνεῦμα τῶν Νόμων (ἀπόσπασμα ἀπό τά δύο πρῶτα κεφάλαια)	25
5. Βολταίρου, 'Ανεξιθρησκία	26
6. Ρουσσό, Τό Κοινωνικό Συμβόλαιο (ἀπόσπασμα ἀπό τό πρῶτο κεφάλαιο)	27
7. Ντιντερό, Πολιτική Αύθεντία (Λήμμα ἀπό τὴν Ἑγκυκλοπαίδεια, ἀποσπάσματα)	27
Δεύτερο Μέρος: Νεοελληνικός Διαφωτισμός	
Εισαγωγικό διάγραμμα	31
1. Ιστορική ἀναδρομή	33
2. Φάσεις τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ	35
α. Προδρομική περίοδος	35
β. 'Η μεγάλη ὥρα τοῦ Διαφωτισμοῦ	39
γ. 'Ανακαινιστική πνοή	42
3. Οἱ κύριοι φορεῖς τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τά ἔργα τους	45
α. Εὐγένιος Βούλγαρης	45
β. 'Ιώσηπος Μοισιόδακας	46

γ. Δημήτριος Καταρτζής.....	
δ. Νεωτερική Γεωγραφία (Δ. Φιλιππίδης - Γρ. Κωνσταντίνας)	50
ε. Ρήγας Βελεστινλής	52
στ. Ἀδαμάντιος Κοραής	56
ζ. Ἑλληνική Νομαρχία	60
η'. Κωνσταντίνος Κούμας	63

Τρίτο Μέρος: Θέματα 'Ελληνικής Ιστορίας (1750-1850) από τίς πηγές της:

Κεφάλαιο Α': Οι πολιτειακές άντιληψεις τῶν Ἑλλήνων πρίν ἀπό τὴν Ἐπανάσταση καὶ ὁ χαρακτήρας τῶν συνταγματικῶν κειμένων πού διαμορφώθηκαν κατά τὴν διάρκειά της.

Εἰσαγωγή.....	71
α) Οι πολιτειακές άντιληψεις τῶν Ἑλλήνων πρίν ἀπό τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821	71
β) Ὁ πολιτειακός χαρακτήρας τῶν πολιτευμάτων τοῦ ἀγώνα τῆς ἀνεξαρτησίας.....	88

Κεφάλαιο Β': Τά οἰκονομικά τοῦ Ἅγωνα:

1. Δημοσιονομική ἀντιμετώπιση.....	101
2. "Εσοδα.....	102
3. Τά ἐθνικά κτήματα	105

Κεφάλαιο Γ': Παιδεία:

1. Ἡ παιδεία τοῦ Ἅγωνιζόμενου "Εθνους	129
2. Ἡ Ὁργάνωση Ἐκπ/κοῦ συστήματος τοῦ Ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ Κράτους	
(α) ἐπί Καποδίστρια.....	146
(β) επί Ἀντιβασιλείας	155

Κεφάλαιο Δ': 'Εξωτερική Πολιτική (ἀπό 1821 ὥς 1832)

1. Ἡ Εύρωπαική Διπλωματία ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ζητήματος κατά τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπαναστάσεως.....	167
2. Ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων ἔναντι τῆς Εὐρώπης κατά τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπαναστάσεως	172
3. Τό Συνέδριο τῆς Βερόνας	177
4. Ἡ 'Εξωτερική Πολιτική τῆς Ἀγγλίας μετά τό Συνέδριο τῆς Βερόνας (1823)	181
5. Ἡ 'Εξωτερική Διπλωματία κατά τό 1824.	
'Η Ἀγγλορωσική ἀντίθεση πάνω στό ζήτημα τῆς 'Ελληνικῆς Ἐπαναστάσεως.....	185
6. Ἡ Δημιουργία τῶν πρώτων Ἑλληνικῶν κομμάτων μέ ξενικό ὄνομα, ὡς διαφόρων παραγόντων ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς	191

Συνέπειες από τήν ίδρυση τῶν τριῶν κομμάτων στήν	
7. Ξωτερική πολιτική τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας	197
8. Η ἀνάμειξη τῆς Ἀγγλίας στήν Ἑλληνική ύπόθεση (1825).	
-Τό Πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης (1826)	206
9. 'Η Ἐξωτερική πολιτική τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως σύμφωνα μέ τίς ἀποφάσεις τῆς Γ' Ἐθνοσυνέλευσης τῆς 'Επιδαύρου.....	211
10. 'Ἐξελίξεις στό Διπλωματικό πεδίο πού ὄδηγοῦν στή Συνθήκη τοῦ Λονδίνου (6 Ἰουλίου 1827) καὶ στή Ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου (7/20/Οκτωβρίου 1827)	217
11. Οἱ Συνέπειες τῆς Ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου στήν 'Ξωτερική Πολιτική τῶν μεγάλων Δυνάμεων	224
12. Οἱ Διπλωματικές 'Ἐνέργειες τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια ὡς Κυβερνήτη καὶ οἱ ἔξελίξεις τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος	229
13. 'Η Διπλωματική Πορεία πρός ἀναγνώριση Ἀνεξάρτητου 'Ἑλληνικοῦ Κράτους ('Ἡ συνθήκη τῆς 'Ἀνεξαρτησίας).....	235
14. Οἱ διπλωματικές συνέπειες τοῦ Πρωτόκολλου τῆς Ἀνεξαρ- τησίας τῆς Ἑλλάδας (3 Φεβρουαρίου 1830). Οἱ ἐνέργειες τοῦ κυβερνήτη γιά τήν ὄριστική ρύθμιση τῶν συνόρων τοῦ νέου Κράτους.....	243
15. Διπλωματικές ἐνέργειες γιά τήν ἐκλογή τοῦ "Οθωνα.....	249

ΟΕ
ΔΒ

024000039922